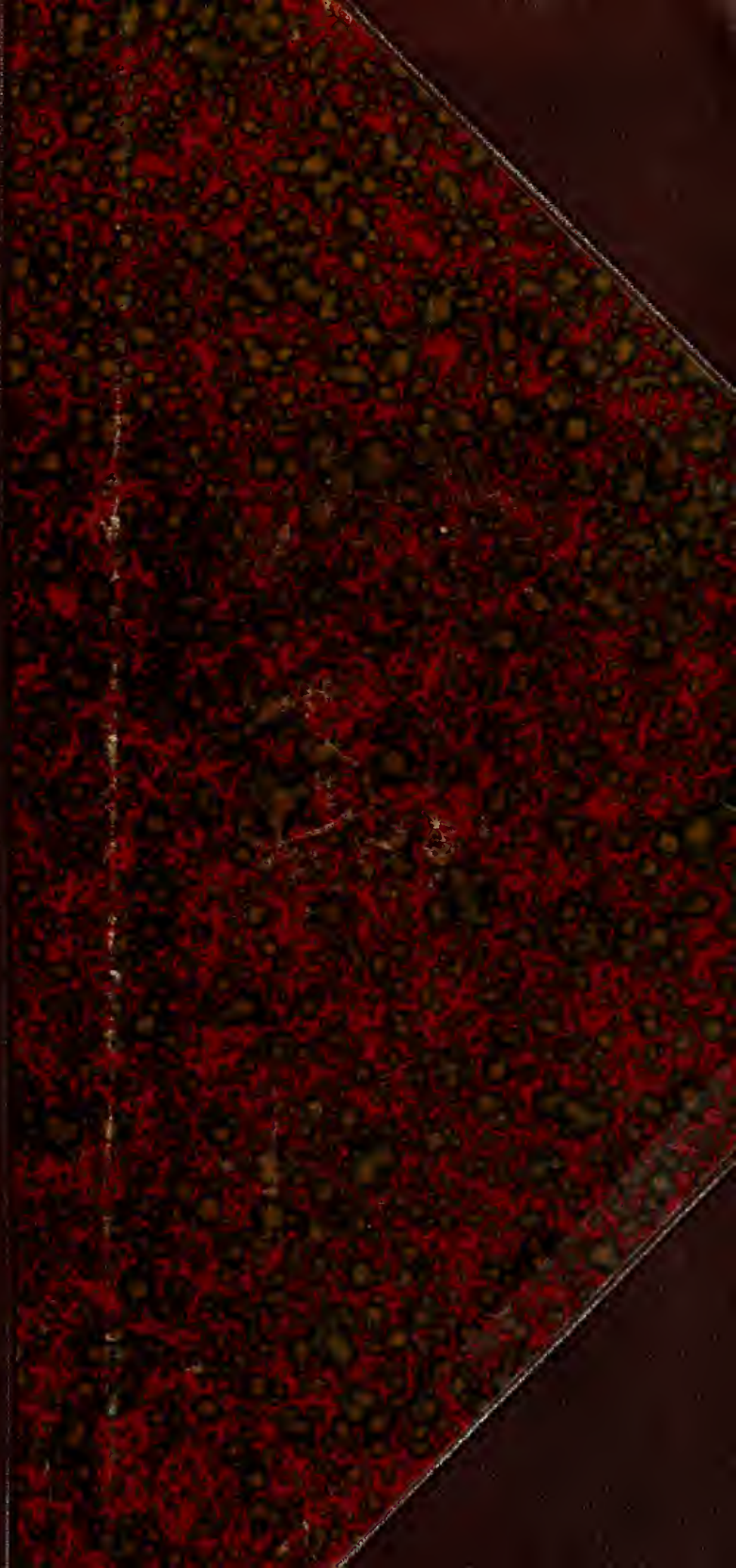

3 1761 08121451 2

11-A-2
96

JOG ÉS ALLAMTUD. KAR
Semináriumi Könyvtár
Leírás szám: 078/6

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

SZILÁGYI DEZSŐ

BESZÉDEI

*

SZERKESZTIK

DR FAYER GYULA

VIKÁR BÉLA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909

SZILÁGYI DEZSŐ BESZÉDEI

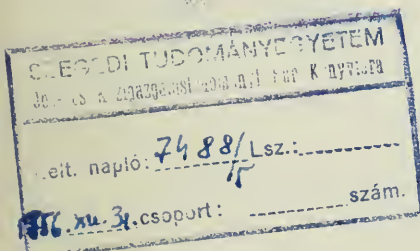
MÁSODIK KÖTET

AZ EGYHÁZPOLITIKA

ELSŐ FELE

SZERKESZTETTE

VIKÁR BÉLA

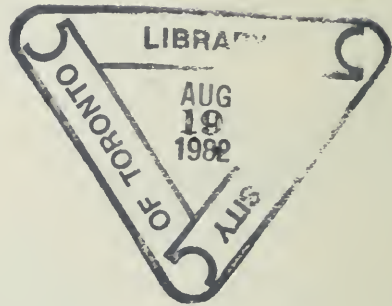

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909

DB
941
S9A56
Köt. 2

DVI 178.

Ajelen II. kötet, sem tárgykörét, sem időbeli vonatkozásait tekintve, nem közvetlen folytatása az elsőnek. Más téren tünteti fel Szilágyi Dezsőt: az egyházpolitika terén. Itt, ahol egyénisége a tetőpontra emelkedett, ahol hatása a legmélyebb volt, ahol személye legjobban összeforrt a lelkét hevítő eszmékkal. S itt sem teljesen. Szellemi örökségének maga ez az egy része is — igaz: legnagyobb része — túlnő e kötet keretein s egy következőben fog lezárulni.

Újabb politikai történetünknek ezt a leghatalmasabb lendületű hullámvonalát, az egyházpolitikát, fejlődésének fázisai szerint három főrésztre tagolhatjuk.

Az első, a kiegyezés utáni évek egyházpolitikája, nem volt meddő az alkotásokban sem. S amit alkotott, mindaz Deák és Eötvös nemes szellemében jött létre. De a legsürgősebb tennivalók elintézésén túl nem ment. A többire nézve csak a vitákat indította meg, csak a vélemények tisztázására működött. Ezt a kort éppen azért a *megérlelés korának* mondjuk.

Következett a második korszak, mely a *részleges megoldással való kísérlet* jegyében az addig meglevő felekezeti jogok fölé egy újabb hasonló intézmény által akart segíteni a legégetőbb bajokon. Hiú kísérlet volt, dugába is dőlt.

S itt lép először homloktérbe Szilágyi Dezső a házassági viszonyoknak minden állampolgárra kiterjedő,

általánosan kötelező szabályozása és a házassági peres ügyekben az állami bíráskodásnak kizárólagos érvénye iránt formulázott szilárd elvi álláspontjával.

Végre harmadikúl az a korszak következik, mely a részleges javítás balsikerének visszahatásakép a függőben maradt egyházpolitikai feladatokat a *gyökeres szabályozás* körébe vonta. E két utóbbi közé ismét a nagy reform *alapozásának*, föltételei megteremtésének munkája illeszkedik belé.

A megérlelés korához, a részleges megoldással való kísérlethez és az ezt követő átmeneti korszakhoz fűzött fejtegetések célja korántsem az, hogy teljes politikai háttért adjanak. Ez messze meghaladná erőnket is, szándékunkat is. Tisztán csak némi körvonalakat kívánunk rajzolni azon tárgyak, eszmék és események tömegéből, melyeknek mintegy eredője az egyházpolitika újabb iránya és ebben Szilágyi Dezső tevékenysége. De úgy véljük, hogy politikai s különösen parlamenti történetünk tátongó hézagai mellett az olvasó ezen odavetett, töredékes vonásoknak is hasznát fogja vehetni. Egyházpolitikánk fejleményeinek tüzetes és pragmatikus történetírása és ezen belül Szilágyi Dezső nagy alakjának kellő méltatása egy későbbi, elfogulatlanabb és hivatottabb erő munkájául marad fentartva.

V. B.

TARTALOMMUTATÓ A II. KÖTETHÉZ.

A MEGÉRLELÉS KORA.

EGYHÁZPOLITIKA AZ ORSZÁGGYŰLÉSEN.

BEVEZETÉS. 1—2. 1.

MANOJLOVICS INDÍTVÁNYA. 2. 1.

A 71 TAGÚ BIZOTTSÁG. 3. 1.

IRÁNYI LEVELE PÁRISBÓL. 3—4. 1.

INTERPELLÁCIÓK. 4. 1.

Tisza Kálmán a vallásegyenlőségi törvény iránt. Bernáth Zsigmond a zsidók egyenjogúsítása és a konkordátum következményeinek megszüntetése iránt. Deák a zsidók egyenjogúsítása ügyében.

A ZSIDÓ-EMANCIPÁCIÓ. 5. 1.

KÉRVÉNYEK. 5—6. 1.

Protestáns felekezetek mozgalmai az 1848:XX. t.-cz. érvényesítése iránt. Az »Egyenlőségi Kör« kérése. Egyházkerületek kérvényei.

A KERESZTÉNY VALLÁSFELEKEZETEK VISZONOS-
SÁGA. 6—7. 1.

EGYHÁZI BÍRÁSKODÁS. 7—10. 1.

A szentszékek eltörlésének ügye az 1869—72-iki országgyűlésen. Jogügyi és központi bizottság jelentése.

A betűsoros névmutató a kötet végén van.

Csiky Sándor módosítása. Tisza határozati javaslata. Geduly Lajos, Várady Gábor, Deák Ferencz nyilatkozatai. Módosítások a főrendiházban.

TÖRVÉNY A VEGYESHÁZASSÁGI VÁLÓPEREKRŐL. 10—11. 1.

Eötvös benyújtja a törvényjavaslatot. Nyáry Pál módosítványa. Főrendi tárgyalás.

IRÁNYI ÉS TISZA TÖRVÉNYJAVASLATA A VALLÁSSZABADSÁGRÓL. 11—12. 1.

A központi bizottság Irányi törvényjavaslatáról. Tisza Kálmán ellentörvényjavaslata és határozati javaslata.

EÖTVÖS TÖRVÉNYJAVASLATA A VALLÁSSZABADSÁGRÓL.
12—13. 1.

A kötelező polgári házasság. Eötvös halála. Horvát Boldizsár lemondása. Bel- és külpolitikai fejlemények.

IRÁNYI INTERPELLÁNCZIÓJA ÉS HORN EDE HATÁROZATI JAVASLATA A POLGÁRI HÁZASSÁG IRÁNT.
13—14. 1.

HÓDOSSY EMLÉKIRATA. 14—15. 1.

IRÁNYI ÚJABB INTERPELLÁNCZIÓJA ÉS HATÁROZATI JAVASLATA. 15. 1.

GHICZY INDÍTVÁNYA AZ ALAPOK ÉS ALAPÍTVÁNYOK UGYÉBEN. IRÁNYI HATÁROZATI JAVASLATA.
16—17. 1.

SCHOPPER GYÖRGY ROZSNYÓI PÜSPÖK ESETE. TREFORT INDÍTVÁNYA. 17—21. 1.

A királyi placetum ügye az 1872—5-iki országgyűlésen. Lükő interpellációja. Trefort válasza. A válasz tárgyalása. Gulner az ultramontán izgatások ellen. Deák utolsó nagy beszéde. Huszár Imre határozati javaslata.

A REFORMOK ELODÁZÁSA. 21—22. 1.

ISTÓCZY INTERPELLÁL. ÚJ HELYZET. 22—23. 1.

A REFORMOK ÜGYE A FÚZIO UTÁN.

Mocsáry Géza és Irányi Dániel interpellációja. Tisza határozati javaslata. Irányi újabb akciója. Istóczy interpellál a zsidó állam helyreállítása iránt. Zsidó-ellenes áramlatok. Irányi határozati javaslata. Helfy és Gulner indítványai. Trefort és Pauler beszédei. Hoffmann Pál. Majoros I. interpellációja.

KÍSÉRLET A RÉSZLEGES MEGOLDÁSSAL. 28—132. I.

BEVEZETÉS. 28—30. I.

Pauler törvényjavaslata a keresztény-zsidó polgári házasságról. Igazságügyi bizottság a tárgyalás elhalasztása iránt.

ELKERESZTELESI ÜGYEK. 30—32. I.

Protestáns egyházak kérvénye a soproni eset miatt. Kérvényi bizottság javaslata. Vidliczkay József és Baross Gábor. Trefort rendelete.

A KERESZTÉNY-ZSIDÓ HÁZASSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT. 32—132. I.

ÁLTALÁNOS TÁRGYALÁS. 32—69. I.

Igazságügyi bizottság jelentése. Irányi Dániel és Horvát Boldizsár beszéde. Antiszemiták. Pauler, Győry Elek, Tisza K. és Mezei Ernő felszólalása.

Szilágyi Dezső beszéde 1883. nov. 23-án. 36—56. I.

Személyes nyilatkozatok Daniel Pál és Szilágyi Dezső részéről. 56—57. I.

Zárbeszédek.

Szilágyi Dezső beszéde 1883. november 24-én. 58—69. I.
Szavazás.

RÉSZLETES TÁRGYALÁS. 69—72. I.

Göndöcs Benedek, Irányi Dániel, Kiss Albert, Madarász József, Hoffmann Pál, Mocsáry Lajos felszólalásai.

Szilágyi Dezső felszólalása 1883. november 27-én.
71—72. I.

A FŐRENDIHÁZBAN. 72—3. 1.

A törvényjavaslat elvetése.

A FŐRENDI ÜZENET A HÁZBAN. 73—88. 1.

Vita a további tárgyalásról. Mocsáry Lajos és Ivánka Imre felszólalása.

Szilágyi Dezső 1883. deczember 11-én. 74—5. 1.

Személyes nyilatkozatok Hegedüs Sándor és Szilágyi közt.

Az üzenet tárgyalása. Irányi, Tisza Kálmán, Simonyi Iván felszólalásai.

Szilágyi Dezső beszéde 1883. deczember 12-én. 79—87. 1.
Szavazás.

A FŐRENDIHÁZ ÚJABB VISSZAVETŐ HATÁROZATA. 88—132. 1.

Képviselőházi tárgyalás. Tisza Kálmán határozati javaslata. Irányi, Istóczy, Herman Ottó, Pulszky Ágost és gróf Apponyi Albert felszólalásai.

Szilágyi Dezső beszéde 1884. január 31-én. 89—130. 1.

Tisza Kálmán felszólalása.

Szilágyi Dezső válasza 1884. február 6-án. 130—132. 1.

A GYÖKERES SZABÁLYOZÁS FELÉ. ALAPOZÁS.

132—286. 1.

FŐRENDI REFORM. 132—4. 1.

PÉNZÜGYI EGYENSÚLY. VÁLTOZÁSOK A KÁBINET-
BEN. 134—7. 1.

SZILÁGYI DEZSŐ IGAZSÁGÜGYMINISZTER. POZSONYI
LEVÉL. 137—8. 1.

SZAPÁRY-KORMÁNY. 138—9. 1.

ÚJABB ELKERESZTELÉSI ÜGYEK. 140—202. 1.

A Csáky-féle rendelet. Izgatások a rendelet ellen. Vita a Házban. Irányi, gróf Szapáry Gyula, gróf Csáky Albin, Horvát Boldizsár felszólalásai, Szivák Imre és Komlóssy

Ferencz határozati javaslatai. Holló Lajos felszólalása. Polónyi határozati javaslata. Gróf Apponyi Albert beszéde.

Szilágyi Dezső beszéde 1890. november 26-án. 163—195. l.

Apponyi válasza.

Szilágyi Dezső viszonzválasza 1890. november 26-án. 196—7. l.

Ugron Gábor felszólalása. Zárbeszédék: gróf Csáky Albin, Irányi Dániel, Szivák Imre.

Szilágyi Dezső felszólalása. 199—202. l.

Szavazás. Szivák határozati javaslatának elfogadása.

ÚJ HELYZET. 203—206. l.

Vallás- és közoktatásügyi tárcza költségvetése. Egyházpolitikai vita. Gróf Csáky Albin beszéde. Irányi határozati javaslata a vallás szabad gyakorlata és a felekezetek egyenjogúsága iránt. Győrffy Gyula felszólalása. Irányi határozati javaslatát elfogadják.

ÉVFORDULÓK. A KORONÁZÁS 25. ÉVE. 206. l.

A KOMÁROMI GYŰLÉS. 207. l.

A SZAPÁRY-KABINET LEMOND. WEKERLE-KORMÁNY. 208—9. l.

A WEKERLE-KORMÁNY BEKÖSZÖNTŐJE. 1. A KÉPVISELŐHÁZBAN. 209—213. l.

Wekerle kifejti a kormány programját. Eötvös Károly, Apponyi, Ugron felszólalásai. Wekerle válasza.

2. A FŐRENDIHAZBAN. 213—214. l.

EGYHÁZPOLITIKA AZ INDEMNYTINÉL. 214. l.

Helfy Ignác, Tódor József, Horánszky Nándor felszólalásai. Wekerle válasza.

Szilágyi Dezső felszólalása. 218—223. l.

Vajay István, Polónyi Géza felszólalásai.

Szilágyi Dezső válasza 1894. november 24-én. 224—231. l.

Apponyi, Wekerle, Eötvös Károly, Polónyi felszólalásai.

EGYHÁZPOLITIKAI MOZZANATOK. 241—2. 1.

1893-iki költségvetés vitája. Apponyi és Wekerle. Vajay támadása Apponyi ellen. Apponyi zárbeszéde. Wekerle felszólalása.

ÉRTEKEZLETEK ÉS MOZGALMAK A SZABADELVŰ PÁRTBAN.
243—245. 1.

Újévi üdvözlések. A január 11-iki és 27-iki értekezéslet.

GYÖRGY PÜSPÖK LEVELE. IZGALOM. 245. 1.

VAJAY INTERPELLÁL. 245—246. 1.

VÁLSÁGHIREK. 246. 1.

HATÁS ÉS ELLENHATÁS. 246—7. 1.

HADÜZENET A PÜSPÖKI KAR RÉSZÉRŐL. 247—9. 1.

EGYÉB AGITÁCIÓK. 249—251. 1.

INDEMNITY-MEGHOSSZABBÍTÁS. 251—253. 1.

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI TÁRCZA KÖLTSÉGVETÉSE
1893-ra.

Sághy Gyula, gróf Csáky Albin, Fenyvessy Ferencz, gróf Károlyi Sándor, gróf Andrássy Tivadar, Asbóth János, Tisza Kálmán, Okolicsányi László, Szentiványi Árpád, Horváth Gyula, Ugron Gábor, Polónyi Géza, Berzeviczy Albert, Visontai Soma, Apponyi felszólalásai. Zárbeszéddek.

Szilágyi Dezső beszéde 1893. márczius 17-én. 265—281. 1.

Ugron Gábor válasza.

Szilágyi Dezső viszonzválasza. 281—2. 1.

Wekerle felszólalása. Részletes tárgyalás. Eötvös Károly.

MIKOR TERJESZTIK BE A JAVASLATOKAT? 283—6. 1.

Igazságügyi költségvetés. Latkóczy Imre, Veszter Imre, Kováts felszólalásai.

Szilágyi Dezső felszólalása 1893. márczius 23-án. 284—286. 1.

A GYÖKERES SZABÁLYOZÁS. TÖRVÉNYJAVASLAT A HÁZASSÁGI JOGRÓL.

HÁZASSÁGJOGI TÖRVÉNYJAVASLAT BETERJESZTÉSE.

286—298. 1.

Az izraelita vallásról és az állami anyakönyvekről szóló törvényjavaslatok. Asbóth kérdése »az egyházpolitikai program integritásának fenntartása iránt«. A vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslat benyújtása. Új ülés-szak. Wekerle nyilatkozata. A házassági törvényjavaslat.

Szilágyi Dezső beszéde 1893. december 2-án. 287—298. 1.

BIZOTTSÁGI TÁRGYALÁS. 298—301. 1.

A JELENTÉS BENYUJTÁSA. HÁZSZABÁLY-VITA. 301. 1.

Igazságügyi bizottság jelentése. Ugron Gábor a napirend iránt.

Szilágyi Dezső felszólalása 1894. február 6-án. 302—3. 1.
Apponyi, Polónyi, Eötvös, Horánszky.

Szilágyi Dezső újra felszólal. 303—304. 1.

A/ A KÉPVISELŐHÁZBAN. 305—423. 1.

I. ÁLTALÁNOS TÁRGYALÁS. 305—405. 1.

Szilágyi Dezső beszéde 1894. február 22-én. 311—342. 1.

Kossuth levele. A vita folytatása. Gróf Szapáry Gyula beszéde. Az uralkodó-család házassági viszonyai. Az egységes magyar-horvát állampolgárság elve.

Szilágyi Dezső felszólalása 1894. február 23-án.
345—346. 1.

Gróf Szapáry Gyula válasza és Szilágyi Dezső viszonzválasza. 346—349. 1.

A vita folytatása.

Szilágyi Dezső felszólalása 1894. márcz. 2-án. 355. 1.

Személyes nyilatkozatok Tibád Antal és Szilágyi Dezső közt. 358—360. l.

Újabb mozgalmak. Kath. gyűlések. Orsz. szabadelvű nagygyűlés. A szabadelvű nagygyűlés után.

Szilágyi Dezső beszéde 1894. márczius 5-én. 365—369. l.

Ugron Gábor, Jellinek Arthur, Issekutz Győző, Szederkényi Nándor, Horánszky Nándor, gróf Szapáry Gyula beszédei.

Szilágyi Dezső felszólalása 1894. márczius 14-én. 371—2. l.

Kossuth Lajos halála. Zárbeszédék : Teleszky, Polónyi, Apponyi, Eötvös.

Szilágyi Dezső beszéde 1894. április 12-én. 372—400 l.

Gróf Apponyi Albert válasza.

Szilágyi Dezső viszonzválasza. 401. l.

Gróf Csáky Albin felszólalása. Névszerinti szavazás.

II. RÉSZLETES TÁRGYALÁS. 405—423. l.

Az unokatestvérek házassága (11. §.): Sághy Gyula módosítása.

Szilágyi Dezső felszólalása. 406—7. l.

Házasságtörés mint tilalmi ok. (20. §.). Apponyi indítványa.

Szilágyi Dezső. 408—410. l.

A másik házastárs élete elleni bűntény mint akadály (23. §.). Horánszky módosítása. Polónyi felszólalása.

Szilágyi Dezső. 410—412. l.

Vita a 29. §-nál (díszlakodalmak). Horánszky és Mülek módosításai.

Szilágyi Dezső. 412—413. l.

Apponyi hozzászólása.

Szilágyi Dezső újabb felszólalása. 413—416. l.

Helfy Ignác (a bejelentő formula és az állam színei iránt).

Szilágyi Dezső. 416—418. l.

Helfy nyilatkozata. A házassági bontó okok (V. fej.). Apponyi beszéde a halasztás iránt.

Szilágyi Dezső. 419—423. 1.

Veszter Imre hat. javaslata. Teleszky, Apponyi, Wekerle felszólalásai. Szilágyi módosításai a 144. §-hoz. A részletes tárgyalás befejezése.

B/ A FŐRENDIHÁZBAN. 424—472. 1.

Czorda Bódog, Vaszary Kolos, Gajzágó Salamon felszólalásai.

Szilágyi Dezső beszéde 1894. május 7-én. 426—449. 1.

Brankovics György, Széchenyi Béla gróf, Dessewffy Aurél gróf, Beöthy Zsigmond, Keglevich István gróf, Daruváry Lajos, Szécsen Antal gróf, Zay Miklós gróf, Mihajlovits Miklós, Zichy Antal, ifj. Széchenyi Imre gróf, Szász Károly, Khuen-Héderváry Károly gróf, Román Miron és Szontagh Pál felszólalásai.

Szilágyi Dezső beszéde 1894. május 9-én. 451—470. 1.

Napirendi vita.

Szilágyi Dezső felszólalása. 471. 1.

Korányi Frigyes, Zelenka Pál, Wekerle felszólalásai. A vita befejezése. Szavazás. A törvényjavaslat elvetése.

BIZALMATLANSÁGI SZAVAZAT A FŐRENDIHÁZ RÉSZÉRŐL.

ÉRINTI-E A KORMÁNY ÁLLÁSÁT? 472—476. 1.

Gróf Szapáry Géza és gróf Dessewffy Aurél indítványai. Wekerle nyilatkozata.

Szilágyi Dezső felszólalása. 473—5. 1.

Betűrendes névmutató. 477—480. 1.

A MEGÉRLELÉS KORA.

— Történeti visszapillantás. —

EGYHÁZPOLITIKA AZ ORSZÁGGYÜLÉSEN.

A kiegyezéssel újra megindult alkotmányos korszak mindazt a nemzeti energiát, mely az abszolutizmus éveit alatt felgyülemlett, az egyházpolitika mezején sem hagyta heverőben.

Mihelyt ráérő ideje akadt, a tettek terére is lépett. Csakhogy az alkotmányosság megszilárdításának szempontját tartva kiválszóan szemé előtt, gondosan kitért a kényes kérdések elől. Neutrális területen szeretett maradni. Csupán azokhoz az ügyekhez nyúlt hozzá, melyeket a szükség legégetőbben sürgetett és melyeknél az ország belső békéjének ily körülmények közt kétszeres fontosságú érdekét nem látta veszélyeztetve.

Az állam és egyház közötti viszonyok mélyebbre ható rendezésének ügyével nagyon csinyján kellett bánnia kezdettől fogva. Mert ez volt épen az a terület, ahol a szenvedélyek könnyen magasra lobbanhattak és a nemzeti erőgyűjtésnek jól induló folyamatát megakaszthatták volna.

Ezekre a kérdésekre nézve a kiegyezés utáni évek vitái — Deák haláláig — jobbara tisztán elméleti értékűek voltak. Gyakorlati hasznuk mindössze annyi volt, hogy megérlelték az eszméket, hogy előkészítették ezen a kényes téren is az elméket a későbbi föllendülésre, a reformtörekvések higgadt felfogására, nagy általános szempontokból való megítélésére.

Vázoljuk a következőkben ez évek főbb eseményeit az egyházpolitika terén. Apró mozzanatok is megemlítünk olykor, ha jellemzőknek látszanak az akkori helyzetre nézve; nagyobbakat is elmellőzünk, ha ily szempontból nem tartjuk értékeseknek. Ki fog tűnni az események rövid rajzából, hogy a magyar egyház-

politika Deák utolsó nagy beszédével csúcspontjára hág és e magaslattal csak akkor éri el ujjent, amikor Wekerle és társai veszik át annak intézését.

MANOJLOVICS INDÍTVÁNYA.

Mindjárt 1866. februárjában, még a válaszfelirat képviselőházi tárgyalása közben, szóba került az egyházpolitika *Manojlovics* Emil indítványa kapcsán. A válaszfelirat egyik pontja ugyanis így szólt: »Működésünkben az alkotmány alapelveiből kiindulva, irányadónak fogjuk mindenkor tekinteni az igazságot és méltányosságot a hon polgárainak minden osztálya iránt vallás- és nyelvkülönbőség nélkül.« Itt Manojlovics »honpolgárok« helyett »az ország összes lakosai« kifejezést ajánlta, netalán oly értelmezésnek kizárása végett, mintha ez csak a törvényesen bevett vallásúakra vonatkoznék.

Deák Ferencz az eredeti szerkezethez ragaszkodott. Akkoriban még Deák a zsidók emancipációját külön törvény alkotása nélkül, akként vélte czélszerűen valósíthatónak, hogy mindenütt, ahol a törvényhozás vallásokról tesz említést, mondassék ki, hogy: »valláskülönbőség nélkül«. Ezt a módot alkalmasabbnak gondolta, mint külön törvény alkotását, mert az utóbbihoz bizonyos föltételek fűződhetnek. Vannak például sokan, — így érvelt Deák — kik a polgári házasságról fognak beszélni. Lehet, hogy ez igen fontos, lehet, hogy igen hasznos is lesz. De nem szeretné a polgári jogok teljes megadását ily föltételhez kötni. Ismerve ugyanis a katolikus dogmáknak ezen tételben ellenállását, ismerve a körülményeket, nem tartja valószínűnek, hogy a törvényhozás a polgári házasságon egykönnyen keresztülmenjen.

A következmények igazolták Deák tartózkodását, bebizonyították, mily élesen pillantott a jövőbe, midőn előre látta ez ügynek roppant nehézségeit. Számptalan esalódásnak, a túlzott optimizmusból való gyakori kiábrándulásoknak kellett eljőnnie, míg mások is, a szabadelvű haladás jegyében Deáknál tüzesebb tempót követelők, kénytelenek voltak arra a meggyőződésre térni, hogy az ily reformok csak lassú és szívós küzdelem árán valósíthatók meg.

A 71 TAGÚ BIZOTTSÁG.

Kévéssel az érintett mozzanat után, márcziusban, Deák indítványt tett az elintézést váró fontosabb ügyek bizottsági tárgyalása iránt. E tárgyban véleményadásra tizenkét tagú bizottságot választottak (előadója Horvát Boldizsár), amely viszont ama javaslatot terjesztette elő, hogy 30—40 tagú bizottság küldessék ki, s annak első feladata legyen *törvényjavaslat készítése a különböző vallásfelekezetek egymás közti viszonyára s azon viszonyra nézve, melyben az államhatalomhoz állanak, alapúl véve javaslatában az egyenlőség elvét azon vallásfelekezetekre is, melyekre azt a törvény ki nem terjesztette.*

A jelentéshez hozzájárult a ház s a vallási és közoktatási ügyek tárgyalására 71 tagú bizottságot küldött ki, melyben Eötvös József báró és Tisza Kálmán is helyet foglaltak.

IRÁNYI LEVELE PÁRISBÓL.

Hogy a 48-as hagyományok eleven hatása alatt működő országgyűlés mily készségesen fogadta be a szabadelvű áramlatnak legkisebb hullámzását is, arról tanuskodik egy érdekes epizód, melyre Irányi Dániel adott okot.

Ugyanezen évi (1866) május 14-én Szentiványi Kálmán elnök bejelenti a képviselőháznak, hogy Irányi Dániel Párisból levelet intézett hozzá, melyben a lelkiismereti szabadság biztosítását, a polgári házasságnak — utalással a szándékolt zsidó-emancipációra — megengedését, az anyakönyveknek a polgári hatóságra bízását és a temetőknek községi hatóság alá helyezését kéri.

Irányinak ezt a levelét in optima forma elintézés alá vették. A kérvényi bizottsághoz utasították, s ez a következő véleményt adta róla : A vallás ügyében, amennyiben az állammal és polgári társadalommal érintkezik, vagy a hazánkban létező különféle vallásfelekezeteknek egymás közti viszonyait illeti, külön bizottság lévén kiküldve, jelen beadvány is netaláni használatúl s a bent foglalt eszmék és indítványok megfontolásául ahhoz leszen átteendő.

Itt kapcsolódik bele Irányi Dániel neve újabb egyházpolitikai reformküzdelseink történetébe. Innen s még inkább 1868-tól,

amikor elfoglalja helyét a képviselőházban, ez a név hosszú időn át válhatatlanul össze van nőve e reformok ügyével. S e hosszú idő alatt azt látjuk, hogy a sűrűn fölvetett eszmék a főkérdés körül alig haladnak egy lépéssel tovább annál, amit kifejez a most idézett bizottsági jelentés. A »netaláni használat és megfontolás« mesgyéjéről az országgyűlés határozatához vezető utat újra meg újra megteszik ugyan, de ott azután megrekednek. A komoly valósítás küszöbéig nem igen tudnak eljutni. A ritka kivételek csak megerősítik a szabályt.

Legtermékenyebb volt még a 1865—68-iki első országgyűlés. Itt egymást követték az idevágó kezdemények és impulzusok mind a kormány, mind az országgyűlési képviselők, mind pedig az országgyűlésen kívül álló tényezők köréből. A képviselőház állásfoglalása mindannyiszor a legtisztább szabadelvűség szellemében történt, amint másképp nem is volt várható oly parlamenttől, melynek irányát Deák szabta meg s oly kormánytól, melynek politikáját egy Andrassy Gyula, Eötvös József és Horvát Boldizsár intézték.

INTERPELLÁCIÓK.

Irányi levelét követőleg interpelláció alakjában is fölvetődtek némely vallási ügyek az országgyűlésen.

1867. márczius 26-án Tisza Kálmán tesz kérdést a vallás-egyenlőségi törvény megalkotása iránt.

Eötvös, a kultuszminiszter ideiglenesen válaszolt, Horvát Boldizsár igazságügyminiszter pedig április 5-én érdemleges válaszában kijelentette, hogy egy általános honosítási törvényjavaslattal együtt szándékozik a vallás-egyenlőséget és a vallásfelekezetek egyenlő joggyakorlatát biztosító törvényjavaslattal a ház elé jönni.

Szintén interpelláció útján vetette föl Bernáth Zsigmond — 1867. június 22-én — többi közt a zsidók egyenjogosításának és a konkordátum minden következményének megszüntetése ügyét.

Június 26-án pedig Deák interpellál a zsidók egyenjogosítása iránt.

Ez alkalommal Eötvös megígéri, hogy a szünet után legelső tárgyalást ezt veszi fel a kormány.

A ZSIDÓ-EMANCZIPÁCIÓ.

Andrássy miniszterelnök csakugyan be is váltotta az ígéretet. November 25-én letette a ház asztalára az izraelitáknak (a polgári és politikai jogok tekintetében) egyenjogosításáról szóló törvényjavaslatot. A központi bizottság ezt letárgyalván, csekély módosítással elfogadásra ajánlta. A VII. osztály ehhez külön indítványkép az eredeti szövegnek oly irányban való módosítását véleményezte, hogy : jövőre bárkinek bármely felekezethez tartozása neki sem jogokat nem ad, sem tőle jogokat el nem vesz. A véleményt általánosan helyeselték, s a törvényjavaslatot eredeti szövegében fogadták el. Deczember 22-én pedig a főrendiház is hozzájárult.

KÉRVÉNYEK.

Mivel a vallásfelekezetek egyenlőségét és viszonyosságát kimondó 1848 : XX. t.-cikk a gyakorlatban nem érvényesült, a protestáns felekezetek annak megtartása és egyenlő alkalmazása iránt új meg új kérésekkel járulnak a képviselőház elé. Boros Pál, Geduly Lajos, Zsedényi Ede szólalnak föl ez ügyben sürgetőleg.

De más oldalról is mozgatják a dolgot. Királyi Pál ugyanily irányban terjeszt elő kérést az »Egyenlőségi Kör« nevében (elnöke Klapka György, jegyzője Rákosi Jenő, tagjai közt Zichy Jenő gróf és Szilágyi Dezső is ott voltak). A kérvényi bizottság jelentése szerint : »miután az országgyűlés az izraeliták egyenjogosságáról (polgári és politikai tekintetekben) szóló törvényjavaslatot egyhangulag elfogadta ; miután a központi bizottság azon óhajtása is helyeseltetett, hogy a különböző hitfelekezetek politikai és polgári egyenjogúságáról még a jelen országgyűlésen törvényjavaslat terjesztessék a ház elé, ezek által a kérdés az »Egyenlőségi Kör« óhajtásának megfelelőleg el lévén intézve, a kérvény tudomásul vétetni és a levéltárba letétetni véleményeztetik«. A ház helyeslőleg fogadta el a véleményt.

Megindul a mozgalom az egyes vallásfelekezetek vallási és iskolaügyi érdekeinek s ezekből származó jogigényeiknek törvény által való szabályozása iránt is. Már ez év (1867) november 8-án az ág. ev. tiszai egyházkerület kérvénye kerül a ház elé. Az ügyet mint halaszthatatlan sürgőségtől indokoltat a vallás- és oktatásügyi miniszteriumnak adják ki.

A következő (1868) évben az ev. hitfelekezet dunántúli egyházkerülete kéri a hitfelekezetek kölesönös viszonyainak sürgős rendezését. Majd pedig a magyarhoni ág. hitvallás négy szuperintendenciája, Székács József képviselő útján, a keresztyén vallásfelekezetek kölesönös viszonyainak szabályozása végett járul az országgyűléshez kérvényével.

A KERESZTÉNY VALLÁSFELEKEZETEK VISZONOSSÁGA.

A törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonságáról szóló törvényjavaslatot báró Eötvös József már szeptember 19-én benyújtotta volt a képviselőháznak. Osztályokhoz utasítatván, mindenik behatóan tárgyalta, a központi bizottság pedig többrendbeli módosításnak vetette alá. Ezek főképen az eredetinek ama szakaszait érintették, melyek szerint a vegyes házasságban élő házastársakat gyermekeik vallásos nevelése dolgában a szabad választás joga illette volna meg. A központi bizottság gyakorlati szempontokból arra a megállapodásra jutott, hogy a gyermekek vallásáról okvetlen magában a törvényben kell imperative rendelkezni, az Erdélyben dívó eljárásnak általánosan kötelező tételével, hogy a fiúgyermek az apa, a leány az anya vallását követi. Továbbá meg kívánta engedni azt, hogy a korábban kötött vegyes házasságokból eredő gyermekeket illetőleg is a törvényjavaslat szabályai legyenek irányadók. Ily értelemben újra szövegezte a törvényjavaslatot.

A képviselőház 1868. november 30-án vette tárgyalás alá a központi bizottság szövegezése alapján. A részletes tárgyalásnál Tisza felszólalására *mellőzték* a 17. §. második bekezdését, mely a régibb vegyes házasságokból eredő gyermekek vallása iránt megengedte a szülőknek, hogy az új törvény intézkedéséhez alkalmazkodjanak.

Igy került a szöveg át a főrendiházhoz. De nem így került onnan vissza (többször megújuló jelenség e reformok történetében). Az egyesült hármass bizottság egyrészt a bizonylat kiállítását megtagadó vagy elmulasztó lelkeszre nézve megszabott szanckzió ellen, másrészt a szülők szabad rendelkezési jogának korlátozása és a gyermekek vallásának imperatív meghatározása ellen állást foglalt s ily értelemben tette meg javaslatait. Csak az előbbit fogadták el. Az így megállapított szerkezeten Csengery indít-

ványára még a képviselőház is eszközölvén némi változtatást, az ügy visszament a főrendiházhoz, mely a képviselőház módosításával elfogadta a törvényjavaslatot.

EGYHÁZI BÍRÁSKODÁS.

Ezeken a kérdéseken kívül a házassági ügyek, különösen a házassági bíraskodás kérdése foglalkoztatták élénkebben a következő, 1869—72-iki országgyűlést.

Az alkalmat reá a perrendtartási törvényjavaslat nyújtotta. Ugyanis ezzel kapcsolatban a szentszékek eltörlésének ügye is napirendre került. A törvényjavaslat, a képviselőház jogügyi bizottságának szövegezésében, több száz szakaszból állt. Mint-hogy az országgyűlésnek már nem sok ideje volt hátra, a ház arra hívta fel a jogügyi bizottságot: készítsen a törvényjavaslat főbb elveiről jelentést, s ez legyen azután a tárgyalás alapja.

A bizottság melegen üdvözlé jelentésében a törvényjavaslat helyes újításait, mint amelyek a végleges és teljes bírósági szervezet behozatalának útját egyengetik s üdvös haladást jelentenek. De a házasság érvényessége és felbonthatósága kérdésében az egyházi bíróságok hatáskörét, melyet pedig a javaslat érintetlen kívánt hagyni a róm. és görög-katolikusokra, meg a görög-keletiekre nézve, teljesen megszüntetendőnek nyilvánítá. A bizottság — úgymond a jelentés — ellene van elvben a kivételes bíróságoknak s a világi bíróságokat minden tekintetben alkalmasabbnak véli az egyházi bíróságoknál. Ha fennmaradna a kath. szentszékek bíraskodási hatásköre a kath. válópörökben, meg kellene azt adni az erdélyi protestánsok- és unitáriusok-, valamint a görög-keleti vallásúaknak s fel kellene állítani a magyarországi protestánsok és izraeliták egyházi bíróságait is a jogegyenlőség és viszonyosság nagy elvénel fogva. Ámde az egyházi bíróságok általános behozatala meg nem okolható visszalépés lenne napjainkban. Másrészt meghagyni a szentszékek illetőségét s a többi hitfelekezetre nézve ignorálni az egyenlőség és viszonyosság elvét akkor, midőn alkalmazására először nyílik alkalom: nem lett volna megegyeztethető a törvény rendeletével, a politikai ildommal és az osztó igazsággal. A bizottság tehát helyénvalónak látta az előbb vagy utóbb mindenesetre úgysis megoldandó ügynek azonnal való gyökeres megoldását és megszüntetni javasol általában minden

egyházi bíraskodást. A kérdés súlya nem azon van, hogy házassági pörökben egyházi személyek ítéljenek, hanem azon, hogy az illető felekezet hitelvei szerint ítéljen a bíró.

E jelentést az osztályok és a központi bizottság is tárgyalván, az utóbbi szintén jelentést tett a háznak (előadó Horváth Lajos), még pedig a szentszékek eltörlése ügyében — az osztályok véleményével egyezően — a jogügyi bizottságétól lényegesen eltérő irányban.

Nevezetesen nem kívánt az egyházi bíróságok sorsa fölött már ezen alkalommal döntenit, mert nem tartotta czélszerűnek, hogy ily fontos kérdés egy ideiglenes perrend kapcsán mintegy rögtönözve oldassék meg. Ebből a szempontból fenntartandónak vélte további rendezésig a miniszteri tervezetnek ama szakaszait (12. és 23.), melyek a szentszékek hatásköréről szóltak; de ugyanakkor, tekintve a kérdés megoldásának sürgös voltát, utasítani kívánta egyidejűleg a miniszteriumot, hogy a házassági pörökben való bíraskodás általában a házassági ügyek iránt, az 1848 : XX. t.-cikkben kimondott egyenlőség és viszonyosság követelményeinek megfelelően, mentől előbb külön törvényjavaslatot terjeszsen be.

A központi bizottságnak erre az utasításra vonatkozó javaslatát a képviselőház el is fogadta.

A két jelentés tárgyalása alkalmával — 1868. október 20. — a szentszékek eltörléséről szóló pont kapcsán élénk vita fejlődött ki.

Csiky Sándor módosítványt tett, mely szerint az egyházi bíróságok eltörlendők.

Tisza Kálmán pedig a következő határozati javaslatot terjesztette elő: mondja ki a képviselőház, hogy »miután a házassági ügyek kérdése még a szentszékek eltörlése által megoldottnak nem tekinthető; miután teljes megoldása e kérdésnek csakis a *polgári házasság* behozatala által eszközölhető: odautasítja a miniszteriumot, hogy a házassági ügyek tárgyában az egyházi bíróságok eltörlése után még fennmaradt kérdéseknek a polgári házasság behozatalával és az 1848 : XX. t.-cikk által kimondott egyenlőség és viszonyosság követelményei figyelemben tartásával leendő elintézése iránt még ezen ülés alatt, még pedig úgy terjessze be javaslatát, hogy azt még tárgyalni s felette törvényhozásilag intézkedni lehessen.«

Geduly Lajos: A magyarországi ágostai hitvallású evangélikus és ev. református egyházak kerületi gyűléseinek és zsinatainak többször kifejezett óhajtását ismételve, indítványozza, hogy míg a katolikus szentszékek fognak házassági ügyekben bíraskodni, illetőleg míg állami törvény fogja általánosan szabályozni a házassági ügyeket, a magyarországi protestánsoknak az 1791 : XXXVI. t.-cikkben erre vonatkozólag biztosított jogsultsága újból törvénybe iktattassék.

Várady Gábor hozzászólása után Deák Ferencz a központi bizottság álláspontját védelmezte.

Az egyházi bíróságok eltörlése, úgymond, a polgári házasság behozatala előtt czélszerűtlen. Neki elvileg nincs kifogása a polgári házasságnak azonnali megállapítása ellen, de a kivitel nagy nehézségekbe ütköznék. Miután a vita folyamán Ausztriára is történt hivatkozás, utal arra, hogy a konkordátum idejét leszámítva, Ausztriában az 1868-ik évi törvényhozás előtt is a polgári bíróság ítélte a házasságok érvénye felett. Nálunk az egyházi ítélőszékek bíraskodása alkotmányos törvényeink egyikén alapúl, melyet jogunk van megváltoztatni, de nem tanácsos, hogy rögtönözve tegyük, mert részletes és alapos megfontolásra van szükség. Az osztrák »Noth-Civilehe«-t nem tartja követendő példának. Sokkal természetesebb és liberálisabb, ha az állam azt mondja: »Minden házasságot az állammal szemben polgári szerződésnek tekintek és mint ilyent a polgári hatóság előtt kötendőnek rendellem, vallási szertartások és elvek az egyes felekhez és azon egyházhoz tartozván, melynek ők hívei, — mint azt, hogy a házasságokat az egyház, pap előtt kell kötni, de ha az a feleket összeadni nem akarja, akkor én, állam, fogom a házasságok összeadását polgári hatóságom által teljesíttetni, a házassági kérdések felett pedig, egyik esetben úgy, mint a másikban, nem az egyházi, hanem a világi bíróság ítéljen.«

A képviselőház egyszerű szavazással a központi bizottság véleményét fogadván el, az egyházi bíróságok sorsát egyelőre függőben hagyta.

A főrendiház 1868. november 12-ikén vette tárgyalás alá a törvénykezési rendtartásról szóló törvényjavaslatot s a vita során elvi döntést mondott ki a jogügyi bizottság jelentésében fölvetett kérdések iránt, elfogadván azzal szemben Tisza Lajos főispánnak következő fogalmazását: helyeseltetik azon elv,

hogy az egyházi bíróságok egyelőre fenntartassanak ; amennyiben pedig az Erdélyben lakó protestánsok és unitáriusok egyházi bíróságai a törvényjavaslatban megemlítve nincsenek, e hiány utólagos pótlása eszközöltessék.

A főrendiházban történt módosításokat a képviselőház november 23-ikán tárgyalta s vita nélkül hozzájárult a jogügyi bizottság véleményéhez, amely több módosításra nézve mellőzést, részint pedig némely pótlásokat javasolt. A főrendek azután ehhez szintén vita nélkül hozzájárultak.

Mind a képviselőház, mind pedig a főrendiház vitáiban az a szempont emelkedett ki, hogy az 1848:XX. t.-cikkben megállapított vallásszabadság és viszonyosság elvének további kiépítése és gyakorlati érvényesítése lesz a törvényhozásnak legközelebbi feladata.

TÖRVÉNY A VEGYESHÁZASSÁGI VÁLÓPEREKRŐL.

Éppen azzal a célzattal, hogy az 1848:XX. t.-cikk a vegyes házasságokból eredő perekben is alkalmazást nyerjen, Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter beterjesztette 1868 november 16-ikán a vegyes házassági válóperekről szóló törvényjavaslatot.

Ennek tárgyalása kapcsán — november 30. — a protestáns egyházi bíraskodás ügye is újra felmerült a képviselőházban.

Nyáry Pál hevesen ellenezte az egyházi bíróságok fenntartását, különösen a protestánsokra való kiterjesztésüket. A bíraskodás — úgymond — az államnak elidegeníthetetlen joga s azt permissive sem ruházhatja át oly testületekre, melyek annak élvezetére nincsenek jogosítva. Ily értelemben módosítást ajánl, mellyel kihagyni kéri a törvényjavaslat 2. §-ának ezen szavait : »Joguk van azonban a magyarországi mindkét hitfelekezeti evangélikusoknak is, illető egyetemes zsinataik határozata folytán, saját hitfelekezeteik részére egyházi székeket szervezni.«

Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter : Az 1848-iki törvények kimondván az egyenlőséget és viszonyosságot, ránk nézve azon kötelesség támad, hogy ezen elvet a lehető legkövetkezetesebben s minél előbb életbeléptessük. Mihelyt tehát az egyházi székek a katolikusok egyházi ügyeire meghagyattak, addig, míg ezen székek a katolikusokra nézve

létezni fognak, a nem-katholikusokra nézve is, legalább a törvényben, ki kell mondani azon szabadságot, hogy ők szintén, ha akarnak, hasonló külön törvényszékeket állíthassanak a maguk házassági ügyeinek elítélésére . . . Élnék-e ezen joggal, vagy nem élnék, az a dolog természeténél fogva egyedül a protestánsoktól függ.

A ház elfogadta Nyáry Pál módosítványát.

Az a vélemény, hogy a szentszékek bíraskodásának fenntartása csak ideiglenes jellegű, a felszólalásokban általánosan kifejezésre jutott.

Deczember 3-iki ülésében a főrendiház is tárgyalta a törvényjavaslatot és a képviselőháztól elfogadott szöveghez változtatás nélkül hozzájárult.

A megalkotott törvény (1868 : XLVIII.) a vegyes házassági válóperekre nézve behozván a kettős bíraskodást, megállapította, hogy mindenik félre nézve egyedül saját illetékes bíróságának az illető fél saját hitelvi alapján hozott jogerős ítélete kötelező. Másrészről az 1868 : LIII. kimondotta (9. §.), hogy a vegyes házasság megkötéséhez az egyik házасuló fél lelkészének kihirdetése is elégséges és hogy az egyik egyházból a másikba áttért egyének minden cselekménye azon egyház tényei szerint ítélendő meg, amelybe áttért, továbbá hogy az elhagyott egyház elvei rá nézve semmiben kötelező erővel nem bírnak.

IRÁNYI ÉS TISZA TÖRVÉNYJAVASLATA.

A felirati vita befejeztével — 1869 július 10-ikén — Irányi Dániel nyújtott be 12 szakaszból álló törvényjavaslatot a vallás-szabadságról. Az osztályok előadóiból alakult központi bizottság (Hrabár Manó előadó) tárgyalván a törvényjavaslatot, azt gyakorlatilag ezélszerűtlennek találta. Azonban a teljes és általános vallásszabadság, egyenlőség és viszonyosság elveinek gyakorlati érvényességét szükségesnek és tovább nem halaszthatónak tartván, határozatilag kimondatni ajánlja: szólíttassék fel a miniszterium, hogy a teljes és általános vallásszabadság, egyenlőség és viszonyosság gyakorlati kivitele iránt mielőbb törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé.

Ugyanakkor bejelentette az országgyűlésnek azt is, hogy a VIII. osztály részéről e tárgyra vonatkozólag ellentörvényjavaslat nyújtatott be. Minthogy azonban a bizottság csak oly törvény-

javaslatok tárgyalására véli magát hivatottnak, melyeket a ház az osztályokhoz utasított s ezek véleményével kerülnek hozzá, annak tárgyalásába nem ment bele.

A rövid két szakaszra terjedő ellentörvényjavaslat benyújtója Tisza Kálmán volt.

Irányi törvényjavaslata 1869. november 4-ikén került a képviselőházban tárgyalásra.

Az általános vitában Tisza Kálmán is felszólalt. Ő sem tartja elfogadhatónak Irányi törvényjavaslatát, mert elveket mond ki, amelyek részint még érvényben lévő törvényeinkbe ütköznek, — mint a különböző hitfelekezetek közti egyenjogúság és viszonyosság kérdése — részint nem lennének végrehajthatók, mint a szentszékek eltörlése, a polgári házasság elvi megállapítása, az anyakönyveknek polgári közegek által való vezetése. Ajánlja ezzel szemben saját ellentörvényjavaslatát, mely egyrészt a teljes vallási és lelkiismereti szabadságot mindenki részére biztosítja (1. §.), másrészt pedig kimondja, hogy a polgári és politikai jogok élvezeténél a hitvallás különbséget nem tesz, de viszont hitvallása senkit az állampolgári kötelességek terhe alól fel nem old. (2. §.)

E mellett a következő határozati javaslatot terjeszti elő: A miniszterium utasíttatik, hogy még ezen ülészek alatt törvényjavaslatot terjesszen elő egyes törvényeink azon részének, melyek a hitfelekezetek közti egyenlőséggel és viszonyossággal ellenkeznek, megváltoztatása, a *kötelező polgári házasság* behozatala, az anyakönyveknek polgári hatóságok által vezetése és a szentszékek eltörlése iránt.

Hosszúra nyúlt vita után, melyben Irányi, Tisza és Eötvös ismételtén szólottak a tárgyhoz, a ház névszerinti szavazással a központi bizottság határozati javaslata mellett döntött.

EÖTVÖS TÖRVÉNYJAVASLATA A VALLÁSSZABADSÁGRÓL.

Eleget téve a kormány részére adott utasításnak, báró Eötvös vallás- és közoktatásügyi miniszter 1870. április 7-ikén törvényjavaslatot terjesztett be a vallás szabad gyakorlatáról és a vallásfelekezetek egyenjogúságáról.

A törvényjavaslat 9. §-a a házassági jogviszonyról következőleg intézkedik: »A vallás különbözősége a házasság polgárjogi

érvényességére nem bír befolyással. Az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerződésnek tekinti, amelyet saját törvényei szerint ítél meg. A házasság mindennemű jogviszonyait a fentebbi elvek irányadása mellett külön törvény szabályozandja.«

Az indokolás ezen 9. §-ra vonatkozólag kijelenti, hogy a házasságnak azon polgári oldala és jogviszonyai, melyek természetüknél fogva az állam gondoskodása alá tartoznak, elválasztatnak azon vallási momentumoktól, melyeknek érvényesítése az egyháznak feladata, és az állam a házasságnak csak polgárjogi oldalára terjeszti ki figyelmét.

E törvényjavaslat tehát a kötelező polgári házasság elvét proklamálta. Az elv egyelőre papiroson maradt. El kell azonban ismerni, hogy ez nem a kormányon, hanem a viszonyokon múlt. Az alkotmányos élet felujultának kezdő szakában, az igazságügy és a politikai igazgatás akkori szervezetlen volta mellett, alkalmas közegek nélkül hiú erőlködés lett volna ekkora fába vágnia fejszéjét.

Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszternek közbejött halála (1871. február 2.), majd nem sokkal később Horvát Boldizsár igazságügyminiszter lemondása (1871. május 16.) érzékeny csapást mért az egyházpolitika haladó irányának legközelebbi jövőjére. Ugyanabban az évben Andrássynak a miniszterelnöki székből a monarchia külügyeinek élére elhívása, a Lónyay-kormány elleni heves támadások (obstrukció a választási törvény miatt) és ezzel egyidejűleg az európai politikát mozgató világtörténeti bonyodalmak (német-francia háború) természetsszerűleg elvonták az országgyűlés figyelmét az egyházpolitikai belső ügyektől. Így nem csoda, hogy a törvényjavaslat maga is egészen elmerült az egymásra toluló események árjában. Nem tárgyalták, és nem akadt ember, aki elejtett ügyét újra fölvetette volna.

IRÁNYI INTERPELLÁL. HORN EDE HATÁROZATI JAVASLATA.

Foglalkozott azonban az országgyűlés a költségvetések tárgyalása, továbbá interpellációk, indítványok és kérvények kapcsán számos egyéb, az egyházpolitika körébe vágó ügygel, minők voltak: a betöltetlen főpapi állások interkaláris jöve-

delmei, katolikus autonómia, alapok és alapítványok, felekezetek segélyezése, a királyi placetum joga (Jekelfalussy székesfejvári püspök esetében), áttérések, reverzálisok, izraelita kongresszus stb.

Az ülészak vége felé, 1871. április 3-ikán, Irányi Dániel kérdést intézett Horvát Boldizsár igazságügyminiszterhez: »Vajjon a polgári házasságról szóló törvényjavaslat elkészült-e és szándékozik-e ezt az ünnepek után rögtön benyújtani, hogy a vallásszabadságról szóló törvényjavaslattal együtt tárgyalassák, igen vagy nem?«

Horn Ede pedig ugyanazon ülészakban, amidőn már Horvát Boldizsár helyét az igazságügyi tárca élén Pauler Tivadar töltötte be, szeptember 16-ikán terjesztett elő határozati javaslatot, mely szerint: a kormány odautasíttatik, hogy még a mostani ülészak alatt terjesszen a képviselőház elé törvényjavaslatot, mely a polgári házasság kizárólagos érvényességét kimondja s a házaspár tetszésére hagyja a polgári hatóság előtt kötött frigyet egyházilag megáldatni.

Ehhez Pulszky Ferencz is csatlakozott.

HÓDOSSY EMLÉKIRATA.

Megemlítjük itt Hódossy Imre országos képviselőnek emlékiratát, amelyet még Horvát Boldizsár felhívására dolgozott ki a polgári házasság tárgyában. Ez intézménynek az emlékirat szerint két főczélja van. Először, hogy hitfelekezeti akadály a házasság létrejötté elé ne háruhasson; másodsor, hogy a törvényileg biztosítani szándékolt általános vallásszabadsággal szemben meg legyenek állapítva azon kellékek és föltételek, melyek mellett törvényes házasság létesülhet. Ezen czélok egyikét sem látja máskép, mint a *kötelező polgári házasság által* biztosítva. Külön törvény lenne alkotandó a polgári anyakönyvek viteléről és külön a polgári házasságról mint kötelező intézményről. Kifejti, hogy mind a házasságok, mind az anyakönyvek ügyének polgári kezelése nálunk több akadályba ütközik, mint bármely más civilizált államban. A polgári anyakönyvek vitelével a járásbírákat és aljárásbírákat kellene megbízni s ezek külön területi hatáskörrel a házasságkötésre is illetékességet kapnának. Az anyakönyvvezetők kinevezése iránt egy-egy törvényszék területére a törvény-

széki elnök tenne előterjesztést, a területi hatáskörnek és az anyakönyv nyelvének a helyi szokások és viszonyok szerint való megállapításával.

IRÁNYI ÚJABB INTERPELLÁCIÓJA ÉS HATÁROZATI JAVASLATA.

Fokozott mértékben fordult a parlament figyelme vallási és egyházi ügyek felé a következő, 1872—75-iki országgyűlésen. S e jelenség csak a közhangulat tükrözője volt. Vallási és egyházi kérdések állandóan foglalkoztatták az országos közvéleményt, s a szabadelvűség barátait méltán töltötte el aggodalommal azon tapasztalat, hogy a reakzionárius törekvések mind erősebben nyomultak előtérbe. A felekezeti izgatás a parlamenten kívül dúsan megtermette gyümölcseit és lassanként magában az országgyűlésben is visszhangot keltett. Ennek az országgyűlésnek már Istóczy Győző is tagja volt.

A vallás- és közoktatásügyi tárca élén már ekkor mint Pauler utóda Trefort Ágoston állt. Európai műveltségű ember volt, de jól ismerve hazai viszonyainkat, fázott a vallási és egyházi ügyek bolygatásának gondolatától, egy kulturharcz lehető felidézésétől.

Azonban a szabadelvűség hívei sem maradtak tétlenül. Érezték, hogy cselekedniök kell, mert a helyzet későbbben csak rosszabbá és a sikerre való kilátás csak kedvezőtlenebbé válhatik.

Irányi Dániel interpelláció alakjában vetette föl újra a függőben maradt fontos kérdéseket. November 4-ikén kérdést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez : szándékozik-e a vallás szabad gyakorlatáról és a hitfelekezetek egyenjogúságáról még ez ülészak alatt törvényjavaslatot benyújtani? Az igazságügyminisztert pedig az iránt interpellálta meg, hogy a polgári házasság behozataláról szintén még a folyó ülészak alatt törvényjavaslattal álljon elő.

Választ egyik interpellációjára sem kapván, 1873. február 1-én határozati javaslatot terjesztett elő, mely szerint : utasítsa a képviselőház a kormányt, hogy a vallás szabad gyakorlata és a polgári házasság iránt még ez ülészakban adjon be törvényjavaslatot.

A határozati javaslat sorsa ugyanaz lett, mint az interpellációé : a ház nem foglalkozott vele tovább.

GHICZY INDÍTVÁNYA AZ ALAPOK ÉS ALAPÍTVÁNYOK
ÜGYÉBEN. IRÁNYI HATÁROZATI JAVASLATA.

Kevésssel utóbb, február 24-ikén, Trefort a költségvetés tárgyalásakor megtartotta expozéját, de tisztán csak a közoktatás-ügyre szorítkozott.

Ez alkalommal Ghiczy Kálmánnak az alapítványok kezelése iránt beadott indítványa hosszabb vitát keltett.

Irányi Dániel is felszólalt. Mindjárt beszéde elején kijelentette, hogy a költségvetés kapcsán bírálata nem annyira az új minisztert, hanem inkább elődét, Paulert fogja illetni, Trefortot legfőlebb annyiban, a mennyiben, úgy látszik, az egyházpolitika terén Pauler nyomdokaiba szándékozik lépni. Ezt onnan következtette, hogy a vallás szabad gyakorlata iránt a miniszter még nem nyújtott be törvényjavaslatot, sőt Irányinak hónapokkal ezelőtt hozzá intézett interpellációjára sem válaszolt. Pedig a vallásszabadság valósítása égető. Mindennapi esetek követelik annak törvényi megalkotását. »Emlékezünk mindnyájan, úgymond, hogy ezelőtt 12 vagy 15 évvel egyetlenegy gyermek kereszteltetett meg erőszakkal és vétetett el szülőitől Olaszországban. Mortarának hívták. Az egész világ felháborodott ennek hallatára. S Magyarországon százak és százak kereszteltettek erőszakosan. A szentszékeket az 1868 : LIII. fenntartotta további rendezésig. A törvényt azonban kijátsszák, az írományokat az illető bíróságokhoz el nem küldik. A hírlapok csaknem naponként sorolnak elő eseteket, hogy izraelita magyar honpolgárok, keresztény nővel akarva egybekelni, vagy megfordítva, külföldre vándorolnak a házasság megkötése céljából. Midőn pedig hazájukba visszatérnek, házasságuk itt érvénytelen és gyermekeik törvénytelenek. Mind e bajokon két törvény volna hivatva segíteni: egyik a vallásszabadságról, másik a polgári házasságról szóló. A katolikus világiak és a protestáns egyház egyformán barátai e reformnak. Csak a katolikus papság áll ellen. És e papság előtt hajlik meg Magyarország miniszteriuma !«

Határozati javaslatot nyújt be, mely így szól: A kormány odautasíttatik, hogy a vallás szabad gyakorlata és a polgári házasság iránt mielőbb terjesszen elő törvényjavaslatot.

Felállással és ülve maradással való szavazás után a ház 61 szavazattal 39 ellenében *elfogadta Irányi határozati javaslatát.*

A költségvetés részletes tárgyalása folyamán, az egyházak állami segélyezése tételénél, újra sürgették a vallásszabadságról szóló törvényt s az egyház és állam közti viszonyok rendezését a »szabad egyház szabad államban« elve alapján, melyet Eötvös József és Deák Ferenc vallottak.

SCHOPPER GYÖRGY ROZSNYÓI PÜSPÖK ESETE.
DEÁK ELMONDJA UTOLSÓ NAGY BESZÉDÉT.
TREFORT INDÍTVÁNYA.

Nagyobb hullámokat vetett ugyanezen (1872—75-iki) országgyűlés alatt a királyi placetum kérdése Schopper rozsnói püspök esetével kapcsolatosan.

A nevezett püspök ugyanis 1873. elején a vatikáni zsinat ki-nyomatott határozatait megyéje papsága között szétosztatta s a papságot követésükre hívta fel. Lükő Géza kérdést intézett e miatt a miniszterhez 1873 január 16-ikán : igaz-e, hogy Schopper György rozsnói megyés püspök, a fennálló királyi tetsvényjog ellenére, egyházmegyéjében a csalhatatlansági dogmát legújabbán ki-hirdette ?

Trefort miniszter az interpelláció következtében már másnap levelet írt a püspökhöz és felvilágosítást kért a történekről. Minthogy választ nem kapott, újabb levelet küldött, melyre Schopper végre január 31-ikén kijelenti válaszában : »A meztelen tény, néhány rövid szóval, annyi, hogy én a vatikáni zsinat hatá-rozatainak 200 példányát Lonkay Antal nyomdájában megvettem s azokat papságom között kiosztottam.« A miniszter márczius 5-ikén újabb felszólítást intéz a püspökhöz és felhívja, nyilatkoz-zék egyenesen : megtörtént-e a csalhatatlansági dogma kihirdetése, igen vagy nem ? A püspök megint nem válaszolt. Erre újabb, erélyes felszólítás után megírta, hogy a vatikáni határozatokat azért osztotta ki nyomtatásban, hogy papsága hitelesen értesüljön róluk. Trefort megróttá levélileg a püspök eljárását és hasonló esetekkel szemben a jövőre szigorúbb eszközök alkalmazásával fenyegette őt meg. Erről a tényállásról világosította fel a kép-viselőházat június 24-ikén az interpellációra adott válaszában.

Lükő Géza nem vette tudomásul a választ. »Előjogok és kiváltságok — úgymond — a felekezetek részére ma is léteznek,

és az egykori világorialom visszahódításáról ábrándozó hierarchia folytonos szívós kitartással munkálkodik azon kiváltságok megtarthatásán, sőt kiterjesztésén. E törekvés ellensúlyozására valódi vallásbeli és lelkiismereti szabadságot biztosító intézmények szükségesek.« A kormánytól azonban, mely egyenesen szövetségben áll az ultramontán aspirációkkal, ilyeneket nem vár.

Szavazás után, mely felállással és ülvemaradással történt, a ház 83 szavazattal 71 ellenében *nem vette tudomásul* a választ, hanem kitűzte annak tárgyalását a költségvetés utáni időre.*)

Június 28-ikán napirendre kerülvén a kérdés, Lükő Géza nemcsak a tudomásulvételt tagadta meg, hanem határozati javaslatlall állott elő, mely szerint : utasítja a képviselőház a miniszteriumot, hogy addig is, míg az állam és egyház közti viszonynak meghatározása iránt törvényhozás útján gyökeres intézkedés jönne létre, a királyi tetsvényjognak teljes érvényben tartása felett öröködjék s úgy a rozsnjóí esetben, mint ezután netalán előforduló esetekben a fennlévő gyakorlat és törvény értelmében szigorúan járjon el.

A határozati javaslat előterjesztése után Trefort rövid vonásokban előadta egyházpolitikai programját. »A mi feladatunk — mondá — és az utánunk jövő generáció feladata lesz létrehozni az összhangzást a társadalmi, a politikai és egyházi viszonyok közt. Nem fog ez történni nagy elvek kimondása által, hanem a társadalmi mozgalom s a jövőben alkotandó törvények hosszú sora által. Ide tartozik elsősorban a törvény nem a vallás-szabadságról, hanem a vallás szabad gyakorlatáról és a vallás-felekezetek egyenjogúságáról. A vallási élet szabadságának érdekében követezik, hogy a vallási viszonyoktól külön választassanak azon ügyek, amelyek természetüknél fogva nem a valláshoz, az egyházakhoz, hanem az állam rendelkezése alá tartoznak,

*) Június 27-ikén a Deák-kör is foglalkozott az ügyvel. Trefort miniszter részletesen előadta a püspök ügyében történeteket és kérte a párt hozzájárulását előterjesztéséhez, melyet a házban tenni fog egy bizottság kiküldése iránt az állam és egyház közötti viszonyok rendezése céljából. Ez alkalommal Szilágyi Dezső is felszólt mint körtag és kifejtette, hogy a placetum nem elég hatásos fegyver ; az állam vegye kezébe az iskolaügyet, szabályozza a házasságot stb. (Kónyi Manó: Deák Ferencz beszédei. 1903. VI. 405. 1.)

mint a polgári és politikai jogok gyakorlása, a házasság polgári oldala és viszonyai. Továbbá ide tartozik a polgári házasságról szóló törvény, mint a vallásfelekezetek egyenjogúságának korlárláruma, akként, hogy a házasság polgári jogi érvényességére a vallás befolyással ne bírjon s az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerződésnek tekintse, amely felett saját törvényei szerint ítél. E kérdés gyakorlatilag is meg van már oldva több államban, mint Franciaországban, Belgiumban, a rajnai tartományokban, s mely most Poroszországban is napirenden van. Nem fog ez nálunk sem okozni perturbációkat a vallási viszonyokban ; csak a törvényhozás gondoskodjék az anyakönyvek vezetésére szükséges adminisztratív közegekről.«

Beszéde végén a következő indítványt terjeszti elő : küldjön ki a képviselőház bizottságot a végre, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter közbejöttével az állam és egyház közti viszony szabályozására javaslatot dolgozzon ki és e javaslatot a ház elé terjessze.

Gulner Gyula utal az ultramontanizmus czége alatt folyamatban lévő izgatásokra. Ezen egész áramlat csak egy láncszeme annak a mozgató erőnek, amely a Vatikánban van és Európa minden államában érvényesülni igyekszik. Ennek leküzdése végett óhajtja, hogy a miniszterium a legerélyesebb eszközökhöz nyúljon, nevezetesen az állam és egyház közti viszony rendezését végre-valahára megindítsa. Ebből a szempontból csatlakozik Lükő határozati javaslatához és a miniszter indítványához.

Ugyanaznap Deák Ferencz is fölemelte szavát és elmondta emlékezetes utolsó nagy beszédét az állam és egyház közötti viszonyokról. A polgári házasság ügyében a következő kijelentéseket tette :

»Előttünk van és remélem, nem hosszú idő múlva a ház asztalára kerül a polgári házasság kérdése. A polgári házasság, nézetem szerint, absolute nem vallási, hanem tisztán polgári kérdés. A két mód közül, melyet eddig követtek, az egyik az engedélyezett polgári házasság, másik a kötelező. Nem tehetek róla, én az elsőt, a fakultatív polgári házasságot nem tartom logikai alapon nyugvónak, nem tartom helyesnek és magára az egyházi rendre nézve is sértőbbnek tartom, mint a kötelezőt. Mert ha nyersebb nyelven mondanók ki a fakultatív polgári házasságról szóló törvényt, ez annyit tenne, hogy az állam azt mondja alattvalóinak : fiaim,

ha házasodni akartok, menjetek papjaitokhoz, adjanak ők össze benneteket ; de ha a pap össze nem ad titeket, akkor jőjjetek hozzám, majd összeadlak én. Ellenben a kötelező polgári házasság egészen más. Ott az állam azt mondja, hogy a házasság nemcsak egyházi szertartás, hanem polgári szerződés, és pedig a legfontosabb, amely alapja a legitimitásnak, a szukezessziónak ; én tehát mint állam kívánom, hogy ezen polgári szerződés előttem köttessek, annak egyházi részét azután végezzétek el a magatok papjainál. Ebben sem sértő, sem abszurd, sem helytelen nincs. Mindezeket fokenként meg lehet tenni.«

Deák nagy beszédének hatását mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy utána Huszár Imre a miniszter határozati javaslatához toldást indítványozott, mely szerint a kiküldendő bizottságnak utasításul az adatik, hogy javaslatában szigorúan tartsa szem előtt azokat az irányelveket, amelyeket Deák Ferencz kifejtett ebben a beszédében.

Simonyi Ernő nem járul hozzá a toldás eszméjéhez, mert — úgymond — nem parlamentáris dolog egyes képviselőnek diktátumát valamely bizottságnak irányadásul kiszabni és mert meg is változhatik a háznak véleménye.

Ghyeczy Kálmán a toldás mellett van. Egyáltalában nem tartja imparlamentáris dolognak, hogy midőn a ház bizottságot küld ki egy hosszú időre kiterjedő nagyfontosságú ügyben, akkor előre meghatározza az irányt is, melyet a bizottság által követetni akar. Ha pedig attól félünk, hogy megváltozhatik a ház álláspontja, akkor annál indokoltabb, hogy a ház jelölje meg az irányt, melyet a bizottságnak követnie kell. Ezen elvek helyessége iránt Magyarország közvéleménye, a haza és ezen ház többsége régóta tisztában van, s azért egyáltalában semmi sem áll ellent annak, hogy amit a ház nagy többsége hisz és vall, azt valóban utasításul adja az illető bizottságnak.

Szavazás után Lükő határozati javaslatát mellőzték, a miniszterét pedig, valamint Huszár toldását elfogadták. Az egész ház felállott és sokáig lelkesen éljenezték Deák Ferenczet nagy diadaláért.

Deáknak ezzel a beszédével és a háznak ezzel a határozatával a kiegyezés utáni évek magyar egyházpolitikájának szabadelvű irányzata a tetőpontot érte el. Idáig folyton emelkedő vonalban haladt ; innen túl a leszállás következett.

Sem az ellenzék, sem az ünnepezt politikus nem sejtették, hogy e diadal hosszú ideig egyúttal a szabadelvűségnek utolsó csatanyerése volt a képviselőházban.

Az országgyűlés elmulasztotta a történeti pillanatot a reformok valósítására. Mulasztásáért keservesen megbűnhődött; később, húsz év múlva, sokkal nagyobb munkával és fáradsággal volt kénytelen harezolni ugyanazért, amit most könnyen kivívatott volna.

A REFORMOK ELODÁZÁSA.

A nyári szünet után (1874. november 5.) Lükő Géza szóba hozta a bizottság kiküldését. Trefort erre nézve indítványt terjesztett elő, amelyben kérte, hogy a ház 27 tagú bizottságot válasszon az állam és egyház közti viszonyok szabályozására. Lükő Géza kifogást tett az indítvány szövegezése ellen; a bizottság nem a viszonyok szabályozására, hanem javaslatételre küldendő ki.

Elnök: Én úgy hiszem, nincs aggálya a t. háznak az iránt, hogy a bizottság *nem* fogja véglegesen szabályozni az állam és egyház közti viszonyokat. (Derűltség.)

A vidám elnöki megjegyzés nagyon keserű igazságot foglalt magában. Megválasztották ugyan a bizottságot, s az elnök nem sokkal később már jelenthette a háznak, hogy a bizottság megalakulván, elnökévé Gorove Istvánt és előadójául Molnár Aladárt választotta, sőt a bizottság a polgári házasság tárgyában készült első jelentését fél évvel később, 1874. június 16-ikán Molnár Aladár elő is terjesztette, annak tárgyalását csakhamar ki is tűzték napirendre; ekkor azonban Bittó István miniszterelnök a válságos politikai helyzet miatt a tárgynak napirendről való levétele és a jövő ülészakra való halasztása mellett szólalt fel. »Biztosíthatom a t. házat, úgymond, hogy a kormánynak teljességgel nincs szándékában kitérni a kérdés elől; sőt el van határozva saját inieziatívájából a jövő ülészak alatt e kérdésben törvényjavaslatot terjeszteni a t. ház elé; s én azt hiszem, hogy akkor a t. ház azon helyzetben lesz, hogy tanácskozásainak konkrét eredménye is fog lenni, míg ha most ily alakban, a jelentés alakjában tárgyalja a ház ezen fontos kérdést, különben is csak in thesi oldathatnának meg az itt lefektetett elvek.«

A miniszterelnök elodázó igyekezete érthető heves tiltakozást idézett elő a reform hívei között.

Lükő Géza kéri a házat : ne tegye ki magát annak a vádnak, hogy a reformkérdéseket megoldani nem akarja, hogy ultramontán aspirációktól vezéreltetik, és menjen bele a tárgyalásba.

Irányi Dániel és Horn Ede szintén a napirend fenntartását követelik.

Bittó miniszterelnök : Mindenesetre oly időben fogjuk beterjeszteni ezen javaslatot a jövő ülészakban, hogy azt még tárgyalni és befejezni lehessen.

Tisza Kálmán a már teljesen megérett ügynek napirenden hagyása mellett van.

Pauler igazságügyminiszter, Horvát Boldizsár és még többek felszólalása után névszerinti szavazás volt a kérdés fölött. A ház 50 szótöbbséggel levette a tárgyat a napirendről.

ISTÓCZY INTERPELLÁL. ÚJ HELYZET.

Nov. 7-én, az új ülészakban új bizottságot választottak (elnöke Házmán Ferencz, előadója ismét Molnár Aladár). E bizottság a következő (1875.) év április 28-án nyújtotta be jelentését, amelynek első része az állam és egyház közti viszonyok rendezésére szükséges intézkedésekkel, második része pedig azon törvényjavaslat alapelveivel foglalkozik, melyet a bizottság a vallásszabadságról szerkesztett. A Bittó-miniszteriumot felváltó Wenckheim-kormányának azonban nem jutott ideje dűlőre vinni az egyházpolitika függő ügyeit.

Különös epizódja volt ennek a rövid átmeneti érának Istóczy Győző interpellációja a belügyminiszterhez (1875. ápr. 8.) a zsidók irányában követendő politika ügyében. Az interpellációt megokoló beszéd, a zsidók ellen felhozott invektivák hosszú sorával, mintegy bejelentése volt az antiszemita mozgalom társadalmi és politikai szervezkedésének. Az égi háborút megelőző villámlás és mennydörgés főpróbája. Wenckheim, mint belügyminiszter, szabadelvű szellemben válaszolt, s az interpelláló, noha nem volt megelégedve a válasszal, azt mégis tudomásul vette. Kormánypárti állásánál fogva mást nem is tehetett.

Ez az epizód pedig elárulta azt is, hogy attól a többségtől, melynek soraiban ily velleitások ekkora merészséggel lépnek

fel, az egyházpolitikai reformalkotás terén valami nagyszabású kezdemény, minden elvi kijelentés ellenére, aligha lesz várható.

Minden attól függött most, a Deák-párt fokozódó gyengülése és a balközéppel való fúziónak mindinkább előtérbe nyomulása mellett, hogy az új alakulás ki fogja-e majd pótolni az új, hatalmas többségi pártnak szellemében azt a fogyatéket, melyet a szabadelvűség az utóbbi évek során szenvedett. Fájdalom, ez nem történt meg. Az egyházpolitikai reformok ügyére a fúzióval beköszöntött új helyzet éppenséggel nem bizonyult kedvezőnek.

A REFORMOK ÜGYE A FÚZIÓ UTÁN.

Tisza Kálmán kormányát, de az országos közvéleményt is egyrészt az ausztriai kiegyezés, másrészt a keleti politika bonyolalmai kötötték le mindenek fölött.

Az 1875—78-iki országgyűlés első évének idevágó mozzanata volt Mocsáry Géza interpellációja a polgári házasság ügyében. Az interpelláló képviselő azonban, örömmel értesülvén arról, hogy Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter elkészült a polgári házasságra vonatkozó törvényjavaslatával, egyszerűen visszavonta interpellációját (1875. nov. 6.).

Deák Ferencz elhunytával (1876. jún. 26.) a szabadelvű egyházpolitikának legfőbb támasza dőlt ki a küzdők éléről. Vele együtt az országgyűlés lelkiismerete is mintha elhallgatott volna

A lankadatlan Irányi Dániel, aki Deák mellett a 48-as korszak e szellemi örökségével legjobban azonosította magát, a vallás- és közoktatásügyi tárca 1876-iki költségvetésének tárgyalásakor ismét fölkelte az ügy iránt való érdeklődést. A vallásszabadság behozatalát követelte újabb határozati javaslatában: »még ez ülészek alatt«.

Tisza Kálmán miniszterelnök a határozati javaslat ellenében azt hajtogatta, hogy a határozat akkorra tartassék fenn, amikor a vallásügyre vonatkozó törvényjavaslat a ház előtt lesz.

A kérdésre név szerint szavaztak és nagy többséggel (211 : 30) elfogadták Tisza javaslatát. A határozat méltán lehangolta a reformok híveit. Érezniök kellett, hogy az új többség működésétől e részben szintén nem várhatnak fordulatot.

Hasonló eredménnyel járt Irányi újabb akciója a következő évben, ugyancsak a vallási tárca költségvetése alkalmával. Ekkor, 1876. decz. 2-án, ismét előterjesztett egy határozati javaslatot a teljes vallásszabadságra és a polgári házasságra vonatkozó törvényjavaslatok érdekében. Tisza pedig megismételte a maga kérését a benyújtandó törvényjavaslatokkal együttesen való elintézés iránt, s a ház megint úgy határozott, mint legutóbb.

A kérdés tehát pihent tovább.

Nem csoda, hogy a legközelebbi alkalommal, az 1878-iki költségvetés kapcsán, Irányi Dániel, tizedikszor sürgetve meg a szívéhez nőtt és elvileg oly annyira tisztázott reformok ügyét, szinte a lemondás keserűségével tér vissza e tárgyra és az Irásban keres vigasztalást: »A leányzó nem halt meg, csak aluszik.« Amint látni fogjuk, ez az álom még évekig tartott, s a fölébredés rosszabb volt az álomnál.

Hogy pedig a hosszú halogatás az ellenkező oldalon milyen gyümölcsöket érlelt, arról meggyőzően tanúskodik ugyanazon évben Istóczy Győzőnek indítványa a zsidó állam helyreállítása iránt (jún. 24).

Bármily hatástalanul hangzott is el a házban beszéde, amelyet Trefort a kor humanitárius elveivel, a ház nemes szellemével és nagyrészt a tényekkel is ellentétben álló »irodalmi essay« jelzővel tisztelt meg, künn az országban, az ily eszmék befogadására mindig hajlandó tömegnél nem maradt nyom nélkül. Az Oroszországból érkezett zsidóüldözési hírek hazánkban, különösen a felvidéki megyékben bizonyos nyugtalanságot szültek. Több megye tiltakozni kezdett az orosz zsidók beözönlése ellen. E tiltakozások — éppen az Istóczy-féle áramlattól befolyásolva — mind erősebb hangnemben ismétlődtek és lassankint az ország legnagyobb részében visszhangra találtak. Az orosz zsidók miatt a magyar zsidók ellen támadt fel az izgalom. A legközelebbi választások után Istóczy már nem állt egyedül a képviselőházban. A reformok ügye pedig nem állt kedvezőben.

Az 1878—81-iki országgyűlés elméletileg mindamellett némi lendületre segítette az ügyet, némi visszahatásakép az ellenkező irányzatnak.

Irányi Dániel most is megújítja határozati javaslatát, a vallás- és közoktatási tárca 1879-iki költségvetésével kapcsola-

tosan, a teljes vallásszabadság és a polgári házasság megalkotása iránt.

Ezzel egyidejűleg Helfy Ignác és Gulner Gyula az alapok- és alapítványoknál tettek indítványt s az ezekhez fűzött élénk vita közben az egyházpolitika kérdései folyvást felszínen voltak.

Trefort ez alkalommal a vallásszabadságról úgy nyilatkozott (különben nem először tette), hogy nincs szükség külön törvény alkotására, mert a vallásszabadság nálunk tényleg megvan. Ha nem is a törvényekben, de az életben nálunk a vallásszabadságnak oly mértéke van meg, mint bárhol Európában. A polgári házasság ügyét minisztertársára bízta.

Pauler igazságügyminiszter csak a polgári házasságról beszélt. Egyike ez a legfőbb kérdéseknek, úgymond, mely az összes családi élettel a legszorosabb összefüggésben áll s ennél fogva csak érett megfontolással lehet megoldani, még pedig legczélszerűbben az egész családi jog szervezésével és szabályozásával kapcsolatban. Ezzel foglalkozik a kormány. A munkálatok ki vannak adva és folyamatban vannak. Szóval: eleget vártunk; miért ne várhatnánk még tovább is.

Mind a két miniszter Irányi határozati javaslatának mellőzését kívánta.

Az országgyűlés pap tagjai természetesen siettek a miniszteri álláspont mellett felvonultatni az ismert egyházi és valláséerkölcsi szempontokat. A vallásszabadsági törvény dolgában még Hoffmann Pál sem tartózkodott csatlakozni az egyházi férfiak felfogásához; kijelentette, hogy ily törvényt nem kíván, azt üdvösnek és a körülményektől indikálnak nem tartja. Ellenben a polgári házasságot ő is sürgeti.

Ily előzmények után alig lehetett remélni, hogy a képviselőház megembereli magát és legalább elvileg nem adja fel régi szabadelvű hagyományait. Szinte csodaszámba ment, hogy Irányi határozati javaslatának egyik részét, a polgári házasságra vonatkozót, mégis elfogadta, ut aliquid fecisse videatur. Még ez is vívmánynak tetszett, a körülményekhez és az aligmúlthoz képest. Foganatja azonban ennek a polgári házasság behozatalát illető utasításnak éppen úgy nem lett, mint az előző esetekben.

A következő, 1880-ik év április elejére kitűzték tárgyalásra Helfy Ignácznak egy indítványát, ugyanazt, mely már az előbbi

ülésszakban is napirenden volt, de elintézést nem nyert: az alapok- és alapítványokra vonatkozót. Irányi pedig újra beterjeszté a maga határozati javaslatát.

Erre az utóbbira nézve Tisza Kálmán miniszterelnök kérte, hogy a szavazásnál, a kérdés kettéosztatván, a vallásszabadságról szóló rész mellőztessék. Ugyanarra alapította a kérést, mint a megelőző alkalommal Pauler: hogy nincs szó vallásszabadságról, az nem kell, mert az megvan, hanem csak a vallásszabadságnak törvényszakaszokba való szedéséről, ez pedig ma nem égető. A ház sem tartotta égetőnek, s a megtartott szavazás eredménye megint az lett, mint legutóbb. Csupán a polgári házasságra vonatkozó részt fogadták el, mely szerint az igazságügyminiszter utasítatik a polgári házasság iránt oly időben törvényjavaslat beterjesztésére, hogy az még a folyó országgyűlés alatt törvénnyé válhassék.

A vallásszabadság behozatalára vonatkozó utasítás dolgát névszerinti szavazással döntötték el. Az indítványnak ez a része 13 szóval kisebbségben maradt.

Irányi nem tudott belenyugodni abba, hogy a vallásszabadság ügye ilykép intéződjék el az országgyűlésen. Jól tudta, hogy a való élet szükségletei naponként meghazudtolják a parlamenti frázisokat. Elvi szempontból is elengedhetetlenek tartotta ez emberi jognak intézményes biztosítását. Azért 1881. november 26-án, ismét a vallás- és közoktatási tárca költségvetésekor, újabban összegezte mindama nyomós érveket, amelyek álláspontja mellett szóltak és a multkor mellőzött részt újra beterjesztette: utasítatik a vallás- és közoktatási miniszter, hogy a vallásszabadság iránt törvényjavaslatot terjesszen elő.

Trefort miniszter ezúttal határozottabban színt vallott. A szóban forgó törvény ellen »államérdekből« egyenesen állást foglalt:

»Megvallom, én nem vagyok barátja a vallásszabadságról egy általános törvény alkotásának, mert az oly jelenségekhez vezethetne Magyarországon, amelyek nemcsak a fennálló egyházakat, hanem részben talán a magyar államot is veszélyeztetnék. (Helyeslés a jobboldalon. Élénk ellentmondás balfelől.) Igenis, ez az én álláspontom. Méltóztassék ezt, ha tetszik, közporkori álláspontnak mondani; (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Az is!) de én e kérdést is úgy, mint minden más kérdést, a magyar

állam szempontjából tekintem. (Mozgás balfelől.) A magyar állam nem képes kiállani azon megrázkódtatásokat, melyeken sok más államot keresztül lehetett vezetni . . . Akik velem egyet-értenek s e kérdéssel foglalkoznak, nagyon jól tudják, mit értek, midőn azt mondom, hogy Magyarország a vallásszabadságról szóló általános törvényt meg nem bírná, a nélkül, hogy a magyar államiság fenntartása ne veszélyeztetnék. (Egy hang a szélsőbalon : Mumus !)

Mandel Pál : Tehát Deák Ferencz veszélyeztette az államiságot !

De nem is vitte keresztül, hogy ily törvény alkottassék. S ne méltóztassanak mindig a multa hivatkozni, mert hisz feküdt a ház előtt egy ily törvényjavaslat, s miért méltóztattak azt a maga idején a napirendről letenni? (Felkiáltások a szélsőbalon : Önök tették le !) Nem volt komoly szándékuk a kérdésbe belebocsátkozni és azt keresztülvinni. (Úgy van ! a jobb-oldalon.)«

A határozati javaslat ellen Tisza miniszterelnök is újra szót emelt.

Irányi határozati javaslatát ezek után a ház 102 szavazattal 93 ellenében ismét elvetette.

1881. márcz. 9-én Majoros István képviselő interpellációt intézett az igazságügyminiszterhez a polgári házasság iránt. Ez a kérdés, úgymond, évenkint tengeri kígyó módjára jelenik meg a házban. Két ízben hozott a ház határozatot, hogy az igazságügyminiszter a polgári házasságra vonatkozólag törvényjavaslatot terjesszen be a ház elé, s ennek a kormány mindez ideig eleget nem tett. A kérdés elintézését különösen a most sajnosan megindult antiszemita mozgalom teszi sürgőssé. Ha a polgári házasság már be volna hozva, szerinte azon nem várt kellemetlenségek nagy részét, melyek az említett mozgalomból következni fognak, el lehetett volna hárítani.

Az interpellációt kiadták az igazságügyminiszternek.

Itt azonban a reform ügye új stádiumba lép. A megérlelés kora letelt. A kormány, annyi sürgetés után, végre komoly kísérletre szánta el magát, ha nem is abban a szellemben, amire őt neve s a képviselőház hagyománya egyaránt kötelezte.

KÍSÉRLET A RÉSZLEGES MEGOLDÁSSAL.

Habár Trefortnak az egyházpolitikát érintő kijelentései méltán lehűtötték a szabadelvűség igazi híveinek reménykedéseit valami nagyobb szabású reformalkotás iránt, a valóság csakhamar megmutatta, hogy a kormány még a legszerényebb várakozáson is alul marad e részben. Kisült, hogy miféle »polgári házassággal« kíván kedveskedni az országnak.

Két héttel utóbb, márczius 22-én, Pauler igazságügyminiszter letette a ház asztalára törvényjavaslatát a keresztények és izraeliták közt, valamint a külföldön kötött polgári házasságról.

Ezzel az ügy lezorult a gyökeres szabályozás teréről, ahova Deák és az ő szellemében a képviselőház régibb határozata helyezte volt.

A megokolás kiemeli, hogy az állam és az erkölcsiség igényeit oly országban, mint Magyarország, melynek polgárai részben keresztény, részben Mózes-vallásúak, csupán a polgári házasság elégítheti ki. Mert az egyházi jog szabályai szerint kereszténynek és zsidónak összeadására egyik vallás papjai sem kötelezhetők. Nem hagyható pedig figyelmen kívül, hogy az erkölcsiség és a vallás szoros összefüggésénél fogva hazánkban a házasság erkölcsi jelentősége által is indokolt azon felfogás uralkodott mindenkor, hogy érvényes házasság egyházi összeadás nélkül nincs. A nemzet legnagyobb részét, az összes keresztény felekezeteket s a zsidókat is ez a meggyőződés hatja át. Ezt a majdnem ezeréves gyakorlatban gyökerező vallási érzületet parancsoló szükség nélkül megsérteni nem szabad. Jelenleg — úgymond — csak arra van nagyobb szükség, hogy keresztény és zsidó összekelhessenek. A törvényjavaslat ennél fogva a belföldre nézve csak azon polgári házasságra szorítkozik, amelyet keresztény köt izraelitával. A külföldön kötött polgári házasság eddig nem volt érvényes nálunk, mert a házasság e neme törvényesítve nem volt és bíróságaink a polgári házasságból eredő házassági perben nem voltak hatáskörrel felruházva; a törvényjavaslat most megszünteti az e részbeli bajokat.

Hogy azonban ez a megoldás nem az volt, amit az ország méltán várt, arról a jelentés mitsem szól. De a csalódás érzete

általános volt és a sajtóban is, a képviselőházban is elég világosan megszólalt. A sajtónyilatkozatok közül csak egyet idézünk. A Pesti Hirlap írja márczius 24-ről:

»Midőn nálunk a közvélemény felemelte szavát a polgári házasság mellett, egyenesen a kötelező polgári házasságot értette. E mellett nyilatkozott az összes sajtó, ezt sürgették tekintélyes jogászaink, ezt akarta az országgyűlés, midőn a kormányt egy ilyenmű javaslat beterjesztésére utasította, ezt értette Deák Ferencz az egyház és állam közti viszonyról szóló utolsó nagy beszédében s ezt készítette elő Horvát Boldizsár, az újabb alkotmányos éra igazságügyminisztere.

Ha a reform előkészítése céljából s a vele járó összeütközések elkerülése végett a kormány jónak látta volna egyelőre csak a fakultatív, vagy akár a szükségbeli polgári házasságot hozni be: vádolható lett volna bátorság hiányáról, de nem arról, hogy egy felette szükségesnek érzett reformművet végkép el akar ejteni azzal, hogy mindjárt az első lépéssel csúffá teszi . . .

Most a kormány felállít egy negyedik kategóriát, kimondván, hogy polgári házasság Magyarországon csak keresztény és zsidó közt köthető.

Kicsinyes, szűkkeblű felfogás, mely az intézményt a lakoságnak egy csekély kis töredékére szorítja s oly formában vezeti be, hogy a polgári házasság eszméje Magyarországon sohase lehessen népszerű.«

Nem különbözött ettől az a fogadtatás sem, melyben a képviselőház szabadelvű ellenzéke részesítette az új törvényjavaslatot. Midőn ugyanis Pauler 1881. április 6-ikán, felelve Majoros interpellációjára, a válasz tudomásul vételét kérte, az interpelláló képviselő nemcsak megtagadta a tudomásul vételt, hanem határozati javaslatot nyújtott be oly értelemben, hogy a miniszter, megfelelően a ház kétrendbeli határozatának, *minden vallásfelekezet közt köthető* polgári házasságról adjon be törvényjavaslatot. A többség azonban természetesen tudomásul vette a választ, és április 25-ikén Majoros határozati javaslatát tárgyalván a ház, napirendre tért fölötte.

Irányi Dánielnek április 26-iki sürgető felszólalására az igazságügyi bizottság is foglalkozott a törvényjavaslattal, s előadója, Emmer Kornél által május 27-én jelentést tett a háznak. E jelentés azt a kérelmet foglalta magában, hogy az ország-

gyűlés hátralevő idejének rövidségére való tekintettel a bizottság egyelőre mentessék fel a törvényjavaslat érdemi tárgyalása alól. Így is történt, de nem a nélkül, hogy Irányiból ki ne törjön a keserűség. Ha valaki, a reform ügyének ez a hű letéteményese meg volt bántva lelkében, hogy eszményét ily csonkán, ily torzalakban hozták eléje. Összefoglalta az ügy közvetlen előzményeit: A képviselőház, nem is szólva a régiebb határozatokról, már 1879-ben utasította a minisztert, hogy a polgári házasságról törvénytervezettel álljon elő. A következő, 1880-iki ülészakban megismételte e határozatát azzal, hogy a betervezés idejekorán történjék, úgy hogy a törvényjavaslat még azon ülészakban törvényté lehessen. Most a miniszter a keresztények és zsidók közt köthető polgári házasságról nyújtott be törvényjavaslatot. Az ultramontánok — úgymond — meg lesznek elégedve, és ez a fődolog!

Több hozzászólás után a ház kimondta, hogy egyelőre fölmenti az igazságügyi bizottságot a tárgyalás kötelessége alól.

ELKERESZTELESI ÜGYEK.

Nem búcsúzhatunk el ettől az ülészaktól, hogy fel ne említsünk egy nevezetes mozzanatot, amely ennek folyama alatt merült föl első ízben, de innen kezdve mind a Tiszakormányt, mind az utána következő Szapáry-kabinetet többször foglalkoztatta. Értjük az ú. n. elkeresztelési esetek ügyét.

Csak kevéssel a keresztény-zsidó házassági törvényjavaslat betervezése után történt, hogy a magyarországi helvét és ágostai hitvallású ev. egyházak kérvénnyel fordultak a képviselőházhoz egy ily eset alkalmából. Ez a következő volt:

Sopronban a róm. kath. pap megkeresztelt egy vegyes házasságból származó gyermeket. Bizonylatot azonban nem adott ki s az illetékes ev. lelkésznek a soproni ev. egyház anyakönyvébe való beiktatás végett nem küldötte át. A királyi ügyész a kihágásokról szóló büntetőtörvény (1879: XL.) 53. §-a alapján megindította a büntetőeljárást. Az illetékes kir. járásbiróság pedig kimondta a bűnösséget és a lelkészre azt a büntetést szabta ki, melyet az 53. §. mér oly esetekre, midőn valaki 18 éven aluli kiskorút a törvény ellenére felvesz valamely felekezetbe. Ezt az ítéletet a királyi tábla nem hagyta hely-

ben, hanem megszüntetvén a büntetőeljárást, fölmentette a vádlottat.

Ebből az esetből folyólag kérelmezték az említett egyházak az 1868 : LIII. és az 1879 : XL. törvényczikkek kiegészítését hathatós intézkedésekkel a felekezeti béke megóvása érdekében.

A kérvényi bizottság (Kubinyi Árpád előadó) javaslata az volt, hogy a kérvények a miniszterelnök útján adassanak ki a kormánynak »megfontolás és az annak következtében szükségessé válható eljárás tekintetéből«.

Ezzel szemben Vidliczkay József a »szükséges törvényhozási eljárás kezdeményezése tekintetéből« való kiadás iránt terjesztett elő módosítványt.

Baross Gábor pedig, arra utalva, hogy e kérdés körül az érdeklődés általános, Vidliczkay módosítványának alapul vételével javasolja, hogy a kérvény »megfontolás végett és az annak következtében szükségessé válható törvényhozási eljárás kezdeményezése czéljából« adassék ki a miniszterelnök útján a kormánynak.

Az előadó és a ház is Baross javaslatához járult hozzá.

De ez csak bevezető akkordja volt az ügynek. A hasonló esetek többszörösen ismétlődvén, a bíróságok némi ingadozás után amaz elvnek alkalmazásában állapodtak meg, hogy a keresztelés az illető egyénnek nem valamely keresztény vallásfelekezetbe és egyházba, hanem általában a kereszténységbe való felvétele. Magával a keresztelés tényével tehát nem esik sérelem a keresztény bevett vallásfelekezetek viszonzosságáról szóló 1868 : LIII. törvényczikkek idevonatkozó, illetőleg az 1879 : XL. törvényczikkek ezt kiegészítő rendelkezésén.

Hogy a törvényt hatályossá tegye s az ily esetek ismétlődése elé gátat vessen, Trefort pár évvel utóbb, 1884 július 11-én az ügy szabályozását rendelet útján kísérlette meg (24.727. sz.). E rendelet kimondja, hogy azon lelkész, aki a törvény szerint más keresztény vallásfelekezethez tartozó gyermeket bármely okból megkeresztel, azt nem vezetheti be saját egyháza anyakönyvébe, hanem tartozik a keresztelés tényéről a bizonylatot haladéktalanul az illetékes lelkészhez áttenni anyakönyvezés végett. Az egyházi főhatóságokat pedig arra hívta fel : hagyják meg szigorúan az alsó papságnak, hogy a bizonylatot legfeljebb

8 nap alatt az 1879 : XL. törvényczikkben megszabott büntetés terhe mellett tegyék át az illetékes lelkészhez.

A miniszternek ez a rendelete, mint látjuk, a bizonylat át nem tételét fogja büntetés alá. A bíróságok, melyeknek hatáskörébe volt utalva az ítélkezés ez esetek fölött, nem tették magukévá a rendelet felfogását, így az nem ment át az életbe.

Az ügynek újabb fejleményeivel majd a Szapáry-kormány alatt találkozunk.

A KERESZTÉNY-ZSIDÓ HÁZASSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT.

ÁLTALÁNOS TÁRGYALÁS.

Pauler igazságügyminiszter az új ülészakban — 1881. október 8. — ismét benyújtotta indoklásával együtt a keresztény és izraelita közt, valamint az országon kívül kötött polgári házasságról szerkesztett törvényjavaslatát, mivelhogy az előző ülészak kifogyott az időből, hogy azzal foglalkozhassék. Kiadták ismét az igazságügyi bizottságnak.

A bizottság (előadó Literáty Ödön) 1883. május 22-én adta be jelentését. Ebben kiemeli, hogy a politikai tekintetek mellőzésével, tisztán juridikai szempontból vette bírálata alá a törvényjavaslatot. Meg volt ugyanis győződve, hogy azok az okok, melyek a törvényjavaslatnak törvényerőre emelését politikai szükségé teszik, már a zsidók egyenjogúságát kimondó 1867 : XVII. t.-czikk megalkotásakor fennforogtak és a törvényhozás részéről számba voltak véve. A jogi szempontnak pedig, hogy keresztény és izraelita egymással jogérvényes házasságot köthessenek s a külföldön kötött polgári házasság nálunk is érvényes legyen, a törvényjavaslat eleget tesz. A gyermekek vallására nézve főszabályul a házasfelek kölcsönös megegyezését állítja fel s csak ilyenek nemléteben követeli meg, hogy a fiúgyermek az atya, a leány pedig az anya vallását kövesse. Állami, társadalmi, valláserkölsi és jogi szempontok igazolják a reform szükséges voltát.

A törvényjavaslat tehát orvosolja a fennforgó jogsérelmet, segít az égető szükségesen, nem lépi túl azt a határt, melyet a

szükségesség megjelöl, s így annak a czélnak, melyet szolgálni kíván, teljesen megfelel.

November 18-án kezdte meg a képviselőház a bizottság szövegezésében előterjesztett törvényjavaslat általános tárgyalását. Nem éppen rózsás kilátások között.

A hosszú késedelem átka fogta meg a reform szerencsétlen ügyét. Ami korábban csillapító szerül hatott volna, most kapóra jött mint a felekezeti izgatásra alkalmas gyujtóanyag. Az antiszemizmus országszerte növekedőben. Istóczyék már mint szervezett csoport foglalnak helyet a képviselőházban. Kis számmal vannak, de titkos szövetségeseik nagyobb száma fokozza erejüket. Esméik és akciójuk kivált a főrendiház egyes tagjainál termékeny talajra lelnek.

Másfelől az osztrák szabadelvű párt züllése nem maradhatott erős hatás nélkül a mi pártpolitikai helyzetünkre s éppen nem fokozta fel a szabadelvűségnek amúgy is elég gyöngye irányzatát országban és parlamentben egyaránt.

A kormány tehát nem szerencsésen választotta meg az időpontot, hogy Deák nagy koncepcziójának sutba vetésével s a képviselőház világos határozatának ellenére ilyen foldozó törvényjavaslattal lépjen a parlament elé. Dilemmába került. Akár győz, akár kudarcot vall, mindenkép kitette magát annak a méltó vádnak, hogy a szabadelvűség nagy hagyományaihoz hűtlenné vált. Olyan reformmal jött, amely csak arra való volt, hogy az igazi reformot kompromittálja és megbuktassa.

A gyökeres szabályozás parlamenti hívei szintén kétes helyzetben voltak. Ha elfogadják is baj, mert ki tudja, mikor lesz meg azután az általánosan kötelező polgári házasság, mikor lesz meg az állam és egyház közti viszonyok körének nagyobb szabású rendezése. Ha el nem fogadják is baj, mert nem tudni, kapnak-e jobbat helyette. A reform kínálta tényleges javítással szemben bajos volt a merev elutasítás álláspontjára helyezkedni. Kevesen is szánták el magukat reá. (L. alább: Győry Elek és társai.)

Híven fejezte ki a szabadelvű ellenzék felfogását az a határozati javaslat, melyet Irányi Dániel terjesztett elő a november 20-iki ülésben maga és társai részéről. Kijelentik, hogy: ámbár a törvényjavaslat őket, kik az általános polgári házasságot akar-

ják, ki nem elégíti, de minthogy az, ha törvénné válik, a legsúlyosabb jogsérelmek s a legnagyobb visszásságok megszüntetésére mégis alkalmas, azt egyelőre elfogadják, de utasítani kérik az igazságügyminisztert az általános polgári házasságról törvényjavaslat beterjesztésére, oly időben, hogy az még a jelen országgyűlés alatt törvénné válhassék.

A vitában részt vett Horvát Boldizsár is, a kiegyezés utáni első kormány szabadelvű igazságügyminisztere. Szintén nem helyesli a kormány eljárását, hogy kompromisszumot csinálva az elvek közt, újra féltendszabályhoz fog és csak megközelíti a célt, mikor egészen el is érhetné. Könnyelműen szemet húnytunk, mondá, azon igazság előtt, hogy kompromisszum az ellentétes elvek közt nem egyéb, mint kompromittálása azon elvnek, amelyet diadalra kellene juttatnunk és megörökítése a küzdelemnek, amelytől menekülni akartunk. A törvényjavaslat nem elégíti ki a haladás és az állameszme híveit, sőt ezeket elkedvetleníti a nélkül, hogy ellenfeleiket kibékítené. De a törvényjavaslat mindamellett haladást jelent. Nagy liberális elvnek diadala van abban, hogy az állam, ha csak részben is, gyakorlatba veszi elidegeníthetetlen jogát a házassági ügy szabályozása körül.

Természetesen a felszólalt egyházi férfiak — Lesskó István, Göndöcs Benedek, Roszival István, Miehl Jakab — a polgári házasságnak e legszerényebb alakja ellen is époly eréllyel szállnak síkra, mintha a legmesszebb menő intézményekről volna szó.

Az antiszemiták — Istóczy, Vadnay Andor, Szalay Imre, Ónody Géza, Simonyi Iván, Széll György, Gruber János, Kissovich József — a törvényjavaslatban előjogot, kedvezést látnak a zsidók iránt, azért nem kell nekik, jobban mondva : nagyon is kell, mint a saját szempontjukból való agitáczióinak foganatos eszköze és anyaga.

Pauler igazságügyminiszter nov. 21-én szólalt fel. Védte a kormányt és a törvényjavaslatot. Az általánosan kötelező polgári házasság nálunk még nem időszerű. E törvényjavaslat, míg egyrészről semminek sem prejudikál, másrészről lehetővé tesz oly házasságot, mely a fennforgó hiányok rendezése végett szükséges. Az egyházi bíróságokról beszélve, utal az 1791 : XXVI. t.-cizikre, amely rendezte a katolikusok és protestánsok egymás közti viszonyait s azt mondta ki elvül, hogy a protestánsoknak saját egyházi elveik szerint való consistoriumaik legyenek az illető

forumok és csak ideiglenesen állapította meg a József-féle pátenst érvényességét. Miért? Mert a protestáns vallásuaknak jogkörét is, amennyire vallási meggyőződésük ezt megköveteli, érintetlenül kívánta hagyni. A protestáns felekezetek sohasem követelték saját consistoriumaik életbeléptetését. Utal ezekre, hogy megmutassa, mekkora óvatossággal járt el akkor a törvényhozás.

Győry Elek és társai a következő indítványt teszik:

Tekintve, hogy a keresztény és izraelita között, valamint az országon kívül kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslat a házassági intézményre nézve létező visszás helyzetet s a létező bajokat fokozza;

tekintve, hogy egy házassági akadálnak ily módon való megszüntetése a jogegyenlőség követelményét, mely szerint faj- és vallási különbség sem gyakorolhat befolyást a polgári és politikai jogok élvezésére, — kivételes kedvezmény gyanánt tüntetve fel, a polgárilag kötött házasság ezen alakjában népszerűtlenné tenni alkalmas a polgári házasság intézményét s így akadályt gördíthet a kötelező polgári házasság behozatalának útjába;

tekintve, hogy mind a keresztény és izraelita közötti házassági akadály megszüntetése, mind a többi visszasságok égető szükséggé tették a kötelező polgári házasság behozatalát, és káros minden kísérlet, mely ennek elodázására vezet;

tekintve végre, hogy a kötelező polgári házasságról szóló törvény még ezen ülészak alatt meghozható:

indítványozzuk alulírottak, hogy a jelenleg előterjesztett törvényjavaslat részletes tárgyalás alapjául általánosságban se fogadtassék el s határozza el a ház, hogy utasítja az igazságügy-miniszter urat, terjessze elő a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslatot oly időben, hogy a kötelező polgári házasságról szóló törvény még a jelen országgyűlés alatt megalkottassék.

Az aláírók Győry Eleken kívül: báró Prónay Gábor, Schusterich Ignác, Duka Ferencz, Incze József, Mocsáry Lajos, Kiss Albert, Hegedüs Károly, Hoitsy Pál, Czirer Ákos, Győrfy Géza.

Tisza Kálmán miniszterelnök nov. 22-én reflektált a felszólalásokra. Védekezik ama vád ellen, hogy a kormány nem fejtett ki kellő erélyt a felekezeti izgatások megfékezése körül. A törvényjavaslatról vitatja, hogy az nem prejudikál az álta-

lánosan kötelező polgári házasságnak. Nem sietteti annak életbe léptetését, de nem is késlelteti sokkal. Helyes volna-e, hogy ilyen törvényjavaslatot, amely mégis javít a bajokon, elejtsen a ház, olyat követelve, ami lehet a jövőnek posztulátuma, de a mai viszonyok közt, a dologbeli nehézségek miatt, alig volna keresztülvihető?

Másnap Mezei Ernő az okot, melynél fogva hozzájárul a törvényjavaslatához, az antiszemita áramlatban jelöli meg. Ha a törvényhozás ellenére künn az agitátorok megteremtették a zsidókérdést, erre a törvényhozásnak csak az a felelete lehet, hogy megszavazza a törvényjavaslatot.

A vitának ebben a stádiumában — nov 23. — szólalt fel Szilágyi Dezső az egyesült ellenzék nevében:

Szilágyi Dezső Ha, t. ház, a vita ilyen előrehaladott folyamában szót emelek, nem azért teszem, mintha a kérdést egy nem érintett oldaláról akarnám megvilágítani, hanem azért, hogy a házasság reformjára, házassági jogunk javítására, eltekintve e törvényjavaslatban szabályozás alá vett körétől az eseteknek, a ház vitája meddő ne legyen.

Ha én azt látom, hogy a házassági ügy reformjára nézve bizonyos irányok követésére egyetértés létezik, akkor én, t. ház, szükségesnek tartom azt is, hogy ezen törvényjavaslat elfogadásán és elvetésén túl a ház még jelölje ki azt az irányt is, melyben a házassági jog reformját elengedhetetlen követelménynek tartja. És, t. ház, azok, kik azon törvényjavaslatot ellenzik, azoknak talán legnagyobb része, nem mind, nem azért ellenzik a törvényjavaslatot, mintha a házasságjognak kellő reformjában azon tételnek, melyre e törvényjavaslat építve van, benne nem kellene lenni, hanem ellenzik azért, mert ehhez a törvényjavaslatához úgy, amint a miniszterium beterjesztette, és úgy, amint az igazságügy-miniszter úr indokolni jónak látta, a gyanúnak egy sötét árnyéka fűződik, (Ugy van! a baloldalon.) az a gyanú fűződik, hogy e törvényjavaslat beterjesztésével az az irány, melyet 1868 óta a magyar törvényhozás mindig sürgetett, az az irány most teljesen elejtetik, t. i. annak megállapítása, hogy a házasság állami törvényhozás útján szabályoztassék és állami bíraskodás alá helyeztessék. (Helyeslés a baloldalon.)

Ezt a gyanút kell elhárítani, s azért ki kell mondani : hogy ezen törvényjavaslat elfogadásán túl még ismerünk teendőt, mely sürgős és szükséges, és ez az az irány, amelyet a magyar törvényhozás 1868 óta változatlanul fenn tartott.

És, t. ház, valóban érthetetlen is volna, ha a ház ezen törvényjavaslat sorsának egyszerű eldöntésénél megmaradna, nem azért, mintha én nem mondanám azt, amit szavazatommal is igazolni fogok, hogy ami ebben a törvényjavaslatban foglaltatik, a *cultus disparitas* megszüntetésére elengedhetetlen követelmény és szükség ; hanem, mert a törvényjavaslatot senki, még a miniszterelnök úr sem pártolta, annak kimondása nélkül, hogy csak átmenetinek, ideiglenesnek tekinti, hogy az ne tartóztassa fel a házassági ügynek reformját, amelyet 15 esztendeje tartunk szükségesnek.

Ha erre nézve az egyetértés megvan, ha Éles Henrik, ha Kőrösi Sándor, ha Horvát Boldizsár és sorban mindazok, akik itt vagy ott, vagy amott pártolták a törvényjavaslatot, ezt mint szükséges teendőt kimondják, akkor kérdem, mi okból szorítkozzék a háznak határozata pusztán és egyedül e törvényjavaslat elfogadására vagy elvetésére s mi okból adjon a ház azon feltevésre okot, hogy a magyar házassági ügy reformálása hosszabb időre be van fejezve e törvényjavaslattal és hogy ezen ügy ezután hallgatólagosan levéteik a napirendről ?

Nézzük meg, hogy ezen kívánság olyas valami-e, amely nem szükségképen következik minden nyilatkozatból, a magyar törvényhozás tradícióiból és mindenek felett az ügy állásának szükségességéből.

Azt az elvet, mely az államot a házassági viszony általános és kötelező szabályozására viszi, azt az elvet rég ismeri, rég vallja a magyar állam törvényhozása, ha valósításában nagyon lassú, nagyon késedelmes is.

Ez annak felismerése, hogy a házasság polgári jogviszony, és ámbár az ebből eredő köteleességek nemcsak jogiak, de erkölcsiek is, ámbár semmi ok sincs nem óhajtani, de nagyon sok van egyenesen fontosnak és nagyon kívánatosnak tartani, hogy ezen köteleességek vallási szentesítés alatt álljanak,

hogy a felek vallásosan érezzék át az ebből eredő kötelességek természetét; de ha az alapjában polgári jogviszony, akkor tagadhatatlan, hogy midőn az egyház ezen polgári jogviszonyt polgári hatályára nézve is szabályozza, midőn az egyház ezen viszonynak nem vallási, hanem egyenesen jogi polgári hatálya felett bíraskodik: az egyház idegen téren mozog és ennek a feladatának úgy, amint a polgári élet követeli, nem felelhet meg.

Az államnak ma, midőn az állam nemcsak a jogegyenlőséget, de a lelkiismereti szabadságot is mint kardinális tételt fogadja el, nincs joga polgárait vagy azoknak egy részét polgári jogi alapviszonyaikra nézve a felekezetekhez utasítani, hogy ott keressék jogukat s részesüljenek jogszolgáltatásban. Az állampolgárnak ma visszautasíthatatlan követelménye, hogy polgári jogviszonyaira adja meg az állam neki, mint polgári élete többi részére nézve a jogot, az igazságszolgáltatást. Ezt mindenki elismeri, még az igazságügy-miniszter úr is, midőn dicsérőleg mondotta, hogy e felfogást, e tudatot a magyar törvényhozás sohasem vesztette el; mert ez annak értelme, hogy a miniszter úr Kálmán király törvényére hivatkozott, amely századokkal ezelőtt, midőn még az egyházi és az állami élet ezen a téren összefolyt, a házasságkötés formája felett önnön jogkörén belül rendelkezett.

Hiszen ha ez így van, t. ház, akkor azt kérdezem, mi az oka annak, hogy abból az állapotból, melyben házassági jogunk ma van, abból az állapotból, melyben a házassági jog feletti bíraskodás ma van, a t. kormány kibontakozni vonakodik? Mi az ok, hogy a t. kormánynak a házassági jog reformjára nézve a szükség iránt csak az a felfogása van, ami ezen törvényjavaslatban le van téve?

Hiszem, bizonyára nem az lesz az ok a tisztelt miniszter úrnál és a kormánynál, amelyet több szónok arról a pártról, többek között Miehl t. képviselő úr is felhozott, hogy a házasságkötés polgári formája, a polgári hatóság előtti házasságkötés a francia forradalomnak eredménye és szinte eredendő vérbűnül van hozzáfűzve ezen intézményhez, amely eredendő vérbűn miatt vonakodik annak elfogadásától. Én gondolom, hogy a t. kormányt ezen történelmileg is hamis állítás semmi

tekintetben nem tartóztatja, nem tartóztatná akkor sem, ha igaz volna, hogy a francia forradalom szüleménye, mint nem tartóztatott egy államot sem, hogy abból kifejlett számos örök érvényű elvet alkotmányában és törvényeiben megtestesítsen. És mellesleg legyen szabad nekem erre azt megjegyeznem, hogy a házasság polgári megkötésének egész története bizonyítja, hogy ez nem az egyház üldözése szempontjából, nem abból a szempontból, hogy az egyház az őt megillető jogos térről leszorítottassék, taláztatott fel, hanem megalkottatott azért, hogy a lelkiismereti szabadság, és pedig az egyház számára is, s a jogegyenlőség a polgári intézményekben megtestesíthető legyen; hogy amely pillanatban az állam megszűnt kizárólagos felekezeti befolyás alatt állani, amely pillanatban az állam elismerte azt az elvet, hogy egyetlenegy alattvalóját sem kényszerítheti valamely felekezethez való csatlakozásra, az egyházat nem kényszerítheti hitelvei elleni cselekvényekre, el kellett fogadnia azt az elvet, hogy a polgári élet jogviszonyait jogi érvényükre nézve kiveszi az egyházak törvényhozása, az egyházak bírászkodása alól és e feladatot teljesíti maga a polgári élet minden viszonyára nézve; és midőn elismeri az állam a jogegyenlőség azon posztulátumát, hogy a hitfelekezeti különbség a polgári jogviszonyokra és azok megítélésére befolyással nem bírhat: abban a pillanatban az állam abban a mértékben, amelyben ezen alapelveket felismerte, áttért a polgári megkötés intézményére, eleinte részlegesen, később kötelezőleg. És nem is szorította ki az egyházat, valamint nem szándékom nekem sem, nem szándéka azon t. párt (a szélsőbalra mutatva) indítványának sem, legalább amint én értem, kiszorítani az egyházat a házasságra való befolyástól. Mert, hogy az polgári jogviszony, hogy arra, mint ilyenre, az államnak jogot kell alkotni és csakis annak lehet bírászkodást gyakorolni; hogy az egyháznak befolyását azon térről, amely a forum internum, a vallási élet tere, nem szorítja ki, de felszabadítván annak gyakorlását egyéb azt csak zavaró tekintetektől, az egyház valódi szabadságát alkotja meg: ezt csak azok tagadhatnák, akik a polgári viszonyokra, a polgári jogéletra a kánonjognak az állami törvényeknél magasabb érvényét, felsőbb kötelező erejét

vitatnék, és meg vagyok győződve, hogy ezt a képviselőház tagjai közül senki sem teszi.

Hiszen az egyházi törvényhozást, az egyháznak befolyását pro foro interno, azaz ott, ahol a vallási élet vonz, a lelkiismeret terén érintetlenül, csorbíthatatlanul akarja hagyni és érintetlenül, csorbíthatatlanul hagyja is ezen intézmény; és én a polgári megkötés jogintézményének eredeti természetéből való kiforgatását látnám akár abban, ha az az egyháznak ezen térről való leszorítására használnának fel, akár abban, ha más oldalról reáfogatnék, oly czélből, hogy az intézmény gyűlöletessé tétessék, ha mondom, reáfogatnék, hogy az ily czélokra van rendelve.

És Franciaországban sem a forradalom találta ki a házasságnak a polgári hatóság előtti megkötése formáját.

T. barátom, Győry Elek Hollandra utalt. De tudvalevő, hogy Franciaországban is XVI. Lajos alatt, mikor teljes birtokában volt uralmának, 1787-ben hozatott be a polgári megkötés, főleg tekintettel a hugenottákra.

A hugenották nem köthettek házasságot Franciaországban a nantesi edictum visszavonása után, csak katolikus lelkész előtt.

Ezért a királyi rendeletben, felemlítve a hugenottákat, vagy amint mondja, az église prétendue reformée tagjait, meg lőn szabva, hogy köthetnek házasságot a katolikus lelkészek, vagy a bíróság előtt.

Egyébiránt, ha ezen felvilágosítás nem nyugtatná meg t. képviselőtársaimat, vizsgálják meg, miért hozatott be Angolországban a polgári megkötés formája. E század elején még Angliában az volt a törvény, hogy érvényes házasságot zsidók és quäkerek kivételével nem lehet kötni, csak az anglikán templomban; s a római katolikusok alá voltak vetve oly egyház közvetítésének, melyhez nem tartoztak és felmentést ezen törvény alól csak a canterbury-i érsek, a primás adhatott, mely felmentést elnyerni felette költséges és talán azért is nehéz volt, mert egyházi hatóságtól ily jog gyakorlása, a dolog természete szerint, nem lehetett mindig felekezeti érdekek befolyásától ment. Ezért hozatott a harminczas években ama törvény, mely főleg a római katolikusokra tekintettel úgy rendelkezik, hogy a házasság

bizonyos elősorolt felekezetek egyházaiban is megköthető és facultative az arra rendelt polgári hatóság előtt is.

T. ház ! Semmi a világon nem tévesebb, nem felületesebb állítás, mint az, hogy ha a házasság polgári hatóság előtt megköthető vagy kötendő, ez szükségképen az állam és egyház összeütközésére vezet ; mert ha Franciaországot, ha Olaszországot, ha Németországot, ha Belgiumot tekintjük, hol koronkint az egyház és állam közt összeütközések merültek fel, — hiszen azt mindenki tudja, hogy ezen összeütközéseknek nem a polgári házasság, nem is annak kötelező formája, hanem egyéb volt az oka, és a kötelező polgári házasság behozatala miatt összeütközés szükségyszerűvé épen nem vált. (Igaz ! Ugy van ! a baloldalon.) Mi volt tehát az, ami szükségképen oda vezetett, hogy a házasság megkötése polgári hatóságok előtt kikerülhetetlen volt ?

A polgári jogegyenlőség, a lelkiismereti szabadság megvalósítása, és pedig az egyházak számára is, tette ezt mellőzhetetlenné.

Ha a jozefinizmus alapján állanánk, ha oda mennénk, hogy az állam parancsol az egyház közegeivel, annak funkcionáriusaival, és üldözéssel, bírságokkal és a tekintélyes beneficiumoktól való megfosztással kényszerítheti a világi törvény teljesítésére, ha idáig akarunk menni, akkor a polgári hatóság előtti megkötés formája elkerülhető. De ha nem akarjuk, ha a lekiismereti szabadság megsértését látjuk abban, hogy az egyházak olyanra köteleztessenek, ami hitelveikkel ellenkezik : akkor oly államban, melyben lelkiismereti szabadság van, melyben jogegyenlőség van, és ezen elveket egyetlen egy állam sem sértheti meg, még az antiszemitizmus kedvéért sem súlyos bűnhődés veszélye nélkül : az oly államban a házasság polgári megkötésének formája kikerülhetetlen.

Hogy milyen mértékben szükséges ez, az az egyház magatartásától függ, attól függ, felismeri-e az egyház, hogy ő itt idegen téren mozog, midőn a polgári jogok alapjára épített állampolgári jogviszony felett akar intézkedni.

Ezt mutatja, amire kiterjeszkedni itt akarok, története a polgári megkötés intézményének. De honnan van az, hogy ezen elvek megvalósítására Magyarország is törekedett : és mégis nem az lett az eredmény ? Hogy itt épen az ellenkezőre

jutottunk, oda, hogy a házassági törvényhozás, a bíráskodás szétforgácsoltatott a felekezetek között és annak csak egyes foszlányai maradtak meg az állam kezében? És nem ugyan a törvényhozásban, de a követendő helyes irány felismerésében általános fordulat csak 1868-ban, azaz csak akkor állott be, mikor a törvényhozási és bíráskodási jog felekezeti szétforgácsolása csaknem tetőpontját érte el!? Mert csak itt kezdődik általános felismerése annak, hogy a házassági viszony komolysága, biztossága, és merem mondani, tisztasága érdekében nincs a kibontakozásnak más módja, mint ha az állam kezébe veszi e törvényhozás és bíráskodás jogát minden állampolgár felett és ezzel együtt behozza a polgári megkötés intézményét.

És azok ellen, akik azt felismerték és azt sürgették, azok ellen Irányi Dániel t. képviselő uron kívül egy nagytekintélyű tagja állott e háznak, aki a legmerészebb, a leghatározottabb zászlóvivője volt az ügynek. Ezen mélyen t. tagja a háznak a mostani t. miniszterelnök úr, Tisza Kálmán volt. Már 1868-ban felszólalt ebben az irányban, és szabadjon hozzátennem, hogy, nem mintha feltételeztem volna az ellenkezőt, de mégis belső örömmel hallottam a miniszterelnök úrtól, — meggyőződése ma sem változott, legalább tegnapi nyilatkozatát én más értelemben nem vettem. 1868-ban Horvát Boldizsár képviselőtársunk, mint akkori igazságügyminiszter, a szentszékek jurisdictiójának eltörlését javasolta, bizonyára nem azért, hogy az egyházat üldözés alá vegye. A perrendtartás ezen reformjára a bizottság nagy többsége kijelentette, hogy ez kikerülhetetlen és körülbelül azzal indokolta és azon érvekkel élt, amelyeket ma is hallottunk. A többség azonban nem fogadta el, mert azt mondta, hogy úgy is az általánosan kötelező polgári házasság fog behozatni, a nélkül lehetetlen helyesen megoldani e kérdést.

1868-ban a vallásügyi törvény tárgyalatott.

A miniszterelnök akkor türelmetlen lett és egy határozati javaslatot nyújtott be, melynek indokolását, valamint a miniszterelnök úr 1874-iki felszólalásait a t. előadó úr szíves figyelmébe ajánlom, és pedig azért, hogy ha ad valamit arra az igen helyes indoklásra, többé azon érveléssel,

hogy a polgári házasság intézményét nem lehet szabályozni, ha az egész vonalon fel nem vétetik az egyház és állam közti viszony szabályozása, ezzel többé ne éljen, mert a miniszterelnök úr akkor igen fényesen kifejtette és eddigi nyilatkozataival sem desavouálta, hogy azt mondani: az állam és egyház közti viszony minden oldalú rendezése előtt a polgári házasság be nem hozható, hogy ily érveléssel csak azok élhetnek, kik tévedésben vannak ezen intézmény természetéről, vagy akiknek ez legkényelmesebb ürügy arra, hogy ezen intézmény előtt, melyet egyenesen ellenezni nem akarnak, hibás és hiúságos ürügy alatt kitérjenek.

A miniszterelnök úr akkor határozati javaslatot nyújtott be a kötelező polgári házasság behozataláról, amelynek kérdését világos szavai szerint teljesen megérettnek tartotta 1869-ben és egzszermind, ami ezzel válhatatlan kapcsolatban áll, az anyakönyvek vitelének polgári hatóságra bízását illetőleg. S azután, t. ház, én nem folytatom e kérdés történetét, csak hivatkozom a ház régi tagjainak emlékezetére, hogy 1873-ban és talán, ha a ház szíves lesz zárbeszédet engedni, rátérhetek még egyszer e tárgyra, egész a legújabb időig, csakhogy már *de crescendo*, ezen kérdés mindig megújult és mindenütt csak formális akadályokkal halasztatott el, de a dolog lényegében mindannyiszor kiderült a ház túlnyomó nagy többsége véleményének összhangzása e tekintetben. De soha ez fényesebben, komolyabban, határozottabban nem történt, mint 1873. márcziusban, mikor Deák Ferencz amaz ismeretes nagy beszédét mondotta az egyház és állam közti viszony szabályozásáról. Akkor felállottak innen az akkori balközép részéről annak tagjai, többek közt Ghiezy Kálmán is és a t. miniszterelnök úrral teljes egyetértésben azt követelték, hogy az ezen javaslat kidolgozására utasított bizottságnak Deák Ferencz beszéde, különösen a polgári házasságra nézve is, kötelező utasítás gyanánt adassék. Igaz, hogy a t. igazságügyminiszter úr akkor is fontolgatta még a polgári házasság intézményét. Egy hír keringett ugyan, mely a hírlapokba is utat talált, hogy azon bizottságban, mely később e tárgyban jelentést tett és a kötelező polgári

házasságot javasolta, a miniszter úr úgy nyilatkozott volna, hogy a kötelező polgári házasság intézménye ellen, amennyiben t. i. ő szólhat a kormány nevében, kifogás nincsen. De itt a házban a t. miniszter úr fontolgatott. A különbség akkor és ma közt az, hogy ma azt mondja, hogy mélyen kell megfontolni. (Derűtség.) A t. miniszterelnök úr akkor hevesen, türelmetlenül sürgette a miniszteriumot, többek közt jelenlegi kollégáját is, az igazságügyminisztert, és én tudom, hogy nem éppen kíméletes, de elmés módon. (Derűtség a bal- és szélsőbaloldalon.) Különbséget tett azon emberek közt, akiknek hat esztendő kell a megfontolásra és azok közt, akiknek rövidebb idő szükséges. (Élénk derűtség.) Azonban daczára a tegnapi kijeletésnek, amelyet, mondom, én örömmel fogadtam, mit tapasztalunk? Azt, hogy a miniszterelnök úr kezd harmóniába jönni az igazságügyminiszterrel. (Élénk derűtség.) Az igazságügyminiszter úr megfontolta a dolgot akkor és fontolgatta akkor, mikor a miniszterelnök úr sürgette őt; most meg mi sürgetjük a miniszterelnök urat és most meg a miniszterelnök úr fontolgat. (Élénk derűtség és tetszés a bal- és szélsőbaloldalon.) Így jönnek ketten harmóniába, (Zajos derűtség a bal- és szélsőbaloldalon.) azzal a különbséggel, hogy ebben az elmélkedő álláspontban az igazságügyminiszter urat a nagyobb következetesség illeti meg.

Dániel Pál: Majd ti is megfontolóbbak lesztek!

Mit tetszik mondani?

Dániel Pál: Majd ti is megfontolóbbak lesztek!

A képviselő ur azt mondja, hogy megfontolóbbak leszünk. Én nem tudom, akarja-e ezt a miniszterelnök úrra is érteni és akarja-e a t. képviselő úr ezzel azt mondani, hogy itt könnyelműen és megfontolatlanul cselekedett a miniszterelnök úr? (Élénk tetszésnyilvánítások a bal- és szélsőbaloldalon.) Vagy a képviselő úr úgy fogja fel a közbekiáltási jogot, hogy ami legsúlyosabb vád a miniszterelnök úrra, azt vele szemben visszavonja, de az ellenzékét gyanúsítani szabad? Vagy egyik, vagy másik. Ha ezt a közbekiáltást a képviselő úr nem a legsúlyosabb vád gyanánt akarja formulázni, akkor: si tacuisset. (Élénk derűtség és tetszés a bal- és szélsőbaloldalon.)

Én, t. képviselőház, nem arra helyezem a súlyt és valóban nekem semmi örömem nincs abban, nincs kivált a jelen pillanatban, hogy ellenmondásokba akarjam keverni a kormány tagjait, midőn megismerem és örömmel ismerem meg, hogy a miniszterelnök úrnak tegnapi nyilatkozata legalább szellemében teljesen megegyezett előbbi nyilatkozatával. De már csak azt természetesnek fogja találni, hogy ha háta mögül nem kívánják is olyan nagyon, de mi azt óhajtanók, hogy a tettekben is mutatkozzék következetessége, nemcsak a nyilatkozatokban. S ez az, t. ház, amit, gondolom, a t. miniszterelnök úr is méltányosnak fog találni.

De, t. ház, mi volt oka annak, hogy Magyarország, ahol felismerték a polgári jogegyenlőségnek, a lelkiismereti szabadságnak követelményeit és fokozatosan valósították, mi volt oka annak, hogy Magyarország a házassági jogban a *jurisdictio felekezeti* elaprózásának terére lépett?

Ennek oka, t. ház, semmi egyéb nem volt, mint az, hogy az állam vonakodott az egyetlen természetes, az egyetlen helyes, az egyetlen kielégítő módhoz folyamodni, t. i. ezen polgári jogviszonynak szabályozását a törvényhozásra, ezen polgári jogviszony feletti kizárólagos *jurisdictiót* az ország bíróságaira átruházni. Ezen a módon kívül a felaprózás ellen és az azzal járó bizonytalansága ellen a házassági intézménynek nincs orvoslás.

Mikor a reformáció behozatott, mikor tehát a hitegység az addig katolikus államlakosokra nézve megszűnt, a görög-nem-egyesültek és a zsidók akkor mint nem teljesjogú polgárok egyszerűen ignoráltatván, abban a pillanatban megszűnt a lehetőség, hogy az a házassági jog, amit a katolikus egyház jog tart és reformált a tridenti *consiliumon*, az állam minden polgárának kötelező joga legyen; az felekezetié vált és univerzális érvénye daczára maradt felekezeti. És mindjárt látjuk a küzdelmet megindulni az emancipációra e felekezeti jognak érvénye, sőt annak bíróságai: a szentszékek hatalma alól. Ha az állam felismerte volna hivatását, ha az állami törvényhozás a kizárólagos *jurisdictiót* kezébe vette volna, a felaprózás feleslegessé vált volna. De az állam nem tette, és

azon elvek alapján, melyek azon korszak nagy küzdelmeit jellemzik, nem lehetett, legalább tartóan nem lehetett ellenezni, hogy a felekezetek a jurisdictio, a más felekezetek jogának kényszerhatása alól, habár tökéletlenül is, kivonják magukat, s ott, hol erősebbek voltak, mint Erdélyben, a törvényhozás és jurisdictio egyiránt megadatott nekik, — ott, hol gyengébbek voltak s kellő szervezetre jutni nem bírtak, maradt ideiglenesen az állam kezében.

S a logikának kényszerítőnek kell lennie a vegyes házasságra nézve is. E házasságokra nézve is a választás csak kettő között volt. Vagy állami jog és bírászkodás alá helyezni azokat, vagy mindegyik felet tekintetbe véve, egy viszonyra két egyenlően alkalmazandó felekezeti jogot és kétféle bírászkodást elismerni. Mert bármelyik felekezeti jognak a vegyes házasságra kizárólag irányadónak nyilvánítása lelkiismereti kényszer és a polgári jogegyenlőség mély megsértése lett volna, legalább azon felekezetek ellenében, amelyek a bevettek közé soroztattak. Így jutottunk oda, amikor 1868-ban betetőztetett a rendszer, hogy Magyarország 6-féle törvénynek, nemsokára a 7-ik házassági törvénynek és ötféle jurisdictiónak klasszikus hazája lett.

Az igen t. igazságügyminiszter úr bizonyos közönnyel tekint erre az állapotra és azt mondja, hogy ha történnek is összeütközések és kollíziók, de ez az állapot három előnnyel bír, t. i. hogy az állam és az egyház közötti békés viszonyt meg nem zavarja, hogy a hitfelekezetek közötti békés együttlétet nem bolygatja és végre, hogy nem zavarja a vallásukhoz ragaszkodó hívek lelkiismeretét.

Ebben az érvelésben nem akarom mondani, hogy az a pia fraud, mert ilyesmit egyáltalán fel nem tételezek, de az foglaltatik, hogy ez a három előny pedig a polgári megkötés formája mellett nem biztosítható.

T. ház! Én azt kérdezem mindenkitől, hogy vajjon a hitfelekezetek közti békés együttlét ezen különféle jurisdictiók és törvények létezése mellett nem zavartatik-e meg súlyosan? Vajjon itt-ott a reverzálisok követelése, itt-ott a házasságból született gyermekek elhatározására intézett törekvések, az anyakönyvek bejegyzéseinél talán egyik-másik felekezeti jognak megfelelő, de az állami törvénynek

meg nem felelő eljárás, az a különös állapot, hogy minden egyház a maga híveire nézve érvényes és kötelező ítéletet hoz, de nagyon ellenőrzi, mely azután az életben hatálytalan lenne, vajjon ez nem vezet szükségkép kollízióra?

S ha a t. igazságügyminiszter úr abban kételkedik, hogy ezen törvényjavaslat elfogadásával a kollíziók száma és jelentősége szaporodni fog, akkor engedelmet kérek a háztól, hogy ezt röviden bebizonyítsam.

Már egyik t. képviselőtársam, egy római katolikus lelkész a tulsó oldalon (a szélsőbalra mutat) utalt arra és t. barátom Pulszky Ágost tüzetesen fejtegette, hogy miután nincs az e házasságból születendő gyermekek számára az anyakönyvek vitelére e javaslatban intézkedés, mert csak a házasság bejegyzéséről szól a törvényjavaslat rendelkezése: az egyes keresztény felekezetekhez tartozó lelkészek azon helyzetben lesznek, hogy kénytelenek lesznek például a katolikus és a görög-katolikus lelkészek az ilyen házasságból született gyermeket, azon elvek szerint, melyeket ők vallanak, a törvénytelenek közé bejegyezni. Ha ez történnék, nem egy kollízió állna elő. Megengedem, — szeretném hallani — hogy a miniszter úr érvényt fog szerezni az állami törvénynek. De nem kollízió útján képes csak az érvényt megszerezni, ha csak el nem veszi e részben is az anyakönyvek vitelét a lelkészekről?

De lássuk a következményeket tisztán, ha egy más esetre gondolunk.

Ezen házassági törvény szerint úgy, amint az igazságügyi bizottság helyesen javasolja, mihelyt a keresztény és a zsidó között kötött házasság esetében a zsidó fél áttér a keresztény hitre, például a római katolikusra, e házasság átváltozik egy tisztán katolikusok közötti házassággá. Most az igazságügyi bizottság kimondja azt, ellenére a miniszteri javaslatnak, amely egy érvényes házasság mellett annak másodszori megköthetését is kimondá, hogy ezen házasság az áttérés miatt nem kerül ki ezen törvény és az állami bíraskodás alól. Ez anomália, de szükséges intézkedés, nem a miniszteri javaslat érdeme, de az igazságügyi bizottságé. De így is, uraim, mi történhetik? Ha egyik katolikus fél, vagy áttérést nem is tételezve fel,

a katolikus fél, oly házasságból, melyben házastársa zsidó, ezen házasság fennállása alatt köt egy másik katolikus féllal házasságot, — tegyük fel, a pap semmit sem tud a korábbi kötelékről — kérdem, tisztán katolikus lévén az új házasság, ennek a második házasságnak az érvénye minő törvény szerint ítéltetik meg és ki fog ítélni benne? A kánoni jog szerint a szentszékek. Az igazságügyminiszter úr igen jól tudja, hogy az első házasság a kánoni törvények szerint konkubinátus, igen jól tudja azt is, hogy az egyház el nem ismeri, hogy a világi hatalom bontó akadályokat állíthasson fel. Most már kérdezem, hogy ha ez a házasság megkötöttet, ni fog történni? A második házasság, mint tisztán katolikusok közti házasság érvényes lesz a kánonjog szerint, annak bírása a szentszék; ha valaki a második házasság érvényét meg akarja támadni, folyamodjék a szentszékhez. (Egy hang a szélsőbaloldarlól: A büntető törvényszékhez!)

Arra is rá fogok térni. A szentszék, miután törvényeink szerint jogosítva és kötelezve van a kánonjog szerint eljárni, minthogy ő az ezen törvény szerint létrejött házasságban bigamiát nem lát, ezen házasságot ezen okból soha semmisnek nem deklarálnak és a polgári törvényszék azon házasságból született gyermekeket kénytelen lesz törvényeseknek elismerni, mert a polgári törvényszék készen kapja onnan a házasság érvényére nézve a döntést. (Helyeslés a baloldalon.)

De ezzel nincs befejezve a bonyolódás. (Halljuk!) A férfit vagy a nőt, aki ilyen házasságra lépett, a büntető-törvény határozata alá vonja az államügyész s azt mondja: ő tudta azt, hogy érvényes házasságban él az állam törvénye szerint, tudja, hogy ezen kötelék fennáll, ez bigamia. Jól van, meg fogják büntetni. De nem itt van-e a kollízió-nak legfényesebb demonstrálása, midőn egy ember büntetetik mint bigamus, de az a házasság, a miért büntetetik, érvényes, az abból született gyermekek törvényesek? Hát nincs-e itt demonstrálva az egyenlően érvényes törvények feloldhatatlan összeütközése? Még egy furcsa bonyolódás támadhat, az a bonyolódás: ha a katolikus, vagy a görög-katolikus, vagy görög-nem-egyesült lelkész tud az első

házasságról, de ő házasságkötésnél az állam törvényei által fel van jogosítva önnön törvényei szerint, a kánonjog szerint eljárni, a kánonjog pedig azt mondja, hogy bontó akadályt a világi hatalom nem állíthat fel, tehát kánonjog szerint az első házasság, mely csak konkubinátus, bontó akadályt képez. A büntetőtörvény szerint az ily lelkész büntettetni fog, a kettős házasság megkötésének bűncselekményében lesz bűnös. De mily furcsa, hogy egy lelkészt az ő saját törvényeivel az állam felhatalmaz egy oly tette, melynek megtételével súlyos bünt követhet el!

Tehát ne mondjuk, hogy a polgári hatóság előtt megkötött formából származnak a surlódások. A surlódások származnak a felekezeti jogok különféleségéből és abból, hogy érvényben vannak egymás mellett oly jogok és kötelezők oly polgári viszonyok, amelyeket kibékíteni, kiegyenlíteni, teljes harmóniában feloszlatni teljes lehetetlenség, s így jó létre Magyarországon az a képtelenség, hogy itt betűszerint áll az, hogy van oly nő, kinek több törvényes férje van és van oly férfi, kinek több törvényes neje van, kiknek mindegyike a férj címét és nevét viseli; sőt lehet, hogy egyik félre kimondatik, hogy a házasság létre sem jött, a másikra, hogy létrejött és fennáll egyenlő jog-érvénnyel. (Mozgás.) Tényleg fennáll az a képtelen állapot, hogy egyik törvény szerint a gyermek törvényes, a másik szerint törvénytelen és hogy a vegyes házasságok kérdésénem lehet harmonice és kielégítőleg megoldani a felekezeti jogok egyenjogúsága mellett; egy felekezeti jog alá vonni pedig a vegyes házasságokat a jogegyenlőség és lelkiismereti szabadság következtében nem lehet. Itt csak állami törvényhozás segíthet.

És minő állapotban van az a vegyes házasság? Hisz a vegyes házasságra vonatkozó jurisdictionál mindig az a fél van előnyben, akire nézve kimondatik, hogy a házasság vagy létre sem jött, vagy az felbontatik: ez teljesen szabad; a másik, aki ítéletet kap, akire t. i. kimondatik, hogy a kötelék megvan, létrejött, az teljesen védtelen, s ami ítéletet kapott, az valójában hatálytalan. Innen ered az olynemű ingatagsága a házassági kötésnek, hogy az egyén önkényétől függ, hogy jogot változtasson, jurisdictiont cse-

réljen, ha kényelmetlenné vált a házassági viszony. Nem is szükséges erre mindig vallásváltoztatás; számos esetben elég a domicilium változtatása. Nagyon jól tudjuk, hogy némely egyházak gyakorlata szerint 6 heti domicilium, vagy ingatlan birtok elegendő arra, hogy azon egyházi bíróság és az annál érvényben levő törvények szerint ítélessék meg a házasság.

Csoda-e már most, t. ház, hogy a házassági viszony komolysága, nem dogmatikai, de erkölcsi értelemben vett szentsége, hogy annak szilárdsága szenved ily állapotok mellett? És csoda-e, t. ház, az, hogy a különféle jurisdictiók szerint nemcsak az akadályok különféleségében fekszik a házassági viszony bizonytalanságának az oka, hanem a különféle praxisban? E tekintetben csak egyet akarok megemlíteni.

Minden házasság szerint az error in persona: a személyben való tévedés, felbontó akadály. Most nézzék meg, hogy magyarázzák ezt a kánonjog szerint. A túlnyomó vélemény és praxis legalább az, hogy az csak a személy identitására vonatkozik; a Josephinum szerint pedig már az, ha az illető a másik felet teherbe ejtve találta. 1870-ben — nem is tudom, van-e tudomása róla a kultuszminiszter urnak — Erdélyben az evangélikus, a szász egyház egy Eheordnungot csinált. Kodifikálta az egész házassági jogot, a házassági procedurát. Abban már sokkal messzebb van vive a személyben való tévedés, mint felbontó akadály, — a szöveget nem akarom felolvasni — amelyhez hasonló mérvűt sem a Josephinum nem ismer, még kevésbé a kánonjog. Nem mondom, hogy ez helytelenül van-e vagy helyesen, de azt kérdem, hogy egy ily polgári viszonyt, mely alapja a többi jogviszonyoknak, melynek szilárdsága, állandósága, méltósága, tisztasága annyira fontos tekintetek által követeltetik, szabad-e megengedni azt az állapotot, hogy a különféle felekezetek ezt ily eltérőleg kodifikálják, és még ott is, hol talán két jog egyenlő, a különféle jurisdictiók miatt az alkalmazásban oly különfélévé válják?

Az egyes egyének meg fogják találni a domiciliumot, a bíróságot, melynek, megengedem, állandóan követett és semmi mellétekintet által nem befolyásolt gyakorlata

szerint, legkönnyebb menekülni egy házasság alól. De e különféleség nemcsak megrendíti a házassági viszony komolyságát és erejét, hanem a legvisszásabb helyzetbe juttatja az állam kormányát magát. Ők maguk sem érzik talán e pillanatban, hogy a kultusz- és az igazságügyi miniszter urak, akik oly szépen, békésen egymás mellett ott ülnek, mennyire beleavatkoznak rendeleteikkel az állampolgárok házassági jogába. Erre nézve én két rendeletre hivatkozom. Az egyik az, hogy azon tagadhatatlan kompromisszió, ami a magyarországi házasságokat érte, az a bizonytalanság és önkény, amely itt fennáll, arra indította a külföldi kormányokat, hogy keressenek egy hivatalos forumot Magyarországon arra, aki nekik bizonyítsa azt, hogy a külföldön házasságot kötni kívánó állampolgár bír személyes képességgel s rá nézve nem forog fenn akadály.

Külföldi forrásokból úgy vagyok értesülve, hogy konvenczió jött létre Magyarország és Ausztria kormányai közt, amely szerint jelenleg Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter úr bizonyítja, hogy ha magyar alattvaló Ausztriában házasságot akar kötni, az ellen nincs házassági akadály. Én elismerem, hogy nagyon vállalkozó szellemű ember a t. miniszter úr (Derülség.), hanem olyan merészséget, aminőt az ilyen bizonyítványok kiadása megkíván, alig véltem benne feltalálhatni. (Élénk derülség. Úgy van! balfelől.)

Még egy másik rendeletre akadtam. Kérdés intéztetett a magyar kormányhoz arra nézve, hogy vajjon a külföldön polgári hatóság előtt kötött házassága a magyar alattvalónak érvényes-e, véve pusztán a megkötési formását, azt, hogy polgári hatóság előtt történt, — ezt a külföldi kormányok a nemzetközi házassági jog szempontjából tudni akarták. Én erre a magyar rendeletek tárában nem tudtam reá jönni, hanem az ausztriai törvények egyik kiadásában találtam, hogy a következő felvilágosítás történt, még pedig melyik miniszter részéről? azon miniszter részéről, aki jelenleg nincs itt, t. i. az Ő Felsége személye körüli miniszter részéről. (Élénk derülség a bal- és a szélsőbaloldalon.) És mit nyilatkoztatott az ki? Azt, hogy magyar alattvaló, ha külföldön polgári hatóság előtt házasságot köt, az a házasság minden

különbség nélkül érvénytelen. Ezt nyilatkoztatta ki, nem tudom melyik, Ő Felsége körüli miniszter.

Egy erős jogásznál is ily abszolút kijelentés nagy aggályt okozott volna, valószínűleg ily korlátlan alakban nem merte volna tenni; de talán ott már az állás természeténél fogva ilyen skrupulusok nem forognak fenn. És ezzel, azt hiszem, félrevezették a külföldi hatóságokat. Nincs eset reá, hogy ezután egy külföldi alattvaló házasságra merjen lépni egy magyar alattvalóval, hogyha ez a házasság polgári formában köttetik meg, ha csak azzal az eszmével ki nem békül, hogy ez a házasság Magyarországon csak konkubinátus. És azt a kérést intézem a t. igazságügyminiszter úrhoz, mondja meg, nincs-e igazam, — azaz tulajdonképen nincs-e neki igaza, midőn a törvényjavaslat indokolásában hasonlóan nyilatkozik — ha én kétségbe vonom, hogy azon protestánsokra nézve, akik a Josephinumnak vannak alávetve, ez a deklaráció helyes. Én úgy vélekedem s velem sokan, úgy látszik legalább a javaslat indokolásából: maga az igazságügyminiszter is, hogy magyar protestáns, ha az itteni törvények szerint személyes képessége megvan és házassági bontó akadály nem forog fenn és külföldön, pl. Németországban polgári hatóság előtt házasságot köt: e házasság a Josephinum értelmében, mely reájuk nézve irányadó, érvényes. De hát akkor mit fog csinálni az Ő Felsége oldala melletti miniszter, aki annak ellenkezőjét egész vígan és könnyedén írásba adta! (Derülség a bal- és szélsőbaloldalon.) Én hivatkozom arra, amire a miniszter úr motivációjában hivatkozik, a Josephinum 40. §-ára, mely azt mondja, hogy az összeadás módját illetőleg — modum copulationis — a külföldön kötendő házasságokra nézve e szabályozáshoz kötve nincsenek, hanem elég az, ha azon tartománynak, melyben az összeadás történik, az összeadási törvényei megtartatnak. Így teremt a kultuszminiszter úr, az igazságügyminiszter úr és az Ő Felsége oldala melletti miniszter úr akadályokat, sokszor a házasságokat lehetetlenítő akadályokat. És mindez a házassági zavart viszonyokból következik. (Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)

Én most, tisztelt ház, csodálkozom azon, hogy a t. igazságügyminiszter úr oly nyugalommal tekinti a dolgot,

ma is azon állapotokat látja, s akkor nem tudott többet mondani a szükségszerű orvoslásra nézve, mint azt, hogy mélyen meg kell fontolni. (Derűtség a bal- és szélsőbaloldalon.) Én ennek ellenében hivatkozom a túloldalra és magára a miniszterelnök úrra, hogy ő bizonyára a kötelező polgári házasságot ezen bajok tudatában látta szükségesnek, annak idején elérkezettnek; kérem őt és kérem az egész házat s annak minden pártját, hogy ne engedjék a házassági reformot homokba eltemetni. (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.) Ha mindaz meg nem történhetik, amit valaha a ház ünnepélyes határozatokban kimondott, mondassék ki az és mondassék ki kötelezőleg a t. kormányra, amiben mindenki egyetért, — a háznak tán egy pár tagját kivéve, kiknek lelkiismeretbeli aggodalmait tisztetem, de akiknek kivételével a ház túlnyomó többsége minden oldalról egyetért — mondassék ki, hogy a miniszterium utasítatik, nem ily meggondolásra, hanem arra, ami fölött nem gondolkozunk, mert idejét elérkezettnek látjuk, hogy t. i. a házassági jognak minden magyar állam-alattvalót kötelező törvényhozási módon való megállapítására és a házassági polgári viszony feletti bíraskodásnak állami törvényszékekre kizárólagos ruházása iránt törvényjavaslatot terjesszen elő. Ez, aminek kimondását kérem, mert erre nézve a ház túlnyomó nagy többsége egyetért.

Kétségekívül ez szükségessé teszi a polgári hatóság előtti megkötésnek behozatalát is. E nélkül amaz lehetetlen. De erre nézve kötelező utasítást adni a miniszteriumnak indítványomban nem akartam. Nem mintha véleményem nem volna. Nem mintha ezt a reformot keresztülvihetőnek tartanám a polgári megkötés formája nélkül. De azért nem, mert vannak talán számosan, kik azt a reformot, az állami törvényhozást és jurisdictiót akarják, de a megkötés formájára nézve azt nem akarják kimondani, hogy mindig polgári hatóság előtt történjék. És meglehet, hogy e miatt Irányi t. barátom indítványa, melyre magam reászavazok, el fogna esni. Én eredményt akarok. Akarom, hogy kimondassék az, miben mindnyájan egyetértünk: az állami törvényhozás és jurisdictio egysége. Erre rászavazhatnak azok, akik azt a polgári megkötés általános kötelező formájával óhajtanák

egybekapcsolni, akikhez tartozom magam is. Reászavazhatnak azok is, akik a polgári megkötési forma kikerülhetlenségét látják, de nem akarják általánosan kötelezővé tenni.

Egyesítsük szavazatunkat azon nagy és lényeges pontokra, melyekre nézve egyetértünk; adjuk azt utasításul a miniszteriumnak, emeljük ki a kérdést az elsekélyesedés stádiumából; arra nézve, hogy a polgári megkötés általános kötelező voltával kapcsolassék-e ezen reform egybe, vagy a polgári megkötés ne legyen általánosan kötelező, bizzuk a kezdeményezést a miniszteriumra: mindnyájunknak megmarad meggyőződése és teljes szabadsága cselekedni, álláspontot foglalni legjobb belátása szerint.

Ha biztos volnék, hogy Irányi t. barátom indítványa elfogadtatik, én egyénileg nem tenném ezt az indítványt, de tartok tőle, hogy akik a reformot a kifejtett irányban akarják, mind nem szavaznának most az általánosan kötelező formára, és nem akarnám ezeket abba a helyzetbe juttatni, hogy a különben helyeslett reformra ne adhassák szavazatukat.

Kijelentem azt is, hogy ha Irányi t. képviselőtársam javaslata elfogadtatik, én nem kívánom, hogy e javaslat szavazásra jöjjön. De ha az elesnék, legalább annyit kell kimondanunk, amennyit e ház nagy többsége ma már teljesen kimondhatónak tart. Erre reászavazhatnak azok is, kik Győry t. képviselőtársam javaslatát pártolják, mert ő maga kijelenté, hogy a polgári házasság nemcsak azt involválja magában, hogy polgári hatóság előtt köttessék, de még sokkal inkább azt, hogy a házassági viszonyt minden állampolgárra kihatólag az állam rendezze és az állam törvényszékei bíraskodjanak. És viszonyaink közt e két utóbbi sokkal sürgősebb, sokkal szükségesebb.

Ezeknek megfelelőleg határozati javaslatomat kérem legutoljára bocsátani szavazás alá. De kívánom, hogy ne menjünk el az ügy mellett, mondjuk ki azt, amire — ismétlem — e ház nagy többsége egyetért.

Ha nem határoznak, akkor az ügy ez alkalommal elejtett. Nem hal meg azért a kérdés, igaza van a t. miniszterelnök úrnak: vagy valódi szűkségen alapul, vagy nem; ha valódi szűkségen alapul, ki fogja küzdeni magát. De szabad-e

önöknek, ha mindnyájan átlátják, hogy ez az állapot tarthatatlan, ha mindnyájan átlátjuk, hogy nincs más mód kibontakozni, mely megférjen azon nagy alapelvekkel, melyeken a magyar állam nyugszik, hogy nincs más mód kiemelni a házassági ügyet jelen — szeliden mondva — visszas állapotából: szabad-e, mondom, a határozást elutasítani? Az elmékedés ideje lejárt, és erős meggyőződésem, hogy álláspontja mellett igen szükséges a nógatás álláspontját is elfoglalni.

Ez az, t. ház, amit én javaslok, kérek úgy, hogy legutoljára tétessék fel határozati javaslatom. Ha a t. ház megnyugszik abban, hogy ha elfogadtatik a törvényjavaslat, Irányi t. képviselő úr indítványa külön jőjjön szavazás alá, ha elfogadják azt, akkor az én indítványom fölösleges. De ha ez indítvány elesett, kérem azt, amit benyújtottam, szavazás alá bocsátani, azt az indítványt, melyet bár én terjesztek be, aláírt pártkülönbség nélkül a háznak számos tagja. (Olvassa :)

»Utasítja a ház a miniszteriumot, hogy a házassági és polgári viszonynak minden állampolgárra kiterjedő, kizárólag kötelező szabályozása és házassági viszonyt tárgyazó peres ügyekben az állami bíróságok kizárólagos bíraskodása iránt mielőbb törvényjavaslatot terjesszen elő.«

Engedje meg a t. ház, hogy még egyre emlékeztessen a t. házat. (Halljuk! Halljuk!) A t. kormánypárt eredetére nézve két elemből áll. (Halljuk! Halljuk!) Azokból, akik innen (a baloldalra mutat) mindig a kötelező polgári házasság intézményét sürgették és azokból, akik ott (a jobboldalra mutat) alkalomról alkalomra és legutoljára 1873-ban a kötelező polgári házasság mellett nyilatkoztak. Megengedem, hogy ma erre a formulázásra nézve lehet véleménykülönbség, de arra, amit a határozati javaslat mond és arra, hogy ily irányban az intézkedés sürgős szükség, eltérés sohasem nyilatkozott.

Én tehát arra kérem a t. házat, hogy ha komoly előttük az a vélekedés, hogy a házassági jogot ezen elvadult állapotából ki kell emelni, hogy elvégre elérkezett a magyar államban az idő, hogy ami polgári jogviszony, arra nézve átvegye a teljes szabályozást, akkor úgy Horvát Boldizsár, mint

Éles Henrik és Kőrösi Sándor, valamint mindazok, akik beszédöket helyeselték, ezen határozati javaslatot el fogják fogadni. Ez valóságos előhaladás és nem üres ígéretes lesz a házassági jog terén, s a törvényhozástól és ezen háztól azt várjuk, hogy valóságos előhaladását az ügynek az 1868 óta kijelölt irányban előmozdítsa. Ezért ajánlom a t. háznak a javaslatot elfogadás végett. (Élénk helyeslés.)

Az indítványt aláírták : Szilágyi Dezső, Grünwald Béla, Szontágh Pál, Pulszky Ágost, Ernuszt Kelemen, Fenyvessy Ferencz, Farkas Károly, Szathmáry László, Pilisy Nándor, Királyi Pál, Busbach Péter, Bittó István, Horváth Lajos, Fröhlich Gusztáv.

Dániel Pál : Azon éles remarque alkalmából, amelyet Szilágyi Dezső képviselő úr közbeszólásomra tett, engedje meg a t. ház, hogy megmondjam, mit akartam azzal mondani. Azt gondoltam, hogy a polgári kötelező házasságnak behozatalára nézve akar t. képviselőtársam, mint a mai lapok jelezték, indítványt tenni s ezért azt akartam mondani, hogy ha ők ülnének ezen az oldalon, ők is úgy tudnák, mint ahogy tudjuk és érezzük mi, hogy a kormány és a párt, amely azt támogatja, nem teheti mindig azt, amit őhajt és tenni szeretne, mert a politika az exigentiák tudománya. Én tehát nem akartam vádat emelni a kormány ellen, mert ha ezt tenni akarnám, átmennék a túlsó oldalra.

Egyébiránt elismerem a t. képviselő úrnak mély tudományát és nagy filozófiáját, hanem midőn ő már egy ily ártatlan közbeszólásra ily éles remarque-ot tesz : akkor reám azt a benyomást teszi, hogy néha a legnagyobb filozófusnál is »lingua praecurrit mentem«.

Szilágyi Dezső Szilágyi Dezső : T. ház ! A képviselő úr, midőn én arra utaltam, hogy, amit itt a miniszterelnök úr több ízben kétségkívül megfontoltan követelt, hogy azt hallgatással mellőzni egészen nem lehet, a képviselő úr közbekiáltott — és pedig én gúnyos közbekiáltásnak vettem, úgy vették itt is ezen az oldalon — hogy »majd megfontolják önök is !« (Ugy van ! a baloldalon.) Ez kettőt jelenthet : t. i. azt, hogy mi megfontoljuk majd ott, hogy megfontolatlan volt, amit mondtam itt. Ebben vád volt a miniszter úr ellen és gyanúsítás reám

nézve. Én kész voltam elfogadni a gyanusítást a képviselő úrtól, hanem akkor fogadja el ő azt az értelmet, melyet lehetetlen tőle elválasztani: hogy akkor vád foglaltatik abban a miniszterelnök úr ellen. A képviselő úr most azt mondja, hogy nem akarta a miniszterelnök úr ellen értetni és oly magyarázatot adott reánk nézve, akik itt ülünk, szavainak, melyet szavainak akkor senki sem tulajdonított. Megengedem, joga van szavait megmagyarázni, de nekem jogom volt azokat természetes értelmökben venni, jogom volt reá felelni, amint feleltem s tettem azt — megnyugtatóul mondom — egészen megfontolva. Most, szavai magyarázata után, mivel szíves volt megjegyzést tenni én reám, engedje meg hasonló szavakkal viszonznom, hogy ha máskor közbekiált, ily félreértésnek, amely reá ily kellemetlen, magát ne tegye ki.

Másnap — nov. 24-én — a zárszók következtek.

Literáty előadó foglalkozott a különféle kifogásokkal. A határozati javaslatok egyikét sem fogadja el. Szilágyiéről azt mondja, hogy ez maga a megtestesült opportunitás: minden igényt ki akar elégíteni s tulajdonkép semmit sem elégít ki.

Győry Elek részint azért, hogy a ház ismételt határozata érvényre jusson, részint abból a szempontból, melyet Szilágyi említett: hogy nógatni kell a kormányt és hogy ne tűnjék el az eddigi követelések minden nyoma, saját határozati javaslatának mellőzése esetére az Irányiéhoz csatlakozik. Ha pedig ezt is elvetnék, a Szilágyiét pártolja, mint amelyben a kötelező polgári házasság formája is benne van, de esetleg a fakultatív házasság is meg van engedve.

Tisza Kálmán miniszterelnök kijelenti, hogy meggyőződése szerint a felvetett kérdések a már munkában levő családi és házassági jog kapcsán lesznek általános érvénnyel célszerűen megoldhatók. Kötelezettséget azonban a kormány ily fontos kérdésekben előre nem vállalhat s ezért nem óhajtja a határozati javaslatok elfogadását.

Irányi Dániel az egységes felfogás szempontjából beleegyezik határozati javaslatának olyan módosításába, hogy a kötelező polgári házasság behozatala iránt az utasítás ne »a jelen országgyűlés« idejére, hanem »mielőbb«-re szóljon.

Most Szilágyi Dezső mondta el záróbeszédét:

Szilágyi Dezső Azon határozati javaslat, melyet tegnap úgyszólván kiegészítőül nyújtottam be, a vitának oly késő szakában terjesztetett elő, hogy az előadón kívül csak a t. miniszter urakra volt lehető, hogy arra előbb észrevételt tegyenek, mielőtt a zárszó reám kerül. A miniszterelnök úr javaslatomra csak egy általános nyilatkozatot tett, — az igazságügy-miniszter úr valószínűleg később fog nyilatkozni — természetesen fogja találni a t. ház, hogy csak igen röviden, csak azon egypár lényegesnek látszó pontra szorítkozzam, melyet a t. előadó úr mai nap előadott. (Halljuk !)

A lényege a dolognak mindegyik határozati javaslatnál, — s ez választja el, azt hiszem, az előadó úr álláspontját s ezen ház nagy többségének az álláspontját — hogy a t. előadó úr azt mondja, nyugalommal, meggyőződésből, hogy nincs szükség nógatási politikára, nincs szükség határozati javaslatokkal sürgetni, az irányát kijelölni a házassági jog reformjának. Hogy azonban erre szükség van, arra senki oly alapot nem szolgáltatott, mint a t. előadó úr utolsó beszéde. Mert ha azt tapasztaljuk, t. ház, hogy a házassági jog reformjára és arra, hogy milyen irányban vezetendő az, visszaesés merül fel ebben a házban, és a visszaesés és hátralépés az előadói székéről hirdettetik : akkor be van bizonyítva, hogy itt a háznak újra nyilatkozni kell, és újra tanusítani kell, hogy a ház és általa az ország meggyőződése a reform tekintetében sem alapelveire, sem sürgősségére nézve nem változott.

A t. előadó úr azt mondja, hogy ha századokig meg tudtunk lenni a házassági jog állami megállapítása és az állami jurisdictio behozatala nélkül, hát egynéhány esztendeig miért ne tudnánk meglenni ? De ha ez áll, akkor a t. előadó úr nem ülne ott, mert századokig megvoltunk azon javaslat nélkül is, melyet az előadó úr előterjesztett (Derült-ség a bal- és szélsőbaloldalon.) és egynéhány esztendeig mégis csak meglehettünk volna nélküle. És nemcsak a t. előadó úr nem ülne ott, hanem egyetlenegy reform sem kerülne ebben a házban tárgyalás alá, amely egy vagy más szempontból a kormánynak vagy bizonyos befolyásos köröknek alkalmatlan. Mert én nem ismerek oly fontos és lényeges reformot, vagy nagyon kevés lehet az államéletben, melyre

ne lehetne mondani, hogy 100 esztendeig nem volt meg és egy pár esztendeig ha meg nem lesz, ki nem lyukad a föld Magyarországon és nem esik kétségbe az előadó úr.

Mikor ezt halljuk az előadói székről hirdetni, mit sohasem hallottunk ezen ügyekre nézve mondani onnan, — én ugyan a meggyőződését tisztelem t. képviselőtársamnak — de mikor azt halljuk tőle, hogy makaesul ragaszkodik hozzá és hirdeti onnan, hogy a polgári megkötés intézményét a házassági jog terén nem lehet behozni anélkül, hogy az egész vonalon az állam és egyház közötti ügy szabályozása föl ne karoltassék, ha ezt mondja az előadó úr : daczára annak, hogy szíves figyelmét felhívtam a miniszterelnök úrnak 10 évvel ezelőtti nyilatkozataira, nem azért mert ő mondta, — ámbár az is súllyal bír, kivált a jelenlegi körülmények közt — de mert általánosan elismertetett minden oldalról, hogy ily általános viszony rendezésének szüksége nem forog fenn, hogy legfőllebb csak tévedés, vagy ürügy lehet az elhalasztásra, kérdem, nincs-e szükség ezen visszaesés ellenében a nógatási politikára ? (Helyeslés a baloldaltól.)

A t. előadó úr egyébiránt talán következetesen, de tévesen ragaszkodik azon körülmény jelentőségéhez, hogy a polgári házasság általánosan kötelező intézménye mégis csak össze van forrva azzal a forradalommal, mire nézve egyébiránt bátor vagyok azt mondani, hogy az Isten lételét Robespierre nem tagadta, ebben téved az előadó úr, ellenkezőleg, egy legfőbb lény lételét akarta állami törvényhozás útján, talán az akkori időben az előadó úr pártolásával is elfogadtatni. Mondom, az előadó úr erre döntő súlyt helyez, a multkor már nyilatkoztam ily értelemben, de legyen ezúttal ismételve, hogy politikai babonának tekintem azt mondani, hogy a forradalmak mozgalmából gyakran erőszakosan, gyakran bűnös túlságok kíséretében fejlődött, azoknak gyakran a kicsapongásig és az őrjöngésig fajult mozgalmából eredő minden elvet és azok minden következményeit el kell vetni. (Helyeslés balfelől.) Ellenkezőleg, az ön által úgy megbélyegezni szándékolt francia forradalom behintette a világot oly halhatatlan és oly örök érvényű elvekkel, melyek meggyökerestek és melyek ma intézményekben, mindenki által pártolt állami intézményekben megtestesítve állanak fenn, akkor,

mikor az azokat széjjelhordó francia sasokat rég a Rajnán túl kergették vissza. (Helyeslés a baloldalon.) S a t. előadó úr is a törvényjavaslat indokolásánál oly elvekre hivatkozott öntudatlanul is, amelyek általános érvényét és elterjesztését a francia forradalomnak köszönjük. (Derűltség a baloldalon.)

De én nem azon czélből szólaltam fel, hogy a forradalmak apológiáját adjam elő. A politikai, az állami élet azon az elemek kitöréséhez hasonló erejű megrendítő tüneményeinek helyes megítélése már rég köztudattá vált, anélkül, hogy azt mindig dicsőíteni, vagy tőle mindig borzalommal kellene elfordulni. Rég méltatva vannak azok, mint az emberi, különösen a politikai fejlődés nagy, korszakot alkotó eseményei, s túlzás nélkül mondhatni, hogy az újkor három nagy forradalmának eredménye nélkül nem állana ott fejlődésében az emberiség, hová jelenleg eljutott. És ha tudjuk azt, hogy főleg az angol forradalom az, amelyből a politikai szabadság, különösen pedig az alkotmányos monarchia szabadsága eredt, hogy a francia és az amerikai nagy forradalomnak elméleti és gyakorlati eredményei a tudományokban és állami intézményekben az emberiség közkinccsivé váltak: akkor egyszersmindenkorra mondjunk le oly érvelésről, mely valamely intézmény forradalmi eredetét elegendő oknak tartja annak föltétlen elvetésére. És tévesen tér vissza ma is azon állítására a t. előadó úr, hogy a polgári megkötés intézménye csak az állam és egyház közti kompromisszumból keletkezhetik, mert ezt maga sem akarja így érteni, tudom, de akkor ezzel azt mondta ki, hogy sohasem jöhet létre. Mert kompromisszum mit jelent? Mindkettő beleegyezését. Már most ez feltételezné nem egy egyház részéről dogmáinak előzetes megváltoztatását. Az tehát, hogy ily kompromisszum jöjjön létre forma szerint, igazságtalan kívánság volna még az egyház irányában is, mert átvinni az egyházat azon kényszerű helyzetbe, hogy kénytelen legyen dogmáit pusztán oly okból megváltoztatni, hogy a polgári élet terén szükséges reformokat lehetővé tegyen.

Nem is volt ezen intézmény behozatala sehol ily forma-szerű kompromisszum eredménye. De ha az előadó úr azt a kívánalmat állítja fel, hogy ennek ne legyen az egyház üldözésére irányzott éle, hogy ezen intézményt nem szabad arra

felhasználni, hogy a lelkiismereti szabadság az egyénben, vagy éppen az egyházban elnyomassék, ne használtassék fel ürügyül arra, hogy az egyház befolyása a házasság tekintetében és hogy ezen befolyás gyakorlatában pro foro interno kizárassék, ha ezt érti alatta : akkor olyat hirdet, amelyhez én minden fenntartás nélkül járulok, de ez nem kompromisszuma az elveknek, ez egy igazságos és politikai bölcs eljárás és ennek megsértését se ezen, se azon oldalról senki sem javasolja. De, t. ház, lehet, sőt hiszem, hogy t. képviselő-társam maga is ezen nézetben van, talán kifejezésében tévedt, nem gondolatában, de azt már nem hiszem, hogy a kánonjogra vonatkozó észrevételeknél csak a kifejezés hibájában lenne köztünk a véleménykülönbség oka.

T. ház ! Én utaltam arra és fenntartom ma is, hogy a részben felekezeti, részben állami jogoknak rendszere, melyek párhuzamosan egymás mellett egyenlően érvényben vannak, az egymás mellett párhuzamosan fennálló bírások intézménye és még inkább azok szaporítása ezen törvény megalkotásával feloldhatatlan összeütközésekre vezet. Egy példát fel is hoztam — és erre vissza kell térnem, mert egyenesen azon székéről lett a czáfolás megkísértve, — és az a példa az volt, hogy ha egy katolikus fél, aki házasságra lép egy zsidóval ezen törvény szerint és aztán durante matrimonio, egy másik katolikkussal köt házasságot, azt mondom : az új házasság, mint tisztán katolikusok által kötött házasság a kánonjog és a szentszék alatt áll. Az előadó úr azt mondja, hogy nem áll alatta. Hát én nem akarom zavarba hozni az igazságügyminiszter urat, nem a miniszterelnök urat, nem a kultuszminiszter urat, még az Ő Felsege személye körüli miniszter urat sem, mert ez is beleszól a házassági ügyekbe, (Derültség a baloldalon.) de ha megkérdeznék őket, hogy áll-e alatta, a t. előadó úr nézetét egyetlenegy sem fogadná el. Miért, t. ház ? Mert a törvényjavaslat csak arról intézkedik, hogy abból a házasságból, mely ezen törvényjavaslat értelmében vegyesen kötött zsidó és keresztény között, ha a másik fél is keresztény lesz, a házasság nem vonható ki ezen törvény érvénye, az ezen törvényben meghatározott bírások alól. De amint a katolikus fél más katolikus féllal kötött házasságot, erre a t. előadó úrnak

kegyes engedelmével mindaddig, míg nézetéhez társat nem kap, — azt pedig bajosan kap még barátságból is — (Derűlt-ség.) bátor vagyok azt hinni, hogy arra egyedül irányadó a kánonjog, abban egyedüli forum a szentszék.

Amilyen furcsa az előadó úrnak nézete ebben, még furcsább felfogása a kánonjog érvényéről és a szentszéki eljárásról. Egy veszedelmes elvet mondott ki, — nem tudom, mit fognak ehhez a t. ház egyházi tagjai mondani — azt az elvet, hogy ha házassági ügyben egy ily részletes állami törvény hozatik, az a szentszékek számára is módosítja a kánonjogot.

Literáty Ödön előadó : Ezt nem mondtam.

Kérem, a t. előadó úr azt mondotta, hogy a szentszékek azt a házasságot, amely ezen törvény alapján létrejött, kötelesek házasságnak, annak kötelékét házassági köteléknek tekinteni, mert államtörvény az, mely ezt a házasságot lehetővé tette, és bíraskodásukban mindenütt kötelesek azon törvény rendelkezését, mint reájuk kötelező jogszabályt elfogadni, ennél fogva ezen törvény alapján kötött házasságban, bár azt a kánonjog meg nem engedi, bontó akadályt látni. Hát ezzel mi mást állít, mint hogy az a kánonjog, amely eljárásuk kötelező jogát tartalmazza, módosítatik, pótoltatik a világi törvény által?

Sokan talán azt mondhatnák erre, hogy jó volna, ha ez lehetséges volna, de akkor biztosíthatom, hogy esakhamar kitörlendő volna a kánonjog az egyetemes jogok sorozatából. Hogy áll azonban a dolog? Úgy, hogy tisztán katolikus házasságok a recipiált kánonjog szerint ítélandők meg, mert államjogunk recipiálta és a szentszékek a kánonjog szerint járnak el és a kánonjognak, — van nálam e tekintetben illetékesebb is, aki szólhatna — de még az egyháznak is egyik sarkalatos tétele a házassági jogra nézve, hogy bontó akadályt világi hatalom fel nem állíthat, házassági tilalmakat igen, de bontó akadályt nem. És így, bármennyire ékesen szól az előadó úr onnan, bármennyire erősen állítja, hogy ezen törvény jogtétéleit az egyházi bíróságok a kánonjogot módosító hatályunak fogják elismerni: az eredmény mégis az lesz, hogy a szentszékek eljárnak, és nem is tehetnek mást, saját egyházjoguk szerint és az ily házasságokat nem tekintik

ligamennek, mert, míg legalább az előadó úr nézete nem fogadtatik el, nem tekintik verum et ratum matrimonium-nak.

Ennyit tehát uraim arra, hogy ami példákat én a kollíziókra felhoztam, azokat nem könnyelműen vettem.

Ép oly könnyelmű a t. előadó úr a József-féle rendelet magyarázatában.

Bocsánatot kérek a „könnyelmű” szóért, nem azt értem, hogy meg nem gondolta, hanem azt, hogy midőn nekem oly pozitíve ellentmond, akkor nézetem szerint nem vette a törvény által recipiált rendeletnek minden határozatát figyelembe. Én mit állítottam szemben ezen felvilágosításokkal, amiket a miniszteriumok egyszer-máskor szükségesnek láttak a külföldön, mint érvényes magyar jogot előadni? Azt állítottam és állítom ma is, hogy a Josephinum szerint a magyarországi protestánsok, ha személyes képességek megvan és ha közöttük bontó akadály fenn nem forog, annak 40. §-a értelmében külföldön köthetnek polgári hatóság előtt érvényes házasságot. Ezen állításomat a 40. §-ra alapítottam, mely azt mondja, hogy »az összeadás módját illetőleg alattvalóink a külső tartományokban kötelező házasságra ezen szabályzathoz nincsenek kötve, hanem elég, ha eziránt azon tartománynak, amelyben történik az összeadás, törvényei megtartatnak«. Hanem ha a t. előadó úr magyarázza ezt oly értelemben, amilyen magyarázatot az nem tűr meg, — hát én megengedem : aki eltökélt ellensége, bár meggyőződésből, a polgári kötés intézményének, annak minden ürügy elég arra, hogy kiüldözze azt onnan, ahol csak mutatkozik, hogy ilyforma magyarázatot adjon, — mondom, ha a t. előadó úr ilyféle magyarázattal él, t. i. azt mondja, hogy a megkötés módjára nézve a »kopuláció« szóval él a Josephinum.

Igaz, ezt a szót használja. Használja azért, mert az összeadás azon módja, mely itt benn az országban divott, ezen szóval volt megjelölhető, de épen erre az összeadás módjára nézve mondja, hogy a külföldön érvényes összeadási mód is elegendő.

És nem veszi figyelembe az előadó úr, hogy a Josephinum a kopulációt nem tekintette a házasság benső kellékének. Akarja-e ezt vizsgálat alá venni az előadó úr? Ha méltóztatik figyelembe venni az első szakaszt, amely azt mondja : a

házasság polgári szerződésnek tekintetik, méltóztassék a 22. §-t figyelembe venni, mely azt mondja: »a házassági kötés azáltal fejeztetik be — tehát megvan, — ha a férj és nő gyermekek nemzése céljából és ez állapottal egybefüggő jogok élvezése mellett elválaszthatatlan egyesülésben kölcsönösen megegyeznek«; ez tehát oly törvényes hatály, mely tiszta megegyezés által megkötöttnek tekintti a házasságot, amely azt, hogy ki előtt történik a megegyezés, külformának, külkelléknek tekintti, amely azt mondja, hogy a külformákra, az összeadás módjára nézve, ha házassági akadály nincs, állanak a külföld törvényei: kérdem, melyik a helyes, melyik az ezen törvényesített rendelet alaptételével, szellemével megegyező magyarázat? Az-e, a mit az előadó úr mondott, vagy az, amit én állítottam?

De, t. ház, ezután még csak egy észrevételem van a t. előadó úrhoz, hogy ezt összefűzhessem azzal, amit a t. miniszterelnök úr mondott. (Halljuk!)

A t. előadó úr azt mondja nekem, hogy egy oly határozati javaslatot, amely mindennel összefér, amelyet mindenki elfogadhat, már ő nem fogadhatna el. Hát én ezt nem akarom abban az értelemben venni, hogy az én t. képviselőtársam el van határozva, egyedül és elszigetelten ülni ott azon az állásponton, (Derűtség.) hanem kérem, a t. képviselő úr határozati javaslatomat elvtelennek jelentette ki, nem ezen nyers kifejezéssel, hanem a dolog lényegében. Hát hogy áll a dolog?

Figyelembe veendő, hogy a polgári házasság intézménye, ha azt egész teljességében vesszük, magában három alkatrészt foglal. Először azt, hogy a házassági viszonyt kizárólag szabályozza az állam, másodsor azt, hogy ezen házassági viszony felett a jurisdicziót gyakorolja kizárólag az állam és harmadszor azt, hogy a megkötés történéjk az állam közege előtt. Ezen három alkatrész közül az első kettő aránytalanul sokkal fontosabb és viszonyaink között sokkal szükségesebb, mint a harmadik. Ha már azt mondom, hogy a harmadik aránylag nem olyan fontos, amelyre nézve véleménykülönbség van a ház oly tagjai közt, akik a két első pontot teljesen elfogadják, vajjon elvtelenség-e azt mondani: állapítsuk meg ma azt, amiben e ház túlnyomó nagy

többsége egyetért, ne akarjuk a háznak irányadó nyilatkozatát meghiusítani, mert a harmadik, viszonyaink közt kevésbé fontos pontra nézve eltérés van közöttünk, hanem haladjunk lényegesen, jelentősen a kitűzött reform irányában?

Vajjon van-e abban elvtelenség, vagy csak ürügy az előadó úr részéről, hogy ezen határozati javaslat belső igazságának kényszere elől elzárkózhassék? (Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

Most a miniszterelnök úr nyilatkozatára térek. (Halljuk! Halljuk!) Megvallom, némi zavarban vagyok, midőn e nyilatkozattal foglalkozni akarok. A miniszterelnök úr nyíltan kimondotta ma is, hogy meggyőződése a reformkérdésekben nem változott; de mégis kísérletet tett arra, hogy gyengítse azon kijelentések horderejét, melyek e házban történtek s melyek a magyar törvényhozásnak a házassági ügyben mintegy hagyományos politikáját képezik. Mert mi egyébnek tulajdonítsam, ha nem ennek, hogy egy vagy más okból gyengíteni óhajtja, — ha Deák Ferencz beszédét úgy magyarázza, hogy az abban foglalt reformokra nézve Deák Ferencz azt mondotta volna, hogy azok megvalósítandók, amikor lehetséges. Deák Ferencz azon reformokat napirenden levőknek, azok valósítását megkezdendőnek tekintette, s amit Deák Ferencz mondott, az, amit tán mindnyájan hiszünk és vallunk, hogy egy olyan, igazán minden pontra kiterjedő politikai program fokozatosan, egymásután valósítható, hozzáteszem, kellő kímélettel és körültekintéssel valósítandó; de hozza meg minden év a maga gyümölcsét, hozza meg minden viszony szabályozása azt, hogy ezen alapon, ha helyesnek látjuk, valóságos előhaladás történjék. És ne akarjuk gyengíteni azon sajtóságos magyarázattal, amit az ellenzék és a kormány feladataira vonatkozólag a tisztelt miniszterelnök úr felhozott, amiről már a mult alkalommal szólott s amit ma is felemlített. Én megvallom, a kifejezéseket szerencséseknek nem tartom. Mert hogy értsem én azt, hogy az ellenzék absztrakt elveket hirdet, a kormány a konkrét valósítás lehetőségét ítéli meg? Hogy értsem azt, hogy a kormánynak alaposabban meg kell gondolnia valamit, mint az ellenzéknek? Én hiszem, hogy a miniszterelnök úr nem célzatosan teszi, de helyzetének

hibája hozza magával, (Ugy van ! Ugy van ! a bal- és szélsőbalon.) hogy ily veszélyes és visszaélésekre felhasználható tételeket oly általánosan állít oda.

Mert ha szavai értelmét teljes tartalmukban, minden módosítás és lényeges megszorítás nélkül vennők : akkor őszinte politikai élet, őszinte politikai bizalom a nemzet és államférfiai között teljesen lehetetlen. (Ugy van ! Ugy van ! a bal- és szélsőbalon.)

Az ellenzék helyzete különösen kényes. Ott van a kisebbség érzete, a folytonos leszavaztatás által beállott ingerültség és az, hogy az ellenzék az eszközöknek és módoknak legtöbbje fölött nem rendelkezik, az embereket csatlakozásra bírni, amik a kormánynak különösen nálunk bőven meg vannak adva, — mi természetesebb, mint hogy az ellenzéknek a ragaszkodást elvei és az ország érdekeinek erélyes felkarolása által kell biztosítania ? De ebben a túlságra, a visszaélésre nagy inger rejlik, nagy inger arra, hogy valósíthatatlan dolgokat hirdessen, hirdesse azzal a tudattal, hogy ebben az irányban lényeges eredményt maga sem mutathat fel még jövőben sem. Csak egy tartja féken azt, hogy a politikai élet el ne fajuljon : a politikai felelősség érzete, melynek az ellenzékéből sem szabad hiányoznia, ha nem köteles is minden körülmény-nyel úgy számot vetni, mint a kormány. De ha azt elfogadják, hogy bármit állítunk is az ellenzéken, ez csak absztrakt ellenzéki szempont, és hogy mit tartunk fel abból később a kormánynon, teljesen szabad megítélésnek van fenntartva : ez azt jelentené, hogy az ellenzék bizalmat nem kér s nem érdemel, mert ami az ellenzéken állítatik, az nem politikai felelősséggel van mondva. Ezt így elfogadni nem szabad.

Csanády Sándor : Erkölcsstelenség !

Ez veszedelmes tan és én ezt soha semmi körülmények között el nem fogadom. Vannak, kik némi cinizmussal tekintik ez állítást és azt hiszik, az életbölcsetség abban áll : ezt követni, de meg nem mondani. De ha megengedem én, hogy idők és körülmények bírhatnak a politikai magatartásra hatással ; ha megengedem, hogy a valósítás foka és mértéke talán bizonyos mérsékletet szenvedhet a kormányzás körülményei közt, mint ami módon hirdettetett az ellenzéken : de azt, hogy lényegében gyakorlatilag valósítható és politikai

felelősség által fedezett politikát hirdessen valaki az ellenzéken és váltsa be azt a kormányon, — ezen tétele alól a politikai élet korrektségének senkit sem lehet felmenteni. (Élénk helyeslés balfelől.)

A miniszterelnök úr azt mondja, hogy a családi joggal lesz összekapcsolva ezen kérdésnek megoldása, még pedig — és ez pozitív és becses kijelentés — általános érvényű megoldása, és azt mondja, hogy óhajtja, hogy ez minél előbb megtörténjék. Én ezt úgy értem, és hiszem, a miniszterelnök úr sem kívánja másképp érteni, hogy legjobb ereje szerint törekedni fog reá.

Azt mondja továbbá: ha a ház egyetért valamelyik határozati javaslattal, fogadja el, a kormány köteles azt figyelembe venni, de hozzáteszi, hogy annak követése iránt politikai kötelezettséget nem vállal. A kormány figyelembe vesz még mást is, az ország általános érdekeit és azután kötelessége szerint fog előterjesztést tenni.

Ez, t. ház, annyit jelent, hogy a miniszterelnök úr kötelező nyilatkozatot a házassági jog jövő reformjára nézve a kormány nevében tenni nem akar. Ez baj s részben a miniszterelnök úr helyzetében gyökerező baj. Valóban nem lehet panasza a miniszterelnök úrnak az ellenzék diszkrecziója ellen, talán túlságig visszük azt, de ha tesszük, az ügy érdekében történik. Az pusztán formális nyilatkozat, amit már a t. igazságügyminiszter úr is megígért, hogy a családjoggal összekapcsolva be fog terjesztetni a reform. Csak azon különbséggel, hogy az igazságügyminiszter úr azt hitte, hogy e nélkül nem is lehet. A miniszterelnök úr ezt nem mondta, talán átlátja, hogy az összekapcsolásnak semmi lényeges alapja nincs. A családi jog a házassági kötelékre vonatkozó jogon kívül mit foglal magában? A házassági vagyoni jogot, az apa és gyermek közti viszonyt, az adóptációt, a gyámságot, gondnokságot. Ezen jogi intézmények mind szabályozhatók a nélkül, hogy tudnók, milyen a házassági jogra vonatkozó törvény, milyen a házasság megkötésének különböző formája. Ha tehát tényleg összekapcsoltatik e két egymással válthatatlan összefüggésben nem álló rész, akkor annak okát én csak abban látom, hogy a kor-

mány abban a nem irígylendő helyzetben van, ahol neki minden haladék jól esik, ha még oly mesterkéltséget is.

De, t. ház, ha mi azon sajtóságos helyzetben vagyunk, — és valóban sajtóságos és e házban komoly figyelmet érdemlő helyzet az — hogy a miniszteriumnak vezére határozott meggyőződéssel bír e dologban s hogy a miniszteriumnak vezére a megvalósítás lehetőségét már évek előtt vallotta és sürgette, hogy ezen meggyőződése találkozik a ház meggyőződésével, de ő mégsem meri meggyőződését a ház meggyőződésével összekötni : ez egy sajtóságos jelenség politikai életünkben, ami nem magyarázható ki másból, — én nem tudom, ez-e az oka, vagy sem — mint azon sokszor végzetes hibából, hogy valaki a kormányra lép, vagy a kormányon megmarad azon biztosítékok nélkül, hogy itt a törvényhozással a reformokból azt, amit lényegesnek és helyesnek tart, valósíthatja is.

De ha a kormány bármely okból nem tehet kötelező nyilatkozatot, a ház az ország szükségei által vezéreltetve, ne csak tegyen nyilatkozatot, de törekedjék annak érvényt szerezni. Igaz, e ház maholnap kimúló félben van, de mégis kívánom, hogy a ház azon meggyőződést, hogy a házassági jog reformjára nézve milyen elvből kell kiindulni és hogy a reform nem elodázható, hanem sürgős szüksége az országnak, hogy azon politikai meggyőződést és azon tradícionális politikáját a magyar törvényhozással tartsa fenn és hagyja eredményül a következő törvényhozással. Ez a legkisebb, amit tehet. Az ily kijelentéseknek van politikai és erkölcsi erejük. Ezek erősítik és megszilárdítják a meggyőződést s a reform szüksége és helyessége iránti általános érzetet. Reményem, hogy a törvényhozással lesz legalább azon kötelességérzettel és lesz azon elhatározása, hogy ne lehessen többet a magyar parlamentben arra hivatkozni, amire ma a miniszterelnök hivatkozott, — tapintatosan-e, nem tudom — hogy ha azon reformból, amelyet annyiszor helyeselt a ház, nem lett semmi, ennek oka a ház maga, mert a ház nem követelte komolyan egy kormánytól sem határozatainak megvalósítását.

Hogy ez meg ne történhessék, tartsuk fenn e hagyományos tradícióit a magyar törvényhozással, adjuk át

azon magasságban és meggyőződésben azokat, amint kaptuk elődeinktől. Ha nem valósítható meg ezen ülészak alatt, hagyjuk a jövő országgyűlésnek, érlelje meg az azon nagy reformot, amely nélkül a jogegyenlőségnek, a lelkiismereti szabadságnak és a házassági jogintézmény erkölcsi fenségének megfelelő szabályozás Magyarországon nem fog elértetni. (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Pauler Tivadar igazságügyminiszter azzal az ellenvetéssel foglalkozva, hogy elő fog állani a kollízió ezen törvény következtében az anyakönyveknél, így nyilatkozik: Megvan a módja annak, hogy az anyakönyvvezető anélkül, hogy kollízióba kerüljön az egyház iránti elveivel, eleget tehessen a polgári törvénynek. Megvan a módja azáltal, hogy az állami elismerést iktatja be s ezáltal eleget fog tenni a polgári törvénynek és egyszersem meg nem sérti azt, amit egyházi állása tőle megkövetel. Egyáltalán az anyakönyvek vezetése nem tisztán egyházi, hanem polgári funkció is. Midőn az egyházak abban eljárnak, kettős kötelességet teljesítenek és Magyarországon — tudtával — legalább keresztény egyház nem volt, mely az államnak ezen jogát kétségbe vonta volna.

Az egyházi bíróságokról megjegyezte: »A mi közjogi fel-fogásunk a szentszékekről mindig az volt, hogy azok hazai bíróságoknak is tekintettek és így az ő ügykörük iránt történtek intézkedések. Sőt még a nyelvre nézve is több törvény van, mely ügyvitelüket szabályozta és meghatározta.«

Ezután megtörtént a szavazás a határozati javaslatok felett. Győry Elek indítványát mellőzték. Ellenben Irányinak módosított határozati javaslatát nagy szótöbbséggel elfogadták.

A szavazás eredménye következtében Szilágyi Dezső azt a kijelentést tette, hogy miután az Irányi-féle határozati javaslat, melyre ő is szavazott, a ház részéről el van fogadva, beszédében tett kijelentéséhez képest visszavonja saját határozati javaslatát.

RÉSZLETES TÁRGYALÁS.

A részleteknél — nov. 26—30. — a 38 §. keltett nagyobb vitát.

Göndöcs Benedek indítványozta, hogy a szülőknek azon joga, mely szerint a gyermekek vallását meghatározhatják, a törvény-

javaslatból mellőztessék és mindkét nemű gyermekek a keresztény vallásban neveltessenek.

Irányi Dániel viszont nem éri be azzal, amit a törvényjavaslat mond, hogy t. i. a gyermekek vallása iránt a szülők egyetértése határoz; hanem ehhez még át kívánja venni a vegyes házasságookról szóló 1868-iki törvényből, hogy: az ezen szabadsággal ellenkező bármely térítvény vagy rendelkezés érvénytelen.

Kiss Albert előjognak tekinti az izraelitákia nézve a törvényjavaslatnak azon rendelkezését, mely a szülők egyetértésétől teszi függővé a gyermekek vallását. Ennek mellőzését kívánja.

A vita további folyamán (nov. 27.) Madarász József azt az ellenindítványt teszi a szakaszhoz, hogy a gyermekek vallására nézve a vegyes házasságból származó gyermekekre vonatkozó 1868: LIII. t.-cz. rendeletei bírjanak érvényességgel.

Hoffmann Pál indítványozza, Irányi módosítványának mérlegelése szempontjából is, a szakasznak visszaküldését a bizottsághoz, oly irányban való átdolgozás végett, hogy a gyermekek vallását az apa határozza meg, e jogát megszorító bármely kötelezettség kizárásával.

Mocsáry Lajos pártolja Madarász indítványát.

Pauler és az előadó felszólalása után, Péchy Tamás elnök szavazást rendelvén, első helyen Hoffmann indítványára tette fel a kérdést, mint amely a szakasznak visszautasítását javasolja.

Szilágyi Dezső megjegyzi, hogy a visszautasítási indítvány Irányi, Madarász és a többi képviselők módosítványaira, sőt — a amint Hoffmann Pál mondotta — magára a szövegre is vonatkozik, minthogy az sem eléggé szabatos. Úgy hiszi, legezészerűbb lenne két részre osztani a kérdést: a tiszta visszautasításra, amely a többi módosításokra is vonatkozik és azután a külön utasításra, mely szintén külön lenne szavazásra bocsátandó.

Az elnök szavazásra bocsátja az indítványt úgy, amint van. A többség nem fogadta el Hoffmann indítványát.

Még a 62. §. tárgyalása adott alkalmat Szilágyi Dezsőnek, hogy felszólaljon.

Itt Győrffy Pető a szakasz alapján kérdésesnek látja, hogy érvényes marad-e a belföldi házasság, ha megkötése után valamelyik házafél vallását változtatja. Ennélfogva, hogy minden

kétely megszűnjék, a szakasz után a következő új szöveget (XI. fej. 63. §.) kívánja felvenni : »A jelen törvény értelmében a magyar honosok között belföldön kötött házasságok akkor is megtartják törvényes hatályukat, ha a keresztény házasság utóbb izraelitává, vagy az izraelita kereszténnyé válik.«

Literáty előadó és Pauler miniszter ellenzik a toldást, mint feleslegest. Polónyi Géza ellenben pártolja, mert ez világosabbá teszi a törvény célzatát.

A vita ezen stádiumában, nov. 27-én, Szilágyi Dezső újra felszólalt :

Szilágyi Dezső Tökéletesen igaz, hogy a törvénynek világosnak kell lenni ; hanem az is igaz, hogy a törvényben kimondani valamit akkor kell, mikor annak helye van a törvényben. Már pedig igaza van az előttem szolt t. képviselő úrnak abban, hogy a 39. §-ra hivatkozni arra nézve, hogy a beadott indítvány felesleges, nézete szerint teljesen téves. Mert a 39. §. mit mond ? Azt mondja, hogy ha az a vegyes házasság keresztény és nem keresztény között az egyik fél áttérése folytán tisztán keresztény házassággá vált, nem cserélnek a felek törvényt és juriszdikciót ; pedig a keresztény házasság szerint, ha az egyik fél vallást változtat, törvényt, jurisz-dikciót cserél.

De t. képviselőtársam indítványa nem erre vonatkozik, hanem ki akarja zárni azt, hogy annak következtében, ha valamelyik fél más vallásra térne át, a házasság felbontható legyen. A törvényben, t. ház, van egy tétel, mely azt mondja : akárhogy változtatják a felek vallásukat, e törvény hatálya alól és a juriszdikció hatálya alól házasságukat ki nem vonhatják. Ezt kimondja a 39. §. Tehát törvényt nem cse-rélnék.

Ugyan kérdem : kell-e kimondani azt, hogy vallás-változás következtében a házasság fel nem bomlik ? Nem szükséges először azért, mert nem vehető fel ez az eset, mert Magyarországon nem lehetséges, t. i. hogy a keresztény zsidóvá lesz.

Továbbá elfogadhatatlan az indítvány azért, mert minden házasság, mely e törvény szerint köttetik, csak oly okok alapján bontathatik fel, melyek ezen törvényben fel

vannak sorolva. Az itt felsorolt felbontási okok között pedig mint felbontási, érvénytelenítési ok a vallásváltoztatás nem szerepel.

Megvallom őszintén, előttem nem világos, miképen jöhetett ezen gondolatra t. képviselőtársam, hogy ha valamelyik fél a vallását megváltoztatja, ez a házasság felbontását vonhatná maga után. Intézkedés szüksége sem ezen, sem más irányban nem forog fenn, s miután van a törvényben egy jogtétel, mely azt mondja : hogy ha a felek vallásukat változtatják, azért a törvényben megszabott juriszdikció hatálya alól házasságukat ki nem vonhatják ; és minthogy a felbontási okok közt nem fordul elő a vallásváltoztatás : nem látom új intézkedés szükségét, s azért nem fogadom el a módosítványt. (Helyeslés.)

A ház ily értelemben döntött.

November 29-iki ülésében pedig befejezte a további részleteket is. A törvényjavaslat másnap átesvén a harmadszori olvasáson, a főrendiháznak küldötték át tárgyalás és szíves hozzájárulás végett. A tárgyalás meg is lett, de a szíves hozzájárulás bizony elmaradt.

A FŐRENDIHÁZBAN.

Deczember 10-én fogott a főrendiház ennek a szerencsétlen törvényjavaslatnak letárgyalásához. Simor János esztergomi érsek, heiczegprimás, Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek, Schlauch Lőrincz szatmári püspök, Samassa József egri érsek a valláserkölesi érvek gazdag fegyverzetével támadták a törvényjavaslatot. Mellette Roszner Ervin báró és Andrássy Gyula gróf, továbbá Pauler igazságügyminiszter és Tisza miniszterelnök fejtették ki álláspontjukat.

A két napig tartó vita végén tíz tag kívánságára névszerint szavaztak. Az eredmény az volt, hogy leszavazott 212 igazolt főrendi tag. Az elnök nem szavazott. Igennel szavazott 103, nemmel 109. (Hosszan tartó zajos éljenzés). E szerint a törvényjavaslatot 6 szótöbbséggel elvetette a főrendiház. Szóba kerülvén, hogy miképen értesítsék a képviselőházat, cziránt a határozat az lett, hogy minden megokolás nélkül történjék az értesítés. Felesleges a beszéd. A főrendiház tudta, hogy mit csinál.

Erejének tudatában, teketória nélkül végzett a törvényjavaslattal. Nem félt a következményektől. Számba vette a szabadelvűek ernyedtségét a képviselőházban és a közhangulatot az országban, mely ennél a kísérletnél vagy többet, vagy még kevesebbet kívánt. Még az erkölcsi ódiumentől sem kellett tartania. Győzelme e pillanatban teljes volt.

Meg kell másfelől állapítanunk, hogy a főrendiház diadala, bár előreláthatólag biztos, de mégsem volt könnyű. A Tiszakormány mitsem mulasztott el, hogy sok vajadás után megszült magzatának életét valahogy megmentse. Mindakét tábor egész erővel vett részt a küzdelemben, mindenik a maga összes szavazatait vitte sorompóba. A mérkőzés csak némi erőtöbbletről tanúskodott a főrendi ellenzék javára. De ez a csekély többlet határozottan eldöntötte a harc sorsát és minden reménykedést kizárt, hogy az erőviszonyokban egyelőre változás állhasson be.

A kudarcz mindamellett nem volt haszon nélkül a szabadelvűség szempontjából. Ellenkezőleg. Innen indul ki a szabadelvű iránynak azon új lendülete, amely pár évvel utóbb első lépésül a főrendiház reformjához, végeredményében pedig a későbbi korszakos reformokhoz vezetett.

A FŐRENDI ÜZENET A KÉPVISELŐHÁZBAN.

Másnap, december 12-én jelentette a képviselőháznak Nyáry Jenő báró, a főrendiház jegyzője a törvényjavaslat visszautasítását a főrendek részéről.

Az elnök legcélszerűbbnek véli akként eljárni, hogy a jegyzőkönyv kinyomatván, azonnal szétosztassék és a holnapi ülés napirendjére tűzessék.

Mocsáry Lajos : Kétségtelen, hogy a visszautasítás új helyzetet teremt, amilyenre alig van előző eset az újabb időkben. E helyzet megkívánja, hogy a képviselők a pártkörökben tájékozódjanak és az érdelemleges vitára készülhessenek. Halasztást kíván.

Ivánka Imre : A főrendiház nem módosított semmit, a képviselőháznak nincs módosítani valója, tárgyaljuk tehát holnap és küldjük vissza változatlanul.

A kérdéshez Szilágyi Dezső is hozzászólt a következőkben :

Szilágyi Dezső T. ház! Kétségkívül azt mindenki meg fogja engedni, hogy a helyzet új e házban; mert még egy esetet kivéve, melyre a ház nagy súlyt akkor nem helyezett és preczedens szempontjából sem vizsgálta meg, én nem tudok esetet, hogy az újabb időben, azaz alkotmányunknak 1848-ban bekövetkezett módosítása óta elvileg általánosságban egy törvényjavaslat elvettetett volna a főrendiház részéről.

Már most azon indítvány, melyet a t. elnök úr előterjesztett, hogy egyszerűen holnap kitűzessék tárgyalásra, az feltételez egyet; feltételezi azt, hogy a t. kormány el van tökéelve és úgy van meggyőződve, hogy az helyes és tapintatos, hogy most rögtön a főrendiházban ezen visszaküldött javaslat tárgyalás alá vétessék. Nem tudom, ezt akarja-e a kormány; de az elnök javaslata arra látszik utalni. Én okait nem tudom. Lehet, úgy van meggyőződve, lehet — bár alig hiszem — alapos kilátása van a t. kormánynak arra, hogy a főrendiház többségének véleménye egy pár nap alatt megváltozik. (Úgy van! balfelől. Egy hang a jobboldalon: Az más kérdés!) Meglehet, hogy a t. képviselő úr előtt más kérdés, de én itt e ház komolysága és méltósága szempontjából (Helyeslés balfelől) e kérdés iránt nem tanusíthatom azon közönyt, melyet a t. képviselő úr. (Élénk helyeslés balfelől.) Ha a t. kormány arról meg van győződve, hogy rögtöni visszaküldés által sikerre vezeti az alsóház többségének határozatát: világosítson fel bennünket az okokról, akkor meglehet, hogy az okok előtt a rögtöni tárgyalásra nézve meghajlunk. De, t. ház, ha például az szándékoltatnék, hogy csak úgy minden szertartás nélkül, úgy mellékesen essék át az alsóház ez eseten s azután majd januárban, vagy nem tudom, mikor vétetnék elő a főrendiházban: ily szándék, ha semmivel sem indokoltatik, a ház iránti köteles figyelemnek oly mellőzése, ezen ház méltóságának és praeponderáns súlyának a törvényhozásban oly félreismerése, a melyet én így szó nélkül el nem fogadhatok. (Élénk helyeslés balfelől.)

Bátor vagyok még egyre figyelmeztetni a t. házat, mely nem ez érdembe vág ugyan, de arra a kérdésre tartozik, hogy lehet-e ezt a kérdést holnap csak úgy minden

megfontolás nélkül mintegy odavetőleg elővenni. És e körülmény az, hogy erről az oldalról sokan támogatták ezt a javaslatot abban a feltevésben, mert azt mondták, hogy az helyes reformot foglal magában, de hibája az, hogy nem megy elég messze; így vélekedtek nemcsak azok, akik a kötelező polgári házasságot akarták, hanem azok is, akik egyelőre kevesebbet akartak, de a törvényjavaslatnál jóval többet. Hát ezeknek csak kell időt engedni arra, hogy gondolják meg, vajjon az ügy érdemében és hangsúlyozom: objektíve az ügy érdemében egyszerűen megmaradjanak-e az első kezdeményezésnél, vagy arra az álláspontra álljanak, hogy az ország szükségletének megfelelő, továbbmenő, a meglévő szükségét szélesebben felkaroló kezdeményezést követeljenek. Erre némi időt mégis kell engedni, mert a kérdésnek ily helyzetében ezen oly könnyen túlesni nem lehet.

Mindezen szempontok: részint a t. ház befolyásának és méltóságának kérdése, részint a kérdésnek azon oldala, melyet újból bátor voltam kiemelni, nézetem szerint elkerülhetetlenül szükségessé tesz az ügy komolysága érdekében, ha csak a kormány részéről fel nem világosítatunk, hogy ne úgy mellékesen, könnyen, felületesen holnapra tűzessék ki, hanem idő engedtessek a háznak, a ház különböző véleményárnyalatainak maguktartását megfontolni és elhatározni. Ezért, mint ami erre szükséges, pártolom Mocsáry t. képviselőtársam indítványát. (Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)

Elnök: Precedens igenis volt: 1875-ben, mikor a főrendiház a kir. törvényszékek újabb szervezéséről szóló törvényjavaslatot általánosságban sem fogadta el és visszaküldte minden indokolás nélkül. Akkor a ház másnapra tűzte ki a tárgyalást.

Almássy Sándor: A megyei tisztviselők választása miatt ünnep utánra tűzessék ki a tárgy. A törvény nem sürgős. Ha vannak házasulandók, várhatnak még egy pár hónapot.

Hegedüs Sándor: A halasztás mellett két szempontot hoztak fel. Egyik a ház méltósága. A másik a főrendekre való tekintet, melyre nézve Szilágyi Dezső azt mondta, hogy ha a kormány tudja vagy akarja azt, hogy a javaslat innen esetleg vissza-

küldetvén, a főrendek azt még a szünet előtt tárgyalják, abban az esetben . . .

Szilágyi Dezső : Ha sikerre vezetne !

Igen, ha sikerre vezetne, abban az esetben hajlandó volna az elnök javasolta napirendet elfogadni.

Szerinte a képviselőháznak a másik ház tárgyalási taktikájára és tárgyalásainak eredményére előzetesen kombinálnia nem szabad.

Ami pedig a ház méltóságát illeti, erre az lenne sértő, ha most az indokolás nélkül való visszaküldéssel szemben a helyzetet újnak itélné a parlament. Legkevesebb érte Szilágyit, hogy azért nem fogadja el a holnapi tárgyalást, mert hátha a főrendiház a szünet előtt már nem tárgyal. Akkor a szombat sem jó, mert az tökéletesen mindegy : akár holnap tárgyaljuk és a főrendek nem tárgyalják, akár szombaton. A ház méltóságára és a tárgy érdemére ez tökéletesen mindegy.

Hegedüs fejtegetései Szilágyit a következő felszólalásra készítették :

Szilágyi Dezső Szavaim elferdítése és félremagyarázása alapján emelek szót. (Halljuk !)

Hegedüs képviselő úr minden indokomat, melyet felhozott, kiforgatta értelméből. Először is nem mondtam, t. ház, amit a képviselő úr állított, hogy én tudni akarom a főrendiház taktikáját. Amit én mondtam, az, hogy én érteném a holnapra való kitűzését a tárgynak akkor, ha például a kormánynak reménye volna, hogy rögtön elővetetvén a főrendiházban, ott sikerre viszi az ügyet. Én tehát felállítottam a kérdést és nyitva hagytam, hogy a kormány helyes okainak ezen tekintetben megadom magamat. A képviselő úr odaferdítette szavaimat, hogy a főrendiház taktikáját akarom vizsgálni. Ez az első ferdtetés. A második ferdtetés az, hogy én azt mondtam volna, hogy nagyon szíves készséggel gondoskodni akarok arról, hogy a kormány a maga akaratát a felsőházban keresztülhajtja.

Hát, t. ház, ez jellemzi a képviselő úr felfogását. Én nem ezt mondtam, hanem azt, hogy a törvényjavaslatot, mely ezen ház többségének határozata, juttathatja-e sikerre a felsőházban. Ha a ház többsége által elfogadott törvény-

javaslatban a t. képviselő úr csak a kormány akaratát látja és nem a ház többségének határozatát, az a képviselő úr álláspontjából talán megmagyarázható, de én ily felfogást sohasem táplálok. (Derűtség a baloldalon.) A harmadik, amiben szavaimat elferdítette a t. képviselő úr, az, hogy nem helyesen tüntette elő az indokot, amelyre szintén alapítottam, mit? Az elhalasztási indítványt? Nem, mert abszolúte nem akarom elhalasztani, hanem azt, hogy legyen módunk és alkalmunk egy pár nap közbejöttével alaposan megfontolni magunktartását. És ez miben áll? Abban, hogy a törvényjavaslat többféle véleményárnyalatnak egyező határozata. Volt oly véleményárnyalat, — magam is azokhoz tartoztam — akik azt tartották, hogy a kormánynak helyes lett volna egy jóval tovább menő, nem ily szűk körben mozgó javaslatot terjeszteni elő. No már ezen helyzetben mindenesetre megfontolandó, hogy az ügy érdekében nem helyes-e egy továbbmenő inicziatívát kívánni, vagy pedig az helyes, hogy az eddigéhez ragaszkodjunk.

Mindezek folytán ezek voltak okaim és magam is azon feltevésben vagyok, hogy nem hiszem, hogy a képviselő úr rám akarja fogni, mintha a kérdést elejtetni kívánnám, hanem amit akarok és kívánok, az, hogy amit ezen helyzetben tesz a ház, legalább úgy jelentkezzék, mint megfontolt akarata a háznak, melynek megalkotásánál a különböző árnyalatoknak mód és alkalom nyújtatik maguktartásuk megfontolt megállapítására. (Helyeslés a baloldalon.)

Tisza Kálmán miniszterelnök, Hoitsy Pál, Csernátony Lajos és Németh Albert felszólalása után a ház másnapra, december 12-re tűzte ki a főrendek üzenetét.

Az üzenet tárgyalása Irányi rövid beszédével indult meg, amelynek végén határozati javaslatot nyújtott be az általánosan kötelező polgári házasság mielőbbi megalkotása iránt:

»Nem áll annak, uraim, útjában semmi; azon törvényjavaslat, mely a keresztény és zsidó közötti házasságról szól, igen rövid idő alatt néhány §-nak módosítása mellett általános polgári házassági törvényvé alakítható át. (Ugy van!) A főrendek kihívnak bennünket, fogadjuk el e kihívást! A főrendek a közép-

kor rozsdás fegyverével harcznak ellenünk ; használjuk mi a XIX. századnak fényes fegyvereit, amelyek ellentállhatatlanok. A főrendek a szűkkeblű felekezetiiség alapjára állottak ; vezessen minket a jelen kornak eszméje : a vallásszabadság és jogegyenlőség. (Általános helyeslés.)

S ez az, uraim, amit indítványom első részében és pedig mindenekelőtt kérek. Azon esetre azonban, ha önök, t. uraim, ez alkalommal még nem látnák elérkezettnek az időt, hogy ez indítványt rögtön elfogadják, arra kérem a t. házat, méltóztassék a törvényjavaslatot a főrendekhez azon felszólítással küldeni vissza, hogy azt újabb bővebb megfontolás tárgyává tenni és elfogadni szívesek legyenek. (Helyeslés a jobboldalon.)

A képviselőház nem hajolhat meg a főrendeknek minden indokot nélkülöző határozata előtt. (Helyeslés.) A képviselőház, mely a nemzet választottjaiból áll, nem hunyászkodhatik meg a főrendeknek, kik részint csak önön személyeiket, részint hivatalikat képviselik, pusztá akarata előtt. A képviselőház annál fogva saját méltóságának fog megfelelni, midőn előbbi határozatához ragaszkodva, azt ujlag egyszerűen visszaküldi a főrendekhez.

Fontolják meg a főrendek, hogy a kor szellemét sem pásztorbotokkal, sem nemesi címerekkel, sem a tidenti zsinat határozataival, (Helyeslés.) sem pedig középkori előítéletekkel feltartóztatni nem lehet.

Határozati javaslata így szólt : Miután a főrendek a keresztény és izraelita között, valamint a külföldön kötött polgári házasságról szóló, a képviselőház által elfogadott törvényjavaslatot elejtették és ebbeli határozatukat minden indokolás nélkül közölték a képviselőházzal, indítványozom : utasítsa a t. képviselőház az igazságügyminisztert, hogy minap hozott határozata értelmében az általánosan kötelező polgári házasság iránt mielőbb és oly időben terjeszszzen elő törvényjavaslatot, hogy még az a jelen országgyűlés alatt törvényerőre emelkedjék. Azon esetre pedig, ha a t. ház ezen indítványomat el nem fogadná, arra kérem a t. házat, hogy ragaszkodva a már elfogadott törvényjavaslathoz, azt oly felszólítással méltóztassék a főrendekhez visszaküldeni, miszerint azt ujjabb és bővebb megfontolás tárgyává téve, ahhoz hozzájárulni szívesek legyenek. (Helyeslés.)

Tisza Kálmán miniszterelnök Irányi Dániel határozati javaslatának első részét nem fogadja el, mert az általános

kötelező polgári házasság iránti javaslatnak ez ülészakban behozatalára semmi néven nevezendő kormány nem vállalkozhatnék. Annak nem egy pár szakaszból kellene állania, hanem egész megfelelő organizmust kellene teremteni és igen fontos elveknek vagy megoldását, vagy kiegyeztetését, vagy különböző irányokban érvényesülhetését biztosítani.

Ezen okoknál fogva, mind pedig annál fogva, mert nem szeretné, hogy a képviselőházat megtorlási szándékkal vádolhassák, vagy hogy durczás gyermek módjára járjon el a ház, mondván : ha nem tetszett az, amit előbb kínáltunk, adunk most még rosszabbat, — Irányi javaslatának első részét nem fogadhatja el, hanem a második részt ajánlja elfogadásra.

Simonyi Iván határozati javaslatot ad be, mely így szól :

1. »A képviselőház a főrendiháznak a keresztények és zsidók közt, valamint a külföldön kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslat tárgyában átküldött üzenetének tárgyalását halassza el.«

Ha pedig ezen határozati javaslat nem fogadtnék el, a következő indítványt ajánlja :

2. »A képviselőház a főrendiháznak a keresztények és zsidók közt, valamint a külföldön kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslat tárgyában átküldött üzenetét tudomásul veszi.«

**Szilágyi
Dezső**

T. ház ! Ha van valami, ami ezen törvényjavaslat sorsának sajtószereplését élesen tünteti elő, az azon nyilatkozatokban áll, melyek most a t. miniszterelnök úr és a ház t. elnöke részéről történtek. Én megvallom, hogy azon jóakarátú sietést a főrendiház megvédésére a ház kebelében, melyet a t. miniszterelnök úr és a ház t. elnöke itt tanúsítottak, legalább is erőltetettnek tartom ; mert azok, amik ebben a házban történtek, arra a kétségkívül nemeslelkű és politikus figyelmeztetésre, miután a főrendiház imparlamentaris módon épen nem támadtatott meg, nem adnak elegendő okot. (Igaz ! balfelől.) Hiszen t. elnökünk meggyőződése teljes erejéből mondja, hogy nem szeretné, ha a diszkusszióban a főrendiház joga a törvényjavaslat elvetésére kétségbe vonatnék. De talán nem volt helyes a t. elnök úr részéről feltenni, hogy e házban van olyan tag is, ki a magyar köz-

jognak elemeivel sincs tisztában. (Felkiáltások jobbfelől: Szabad!) Ha azon oldalról nagy meglepetésemre az állítatják, hogy szabad ezt feltenni, bocsánatot kérek, ezt csak úgy magyarázhatnám, — ismétlem, én nem hiszem — hogy a közbekiáltók által ismert legközelebbi körökben találkozik valaki, mert akik oly biztosan állítják, valószínű, a legközelebbi környezetben erre példát tudnak. (Derűtség balfelől.)

Ami másodszor azt illeti, hogy tüzetes czáfolásába azon érveknek, melyek a főrendiházban felhozattak, ellenkező szempontból itt ereszkedni nem lehet, én azon meggyőződésben vagyok, hogy mindenféle szempontok, tehát azok is, melyek a másik házban felhozattak, itt objektíve kell hogy czáfoltassanak, hanem neveket említeni, vagy személyre célzatosan szólni azért nem szabad, mert nemcsak a két ház közti jó viszony, hanem a parlamenti illem tiltja ezt, de azon egyszerű szabálylyal is ellenkezik, hogy személyeket megnevezni, vagy célzatosan valakiről olyan helyen szólni, ahol az illető nincs jelen és magát nem védelmezheti, nem szabad. (Helyeslés balfelől.) Tehát azon figyelmeztetést én legalább eléggé indokoltnak nem tartom.

A t. miniszterelnök úr azt mondja, hogy a kötelező polgári házasság behozatala iránti határozati javaslatához Irányi Dániel t. barátomnak már csak azért sem járulhatna, mert — amint ő magát kifejezte — az a megtorlás gyakorlása volna a főrendiház ellen, olynemű eljárás, — mint megint ő említé — hogy az alsóház azt mondaná: nem tetszik ezen szerény javaslat, hát most küldök olyant, amely még kevésbbé fog tetszeni, s ez megtorlás volna és ő a megtorlást nem akarja.

Ha figyelembe veszem azon beszédet, melyet a miniszterelnök úr itt és a felsőházban tartott — és a kormány nyilatkozatára jogom van, akárhol történt, hivatkozni — mivel fenyegette a főrendeket a miniszterelnök úr? Azzal, hogy ha ezt koporsóba teszik, a leányzó nem halt meg, csak alszik, fel fog kelni atyafiságával egyben és odamegy zakatolni a főrendiház ajtajához újra. (Derűtség a bal- és szélsőbaloldalon.) Egyenesen a kötelező polgári házassággal, mint szükségszerű fejleménnyel fenyegette őket. Hát amit szabad

volt ott neki mondani, amivel ott fenyegette őket azon hatásnak a szempontjából, hogy elégedjenek meg kevesebbrel : itt már illetlen volna-e, megtorlás volna-e, ha oly képviselő részéről történik, aki mindig azt az elvet képviselte e házban, amelynek helyességét e ház nagy többséggel ismételve számos éveken át 1868 óta mindig elfogadta? (Ugy van! balfelől.) Hát megvallom, midőn ilyen ellenmondást látok, én nagyon tudom méltányolni a t. kormány részéről azt a hajlamot, hogy előzékenységet, gyengéd gondoskodást tanúsít a főrendiház iránt, (Derűtség a baloldalon.) gyengéd protekciója alá akarja itt venni és talán szeretné, ha még jobban megtámadnák, hogy még buzgóbban védelmezhesse. De én megvallom, azt feleslegesnek tartom, mert ismétlem, imparlamentáris módon senkitől nem támadtatott meg; és nem akarom feltenni, nem akarom elhinni, hogy ez »captatio benevolentiae« legyen arra, hogy ha majd a javaslat ismét visszaküldetik, ott egy kissé enyhébb és szelídebb hangulatot találjon. (Derűtség a baloldalon.)

És én megvallom, t. ház, én bizonyos kijózanodással tekintek a kötelező polgári házasság iránti szándékára a kormánynak. Nem rossz értelemben akarom mondani, én ebben a kormány részéről pia fraust látok. Igaz, hogy az igazságügyminiszter úr sohasem hozta fel, de a kormány részéről annak emlegetésében némi pia fraust látok; mert én megvallom, azon érvelések után, amelyeket e házban hallottam és azon ettől részben eltérő érvelést tekintve, mely a másik házban is a kormány részéről elhangzott, nekem egyenesen a legkomolyabban kell kételkednem abban, hogy a kormánynak, sőt a tisztelt többségnek is bármilyen körülmények között szándéka volna a kötelező polgári házasságot behozni még úgy is, ha azt a bizonyos koporsót fel kellene nyitni, melyre oly tragikusan érzelt a t. miniszterelnök úr, hogy a t. kormánynak elhatározása, eltökélése volna valaha e törvényjavaslattal előállani. (Tetszés a baloldalon.)

S ez az oka, t. ház, hogy — a miniszterelnök úr szavaival élve — az a bizonyos »megtorlási fenyegetés« nem fog egyszerűen azért, mert nem hisznek benne. (Ugy van! balfelől.) Aki olyannal fenyeget, amiről tudják, hogy nem fogja megtenni, annak fenyegetése tökéletesen hatálytalan, mert egyszer-

rűen nem hisznek benne. (Élénk tetszés a bal- és szélső-baloldalon.)

És, t. ház, hogy csakugyan nincs eltökélése a kormánynak eziránt, azt érvelése mutatja, sőt azt is mutatja, hogy csak úgy fenyegetésül, leplezve akar ezzel élni; mert összekapcsolva kétféle érveléssel élt a törvényjavaslat mellett: azzal is, hogy fogadják el a törvényjavaslatot, mert ezzel el van temetve a házassági jognak további rendezése hosszú időre, — ez akart lenni az a szelid neme a rábeszélésnek — azután egyszerre erélyesebb hangon is beszéltek, homályos véletleneket sejtettek s azt mondták: felkél a sírból s majd jönni fog sokkal nagyobb alakban; a Sybilla-könyvek története újul meg majd, sokkal drágábban kell majd megvenni azt, amit most sokkal olcsóbban ajánlanak. Itt az alsóházban pedig, midőn a miniszterelnök úr nyilatkozott, azt mondta: hiszen kérem, akik továbbmenő reformokat kívánnak, ez egy lépés arra, hogy azok a továbbmenő reformok meglegyenek; ez azoknak a kezdete. S a képviselő urak azon a t. párton (a jobboldalra mutat) annyira hitelt adtak ennek, így Éles Henrik, Kőrösi Sándor urak és mindazok, akik ott felszólaltak, hogy egyetlenegy sem mondta ki, hogy e törvényjavaslatot azért pártolta volna, mert az a szükséges reformokat megoldja, mind csak átmenetinek, csak olyannak tekintették, mely kezdete olyan reformoknak, amelyeknek sorozata most fog megnyilni. (Tetszés balfelől.)

Hát, t. ház, idelent ilyenforma érvelésre helyezni a súlyt, mert szívesen hallják a t. képviselő urak, mert egy kellemes illuzióba szeretik magukat olcsón beleringatni; a másik házban pedig a másik nemét az érvelésnek emelni ki, azt t. i., hogy megnyugtatósképen ajánlja e reformot, hogy semmi sem fog utána legalább hosszú ideig következni, hogy ezzel a reformok ajtaja be van zárva: ez nézetem szerint mindenestre nagy buzgóságot árul el a törvényjavaslat keresztülvitele után. Hogy a kötelességszerű nyíltságot két irányban teljesen tartalmazza-e magában, annak eldöntését a t. túloldalra bízom. (Tetszés a baloldalon.)

De így állván a dolog, t. ház, megvallom, hogy ezen hevenyészett tárgyalásban — mert hevenyészettnek tartottam tegnap, annak tartom ma is — én a dolog érdem-

leges fejtegetésébe újabban beleereszkedni nem akarok, bármily csábító is az alkalom. Én csak arra hívom fel a t. ház figyelmét, mondják meg nekem, — hogy egy kissé megfontoljuk, amint nem kételkedem, hogy a ház minden tagja e szempontból tekinti — helyes-e az ily egyszerű visszaküldése egy javaslatnak, mely elvettetett? És ne méltóztassanak azon illúzióban lenni, hogy motiválás nélkül vettetett el, hiszen mindnyájan tudjuk, igen hosszú és igen tartalmas beszédekből tűnt ki, hogy a leghatározottabb elvi ellentétek forognak fenn a javaslat közt és azon álláspont közt; én tehát indokolás nélkül elvetettnek nem tekinthetem.

De kérdem, nem volna-e helyes a kormánynak konzideráció alá venni, mi történik más alkotmányos országokban ily esetekben? Vajjon a nuncziumoknak és renuncziumoknak ez a végnélküli ide-oda küldése a törvényalkotás komolyságára, de magára az ügy sikerére üdvös-e vagy sem? Ezért óhajtottam volna én, ha ez alaposabban meg lett volna vizsgálva, meg lett volna vizsgálva nem úgy, hogy a tárgyalás elhalasztatik, azt semmi körülmények közt nem akartam, mert akartam és akarom azt, hogy a képviselőház konstatalja álláspontját még egyszer; de akartam volna, ha idő engedtetik, hogy a dolog ezen oldalról is kifejtessék.

A ház tegnapi szavazatával ezt a kérdést jóformán elintézte, erre többé visszatérni nem akarok. A kormány előtt most két út áll. Egyik út, egész higgadtan tekintve a dolgot, azt mondani: amint leküldték a javaslatot és általánosságban elvetették, mi visszaküldjük a male informato ad melius informandum való appellataként. De megvallom őszintén, hogy én figyelemreméltónak tartanám a második utat és pedig egy olyan okból, amit önök mindnyájan el fognak ismerni, akik objektíve gondolkoznak e törvényjavaslatról és akik a házassági jog reformját sikerre akarják vinni, akik, bár szűkebb körben is, mint a fennálló szűkségen — mely ügy formulázandó, hogy a felekezeti érvényes jogok szerint számos állampolgár nem köthet házasságot — segíteni akarva, e házasságkötést lehetővé akarják tenni. Én egy szempontot ajánlok figyelmükbe. (Halljuk!)

Ha az ember e törvényjavaslat sorsát nézi, láthatja, hogy azért, mert az igen szűk körben mozog, mert nem az

egész szükségét karolta fel, önmaga teremtette magának az akadályokat egy tagadhatatlanul létező ellenszenves hangulatban, nyílt vagy rejtett ellenszenvenben, előítéletekben és talán abban is, mert indokokat szolgáltatott annak feltételzésére, hogy e reform kezdeményezésére, a fennálló szükség-től eltekintve, idegen szempontok is befolytak. Már most, akik igazán akarják e reformot, kérdem, nincs-e indokolva, nem helyesebb volna-e egy szélesebb alapon kezdeményezni azt, mely legalább is elvenné az ürügyet vagy okot arra, hogy a törvényjavaslatnak ily szűk körben való mozgása által teremtett ellenszenvek vagy alapjukat elveszítsék, vagy pusztá ürüggyé váljanak? És ez alkalomból egy új inicziatíva, mely nem radikális, de mégis a szükség kielégítésében tovább megy, meggyőződésem szerint nem az én álláspontomból, de egyenesen a kormányéból politikailag bölcs és helyesebb volna. Hiba volt ily szűk körben szerkeszteni e törvényjavaslatot, szélesebb alapra kellett volna azt fektetni még az önök szempontjából is. És kérdem: vajjon annak sikeres keresztülviteléhez talán e pillanatban is nem járulna-e nagyon hozzá egy ilyenmű változtatás? Azonban a kormány részéről, amint látom, ebben a részben semmi inicziatíva nem történt. Sőt még a t. kormány és a kormánypárt nem is indítványozták ezen javaslatnak még visszaküldését sem; t. barátom, Irányi Dániel vette magára a feladatot, hogy indítványozza visszaküldését azon javaslatnak, amely szűk álláspontját tekintve, mégis lényegében a t. kormány álláspontja, mert hiszen mi mindnyájan többé-kevésbé tovább akartunk menni. Tehát azon kötelességet, mely lényegében a kormányt terhelte, Irányi t. barátom szíveségből magára vette.

Ha, t. ház, a többség, melynek kezében van ezen ügy, politikusabbnak és bölcsőbbnek tartja, hogy a javaslat egyszerűen visszaküldessék, azaz megmarad egyszerűen álláspontjánál: én nyíltan megmondom, hogy magam sem tehetek egyebet legjobb meggyőződésem szerint, minthogy én is megmaradok álláspontomnál.

Meg vagyok győződve, hogy minden ilyen ügynél, amely az eddigi szokásokba, az eddigi rendszerbe élénken belenyúl, az ellentállás, a küzdelem kimaradhatatlan; de

ezen küzdelem sorsa és sikere iránt egy dolog dönt, hogy t. i. a nemzet és emberiség való szükségén alapul-e, ami javasoltatik. (Helyeslés a baloldalon.) A frázisokat elfújja az idő, de a való szükség kielégítést kíván és folytonosan apadni fog azok száma, kik a való szükség előtt eleintén fülüket, később szivüket, utoljára elméjüket is megnyitni határozottan vonakodnak.

Jókai Mór : Én is azt mondom.

Valóban örülök, hogy Jókai t. képviselőtársam konstatálja, hogy ő is ezt mondja, ebben az esetben tehát azon ritka szerencsében részesülök, hogy egyetértünk ; csak azon esodálkozom, hogy némi ingerültséggel említi, hogy ő is ezen nézetben van. (Derűlség a baloldalon.)

Én tehát, t. ház, megmaradok és gondolom, hogy azok is, kik azon határozati javaslatot, melyet multkor beadtam, aláírták vagy pártolták, szintén megmaradnak multkori álláspontomnál. Kijelentem nyíltan, hogy ha a t. kormány nem menne is annyira, amennyire Irányi t. barátom indítványozta, vagy amennyire én is fogom indítványozni, — t. i. ismétlem régi indítványomat — de azt hiszem, hogy az ügy érdekében helyesebben, bölesebben, politikusabban cselekedett volna, ha az iniciatívát szélesebb alapon karolja fel. Mert ugyanazon elvi ellenzésre talált volna, mint ennél a javaslatnál ; de azon mellékmotivumokhoz tapadott ellenzés részint le lett volna fegyverezve, részint, tárgytalanná téve, alapját veszthette volna ilyen eljárás által. (Helyeslés a baloldalon.)

De ha ez nem történik, eggyel szünjünk meg áztatni magunkat és a világot is : ne emlegessük azt, hogy itt a kötelező polgári házasság behozatala azon reformok körébe esik, melyeknek sorát a t. miniszterelnök úr megnyitja s melyre való törekvést előmozdítja. Mert ha annyira jutottunk, hogy ennek határozatban való kimondását még ma is mint megtorlást perhorreszkálja, nem hihetek a túloldalra nézve ezen törekvés komolyságában, erélyében és akkor azt kell hinnem, hogy inkább a kérdés elaltatása céloztatik, mint megnyitása a reformok sorozatának. (Helyeslés balfelől.)

Ezek után tisztelettel előterjesztem a háznak ugyanazon határozati javaslatot, melyet a multkor előadtam s engedelm-

met kérek, hogy egyre a ház figyelmét újra felhívhassam. Minden reform, amely szélesebb körökben karoltatik fel — ilyen a házasságügy reformja is — kétségkívül különböző alkatelemeire nézve különböző ellenzést talál, s aki igazán akar rátörekedni, az szétválasztja azt, a mi sürgősebb, szükségesebb, attól, ami kevésbé sürgős, szétválasztja a gyakorlati siker kedvéért.

Már most, aki ismeri házassági jogunk zilált állapotát, aki ismeri azon gyászos befolyást, melyet a házassági viszony komolyságára, tisztaságára ez az állapot gyakorol, akinél nem üres hang, de komoly szó a jogegyenlőséget és a lelkiismereti szabadságot az egyház számára is megvalósítani, s aki mégis azt hiszi, hogy nem lehet a reformban addig elmenni, ameddig a logika minden gondolkodó embert kétségtelenül elvisz, hanem azon lényeges részeket, melyek ma már kétségtelenül megérlelődtek a közmeggyőződésben, érvényre akarja juttatni: az, t. ház, elfogadhatja határozati javaslatomat. És az ellen még azt sem lehet felhozni, hogy bármely oldalról legyőzhetetlen akadályra találna. Mert Ausztriában nem ugyan egészen úgy, mint azt helyesen valósítani kell, de sok lényeges pontban fennáll, s mondom, azt hiszem, hogy azt nálunk még jobban és ama nagy elveknek megfelelőbben lehetne valósítani, — minden tisztelettel szólva azon másik állam törvényhozásáról — de azon tény, hogy az ott fennáll, hogy sem az egyház, sem más tényezővel összeütközésre nem vezetett, hogy képes volt a rendet, biztosságot és egységet az intézménybe behozni, a lelkiismereti szabadságot biztosítani: e tény lefegyverez minden ürügyet arra nézve, hogy nálunk annak keresztülvitelére és megvalósítására komolyan vállalkozni nem lehet.

Ajánlom pedig határozati javaslatomat úgy, mint az előbbi esetben, hogy különben is előbb lévén előterjesztve Irányi Dániel t. képviselőtársam javaslata, ám bocsáttassék annak első része szavazás alá. De, t. ház, azt is kijelentem, — ez meggyőződésem — hogy nagy hibát követnénk el, ha nem méltatnánk azt az irányt, amelyet bátor vagyok ajánlani komoly figyelembe, ha elzárkóznánk azon szükséges politikai opportunitások elől, amelyek ez álláspontot ajánlják és követendővé teszik.

S nem kell azt hinni, t. ház, hogy egy radikálisabb és logikusabb megoldásnak czélul kitűzése, amelyet — mondom — ott a túloldalon senki a közel jövőben bekövetkezőnek nem tekint, elég ok és ürügy lehet arra : azon praktikus és lehető javítás elől elzárkózni, amely nagyon lényeges haladást képvisel házasságjogunk rendezésében.

Ezek alapján, t. ház, ajánlom határozati javaslatomat : »Utasítsa a ház a miniszteriumot, hogy a házasság polgári viszonyainak minden állampolgárra kiterjedő kötelező szabályozása és a házassági viszonyt tárgyazó peres ügyekben az állami bíróságok kizárólagos bíraskodása iránt mielőbb törvényjavaslatot nyújtson be.«

És engedje meg a t. miniszterelnök úr, hogy őszintén megmondjam, hogy én inkább félreértésnek, nem akarom mondani : ürügynek tekintem azt, hogy az mondatik, ha a házassági viszonynak minden állampolgár számára való ilyenmő szabályozása előterjesztetik, azt jobban és más-képen kell megfontolni, mint e törvényjavaslatot. Bátran merem állítani, hogy egyetlenegy kérdéssel sem kell többet eldönteni, mint itt, egyetlenegy szempont sem hagyható figyelmen kívül, amely itt ne merült volna fel.

És azt csak nem akarják állítani, hogy azt a házasságot, ami ezen javaslatban foglaltatik, alsóbb rendűnek, kevesebb figyelemmel és gondnal szabályozhatónak tartják ?

Nem kell azt hinni, t. ház, hogy ily elhalasztó ürügyek alatt a dolognak lényegébe való belebocsátkozástól mentesek lehetnének.

Én kijelentem, hogy abban az esetben, ha határozati javaslatom nem fogadtatnék el, úgy fogok eljárni, mint eljártam az első alkalommal, t. i. azon motivumok alapján, amelyeket akkor és most is elég bőven kifejtettem, egyszerűen, bár nem valami vérmes reménnyel rá fogok szavazni a javaslatnak visszaküldésére. (Helyeslés a baloldalról.)

Tisza Kálmán fenntartja álláspontját Szilágyi Dezső javaslatával szemben is. Szilágyi vádolta őt, hogy másképen nyilatkozott itt és másképen másutt.

Szilágyi Dezső : Másra helyezte a súlyt !

Ugyanazt mondta itt az első alkalommal, mondta másutt

és ugyanezt mondta ma : hogy igenis az általánosan kötelező polgári házasságé a jövő, de azt rögtönözve behozni nem lehetséges.

Szavazásra kerülván a sor, Szilágyi Dezső a kérdéshez szolt hozzá s kívánta, hogy a törvényjavaslat visszaküldésére vonatkozó indítvány csak utolsó sorban kerüljön szavazás alá.

A képviselőház Irányi Dániel határozati javaslatának második részét fogadta el s így a törvényjavaslatot oly felhívással küldte vissza a főrendiházhoz, hogy újabb és bővebb megfontolás alapján hozzájárulni szíveskedjék.

A FŐRENDIHÁZ ÚJABB VISSZAVETŐ HATÁROZATA.

1884. január 12-iki ülésében a főrendiháznak másodszer volt alkalmá dönten a keresztény és zsidó közt, valamint a külföldön kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslat felett. Most is hű maradt önmagához. A törvényjavaslatot újra elvetette 9 szótöbbséggel.

A visszautasító üzenetet január 31-én tárgyalta a képviselőház :

Tisza Kálmán miniszterelnök, bár nem volt kifogása az ellen sem, hogy a törvényjavaslat még egyszer megtegye a főrendiházi tárgyaláshoz vezető utat, a következő határozati javaslat elfogadását kérte :

»Mondja ki jegyzőkönyvi határozattal a ház, hogy a további üzenetváltástól eredményt nem várva, a főrendiház által ismételt visszautasított törvényjavaslatot ahhoz visszaküldeni és azt a hozzájárulásra felszólítani nem fogja ; de meg lévén győződve arról, hogy az ily módon függőben maradt kérdések megoldása szükséges : elvárja a kormánytól, hogy az erre alkalmasnak mutatkozó időben egy, ezen célnak megfelelő törvényjavaslatot terjesszen be.«

Irányi Dániel : Ha a kormány néhány évvel korábban, a zsidóellenes mozgalmak megindulása előtt hozta volna be törvényjavaslatát, a főrendiházban a kudarcz nem történt volna meg. A kötelező polgári házasság előterjesztésétől is jobban várhatott volna sikert, mivel akkor az egész közvélemény melléje áll, s ennek hatása lett volna a főrendekre. De még ha megbukott volna is vele, bukása dicső lett volna. Most már két feladat vár reá.

Az első az, hogy a kötelező polgári házasság iránt nyujtson be törvényjavaslatot. A második, hogy a főrendiház átalakítását nyomban és oly módon eszközölje, mely szerint a felsőháznak a népképviseléttel való összhangzatos működése biztosítva legyen. Tisza indítványának második részéhez, amely merőben határozatlan, nem járulhat. A következő indítványt teszi :

»A képviselőház, fenntartván mult évi november 24-én az általános kötelező polgári házasság tárgyában hozott határozatát, a keresztények és izraeliták között, valamint a külföldön kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslatot leveszi a napirendről.«

Istóczy Győző : A törvényjavaslat elvetése a főrendiházban és napirendről letűnése itt az országgyűlési antisemita párt programjának egyik pontját tette valósággá.*) Bízunk abban, hogy most már a program többi pontjaira is rá fog kerülni a sor. (Hosszas mozgás.)

Herman Ottó és Pulszky Ágost felszólalása után Apponyi, nem remélvén többé a kormánytól semmi komoly cselekvést az egyházpolitika terén, külön kéri föltenni szavazásra a miniszterelnök indítványának első és második részét.

Utána közvetlenül Szilágyi Dezső szólt :

**Szilágyi
Dezső**

Ha kérhetném, t. ház, hogy holnapra halasszuk a vitát . . . (Mozgás jobbfelől. Felkiáltások balról : Holnap ! Jobbfelől : Ma ! Nagy zaj.)

Én, t. ház, megmondom nyíltan, hogy jobban szeretném, ha holnap szólalhatnék fel, mert meglehet, hogy beszédem hosszúra fog terjedni. (Halljuk ! Halljuk !) De mert — fájdalom — ahhoz vagyok szokva, hogy akármit kérek is, az a t. ház túlsó részétől nem fogadtatik el . . . (Tisza Kálmán miniszterelnök tagadólag int) és ha a t. miniszterelnök úr ezen csodálkozik, akkor emlékeztetem arra, hogy mi történt a felsőházban az alsóházi üzenet kitűzésekor. Mikor a felsőháznak visszavető határozata itt az alsóházban kitűzetni kéretett, akkor én egy kéréssel léptem és lépett az összes ellenzék a t. ház elé, azzal, hogy legalább 48 órai megfontolási időt

*) E program az előző (1883.) év október 15-én jelent meg Istóczy 12 Röpiratában s a törvényjavaslat elvetését csakugyan a párt egyik céljául tűzte ki.

ebben az ügyben engedjenek nekünk, mielőtt szemben a felsőház szavazatával elfoglaljuk álláspontunkat. A t. többség akkor nem ismert sürgősebb dolgot, — bizonyos buzgó képviselők még aznap kérték tárgyalatni a házszabályok nyílt felforgatásával — mondom, nem ismertek sürgősebb dolgot és másnapra tűzték ki a tárgyalást. És mikor az alsóház visszaküldő határozata a felsőházba jutott, akkor az ottani kormánypárti urak és a miniszterelnök úr is a lehető leggyengédebb hangon, mint egy meghatott kisasszony, (Derűtség balfelől) kérték a felsőházat arra, hogy legalább halasszák el egynéhány napra a tárgyalást, mert meg kell fontolni az alsóház visszautasító szavazatát.

Én nem akarok alkalmatlankodni a t. háznak oly kéréssel, amelyet én ugyan méltányosnak tartanék, de megvallom, hogy nem akarnám a figyelmet eltéríteni a tárgy érdemétől, nem is teszem ez alkalommal. Hanem engedje meg a t. ház és a t. miniszterelnök úr, hogy csodálkozásomat fejezzem ki a felett, hogy midőn ily kérdés tárgyalatik, amelynél sok minden megmozdult, hogy akkor azon ötsoros nyilatkozaton kívül, amivel a t. miniszterelnök úr álláspontját vázolni méltóztatott, akkor mindazon kétely és ellenvetés irányában, amelyet minden felszólaló kifejezett, a t. miniszterelnök úr hagyná a vitát befejezni és csak akkor nyilatkoznék, midőn nyilatkozatai a kritika tűzpróbáján már nem mehetnek keresztül.

Hiszen kérem, abban — gondolom — egyetértünk a t. miniszterelnök úrral, hogy a háznak természetes vezére a többségnek vezére. És midőn arról van szó, hogy ezen ház a másik házzal szemben előbbeni álláspontját megváltoztassa és annak ellenében az ellenvetéseknek egész serege hozatott fel: ha nem azt akarja a miniszterelnök úr és nem azt akarja a túloldal, hogy ezen ügyön minél könnyebben, de az ország minden tájékozása nélkül átsurranjunk, akkor öt sornyi felvilágosításon, akkor egy ily homályos és kétértelmű határozati javaslaton kívül valamivel csak tartozott volna a háznak. (Úgy van! balfelől.) Higyje el a t. miniszterelnök úr, hogy politikája erkölcsi sikertelenségének egyik oka — mert igenis erkölcsileg sikertelen azon politika, ha többsége, ha buzgó többsége van is — de e politika erkölcsi sikertelenségének

egyik oka abban áll, hogy el akarja taktikázni a dolgot, hogy a dolgok érdemét, meggyőződését, államférfíúi állását sohasem meri harcza vinni. (Igaz ! Úgy van ! a bal- és szélsőbaloldalon.) Aki a politikai iránynak élén akar állni, aki akar valami egyebet képviselni, mint helyének pusztá megtartását : az a kellő időben, midőn politikája a kritikának, a visszavetésnek vagy ragaszkodásnak tárgyát képezheti, bírjon kötelességérzettel és bátorsággal véleményével egész nyíltan és egész szélességében előlépni. (Zajos helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.) Ha a homályban settenkedni akarunk, az ellenkező álláspontok előtűntetését, a legellenkezőbb magyarázatokat ha nem is kihívni, de megengedni : ez annyit jelent, mint saját meggyőződésében nem bízni ; ez annyit jelent, mint leköszönni azon jogcímről, hogy mások az ő meggyőződését és az ő útját valaha bátran követhessék. (Zajos helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)

De bár így vagy úgy legyen, — és ezt személyes él nélkül mondhatom, mert egyedül politikai magatartására vonatkozik a miniszterelnök úrnak — midőn be akarják zárni a vitát, mit tett ezen határozati javaslattal szemben nemcsak maga a t. miniszterelnök úr, hanem az igazságügy-miniszter, aki oly békésen és oly jól érzi magát a lappangó homályban ? (Derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.) A t. igazságügyminiszter úr tárgyalat a bizottságban egy javaslatot az antiszemitikus mozgalmak közepett nagy tapintatosan és nagy lelki nyugalommal, melynek czíme : a keresztények és izraliták közötti polgári házasság ; s azután, midőn ezen törvényjavaslat tárgyalásra kerül, az igazságügy-miniszter úr nyilatkozik mellette, megengedem : következetesen, hanem a tárgyalás folyama alatt annyira kezébe veszi a t. miniszterelnök úr a dolgot, hogy én azon egy eseten kívül, hogy az igazságügyminiszter úr a felsőházban Aquinói Szent Tamással állíttatta ki az erkölcsi bizonyítványt javaslata mellett, (Nagy derűtség.) ezen egy eseten kívül ott fenn pártoló felszólalását nem hallottam. (Igaz ! Úgy van ! a bal- és szélsőbaloldalon.)

Hát én a t. igazságügyminiszter urat nyugalomban nem is háborgatom. (Derűtség.) Az egyszer tagadhatatlan, hogy ha a kormány magatartása folytán egy törvényjavaslat sorsa

megszünik egyszerüen azon törvényjavaslat sorsa lenni, hanem a kormány részint elvekre, részint bizonyos elvekben való egyetértésre való hivatkozás által elvi jelentőségüvé emelte; midőn a kormány ismételve sürgeti annak felküldését a felsőházba és a régi megyei korteskedésekre emlékeztető módon mindkét oldalról erő kifejtés történik; és midőn minden nagy elvi kérdés harcza vitetik azon törvényjavaslat mellett s azon törvényjavaslat elbukik és visszaküldetik; midőn bebizonyul az, hogy a kormány a házassági reformkérdést a maga teljességében felfogni képes nem volt annál a javaslatnál, mert nem látott egyéb megoldani valót, mint a cultus-disparitas eltüntetésének kérdését, de szándékosan és makacsul ignorálja azt, hogy házasságjogunk, hogy a házassági ügyekben való bírászkodás a felekezetek között el van aprózva, hogy házassági viszonyaink szentsége, komolysága és állandósága koczkára van téve, hogy a legképtelenebb jogi viszonyok keletkeznek a házassági viszonyok körében és hogy ezen országban a házassági viszony joga az egyéni önkénynek nagyobb mérvben van alávetve, mint bárhol a művelt világon; mikor bebizonyult, hogy a kormány ilyen hibásan fogja fel a dolgot, mikor az a politikai mellékezel is, amelyből a t. miniszterelnök úr a javaslatnak elfogadását szükségesnek tartotta, t. i. hogy az antiszemitizmusra csillapítólag hasson, egészen hamisnak bizonyult; midőn a miniszterelnök úrnak kérnie kell a házat, hogy vegye le a napirendről a törvényjavaslatot azért, hogy az antiszemitikus mozgalmak táplálékot ne nyerjenek; midőn a kitűzött czélnak ily minden irányban teljes meghiusulása történt és mégis egyéb tájékoztatást a ház nem nyer, mint azon ötsoros nyilatkozatot, mely, mondhatom, egy kétes értelmű és a dodonai jóslathoz nagyon hasonló homályos határozati javaslattal van kísérve, és a t. miniszterelnök úr a házat bővebben felvilágosítani a vita közepett szükségesnek nem tartja: mit mutat ez? Mutatja azt, — és én fájdalommal mondhatom, nem is szeretem, hogy a t. miniszterelnök úr, vagy bárki erre okot adott, hogy ezt kötelességem kimondani — de mutatja azt, hogy annyira hanyatlott nálunk a képviseleti kormányrendszer, hogy tényleg tapasztaljuk azt, hogy a t. miniszterelnök úr és a

t. kormány szükségesnek tartja minden iránnyal megalkudni, minden akarattal kiegyezni, csak egy akarat van, amit ő semmibe sem vesz, csak egy tényező van ez országban, amelynek még dekórumát sem akarja mindig megóvni: ez a képviselőház és annak akarata. (Élénk helyeslés balfelől. Ellenmondás, zaj és mozgás a jobboldalon.)

És ha e véleményt, amelyet nem örömmel mondok el, amelyet addig, amíg lehetett, én is eltitkoltam volna, de ha e véleményt ki kell mondanom, annak legvilágosabb bizonyítékát még Ivánka t. képviselő úr előtt is azon határozati javaslat adja, melyet a t. miniszterelnök úr benyújtott, mellyel a jövőben követendő politikára nézve egyenesen az ellenkezőjét akarja kimondatni annak, amit a ház többsége és pedig minden pártból összealakulva, néhány hét előtt ünnepélyesen kijelentett.

Mikor a főrendiház másodízben visszavetette a törvényjavaslatot, akkor a helyzet általában úgy állott, hogy két dolgot kellett konszideráció alá venni: először tekintet alá kellett venni azt, vajjon ezen ülészak alatt oly irányban, melyet helyesnek tartunk, lehetséges-e a sikeres kezdeményezés; a másik az, hogy mi történjék nem ezen ülészak alatt, de a jövőre, még pedig itt mindig a legközelebbi jövőről van szó, mert gondolom, hogy a t. miniszterelnök úrral és a t. többséggel abban egyetérthetek, hogy nem ezen miniszterium harmadik, negyedik utódja számára fejezi ki a ház a maga véleményét, hanem ha a ház véleményt fejez ki, annak csak egy értelme van: hogy azon politika direktívát képezzen a jelenleg fennálló kormány számára.

Abban minden oldalról egyetértünk, hogy ezen törvényjavaslat visszaküldése sikerre nem vezet és ne is várja senki, t. ház, azt, hogy mi — már értem azokat, kik ezen törvényjavaslatot feltételesen megszavaztuk ezen oldalról — e törvényjavaslat visszaküldését sürgessük. E törvényjavaslat nem a mi törvényjavaslatunk, nem a mi kezdeményezésünk. Két feltételezés alatt fogadtuk el és — fájdalom — ma konstatálnunk kell, hogy ezen feltételezések mindegyike meghiusult.

Egyik feltételezés volt az, amely itt nyíltan kifejeztetett és amelyet a kormány nemcsak nem zárt ki, hanem maga-

tartása által egyenesen felbátorított. És ez a felfogás az volt, hogy ez a törvényjavaslat a házassági ügy reformjának első láncszemét képezi és hogy a t. ház elégedjék meg egyelőre ezzel, amelyet mint kielégítőt senki sem pártolt, még a kormánypadokról sem ; mert — azt mondták — rögtönözni ezen országgyűlés alatt többet és jobbat nem lehet, kezdjük meg a reformot ezzel, a folytatás fog következni a jövő alkalommal, a jövő országgyűlésen. Ez volt az egyik feltételezés. És ki lett a célpont is tűzve, melyre törekedni, mely felé a fokozatos haladásnak történni kell. És e célpont a kötelező polgári házasság volt.

Igaz, a t. miniszterelnök úr nyílt szavakkal nem kötelezte magát a kötelező polgári házasság legközelebbi javaslatba hozatalára, de egyetlenegy szóval sem tagadta sem ő, sem társa a miniszteri padon azt, hogy a házasságügy reformja terén még igen sürgős, még igen fontos teendők vannak, különösen az egységes állami házassági jog és bírászkodás tekintetében, és e részben utaltak a készülöben lévő polgári törvénykönyvre.

Én viszont úgy tudom — és ezt csak mellékesen jegyzem meg, — hogy azon codex kidolgozásánál, nem a miniszterium tudta és helyeslése nélkül, az a vélemény és az az utasítás forog fenn, hogy a házassági jogot nem kell a polgári törvénykönyvbe felvenni, mert az külön szabályoztatik ezen törvényjavaslat által.

A második feltétel, amely mellett e javaslat is elfogadott, abban állott, amit a miniszterelnök úr is kifejezett, (Halljuk ! Halljuk !) hogy elégedjünk meg most ezzel a kezdettel, ennek a keresztülvitele biztosítva van.

Tisza Kálmán miniszterelnök : Nem azt mondtam !

Engedelmet kérek, már természetesen a valószínűség szerint. És egyenesen kifejezte a miniszterelnök úr, hogy nem a továbbfejlesztést akarja kizárni, de tartani lehet attól, hogy ha a kezdeményezés szélesebb alapokon történik, az a javaslatot veszélyezteti.

No már, t. képviselőház, most ünnepélyesen megjelenik a kormány a ház előtt és bevallja, hogy ő mind a két pontban teljesen csalódott és vereséget szenvedett. Csalódott abban, hogy keresztülvihető ez a reform ; és a kormány a házassági

ügy reformjára s az abban követendő irányra lényegökben más nyilatkozatot tett a felsőházban, mint az alsóház színe előtt és ez a viselet, felfogásom szerint, az ezen ház iránti köteles őszinteséggel alig egyeztethető össze. Én óhajtottam volna, hogy azon vád ellenében, amelyet egy alkalommal magam is felhoztam, — pedig ezen dolog körül személyesen nem örömet vádaskodom, ezt nyíltan megmondom a miniszterelnök úrnak is — azon vád ellenében, amely ma is ismétlődött, hogy t. i. a kormány álláspontja a házassági ügy reformjára nézve megváltozott a főrendiházban, óhajtottam volna, hogy nyilatkozzék, mert ő ezt tagadta. Míg kellőleg fel nem világosítottam, én e vádat fentartom és ha kell, felolvasom a nyilatkozatokat. (Nagy zaj és nyugtalanság a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.) Tehát nem olvasom fel; (Halljuk! Halljuk!) ha a t. urak azt tartják, hogy úgy is igaz, akkor elég reájuk hivatkoznom. Ami pedig kétségbevonatik, azt fel fogom olvasni. (Nagy derűtség.)

Mikor a törvényjavaslat a kormánypárti körben és ebben a házban tárgyaltatott, akkor a t. kormánynak a nyilatkozatai a következők voltak lényegökben. (Halljuk!) Kijelentette, hogy semmi kétely rajta, hogy annak a politikai iránynak, melyet a kormány a házassági jog reformjában követ, mondom, annak a politikai iránynak a törvényhozási legislatio politikája szempontjából végcélját a kötelező polgári házasság képezi. De kijelentették azt is, hogy ez fokozatosan valósítható meg; kijelentették azt is, hogy ez a helyes megkezdés módja, melyre a többinek kell következnie; és hogy az a nagy reform egész teljében bekövetkezzék, ily módon leghelyesebb azt megkezdenni, mint óhajtottát, mint elérendő célú tüntetve elő a kötelező polgári házasságot. Ez volt a miniszterelnök nyilatkozatának somája, meg a t. igazságügyminiszter úrénak is.

Midőn azonban e javaslat a felsőházba felkerült, egyszerre a kormány egészen más hangon kezdett beszélni, akkor már a kötelező polgári házasság többé nem célpont volt, melyre a kormány politikája törekszik, az egy fenyegető veszély volt, (Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.) mellyel a t. főrendeket Aquinói szent Tamás mellett kapacizálni akarták, (Derűtség a bal- és a szélső baloldalon) azt, mint egy fenyegető

veszélyt tüntetvén elő, amelynek kizárása és a házassági jog reformja elhárításának legbiztosabb módjául ezen törvényjavaslat elfogadását ajánlották. (Úgy van! balfelől.) És midőn harmadízben tárgyalatott e javaslat a főrendiházban, a kötelező polgári házasságnak gyorsabb bekövetkezésére is mint egy szomorú eshetőségre utalt a t. miniszterelnök úr és azt mondotta, hogy engedelmet kér a főrendiháztól, hogy a főrendiház iránti tiszteletből aggodalmait legalább előhozhassa. (Egy hang a jobboldalon: Ezt nem mondta!) A t. miniszterelnök úr január 12-iki beszédjében...

(A »Pesti Napló« egy számát kezében tartva. Felkiáltások a jobboldalon: »Pesti Napló«!)

Már azt, hogy meghamisítják a miniszterelnök úr beszédjét, miután szóról-szóra közlik, még sem tehetem fel. (Egy hang a jobboldalon: Az is megtörténik!) De talán itt lesz nálam az egészen orthodox »Nemzet« is. (Derütség.) Méltóztassék meggyőződve lenni, hogy én, ha nem hinném, hogy így mondatott, nem hivatkoznám reá. (Halljuk! a jobboldalon.) Azt az olcsó és kétes dicsőséget, hogy elferdített szövegből való idézés által akarjak valakit, még pedig valóban kelletlenül vádolni, nem keresem és arra sohasem vállalkozom.

A t. miniszterelnök úr január 12-iki beszédjében utalt azon szomorú következményekre, amely szomorú következmények előállanak akkor, ha ez a törvényjavaslat a főrendiházban ismét elvettetik, egyenesen ezekkel a szavakkal (olvassa): »És a főrendiház iránti tiszteletből engedjék meg, hogy ezeket elmondjam, de nem akarom elősorolni őket, mert megmondtam multkori beszédemben«, t. i. mikor első alkalommal tárgyalatott a törvényjavaslat. »Most egyszerűen hivatkozom arra: nagyon félek tőle, hogy ha a kérdés megoldatlanul marad, nem jóslat, sem fenyegetés nem lesz szükséges, a szomorú valóság fogja ezen következményekre nézve aggályaimat igazolni.« Mik ezek a következmények? — azt az első tárgyaláskor említette, gondolom, mindnyájan emlékezünk reá. Kettőt említett a miniszterelnök úr: bizonyos koporsó zárának felpattanását és az abból kikelő »általános polgári házasság elementáris erővel való követelését«. A másik következményül emlité az

antiszemitizmus terjedését. Ha egyáltalán nyilatkozatoknak értelme van, — amint[]] azt a sértést nem követem el a miniszterelnök úron, hogy értelmetlen frázisokat használ — ha azt mondja, hogy következményekről szoltam, azokat szomorúaknak neveztem, — mondom : következményekről, és ha ti ezeket kizárni akarjátok, fogadjátok el a törvényjavaslatot : akkor ez a magatartás, t. ház, homlokegyenest ellenkezik azzal, amit itt az alsóházban a kormány tanúsított, ahol mint politikai cél, melyre fokozatosan, de biztosan és az ország üdve érdekében kell törekedni, tüntette elő ugyanazt, amelynek kizárását ott egyenesen ezen törvényjavaslat elfogadása által tartotta eszközendőnek. (Helyeslés a baloldalon.)

S ily körülmények közt nem csodálkozhatunk a felett, ha senki annak az iránynak, amelyet csillogtatni látszik a miniszterelnök úr, annak az iránynak nem mondom : őszinteségében, de hogy abban nem hisznek, hogy a t. miniszterelnök úr úgy, mint politikai férfiúnak ez kötelessége, amint ő ezt e padokról számtalanszor hirdette, azon politikának érvényesítésére a maga politikai egyéniségét latba fogja vetni.

De hát, t. ház, midőn ily módon kerül hozzánk vissza a törvényjavaslat, hogy azt az okot és azt az irányt, amely bennünket itt a törvényjavaslat elfogadására bír, egy tál lencséért ott árúba bocsátották ; (Halljuk !) midőn világosan kénytelen a kormány bevallani, hogy nem vihető keresztül a törvényjavaslat ; midőn a kormány kénytelen azt mondani a háznak : én ugyan ezen törvényjavaslat által csillapítani óhajtottam az országban az antiszemitizmust, de vegyük le, nehogy a mozgalom még böszültebbé legyen ; hogy ily körülmények közt, midőn a kormány önmaga eláll javaslatától : azt gondolom, józanul senki sem várja tőlünk, hogy ama javaslatot mi karoljuk fel ; hogy mi mind e mellett ezzel a házassági jog reformjának kérdését úgy, amint mi kifejtettük és ajánlottuk, továbbra is fentartjuk, habár az első, a helytelen kezdeményezés vereséget szenvedett : ezt mindenki természetesnek, következetesnek, elvi magatartásunkkal megegyezőnek fogja találni.

De már most, t. ház, van még egy másik kérdés hátra. Az, amire a határozati javaslat második része vonatkozik.

Ebben már nem arról van szó, mi történjék ezen ülészak alatt, hanem a jövőben mi történjék a házassági ügy reformjára nézve.

Megvalлом, mindent vártam a t. kormánytól; de arra, hogy jövőben való politikájára a házzal ilyen directívát akarjon adatni magának, arra elkészülve nem voltam.

A mi mindjárt feltűnik, abban áll, hogy oly határozata a háznak, amelyben a kormánynak jövőjében, azaz nem ezen ülészak alatti kezdeményezésére nyilatkozik, ily határozata a háznak létezik abban, amit Irányi Dániel t. képviselőtársam indítványára a ház elfogadott.

Ha ennek mellőzésével most egy újat javasolnak, arra a jelen helyzetben különösen jó okoknak, fontos politikai tekinteteknek kell fenforogni és mindenekelőtt egy világos, félreérthetetlen politikát kell javasolni.

Már most megengedem, szándoka ellen a miniszterelnök úrnak, de higye el, hogy következetes szerencsétlensége, hogy nyilatkozatai mindjárt az első napon, midőn megtétetnek, az első órában a legkülönbözőbb értelmezéseket nyerik. És pedig nem azért, hogy el akarnák ferdíteni, hanem ama nyilatkozatok határozatlansága által, kétes értelme által, mindennemű fentartásokkal való összebonyolítása miatt. Másik szerencsétlensége pedig a miniszterelnök úrnak az, hogy nem érzi szükségét annak, hogy amint a téves értelmezés megtörténik, vagy megtörténhetik, rögtön felvilágosítsa indítványának, kijelentéseinek értelmét. Mi történt pl. ezen határozati javaslatával, mely a dodonai oraculumra emlékeztet homályosságával és, mondjuk meg, körmönfonságával?

Nemcsak a sajtó értelmezi különböző módon, de itt a házban annak a felszólalók által a legellentétebb értelem tulajdonított. Más Hoffmann Pál t. képviselőtársam és más azon képviselő urak részéről, akik az ellenzéki oldalon felszólaltak.

T. ház! Mielőtt ennek bonczolásába bocsátkoznám, erre komolyan kérem a t. ház türelmét (Halljuk!); mert ha megkivánta tőlem, hogy ma beszéljek, legalább méltóztassék azon kegyességgel lenni, hogy hallgassanak meg. (Helyeslés a baloldalon. Halljuk! Halljuk!)

Minő helyzetben kívánja a kormány ezen határozati javaslat elfogadását? Egy oly helyzetben kívánja ezen háztól, amelyben nem a háznak jelen ülészakára, nem a jelen országgyűlés tartamára kell intézkedni, hanem a jövőre, azaz egy oly magatartásra ad directívát, mely a jövő országgyűlés korszaka alá esik.

No már, t. ház, a kormány ellenzése nélkül, sőt azt mondhatni, a kormánynak helyeslő magatartása mellett ezen háznak már van egy határozati javaslata és egy határozata, amely épen a kormánynak leendő magatartására és azon politikára vonatkozik, amelyet a jövőben követni kell. E magatartásban pedig megszabja a ház a kötelező polgári házasságot.

Miért kívánják már most annak a határozatnak hallgatólagos mellőzését és ezzel a javaslattal való helyettesítését, ezt én indokolni a kormány részéről nem hallottam!

Még kevésbé hallottam kifejtve azt, hogy mi hát ama reform világos körvonala, ami e javaslat alatt értetik.

Eszembe jut, amit boldogult dícső emlékű Deák Ferencz mondott, hogy ő minden képzelhető dolgot elfogad bizonyos clausulával, t. i. hogy azon képzelhető dolog annak idején annak módja szerint, a viszonyoknak megfelelőleg történjék. Így mindent a világon tökéletesen el lehet fogadni, mert alatta mindent lehet érteni. (Élénk derűtség a bal szélsőbalon.)

Elteltekintve ezen fentartástól, mi az, ami annak idején annak módja szerint a ház által mint törvényjavaslatba foglalandó megjelöltetik? Mit ért ez alatt: »az ily módon függőben maradt kérdések?« (Tetszés a bal- és a szélsőbalon!)

De hát mi az, ami függőben maradt? Ott (a szélsőbalra mutat) felvetették a kötelező polgári házasság kérdését, itt felvettem én és sok tisztelt barátom az egységes állami házasságnak, az egységes állami jurisdictionnak kérdését, kapcsolatban a polgári házasság egyik vagy másik nemével.

A t. kormány jelenleg elejtett javaslatában mindezen kérdések még érintve sem voltak. Ama javaslat csak két kérdésre vonatkozott. Itt benn a keresztények és izraeliták

közötti polgári házasságra és a külföldön kötött polgári házasságokra.

Értik-e ez alatt, hogy a ház, midőn a függő kérdéseket említi, csak azt tartsa függő kérdésnek, csak azokra szorítsa a kormány leendő kezdeményezését, amiket a most elejtett javaslat felkarolt, vagy függő kérdés az is mind, amit e háznak az a többsége, mely az Irányi javaslatát elfogadta, épen mert azt elfogadta, mint valóban függő kérdéseket jelölt meg?

Ha ez mind valóban függő kérdés, akkor mi ok van arra, hogy a ház multkori határozata mellőztessék? Ha pedig csak az elejtett törvényjavaslatban foglaltak azok: akkor milyen politikai okokból kívánják, hogy a ház ne csak a törvényjavaslatot ejtse el, de elvileg elfoglalt álláspontjáról is teljesen mondjon le?!

Ha egy kormány azt mondja: én kívánom a ház ünnepléses kijelentését, kívánom, hogy a ház térjen el attól, amit a kötelező polgári házasságra nézve kimondott, ami fogható és határozott kijelentés, kívánom, hogy ezekkel, amit most javasolnak, helyettesítse; ha valaki politikai eszéllyel akar cselekedni, ha valaki őszintén számít arra, hogy aki politikáját helyesli, csatlakozni fog e részben hozzá: meg kell azon politika tartalmát világosan mondani. És ha ma pl. a kormánylapok úgy magyarázzák, hogy az összes házassági viszonyok törvényhozási szabályozása, az összes házassági legisláció egységesítése és a jurisdictió államosítása is értetik e határozati javaslat alatt, ám mondja meg nyíltan, mondja meg az, aki erre hivatva van, mondja meg a kormány. Ha mást ért alatta, azt mondja meg, de nyíltan, félreérthetetlenül. Ne kívánják, hogy a ház indok és fejtegetés nélkül ily formula alá meneküljön egy határozott állásponttól, egy oly formula alá, melynek szabatos értelmét senki meg nem mondhatja, és aki javaslatba hozta, legalább a vita berekesztése előtt megmagyarázni érdemesnek, úgy látszik, nem tartotta. (Igaz! balfelől.)

Ez az ok és nem ellenzékeskedési viszketeg, — mert többször adtuk tanújelét annak, hogy egy helyes kezdeményezésre szívesen ráállunk és támogatjuk — ez az ok, amiért én, és azt hiszem, azok sem, akik innen ama törvényjavaslatra reászavaztak, egy ily általános, félremagyarázható, szán-

dékosan homályban tartott, vagy legalább fel nem világosított kezdeményezési utasításra nem állunk reá akkor, amikor a háznak van leendő politikai magatartására egy határozott direktívája : az általánosan kötelező polgári házasság kimondása. Igaz, t. ház, hogy én praktikusnak és kezdeményezendőnek tartottam egy oly reformot, amely nem megy egész odáig, és véleményem ma sem változott. Az események, melyek indítványom elvetése óta történtek, csak megerősítettek engem abban, hogy téves volt a kormány eljárása és kezdeményezése, hogy a kormány kompromittálta a liberális reform ügyét és a polgári házasság intézményét, meglehet : önkéntelenül, de hibás politikája által. Mert nem tudta a kezdeményezést helyes alapon megindítani ; mert nem tudta a kérdést úgy felállítani, hogy elvek alapján lehetne őt pártolni vagy ellenezni. S a kormánynak ma, annyi tapasztalat után sincs bátorsága elvek szerint felállítani a kérdést, hanem ily kétes színcsillámban villogó határozati javaslatot ad elő, hogy mindenki érthessen alatta, amit akar ; a »Nemzet« magyarázza így, más kormánypárti lap úgy, a kormánypártiak, pl. Hoffmann Pál képviselő úr úgy, hogy az összefér Irányi határozati javaslatával, és meghallhatnók a miniszterelnök úrtól, hogy a kettő tökéletesen kizárja egymást. (Élénk tetszés balfelől.)

Ily politikai utasításra és kezdeményezésre állni nem lehet, és ez az ok, amiért azon meggyőződésben vagyok, hogy a házassági ügy reformját, daczára, hogy az ellen annyi hiba követtetett el, daczára, hogy a kérdés nem helyes kezdeményezése által az ügy merően kompromittáltatott, daczára, hogy a közvéleményben ellenszenvek fűződtek hozzá, amelyek érhetik az oly kezdeményezést, amilyen történt, de nem magát az intézményt, mindennek daczára én a házasságügy reformját eltemetve nem látom. De, hogy eltemetve ne legyen, mindenekelőtt annak, aki az irányásra van hivatva, akarni és tudni kell valamit még azon kockázat árán is, hogy talán kisebbségben marad nem itt, hanem az országban, mert politikai embernek, ki vezetni akar, akarni és javasolni kell úgy, hogy mindenki értse, felfoghassa és választhasson.

 S én meg vagyok győződve, t. ház, hogy eljő az idő,

mikor majd a szenvedélyek lecsillapodta után érezni fogják, hogy a házassági jognak reformja nem karolható fel abban a szűk keretben, amelyben a törvényjavaslat mozgott, és amelynek megszükitését akarja e határozati javaslat, ha annak egyáltalában valami értelme van; érezni fogják, hogy szükséges, hogy az ország közvéleménye által ez megbíráltassék, de akkor menjenek al addig, ameddig, azt tartom, az ügy érdemében szükséges; de mondják meg határozottan, és ne úgy, hogy a kérdés kiforgattassék, idegen és hamis ürügyek alatt összezavartassék.

Ez nem törtévény, miután a háznak már van egy határozati javaslata, amely a jövőben követendő legislatió irányát megjelöli; egy új directiva szüksége pedig nem indokoltatott: én a kormány határozati javaslatát nem fogadom el, hanem egyszerűen indítványozom, hogy miután úgysis megvan a háznak egy határozata, amely az irányt megjelölte, mondja ki a ház, hogy a törvényjavaslatot nem küldi vissza és hogy egyszerűen elveti a kormány által javasolt határozati javaslatot. Ezáltal érvényben marad a háznak már meglevő határozata és ezáltal a ház legalább egyet tesz meg, vagy legalább a háznak talán kisebbsége azt tanúsítja, hogy ő a törvényhozás irányára nézve az újabb események által nem hogy megingattatott volna, de megerősödött két kérdésben: abban, hogy a kormány álláspontja hibás és hogy a saját álláspontja a reformok üdvös fejlesztésének megfelel. (Helyeslés balfelől.)

És most, mielőtt befejezném beszédemet, egy az ügyvel kapcsolatban álló kérdést kell felemlítenem, amely a legközelebbi napokban történt. (Halljuk! Halljuk!) A főrendiháznak két tisztelt és magas állású tagja az országos főméltóságok közül, úgy amint a t. miniszterelnök úr — ha hihetünk a hirlapi tudósításoknak — a kormánypárti klubban kifejezte, Bécsbe a király elé hivatott. (Felkiáltások jobbfelől: Nem ide tartozik!) A miniszterelnök úr nem látta szükségesnek, hogy az én beszédem előtt adjon felvilágosítást erről, tehát ha én tájékozatlanul szólok most, azt ne tekintse a t. ház, vagy a miniszterelnök úr úgy, hogy én a dolgot színeznem akarom, hanem úgy, hogy én a hirlapi közleményeket — más hiteles értesítés hiányában — kénytelen

vagyok felszólalásom alapjául elfogadni. A hirlapi közlemény szerint felhivatott az országnak két nagy dignitáriusa.*) Mire nézve? Arra, — amint kifejeztetett — hogy a dolgok valódi állásáról értesüljenek. Már most a t. miniszterelnök úr a kormánypárti klubban — én csak azért hivatkozom erre, mert itt egy kérdés tárgyalása közben nyilatkozatot tett a miniszterelnök úr, tehát én nem arra hivatkozom, hogy minő volt a discussió, hanem, hogy mit mondott a miniszterelnök úr; ép úgy hivatkozom erre, mint pl. a nagyváradi toastjára jogosan hivatkoztam annak idejében — tehát a t. miniszterelnök úr a kormánypárti klubban úgy nyilatkozott, hogy ő ugyan nem mondhatja meg, hogy mi történt odafent, de nem zárta ki azt, hogy az ő tanácsára és tudtával hívták fel.

Tisza Kálmán miniszterelnök: Nem!

Én nem akarom megsérteni a többi kormánypárti lapokat, hanem többször tapasztaltam, hogy a »Pester Lloyd« különösen diplomatikai természetű dolgokban talán épen irányánál fogva a jól értesültek közé tartozik, mondom, ezt többször tapasztalván, most reá hivatkozom.

E lapban a miniszterelnök úr nyilatkozata a következő módon van visszaadva, és átadom mindjárt a példányt a t. miniszterelnök úrnak. (Halljuk! Halljuk!)

Azt mondja ez a lap: Zu welchem Zwecke die oftgenannten beiden hochstehenden Persönlichkeiten nach Wien berufen wurden und ob diese Berufung mit Wissen des Minister-Präsidenten geschah, darüber will derselbe keine Auskunft geben, — —

Tisza Kálmán: No hát nem az? (Derülség és felkiáltások jobbfelől.)

De hát hiszen önök ott voltak, hát miért oly idegesek, hogy nem akarják megvární a végét?

Csernátony Lajos: Csak nevetünk! (Derülség jobbfelől.)

*) Vaszary Kolos hercegprimás és gróf Zichy Nándor tárnokmester voltak január 31-ére Bécsbe Ő Felségéhez kihallgatásra felhíva.

Folytatom. (Olvas.) Allein auch wenn diese Berufung durch ihn vorgeschlagen worden wäre, so könnte man ihm, wie er meint, hieraus keinen Vorwurf machen; denn einen grösseren Beweis der Unparteilichkeit könne man doch nicht geben, als wenn man der massgebendsten Stelle die Anhörung derjenigen Männer proponirt, denen man wenige Tage zuvor in einer hochwichtigen Angelegenheit als Gegner gegenüber gestanden.

Tisza Kálmán: No hát! (Zaj és felkiáltások jobbfelől: Hát mi van ebben?)

A t. miniszterelnök úr nem azt mondotta nyíltan: nem tudom, nem javasoltam — és nem mondotta: tudom, én javasoltam, úgy, amint közönséges halandó felelhetne; hanem ezt mondotta: Én afelett nem nyilatkozhatom, de ha én tettem volna, akkor ez nagyon jó lett volna. (Derűtség.)

Meglehet, hogy ez az ármányos fogalmazás a »Lloyd« hibája; (Felkiáltások jobbfelől: Nem! Úgy mondta!) de ha a miniszterelnök úr mondotta volna, az engem nem lep meg, mert már nem egyszer felvilágosítást hallottam és a felvilágosítás után mégsem tudtam határozottan, hogy voltaképen mi történt és most sem tudom, hogy voltaképen tudta és tanácsolta-e a felhívást vagy sem. (Derűtség.) Hanem egy világos a nyilatkozatból, (Halljuk!) az t. i., hogy a miniszterelnök úr előbb biztosította magát a monarcha által bizalmáról és azután nagylelkűen azt mondotta, hogy most már hallgattassék meg a főrendi ellenzék is. De hát miért? azért, hogy Ő Felsége a helyzetről teljesebben és közvetlenül tájékozhasssa magát? De akkor úgy gondolom, hogy talán illőbb lett volna Ő Felsége változatlan bizalmának kijelentését nem a meghallgatás előtt, hanem utána kérni.

Ha pedig ez azért történt, hogy nem Ő Felsége, de a felhívott két magas állású férfiú tájékoztassék a helyzetről, akkor ez csak a miniszterelnök úr tudtával és tanácsára történhetett.

Ama két magas állású férfiú, kik a főrendiházi ellenzéknek úgyszólván vezérei voltak, legalább élén állottak, felhívtak nem a végett, hogy Ő Felsége a helyzetről értesüljön, hanem azért, hogy e főurak értesüljenek a helyzetről. (Felkiál-

tások a bal- és a szélső baloldalon. Úgy van! Úgy van! Felkiáltások a jobboldalon: Úgy is jó!) Ez a helyzet pedig mi lehet? Én megmondom nyíltan, úgy amint gondolom. (Halljuk! Halljuk!) A helyzet az lehet, amit a miniszterelnök úr elmondott, hogy Ő Felsége bizalmának kétségtelen jeleit adta, de azt gondolhatta a miniszterelnök úr, — tán gondolhatta, nem fogom rá — hogy az a két úr, ha ő adja nekik tudtára, tán nem hiszi el; (Derültség balfelől.) tehát jobb lesz, ha Bécsbe mennek, hogy közvetlenül hallják meg a monarchától. Én legalább másként nem képzelhetem. De ha ez úgy van, akkor nem akarok túlságba menni, nem akarom mondani, hogy a miniszterelnök úr a régi kancelláriai praxist akarta meghonosítani, mikor t. i. az ellenzék élén álló férfiak ad audiendum verbum regium felhívtak, és másfelől nem akarom azon magas állású két főrendi tagot, Magyarország magas dignitáriusait olyanoknak tartani, kiket ily módon megrendíteni lehetne, — távol van tőlem, hogy Ő Felségének ily inteniót tulajdonítsak — de kérdem, vajjon a képviseleti formával összefér-e az, hogy a monarcha a politikai pártok közötti küzdelemben ily feltűnő módon előtérbe helyeztessék, hogy a korona fénye egyenesen és közvetlen actióba vitessék?

A miniszterelnök úr, elhiszem, annak kijelentését megnyerte, amire alkotmány szerint neki szüksége van, t. i. a fejedelem bizalmának, mert arra szüksége van; de ha ennek kétségtelen jeleit elnyerte, akkor helyes-e, szükséges-e, összeegyeztethető-e a politikai küzdelmek szabadságával, hogy a fejedelemnek oly lépés tanácsoltassék, mely azon színnel bírhat, hogy a fejedelem személyesen demonstrál egy politikai irány mellett, vagy ellene? Hogy a fejedelem személyének előtérbe való helyezése által a kormány személyének és politikájának azon súly adassék, mely csak a korona közvetlen beavatkozásával és a pártküzdelemben bevonásával érhető el?! (Helyeslés balfelől.) Ez az, melyet talán egészen meg nem fontolt, talán a törvény betűjébe ugyan nem, de a képviseleti kormányforma alapelve által biztosított pártélet szabadságába ütköző tanácsnak tartok. (Helyeslés balfelől.)

Hogy erről én itt teljes határozottsággal beszélek, az azért van, mert a fejedelemnek alkotmányunk szerint fele-

lős tanácsadója van és senki más, míg azt el nem bocsátja, felelős tanácsosainak befolyása, tudta és javaslata nélkül ilyesmit nem tehet. (Úgy van! balfelől.) És ha ilyesmi történik, ha a fejedelem magát exponálja bármi módon, az nem történhetik máskép, mint felelős tanácsadói javaslatára. A felelős tanácsadó pedig, ki ilyet javasol, megsértette a képviseleti kormányforma alapelveit saját politikájának biztosítása kedvéért. (Úgy van! balfelől.)

A miniszterelnök úr nagyon jól tudja, hogy nálunk a képviseleti kormányformának épen lényege még nem szilárdult meg; hogy a parlamenti kormányzatnak és politikai szabadságnak egyik főeleme, hogy t. i. ezen háznak hatalma és tekintélye politikailag irányadó legyen — annyit be fog maga is ismerni — még sok tekintetben az óhajtasok közé tartozik; hogy ily helyzetben a politikai pártok küzdelmébe a korona egyenes beavatkozásának még a színét is kerülni kell. Akkor, uraim, mikor ez így van, ha csak kissé őszinte barátja a t. miniszterelnök úr azon államformának és alkotmányos szabadságnak, melyet olyan szívesen emleget, ilyesmit tenni nem lett volna szabad, s a jövőre tartózkodnia kell ettől. Nekünk pedig itt a házban nem volt szabad mellőzni azt, hogy a politikai pártélet szabad és törvényes mozgását gátló ily tanács adatott.

Ennek kijelentése mellett nem fogadom el a határozati javaslatot. (Élénk helyeslés balfelől.) Egyszerűsége engedje meg a t. ház, hogy azon formai indítványt, melyet beszédemben említettem, t. i. az egyszerű visszautasítását a kormány határozati javaslatának írásban is betervezzem. (Élénk helyeslés balfelől.)

A határozati javaslat így szólt: »Mondja ki a ház, hogy a kormány határozati javaslatát nem fogadja el.« Aláírták: Szilágyi Dezső, Horánszky Nándor, Hevessy Bertalan, Balogh Géza, gróf Dessewffy Aurél, Gaál Jenő, Biró Kálmán, Grünwald Béla, Ábrahámffy Gyula, Grecsák Károly és Pulszky Ágost.

Tisza Kálmán miniszterelnök válaszolt a parlamentarizmus elleni vétség vádjára. Hogy egy főrendiházi szavazat miatt nem dobtá el tárczáját, épen a parlamentarizmus szempontjából tette, mert parlamentáris miniszternek az alsóház és a korona

támogatására okvetlenül szüksége van, de helyét csak akkor kell elhagynia, ha e kettőnek egyike hiányzik.

A kihallgatásra felhítt főrendi tagokat illető kérdésben — úgymond — a koronát megilleti az, hogy a maga belső titkos tanácsosait nem valami pozitív, esetleg a kormány háta mögött történő eljárás, hanem az általános helyzet szempontjából bármikor meghallgassa. Viszont a miniszterelnöknek jogában áll, esetleg kötelessége is arra kérni a koronát, hogy bizonyos kritikus helyzetnek lehető következményei felől oly férfiakat is meghallgasson, akik a kormánnyal ellentétes állásponton vannak. Ha tehát tette, nem hiba, hanem kötelességteljesítés volt.

A febr. 1-i ülésben pedig hosszasan czáfolta Szilágyi felfogását. Különösen azzal a váddal szállott szembe, hogy Tisza mindent eltaktikál, hogy a homályban akar settenkedni. Ő hetekkel a tárgyalás előtt felajánlta, hogy elmondja nézeteit, ellenben Szilágyi Dezső pártja csak utolsó este foglalkozott a főrendiház üzenetével s akkor is azt mondta ki, hogy a tárgyalásról nem szabad írni. Ha valaki, hát nem ő settenkedett a homályban. A törvényjavaslatra vonatkozólag ellentétes nyilatkozatokat tulajdonítottak neki. E vádat is határozottan visszautasítja. Megmondta igenis mindig, még a tárgyalás előtt, hogy az általánosan kötelező polgári házasság behozatalára, ha van rá befolyása, ez a törvényjavaslat ideiglenesen halasztó befolyással van. De a végmegoldás csak az általánosan kötelező polgári házasság lehet. Határozati javaslata világosan kitűzi a czélok megoldását, de helyesen hangsúlyozza, hogy az alkalmas idő bevárandó s a módok a fejlődő viszonyokhoz lesznek alkalmazandók. Mert nem tehet róla, de ahhoz a mesterséghez : alkalmatlan időben és czélszerűtlen módon oldani meg valamit, ő nem ért. Szilágyi előadta tegnap, hogy e javaslatot csak mint szükségben segítő fogadta el. Irányi határozati javaslata pedig szerinte lehet a végcél, de ma többet kíván, mint amennyit most el lehet érni. Azt a határozati javaslatot, amelyet annak idején Szilágyi maga tett, most nem újította meg.

Szilágyi Dezső : Nem lehet a szabályok szerint !

Igaza van, nem újíthatta meg, de el is síklott felette. Most tehát mint utolsó nézete ezen egész ügyben az van az ország előtt, hogy a miniszterelnök határozati javaslatát nem kell elfogadni. Ez korántsem tájékoztat a helyzetről jobban, mint a

miniszterelnök határozati javaslata. Ennek mind a két részéhez ragaszkodik.

Visszatér a parlamentárizmus elleni vétség vádjára is. Hirdették az ellenzék köréből, nem Szilágyi, hanem mások, hogy le kell szavazni a törvényjavaslatot, a korona akarja ezt. Úgy tüntették föl tehát a királyt, akinek egész multja az alkotmányos korszak alatt visszautasít ily föltevést, mintha minisztereinek háta mögött konspirálna oly törvényjavaslat ellen, amelyet miniszterei az ő tudtával adtak be. A főrendiházi leszavazást erre vezették vissza s ebből derítették ki, hogy a kormány elvesztette a korona bizalmát. Alkotmányos elv lévén, hogy a képviselőháznak és a koronának együttes bizalmára kell a kormánynak támaszkodnia, meggyőződést kívánt szerezni a kormány ennek a bizalomnak változatlanóságáról s kívánta, hogy ezt mások is megtudják. Ez volt az »ad audiendum verbum regium« czélja; nem megfeddés a multért, hanem az álhirek czáfolata. E részben a kormány követett eljárásának parlamentáris és alkotmányos voltáról vallott véleményéhez mindig ragaszkodni fog.

A miniszterelnök beszédére szavainak félreértése czímén Szilágyi Dezső röviden válaszolt. Utalva bevezetőleg arra, hogy a zárszó úgyis megilleti, a következőket jegyezte meg :

Szilágyi Dezső A t. miniszterelnök úr azt mondta, hogy nem tudja, mit akarok én a napirenden levő törvényjavaslat visszaküldésére nézve. Bátor vagyok arra figyelmeztetni, — és az egész házat hívom tanubizonyosságul — hogy én azt nyíltan és határozottan kijelentettem és igen körülményesen indokoltam is : hogy én ennek visszaküldését semmi körülmények között épen a házasságügy reformjának üdvös fejlesztése szempontjából jelenleg helyesnek nem tartom. Ennélfogva a t. miniszterelnök úr, ha figyelmére méltatta beszédemet, minden pontban kételkedhetik, de erre kételyeket nem táplálhat.

A másik pont, amelyben szavaimat félreértette, a »homályban való settenkedés« kifejezés volt. Én azt úgy, amint kimondtam, értettem a miniszterelnök úr határozati javaslatának második részére, mely határozati javaslat második részét politikai directiva gyanánt kéri a háztól a jövőben kezdeményezendő reformokra nézve, és én azt mond-

tam, hogy ezen határozati javaslatnak értelme nem világos, s azon pillanatban, midőn közöltetett, félremagyaráztatott nemcsak a sajtóban, de félremagyaráztatott itt a házban s a legellenkezőbb értelmezést nyert. És ha ehhez még több tényleges bizonyíték kell, akkor méltóztassék összehasonlítani Kőrösi Sándor és Hegedűs Sándor képviselő urak mai felszólalását. Kőrösi azt mondja, hogy abban benne van a kötelező polgári házasság kimondása.

Kőrösi Sándor : Implicite !

Implicite ! (Derültség.) Hegedűs t. képviselőtársam pedig a határozati javaslatnak épen abban látja főelőnyét, hogy a reformokat, t. i. a polgári házasság behozatalát nemcsak ki nem mondja, de egyenesen el is halasztja, ezen viszonyok közt ki nem mondja. Tehát a jelenleg felszólalt képviselő uraknak ezen értelmezése egymást egyenesen kizáró, homlokegyenest ellenkező.

És most, miután én csakis a határozati javaslat értelmét mondtam homályosnak és egy kissé festői szóval élve, a homályban settenkedőnek, meg kell engednem és igazságot kell szolgáltatnom a t. miniszterelnök úrnak, hogy mai felvilágosítása után ezen homály, ha lehet, még vastagabban létezik. (Derültség balfelől.)

Tisza miniszterelnök : Védeni tartozom magamat az ellen, hogy nem értettem a képviselő úr nézetét abban, hogy mit akar a törvényjavaslattal tenni. Megvallom, beszéde végén azt hittem, hogy értem ; de mikor határozati javaslatát felolvasta, akkor nem értettem, mert visszautasítja a kormány határozati javaslatát egészen, tehát azt is, hogy e törvényjavaslat a főrendiházhoz vissza ne menjen. Igaz, tudom, ez egy expediens, hogy még egyszer gyönyörködhessünk szónoki tehetségében. Élvezni is fogom (Derültség) ; de mégis olyan ez, ami alkalmas volt arra, hogy zavarba hozzon a felett, mi szándéka van a törvényjavaslattal. (Élénk tetszés jobbfelől.)

A vita folyamán még számos fölszólalás történt.

Mezei Ernő az antiszemitékkel polemizált.

Dárday Sándor a törvényjavaslat megbuktatása következtében várható veszélyes fejleményekért a főpapságot teszi felelőssé. Az általánosan kötelező polgári házasságot, mint amely a kultur-

harccsal fenyeget, nem fogadja el mindaddig, amíg nélküle is elérhető a cél. Az ország pénzügyi helyzete sem javalja a költséges megoldást. A miniszterelnök indítványa szabad kezet biztosít a megoldás iránt és nem idézi fel a kulturharcot. Egészében elfogadja az indítványt.

Mocsáry Lajos szerint a miniszterelnök határozati javaslatának értelme nem egyéb, mint kiküszöbölése annak az utasításnak, amely Irányi elfogadott indítványából folyólag a kormányt kötelezi a polgári házasság behozatalára. Ezen elvi fenntartást akarja a miniszterelnök megváltoztatni, amint erre Szilágyi helyesen utalt. A határozati javaslat második része pedig egyfelől engesztelő eszköz akar lenni a magas klérusnál, hogy a kormány visszanyerje annak támogatását, másfelől a korona kedvének keresése, hogy a korona előtt mindig ellen-szenves polgári házasság eszméje a ház határozatában foglalt elvi fenntartásnak törlésével most végkép eltemetessék.

Jókai Mór védi a kormány követett egyházpolitikáját. Nem akar kulturharcot; a kötelező forma fölvetése oda vezetett volna. Ha csak a főrendiházban bukik meg egy szabad-
elvű reformeszmé, az még nem az eszmének bukása. De ha a képviselőházban történik ez, maga a liberalizmus bukik el. Kire támaszkodhatnék a kormány biztosan egy gyökeres megoldás esetén? Az egyesült ellenzékre? Hiszen Apponyi mögött sokkal többen ülnek, mint Szilágyi mögött. (Élénk derűltség.) Tehát még azon képviselőkre sem, akik szabadelvűsége legközelebb állnak hozzá. Különösen Szilágyi Dezsőre és azokra, akik tehetségeit méltán bámulják, számíthatna-e bizton ezen vagy más reformkérdésnél a kormány? »Önök — úgymond — kezet nyújtanak a legdivergensebb ellenzéki frakcióknak, egyszer az ultramontánoknak, máskor meg a radikálisoknak, egyszer a magyar sovínisztáknak, máskor az osztrák indigenáknak, (Zaj. Nyugtalanság a bal- és szélsőbal felől), csak nekünk soha. Önök az általunk ajánlott jobbot mindig határozottan visszautasítják... Azt sem tudjuk, hogy mit helyeselnek: az angol methodust? a jelenlegi francia törvényt? a code-Napoleon-félet? az olaszországit? vagy pedig a József császár-féle megoldást? Tökéletes homályban hagynak bennünket intenciójuk felől.

Szilágyi Dezső: Miért nem tanulják meg jobban?

Én csak azt tudom, hogy napról-napra orgánumaikban mindig ellenkező tanokat hirdetnek . . . Amelyik színből több kártya kerül a kezükbe, azt teszik àtout-ra : ma a veres szín, holnap a fekete az àtout.« (Élénk derülség jobbról.)

Az ötödik napon Győry Eleknek a miniszterelnök politikáját, Főtös Károlynak főkép az antiszemitákat ostromozó beszéde és Istóczy Győzőnek személyes kérdés címén való fölszólalása után Szilágyi Dezső a zárszó jogával élt :

Szilágyi
Dezső

T. képviselőház ! (Halljuk !) Ha valami, t. ház, a lefolyt vita bizonyítja azt, hogy egy reformkérdést önkéntelenül, vagy szándékosan elaltatni nincs biztosabb mód, mint azt összekeverni azzal válhatlan összefüggésben nem álló kérdésekkel. Valóban, aki ma itt ebben a házban, ezen vita után a házasságügy reformjáról akar beszélni, mikor ebben a vitában oly nagy dolgok, mint a főrendiház rendezése, antiszemitikus áramlat és ezen anarchikus mozgalom ellen szegezendő politika fejtegettetik, midőn a kormány összes multja, a gazdasági kiegyezés és a legnagyobb politikai kérdések felett értekezés tartatott, ha valaki, mondom, a vitának tárgyát ebből a heves légkörből a megfontolás hűvös legére akarja visszavezetni, az alig számíthat arra, hogy a vita tulajdonképeni tárgya iránt, a reformkérdés iránt ebben a házban érdeklődést ébreszthessen.

Valóban miről van most szó és ha ezen néhány napig tartó vita után visszatekintünk, mit kell a kormánytól követelnünk ?

Tény az, hogy ez a törvényjavaslat, melyben a házassági jog reformjának kezdeményezése foglaltatott, megbukott, megbuktattatott minden oldalról, és amidőn különböző oldalról kesergést hallunk afelett, hogy az egyszersmind a haladás, — a reformok egész vonalon való megbukásának napjává ne váljék, akkor a főfeladat nem abban áll : mindennemű idegen kérdésekkel bonyolítani a dolgot ; a főfeladat mindenekelőtt : a kormány teendői iránt tiszta képet alkotni.

A törvényjavaslat elvetésével, egy — gondolom — mindenki előtt világos volt. És ez az egy az : hogy ezen úgyis búcsúzó és haldokló házban ebben a kérdésben több kezde-

ményezés nem történik, egy határozatra e ház részéről a jövő reform iránt semmi szükség nem volt, mert hosszas vita után megszületett ennek a háznak egy határozata Irányi Dániel t. képviselő úr által ajánlva, mely túlnyomó nagy többséggel, a túlsó oldal túlnyomó részének is hozzájárulásával meghozatott és ezen határozat a jövő irányt lényegében megjelölte. Nem a házra hárul tehát ebben a helyzetben a kötelesség, a kormánynak volt itt mindenekelőtt kötelessége, és én nyíltan kimondom, t. ház, hogy felfogásom szerint a kormány előtt két út állott. Ha a kormány azon az úton akart menni, amelyre nyilatkozatai, pártjának kijelentései, eddigi hivatkozásai készítették, ha — mondom — a kormány azon az úton akart menni, akkor a kormánynak mindenekelőtt egy határozott és nyílt nyilatkozatot kellett volna arra nézve tenni, hogy nem ejti el az egész reformkérdést, hogy úgy fogja fel ma is a problémát, amint azt mindig hirdette, hogy az neki a jövőre nézve is határozott irányt fog kijelölni. Ha ezt teszi a kormány, úgy a reformkérdés erősen s biztosan áll kezében és akkor, de csakis akkor van jogosítva a kormány azt mondani: már most kívánom, hogy ebben a kérdésben támogassanak mindazok, akiknek ismert vagy nem ismert meggyőződése szerint a kérdés megoldását helyesen fogtam fel. Vagy volt egy más út is a kormány előtt. Úgy lehetett felfogni azt, ami történt, mint a kormány állásának megrendülését és ebben az esetben nem az volt a főkérdés, amivel Hegedüs t. képviselő úr kecsegtette a házat, nem az volt a főkérdés: a veszedelemben levő reform ügyében egy határozott politikát hirdetni, hanem, ha úgy fogjuk fel, a főkérdés abban állott, hogy a kormány ingadozó állását megerősítsék.

Hegedüs Sándor: A főrendiházét!

Ne szörnyűködjék olyan nagyon a t. képviselő úr, mert, ha oly fájdalmas hangon, mihez hasonlót csak a zsolttárokban találok, mikor a zsidók a babiloni vizeknél keseregtek, kesereg a t. képviselő úr azon, hogy elesett a liberalizmus ügye és porrá tört és azt mondja, hogy a t. ház nem érti hivatását: akkor azt kérdem, hogy ha igazán ez fekszik szíven a t. képviselő úrnak, mért nem kérdi meg a kormányt és mért nem fordul a kormányhoz, a háznak, a reformnak, a több-

ségnek a vezéréhez, hogy ő tartsa fenn azon ügyet, melyet annyira szíven visel?

És ha a kormány nyilatkozatait veszem alapúl, azt kell hinnem, hogy ha volt valamely időpont, egészen higgadtan és hűvösen tekintve a dolgot, mikor a világos, határozott kezdeményezés szükséges is volt, lehető is volt, én azt hiszem, hogy azon felfogás szerint, melynek a t. képviselő úr kifejezést adott, itt volt az ideje, mikor ezen törvényjavaslat mellett, mely ma mint elhibázott politikai kezdeményezés, általánosan elejtetik, — és helyesen — harczba vitettek Magyarország reform-fejlődésének legbecsesebb elvei: akkor, ha határozott irányt képvisel, nem egy jó, engesztelő jámbor öreg szerepét kell átvenni, mint tisztelt képviselőtársam Jókai javasolta (Derűlség), mert azzal elkésett; kétszer kísérlette meg a harczot és mikor másodszor megbukott, akkor jött Jókai és azt mondta: béküljünk meg a harcz előtt az ellenséggel. (Élénk derűlség balfelől.)

Ha maga a kormány, s megengedem, kívülé még a viszonyok is elvi fontosságúvá tették e kérdést, ha nem üres hang az, aminek kifejezést adott Hegedüs t. képviselőtársam: akkor gondolom, nem arra volt szükség, hogy egy haldokló és kimulásban levő ház még egy enunciatiót tegyen, hanem arra volt szükség, hogy ami nem változik és marad, a mi legeminensebb képviselője az eddigi politikai iránynak, a kormány tegyen világos, határozott enunciatiót: aki t. i. reformokat akar keresztülvinni és nem akarja azokat mindenféle kérdéssel összebonyolítani, hogy a közvélemény figyelmét megölje felette, annak határozott és világos enunciatióra van szüksége. És minden túlzás nélkül mondva, a kormány ezt, ha saját vallomása igaz, pedig nincs okom kétkedni, hogy igaz, képes volt tenni. A kormány maga mondja, de úgy is van, bírja a többség bizalmát, egy vezethető többségét, egy néha körben vezethető többségét. (Élénk derűlség a baloldalon.)

Ez a kormány megjelen és azt mondja, ő Felsége bizalmának legeclatásabb jelét nyerte. Hiszem. És gondoskodott a kormány, hogy ez tudtul adassék, a legfeltünőbb és legdemonstrálóbb módon ő Felsége által. Maga a kormány kijelentette,³ hogy tekintve a házassági viszonyok

zavarát, a reform szükségét sürgősnek tartja. Elannyira sürgősnek jelentette ki e kérdést, hogy a házban nemcsak a cultus disparitas eltüntetését, de az összes házassági viszonyok törvény által való szabályozását ígerte, s utalt a készülöben levő polgári törvénykönyvre.

No már most, ha egy kormány sürgös szükségnek lát egy kérdést, ha egy kormány bírja az alsóház többségének bizalmát, ha egy kormány eclatáns jelét nyeri a korona bizalmának: kérdem, az a kormány kezdeményezhet-e? Miért nem? Tán azért, mert a főrendiházban egy többség alakult, melynek ezen javaslat nem kell? De hát akkor, ha a kormány ezzel szemben, ily állásban és ily birtokában a bizalomnak kezdeményezni nem mer: akkor ezen t. kormány előtt csak a megadás, csak a capitulatio útja van. (Ugy van balfelől.) És ha a természete nem vesz be egyebet, mint nyílt capitulatiót, akkor kötelessége lett volna azt is nyíltan megmondani és kérdést intézni aziránt, hogy ki pártolja? De nem lett volna szabad előterjesztenie oly határozati javaslatot, melyet saját pártjából egyetlen felszólaló sem értett úgy, mint a másik; melyben Hegedüs Sándor képviselő úr annyit lát, hogy csak a kérdés van felvetve és a kötelező polgári házasság kizárva és a háznak nem tudom biztosan, de alkalmasint búcsúzó tagja, Körösi Sándor t. képviselőtársam implicite mindent benne lát, amit csak kíván (Derültség a bal- és szélső baloldalon); amelyben Dárday t. képviselőtársam benne látja kimondását annak, hogy a házassági jogviszonyok és a házassági jurisdictio minden állampolgárra kötelezőleg egyformán rendeztetik és akik egyházi házasságkötést ezen alapon nem nyerhetnek, azokra nézve a kiegészítő polgári házasság alkalmaztatik; t. képviselőtársam és kollégám, Hoffmann Pál pedig azt látja, hogy azzal, amit Dárday benne nem lát, Hegedüs pedig világosan kizár: t. i. Irányi Dániel képviselőtársam kötelező polgári házassági javaslatával sincs ellentétben a t. miniszterelnök úr határozati javaslata. Ha a kormány ily álláspontot foglal el, akkor kérdem, hogy Jókai t. képviselő úr szavaival éljek: ki játszik itt sokféle színnel e házban? (Derültség a bal- és szélsőbalon.)

Hát arra való egy határozati javaslat, arra való az az

ünnepélyes kijelentés, amit a háznak kell adnia ez ügyben, hogy mindenki, a kerületébe menve, beszélhessen a kerület szája-íze szerint? A kormány pedig nyitva tarja magának az utat, nem arra, hogy a kötelező polgári házasságot behozza, mert hiszen kimondja, hogy most nem akarja, nem is arra, mit én javasoltam, t. i. egységes állami rendezésére a házassági viszonyoknak és jurisdictionának, hanem egyrészt fentartja magának az utat arra, hogy esetleg még ezen törvényjavaslaton is alól mehessen és a gyermekeket illetőleg tán a külföldön kötött házasságokra vonatkozó határozatok egy részének elejtésével, az ily módon megcsontított és körülnyírbált törvényjavaslatot keresztülvigye? (Ugy van! a bal- és a szélsőbalon.)

Ha a tények arra mutatnak, hogy ilyennemű politika szándékoltatik, kérdem: vajjon nincs-e erősen az a színe a dolognak, hogy itt az, aki a reformkérdést első sorban elejteni törekszik, az a tisztelt kormány? És pedig törekszik azon szempontból, melyet a tisztelt párt egyik tagja így szokott kifejezni, egy kissé barbár latinsággal: conserválási politika szempontjából.

Igy állván a dolog, én csak egy maxima alapján tudom a határozati javaslatot magyarázni, t. i. azon maxima alapján, amelyet az igazságügyminiszter úr, akinek politikai maximái kezdenek bizonyos elterjedést nyerni, úgy fejezett ki, hogy a politikában hasznosabb és üdvösebb — kivált a választások előtt — a reményteljes bizonytalanság, mint a reményvesztett bizonyosság. (Élénk derűltég balfelől.)

És hogy a t. túloldal erről az álláspontról — és ha nem így volna, világosítsanak fel tisztán és őszintén — eltérítse a figyelmet, minden másban keresi annak okát, csak a kormány mulasztásában nem. Jókai képviselő úr keresi a kérdésnek nehézségeiben. A többiek, Hegedüs képviselőtársammal és némileg Dárday képviselő úrral is, keresik az ellenzék magatartásában. Jókai Mór képviselő úr keresi a kormány nélkülözhetetlenségében. (Derűltég balfelől. Jókai tagadólag int.)

Bocsánatot kérek, a képviselő úr mondta ezt, és ha méltóztatik kívánni, felolvashatom szóról-szóra: (Halljuk! Halljuk! Olvas)

»Nagyszabású politikájukat«... t. i. hogy mi nem sietünk a kormánynak minden alkalommal segítségére...

Jókai Mór: Csak az én szavaimat tessék olvasni.

(Derültség jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

Csak magyarázom, hisz oly jellemzők szavai, hogy rá fog azokra ismerni, mert kevés ember mondott mostanában ilyet. (Élénk derültség bal- és szélső balfelől.)

»Nagyszabású politikájukat... melyet egy dióhéjba össze lehet venni, egy jelszó képezi: megbuktatni ezt a kormányt. Ugyan nagy virtus! De hogy azután mi lesz? Csak magára a jelen kérdésre nézve, bárcsak egy sugarát a világosságnak engednék magukból emanálni«...

Jókai Mór: Lássuk a sugarat. (Tetszés jobbfelől.

Halljuk! Halljuk! balfelől.)

Ami a kérdés nehézségeit illeti, hát azokban van oka ennek? Jókai képviselő úr felfedezi most, hogy a polgári házasság kérdésének megoldása rendkívüli nehéz és bonyolódott.

Hát én nem akarom az ő felfogásának történeti okait vizsgálni, mert az én t. képviselőtársam egyet fog velem érteni abban, hogy aki oly mélyen fogja fel a polgári házasság összefüggését a világtörténettel, hogy azt hiszi, hogy előbb az Unita Italiának kellett létrejönni, a Bourbon-dynastia detronizálásának, az osztrák uralom kiszorításának a félszigetről és Garibaldi lábát meg kellett löni a királyi csapatoknak és új dinasztianak kellett előállni, hogy a polgári házasság behozassék Olaszországba...

Jókai Mór: Az egyházi államban! (Halljuk!

Halljuk!)

Az egyházi államban? (Halljuk! Halljuk!) Miért? Hát az egyházi állam Olaszország?

Jókai Mór: Az egyházi állam akadályozta. (Zaj.

Mozgás. Halljuk! Halljuk!)

Az egyházi állam fennállása azt csak saját területén akadályozta. Hát Magyarország és az egyházi állam közt megvan az analógia? Hisz az egyházi államban miért kellett a dynastiát elkergetni, hogy ott kötelező polgári házasság legyen? Hiszen azt csak minden ember látja, hogy ha a római pápa, ki a dogmák megtartása felett örökös, egyszersmind

királya egy államnak, hogy ott a dogmának ellenére egy világi törvény nem jöhet létre. De hát ilyen állam ez a Magyarország Jókai képviselő úr szerint? (Derűltség balfelől.) Ha pedig Jókai képviselő úr egyebet akar, mint a világtörténetben foglalt apró és nagy igazságokat kegyetlenül elcsavarni, ha egyebet akar, ha fel akar világosítani, hát az egyházi államot kellett Magyarországgal analógiába helyezni? Hiszen t. képviselőtársam azt hiszi, hogy Franciaországban az egész egyházat kellett felfordítani, az arisztocráciának kiirtása, egy guillotineokkal működő véres forradalom kellett csak, hogy kötelező polgári házasság legyen. Mindez nem kellett és nagyon jól tudja t. képviselőtársam, hogy ezen események más okból történtek és semmi összefüggésben nem állnak a kötelező polgári házassággal. Nagyon jól tudja, hogy Spanyolországban, Romániában, Piemontban és Belgiumban behozták anélkül és fenn is tartják, jól tudja, hogy a legmerészebb reakció, mikor a forradalom ellen a restauráció érvényre jutott, a forradalomnak minden emléket, melyet lehetett mellőzni, mellőzte, de a kötelező polgári házasságot tökéletesen érvényben hagyta. Nagyon jól tudja, hogy ahonnan kikergették is a respublicát és a francia sasokat, de ha egyszer ezen intézményt behozták, az ott megmaradt; s ha mindezt tudja, ugyan miért akarja a forradalmi felforgatást és ezt az intézményt válthatatlan kapcsolatba hozni?

De a t. képviselő úrnál ez nem is lehet őszinte, és pedig megmondom, miért. Én nem tartom t. képviselőtársamat könnyelmű embernek, sem őt, sem a miniszterelnök urat. Ez nem akar bók lenni, ez egyszerű elismerése az igazságnak. De már most, t. ház, a t. képviselőtársam, a miniszterelnök úr és mindnyájan, akik oldala mellett ültek 1868 óta, mindig eljöttek tartották Magyarországon az időt, még pedig a kötelező polgári házasságra, csak akkor nem jött el az idő, mikor ők kormányra kerültek. Már most én nem gondolom, hogy midőn a képviselőtársam és a többiek követelték azt a Deák-párti kormányoktól, midőn innen határozati javaslatban proponálták, midőn világos szavakkal mondták és szavazataikkal tanusították, hogy annak idejét elérkezettnek látták, nem gondolom, hogy a kép-

viselő úr rosszhiszeműleg vagy bűnös könnyelműséggel cselekednék.

Mert bűnös könnyelműség lett volna, ha azzal oly rettenetes veszély van összekötve, és nem lett volna tisztességes politika azt követelni az ellenféltől. Én avval meg nem sértem. Hát csak most jött az az aggodalom, mikor valószínűsíteni kell? Ugyan kérem, ne vonják magukra mindig azt a vádat, hogy kétféle politikájuk van: egyik, melyet az ellenféltől kívánnak, a nagy radikális, liberális politika, a másik, melyet az utódoktól kívánnak, az is nagyon gyökeres és határozott; hanem az, amelyet önmaguktól kívánnak, az nyomorúságos kicsi. (Élénk helyeslés balfelől.)

S engedje meg a t. ház, hogy itt egész komolyan egy szót szóljak arról...

Hegedüs Sándor: Hát eddig nem volt komoly?

De igen, sokkal komolyabb, mint Hegedüs képviselőtársam kesergése, mert képviselőtársam, ha kesergett azon, hogy miért engedik elesni a reform ügyét, ha komoly lett volna kesergése, felállott volna és azt mondta volna: nem fogadok el más javaslatot, mint ami a reformügyet határozottan megjelöli. De ezen nyilatkozattal mindig adós maradt, legfeljebb valami hirlapi közleményben mondja meg névtelenül, az úgy sem kötelez senkit. (Derűtség balfelől.)

- Amire céloztam ezen félbeszakítás előtt, az volt, ami a túlsó oldalról hirdettetett és amivel egyszer szembe akarok állni; és ez az, amit ismét nagy könnyelműen, azt hiszem, Jókai képviselő úr és Dárday képviselő úr is, bár ő más irányban, felhozott, hogy t. i. a házassági viszonyoknak az állam által való szabályozása és állami jurisdiccióba való vétele és egy bizonyos körben a polgári házasságnak okvetlen behozatala Kulturkampfra vezet.

Hát nézzünk ezen szóval szembe. Mi a Kulturkampf? Ott szeretik nagyon emlegetni azon oldalról, valahányszor iniciatívára szoríttatnak. A Kulturkampf az egyház küzdelme a világi hatalom ellen izgatásokkal, passiv magatartással. Ez igen szomorú állapot volna különösen hazánkban, ezt nyíltan kimondom, ahol nekünk a magyar államépületet más értelemben, mint Jókai képviselő úr mondotta, ki kell építenünk, igen szomorú állapot volna itt, hol még sok és

nehéz megoldandó kérdés van. De ne méltóztassék ezzel a szóval visszaélni.

Sehol Európában a polgári házasság behozatala, sem fenntartása Kulturkampfra nem vezetett, ezt méltóztassék tekintetbe venni.

Aki tehát ezt jelöli ki, mint a leendő Kulturkampf egy forrását és azt tartja, hogy a magyar klérusnak kevesebb önérzete és hazafiassága, kevesebb érzéke van az állam szükségéi iránt, mint a külföldi, itt-ott ultramontán klérusoknak, az egyenesen magamagának akar akadályokat teremteni, csakhogy ennek ürügye alatt a kellemetlen kollízióból meneküljön.

Én részemről igen nagy hibának és veszélynek tartom a nép vallásos érzületét sérteni és a felekezeteket az állammal kollízióba hozni. De azt azután kimondom határozottan, hogy amit pedig Magyarország szüksége, bölcsen és higgadtan megfontolva, mint megteendő kíván és aminek a megtétele az állam jogos terén történik, a jogviszonyok szabályozását pedig állami feladatnak tartom: — ott azután azt tartom, hogy lehetnek erre nézve pártmegoszlások, lehetnek erre különböző vélemények és küzdelmek, de ami szükséges az állam érdekében, és pedig a magyar állam érdekében szükséges, azt meg kell tenni, ha az állam jogosan igényli, még azon veszély esetében is, ha egyik vagy másik elemmel is, vagy bármely felekezeti klérussal összeütközésbe jöhetnek. (Helyeslés balfelől.)

De azután nem szabad azt mondani, ami itt hirdettetett, hogy a főrendiház többsége csupa reactió, csupa középkor, csupa sötétség. (Helyeslés balfelől.)

Nem az én feladatom vizsgálni, hogy miféle elemek voltak ott. Ha Jókai képviselő úr nem tudja, tudja a miniszterelnök úr és tudja mindenki, aki e kérdéssel foglalkozik; csak egy kétségtelen ténnyt mondok: én, habár igen nagy barátja vagyok a házassági reformnak, ha e kérdésben valaki más nézetet vall, én ebben reactiót és középkort nem látok (Helyeslés balfelől.), ha egyébként tudja az illető tanusítani azt, hogy ő a haladásnak, a reformnak, még a liberális reformnak is őszinte barátja. (Helyeslés balfelől.) Ne akarjuk, t. ház, zavarba hozni a közvéleményt, ne akarjuk hamis elemekkel

megtölteni és ne általánosítsunk néha olyasmit, aminek általánosítása tökéletesen téves. Különösen ne akkor, mikor nem merünk cselekedni (Élénk tetszés balfelől), amikor összes politikájok abból áll, hogy amikor maguk valamit helyesnek mondanak, amikor valamit ezen ház előtt helyeset kijelentenek, amikor a korona bizalmát birják, akkor nyitva tartják maguknak az utat, hogy amiket itt reactionárius elemekül megjelölnek, azokhoz alkalmazkodjanak. (Élénk derültség és tetszés balfelől.)

Jókai t. képviselőtársam, de nemcsak ő, hanem némileg óvatosabban kifejezve, a miniszterelnök úr, meg a túloldalon ülő képviselő urak is ezt az elrejtett kapitulálást az ellenzék magatartásának tulajdonítják. A miniszterelnök úr ugyan nem mondta ezt nyílt szavakkal, ő rá nézve ez esetben egyenes kivételt kell tennem, hanem mondta nyílt szavakkal Jókai t. képviselő úr.

Hát, t. képviselőház, én megvallom, nem értem, miután kivált az ellenzéknek azon részére méltóztatnak czélozni, melyhez én tartozom, nem értem ezt az ellenvetést. A t. miniszterelnök úr, igaz, hogy szemrehányást nem csinál belőle, de mégis felemlítette előttem, hogy meghítt bennünket barátságos tanácskozásra, hogy mi történjék ezen törvényjavaslattal és megtagadtatott részünkről a meghívásnak elfogadása. Hát, t. képviselőház, röviden csak annyit akarok mondani, hogy meghítt a függetlenségi pártból Irányi t. barátomat is, és hogy miért tagadtatott meg, egyszerűen elmondom. (Halljuk!) Azt gondolják, t. ház, arra hivattunk meg, hogy ott a jövőre vonatkozó reformokra nézve talán egy bizonyos programot kidolgozzunk? Egyáltalában nem. Én magam azt is helytelennek tartottam, mert ha a t. miniszter úr bízik abban, hogy őszinte szó az, ami itt kimondatik, — és semmi okot nem adtunk, vagy ha adtunk: felszólítok mindenkit, mondja meg, mikor adtunk, hogy abban ne bizzék — ha egy oly kezdeményezés történik, amely innen egy indítványnak megfelel, részünkről nem fogna megtámadatni és én, mint többször ki is jelentettem, de magától is értetik, hogy ha indítványnak megfelelő kezdeményezés történik, azt részemről támogatni fogom, amint ez kétségtélven a függetlenségi oldalra is áll. Hanem mire

hivattak meg és mikor? Amidőn ennek a törvényjavaslatnak a sorsa kéteessé vált, amidőn először jött szóba a főrendi izenet, akkor még az a remény volt, hogy egy kis korteskedéssel, egy kis erőltetéssel és sok mindennel, amihez ilyenkor nyúlni szoktak, még keresztül lehet vinni a dolgot: akkor az ellenzék felesleges volt és nekünk még 24 órai megfontoló időt sem akartak adni a főrendi üzenettel szemben. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.) Hanem amikor a t. miniszterelnök úr átlátta, hogy a javaslat megbukott, akkor hívott bennünket, hogy tanácskozzunk azon alternatíva felett, visszaküldjük-e, vagy visszavonjuk. Efelett és csakis efelett, ez volt nyílt kijelentése a miniszterelnök úrnak — akart tanácskozni.

Mi célból hívnak hát bennünket akkor, ha nem egyébre, mint arra, hogy a vereség szolidaritásából a nem kért részt nekünk kiadják? (Derűtség a bal- és a szélső baloldalon.)

A másik vád, amellyel a t. miniszterelnök úr illet, az, hogy a mi politikánk az, mely a homályban settenkedik. És mit hozott fel a t. miniszterelnök úr ennek bizonyítására? Felhozta egyedül azt, hogy midőn e törvényjavaslatnak harmadszori visszaküldése felett tanácskoztunk, kimondott a clubban, hogy e tanácskozás menete nem tehető ki a lapokban. Hát, t. miniszterelnök úr, én azt hiszem, afelett, hogy egy politika nyílt-e vagy homályban settenkedik, az dönt, hogy midőn azon politika elhatározás tárgyát képezi, és itt e házba, vagy a közönség elé hozatik, hogy akkor az félreérthetetlen, világos legyen. Akinek félreérthetetlen és világos a politikája, lehet jó, vagy rossz, de azt, hogy őszinte, hogy nyílt, hogy kötelességszerűen nyílt, tőle megtagadni nem lehet. Hanem, ha az illető, mielőtt azt megállapította, zártkörben tanácskozik felette és nem akarja, hogy az a tanácskozás, amely a dolog természeténél fogva nem is való a nyilvánosság elé, oda vitessék: azt settenkedésnek nevezni akarni, azt a nyílt politikának kívánalmával összetéveszteni, az a fogalmaknak megtévesztése. Hiszen akkor minden miniszterium a világon a legsettenkedőbb volna, mert a miniszteri tanácskozások jegyzőkönyveit nem szokták ujságokban közzétenni. (Tetszés a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Azt pedig nem mondhatja a t. miniszterelnök úr, — ámbár Jókai képviselő úr ignorálja — hogy nem mondtuk meg a törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, hogy mit akarunk. Én egy óráig beszéltem és indokoltam azt a határozati javaslatot, melyet most már önök szivökben és elméjük rejtekében talán az egyedül helyesnek ismernek. (Ellenmondás a jobboldalon.) Jókai képviselő úr nem, mert most sem olvasta.

Jókai Mór : Azért nem értem, mert olvastam.

Hanem, t. képviselőház, még az sem történt, amit a t. miniszterelnök úr említett. Nem jó informátora van a t. miniszterelnök úrnak ; ha nyíltan hozzám fordult volna, vagy akárkihez t. barátaim közül, higgye el, hogy arról az ügynevezett titkos conferentiáról sokkal őszintébb és teljesebb felvilágosítást nyert volna. Ez ajánlatos lesz a jövőre nézve. (Derűtség.)

Két conferentiát tartottunk a törvényjavaslat felett és mindjárt az elsőben egy dolog meg volt oldva, nem volt titok, ki is lehetett volna a lapba tenni, nem is volt megtiltva hogy a lapba tétessék, — t. i., hogy a visszaküldést, mivel ez nem a mi javaslatunk, nem fogjuk kívánni. De aztán, hogy mi egyebet fogunk csinálni, nem lehetett elhatározni, mert nem tudtuk akkor, hogy mi fog javaslatba hozatni. Próbálták találgatni beszélgetés közben, hogy ezt vagy azt fogja tenni és akkor aztán így vagy úgy kellene eljárni. De biztosítom arról, hogy senki sem találta el, amit proponált. (Élénk derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon.) De már, t. ház, azt csak a homályban settenkedésnek nem nevezik, ha nem tudva, hogy a t. miniszterelnök úr mit fog proponálni, ezen különféle találgatásoknak ujságban közlését tökéletesen feleslegesnek tartottuk. (Ugy van! balfelől.) De, t. ház, nem erre helyezem a súlyt, hanem Jókai t. képviselőtársamnak arra az állítására, hogy mi oly sok színnel játszunk ; mi egyszer a feketével, hogy ez alatt kiket ért, a t. ház tagjai kételyben nem lehetnek ; érti különösen azon t. főpapokat, kiknek ő multkori beszédében oly szép, oly érzékenyítő módon és oly alázatosan hizelgett. Egyszer tehát a főpapokkal, egyszer meg a veres átout-val játszunk.

Jókai Mór: Ezt is kitalálta, fogadjunk.

A t. képviselő úr elfelejt egyet, elfelejti azt, hogy midőn a mi álláspontunk világosan meg volt jelölve és midőn multkori beszédemben is világosan kifejeztem, hogy meggyőződésem szerint a reform helyes kezdeményezésének nincs más útja, mint az, mely határozati javaslatomban világosan ki van mutatva, feledi a képviselő úr azt, hogy akik egyáltalán ama törvényjavaslatra szavaztak, azoknak volt és van egy határozott álláspontjuk.

Ha elesik a gyakorlati politika, ha gyakorlatilag a reform összetörik valakinek a kezében, ennek oka az, aki a gyakorlati politikát csinálja, nem az ellenzéknek egy kis része, hanem a többség és a többség vezére. Ha már most e többségben azt tapasztaljuk, hogy t. képviselőtársam, Hegedüs, mikor egyrésről nagy tragikailag előadja, hogy a szabadságnak nemtője bátortalanná és gyengévé vált, elvesztette szivét e házban és azt mondja, hogy az ellenzék nem fogja fel hivatását, mert nem kritizálja és nem támadja meg a főrendek nyilatkozatait. Különösen pedig a conservatív főurakéit s főpapokéit, ugyanakkor Jókai képviselő úr pedig feláll és épen a conservatív főurak és főpapok irányában azt mondja, hogy béküljünk ki, ne surlódjunk, ajánlja a kormánynak azok véleményének elfogadását, mert különben Kulturkampf fejlődnek. Vajjon nem sok színnel való játszás ez? (Élénk tetszésnyilatkozatok a baloldalon és szélsőbalon.)

És Jókai képviselő úr felhozza azon indigenák szereplését is. Ez t. képviselőtársamnak felületes tájékozására, vagy, mit épen nem akarok hinni, nem jóhiszeműségére sajtóságos világot vet. Az indigenák behivattak és szavaztak a főrendiházban. Helyesen szólott erről a miniszterelnök úr. De szabad-e bennünket az indigenák behívásával, vagy azon indigenák megjelenésével vádolni? Emlékeznek a t. ház tagjai Lichtenstein herczeg és még egy másik főúri indigena nyilatkozatára. Felszólítottak a kormánypárt részéről is, hogy jöjjenek el szavazni. És mikor nem sikerült a kormánypártnak megnyerni az indigenák megjelenését, mint politikai ballépést, ennek az ellenzéknek nyakába akasztják. Pedig, ha valahonnan tiltakozás történt, talán egészen

váratlan módon, akkor Apponyi t. barátom részéről történt tiltakozás és pedig nem megpróbálás és kikoszarzás után. (Helyeslés a baloldalon.)

Szabad-e, igazságos-e, helyes-e ezt és ezen politikai hibát, mely ott kétségtelenül elkövetett, nekünk felróni akarni, különösen pedig akkor, amidőn a főök, legalább nézetem szerint, a kormány eljárásában volt, hogy a másodszori visszaküldés által az egész kérdés a korteskedés terére vitétt? Mindkét oldalon megmozdítottak mindent, a kormány behozta legapróbb, legfüggőbb helyzetben levő hivatalnokait, (Úgy van! a baloldalon) megkísértettek, legalább úgy látszik, a kormánypárt részéről, nem a kormány részéről az indigenák és mikor nem sikerült így a dolog, akkor nekünk, kik eleve tiltakoztak ellene, nyakunkra akarják tolni.

Jókai Mór: Nem nagyon eleve!

Mindenesetre, t. ház, akkor, midőn még az indigenák le sem jöttek, midőn még a főrendi ülés meg nem tartatott, akkor, tehát idejekorán volt, hogy az ellenzék egy eminens tagja egyenesen, határozottan ellene nyilatkozott.

Jókai t. képviselőtársam azt mondja, hogy nem lehet az ellenzékre számítani semmi kérdésben, még azon kérdésekben sem, melyekben a kormány úgy kezdeményez, hogy az ellenzék nézeteinek megfelel. (Halljuk! Halljuk!) Kérdezze meg a képviselő úr az előtte ülő minisztereket, igaz-e ez a vád? Hiszen, ha egyebet nem akarok mondani, emlékezzék csak egy hasonló kényes kérdésre, a középtanodák rendezésének kérdésére, kérdezze meg a cultusminiszter urat, a miniszterelnök urat, nem-e ezen és részben a függetlenségi ellenzék segítségével módosított és fogadtatott el ama törvényjavaslat, melynek megalkotását szükségesnek tartottuk? És ne felejtsék el, hogy oly kényes dolgoknál, mint a csendőrség intézményének behozatala, a qualificationális törvény, a pénzügyi bíróság megalkotása, az nem az ellenzék támogatásával jött-e létre? Hanem midőn a t. kormány oly határozati javaslatot proponál, melynek értelme iránt a legkülönbözőbb eszmezavar uralkodik és midőn annak értelmét határozottan, világosan megjelölni vonakodik; és midőn még azt sem tudni, minő politikára óhajtana hát támogatást, akkor ürügynek igen, de őszinte nyilatko-

zatnak nem tartom Jókai képviselőtársam panaszát az ellenék megbízhatlan magatartásáról.

Ezek után, t. ház, nekem még csak kettőre van észrevételem. (Halljuk ! Halljuk !) Az egyikén könnyen átmehe-tünk, ez vonatkozik arra, amit a t. miniszterelnök úr mon-dott, hogy ő a törvényjavaslat tárgyalása alkalmával nem képviselt ebben a házban más törvényhozási politikát, mint a felsőházban. Én még egyszer végignéztem a t. miniszterelnök úrnak összes nyilatkozatait és jó lélekkel mondhatom, hogy én előbbi állításom mellett maradok. A t. miniszterelnök úr itt a reformpolitikát, t. i. azt a politikát képviselte és hirdette, amelynek első láncszeme e törvényjavaslat, és nem bizonytalan időben következhetik valami utána, hanem következik a közelebbi ülészak alatt, az általános polgári törvénykönyv házassági részének elkészültével, amelyről jelentetett, hogy munkában van és készen lesz. Ha méltóz-tatnak kívánni, felolvashatom. (Felkiáltások jobbfelől : Nem kívánjuk ! Derültség.)

A főrendiházban pedig, t. ház, a t. miniszterelnök úr arról, hogy reformok létesítendőek, nemcsak hogy nem beszélt, hanem e törvényjavaslat elfogadását egyenesen olybá tüntette fel, amire az összes legislatióban szünet következik. És hogy ilyenek hirdette, felolvasom nyilatkozatát, mely így szól : »Én, méltóságos főrendek, abban a meggyőződésben vagyok, hogy míg ez ma nálunk nem lehetséges, a jövő azon kérdése, — t. i. a kötelező polgári házasságé — akár alkottatik meg a törvény, akár nem, csak egy különbséggel, azon különbség-gel, hogy ha e törvény megalkottatik, akkor nem lesz sür-gőssé, be lehet várni, amíg megérlelődik, amíg behozható, (Felkiáltások jobbfelől : No hát !) vagy ha csalódunk, akkor meg szükségtelen, eltűnik a napirendről.«

Ez az, t. ház, amiben én e nyilatkozatnak legnagyobb sajtáságát látom, hogy míg az alsóházban elismertetik annak nyílt szüksége, hogy a házassági viszonyok rendeztessenek, hogy állami törvényhozás történjék, állami jurisdictio legyen, csak az mondatik : készülőben van a polgári törvénykönyv, be fog terjesztetni és akkor oldatik meg e kérdés ; a főrendi-házban erről a készülőben lévő reformról, erről a kormány keze alatt érlelt megoldásáról a kérdésnek a legmélyebben

hallgatnak és úgy tüntetik elő a dolgot, mintha csak két kérdés volna: ez a törvényjavaslat, vagy a kötelező polgári házasság; ami középen van, amiről az alsóházban azt mondta a kormány, hogy készülöben van, arról mélyen méltóztatott odafenn hallgatni és méltóztatott egyszersmind veszélynek is megjelölni a kötelező polgári házasságot.

Ma már nem nagy súlyt helyezek erre, de mert kétségbe vonta a t. miniszterelnök úr, hogy mint veszélyt említette, mely a jövőben bekövetkezhetik, hát kérem, méltóztassanak meghallgatni a főrendiházban tett nyilatkozatát (olvassa): »de ha ez a törvény meg nem hozatik« — t. i. a törvényjavaslat — »akkor méltóztassanak meggyőződve lenni, a kérdés elemi erővel fog előjönni, eltiporja egyiket, vagy másikat, aki nem akarja, de érvényesíteni fogja magát okvetetlenül előbb, mint viszonyaink erre megérlelődnének.«

Hát mit állítottam én, t. ház? Sem többet, sem kevesebbet, mint azt, hogy a t. miniszterelnök úr ezt a törvényjavaslatot olyannak tekintette, amellyel a polgári házasság behozatala kizáratik. Még pedig úgy beszélt arról, hogy ha elemi erővel kívántatnék, ebben valami nagy veszély volna.

Hát mit jelent az, hogy elemi erővel kívántatik? Jelenti azt, hogy a reform szükségének érzete általános körökben megéri, hogy alulról a legszélesebb körökben fogják felkarolni a reformot. Ezt jelölte meg veszélynek a kormány nyilatkozata. Ez az a Janus-arcú politika, mely itt a törvényjavaslatot úgy árulta, hogy a reformoknak első láncszeme, a főrendiházban úgy árulta, mint altatószert. Ebben rejlik az ellenmondás, amelyre célzok.

Egyébiránt legyen bár így, vagy úgy, engedjék meg nekem a jövőre nézve egy meggyőződésemet kifejezmem. (Halljuk! Halljuk!) És ez az, hogy egy vagy más okból, különösen, ha azt tartják, hogy a feladat csak az, hogy minden nehézség kikerültessék: lehet a kérdést függőben és homályban hagyni, lehet kicsinyelni az innen mondott véleményeket, az innen tett indítványt; hanem én egészen biztos vagyok abban, hogy el fog jönni az idő, amidőn a t. kormány, vagy bárki más, aki ebben a kérdésben a reformot felkarolja, kénytelen lesz azon úton menni, amely innen

javasoltatik, kénytelen lesz pedig ezen az úton menni azért, mert az ország szükségének csak ezen az úton lehet eleget tenni és pedig eleget tenni úgy, hogy senki sem fogja túlkorainak és erőltetettnek tekinteni a megoldást, és amire nagy súlyt helyezek, hogy a nép vallásos érzelmei szükségtelen zaklatásnak ki nem tétetnek.

És most áttérek az utolsóra, a t. kormányelnök úrnak azon nyilatkozatára, melyet a két említett magas államférfiúnak Bécsbe hivatására nézve tett. (Halljuk ! Halljuk !)

Én megvallom, némi zavarban vagyok, hogy a tisztelt miniszterelnök úrnak melyik nyilatkozatát vegyem fejtegetésem alapjául. Az első nyilatkozatában a t. miniszterelnök úr azt mondja, hogy ő azt tartja, hogy nemcsak joga, de kötelessége lehet a miniszternek a koronát arra kérni, hogy egy bizonyos kritikus helyzetben annak lehető következménye iránt azok is hallgattassanak meg, kik a kormánnyal ellentétes nézetben vannak. Ebből azt kellene hinni, hogy a primás és a főtárnokmester azért hivattak oda, hogy az ország kritikus helyzete iránt meghallgattassanak. Ha a másikat olvassuk, abból meg az derül ki, hogy azért hivattak, hogy nem az ország, hanem a kormány kritikus helyzete felett halljanak valamit. (Derültség a bal- és szélsőbalfelől.) Mert a második nyilatkozatban az mondatik, hogy miután azt híresztelték minden oldalról, hogy a kormány iránt a korona bizalma megrendült, a kormány pedig nem vihetné helyesen az ország kormányzását, ha ez a hit széles körökben elterjed és nem czáfoltatik meg, azon czélból hivattak fel az illetők, hogy meggyőződést szerezzenek, hogy a kormány iránt a korona bizalommal viseltetik.

No hát, t. ház, nem akarok mellékdolgokra súlyt fektetni, nem akarok tehát arról szólani, amit a miniszterelnök úr felhozott, hogy a koronának joga meghallgatni a titkos tanácsosokat; hiszen joga van a koronának meghallgatni mindenkit, titkos tanácsost és nem titkos tanácsost; arra sem helyezek súlyt, hogy egy másik helyen azt mondja a miniszterelnök úr, nem tudom ugyan, hogy ott mi történt, de arról jót állok, hogy ennél több nem történt. Ha tehát, t. ház, a felhívásnak oka az volt, hogy a korona jelentse ki, hogy a kormány iránt bizalommal viseltetett. akkor, t. ház,

megvallom, hogy erre a czélra a kormány eljárását helyesnek vagy szükségesnek épen nem tartom. Igaza van a kormányelnöknek: a lehető helytelen, illoyális volt, ha történt, — én nem tudom, történt-e, nem a hirlapokról szólok — azt hirdetni, hogy a korona kívánja a törvényjavaslat megbukását, melyhez különben előre beleegyezését adta. Ez igaz, de hát fájdalommal kell mondanom, t. ház, hogy mi ilyenmihez a kormánypárt részéről már régen szokva vagyunk; nem ugyan a házban, nem is mondom, hogy a kormány részéről, de e termen kívül, némely nehéz kérdésnél egyenesen hirdettetik és mondták, hogy ezt, vagy amazt nem szereti a miniszterium, vagy a miniszterelnök, ennek vagy annak nem szabad megtörténnie, mert a korona nem akarja, vagy megfordítva, meg kell történnie, mert a korona akarja. (Úgy van! balfelől. Ellenmondás jobbfelől.) Én is mondhatnám, hogy nagyon helyén lett volna ilyesmit nyíltan meghazudtolni e házban annyival is inkább, mert az ellenzék mindig gyengébb és mert nincs módja ezt a fejedelemmel desavouáltatni.

De nem volt nézetem szerint helyes mód ez eljárás azért sem, mert félreértésre ad alkalmat és mert épen azt nem éri el, ami a bevallott czélja, hogy széles körökben tudomásra hozassék. Hiszen ezen urak a dolog természete szerint nem jelenthetik ki nyilvánosan, mi volt a fejedelem nyilatkozata; semmi módja nincs a nagy közönségnek arról hitelesen értesülni, és ha elhiszi, hogy így történt, a t. miniszterelnök úr hitelére hiszi el, mert a miniszterelnök úr azt mondja, hogy nincs ugyan értesülve, hogy mi történt, de jót áll róla, hogy egyéb nem történt. Nem lett volna-e elég, ha a t. miniszterelnök úr a koronának ezen demonstráló fellépése nélkül megmondja és kijelenti, hogy vette a kétségtelen bizalom jeleit a korona részéről és nem adni okot arra, hogy úgy tűnjék fel, mintha a korona demonstrált volna a t. miniszterelnök úr személye és politikája mellett, amint alkotmányunk szelleme szerint ez nem szabad, amint ezt tenni nem lehet. (Helyeslés balfelől.)

Egyébiránt én egyre vagyok bátor a t. ház figyelmét végül felhívni. (Halljuk! balfelől.) Arra, hogy Jókai t. képviselőtársam olyan nagy örömmel hivatkozott arra, hogy ki fogná

pótolni ezt a kormányt és kétségtelen, nagy meglepéssel vette, hogy a korona bizalmának jelei jelentkeztek. Ámbár higgyék el, t. képviselőtársaim, hogy ezen kétely a t. miniszterelnök urat nem bántja, amelyet ő említett. Hiszen a t. miniszterelnök úr nyíltan, a házban demonstrative megjelölte a maga utódját, gróf Szapáry Gyula igen t. pénzügyminiszter úrban. Nem egyszer demonstrative mondta, hogy ő nyugalommal vonulna vissza már most a magánéletbe, mert gróf Szapáry pénzügyminiszter úrban oly utódot lát, kinek nyugalommal engedné át a kormányzást. (Mozgás jobbfelől.)

Hát olyan nagy oka van Jókai t. képviselő úrnak azt hinni, hogy a t. miniszterelnök úr megváltoztatta nézeteit? Vagy t. képviselőtársam elkeseredése csak onnan ered, mert ő nincs egy nézeten a t. miniszterelnök úrral? De bármint legyen is, csak egyetlenegy esetben lehet mondani és lehet tiltakozás nélkül elfogadni egy miniszterről nem azt, hogy pótolhatatlan, hanem azt, hogy nehezen pótolható. Én nem örömmel mondom, nem látom és nem láttam, hogy a t. miniszterelnök úr ehhez a módhoz nyúlt volna. Ha a korona bizalmát demonstrálni akarja ebben a házban, van annak egy sokkal kevesebb gyanú által kísérhető, egy sokkal komolyabb, egy státusférfiúhoz, meggyőződésem szerint, sokkal illőbb módja, és ez az, mikor olyan kérdésekben, melyeket mindenki helyeseknek, szükségeseknek tart az ország érdekében, de melyekről joggal, vagy nem joggal, azt mondták, hogy a helyes kezdeményezés akadálya a korona akaratában van, ha az olyan miniszter az ilyen kérdésekben az ország szükségleteinek megfelelő kezdeményezéssel lép a ház elé: az ilyen tények által való demonstrálása a korona bizalmának sokkal többet ér annál, mint amit a négy fal közt nyújtanak és amiről nem tudjuk, hogy minő áron lett elérve és minő politikára megnyerve.

Ez a neme a korona bizalma demonstrálásának ily kezdeményezés útján az, melyre egy komoly államférfiú vágyakozhatik.

De midőn egy oly határozati javaslatot kapunk még ezen kérdésben, hogy azt látjuk: abban nincs vezéresillag, mely után valaki hajóját irányozhatná, hanem legfeljebb

egy bolygó fény, mely politikai ingoványokba vezet, ilyen határozati javaslatot, bármilyenek legyenek ama bizalom kétségtelen jelei, én részemről elfogadni nem fogok. (Élénk helyeslés balfelől.)

Szavazás előtt, a február 6-iki ülésben, még Tisza Kálmán miniszterelnök beszélt. Hosszasabban foglalkozott Szilágyinak fejtegetéseivel. Az ellenzék vádjára megjegyezte, hogy az akkor illetné méltán, ha azt mondta volna, hogy a családjoggal kapcsolatosan sem kell az egyházpolitika függő kérdéseit megoldani. Ezt pedig nem állította. Viszont rámutat Szilágyi beszédében arra az ellentétre, hogy őt e törvényjavaslat bukása miatt a szabadelvűség elejtésével vádolja ugyanakkor, midőn elismeri, hogy a házassági kérdés különböző megítélése nem ellenkezik a szabadelvűséggel, s reactióról vagy ultramontánizmusról a törvényjavaslat elvetőivel szemben nem lehet igazságosan szólni. Visszatér a settenkedés vádjára is, s ebben ismét ellenmondást fedez föl Szilágyi és pártja viselkedésében. Amit ő — Tisza — javasolni kívánt, arról ők második értekezletükkor tájékozva voltak, mert minden lap közölte, s épen akkor mondták ki lapjukban, hogy megállapodásukról nem adnak ki semmit.

Szilágyi: Nem akkor volt.

A lap szerint akkor volt.

Egyes esetekben, igaz, támogatták Szilágyiék a kormány előterjesztését; de tegnap maga Szilágyi ismerte el, hogy a szóbeli esetben nem határozhatták meg, mit fognak tenni, mert nem tudták, hogy a kormány mit akar tenni. (Derűtség jobbfelől.) Ha valakinek van egy dologra nézve megállapodott nézete, ki fogja azt mondani s nem várja be, mit proponál Tisza, hogy azután annak nekimehessen. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Tisza beszéde után Szilágyi Dezső félreértett szavainak helyreigazításakép szólalt fel:

Szilágyi T. ház! Én csak arra kérek a t. háztól engedelmet,
Dezső hogy szavaimnak félreértésén alapuló azon két vádra nézve, hogy két ellenmondásba bonyolódtam, — és köszönöm, hogy a miniszterelnök úr felemlítette — szavaim értelmét megmagyarázhassam. (Halljuk!)

A t. miniszterelnök úr két ellenmondással vádolt. Az egyik — a kisebbik — arra vonatkozik, hogy ellenmondás van abban, hogy mi bevárandónak tartottuk a kormány álláspontját, mielőtt tudtuk volna, hogy annak ellenében vagy azzal szemben mit szándékozunk tenni, holott kell álláspontjának lenni minden pártnak és minden egyesnek ily kérdésben. Az utolsóban tökéletesen igaza van, és megint bátor vagyok azt mondani, hogy hiányos információja van a t. miniszterelnök úrnak; mert a második conferentia eredményét, azt t. i., amit tenni fogunk, titokban tartandónak nem tartottuk. De hogy megvolt álláspontunk ebben a kérdésben, ezt a t. miniszterelnök úr nagyon jól tudta. Ez volt azon határozati javaslat, amelyben kijelöltetett a reformkérdés iránya, és amelyet újra azért nem terjeszthettem elő a házban, mert ez már egyszer elvettetett és házszabályaink nem engedik meg, hogy azt másodszor is behozzam. Ennélfogva határozunk nem azért kellett, hogy e kérdésben mi az álláspontunk, mert az ismeretes volt és senki előtt abból titkot nem csináltunk, hanem kellett azzal szemben állást foglalnunk, amit nem tudtunk, t. i. a kormány álláspontjával szemben. Ez tehát nem ellenmondás.

A második vád, a mivel a t. miniszterelnök úr engem illet, az, hogy azt mondja: ellenmondás van abban, hogy egyrészt őt vádolom a liberális reform elejtésével, másrészt azt mondom, hogy ami a főrendiházban történt, mindazon elemeket egy középkori setétséggel és reactióval vádolni nem lehet.

Hát, t. ház, ami az elsőt illeti, én a t. miniszterelnök úr ellen nem azért hoztam fel, hogy a szabadelvű reform ügyét a házasság kérdésében elejtette, mert nem küldötte fel harmadszor a javaslatot, nem azért hoztam fel azt, amit capitulációnak neveztem és annak tartok ma is; azt abban találom, hogy a kormánynak oly helyzetben, mint aminőben nyilatkozata szerint ez a kormány van, ki kellett volna határozottan jelentenie programját e reformkérdésre nézve, és nem ezen, legalább is kétes értelmű határozati javaslattal állani elő, mely még azt is megengedi, hogy a reformokban az elejtett javaslat mértékén alól maradjon. Nem a főrendek részéről szenvedett vereséget, hanem azon határo-

zati javaslatot, amelyben az ügy elejtését láttam, hogy ezt kárhoztattam, hogy az ügynek nem elejtését, hanem azon szélesebb körben való felkarolását vártam, amelyet innen sürgetünk: ebben és a főrendiház elemeire tett nyilatkozatomban ellenmondás nincs; mert pozitíve vagyok értesülve arról, hogy a főrendiházban ezen törvényjavaslat ellen szavazó elemek közt olyan elemek is vannak, kik egy szélesebb alapra tett kezdeményezésre szavazatjukat adták volna s erre nézve, ha kell, magánúton felvilágosítással is szolgálók. Én ezen okból is tettem ama nyilatkozatot és fentartom azért is, mert egyaránt helytelennek tartom azt, ha a főrendiházi elemek minden különbség nélkül reactíval és középkori nézetekkel vádoltatnak, — bár voltak ott kétségtelenül középkori nézetek is — mint amilyen igazgatalannak és helytelennek tartom, ha a polgári házasság barátait a másik oldalról forradalmi és felforgatási törekvésekkel, a házasság erkölcsi alapjainak aláásásával akarják vádolni, akarják azonosítani. Ily nyilatkozatokban nemcsak ellenmondás nincs, hanem ez tisztán a politikai méltányosság és helyes megítélés követelménye. (Helyeslés balfelől.)

Ezzel a tanácskozás befejeződván, a kérdésben névszerinti szavazással döntöttek. A 410 magyarországi képviselő közül, az elnök nem szavazván, igennel 171, nemmel 131 szavazott, távol volt 107; Tisza Kálmán miniszterelnök indítványa tehát mindössze 40 szótöbbséggel győzött.

A GYÖKERES SZABÁLYOZÁS FELÉ. ALAPOZÁS.

FŐRENDI REFORM.

El kell ismernünk, hogy a részleges megoldásra tett kísérlet kudarcza a kormányt sem el nem csüggesztette, sem reformáló szándékától el nem tántorította. Ellenkezőleg, a balsiker csak megacézolta erejét. Most már tisztán állott előtte a helyzet, hogy akár félrendszabállyal, akár mélyebbre ható reformmal jó az egyházpolitika terén, minden igyekezete meg

fog akadni a főrendiház ellentállásán, ha ennek a tényezőnek összetétele a régi marad. Kitűnt, hogy a főrendiház az egyházpolitikában korszerű újításokra nem kapható. A főrendiház ellentálló erejét kellett tehát meggyengíteni, éppen nem megtörni. És ez nem volt könnyű feladat. Olyan reform, amely kiforgatná a főrendiházat lényegéből, arisztokratikus szerkezetéből, mintegy az egyházpolitika érdekében, ily reform magában a főrendiházban lehetetlen volt, még ha sikerülne is a képviselőházzal ilyet elfogadtatni. A kormány tehát, midőn tervszerűen újra czélba vette a reformot, szorgosan ügyelt arra, hogy ez se a megtorlás színében ne tűnjék fel, se pedig nagyon is mélyreható ne legyen; a kellő időben jőjjön s ne menjen túl a múlhatatlanul szükséges mértéken.

Ezúttal szerencséje volt.

Két évvel a keresztény-zsidó házasság bukása után, 1885. elején vitte be a főrendiháznak, mint felsőháznak szervezéséről szóló törvényjavaslatát a képviselőház elé. Az ellenzék nagy hévvel támadta ezt, főleg a kinevezett tagok nagy száma miatt, mint amely a kormányhatalom terjeszkedésének czélzatát árulta volna el, holott épen ez a főrendiház modernizálásának emeltyűje akart lenni. Beható tárgyalás után sikerült a törvényjavaslatot lényeges módosítások nélkül a kormánynak tető alá hoznia.

Nem ment ily könnyen a dolog a főrendiházban. Az eredeti törvényjavaslatnak azon említett igen lényeges intézkedését, amely arra volt hivatva, hogy a felsőházat az újabb eszmeáramlatok számára hozzáférhetőbbé tegye, a főrendiház alaposan megnyirbálta. Igaz, hogy javított is a törvényjavaslaton. Így mellőzte az izraelita hitfelekezetnek főrendiházi képviselőjére vonatkozó rendelkezést. Másrésztől módosított az eredeti szövegen oly irányban, hogy a kezdeményező jog szabatosabban legyen meghatározva s hogy a reform következtében kimaradó tagokból minden különbség nélkül 50 tag legyen egyszersmindenkorra beválasztható. Mindamellet a képviselőház a hozzá visszakértett törvényjavaslatot e jelentékeny módosítások dacára még mindig olyannak találta, mely lényegesen különbözik bár az eredetitől, de mégis haladást jelent, s ezért a többség megnyugvással hozzájárult a főrendiházi szerkezethez. Csakhamar megkezdődtek az új törvényen (1887 : VII. törvényezikk) alapuló

kinevezések s ezzel lassanként bevonult a főrendiház terembe az az új elem, mely ott az egyházpolitika későbbi fordulatában a szabadelvű irányzatnak döntő tényezőjévé lett. Kétségtelen, hogy e reform nélkül minden további komoly kísérlet az egyházpolitika terén meghiusult volna.

Ezzel a reformmal tehát a Tisza-kormány ha nem is biztosította, de a lehetőségig egyengette a célba vett és az országos közvéleményben már akkor alaposan megérlelt egyházpolitikai törvényalkotás sikerének egyik feltételét.

A végleges siker biztosítása még két, ugyanyily fontos feltételhez volt kötve. Az egyik a nagy reformmal szükségkép vele járó költségek szempontjából a pénzügyi helyzet gyökeres javulása, a másik a személyekben rejlő garanciák megteremtése volt. Tisza Kálmán mindakettőre nézve szintén csak a megalapozás munkáját végezhetette. A kivitel dicsősége már nem neki, nem is közvetlen utódjának, hanem a Wekerle-kormányának jutott osztályrészül; a betetőzés művét pedig a harmadik utód: Bánffy Dezső báró kormánya hajtotta végre.

A PÉNZÜGYI EGYENSÚLY. VÁLTOZÁSOK A KABINETBEN.

Tisza Kálmán miniszterelnök ennek az évnek utója felé, november 29-én ülte meg kormányzása tizedik évfordulóját. A szabadelvű párt ebből az alkalomból lelkesen ünnepelte a kipróbált vezért. A Budapesten tartott országos kiállítás szép sikere fényt árasztott az országra, de a kormánynak is jelentékeny erkölcsi hasznot hajtott. Ámde az ünnepi hangulatot csakhamar elűzték a politikai élet súlyos rázkódásai.

Már az 1886. év tavaszán a Janski-ügy igen kínos helyzetet szült. Janski Lajos vezérőrnagy beszéde május 21-én, Budavár visszavételének évfordulóján, a budai es. és kir. katonai temetőben országszerte felkavarta a szenvedélyeket. Janski a Budapesten állomásozó műszaki csapatok tisztikara élén koszorút tett le Hentzi sírjára s őt mintegy eszményképül állította a hadsereg elé. A dolog váratlanul nyilvánosságra kerülván, másnap a képviselőházban interpellációra adott alkalmat Szalay Imre és Ugron Gábor részéről. Az ifjúság bevverte Janski ablakait, és a forrongás terjedt. Tisza miniszterelnök május 24-én igen erélyesen válaszolt az interpellációkra. A nemzeti közérzet

ellen tett öntudatos, ünnepélyes és hivatalos tüntetésről — úgy mond — szó nem lehet. De midőn ezt konstatálja, nem késik kijelenteni, hogy az eljárást tapintatlannak és helytelennek tartja. Ez szerinte a döntő, elhatározó körök álláspontja, katonai körökben is, fel a legfelsőbbig. Az erélyes nyilatkozat azonban, úgylátszik, épen a felsőbb katonai körök neheztelését vonta magára, mert elégtételül a miniszterelnöki székéből kapott sértésért csakhamar következett Albrecht kir. herczeg harcziashangu felköszöntője Boszniában, majd Belcredi gróf volt miniszter támadó élű felszólalása az osztrák birodalmi gyűlésen. Mindezek alaposan feltűzelték az országos közvéleményt. A fővárosban egyremásra óriási tüntetések folytak, az utcai zavargások napokig ismétlődtek, és csak a katonaság közbelépése tudta a rendet helyreállítani. De a lelkek békéje nem állott helyre, sőt még magasabbra hágott az elkeseredés, mikor köztudomású lett, hogy Janskit előléptették hadtestparancsnokká, az addig volt hadtestparancsnok, a magyar érzelmű Edelsheim-Gyulai Lipót báró pedig nyugdíjba megy. A fővárosban bizottság alakult a mozgalom vezetésére polgárokból és képviselőkből, s augusztus 1-én nagy tiltakozó népgyűlést tartottak.

Az ügy annyira elmérgesedett, hogy a király beavatkozására volt szükség a nemzeti becsületen esett csorba kiköszörülése és ezzel a nyugalom biztosítása végett. Ő Felsege augusztus 11-én igen meleg hangú nyilatkozatot intézett a miniszterelnökhöz, amelyben kijelentette, hogy Edelsheim-Gyulai nyugdíjazása tisztán szolgálati okokból történt, s utalt arra, hogy egyesek tényeiért nem méltányos az egész hadsereget vádolni. Ez a királyi kézirat a Janski-ügyet ugyan elsimította, de fulánkját nem vette ki a nemzet politikai életéből. A parlamenti többség türelmének tartós próbára tétele s a nemzeti élet teljességének ez ügyből folyólag ismét szembeszökően nyilvánuló fogyatéka a minisztérium állásának gyengülésével járt. A közvéleményre való hatása ez ügynek a választásokban fejeződött ki. Az új választási törvény alapján, mely az országgyűlések tartamát háromról öt évre hosszabbította meg, a közjogi ellenzék mindjárt az első alkalommal meggyarapodva került vissza a parlamentbe.

A pénzügyek romlása állandó válsággal fenyegetett és gyors cselekvést kívánt. Tisza egyelőre úgy segített a bajon, hogy maga vette kezébe a pénzügyi tárcza vezetését s igen nagy eréllyel

látott a munkához. Mint államtitkár Wekerle Sándor volt mellette, aki utóbb, 1889. április 9-ikén a tárczát is átvállalta Tisza kezéből és fáradhatatlan munkával hamarosan előbbre vitte, majd egészen rendbehozta az ország pénzügyeit. Ezzel meg volt teremtve az egyházpolitika erélyesebb irányzatának másik feltétele is. A harmadik, a személyi garanciák kérdése, nyomról nyomra haladt a megoldás felé; sőt részben, Wekerle bevonásával, már ennek a feltételnek is eléje dolgozott a miniszterelnök.

Trefort halálával, 1888. augusztus 27-én, megüresedett a vallás- és közoktatásügyi tárca. Ennek betöltése tehát, ugyanabban az irányban a miniszterelnököt már előbb foglalkoztatta. Ritka emberismeretével sikerült e tárca intézésére a legodaillóbb erőt megnyernie Csáky Albin gróf szepesi főispán személyében. A kabinet eikölesi súlya e két akvizíció által sokban növekedett s a készülő nagy harcz esélyei sokat nyertek.

Mindamellet a miniszterelnök állása a kormány élén mindinkább tarthatatlanná vált.

Még a Janski-ügy nagyon is elevenen élt a köztudatban, mikor az 1889. elején beterjesztett véderőtörvényjavaslat tárgyalására kerülvén a sor, az ellentétek fokozottan kiélesedtek. — A törvényjavaslat ellen az egész ellenzéki tábor összefogott. A 14. §., amely a hadi létszámnak megállapítására vonatkozott és a 25. §., mely az egy év leteltével tiszti vizsgát nem tevő önkénteseket egy további évre kötelezte volna, a legerősebben kihívta az ellenzéki támadásokat. És méltán. A tíz évről tíz évre való megállapítás jogát feladó 14. §-t a kiegyezési törvénybe ütközőnek bizonyították, a 25. §-t pedig a magyarság szempontjából bélyegezték súlyos sérelemnek, minthogy a tiszti vizsgálat nyelve a német lévén, természetesen a szakasz súlyos intézkedése legelsősorban a magyar ifjakat hozta volna rosszabb helyzetbe.

A két tábor közt elkeseredett küzdelem indult meg. Hónapokon át folyt a szenvedélyes vita a képviselőházban és a lapokban. Az ellenzék, teljes erejét összeszedve, a nemzeti ügy védelmére hívta csatába a közvéleményt. A székesfővárosban tartott hatalmas arányú tüntető körmenet már előre vetette a törvényjavaslat sorsának árnyékát. A képviselőház termeiben a viták szenvedélyes hangja akkora feszültséget szült, amely folytonosan robbanással fenyegetett. A ház folyosóján és a ház előtt heves jelenetek játszódtak le. Rohonczy Gedeon képviselő revolverrel

lőtt egy fiatal emberre, akiben merénylőt sejtett. Az utczai tüntetések nagy méretekben újultak meg és fővárosszerte a rombolás képe maradt utánuk.

Mindez csak egy-egy tünete volt az általános izgalomnak, mely utóbb már odáig fajult, hogy a miniszterelnök személye és élete sem volt biztonságban. Ezek a Tisza miniszterelnök ellen irányuló folytonos fenyegetések, sőt tetteles támadások a közrend megvédése szempontjából ismét katonaság kirendelését tették szükségessé. Az utczák háborús színt öltöttek. Napról-napra fokozódtak az ellentétek s a kormány helyzete napról-napra nehezedett. A kiméretlen harc csak Rudolf trónörökösnek hirtelen közbejött halálával esillapult le. A beállott nemzeti gyász csendjében a kormány visszavonta az odiózus 14. §-t. De maga ahelyett, hogy visszavonult volna, inkább a kabinetnek újabb megerősítésére gondolt. Választása Szilágyi Dezsőre esett. S ezzel az egyházpolitikai reformok érdekében mindaz, amit a személyekben rejlő biztosítékkal való megalapozás iránt a kormány tehetett, végre volt hajtvva.

SZILÁGYI DEZSŐ IGAZSÁGÜGYMINISZTER. POZSONYI LEVELE.

Az 1887—92-iki országgyűlésen Szilágyi Dezső egy ideig mandátum nélkül volt. Karezagon, ahol jelölték, kisebbségben maradt. Egy hónap múlva azonban (okt. 21.) mint Pozsony I. kerületének jelöltje mond programbeszédet, s itt 116 szótöbbséggel meg is választják (nov. 4.) a szabadelvűpárti Molecz ellenében.

Szilágyi a véderővitában még teljes erővel a kormány ellen harcol. 1889. márczius vége felé, a mikor pedig már kész a meg egyezés közte és Tisza Kálmán miniszterelnök közt, még az ellenzékkel szavaz. De ugyanekkor a lapok már bőven tárgyalják és érdeme szerint kiemelik a kabinetbe való közeli belépésének nagy jelentőségét. Kinevezése április 12-ikén jelenik meg. Lemond mandátumáról, hogy új választásnak vesse alá magát s egyszermind a tárczavállalás okairól és igazságügyi politikája céljairól nyílt levelet intéz választóihoz. (»Pozsonyi levél«.) Április 24-ikén, most már ellenjelölt nélkül, újra megválasztják. Programját május 29-iki nagy beszédében fejti ki a képviselőház előtt. Ebben az egyházpolitika még érintve nincs. A beszéd máris teljesen

igazolta mindazokat a várakozásokat, melyek a miniszteri székben személyéhez fűződtek. A lapok meleg elismeréssel üdvözlik programjáért. »Egy liberális miniszter őszinte expozéja volt, mely egy lépéssel tovább vitte az alkotó elveket az igazságügynek mind a három területén : a jogi törvényhozásban, a bírászkodásban és az igazságügyi adminisztrációban, megjelölván a legközelebb eső és azután a távolabbi tennivalókat«, írja a szabadelvű Pesti Hirlap május 31-iki számában a közvélemény hű visszhangjaként. Működése elé gazdag reménykedéssel néz az ország. Tőle várja mindenki a jogállamnak oly szellemben való kiépítését Magyarországon, amint egykor Deák Ferencz megalkotta annak képét a maga lelkében. A munka meg is indul vezetése alatt az igazságügyminiszteriumban s nemsokára egymást érik a miniszter alkotó erejének tanubizonyságai.

TISZA TÁVOZÁSA. SZAPÁRY-KORMÁNY.

De sem az ország pénzügyeinek Wekerle erőlyes kezétől intézett fellendülése, a pénzügyi egyensúly helyreállítása, sem a kormánynak Wekerle, Csáky és Szilágyi bevonásával történt erősödése nem tudták feltartóztatni a miniszterelnök bukását, mely a Janski-ügygel és véderővitával összefüggő események óta jóformán meg volt pecsételve. Az utolsó lökést s egyúttal az alkalmat, hogy a miniszterelnök visszavonulásának útja ne maradjon az egyéniségéhez méltó erkölcsi tartalom híján, a honossági törvény revíziója adta meg. E törvényjavaslatnak egyik intézkedését — 10 évi távollét után az állampolgárság fenntartása érdekében való jelentkezés köteleességét — Kossuth Lajos úgy értelmezte, hogy az őt megfosztja magyar honosságától. Kossuth álláspontjával a közjogi ellenzék is azonosította magát s ily értelemben módosítást követelt a törvényjavaslaton. Az erre vonatkozó kérvények tárgyalásakor, 1889. nov. 22-én, Perczel Miklós felszólalása után Tisza erre vonatkozólag kedvező értelemben nyilatkozott. Nevezetesen kijelentette, hogy hajlandó a törvénynek oly irányú módosításába belemenni, mely szerint az a honpolgár, akit valamely város díszpolgárul megválaszt, a tíz év után való jelentkezés nélkül is megtartja honpolgárságát. Azonban minisztertársainak s a szabadelvű pártnak magatartása miatt nem tudván érvényesíteni kijelentett álláspontját, 1890. márczius

13-ikán megvált a miniszterelnöki széktől, hogy azontúl mint közlegény foglaljon helyet a szabadelvű párt soraiban. Helyét Szapáry Gyula gróf fogalta el. (1890. márcz. 17.) Az új kormány következőleg alakult meg : miniszterelnök és belügyminiszter : Szapáry Gyula gróf, a Felső személye körül : Orczy Béla báró, honvédelem : Fejérváry Géza báró, kereskedelem : Baross Gábor, vallás- és közoktatás : Csáky Albin gróf, pénzügy : Wekerle Sándor, igazságügy : Szilágyi Dezső, horvát-szlavon-dalmát miniszter : Josipovich Imre, földművelés : Bethlen András gróf.

Kormányának bemutatkozásakor Szapáry gróf miniszterelnök mint sarkalatos programmpontját a pénzügyi egyensúly helyreállítása művének teljes befejezését hangoztatta. Az igazságügyi és közoktatási tárczákra nézve kijelentette, hogy azon reformeszmékhez, melyeket a szakminiszterek már az előbbi kormány alatt részleteztek, az új kormány is ragaszkodik, azokat teljes egészükben fenntartja s a kormánytól felállítandó sorrendben őket valósítani törekszik.

Tisza Kálmán visszavonulásának lépcsőjéről : a honossági törvényről ellenben leplezetlenül megmondta, hogy nem kíván vele foglalkozni. Ez a lehető legrosszabb »jó nap« volt, amellyel beköszönthetett. Természetesen a »fogadj Isten« sem volt valaminőyás.

*

1890. február 18. Andrassy Gyula gróf elhunytának napja.

A PÁRTKÖZI HELYZET.

A kormányváltozás mitsem javított a szabadelvű párt és az ellenzék kölcsönös viszonyán. Szilágyi Dezső igazságügyminiszternek a konzuli bírászkodásról beadott törvényjavaslata körül új erővel éledt fel a küzdelem. Jóllehet a közjogi ellenzék intézte a támadásokat, a harc lelke mégis Apponyi Albert gróf volt. Közte és Szilágyi igazságügyminiszter között, bár rendkívül magas színvonalon mozgó, de ép oly elkeseredett vita indult meg a parlamentben. Az egymással szemközt álló pártok sohasem nézték ridegebben egymást, az ellentétek sohasem voltak élesebbek, mint e nagyszabású, fényes mérkőzés után.

A vármegyei közigazgatás és önkormányzat rendezéséről ugyanezen év (1890.) folyamán benyújtott törvényjavaslat eleinte

a pártközi helyzet javulásával kecsgetett, hiszen a kormány ezzel a törvényjavaslattal Apponyi és a nemzeti párt, különösen Grünwald Béla rég sürgetett reformeszméinek kívánt testet adni. Úgy látszott, hogy ezen a ponton a közeledés megtörténhetik az egy közjogi alapot valló pártok között, s ezzel a törvényjavaslat sorsában is kedvező fordulat fog beállani. Apponyi és pártja részéről meg is volt a békére való hajlandóság. Ellenben a szabadelvű párt magatartása sehogy sem kedvezett a kiegyenlítő irányzatnak. A jószándék csakhamar meghiusult, a reménységek füstbe mentek. Velük együtt eloszlott annak lehetősége is, hogy a kormány céljt érjen törvényjavaslatával, mely ellen a szélsőbal, a megyei intézményben rejlő alkotmánybiztosítókat féltve, kitűzte az obstrukció zászlaját. A Szapáry-kormány, meggyőződésén erőlködése hiábavaló voltáról, végre beírta azzal, hogy az államosítás elvét törvénybe iktassa. Papiroson lévő törvényeink száma eggyel szaporodott. A lex Szapáryana volt a kövér harcznak sovány eredménye.

UJABB ELKERESZTELÉSI ÜGYEK.

Az év vége felé, a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése során — 1890. november 18-ikától — a kormány egyházpolitikája erős vitát idézett elő. Ezúttal azonban a vita nem maradt meddő.

Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi miniszternek egy rendelete forgott felszínen. A miniszter még az év elején, február 26-ikán, hatályon kívül helyezte elődjének, Trefortnak 1888-iki intézkedését és szabályrendeletet bocsátott ki az akkoriban sűrűn felmerülő elkeresztelési esetek ügyében.

A rendelet ellen az alsó papság országszerte nagy izgatást kezdett. Egymásután érkeztek a képviselőházhoz és a főrendiházhoz az 1868 : LIII. t.-cz. módosítását sürgető kérvények. Az országgyűlés tehát most már az elkeresztelési ügynek nem a régi alakjával, hanem ennél továbbmenő fejleményeivel volt kénytelen számolni. A tárgy körül másfél hétig tartó vita keletkezett.

Csáky rendeletét részint a törvényesség és végrehajthatóság, részint a katolikus dogmákba való ütközés szempontjából támadták.

Mindjárt a vita kezdetén Irányi Dániel lelkés beszédben a gyökeres szabályozást sürgette, mint a bajok orvoslásának egyedüli módját. Feltárva az ügy előzményeit, a szabadelvű kormányok viselkedését azzal magyarázta, hogy félték a papságtól, melynek támogatására, segítségére a választásoknál szüksége volt a kormánynak s azért nem mertek a szabadelvű intézmények létesítéséhez fogni. A katolikus papság pedig, tapasztalván a kormány féltékenységét, mind bátrabb és bátrabb lett, míg végre nemcsak a miniszteri rendeletnek, hanem magának a törvénynek is elleneszegült. Most már az 1868-iki törvény megváltoztatása iránt fordulnak kérvényeikkel a törvényhozáshoz, de csak miután előbb máj megszegték a törvényt és hitelveikre hivatkozva, kijelentik, hogy jövőre is meg fogják szegni. Magát a rendeletet Irányi sem tarjta az 1879-iki törvényre alapíthatónak. A törvény szerinte csak oly esetekben hatalmazza fel a minisztert rendelet kiadására, midőn rendőri tilalom vagy rendőri intézkedés áthágásáról van szó. Az elkereszteléseket, illetőleg a bizonylatok kiadásának elmulasztását pedig rendőri kihágásnak minősíteni alig lehet. Elismeri a kormány szándékának helyességét, hogy az 1868-iki törvény 12. §-ának, mivel azt a felső bíróság az illetéktelen elkeresztelésekre alkalmazhatónak nem találta, más úton szerezzen érvényt. Csakhogy erre nem a rendelet való. Törvényt magyarázni és pótolni csak a törvényhozás van jogosítva. Midőn a kérvényezők a lelkiismeret szabadságára, a szülők természeti jogaira, a jogegyenlőségre hivatkoznak, ebben az orvoslás útja is meg van jelölve: tegyük meg, amit kívánnak, intézkedjék az országgyűlés törvényezikkek alkotásával. Határozati javaslatot nyújt be, mely szerint a képviselőház utasítja a kormányt, hogy a vallás szabad gyakorlatáról és a polgári házasságról törvényjavaslatokat terjesszen elő.

Szapáry Gyula gróf miniszterelnök: A kormánynak kötelessége a törvényt végrehajtani s az e végből szükséges intézkedéseket megtenni. Ez volt célja a miniszter rendeletének; azt a kormány fenntartja és ragaszkodik végrehajtásához. Abban az esetben pedig, ha intézkedései nem lennének elegendők és annak szüksége mutatkoznék, hogy törvényhozási intézkedést fogantossin, meg fogja tenni e részbeli előterjesztéseit, esetleg a polgári anyakönyveket is behozza. A kormány azt tartja, hogy az anyakönyvek vezetése oly polgári funkció és oly szükség, melyre

nézve a kormány van hivatva megszabni az eljárás módját; és ha az eddig követett eljárás nem bizonyul tovább czélszerűnek, intézkedni fog, hogy az 1868-iki törvény végrehajtását biztosítsa.

Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter: Mindenkinnek joga van a törvényhozáshoz fordulni a meglévő törvény módosítása iránt. De mindaddig, amíg a törvényhozás e kérelemnek helyt nem ad, a fennálló törvény kell hogy respektáltassék.

A február 26-iki rendelet — úgymond — logikus és természetes folyománya az 1868: LIII. t.-cz. 12. §-ának. A törvény imperative rendelkezik a vegyes házasságokból született gyermekek vallása iránt. Másrészt pedig az anyakönyv törvényeink értelmében közokirat jellegű. Megengedhető-e, hogy a törvények szerint ily jelleggel bíró kimutatás ellenkezzék a törvény rendelkezésével? Intézkedni kellett, hogy az anyakönyvek vezetése összhangba hozassék a törvénnyel. A miniszternek kötelessége örködni a törvények végrehajtásán és biztosítani végrehajtásukat akkor, midőn a végre nem hajtás mindenféle panaszt, összeütközést, kellemetlenséget, zavart okoz. Vitatja, hogy rendelete jogszerű és törvényes alapon nyugszik, kibocsátására szükség volt és kijelenti, hogy azt lényegében fenntartja s végre kívánja hajtani mindaddig, amíg be nem áll annak szüksége, hogy e tárgyban törvényjavaslattal lépjen a ház elé. Rámutat arra, hogy az 1868-iki törvény végrehajtásában akkor, midőn a törvény megalkottatott, nem találták meg ugyanazt az akadályt, melyet most felfedeznek. Huszonkét év óta most halljuk először, hogy a törvényt nem lehet keresztülvinni, mert hitelbe ütközik. Konstatálja továbbá, hogy 1868. óta minden egyes konkrét esetben, mely elintézés végett a miniszterig felment, minden miniszter az 1868: LIII. t.-czikk 12. §-a értelmében határozott.

Hozzáteszi, hogy azon eljárási módozat, melyet a rendeletben általánosítani kíván, igen sok helyt majdnem egész egyházmegyékre kiterjedőleg most is gyakorlatban van, és nem találtak benne hitelvi nehézséget. A legfőbb ítélőszék pedig, valahányszor végérvényesen ítelt ily esetekben s az illetőket felmentette, indokolásában mindig kimondta, hogy a keresztelés által a vádolt lelkész még nem vette fel az illetőket a katolikus egyházba,

hanem csak általánosságban a kereszténységbe, s a bíróságnak ezen indokolása ellen semmi oldalról ellenmondás nem halatszott.

Méltán feltételezhette -- úgymond -- ily előzmények után, hogy ezen az alapon a kivonatokat a lelkészek akadálytalanul átküldhetik egymáshoz.

Végre az illetékes közegekkel, nemcsak katolikusokkal, hanem más keresztény felekezetiekkel is, a kérdést előre meg-tárgyalta. Igaz, nem találkozott egy sem, aki buzdította volna (Élénk derültség); de erre nem is volt szükség, úgysis tudta, mit akar elérni. Ellenezni csak egyetlenegy ellenezte; azonban dogmabeli akadályt egy sem hozott fel.

A rendelet kibocsátása után a püspöki kar konferenciát tartott s a rendeletet ideiglenesen elfogadhatónak és végrehajthatónak találta; ily értelemben adta is ki végrehajtási utasítással az alpapságnak. Ez a püspöki értekezlet bizonyos kérdések felvilágosítása végett Rómához fordult ugyan, de ebben a miniszter nem lát helyteleníteni valót; a katolikus egyház szervezete ezt megokolja, sőt némely esetekben szükségessé teszi. De szerinte az is, hogy ily kérdés intéztetett Rómához, csak a mellett szól, hogy hitelvi kifogás a priori nem forgott fenn, mert különben nem kellett volna kérdést intézni.

Egyébiránt akármit határozna is az egyház, az semmiben sem alterálhatja az állami törvénynek tekintélyét s a felelős miniszter rendeletének érvényességét. (Általános zajos helyeslés.) A törvény ellen beadott kérvények, a rendelet ellen irányuló panaszok iránt a törvényhozás véglegesen határoz és határozata ellen semmiféle felebbezésnek helye nincs, mert a törvényhozás az egyedüli és utolsó fórum ily ügyekben. (Általános zajos helyeslés.) A mozgalom, úgymond, melynek tanui vagyunk, a katolikus egyházban a belforradalomnak bizonyos neme. Az alpapság túl-megy azon a határon, melyet a főpapság kijelölt: egyházpolitikát csinál és zászlót tűz ki. Mint hazafi és katolikus egyaránt mélyen fájlalja ezt az állapotot, de a felelősség érte nem őt terheli. Nyugodt lelkiismerettel veti magát alá a ház elhatározásának.

Az ülés naplója szerint a miniszter beszéde után élénk helyeslés és zajos, meg-megújuló éljenzés és taps hangzott fel a jobb-és szélsőbaloldalon; a háznak számos tagja körülveszi és üdvözlí a minisztert.

Igen jelentékeny mozzanata volt a vitának Horvát Boldizsár beszéde. Az egyetlen út és mód, úgymond, mely a mostani tévetegből kivezet, anélkül, hogy kompromittálná a végrehajtó hatalom tekintélyét, a törvény és törvényhozás méltóságát, vagy összeütközésbe jönnie a katolikus elvekkel : minden habozás és késedelem nélkül felmenteni az egyházakat az anyakönyvek vezetésétől, elrendelni az általános polgári anyakönyvek behozatalát és vezetésüket kizárólag állami közegekre bízni. (Hosszantartó zajos helyeslés.) »Az erkölcsi világban, így fejezte be szavait, szintúgy mint a fizikai természetben, a dagályt apály váltja fel. Ez minden nemzetnél így van, nálunk is, azzal a különbséggel azonban, hogy itt, fájdalom, a rövid dagályt többnyire hosszú apály követi, és néha évtizedeken át kell arra várakoznunk, míg a nemzeti apathiába temetkezett nagy eszmék sírjukból újra győzedelmesen feltámadnak. Sok jel arra mutat, hogy ismét kedvező dagály közeleg. Ne hagyjuk azt sikertelenül elillanni, ne várjuk az új apályt, siessünk az evezőkhöz !« (Élénk, hosszas éljenzés és tetszés.)

Szívák Imre : A rendelet törvényes. Az állam le nem mondhat azon jogáról, hogy a biztonságának magasabb feladata szempontjából szükséges intézkedéseket az anyakönyv terén is meg tegye. Tény az, hogy ebben az országban 22 esztendőn keresztül minden érvényesülhetett : akármelyik felekezethez tartozó papnak szeszélye, önkénye vagy akarata ; de ami nem érvényesült, az épen maga a törvény. Nézhet-e nyugodtan az állam kormánya, hogy a felekezetek közt naponként oly elbirtoklások történnek, amelyek következtében az érdekelt állampolgár azt sem tudja végtére, hol vannak az ő létviszonyai nyilvántartva, mert annál a felekezetenél, ahova törvény szerint tartozik, nincsenek meg e rá nézve fontos adatok, ahol pedig nyilvánlatban tartják ezeket, oda ő törvény szerint nem tartozik ? Ily abusust a minis.ter, felelőssége tudatában, nem tűrhetett tovább. A kormánynak gondoskodnia kellett a törvény végrehajtásáról s az 1879 : XL. t.-cikk 1. §-a szerint rendelet kibocsátásával igenis joga volt ehhez. Szükséges volt a büntető szankezió megállapítása is, mert különben az intézkedésnek foganatja nincs és az abusus meg nem szűnik. A kormány nem tett egyebet, mint a törvény iránt való tiszteletből érvényt szerzett az állam becikkelyezett moráljának.

A beadott kérvények ama czéljával szemben, hogy az 1868. évi LIII. t.-czikk a szülők szabad vallásválasztási jogának helyreállításával revízió alá vétessék, a törvénynek változatlan fenntartása mellett van s a kormány nyilatkozatát úgy üdvözli, mint annak bizonyosságát, hogy a kormány őszinte barátja a szabadelvű intézményeknek és akarata komoly akadályja minden reakeciónak. Az anyakönyvek vezetésének állami kezelésbe vételét — nem törvény, hanem rendelet útján — véli a legkiméletesebb módnak a zavarok megszüntetésére.

Fejtegeti a kérvényekben kifejezésre jutó mozgalomnak veszélyeit magára a katolikus egyházra nézve. A katolikus egyház nem annak köszönheti hazánkban predomináns állását, hogy az államhatalmat gátolta feladatai teljesítésében, hogy ellentét esetén a megoldást kívül kereste volna. Kulturhareztól a szónok nem fél. Ily harc esetén a főpapság is tisztában lehet két dologgal: először azzal, hogy szemben fogja találni magával a katolikus egyháznak művelt elemeit; másodsor, hogy ilyen harcban az ország összes szabadelvű elemei támogatni fogják a kormányt és nem fogják meggátolni abban, hogy az államhatalom önvédelmi akeziójának sikeréire szükséges hatalmi eszközöket onnan vegye, ahol találja, esetleg a katolikus papságtól is. »Mi számíthatni vélünk, úgymond, azon pátra, s azt hiszem, köztünk ebben legalább különbség nem lehet, mely a nemzeti önállóság minél nagyobb kifejesztését írta fel zászlajára; számíthatni vélünk azon párt közreműködésére, amely szeret a nemzeti állam kiépítésén munkálkodni. Tisztában vagyunk azzal is, hogy itt nem üres formulák, nem politikai jelszavak felett, hanem intencziók felett fogunk szavazni. Tisztában vagyunk azzal is, hogy igenis, magának a liberalizmusnak nagy kérdései felett fog döntés történni és köztünk s a túlsó oldal között e tekintetben ma megépülhet a válaszfal, mely bennünket örök időkre el fog egymástól választani. E harcban mi azon tudattal fogjuk megállani helyünket, hogy e harc nemcsak a jelen, de a jövő felett is dönteni fog, és kormányunkat e tekintetben nemcsak a jelenben, hanem a jövőben is kívánjuk támogatni szavazatunkkal, annak erőt kívánunk adni jövő akeziójához és tisztában vagyunk azzal az egyház jelszava szerint is, hogy: »qui non est nobiscum, est contra nos«. Aki ebben a kérdésben nincs velünk, mint akik a törvény-tisztelet s az államhatalmi elv és tekintély eszméit képviseljük,

az üzenjen hadat korunk modern eszméinek, amelyeknek szolgálatában én ma a szabadelvű pártot látom. A magyar liberalizmus ugyan passzív, de ha létében támadtatik meg, mint most történt : kilép az akció terére s megállja helyét mindaddig, míg feladatait megoldotta.«

Óhajtván, hogy a közvélemény tájékozása végett a ház határozatilag fejezze ki álláspontját, a következő határozati javaslatot terjeszti be :

Mondja ki a t.ház határozatilag, hogy :

I. tekintettel arra, miszerint a vallás- és közoktatásügyi miniszternek február 26-án, 10.086. sz. a. kiadott rendelete, mint amely az 1868-dik LIII. t.-ez. 12. §-ának végrehajtását czélozza, törvényeinkkel összhangban van és törvényessége az 1879-ik XL. t.-ez. 1. §-ában gyökerezik ;

tekintettel továbbá arra, hogy ennek kibocsátása a felmerült tapasztalatokkal szemben indokolt és szükséges volt : a ház a vallás- és közoktatásügyi miniszter eljárását helyesli. (Élénk helyeslés jobbfelől, ellenmondások a bal- és szélsőbaloldalon. Felkiáltások : Magyarországot csak törvényekkel lehet kormányozni, nem pátensekkel !)

II. A ház a 1868-ik LIII. törvényezikket, mint amely egyrészt az állam és a vallásfelekezetek és másrészt a vallásfelekezeteknek egymás között annyira szükséges békéjét biztosítja, módosítani nem kívánja. (Helyeslés jobbfelől. Ellenmondás a baloldalon.)

III. A ház helyesli a kormánynak azon kijelentését, hogy oly célból, miszerint az 1868 : LIII. t.-ez. alapelvei minél teljesebben érvényre jussanak, ha ezen törvény végrehajtása körül netalán felmerülő nehézségek szükségessé tennék : ezek elhárítására annak idejében kész a törvényhozás további megfelelő intézkedését kikéni s esetleg a polgári anyakönyvek behozatalára vonatkozó törvényjavaslatot beterjeszteni. (Általános élénk helyeslés.)

Benyújtják : Szivák Imre, Krajcsik Ferencz, Szabó Imre, Fenyvessy Ferencz, Hieronymi Károly, Urányi Imre, gróf Andrássy Gyula, gróf Andrássy Tivadar, Torma Miklós, dr. báró Roszner Ervin, Falk Miksa, báró Nopcsa Elek, Beksics Gusztáv, dr. Papánek Lajos, gróf Horváth-Toldy Lajos, gróf Esterházy

Kálmán, Gajári Ödön, Bornemisza Ádám, Baranyi Ödön, Görgey Béla, Fest Lajos, Vargies Imre, Beóthy László, gróf Nákó Kálmán, Sipeky Sándor, Zsámbokréthy Emil, gróf Zay Albert.

Komlóssy Ferencz a püspökök és az alsó papság eljárását veszi védelmébe s a következő határozati javaslatot terjeszti elő :

»Utasíttatik a kormány, hogy a február 26-iki rendeletet akként módosítsa, hogy annak végrehajtása a katolikus egyház hitelveivel ne ellenkezzenek.«

Csáky Albin gróf vallás-és közoktatásügyi miniszter november 21-ikén újra felszólalt és reflektált az ellenkező véleményekre. Többi között megemlíti, hogy amidőn átvette a miniszteriumot, csaknem 200 volt a bejelentett panaszok száma e tárgyban; azóta a panaszok nem fogytak, hanem folyton szaporodtak. A hírlapokban is olvasható, hogy ily esetek mennyi összeütközést okoznak és mily torzalkodásokat szülnek lelkész és lelkész között. A kormány intézkedésének célja nem a harez, hanem a béke, esetleg azáltal, hogy polgári anyakönyveket hozzon be a törvényhozás.

Holló Lajos : A bajokat a kormányzati rendszer idézte elő. Annak elnézése mellett volt lehetséges, hogy e hazában oly felekezeti szűkkeblűség és elfogultság keletkezett, amely mint izzó zsarátnok, a nyugalom leple alatt sokkal jobban ég ma, mint évtizedek előtt és napról-napra jobban éled. Itt nem lehet többé kicsinyes intézkedésekkel segíteni, minőket a kormány alkalmaz, hanem nagyobbszabású intézkedések kívánatnak meg, amint Irányi Dániel és Horvát Boldizsár előadták : a vallásszabadságról, a családjog egyöntetű rendezéséről, az egységes anyakönyvvezetés behozataláról szóló törvények alkotása. Ez nem egyszerűen a liberalizmus kérdése ; ez az állam konszolidálásának, a jogrend biztosításának és a közmorál uralmának kérdése is. Ők azt a zászlót, amelyre ezek lesznek írva, még akkor is támogatni fogják, ha azt a szabadelvű párt kezében fogják látni. De a miniszter rendelete a szabadelvűség jelszava alatt a kormányhatalom önkényének szolgál. Ennek támogatására nem vállalkozik, hanem Irányi határozati javaslatát pártolja.

Polónyi Géza : A dilemmából, ha fenn akarjuk tartani a törvényt, más úton, mint az anyakönyvvezetés útján nincs szaba-

dulás. Az elkeresztelési eseteknél azt látjuk, hogy 90%-ban katolikus és csak 10%-ban nem katolikus részről követtetnek el. Tehát a katolikus papságnak saját illegális propagandája az, melyet a kérvények támogatnak. Itt oly felekezeti villongással állunk szemben, mely a dogmát állítja ugyan előtérbe, de tényleg a tilos propagandának egy nemét folytatja, (Helyeslés a szélsőbaloldalon és jobbfelől.) melyet a törvényhozásnak tűrnie, megengednie egyáltalában nem szabad. (Helyeslés a szélsőbaloldalon és jobbfelől.) Elfogadja Irányi határozati javaslatát, de nem a vallásszabadságnak azon eszményi mértéktelenségével, amely abban foglaltatik. Csak a bevett és oly vallásfelekezetek szabadságának híve, amelyeknek vallása előrebocsátott konfesszió mellett az állam törvényeivel összhangzásba van hozva. Sürgeti a kötelező polgári házasság behozatalát. A következő határozati javaslatot nyújtja be :

»A t. képviselőház utasítja a kormányt, hogy :

a) a törvényesen bevett vallásfelkezetek teljes, általános egyenjogúsításának szabályozása céljából,

b) az anyakönyvek államosítása, illetőleg állami felelős közegek által leendő vezetése céljából terjesszen a képviselőház elé törvényjavaslatot.«

November 22-ikén Apponyi Albert gróf szólott bele a vitába. Ez a beszéd, Apponyinak különben is egyik legnagyobb szónoki sikere, nemesak a fennforgó ügyben folyt be döntőleg a ház határozatára, nevezetesen mind a Szivák-féle határozati javaslat harmadik pontjának, mind pedig Irányi határozati javaslatának elfogadására, hanem általában a közvélemény alakulásának és az egyházpolitikában a radikálisabb irány felülkerekedésének is oly fontos tényezője volt, hogy szükségesnek látjuk egész terjedelmében való közlését :

Apponyi Albert gróf : T. ház ! (Hosszantartó éljenzés bal-felől. Nagy mozgás. Halljuk ! Halljuk !) T. ház ! (Halljuk ! Halljuk !) Ámbár én is osztozom a sokak által kifejezett sajnálkozásban a felett, hogy egy, magában véve túlbecsült jelentőségű incidens a vallás- és közoktatásügyi tárcza tárgyalásánál a kulturális érdekeket háttérbe szorította és ezen egy incidens körül

hosszú vita fejlődött ki, mégis mindenki természetesnek fogja találni, hogy én erre a pontra vonatkozólag, amellyel a ház már néhány nap óta foglalkozik és az azzal kapcsolatosan felmerült eszmékre nézve észrevételeimet megtegyem, álláspontomat kifejtsem. (Halljuk! Halljuk!)

Két irányban indult meg a gondolkodás, két irányban a vitatás az ügynevezett elkeresztelés kérdésének alkalmából. Foglalkoztunk ezekben a napokban először magának ennek a kérdésnek az érdemével, a kormány e körül tanusított eljárásának megbíráásával és részint a ház tradícióinak követésében, de részint ezen incidens világában is azon általános egyházpolitikai kérdésekkel, melyek vélekedésem szerint ugyan sokkal nagyobbak, sem minthogy azoknak elintézése, az azok iránti állásfoglalás ezen incidenshez legyen köthető, amelyek terén létező viaszágok azonban ezen incidens által is élénk világitásba helyeztetek. (Úgy van! Úgy van! balfelől.)

Én is mindkét téren követni akarom az itt hallottakat és a ház asztalára letett javaslatokat. (Halljuk! Halljuk!)

Mindenekelőtt a szűkebb körre magára, az ügynevezett elkeresztelési vitára és annak tárgyára szorítkozom és igen örülök, hogy a vitára a t. többség részéről beadott határozati javaslatban szubsztrátumot nyertünk.

A t. többség által benyújtott határozati javaslat három pontból áll, melyeknek elseje a kormány eljárásának úgy törvényességi, mint czélszerűségi szempontokból való helyesléseére hívja fel a házat.

A második pont magában foglalja az 1868 : LIII. törvénycikk rendelkezéseinek fenntartására irányzott akaratot, illetőleg az abban kifejezett elvnek újból való megerősítését.

A harmadik pont pedig a kormánynyilatkozatok helyeslése alakjában kifejezést ad annak, hogy az állami törvények tekintélyének és így az 1868 : LIII. törvénycikk érvényének minden körülmények közt tiszteletet kell szerezni és helyesli a kormánynak azon kijelentését, hogy ezt a lehető legalkalmasabb módon eszközölni fogja, ha kell, a polgári anyakönyvezésnek behozatala által is.

Én, t. képviselőház, a sorrendnek némi módosításával először is a második pontot veszem tárgyalás alá és erre vonatkozólag igen röviden nyilatkozhatom, mert tartozom ugyan ezzel

szemben is egyéni meggyőződésemmek teljesen őszinte kifejtésével, de azt aktuálisnak nem tartom. Előrebocsátom, hogy amit erre vonatkozólag mondandó leszek, tisztán egyéni meggyőződésem és azért a felelősség kizárólag engem terhel, nem pedig azon pártot, melyhez tartozni szerencsém van.

Nem csinállok abból titkot, t. ház, hogy én az 1868 : LIII. törvényezikk 12. §-ának rendelkezéseit elvileg nem helyeslem ; (Helyeslés balfelől) nem csinállok abból titkot, hogy én ezt a rendelkezést sem arra a célra alkalmasnak nem tartom, hogy ezáltal a vallási béke biztosíttassék, sem a szabadelvű felfogásokkal európai értelemben véve nem tartom összhangzónak. (Helyeslés balfelől.)

Ezen nézetemnek bővebb indoklásába nem boesátkozom, de minthogy e kérdés fel van vetve és a felvetett kérdésekkel szemben állást foglalni mindenkinek kötelessége, aki be kíván folyni az ország ügyeinek vezetésébe, (Helyeslés.) csak azt jegyzem meg röviden, hogy mindazok a veszélyek, melyeket a szülők szabad intézkedési jogának fenntartása kapcsán felemlítettek, hogy a családi viszálynak azon képe, amelyet ezzel kapcsolatosan, mint lehetőséget elének állítottak, igenis beállhat, konstruálható lehetőség, mint minden törvényes intézkedésnek lehet elméletileg mindenféle következményeit konstruálni. De hogy tényleg ezeknek a veszélyeknek magvát tartalmazza-e, arra nézve döntő momentumot képez a tapasztalás. És én csak azt konstátálom, hogy a művelt Amerikának és Európának több mint 100,000.000 keresztény lakossága él más-más formákban a szülők szabad intézkedési jogának szabálya alatt, (Úgy van ! balfelől.) de nem hallottam egyáltalában, hogy azon országok bármelyikében, amelyekben ez az intézkedés életben van, azok a zavarok beállottak volna, amelyekről ezen intézkedésnek, ezen elvnek t. ellenzői tartanak. (Úgy van ! balfelől.)

Nem inhaereálok, t. ház, ennél a pontnál ; mert más dolog az elvi álláspontnak megjelölése s azután más dolog annak megítélése, vajjon az ember ezen elvi álláspontnak gyakorlati érvényesítését és életbeléptetését egy adott időpontban célszerűnek, politikailag helyesnek, okosnak tartja-e. (Úgy van ! balfelől.) És akkor azután ugyanazzal az őszinteséggel, amellyel elvi álláspontomat megjelöltem, kifejezem azt is, hogy én ez idő szerint lehetetlenségnek tartom azt, hogy az 1868 : LIII. törvény-

ezikk 12. §-ának intézkedése módosítás alá kerüljön; ezt sem a magam részéről javasolni nem fognám, (Élénk helyeslés balfelől) sem hogyha az más oldalról javaslatba hozatnék, ma nem pártolhatnám. (Élénk helyeslés balfelől.) Mert ha — egész tisztelettel legyen mondva — tévedésnek tartom is a haza polgárai egy nagy részének ragaszkodását a törvény ezen intézkedéseihez, ha nem ismerem is el azon aggodalmak alaposágát, melyek annak módosításához fűződnek, maga az a tény, hogy az ország lakosainak egy nagy része a már meglévő és 22 esztendő óta érvényben lévő alaptörvényben önmagára nézve biztosítékot lát, annak módosításában a viszály veszedelmét látná, a módosítás által magát megtámadottnak tartaná, maga ez a tény, gondolom, minden politikus előtt, aki az ország belbékéjét saját elvi álláspontjának mindenáron való érvényesítése fölé helyezi, addig, míg ez a felfogás tart, oly súllyal bír, hogy ha ellentétes elvi meggyőződésem van is, a fennálló törvénynek módosítását ilyen körülmények közt nem javasolhatnám. (Élénk helyeslés.)

Én, t. ház, meg vagyok arról győződve, hogy az általam elfoglalt elvi álláspontnak benső igazsága előbb-utóbb győzelemre fog jutni; meg vagyok arról győződve, hogy akkor, midőn interkonfesszionális törvényhozásunk haladásában — és reményem, nemsokára — eljutottunk oda, hogy nem esupán a keresztény vallásfelekezetek közti viszonyosságot, hanem az ország összes lakosainak valláskülönbség nélkül egymáshoz való viszonyát, azok közt a jogegyenlőséget megállapítjuk, meg vagyok róla győződve, hogy akkor ezen kérdés rekonziderálásának ideje is be fog következni. (Élénk helyeslés. Úgy van! balfelől.)

De habár az időszerűség követelményeit ekkép figyelembe veszem, elvi meggyőződésemet meg nem tagadhatom és így a határozati javaslatnak azon részét, mely az 1868-iki törvényt elvileg is helyesnek mondja, természetesen el nem fogadom és ahhoz nem járlok. (Élénk helyeslés balfelől.)

Sokkal aktuálisabb a határozati javaslat másik két része, mely tulajdonképen a kormány politikájának bírálatával, illetőleg helyeslésével foglalkozik. (Halljuk! Halljuk!) A határozati javaslat ezen két részének és az ezekben foglalt tételeknek megbírálásában engem a teljes objektivitás vezet. Azt hiszem,

hogy az ily természetű kérdéseknek helyes, okos, az ország belbékéjével összeegyeztethető megoldása nem várható akkor, ha azok megítélésénél és az azokkal szemben való állásfoglalásnál akár egyoldalú felekezeti, akár pártszempontokra helyezkedünk. (Élénk helyeslés balfelől.) Ezeknek megítélésénél engem kizárólag azon nagy állami szempontokra való tekintet vezérel, melyek kell hogy az egész vitában domináljanak. (Helyeslés balfelől.) És ezen nagy állami szempontok elsősorban az állam tekintélyének mindenkivel szemben való feltétlen érvényesítése és megóvása s az ország vallási békéjének fenntartása. (Úgy van! Úgy van! a baloldalon.) Nem is vezethetnek pártszempontok, különösen a t. miniszter úrral szemben, akinek egyénisége iránt tiszteletem és rokonszenvem oly nagy, hogy ha volna is veszély, hogy az objektivitás teréről lelépek, a veszély inkább az volna, hogy azt ő rá nézve kedvezőbb, mint kedvezőtlen irányban tenném. (Tetszés balfelől.) De még ezen kedvező elővélemény mellett sem csatlakozhatom egész kiterjedésében a határozati javaslat első részéhez, mely a kormány eljárásának helyeslését fejezi ki. (Élénk helyeslés balfelől.)

A javaslat két szempontból fejezi ki a helyeslést. Először kimondja a rendelet törvényességét, másodsor kimondja annak politikai célzatát. Én, t. ház, mindakét szemponttal kívánok foglalkozni. (Halljuk! Halljuk!)

A törvényesség szempontjához — megvallom — némi bizalmatlansággal nyulok, mert tudom, hogy igen kiváló jogászok közt és ezeknek sorában olyanok közt is, akikkel politikailag egy nézeten és egy párton vagyok, a nézetek különbözők. Én tehát azokat, amiket e tekintetben felhozok, abban az alakban hozom fel, hogy vannak a rendelet törvényességére nézve aggodalmaim, s ha vannak, kötelességem azokat elmondani, hogy felderíttessenek; ha felderíttettek és azok alaptalansága iránt kapacitációt nyerek, szíves készséggel hajlandó vagyok azokat elejteni s a rendelet törvényességének kimondásához a magam részéről is hozzájárulni. (Élénk helyeslés a baloldalon.) De, t. ház, soha és semmi körülmények közt, bármily fontos legyen is valamely intézkedés tárgya és célja, bármily helyes legyen is annak intenciója és bármily nagyok legyenek is azok a politikai kötelességek, melyek azzal összekötvék: másodrendű vagy csekély fontosságú kérdésnek nem

ismerhetném el, hogy vajjon a kormányzat nem lépte-e túl hatáskörét; mert ha e kérdés fel van vetve, meg is kell azt bírálni; mert ez az egyéni és politikai szabadság legfőbb biztosítókaival függ össze, döntení kell tehát e kérdésre nézve, igennel vagy nemmel, vagy legalább az eldöntést előkészíteni. (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Megmondom, t. ház, mik az én aggodalmaim. (Halljuk ! Halljuk !)

A rendelet első három pontja tartalmazza annak tulajdonképeni dispozícióit; a többi pontok pedig az ahhoz fűzött büntetőjogi, illetőleg kihágási szankcióit. A rendeletnek intézkedő pontjai közül tulajdonképen a harmadik az, mely bennem aggodalmakat kelt. Ez a pont az, amelyben ki van mondva, hogy az az anyakönyvvezető lelkész, aki a rendelet első pontja értelmében a kivonatot átküldte a törvény szerint illetékes lelkésznek, a saját anyakönyvéből, melyet egyházi czélokra fenntarthat, kivonatot állami czélra ki nem adhat. Az én aggodalmam az, hogy vajjon ez az intézkedés összeegyeztethető-e az 1827 : XXIII. törvényezikkel ?

Az 1827 : XXIII. törvényezikk, melyet a közoktatásügyi miniszter úr idézett, miután az 1. és 2. §-okban arra nézve intézkedett, hogy az anyakönyvek két példányban vezetendők és az egyik a törvényhatóságnak átküldendő, a 3. §-ban azt mondja, hogy a törvényhatóságnál deponált példány semmiféle használatra ne szolgáljon, hanem akinek ez érdekében van, az illető lelkésztől, a »concernens animarum curator«-tól nyerje azt az anyakönyvi kivonatot, amelyre szüksége van. E törvény tehát annak a közegnek, mely a törvény szövegében mint *concernens animarum curator* van megjelölve, egyenesen kötelességévé teszi, hogy annak, aki tőle anyakönyvi kivonatot kíván, ilyet ki is adjon.

Már most, t. ház, (Halljuk ! Halljuk !) kicsoda az a *concernens animarum curator* az 1827 : XXIII. törvényezikk értelme szerint ? (Halljuk ! Halljuk !) Az-e, akinek a felekezetéhez az anyakönyvi kivonatot kérő törvényszerűen tartozik, vagy az-e, aki tényleg valami anyakönyvezett cselekményt végzett, legyen az akár keresztség, akár kopuláció, akár temetés ? Énerre nézve határozott nézetet nem tudok magamnak alkotni, hanem valószínűbbnek tartom azt a magyarázatot, hogy a »concernens animarum curator«

csak az lehet, aki az érintett egyházi funkciót tényleg végezte, mert hisz csak az van abban a helyzetben, hogy arról anyakönyvet bírjon s arról anyakönyvi kivonatot kiállíthasson. És ha ez így van, akkor a miniszteri rendelet megtiltja egy lelkésznek azt, amit egy még fennálló törvény neki kötelességévé szab. (Helyeslés a baloldalon.)

Ha pedig a törvény értelmére nézve kétség van, — amint a t. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr beszédének egyik passzusa sejteni engedi, hogy ezt controvers kérdésnek tekinti, — akkor a kormány rendeletileg jelölte meg azt, hogy ki értendő az 1827 : XXIII. t.-cikkkben megjelölt személy alatt, rendeletileg törvényt magyarázott és magyarázatra alapított jogszabályt.

T. ház, tudok erre az ellenvetésre önnönmagam is válaszolni, de a választ, melyet erre találok, kielégítőnek nem tartom. Azt lehet t. i. mondani, hogy az a lelkész, aki a saját anyakönyvének kivonatát a másik lelkésznek a rendelet 1. §-ának értelmében átküldte, ezzel oly cselekményt végzett, mely által az illető az ő anyakönyvéből államjogi szempontból kitöröltnek tekinthető, úgy hogy ő erre az egyénre nézve megszűnt *concernens animarum curator* lenni.

De ezzel a válasszal szemben ellenészrevételem a következő: A törvény az anyakönyveket és az azok alapján kiadott kivonatokot, tehát magukat az anyakönyveket és azoknak minden részét, minden szabályszerű bejegyzését közokirat jellegével ruhazza fel. Amint az anyakönyvbe a beírás történt, ez többé nem képezi sem annak a lelkésznek, sem senkinek magántulajdonát, hanem az közokirat jellegével bír a törvény alapján és törvény által. (Helyeslés a baloldalon.) Megfoszthatja-e a rendelet a közokiratot, vagy annak bármely részét ettől a közokirat minőségétől, mellyel az a törvény alapján bír? Lehet-e tehát azt a magyarázatot elfogadni, hogy a rendelet 1. szakasza értelmében történt átküldés által az anyakönyvbe történt bejegyzés mintegy töröltnek, államjogilag nem létezőnek tekintetik?

Ez az én aggodalmam a rendeletnek harmadik pontja ellen. Pedig ezen harmadik résznek fenntartása nélkül az első rész sem tartható; a harmadik pont ennek természetes kiegészítése, mert két anyakönyv ugyanegy egyénre nézve államjogi érvényben nem maradhat fenn. És hogy ez ellenvetésnek plauzibilitását még jobban illusztráljam, rámutatok arra, hogy »*concernens animarum*

curator« már csak azért sem jelentheti azt, akinek vallásfelekezetéhez az illető tartozik, mert hiszen a vegyes házasságokról felvett anyakönyvből, melyek csak az egyik vallásfelekezet lelkésze előtt köttetnek, más vallás tagja szükségkép belekerül az idegen anyakönyvbe, és így ha esketéséről anyakönyvi kivonatot kér, oly lelkészhez kell fordulnia, aki nem az ő felekezetének lelkésze, hanem csak azáltal vált illetékesé, hogy tényleg egy anyakönyvezendő cselekményt végzett. Ezt bátor voltam felhozni, mint egyik felvilágosítandó aggályomat.

Másik aggályom a rendelet büntetőjogi szankciójára vonatkozik. E szankció az 1879 : XL. t.-czikk 1. §-ára van alapítva, mely megengedi a rendőri tilalmakhoz és meghagyásokhoz a kihágási minőség kötését. Már most azt, vajjon a rendőri parancs fogalma a kérdéses rendeletre ráillik-e, azt hiszem, igen nehéz lesz teljes jogi precizióval megállapítani. Mert hazánk törvényeiben sehol sem foglaltatik annak általános fogalom-meghatározása, mi az a »rendőri«, tehát tételes jogalappal nem bírunk. A tudomány és a többi államok megállapodásai pedig, melyekre mint szubszidiárius forrásra hivatkoznunk lehet, ingadozó, nélkülözik a precizió azon fokát, melyre jogszabályt teljes bizossággal állapítani lehet. De úgy a hogy mégis szolgálhatnak szövétnekül. Nem szándékozom a »rendőri« fogalmat oly szűkre szabni, hogy az csak a közbiztonsági rendőrséget tartalmazza ; ámbár e felfogás mellett is lehetne érvelni, mert tudtommal pl. a porosz közigazgatási főtörvényszék a porosz kormánynak policziális rendelet-kibocsátási jogát a maga judikaturája által a szoros értelemben vett közbiztonsági rendészetre szorította. De idáig nem megyek ; veszem a rendészet egy tágabb körét. Elfogadom a rendészet definíciójául azt, amit a rendelkezésekre álló tudományos források alapján meg lehet állapítani. T. i. rendőri hatalom az, mely az egyéni szabadság megszorítására ezéző preventív intézkedéseket tesz oly ezézzattal, hogy akár valamely összességnek, akár az egyesnek minden néven nevezendő erkölcsi, anyagi, szellemi érdekei és jogviszonyai az emberi vagy elemi erőkből rejlő veszélyek ellen óvassanak. Én azt hiszem, hogy ezzel a definícióval elég tág kört szabtam a rendészetnek és ha ennél még tágabbat akarnánk megállapítani, akkor teljesen a »polizei-staat«-nak eszmekörébe jutottunk. (Igaz ! Úgy van ! a bal- és a szélsőbaloldalon.)

De az így felfogott veszélyeknek is, melyek ellen rendőri oltalmat akar nyújtani az állam, közvetlenül kell érinteniök azt, ami ellenük megvédendő; mert ha holmi távoli lehetőséget, hogy veszélyek támadhatnak, elfogadunk annak alapjául, hogy az illető intézkedés rendőri, akkor az állami életnek egész mezejét rendészetté alakítjuk át; (Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon) akkor nincsen az az intézkedés, melyet rendőrinek kvalifikálni ne lehetne.

Ezt a jelen esetre alkalmazva értem.

Értem azt, t. ház, hogy anyakönyveknek a törvény által megállapított vallási státussal nem teljesen konformis vezetése bizonyos körülmények közt ezen státusnak világosságára veszélyt hozhat; de ez a veszély sem nem szükségképeni, sem nem közvetlen, sem nem rendesen beálló; mert hiszen ha az anyakönyvek a fennálló szabályok szerint rendesen vezetettek, ha t. i. a szülők vallása azokban kitétetik, akkor a vallási státus azokból teljes bizonyossággal megállapítható. (Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.) Az illetőknek számos mulasztása szükséges ahhoz, hogy az anyakönyveknek illetően vezetéséből az a veszély beállhasson, amely ellen a miniszteri rendelet azokat megóvni akarja. Lehet-e, t. ház, a rendészet preventív feladatát ily messze kiterjeszteni? Kétkedem, t. ház, hogy ezt a mai tudomány és az európai törvényhozások mai praxisa alapján tenni lehetne. (Helyeslés balfelől.)

Hozzájárul ehhez még egy konszideráció. (Halljuk! Halljuk!) Kicsoda az, akihez ezen tilalom, illetőleg ezen meghagyás, mely a rendeletben foglaltatik, intézve van? Hallottam ezekben a napokban és leginkább a kormány padjairól bizonyítgatni, hogy azon egyén, a lelkész, midőn az anyakönyvet vezeti, közhivatali funkciót teljesít. Tehát ez a rendelet tulajdonképen hivatalos utasítás. Az a ténykedés, amelyből ama veszélyek eredhetnek, amelyekre sokan czéloznak, az hivatalos ténykedés. Elöttem pedig nehezen látszik megfoghatónak az, hogy az állam hivatalos ténykedéssel szemben, saját közegének eljárásával szemben, tehát saját igazgatási apparátusának nem szabatos működésével szemben rendőri oltalmat nyújtson polgárainak. (Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.) Azok, t. ház, kik az általam előadottakat . . .

Én úgy hallom, t. ház, az igazságügyminiszter úr egy közbe-

szólását, — ha jól értettem — hogy a kihágási büntetőtörvénykönyvre utal engem . . .

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter : Nem !

. . . hol elhez hasonló hivatalos vétségek kihágásoknak vannak minősítve. Ezt törvény teheti, de rendelet nem. (Igaz ! Úgy van ! balfelől.) De, t. ház, azok, kik az általam előadottakat helyeslik, azok messzebb mennek, mint én, mert én — ismétlem — mindezeket a kérdés ezen oldalának felderítése céljából hozom fel mint aggodalmakat, melyek, ha el nem oszlattatnak, megállapítják bennem azt a felfogást, hogy a rendelet nem törvényes ; ha eloszlattatnak, a rendelet törvényességét még fényesebb világításba fogják helyezni. De két konzekvenciát bátor vagyok ezekből levonni és ezek a következők : Először is általános alkotmányjogi elv az, mely így szól : (Halljuk !) Midőn a törvényhozás saját teendőinek egy részét, olyan teendőket, melyek szabály szerint törvényhozási teendők, delegáció útján a kormányra átruházza, ezt a delegációt nem szabad tágító, hanem megszorító értelemben venni. (Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.) És van egy másik szempont is, és ez az, hogy midőn a rendőri tilalomnak kibocsátására és a rendőri kihágásoknak statuálására irányuló hatalom a törvényhozás által a kormány kezében meghagyatik, illetőleg arra rábízatik, ez nem abból az okból történik, mintha elvileg kívánatos és helyes volna ; hanem azért, mert éppen a rendészetnek körébe vágó esetek résziint a helyi körülmények szerint váltakoznak, úgy hogy egy jogszabály alá nem is vonhatók, résziint rögtön állanak elő és előre meg nem állapíthatók, úgy hogy a törvényhozás ezekkel preventive nem foglalkozhatik ; ha pedig előállanak, a törvényhozás nehézkes apparátusa azok orvoslására rögtön mozgásba nem hozható. Ezért tehát tisztán a gyakorlati szükség szempontjából történik a delegáció. Már most, t. ház, én nem tartom helyesnek és nem tartom legalább a helyes és skrupulózus kormányzati praxissal összeegyeztethető eljárásnak, midőn ez a kivételes jog oly esetekben vétetik igénybe, ahol az nem oly tiszta, világos jögalapon áll, hogy ahhoz kétely ne férjen és másodsor, midőn ezen rendkívüli hatalom megadásának törvényhozói rációja fenn nem forog, mert oly viszonyok szabályozásáról van szó, amelyek mindenütt, az egész ország területén egyenlőkenyek, előre egész terjedelmükben ismeretesk,

melyekre nézve tehát a törvényhozás a szükségesnek vélt jogszabályokat minden hátrány nélkül megalkothatja. (Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Mindezek együttvéve, t. ház, rám azon benyomást teszik, hogy e rendelet törvényességi szempontból aggályos, és ha ez így van, akkor szerettem volna, hogy a t. kormány ezen rendeletnek legalább egyik pontját másképp bocsátja ki, illetőleg módosítja. (Halljuk ! Halljuk !)

A kormánynak a büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről szóló 1880. évi törvény szerint szabadságában áll az azon kihágások feletti judikaturát, melyek rendeleten alapulnak, akár a közigazgatási hatóság, akár a bíróság hatáskörébe utalni.

A jelen esetben, t. ház, a közmegnyugvást mindenestre nagy mértékben előmozdította volna (Igaz ! Úgy van ! a bal- és a szélsőbaloldalon.) és előmozdítaná, ha a kormány az általa kihágásoknak minősített cselekmények feletti judikaturát a bíróságok kezébe adná, amely bíróságok a törvény értelmében fel vannak jogosítva arra is, hogy a rendeletnek nem ezélszerűségét ugyan, de törvényességét elbírálják, a felett ítéletet mondjanak. (Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter: Egyes esetekre alkalmazva.

Igenis, egyes esetekre alkalmazva ; de az ily egyes esetekben akár kedvező, akár kedvezőtlen bírói határozat a t. miniszter úr kezeibe oly szövétneket adott volna, melyhez további eljárását alkalmazhatta volna, a nélkül, hogy ezért még kedvezőtlen esetben is azok a parlamenti következmények hárultak volna rá, melyeket én — ha az én szavazatomtól függne — a miniszter úrra nézve egyáltalában nem, de a jelen incidens alkalmával sem akarnék előidézni. (Általános helyeslés.)

De, t. ház, ha a jogi szempontból kifejezett aggályok megoldást nyernének is és én e tekintetben megnyugvást fejezhetnék ki a vita folyamán, mégsem járulhatnék a határozati javaslat azon első pontjához, mely a miniszter úr eljárásának helyeslését fejezi ki a célszerűség szempontjából. (Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Erre vonatkozólag alig van mit hozzáadnom ahhoz, amit Grünwald Béla t. barátom tegnap kiemelt, hogy midőn a további intézkedések szükségét maga a határozati javaslat konstatálja,

ugyanakkor helyeslést mond ki azon eljárás felett, melynek kevésbé kedvező sikere tesz épen szükségessé további intézkedéseket ; ez szerintem ellenmondás. (Igaz ! Úgy van ! a szélsőbaloldalon.)

Én megengedem, hogy a t. miniszter urnak előadása a rendelet kibocsátásnak előzményeire nézve az ő eljárásának jóhiszeműségét oly világításba helyezte, hogy azzal szemben rosszaságot kimondani nem volna helyes. De ha azt kívánják tőlem, hogy egy és ugyanazon határozati javaslatban a célra nem vezetők elismert rendelet felett a célszerűség szempontjából helyeslést mondjak, ez több, mint amit a t. miniszter úr iránti jóakaratból tehetek. (Helyeslés a baloldalon.)

Még egyet jegyzek meg e pontra és ez képezi az átmenetet a határozati javaslat harmadik pontjával szemben megállapítandó álláspontomra. (Halljuk ! Halljuk ! balfelől.)

Én abban egyetérték a t. miniszter úrral és az eddig felszólaltak mindenikével, hogy az állam akaratának, nyilvánuljon az akár törvényben, akár törvényen alapuló bármely hatóság által a maga hatáskörében tett intézkedésben, föltétlenül érvényt kell szerezni. Egyetérték abban, hogy az 1868 : J.III. törvény-cikk 12. §-ának is, amely ma törvény, érvényt kell szerezni. (Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.) Megengedem azt is, hogy az a közvetlen cél, melyet a miniszter úr e végből választott, hogy t. i. az anyakönyvi statust az 1868-iki törvénnyel megállapított statussal világos, átlátszó, minden összezavarást kizáró összhangba hozza, helyes gondolat ; mert ez a törvény érvényesítésének nemcsak kielégítő, de valamennyi rendelkezésre állók között a legenyhébb megvalósítása. Tehát a rendelet kibocsátásának céljával egyetérték és az állami akarat föltétlen érvényesülésének szükségét én oly elvnek tartom, melytől e teremben el nem állhatunk.

De az állami akarat érvényesítésére, a törvények végrehajtására lehet különböző módokon törekedni s az után az államférfiúi eszélynek, a politikai okosságnak, de magának a szabadelvűségnek is követelménye, hogy midőn többféle módon lehet ugyanazt a célt elérni, oly módot ne válasszunk, amely az állampolgárok bármely részétől oly ténykedést követel, amely őket lelkiismeretökkel collisióba hozza. (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)

Mi itt nem vagyunk arra illetékesek, hogy ítéletet mondjunk arra nézve, mennyiben alaposak, mennyiben nem, a jelen esetben felhozott lelkiismereti akadályok, nekünk azokat mint tényt kell elfogadnunk.

De midőn több más mód is kínálkozik és nem csupán az anyakönyvek államosításának módja, — habár ezt elvileg a leg-helyesebbnek tartom — de ezenkívül más módok is kínálkoznak, hogy ugyanaz a cél, melyet a t. miniszter úr rendeletével el akar érní, elérjék a nélkül, hogy az előbb felhozott lelkiismereti akadályokba ütközjék, akkor én annak az útnak választását, mely ilyen akadályok elé vezetett, a politikai czélszerűség szempontjából helyesléssel nem támogathatom. (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalfelől.)

T. képviselőház! A határozati javaslat harmadik részéhez azonban szavazatommal hozzájárulok, (Helyeslés balfelől.) mert a határozati javaslat harmadik része nem tartalmaz egyebet, mint annak az elvnek kimondását, hogy az 1868 : LIII. törvény-czikknek, mint fennálló törvénynek érvényesítése minden körülmények közt biztosíttassék és hogy erre a kormány az alkalmas módokat a lelkiismeret kimelésével megtalálja, esetleg törvényhozási intézkedések útján, amire felfogásom szerint mindenesetre szükség lesz, sőt esetleg az anyakönyvnek polgárosítása által. (Élénk helyeslés.)

És ez, t. ház, szolgál átmenetül azon általánosabb szempontokhoz, melyeket ebbe a vitába bevezettek (Halljuk! Halljuk!) s amely általános szempontok, mint mondám, sokkal nagyobbak, sokkal többet ölelnek fel, hogysesem csupán ehhez az incidenshez volnának fűzhetőek, de amelyek ezen incidens szempontjából is követelő, parancsoló erővel lépnek előtérbe.

Az anyakönyveknek polgári közegek által leendő vezetése helyes gondolatot tartalmaz, ámbár én azt hiszem, hogy annak máról holnapra való létesítését nem lehet várni. (Igaz! Ugy van! balfelől.) Ez előkészítést kíván úgy pénzügyi, mint adminisztratív szempontból. (Ugy van! balfelől.) De ezt végcélul elfogadva, mondom, ez helyes gondolatot tartalmaz, ez oly egyházpolitikai eszmét foglal magában, mely elől, ha itt az állam megerősödését, az állami feladatoknak szabatos teljesítését, az állami intézmények teljes kiépítését, az államnak egész tevékenységében szabad és üdvös mozgását egyfelől, másfelől pedig az egyházi

életnek szanalását és a vallási békének biztosítását maradandó alapokra kívánjuk fektetni, mely elől, mondom, e czélok elérése szempontjából kitérni nem lehet. (Helyeslés balfelől.) És ez az egyházpolitikai gondolat az, hogy az állam és egyház közötti funkeziók összezavarásának, mely a multból reánk maradt és mely a jelenlegi állampolitikai felfogások mellett elvi jogosultsággal sem bír és folytonos surlódásokra vezet, hogy ezen összezavarásnak okosan, kiméletesen, de a czélnak határozott kitűzésével véget kell vetni. (Élénk helyeslés.)

Addig, t. ház, míg az állam és az egyház egy és ugyanazon elvi alapon állt, egymást kölcsönösen áthatották szellemükkel, addig a hatásköröknek elválasztása nem volt oly föltétlenül szükséges és oly parancsoló, mint ma, ámbár abban az időben is azoknak összebonyolításából mindkét tényezőre számos baj háramlott. (Igaz ! Ugy van ! balfelől.)

De attól a pillanattól kezdve, t. ház, midőn egy állam és különösen oly állam, mely számos vallásnak híveit nevezi polgárainak, a jogegyenlőség, a lelkiismereti szabadság terére lép s a honpolgáioknak vallásra való tekintet nélküli egyenjogúságát proklamálja, attól a pillanattól kezdve ez az összezavarás, az önállóságnak ez a hiánya a kölcsönös funkeziók teljesítésében mindinkább türhetetlenebbé válik, (Ugy van ! Ugy van ! balfelől.) mert minduntalan azon alternativa elé helyezi az államot, hogy vagy alárendelje magát intézkedéseiben az egyházi szellemnek, — ami teljes lehetetlenség úgy elvileg, mint tekintettel a felekezetek sokaságára — (Igaz ! Ugy van ! balfelől.) vagy azon alternativa elé helyeztetik, hogy azoknak a közös intézmények- és funkezionáriusoknak, akik az egyházi és állami czélokot együttesen szolgálják, hogy azoknak lelkiismeretén valamely követelmény által erőszakot tegyen. (Igaz ! Ugy van ! a bal- és a szélsőbaloldalon.)

T. képviselőház ! Minden szempontból, úgy állami szempontból, mint magának az egyházi életnek szanalása szempontjából szükség van arra, hogy az állam a maga jogrendjét a maga egészében önállóan kiépítse. (Igaz ! Ugy van ! a bal- és a szélsőbaloldalon.) Szükség van arra, hogy azt kiépítse minden téren, a családjognak és a házassági jognak terén is. (Élénk helyeslés a bal és szélsőbaloldalon.) Föltétlenül szükség van erre állami szempontból, és én nem ismerek érdeket, amely ezzel ellenkezik.

(Élénk helyeslés.) Mert én úgy tartom, t. képviselőház, hogy a mai összebonyolult helyzet a maga következményeiben az egyházakra nézve ép oly nyomasztó, ép oly kedvezőtlen befolyással bír azoknak beléletére, mint amily kedvezőtlen és nyomasztó befolyással bír az állami törvényhozás fejlesztésére. Avagy melyik egyháznak lehetne érdekében, t. képviselőház, hogy fentartassék házassági jogunknak jelenlegi kuszáltsága, amely a házassági kötelék szilárdságának megingatásához járul ezen országban (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.) és amely egyszersmind a vallásokhoz való tartozásnak könnyű csereberéjéhez s ezáltal a vallási érzésnek napirenden lévő kicsufolásához és megsértéséhez vezet? (Igaz! Ugy van! balfelől.)

Avagy mely egyháznak állhat érdekében az, hogy kénytelen legyen saját házassági judicaturáját gyakran oly állami cselekményeknek szolgálatába bocsátani, amelyek állami szempontból szükségesek és törvényesek, annak az egyháznak elveivel azonban ellenkeznek, mint például midőn a katolikus szentszék egy vegyes házasságban megindított válóperben előbb kimondja az a thoret mensa elvászást és azután az arra vonatkozó irományokat a törvényszékhez átteszi, hogy ezek alapul, vagy legalább anyagul szolgálhassanak a teljes elvászásnak, tehát egy a katolikus egyház által perhorreskált ténykedésnek véghezvitelére? (Igaz! Ugy van! balfelől.)

Az államnak, a nemzeti egységnek érdeke pedig föltétlenül kívánja azt, hogy itt egységes jogrend foglalja magában az államnak összes polgárait, (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.) hogy ne legyen az állam polgárainak egyetlenegy oly része se, amely az általános jogrenden kívül áll, (Ugy van! a bal és szélsőbaloldalon) hogy a vallási és egyházi életből is kivéssék az a mérgező anyag, mely a mindennap szükségessékké váló compromissumokból ered, hogy ezáltal a magyar nemzet erkölcsi életének minden tényezője akkép szanáltassék, hogy arra azután egységes, szabadelvű, mindenki iránt egyenlő mértékkel mérő jogrend, mint szilárd basison, felépíthető legyen.

T. képviselőház! A napról-napra élő, a megoldásokat elkerülő egyházpolitika sem az államnak, (Ugy van! a bal- és szélsőbaloldalon.) sem az egyháznak, (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.) legkevésbé pedig annak az egyháznak, amelyhez tartozni nekem is szerencsém van, érdekében többé fenn nem

tartható, többé nem folytatható. (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.) Ahhoz a conservativismushoz való ragaszkodás, mely ezen a téren eddig uralkodott — vagy ne nevezzük conservativismusnak, mert hiszen a józan, az egészséges conservativismus, mely minden nemzet politikájának egyik nélkülözhetetlen alkotó elemét képezi, mindenkor számol a felmerülő társadalmi szükségekkel és a viszonyoknak az élet által előidézett alakulásával; — de a ragaszkodás a multnak porladozó és korhadásba átmenő maradványaihoz ma, azon tapasztalatok nyomán, amelyeket szereztünk és amelyeknek egyikét a jelenlegi eset képezi, csak a rutinhoz való ragaszkodás, mely szerintem vagy a gondolkozási lomhaságnak vagy az elhatározásra való képtelenségnek jele. (Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)

Ezért, t. ház, midőn Szivák Imre t. képviselőtársam határozati javaslatának harmadik pontjához — mely azt ezélozza, hogy a törvény akaratának érvény szereztessék, de szereztessék oly módon, amely lehetőleg a vallási conflictusokat kikerüli — hozzájárulnék, mert ebben a jelenlegi inezidens helyes megoldásának alapját látom lerakva; egyszersmind a jövő fejlődésének irányára nézve hozzájárulok Irányi Dániel t. képviselőtársam határozati javaslatához. (Hosszantartó, meg-megújuló helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)

Pulszky Ágost hosszú beszédben pártolja Szivák határozati javaslatát.

A november 26-iki ülésen szólalt fel Szilágyi Dezső:

Szilágyi Dezső T. ház! (Halljuk! Halljuk!) Tartok tőle, hogy a vitának ezen összebonyolódásában talán nem egészen sikeres munkába fogok, midőn még egyszer megkísértem a jelenlegi kérdéskérdés alapjait tárgyilagosan lerakni és azt a ház megfontolása elé terjeszteni, úgy hogy igazságos ítéletet hozhasson. (Halljuk! Halljuk!)

De mielőtt erre rátérnék, t. ház, az egész vitának szellemére, a történeti igazság érdekében és azon jövő fejlődésünk érdekében, amely elé örömmel és reménnyel tekintek, Herman Ottó t. képviselőtársam egy észrevételét ki kell igazítanom, és ez vonatkozik arra, amit a katolikus magyar polgárokról akkor mondott, midőn a vallásszabadságnak,

a vallási egyenjogúságnak és a politikai szabadságnak kedvező törvények megalkotásának történetét említette. Legyen szabad, t. ház, a történeti igazsággal megegyező azon meggyőződésemnek adni kifejezést a multa és jövőre, hogy minden lépés, mely százados küzdelmeink alatt a politikai szabadság, de különösen a vallásszabadság és egyenjogúság érdekében történt s a melynek jeléül, mint deus terminusok, egy sorozata a törvényeknek van a külön korszakokban megalkotva törvénykönyvünkben, a legutóbbi 1868-ban: ez mindenkor és mindenütt a szabadelvű katolikus állampolgároknak segítségével jött létre. (Élénk helyeslés. Úgy van!) És ez nem is jött volna létre, ha azoknak buzgó közreműködése és támogatása nem lett volna meg. (Úgy van!) És ha némelyek az utóbbi időben mégis hinni kezdtek abban, hogy a 40-es évek dicső küzdelmeinek szelleme már-már elaludni készült, azok meggyőződhetek csak az e vita alatt elmondott beszédekből is, hogy ez tévedés volt és hogy a szabadelvű irányban, midőn a haladás zászlaját határozottan kitűztük, valláskülönbség nélkül és a vallásszabadság érdekében is egyiránt számítunk a magyar állampolgárok katolikus részére, (Helyeslés) számítunk pedig nemcsak abban a tekintetben, hogy mindazon törvények fentartassanak, amelyek eddig alkottattak, hanem hogy azok ebben a szellemben és irányban tovább is fejlesztessenek. (Élénk helyeslés.) Ez az, amiért én örömmel és reménnyel tekintek a jövőbe. (Helyeslés.)

Már most, a t. ház engedelmével, egy kissé hűvösebb régiókba térek és ezért legyen szabad a vita alapját képező kérdést még egyszer megérintenem. (Halljuk! Halljuk!)

Nyíltan kijelentem, hogy ezt a kérdést sem csekélynek, mint Grünwald Béla és Apponyi Albert t. képviselőtársam, sem nagynak, mint Beöthy Ákos t. képviselőtársam, nyilvánítani nem akarom; de egyet ajánlok a t. ház figyelmébe. (Halljuk! Halljuk!) Ez abban áll, hogy valamint egy széttört tükör minden darabjában egy és ugyanazon napnak a képe tükröződik vissza, úgy a kis és nagy kérdések, ha bizonyos körből vétetnek, bizonyos viszonyokat érintenek, — felmutatják, még pedig a dolog természeténél fogva, az állami törvény rendjének és az egyházi felfogástól

eltérő különbözőségének összeütközését. Ha az nagy¹kérdéssé tesz valamit, ami elvi kérdéssé válik, az is nagy kérdés lehet, ami kis alkalomból ered. (Úgy van!) Ez a szempont az, melyet én meggyőződésem szerint ennél a kérdésnél sem meggyengíteni, sem elhomályosítani, sem háttérbe szorítani semmi ürügy alatt nem engedhetek. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Mi történt, t. ház? Minő állapotokról van itt szó? Mióta Magyarországon az állam az anyakönyveket szabályozás alá vette, az anyakönyvek vitelének rendje, módja és módzata mindig a kormány rendelkezési joga által szabályoztattak. (Úgy van! jobbfelől.) Az állam készen találta az egyházi anyakönyveket Magyarországon és pedig minden bevett felekezetenél, épen úgy, mint egész Európában. Oda fűzte a maga szabályozó hatalmát, rendelkezett azokról gyakran a legapróbb részletekig s egyszersmind azon jogi jelentőségű tények nyilvántartását, melyek különösen a magánjogi viszonyok terén fontosak, bizonyító erővel ruházta fel.

Nem akarok messzebb menni. 1769. óta egész a mai napig az anyakönyvek vezetésének rendje, részlete s az azt vezető funkcionáriusoknak e részben kiszabott kötelességei rendeletekkel vannak megszabva s mindig a rendeleti jog körébe tartozóknak ismertettek. 1827-ben alkottatott a XIII. törvényczikk, s ez az egyetlen jelentékeny törvény, mely egyenesen az anyakönyvekkel foglalkozik. Ez a törvény intézkedéseket tartalmaz, nem sokat, de fontosakat, a jelen kérdésre nézve pedig döntőket. E törvényczikk 1. §-a két jogtételt mond ki. Először kimondja most már törvényben azt, — amire minden felekezeti lelkész eddig királyi rendelet által volt kötelezve — hogy a lelkészek tartoznak anyakönyveket vezetni, még pedig a kereszteltekről, az összeadottakról és a temetésekről. Másodszor kimondja azt, hogy az illetékes lelkész az anyakönyvek vezetésére az, akinek egyházába az illető egyén tartozik. Egy második, már királyi rendeletekben kimondott, most törvénybe iktatott s azóta soha meg nem változott jogi rendje az anyakönyvvezetésnek az anyakönyvek vezetésének állami rendje. És midőn ezt kimondja, azon elvhez kellett az anyakönyvek

vezetését határozottan kötni — és egy miniszternek sem volt joga ezen elven tágítást engedni s ettől az elvtől eltérni, bár időközben történtek is dolgok, midőn az egyház felfogása arra nézve, ki tartozik valamely felekezethez, az állami törvény kötelezőleg megállapított rendjétől eltért, sőt azzal ellenkezésben volt, — hogy tudniillik, midőn az állami törvény azt mondja, hogy születési anyakönyveket minden felekezet lelkésze tartozik a maga híveiről vezetni: akkor még az egyházi és az állami törvény felfogása közt arra nézve, hogy ki tartozik valamely felekezethez, legalább világos eltérés nem volt.

Akkor abban a hitben voltak, hogy minden lelkész megkereszteli azt, aki az ő egyházához tartozik s a világi és az egyházi felfogás rendje közt arra nézve, hogy ki tartozik oda, nincs különbség. Jött azonban — hogy egyebet ne mondjak — két körülmény közbe, mely ezt a különbséget nemcsak élesen kimutatta, hanem annak eltérését gyakorlati következményeiben is feltüntette. (Halljuk! Halljuk!) Az egyik körülmény az volt, mely az 1868: LIII. t.-cikkben van letéve. Ha a t. ház megengedi s figyelmével megajándékozza, vissza fogok térni ennek okaira. (Halljuk! Halljuk!)

Tény az, hogy az 1868: LIII. t.-cikk kötelezőleg, helyesebben mondva: parancsolólag megállapítja minden született gyermeknek a bevett vallásfelekezetek melyikéhez való tartozását. Ez oly kötelező állami rend, amelyen semmi sem változtatható: sem az, hogy oly lelkész kereszteli meg a gyermeket, akinek egyházához az állami törvény rendje szerint nem tartozik, mert ez érvényes lehet egyházi téren, de a világi törvény rendjét ez nem alterálhatja; sem az, hogy a szülők hogyan egyezkedtek, vagy mit óhajtanak, mert e törvény egy parancs, egy változhatatlan rend. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Igen, de az állami törvénynek e rendje ellentétben áll az egyházi felfogással. Ez egyházi felfogás — s ezt sem helyeslőleg, sem kárhóztatólag nem mondom, csak konstátálom, mint tényt — a római katolikus egyház részéről azt tartja, hogy a vegyes házasságból született gyermekek, ha az egyik fél katolikus, a római katolikus egyházhoz tartoznak s azt is tartja, — amint több ízben e házban ki lett fejezve — hogy a keresztelés által, ha az a kánonok-

nak megfelelőleg történik, a gyermek felvétetik a római katolikus egyházba.

Már most méltóztatnak látni, hogy a világi törvény rendje között, mely azt mondja, hogy a születés által a vegyes házasságból származott gyermek egyik vagy másik egyházhoz tartozik s az egyházi felfogás között valóságos ellentét van. Ez az egyik körülmény.

A másik körülmény az, t. ház, hogy évtizedek óta az ország különböző vidékein kisebb-nagyobb mértékben elterjedt az a szokás, hogy a keresztséget nemcsak az a lelkész szolgáltatja ki, akinek egyházához a született gyermek az állami törvények szerint tartozik, hanem egyik lelkész s a másik is oly gyermeket is keresztel, akik a világi törvények szerint egyházukhoz nem tartoznak.

E két körülményből előáll az, hogy az egyházi felfogás és a világi törvények rendje közt különbség támad. Már most az állami törvény az 1827: XXIII. törvényczikk 1. §-ában lefektette azt az elvet, hogy minden lelkész hiteles, jogosított anyakönyvvezető, de csak az egyházához tartozó hivekről, csak azon szülöttekről vezethet hiteles anyakönyveket, akik egyházához tartoznak. Az államnak egy másik törvénye pedig azt mondja, hogy a vegyes házasságból származott gyermekek semminemű egyéb intézkedéssel meg nem változtatható módon nemük szerint különböző egyházakhoz tartoznak. Már most ellenkező gyakorlat fejlődött ki; némely anyakönyvvezetésnél az egyházi felfogás érvényesült, a törvények ellenére, s akkor a közoktatásügyi miniszternek rendet kellett csinálni az anyakönyvvezetés körében, (Élénk helyeslés jobbfelől) meg kellett adni azokat a szabályokat, melyeket megadni a végrehajtás rendezése szempontjából kötelessége volt és ezt a rendeletet nem adhatta másként, mint szoros megtartásával az 1827-ik évi XXIII-ik törvény 1. §-ának és az 1868-iki LIII. törvényczikkeknél. És szeretném tudni, hogy ülhet-e e helyen miniszter, aki más szabályt adhat s mást mond, mint azt, hogy az illetékes lelkész az, akire az anyakönyvvezetést az állam törvénye bízta, (Élénk helyeslés jobbfelől) az, akinek egyházához, meg nem változtatható törvény szerint, az illető gyermek tartozik? (Élénk helyeslés jobbfelől.)

És midőn a miniszter e rendeletet kiadta, kiméletről annyira ment, hogy tekintetbe véve azt, hogy az anyakönyveknek kettős jellege van, azokat az egyház a maga céljaira is használja, világi célokra is használják, bár a vezetésnek feltétlenül állami törvény és rend szerint kellene történnie, de mondom, tekintettel e kettős jellegre és tekintettel az itt levő kényes felfogásra, megengedte, hogy a keresztelési aktusról bejegyzést tehessen az anyakönyvbe oly lelkész is, akit az anyakönyvezés a világi törvény szerint nem illet meg. De le kellett ebből vonni a consequentiát is, hogy tudniillik e bejegyzés csak az egyház beléletében használható, de állami érvénye nincs, a polgári élet viszonyaiiban nem hiteles tanúsítvány, a polgári élet céljaira csak az a lelkész adhat hiteles kivonatot, aki az állami törvény szerint illetékes, és ezért megtiltotta, hogy e tisztán egyházi jellegű bejegyzésekről kivonat adassék a polgári élet céljaira. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ha egy idegen jönne a házba és meghallgatná a kérdés ez előterjesztését és azután összemérné vele azt a támadást, azt a méltatlan meggyanúsítást, azt a panaszt, melyekkel t. barátom, a kultuszminiszter úr személyét és álláspontját illeték, a mellyel magamat szolidárisnak érzem, (Zajos helyeslés jobbfelől) és meg vagyok győződve, bár nem vagyok felhatalmazva ezt kijelenteni, mindnyájan szolidárisnak érezzük magunkat : (Élénk helyeslés a jobboldalon) akkor esodálkoznék azon, hogy ily egyszerű, világos kérdés mily fokig elhomályosítható, összezavarható. (Élénk tetszés jobbról.) Felálltak itt és azt mondták : ez a rendelet vallásügyi viszonyokat szabályoz, ennél fogva kibocsátásra nincsen a miniszter jogosítva. Egy másik azt mondta : e rendeletben büntetve van az elkeresztelés ténye ; egy harmadik azt mondja : e rendelet sanctiót mond ki ott, ahol az 1868 : LIII. t.-cz.-ben megállapított interconfessionalis rend sanctiót nem tartalmaz.

Mindezt más körülmények közt, midőn nyugodtabb fővel vizsgáljuk a dolgot, tán akárki átallotta volna mondani, mert attól tartott volna, hogy e rövid, négy szakaszos rendelet egyszerű átolvasása annak teljes alaptalanságát, teljes tarthatatlanságát világosan kitünteti. (Úgy van ! Úgy van !

jobbfelől.) Ezekre tehát ma nem is reflektálok. De szabad legyen egész nyíltsággal megmondanom, hogy bár most félek, hogy túlterhelem e dolgokkal a ház türelmét, de ha arra, amit eltemetettnek vélek, vissza méltóztatnak térni: én is élni fogok törvényadta jogommal, hogy a kérdés ez oldalát is megvilágítsam.

Maradnak tehát egyéb ellenvetések a rendelet törvényessége felett, és ebben aztán t. képviselőtársamnak Beöthy Ákosnak azért adtam elsőséget, mert ő legmagasabb hangból beszélt, mert ő e rendeletben az alkotmány integritásának megcsorbítását látta, valóságos közjogi anarchiát és nagy vigan elindult, hogy e kérdés közjogi elbírálásának, mint mondá, egészséges alapjait lerakja.

Három ellenvetést hoz fel a rendelet törvényessége ellen. Egyik ellenvetése abban áll: törvénytelen, sőt alkotmányellenes; mert ez gyenge oldala az én t. képviselőtársamnak, hogy minden alkalommal, ha csak lehet, egy-egy nem sejtett nagy alkotmányjogi elvvel áll a ház elé, tudása rejtett aknáiból kibányászva. (Derültség jobbfelől.) Ez a rendelet az alkotmányt sérti azért, mert praestatiót, személyes teljesítést ró a lelkészekre, pedig alkotmányunk egyik alapelve az, hogy személyes teljesítéseket csak törvény, de soha rendelet nem róhat senkire. Ebből a szempontból e rendeletben az egyéni szabadságnak direkt megtámadását látja. A második kifogása az, hogy a rendelet a lelkészekkel mint közhivatalnokokkal rendelkezik, holott a lelkészek nem közhivatalnokok, holott a lelkészekkel így rendelkezni nem lehet. Mert hol van a szolgálati pragmatika, hol a felügyeleti hatóság? Harmadik ellenvetése t. képviselőtársamnak még nagyobb. Minden képzelhetőt lát ebben a rendeletben. Most már azt is benne találta, hogy nagyfontosságú magánjogi és közjogi viszonyok anyagilag rendeztetnek e rendeletben, pedig ezt csak törvénnyel szabad tenni az alkotmányjog tételei szerint.

Beöthy Ákos: Nem ebben a rendeletben, hanem az izraeliták anyakönyvvezetését illető rendeletben.

Én felolvashatom t. képviselőtársamnak beszédét, de az már furcsa, hogy mikor ezen rendelet ellen kellett argumentálni, akkor az izraelitákra kibocsátott rendelet tar-

talmát hozta fel ; (Derűtség jobbfelől) pedig az izraelitákra kibocsátott rendelet évek óta ismeretes a ház előtt, be van vezetve az életbe, és t. barátomnak, az alkotmány-fentartás buzgó védőjének, sohasem jutott eszébe ezen nagy alkotmánysérelmet a ház elé vinni. (Derűtség jobbfelől.) Vizsgáljuk meg ezeket, de röviden, igen röviden. A harmadik ponttal készen vagyunk, úgy látszik, egyetértőleg. Ez a rendelet sem magánjogi, sem közjogi anyagi viszonyokat nem szabályoz, csak a zsidókra nézve kibocsátott rendeletről állítja t. képviselőtársam. Elvárom, hogy majd ebből csináljon alkotmányjogi sérelmet és akkor majd erről is fogunk beszélni.

Marad a másik kettő. Praestatióval nem lehet az állampolgárokat terhelni a mi alkotmányunk szerint, csak törvény útján. Ez, t. ház, ily általánosságban, amint a t. képviselő úr oda állítja, nem áll. Sem szokásjogunkban, sem írott jogunkban ily tétel nem foglaltatik. Igaz, adózást és katonai szolgálatot nem lehet, csak törvénnyel kiszabni. Ez oly régi, mint a magyar jog maga. Hanem ha t. képviselőtársam minden személyes praestatiót ily módon az alkotmány védelme alá helyez, akkor méltóztassanak elhinni, — nem szeretem végletekre vinni a dolgot — de az összes rendőri intézkedésekkel évtizedek, sőt századok óta alkotmánysértés követtetik el. Mert nemcsak, amire Pulszky Ágost képviselő úr tegnap utalt, a közmunka körében alkalmaztatott a rendeleti jog, de a legközönségesebb életben rendőri szabállyal köteleztetnek a háztulajdonosok arra, hogy a havat seperjék, a kéményt tisztíttassák, hogy a rend és a tisztaság érdekében száz meg száz praestatiót tegyenek. Ebből mind alkotmánysértést csinált t. képviselőtársam? Ha pedig azt hozza fel ennek ellenében, hogy nem a háztulajdonosnak kell magának seperni, meg kéményt tisztítani, hanem mással is végeztetheti ezt : de tartozik, — hiszen a lelkésznek sem kell magának kopirozni a kivonatot, mert a káplánnal vagy más egyénnel is végeztetheti azt. (Derűtség jobbfelől.)

De, t. ház, én ismerem t. képviselőtársam kritikai szellemét és bő olvasottságát, de most az egyszer félrevezette egyik vagy másik német könyv. Van ugyanis például Gneist-

nek egy munkája: »Rechtsverwaltung und Gesetz«, mely a többek közt az egyik fejezetében meghatározza, hogy mily viszony szabályozása tartozik a törvényhozás foruma elé és mily viszony szabályozható rendeleti úton. Ebben a munkában van az elv ily széles alpra fektetve.

Beöthy Ákos: Más munkában is megvan az!
(Halljuk!)

Megengedem, hogy másutt is feltalálható ez az elv, de ezek a német elméleti tétélek sohasem képezték a magyar alkotmány forrását, (Derűltég jobbfelől) amelyekkel — a maguk szélességükben alkalmazva — összes állapotainkat ki lehetne forgatni.

Ámde, t. ház, hogy komolyan a gyökerére néztek t. képviselőtársam ellenvetéseinek, ki kell jelentenem, hogy ő egészen félreismeri azt, amit a rendelet a lelkészeknek parancsol. Ez nem személyes praestatió, ez egyszerűen hivatali ügyletek miként való teljesítése, midőn a lelkész az anyakönyvet viszi az állam megbízásából is, úgy ahogy az állam rendeli. Midőn az 1827: XXIII. tcz. 3. §-a hivatali kötelességévé teszi a lelkészeknek, hogy kivonatokat adjanak mindenkinek, ki azt óhajtja és ha a törvényeknek sorozata szabályozza, hogy az átküldést is tartozik eszközölni egyik lelkész a másikhoz, akkor csak hivatali ügyletről és hivatali kötelesség teljesítéséről lehet szó. (Igaz! Úgy van! jobbfelől) Ebből a szempontból méltóztassék a rendeletet megítélni.

Nézetem szerint az is nagy tévedés, — de kétségkívül felvilágosítatom majd a másképen gondolkozók részéről — hogy mert a lelkészek nem szoros értelemben vett állami hivatalnokok, tehát ilyen értelemben hivatali kötelességük sincs.

Igenis van, mert az állami hivatalnokoknak, azt mindenki tudja, a mi jogrendszerünk szerint és a külföldön is két faja van. Az egyik, mely az állammal szolgálati viszonyban áll, a másik, mely az állammal nem áll szolgálati viszonyban, de állami hivatali funkziót végez a törvény erejénél fogva, és amennyiben őt az állami funkziók végzésére kötelezte, alá van rendelve a kormány utasítási hatalmának és a hivatali ügyletet úgy tartozik végezni, amint az neki meg

van hagyva, s elvégezni neki hivatali kötelezettsége. (Helyeslés jobbfelől.)

Azt hiszem, hogy ezek után t. képviselőtársamat közjogi vándorlásában bátran elhagyhatom s talán fog ő ezen vándorlásban még találni arra is példát hazánk történetében is, a külföldében is, — én sok esetet tudok — midőn egy államnak nagy kára lett abból, hogy vagy nem volt elég hatalma egy kormánynak, vagy ha volt, csupán zavaros felfogásból vagy gyengeségből nem mert vele élni. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

S most, t. ház, elhagyva az alkotmány sértések csimborasszói magaslatát, szálljunk le a mindennapi élet szilárdabb földjére, azon kételyek földjére, melyen t. barátom, gróf Apponyi Albert a rendelet törvényességét és célszerűségét vitatta. (Halljuk! Halljuk!)

T. képviselőtársam a rendelet ellen törvényesség szempontjából nem annyira kifogásokat tett, mint inkább aggályokat hozott fel. És pedig aggályai három pontban foglalhatók össze. Igyekezni fogok azokat világosan, úgy, amint mondotta, visszaadni. Az egyik aggálya arra vonatkozik, hogy hátha nem törvényes az a rendelet, mert az 1827: XXIII. tez. 3. §-ában foglalt azon dispositiót sérti, amely határozat szerint a lelkész az általa vezetett anyakönyvek-ből tartozik annak, aki kívánja, kivonatot adni. T. barátomnak a kultuszminiszternek rendelete pedig megtiltja a kivonataadást annak a lelkésznek, aki megkeresztelte ugyan azt a gyermeket, aki egyházához nem tartozik törvény szerint, be is vezette pusztán egyházi czélokra a keresztelés aktusát, de amely lelkész a világi, állami rend értelmében nem illetékes lelkész hiteles anyakönyvvezetésre és kivonat kiadására.

Hát t. képviselőtársam aggódik azon, hogy melyik az illetékes lelkész.

Azon fejtegetések után, t. ház, melyeket tettem, — és gondolom, elég világosan beszéltem — ismételni ezen fejtegetéseket igazán sértésnek tartanám t. barátom iránt. Itt kétely nem lehet, t. ház. Kivonatok adására csak az a lelkész illetékes, aki az állami törvény értelmében az anyakönyvvezetésre illetékes. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Az állami törvény értelmében pedig csak az a lelkész illetékes erre,

akinek egyházához az állami törvény változatlan rendje szerint a gyermek tartozik, és ha azt a gyermeket egy másik lelkész keresztelte is meg, az sem az állami törvény rendjén, sem az illetékességen nem változtat.

Másik aggálya arra vonatkozik, hogy azt mondja: mikor a kultuszminiszter meghatározta az egyházi felfogás érvényesülése által kéteessé vált értelmét a törvénynek, — amint méltóztatott látni, nem oly kétes azon értelem — a törvényt magyarázta; pedig — gondolom, úgy vélekedik — azt az 1827-iki törvényezikket a lelkészekre is kötelező módon csak egy más törvény magyarázhatja.

Hát én ebben nem értek egyet, s miután ez többször felhozott, engedjen meg a t. ház, hogy véleményemet röviden megmondjam. Törvényt magyarázni, még pedig az alant használt hatóságokra vagy egyes esetek eldöntésénél arra az esetre, kötelező módon, minden legfőbb hatóság hivatva van, akinek a törvényt végrehajtani és alkalmazni kell. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Hiszen a bíróság magyarázza a törvényt, a jurisdicciója alá tartozó büntető és civilis esetekben, még pedig kötelező módon arra, akire ítéletet mond. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) A kormány magyarázza a törvényt, hiszen azt mindennap alkalmaznia kell, gyakran az alsó hatóságokat is a törvény értelme iránt utasítania kell. Hogyan is lehetne a törvényt végrehajtani és alkalmazni, a nélkül, hogy annak értelmét megállapítanak, (Igaz! Úgy van! a jobboldalon) még pedig kötelezőleg magyarázva a törvényt abban a körben, amelyben a viszonyok elbírálása és a törvény alkalmazása a kormányhoz, mint legfőbb közeghez tartozik? (Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobboldalon.)

Ezen magyarázatok egyike sem hiteles, azaz általánosan kötelező magyarázat, de azért mind e magyarázat a maga körében érvényes, kötelezi a feleket s kötelezi a hatóságokat a szerint eljárni. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Ezek fölött áll a hiteles magyarázat; mert a kormány magyarázata nem köti a bíróságot, a bíróságé nem köti a kormányt, de az autentica interpretatio: törvényt magyarázat, ami törvény formájában történik, ez köt mindenkit ebben az országban, bíróságot és kormányt egyaránt. (Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobboldalon.) Ha már most az én t.

barátom, a kultuszminiszter meghatározta, hogy az 1827: XXIII. tcz. végrehajtására melyik a kompetens lelkész, ehhez a maga hatáskörében, mint legfőbb felügyelő s rendelkező hatóságnak az anyakönyvek vezetésében, joga volt, ez kötelessége volt és az alsó anyakönyvvezető hatóságok kötelesek e szerint eljárni. Ebből tehát törvénytelenséget a miniszter intézkedésére kiokoskodni nem lehet. (Helyeslés a jobboldalon.)

Harmadik aggálya t. képviselőtársamnak arra vonatkozik, hogy tulajdonképen a miniszter, amikor a rendeletet kibocsátotta, mit csinált? Utasítást adott azoknak, akik hivatalos közegek, az anyakönyvvezetőknek az anyakönyvvezetés részleteire, módozataira nézve. Azt mondja: nem furcsa-e, hogy egy miniszter, egy felsőbb hatóság, kihágás alakjában rendel sanctiót, hogy az alsóbb hatóságok az utasítás által kiszabott hivatali kötelezettségüket teljesítsék? Hát nem furcsa. Ez nagyon ismeretes, közönséges dolog. (Helyeslés a jobboldalon.) Mert mi egyéb ezen utasítás áthágása, amely — mondom — hivatali kötelességeket állapít meg a lelkészek számára annyiban, amennyiben állami funkciót gyakorolnak, mi egyéb annak áthágása, mint tulajdonképen a hivatali köteleesség megsértése? (Helyeslés a jobboldalon.)

Már most a hivatalos köteleesség megsértése mindig fegyelmi vétség. (Ellentmondás balfelől.) Fegyelmi vétség, ha nem méltóztatik is ez elnevezést helyesnek tartani. De ezen felül súlyosabb esetekben — törvénykönyvünk tele van ilyenekkel — a legsúlyosabb büntett, kevésbé súlyos vétség, sőt még kihágás is lehet, törvény alapján és egyszersmind rendelet alapján. Ha fel vagyok jogosítva rendeletben a törvény végrehajtásának rendjét megszabni és teszem ezt olyan rendelettel, melyre nézve fel vagyok jogosítva, hogy annak kihágás erejéig sanctiót szabjak: akkor nem látom át, hogy kihágásnak miért ne lehetne minősíteni. A vitás kérdés csak az, hogy azért, mert hivatali közegekről van szó, lehet-e őket hivatalos kötelességük megsértéséért kihágás alakjában felelősségre vonni.

Méltóztatnék megnézni a büntető-törvénykönyvnek — vétségekről nem is beszélek — a kihágásokról szóló részét,

annak 94. §-ától 98. §-áig kihágások vannak statuálva a valóságos hivatalnokok ellen is ; pedig azok fegyelmi hatalom alatt állanak, pedig e kihágások nem egyebek, mint hivatali kötelességek megsértései, bár a miniszter fegyelmi büntetéssel is sujthatja őket. Itt ugyanis államilag alkalmazott orvosok, sebészek-, bábákról van szó, és ha ezek hivatalos kötelességeiket megsértik, büntettetnek kihágás alakjában. Pedig ha állott volna a t. képviselő úr ellenvetése, felmerülne a kérdés, hogy miért nem fegyelmileg büntettetnek ? Azért nem, mert vannak súlyosabb esetek, mikor helyes, ha ezek a kihágások körébe vonatnak.

Diadallal akart a képviselő úr arra hivatkozni, hogy ez nem rendelettel, hanem törvénnyel van szabályozva. De méltóztassék megengedni, hogy abban a körben, melyben a miniszternek joga van kihágást statuálni : miért ne statuálhatna ilyeneket is kihágásnak ? Semmi törvényes elv nem ellenzi. Hiszen már megfelelték arra, hogy a miniszternek igenis kellett ezzel a hatalommal élni. Hanem méltóztassék elképzelni, ha a miniszter azt mondta volna ki, hogy a lelkészek mint anyakönyvvezetők az ő fegyelmi hatósága alatt állanak, — most elvileg nem vizsgálom e kérdést — ha azt mondta volna ki, hogy a lelkészekre fegyelmi büntetést szabhat, akkor nem találtak volna-e alkotmány sértést és vallás elleni sérelmet is ezen intézkedésben ? (Úgy van ! Derűtség jobbfelől.) Tehát világos, határozott, törvényes módhoz folyamodott, hogy a rendelet megtartását ezen sanctió alá helyezte. (Helyeslés a jobboldalon.)

Ennyit, t. ház, az aggodalmakról, melyeket Apponyi Albert t. képviselőtársam felhozott.

Most menjünk át, t. ház, a törvényességi ellenvetések másodikára. Ez úgy hangzik, hogy ha a miniszter jogosítva volt is a rendeletet kibocsátani, de nem volt jogosítva arra, hogy kihágásokat statuáljon. (Halljuk ! Halljuk !) És itt azután megint, nézetem szerint, a legcsudásabb ellenvetésekkel találkozunk ; az aggályokra majd később rájövök.

Az egyik ellenvetés — és ezt röviden előre akarom bocsátani — abban állt, (Halljuk !) hogy a törvényjavaslat motiválásában — és ez szintén Beöthy t. képviselőtársam fölfedezése — nincs benne az elősorolt miniszterek közt a

kultuszminiszter; benne van a belügyminiszter, a kereskedelemügyi miniszter, a közgazdasági miniszter, de úgy tudom, a honvédelmi miniszter sincs benne. A kultuszminiszter sincs benne, tehát nincs joga rendeletet kibocsátani.

T. ház! Én azt gondolom, hogy a törvény szövege mást mond. A törvény azt mondja, hogy egyáltalán miniszteri rendelettel lehet kihágást statuálni. Az nem szorította e jogot sem egyik, sem másik, sem harmadik miniszterre, hanem mindenik miniszternek, akinek különben intézkedési körébe tartozik az, hogy rendőri rendet állíthat fel, meg is adta a jogot kihágás statuálására. (Úgy van! jobbfelől.)

Még furcsább okoskodáson alapszik a második érv, ez, mely az akkori igazságügyminiszternek, Paulernek beszédjéből akarja kihozni, hogy itt csakis közbiztonsági rendőri rendelkezések értetnek, azaz olyanok, melyek a személyek élete, testi épsége, szabadsága vagy a vagyon megcsorbítása elleni veszélyek elhárítása szempontjából történnek. Hát, t. képviselőtársam, abból a felolvasott beszédből, úgy amint felolvastatott — bár utána is néztem — meggyőződhetik mindenki, hogy az akkori igazságügyminiszter még ezt a tévedést vagy a hézagos motiválásnak ezt a hibáját sem követte el, mert ő világosan különböztet a közrend és közbiztonság érdekében felállított rendőri rend között. A közrend érdekében felállított rendőri rendelkezést contradistingválja a közbiztonság érdekében felállítottól és mindkettőre állítja, hogy a törvénynek abban a rendelkezésében kihágás-statuálási hatalom van adva.

Ennyit, t. ház, ezekről a motivumokról. Egy további ellenvetés — és ebben igaza van Beöthy t. képviselőtársamnak — az, hogy tulajdonképen az egész vita a körül forog: vajjon mi annak a kifejezésnek az értelme, hogy valamely rendőri tilalomnak vagy rendelkezésnek megszegését lehet kihágásnak minősíteni. E körül forog az egész vita. És abban Apponyi t. képviselőtársamnak szintén igazat adok, hogy mivel törvényeinkben ennek szorosabb meghatározása sehol sem foglaltatik, ő megkísérti a szónak tudományos értelmét megállapítani, tudományos művekből, külföldi országok hason törvényhozásának legislatív állapotából és a dolog természetéből.

No hát, t. ház, ezzel a sokat vitatott dologgal röviden akarok végezni. Úgy hiszem, hogy először egészen téves alapon járnak el azok, akik a törvénybe belehelyeznek egy olyan megszorítást, amely benne nincsen. Mindig közbiztonsági rendészetről, közbiztonsági rendelkezésről szólnak, — pedig ez a »közbiztonsági« szó absolute nem foglaltatik a törvényben, hanem általában : rendőri rendelkezés. Ez pedig van kétféle, (Halljuk ! Halljuk !) bárhogyan vesszük a szónak tudományos és legislatív értelmét. Az egyik az, mely a személyi vagy vagyoni biztonságot veszélyeztető cselekményekre állít fel tilalmat vagy parancsot. De van azután rendőri rendelkezés olyan is, amely közrendet állapít meg, különösen pedig a törvények végrehajtását zavaró rendtelenségek, akadályok, háborgatások elleni biztosító rendjét az eljárásnak és magaviseletnek állapítja meg. (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.) És hogy ez az értelme is van, — tudományos definíciókba nem bocsátkozom, de ezt az állítást teszem — azt azután igazolhatom az összes európai literatúrával és a legfőbb európai államok legislatív rendelkezéseivel. Méltóztassék csak a német vagy a francia vagy a belga irodalomnak — hogy ne a régi Polizei-Staat-ról beszéljünk — bármely újabb termékét megnézni, police administrative van mindenütt a törvényekben és az elméletben. Ezt a megkülönböztetést megtalálják az urak és méltóztassanak a törvényhozását venni azoknak az államoknak törvényeikben is, — mert hiszen rendőri rendelkezést törvénybe is fel lehet venni, nemcsak rendeletbe — mindenütt keresztülviszik ezt a megkülönböztetést. És feleslegből hozzáteszem, — mondom feleslegből — méltóztassék megnézni Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Belgiumban, hogy vajjon a népesedés mozgalma rendjének megállapítása, az anyakönyvek vezetése és annak törvényes rendje nem a közigazgatási rendőrség — police administrative — körébe tartozik-e ? (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.) Oda sorolja a törvényhozás mindenikben. (Nyugtalanság balfelől.)

Természetes, t. ház, én megengedem, hogy nem ezekből kell magyarázni a mi törvényeinket, de ezzel támadták meg a törvénynek az értelmét. (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.) Ha tehát állítom azt, hogy a fogalom mellett, tudniillik,

hogy maga az anyakönyv vitele, akár rendeletileg, akár törvény által legyen szabályozva, itt-ott magánjogi elemeket is tartalmaz ; de tudományosan és legislative ezen elősorolt négy államban mindenütt a közigazgatási rendőrség — police administrative — körébe soroztatott : midőn ezt kimutattam, azt hiszem, lerontottam a legfőbb okot, amelyből ezen törvénynek ezt az értelmezését megtámadták. (Helyeslés a jobboldalon.)

De hagyjuk a külföldi példákat. 1879. óta, t. ház, — ez sem jelentéktelen körülmény — 1879. óta ez a törvény életben van, és ne feledjék el a t. ház tagjai, hogy ez nemcsak a minisztereknek ad szabályalkotási és kihágás-statuálási jogot, hanem ad a törvényhatóságoknak is. Nézzük tehát, hogy kivétel nélkül hogyan értelmezték ezt a törvényt 1879. óta a törvényhatóságokban és a miniszteriumokban. Ha kétségbe vonnák, itt van nálam egy jegyzék egész sorozatáról a kihágásoknak, amelyeket felállítottak Budapest főváros törvényhatóságától kezdve egész Küküllő vármegyéig. (Élénk derűlség.)

Kimutatom 11 év praxisából, hogy minden miniszterium és a törvényhatóságok körében az a felfogás — és csak az a felfogás — volt irányadó, hogy a közrendnek olynemű rendezését, melyet kétségkívül a törvény határai között tesz kormány vagy törvényhatóság, de mely nem vagyon- és személybiztonság elleni veszélyektől óv, hanem a törvények végrehajtására szükséges rendet megzavarásoktól, elhanyagolásoktól biztosítja, ezt mindig rendőrinek tekintették, kihágás sanctiójával látták el.

Az már mégis csak bizonyít valamit, hogy 11 esztendeig így értették a törvényt és pedig kivétel nélkül és mindenütt ; hogy ez megegyez a szónak tudományos értelmével, megegyez minden alkotmányos ország legislatív intézményeivel és praxisával. Ez csak bizonyít valamit. (Helyeslés és tetszés a jobboldalon.) Mi ok van már most ezen kifejezést nem rendes és tudományos értelmében, hanem megszorított értelemben venni, mintha az a »közbiztonsági« megszorító jelző a törvényben magában, nem pedig csak az illető képviselő urak fejében volna meg ? (Derűlség és tetszés a jobboldalon.)

Semmi ok nincs, ha csak azt oknak nem vesszük, hogy az ezen törvény alapján kibocsátott rendeletet minden áron, a legmerészebb, a legtávolabbról előkeresett, erőltetett érvekkel meg kell támadni, diszkreditálni, a miniszternek ezen rendelkezését gyanúsítva, esakhogy indirecte igazat adhassanak azoknak, akik annak ellenszegülnek és végrehajtását megtagadják. (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.)

Ha legalább bevallanák ezt a tendenciát. De midőn ezt a tendenciát követik és mellette felállítják azt a nagy elvet, hogy : az állami rendnek és akaratnak pedig feltétlenül érvényesülni kell, (Derűtség és helyeslés a jobboldalon. Mozgás a baloldalon) ilyen gyakorlat mellett, ilyen elv felállítása alapján ugyan mit gondolnak ? Ha ezeket a nagy elveket nem alkalmazzák ez esetben is, kis és nagy esetekben egyformán, akkor félek tőle, hogy díszes felvonulás végett hozzuk azokat ide ebbe a terembe (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon) és valahányszor alkalmazásukról van szó, mindig a sutba állítjuk és örökös hatálytalanságra kárhozzatjuk. (Zajos tetszés és helyeslés a jobboldalon.)

Br. Kaas Ivor : Gyanúsítás !

Ezen az úton kormány nem haladhat, de senki sem haladhat, ki azt a nagy elvet mint hatályos elvet hirdeti és akarja. (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.)

Ezen törvényességi ellenvetések után szabad legyen áttérnem arra a két consequentiára, melyet gróf Apponyi Albert képviselőtársam minden körülmények közt nem mint aggodalmat, hanem mint valóságos követelményt állít fel a rendeletnek helyessége, oportunitása szempontjából. (Halljuk ! Halljuk !)

Két consequentiát vont le t. képviselőtársam. Az egyik az, hogy már most ne vizsgáljuk a rendelet törvényességét, megengedi, hogy törvényes ; hanem beleütközik két elvbe. Először — úgymond — általános alkotmányjogi elv az, mely így szól : midőn a törvényhozás saját teendőinek egy részét, olyan teendőket, melyek szabály szerinti törvényhozási teendők, delegáció útján a kormányra átruházza, ezt a delegációt nem tágító, hanem megszorító értelemben kell venni ; pedig az már csak bizonyos, — és ezt én is elismerem —

hogy nem ugyan tágító értelemben, hanem egyszerű szó szerinti értelemben, de nem megszorítóan vette a törvény szavait t. barátom, a kultuszminiszter.

Én ezt a consideratiót így odaállítva tévesnek tartom. Tévedése t. barátomnak — nézetem szerint — abban áll, hogy ő azt hiszi, hogy az alkotmánytörvényeket vagy az alkotmánytörvényeknek ezt a felhatalmazási részét más interpretaationális szabályok szerint kell értelmezni, mint más törvényeket. Ilyen megkülönböztetésről sem az alkotmányjog, sem a jogtudomány semmit sem tud; a törvénymagyarázat szabályai egyek és ugyanazok, akár alkotmánytörvényről, akár nem alkotmánytörvényről van szó, és t. képviselőtársam nagyon jól tudja, hogy ha még különbség volna is, Magyarországon azért nem lehet különbség, mert nálunk formailag alkotmánytörvény nem is létezik. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

Hát mi tulajdonképen az az általános szabály, amely szerint magyarázni kell minden törvényt, megszorítás vagy kiterjesztés tekintetében? Mi az a megszorítás vagy kiterjesztő magyarázat?

Az nem egyéb, mint a törvényhozónak kitetsző akaratából és gondolatából megkorrigálása a szószerinti kifejezésnek; semmi egyéb a megszorító és kiterjesztő magyarázat, mert ma már ott állunk, — és ebben t. képviselőtársammal teljesen egyetértünk — hogy nem a szó van a törvénybe iktatva, hanem a törvényhozó gondolata és akarata. Ha az a gondolat, akarat felismerhető és világos, de a kifejezés nem illik hozzá, többet vagy kevesebbet mond, mint ami kétségtelen akarata a törvényhozónak: a gondolatból, akaratból meg kell korrigálni a kifejezést, szűkebben vagy tágabban kell azt venni. De, t. ház, itt azután a törvényhozás akarata dönt. Ha pedig az akarat iránt van kétség, akkor már nem megszorító vagy tágító magyarázatnak, hanem egyszerűen annak van helye, hogy amiről nem tudom, hogy a törvényhozó akarta, és interpretálni kell: — mert egy kormány nem lehet Hamlet, nem jöhet aggályokkal, neki cselekedni kell, határozni kell (Élénk derültség és tetszés a jobboldalon) — azt a kormánynak kell valami értelemben venni. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Megbocsásson t. képviselőtársam, de itt sem az nem áll, hogy másféle szabály van a felhatalmazási törvényekre, sem az nem áll, hogy egyáltalában a megszorító és kiterjesztő magyarázat ily módon veendő, mint t. képviselőtársam feltételezi; hanem egyszerűen venni kell, meghatározni kell a törvény értelmét és ott, ahol nehéz megmagyarázni, kissé meg kell erőltetni eszünket, (Derütség a jobboldalon) el kell magunkat határozni, mert a kormánynak cselekednie kell. (Helyeslés jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

Itt van, t. ház, még egy második consideratió, amelynek felállítását t. képviselőtársamnak a leghatározottabb és legkorrektebb alkotmányos érzése sugalta és amelyet én értek, sőt — ha megengedi — benne részt is veszek; de ami illeti ezen második consequentiának felállítását, ezzel még kevésbé értek egyet, mint az elsővel, bár — mondom — azzal érzésben, remélem, a ház minden tagja egyenlő módon résztvesz. Egyáltalában szabadjon megjegyeznem, hogy ha ezen két észrevétel vagy consequentia pusztán elméleti volna, én — megvallom — semmi szükségét nem látnám annak, hogy ezt e házban fejtegessem, hanem t. képviselőtársammal ezt egy magánconversatióban — ha szükségét látja vala annak — elintézhettük volna. De ebből, t. ház, gyakorlati következtetés van levonva, az, hogy t. képviselőtársam kijelentette, hogy nem járul a határozati javaslat-hoz, mert a rendelet, ha törvényes is, helytelen és czélszerűtlen; és azért ezt meg kell vizsgálni, már csak azért is, hogy ezen álláspont ragadós ne legyen. (Derütség jobbfelől.)

Mi az a második consideratió, amit ide függeszt t. képviselőtársam? Azt mondja, hogy ő úgy fogja fel a rendőri rendelet kibocsátásának és a kihágás statuálásának jogát, mint egy magában véve nem kívánatos, rendkívüli, kivételes körülmények közt alkalmazható jogot; másodszor azt mondja, hogy e joggal csak akkor szabad élni, ha rendkívüli, előre nem látott körülmények állnak elő, vagy ha nem általános, egész országra kiterjedő rendelkezés, hanem helyileg korlátolt szabályok felállítása szükséges. Minden más esetben törvényhozási intézkedést kell kérni. Egy harmadik kritériumot is tett hozzá, amely ellen szintén vétett volna

a kormány, de arról külön fogok szólni. Ez, hogy nem szabad kétélyben lenni a rendelet jogalapja iránt.

Megvallom, t. ház, én egészen más nézetben vagyok. Ha t. képviselőtársam megvizsgálja az európai alkotmányos államokat, amelyeket mintaállamoknak tartanak, — én nem tartok egyet sem, mert magát a fogalmat is csak elméletinek tartom — ilyen Belgium, de ha vizsgálja Olaszországot, Németországot, Franciaországot, még Angolországot is, azt fogja találni, hogy azon jog, hogy az egész ország területére érvényes rendőri szabályrendeletek bocsáttassanak ki, még pedig nem rendkívüli körülmények közt, nem kivételes esetekben, hanem mint rendes működése a kormányhatalomnak, mindenütt mint a kormányhatalom rendes, kiegészítő része van az alkotmány keretébe beillesztve. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) Hiszen e nélkül a modern állam nem is tudna feladatainak eleget tenni, (Úgy van! Úgy van! jobbfelől) ha bizonyos törvényesen meghatározott hatáskörben nem engedtetnék annak a kormánynak — amely ellenőrzés alatt áll és amely működésére nézve az őt ellenőrző testülettel szemben határozott politikai függésben van — általános szabályrendelet-alkotási jog és egyszersmind nem biztosítatnék, hogy e szabálynak áthágása egy vagy más módon büntetőjogi sanctió alá kerüljön. Mert két mód van arra, hogy büntetőjogi sanctió alá kerüljön. Vagy úgy, hogy a törvény kimondja, hogy a rendőri és közigazgatási rend szabályainak áthágói ennyi és ennyi bírsággal, ilyen és ilyen fogsággal büntettetnek; ez egy általános törvény. Ily esetben a rendőri és közigazgatási rendnek minden áthágása ezen általános törvény alá tartozik és a szerint büntetetik. Ezt teszi a belga törvény, ezt teszi a francia törvény is, melyet a respublica alkotott és fenntartott, a code poenal 374. §-a, mely t. képviselőtársam előtt ismeretes. De vajjon nem így tesz-e Németország?

Én, t. képviselőtársam fejtegetésében egy célzást látok a Reichsgericht egyik döntvényére, ott t. i., ahol a rendőri rendelkezés értelméről van szó, — és igen helyesen, mert ez így van — t. képviselőtársam arra hivatkozott, hogy a Reichsgericht rendőri rendelkezésnek csak a Sicherheits-Polizei és a közbiztonsági rendészet rendjét tartotta. De jól

tette, — és ebben a tekintetben t. képviselőtársam aggálya nagyon igazolva volt — hogy erre nem hivatkozott tovább. Mert hogyan áll a dolog Poroszországban és több-kevesebb módosítással egész Németországban? Lehet a közbiztonsági rendészet körében általános rendeleteket kibocsájtani. Ezek áthágása a rendőri büntetőjog alatt áll. De lehet az Allgemeines Landesverwaltungs-gesetz szerint úgy eljárni, hogy minden hatósági hatalommal bíró közeg részéről fel a miniszterig kibocsátott közigazgatási szabályrendelet áthágása büntetettik pénzbüntetéssel és szabadságbüntetéssel is. Ezzel biztosítva van a közigazgatási rendeletek és intézkedések végrehajtása. Ez a közigazgatási kényszerhatalom. Belgiumban általános rendőri szabályrendeletek kibocsátási hatalmát az alkotmány a királynak adja. Van a büntető sanctióról is gondoskodva. Mindez Polizeil-Staat?

Ne induljunk ki gyűlöletes szólalomkból. Ez alatt mást értenek. Azt, hogy törvényes korlát nélkül, ellenőrzés nélkül, magasabb bölcsesség hitében a hatóság mindenbe belenyúl és gyámkodik. Ne zavarjuk össze ezzel a törvények végrehajtására és törvényes korlátokon belül a közrend felállítására és megvédésére szükséges rendeleti jogot, kormányhatalmat, mely minden alkotmányos országban az executiva hatalomkörének rendes alkateleme. Oly alkatelem, melyet nemcsak helyileg korlátolt körben, de az egész államterületre kihatólag, nemesak kivételes és rendkívüli körülmények közt, de az államigazgatás rendes menetében alkalmaz minden állam, és pedig azért, mert e nélkül az államélet rendes szükségletének egy kormány sem tudna eleget tenni. Mert ha ez nem így volna, akkor — bocsásson meg — sem Belgiumban, sem Franciaországban, sem Németországban, de még Olaszországban sem volna helyes, scrupulosus, alkotmányos kormányzati politika. (Tetszés joffból.)

Egy észrevételét nem érintettem eddig. Azt tudniillik, midőn t. képviselőtársam azt mondja, hogy akár rendes, akár rendkívüli hatalom ez, nem szabad vele élni, ha kétely van az iránt, hogy tiszta-e a jogalap. Ez is oly tétel, melyet a leghelyesebb alkotmányos érzés sugall. De kinek a kételyéről van itt szó? Arról a kormányról, aki a hatalommal él, vagy a kormányon kívül álló mások kételyéről? Mert ezek-

nek a kételye a kormányt nem szabályozza. Ugyan hová jutna a kormány, ha azt mondaná, hogy az ellenzék kételyeket fog gerjeszteni, vagy hogy az ellenzéknek kételye lesz a rendelet törvényessége iránt, vagy más körökben merülhet fel kétely és e miatt nem tenne a kormány rendelkezést, bár különben azt megtenni szükséges vagy üdvös? (Tetszés jobbfelől.) Azt csak nem fogja t. képviselőtársam állítani, hogy akár t. barátom, a kultuszminiszter, akár mi itt kételkedünk a rendelet törvényességében. (Derülség.)

Tehát ha nekünk kételyünk nem volt, helyes volt ezt a rendeletet kibocsájtani. (Helyeslés jobbfelől.)

Az egyedüli, ami — úgy látszik — a t. ház előtt is nagyobb súlyú volt, t. képviselőtársamnak az az állítása, hogy legalább azt kellett volna megtenni a rendeletre nézve, hogy ne a közigazgatási hatóság ítéljen a kihágás felett, hanem a bíróság; mert amint t. képviselőtársam magát kifejezte, akkor az csakhamar elbirálás alá került volna egy eset alkalmából, és miután a bíró a rendelet törvényessége felett is határoz, a miniszter úr kezébe oly szövétneket adott volna a bíróság határozata, melyhez eljárását alkalmazhatta volna, a nélkül, hogy azoknak a parlamenti esélyeknek, tudniillik helyeslésnek vagy helytelenítésnek kitette volna magát.

T. ház! Én ezt tévedésnek tartom. A bíróságokat az 1869: IV. törvényczikk alapján igenis megilleti az a jog, hogy egyes eset eldöntése alkalmával valamely kormányrendelet törvényességét vagy törvénytelenességét megbírálják. S ez a jog adatott a bíróságoknak nem azért, hogy ők a rendeletnek törvényes, vagy törvénytelen volta felett dönthessenek, hanem adatott nekik a bírói functió független gyakorlása érdekében, azon magánjogi és büntetőjogi viszonyok védelme szempontjából, hogy midőn azokat eldöntik, a rendeletekben fekvő jogszabállyal szemben egyszersmind arra az esetre vonatkozólag jogi ellenőrzést gyakorolhassanak. (Helyeslés a jobboldalon.)

De lássa, t. képviselőtársam, ha már ilyen gyöngének tartja is a kormányt, hogy a rendelet törvényessége szempontjából kellett volna, hogy a bíróság által gyújtott kis mécsnél jöjjön tisztába aziránt, hogy vajjon törvényes-e, vagy törvénytelen az eljárása, (Derülség jobbfelől) evvel

semmit sem ért volna el a kormány, legkevésbé pedig azt, amit jövendőt t. képviselőtársam ; (Tetszés a jobboldalon) mert akármit is határoz a bíróság, akár veszi ezt irányadóul a kormány, akár nem, további eljárásában a parlamenti következmények épen úgy előállnak, s egy rendelet lehet törvénytelen, bár a bíró azt mint törvényest alkalmazza és viszont lehet egy rendelet törvényes, bár a bíróság azt egyes esetben törvénytelennek tartja. (Helyeslés jobbfelől.) A bíróság felfogása nem köti a kormányt, nem köti a parlamentet, de igenis feltétlenül érvényesül abban az esetben, melyet eldöntött ; a kormány tehát a törvényesség elbírálásánál tökéletesen független és épen ezért teljesen felelős jogilag és politikailag, akár elfogadja a bírói felfogást, akár nem. (Úgy van ! Úgy van ! a jobboldalon. Mozgás a bal- és szélső baloldalon. Halljuk ! Halljuk !) Tehát ha már felteszi azt a gyöngeséget a miniszterről, hogy ő a törvényesség ellen emelt kifogások szempontjából a bíróság háta mögé vonult és azt mondotta, hogy a bíróság nekem ilyen világot gyujtott, akkor ne álljon elő a parlamenti következményekkel, mert ezt már alkotmányunk alapelve szerint nem is lett volna szabad mondania.

Horánszky Nándor : Nem is mondotta !

Felolvasom az illető passzust, amint azt t. képviselőtársam elmondani méltóztatott : (Halljuk !) »A jelen esetben, t. ház, a közmegnyugvást mindenesetre nagy mértékben előmozdította volna és előmozdítaná, ha a kormány az általa kihágásoknak minősített események fölötti judikaturát a bíróságok kezébe adná, amely bíróságok a törvény értelmében fel vannak jogosítva arra is, hogy a rendeletnek nem czélszerűségét ugyan, de törvényességét elbírálják és fölötte ítéletet mondjanak.« Én itt közbeszóltam : »Egyes esetekre alkalmazva !«, mert meg voltam róla győződve, hogy így érti. Erre pedig azt mondá : »Igenis egyes esetekre alkalmazva, de az ily esetekben akár kedvező, akár kedvezőtlen bírói határozat a t. miniszter úr kezébe oly szövétneket adott volna, melyhez további eljárását alkalmazhatta volna, a nélkül, hogy azért még kedvezőtlen esetben is azok a parlamenti következmények hárultak volna rá, melyeket én — ha az én szavazatomtól függne — a miniszter úrra nézve egy-

általában nem, de a jelen incidens alkalmával sem akarnék előidézni.« (Élénk helyeslés a baloldalon. Halljuk ! Halljuk ! jobbfelől.) Gondolom, nincs semmi sértő benne, amit mondok.

Hát mik lehetnek azok a parlamenti következmények, amelyek ellen a miniszter, ha a bíróság szövétnekénél járt volna el, meg lett volna védve ? (Halljuk ! Halljuk !)

A következmény először az lenne, hogy a parlament a miniszter eljárását törvénytelennek mondotta volna ki. Ettől nem lett volna megmentve, mert a bíróság sem formailag, sem egyébként nincs jogosítva a rendelet törvényességét eldönteni. Kimondhatta volna a miniszter úr eljárásának törvénytelenységét más módon is, tudniillik az 1848 : III. törvénycikk 35. §-a alapján, jogilag felelősségre vonván és azt mondván, hogy törvénytelen rendeletet bocsátott ki. Az a bíróság azután, amely a miniszter fölött ítélt, már jogosítva van a rendelet törvényessége fölött dönten. A miniszter tehát ettől sem lett volna megmentve. Talán bizalmatlansági szavazatot kapott volna ? Ettől sem lett volna tehát megmentve. Micsoda politikai következménytől lett volna tehát megmentve, ha csak nem attól, hogy a miniszter azt mondhatná, hogy : »miután a bíróság is így vélekedik, lökjetek ki, de ne bántsatok !« (Derülség balfelől.) E következménytől, ha a bíróság háta mögé búvik, igenis meg lett volna mentve, de azt elvileg nem hiszem, hogy t. képviselőtársam akár nekünk, akár bármely más kormánynak igazán e szerepet szánna. (Helyeslés jobbfelől.) Ennyit a következményekről.

S most legyen szabad (Halljuk ! Halljuk !) a helyeslés és a czélszerűség szempontját, de ezt már csak nagyon röviden érinteni. (Halljuk ! Halljuk !)

A czélszerűséggel igen sajtáságosan vagyunk. A miniszter rendeletét még azok is, akik ott (a baloldalra mutat) törvényesnek tartják, egyhangulag czélszerűtlennek jelentik ki. Grünwald t. képviselőtársam azon az alapon, mert remesz végrehajtható, Apponyi t. képviselőtársam azon az alapon, mert a miniszter rendelkezésére többféle mód állt s e módok közül nem azt választotta, amellyel el lehetett volna érni az állami törvény végrehajtását és azt is, hogy a

lelkiismereti sérelemmel — már jogosan vagy nem jogosan — föl ne léphessenek.

Ami már most Grünwald t. képviselőtársamat illeti, ő azt mondotta, hogy Szivák t. barátom határozati javaslata logikátlan. De én azt hiszem, hogy inkább talán az ő okoskodása szenved ebben a hibában ; (Derülség jobbfelől) mert ő azt mondja, hogy a rendelet törvényes, s a miniszter tökéletes jogában volt annak, amit tett és kiméletes módot választott, minden óvatosságot gyakorolt, amelyet a végrehajtás szempontjából csak lehet kivánni, s mégis azt mondja, hogy a miniszter eljárása helytelen volt, mert — amint Grünwald t. képviselő úr állítja — a rendelet nem lesz végrehajtható.

Lehet, t. ház, egy rendelet czélszerűtlen és helytelen bár, de végrehajtható. A leghelyesebb rendelet lehet czélszerű és helyesen kibocsátott, bár a végrehajtás elé oly akadályok jöhetnek, melyek azután annak nem érdemben, hanem hatályosabb irányban való módosítását teszik szükségessé. De kérдем : ha egy miniszter magatartását a kibocsátás időpontja szerint ítéljük meg ; ha azt mondjuk, hogy törvényes az, amit tett és hogy szükség is volt arra, hogy azt tegye s előrelátást tanúsított arra nézve, hogyan kell a viszonyok közt cselekedni, — minő alapon lehet a miniszter ez eljárásának politikai helyességét megtagadni ? (Tetszés jobbfelől.)

Részemről azt gondolom, ez a helyeslés meg fog jönni, és bár t. képviselőtársam a miniszter politikáját sok lényeges tekintetben támogatta, azzal, hogy épen e pontban tagadja meg helyeslését, nem fog a t. miniszter úrnak valami nagy bajt okozni. (Helyeslés a jobboldalon.)

Egészen más az, amit Apponyi Albert t. képviselőtársam tett, aki azt mondotta, hogy a miniszter nem választotta azt a módot, amellyel nem sértett volna lelkiismeretet s végrehajtotta volna az állami törvényt. Kár, hogy t. képviselőtársam ezt a módot meg nem nevezte. Hát én kétkezem abban, hogy ily mód van.

Gróf Apponyi Albert : Van !

Én az összes eddigi tapasztalatok előnyeit, az összes vitakozások előnyeit átadom t. képviselőtársamnak, hogy most

utólag, a tapasztalás világánál mondja meg, mit lett volna akkor czélszerű tenni, kizárván — mert ő zárta ki — a lehetőségek közül egyelőre az állami anyakönyveket? Mit lehetett volna tenni, hogy az állam törvényeit is érvényre juttassuk, a lelkiismeretet se sértsük? Mert ha t. képviselőtársam e mód alatt talán azt érti, mint beszéde egyik részében említé, hogy tétessék ki az anyakönyvben a vegyes házasságból született gyermekekre nézve a szülők vallása és akkor az anyakönyvből magából minden egyes esetre világosan meghatározható, hogy a gyermekeknek milyen törvényes statusa van Apponyi t. képviselő úr rázza a fejét, hanem amott többen azt jelzik, hogy ez a mód. Tehát nem t. képviselőtársamnak, hanem azoknak felelek.

E mód, t. ház, nem volna egyéb, mint egyenes feláldozása a világi törvény rendelkezésének és elfogadása az egyház evvel ellenkező felfogásának. Nem volna egyéb, mint elfogadni azt, hogy annak meghatározásánál, melyik egyháznak a lelkésze az illetékes az anyakönyvi bejegyzésre, kinek van joga azt a gyermeket beírni az állam törvénye szerint az anyakönyvbe, ne az állam törvénye legyen az irányadó, hanem az egyházé.

Mert az állam törvénye szerint csak az a lelkész írhatja be, kinek egyházához az a gyermek tartozik; az egyház szerint pedig az a lelkész, aki megkeresztelte, ha nem is tartozik az állam törvénye szerint egyházához. És minthogy az a mód az utóbbit fogadta volna el, feláldozta volna az állam rendelkezését. És ha a miniszter ily végrehajtási rendeletet ad ki, akkor igenis mondhatták volna, hogy megsértette mind az 1827: XXIII., mind az 1868-iki törvényezikket. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) És ha t. képviselőtársam azon arcanum iránt, melyet oly szorgalmasan rejtegetnek, fel nem világosítanak: maradok korlátolt felfogásomban és azon hitemben, hogy ily módjuk önöknek nincs, mert nem állanak vele elő. (Tetszés a jobboldalon.)

Most pedig végül illik megemlékeznem arról is, amiben egyezünk, azok után, amiben különbözünk. (Halljuk!) És itt, t. ház, benső örömmel konstatom, hogy a ház minden oldalán úgy a jövőben követendő vallásügyi politikára, mint ama reformokra nézve, melyeket mind a vallásszabad-

ság, mind az interconfessionális viszonyok terén be kell hoznunk, egyező irányok mutatkoztak. Nevezetesen, nem becsülöm kevésre, hogy a leghatározottabban és legfeltétlenebbül hirdették és kimondták itt, még pedig úgy tudom: minden oldalról, az állam törvényhozásának és működésének függetlenségét a különféle vallásfelekezetek tanai-, szabályai-, törvényeitől. Kimondották azt az elvet, hogy az állam a maga közjogi és magánjogi rendjét minden felekezeti tan-, minden felekezeti hitel-, minden felekezeti egyéb szabálytól függetlenül saját szükségei, saját belátása szerint állapítja meg. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Kimondották azt, hogy az állami és egyházi felfogás összeütközése esetében az, aminek érvényesülnie kell: feltétlenül az állam rendje, jelentkezék az törvényben, vagy törvényesen kiadott rendeletben. (Helyeslés jobbfelől.) Sőt tovább is mentünk, t. ház. Kimondták, mint a jövő fejlődés irányát és határozati javaslatokban kívánják, az egyház és állam közti összeütközés elkerülése végett is, de azért is, hogy a maga rendjét mindegyik saját szükségei és elvei szerint nyilvántarthassa, a polgári anyakönyvek behozatalának általánosan elismert helyes és némely oldalról közvetlenül sürgetett reformját. (Igaz! Úgy van!) És ezt elismerte mindenki, Apponyi Albert t. képviselőtársamtól kezdve a legszélsőbb oldalig. (Mozgás a baloldalon.)

Az ellenzékre czéloztam, vagy hogy helyesebben fejezem ki magamat: elismerték nemcsak ezen az oldalon, hanem az ellenzék minden árnyalatában. Ezt akartam mondani. Kimondták azt is, hogy a házassági jogviszonyok terén a házassági jog államosítása és egységesítése szükséges és hogy a polgári házasság behozatala is szükséges. (Általános helyeslés.) Erre nézve, különösen, miután magam is felszólítottam, hivatva érzem magamat a t. ház előtt egy nyilatkozatot tenni, (Halljuk! Halljuk!) amely egyszersmind motiválni fogja azt, hogy én Irányi Dániel t. képviselőtársam határozati javaslatának ide vonatkozó részét, mint feleslegest, nem fogadom el. (Mozgás balfelől.) Felvilágosítást óhajtok a t. háznak adni a házassági jognak azon reformja felől, amely körülbelül egy év óta készülöben lévén, jelenleg már első kidolgozásában kész, mint a családi jognak

alkatrésze, mellyel együtt be fog nyújtatni. (Halljuk ! Halljuk !) Ennek alapelve nézve — bár igen szokatlan egy készülöben lévő törvényjavaslatról nyilatkozni, de miután ez politikai kérdés, és hozzám a múlt évben is e tekintetben kérdés intéztetett — kívánok felvilágosítást nyújtani.

Azon elvből indulok ki a törvényjavaslat kidolgozásánál, hogy azt a családjoggal együtt, mint annak integrális részét kell kidolgozni. Aki azt a szoros összefüggést ismeri, aki tudja, hogy a családjog terén is az új codificatio mennyi reformot csinál, az csak helyesnek fogja tartani az ilyen módon való eljárást. Alapelv azután az, hogy a házasság jogviszonyának kizárólag kötelező rendjét az állam állapítja meg egy törvényben minden állampolgár számára minden különbség nélkül. (Helyeslés.) Ebből következik, hogy minden felekezeti törvényhozás, minden felekezeti jurisdictio érvényében eltöröltetik és megszüntetetik, hogy ebben a javaslatban felekezeti természetű házassági akadályok nem lesznek, jelesen sem a valláskülönbség, sem az ordo nem képez házassági akadályt. (Általános, élénk helyeslés.) De ebből következik egyszersmind az is, hogy ezen törvény alkalmazása, amely minden állampolgár házassági jogviszonyát — még pedig kizárólag — szabályozza, a jurisdictio kizárólag az állam bíróságait illeti. (Helyeslés.) Az állam tehát a házassági jogviszonyok terén mind a törvényhozást, mind a bíraskodást, mint kizárólagost és minden polgárra együttesen megoldandót átveszi és ezzel kapcsolatban, mint kiegészítő rész : a házasság megkötésének polgári formája is a háznak javaslatba fog hozatni. (Helyeslés.)

Ez az, t. képviselőház, amit fölvilágosításkép mondhatok ; tovább e részben nem mehetek, mert arra, hogy a házat tájékozzam, azt hiszem, ez bőven elegendő. (Helyeslés jobbfelől.)

Végül, t. ház, nyilatkoznom kell még egy kérdésről, (Halljuk ! Halljuk !) nevezetesen arról, hogy ezen reformokra nézve, amelyeknek irányát megjelöltem : az anyakönyvekre és a házasságra nézve többen úgy nyilatkoztak, mintha ezeknek szükségképeni feltétele és azokkal összekötendő volna az állam és egyház közötti viszonynak egy általános törvény által gyökeres és új szabályozása. (Halljuk ! Halljuk !)

Részemről nem titkolhatom, hogy határozottan más véleményen vagyok és ilyen politikát nem helyeselnék. (Helyeslés jobbfelől.) Nem, először azért, mert az említett reformok megoldását isten tudja mennyi időre elhalasztaná vagy lehetetlenné tenné; (Igaz! Úgy van! jobbfelől) nem, másodszer azért, mert meggyőződésem az, hogy azon a történeti alapon maradva, amelyen Magyarországon századok óta az állam és az egyház közötti viszony az állam szükségei szerint minden egyházzal szemben rendezve lett, és ezt az alapot tovább fejlesztve: úgy a vallásszabadság fejlesztése és megvalósítása kívánalmainak, mint minden reformszükségletnek eleget tehetünk. (Helyeslés jobbfelől.) Nevezetesen ha az állam interconfessionális jogrendjét a jogegyenlőség és csakis annak elve szerint tovább fejlesztjük és teljessé tesszük, eleget tehetünk azon elismert szükségnek is, hogy ha az egyházak beléletében átalakulás és fejlődés ennél fogva belső szervezetükben változás szüksége mutatkozik, ezen átalakulás- és fejlődésnek közjogi formái megtaláltassanak, és ennek megfelelően a viszony az egyház és állam között fejlesztessek; és eleget tehetünk azon második iránynak is, hogy amennyiben polgártársaink között vannak olyanok, akik a jelenleg bevett vagy elismert felekezetek közé nem tartoznak, ezeknek viszonya az államhoz, a többi felekezetekhez a vallás és lelkiismereti szabadság megóvásával és annak elvei alapján megfelelően szabályoztassék. Szóval ezen a történeti alapon a fejlődést minden, még azon irányban is lehetőnek és eszközlendőnek tartom, hogy az állam minden életviszonyra kiterjessze a maga törvényhozását és kormányzatát, amelyek állami rendezését a modern állam szükségei és feladatai megkívánják, amelyeket egységesen és felekezetkülönbség nélkül kell a jogegyenlőség elvei szerint megoldani minden állampolgárra nézve. De már, t. ház, hogy bármi nevű amerikai rendszer kedvéért, vagy bármi nevű, ki nem próbált elméletekért azt, ami századok lefolyása alatt országunk történetéből, szükségeiből tapasztalataink alapján fokozatosan nőtt ki és alkottatott meg s amit határában és értékében ismerünk, kicseréljük és ezáltal a legkényesebb viszonyban, amelynek helyes megoldását Európa egy államának sem sikerült kielégítőleg elérni, külföldi pél-

dák után induljunk : nemcsak társadalmunk és állami viszonyaink különbözősége miatt, hanem a szerzett tapasztalatok alapján helytelenek, az állami rendet kockáztatónak, sőt merem mondani, az állami és egyházi békét veszélyeztetőnek tartom. (Zajos helyeslés jobbfelől.)

Linder György: Mi történik a kath. autonómiával?

T. ház! Itt t. képviselőtársam egy kérdést intézett hozzám: mi történik a katolikus autonómiával?

Erre nézve bátor vagyok utalni egy percz előtt tett nyilatkozatomra: ez is belső fejlődése az egyháznak és szervezetének, az állami rend ezzel szemben nem tiltólag áll, hanem törhetetlen fentartásával Magyarország összes törvényhozásában és gyakorlatában elismert azon elvnek, hogy az egyház és állam közti viszony szabályozása az állam jogi rendje által szabatik meg, nem pedig egyezkedések útján állapíttatik meg. Ennek fentartásával nem látom át, hogy nyilatkozatomat úgy lehetne érteni, hogy az autonómikus alakulás azáltal bármi tekintetben ki volna zárva. Hisz arra, az egyházra és minden másra, állami szempontból a belső fejlődés joga és szabadsága nem gátoltatik. (Élénk helyeslés.)

Másolni, t. ház, különösen külföldről, vagy épen Amerikából egyház és állam közötti viszonyt nem lehet, mert csodálatos ideologia volna az, hogy mi, akik az amerikai Unio egyes államainak állapotaitól társadalmunkban, gazdasági szervezetünkben, történeti fejlődésünkben s ebből hozott érzéseinkben és felfogásainkban annyira különbözünk, az amerikai állapotokból a legkényesebbet, a legnehezebbet, amellyel szemben az állampolitika művészete Európában majdnem mindenütt meghiusult: az állam és egyház közötti viszonyt kiragadjuk, ide ültessük át. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Ezen az úton tehát nem haladhatunk; hanem a midőn az általam kijelölt irányban haladni óhajtunk, a kormány fentartja magának, hogy a teendők sorrendjét és az időpontot, úgy amint kötelessége, maga kezdeményezze. (Helyeslés a jobboldalon.)

És vajjon ezen politika árt-e a vallásosságnak? Nem, t. ház! Mérsékli-e és fékezi-e a felekezetek kizárólagosságát

minden irányban? Semmi kétely, teszi ezt, hisz az is egyik célja. Biztosítja-e a lelkiismereti szabadságot? Semmi kéttség benne. Biztosítja-e az állam rendjét, annak uralmát és önnön rendjében az állam szabad mozgását? Ez célja. Fentartó politika-e ez? Összekapcsolja az állampolgárokat felekezeti és nemzeti különbség daczára? Igenis összekapcsolja, s ezért fentartó nemzeti politika is. (Zajos helyeslés a jobboldalon.)

Csak a határozati javaslatról kellene még valamit mondanom. (Halljuk! Halljuk!)

A saját határozati javaslatunk első és harmadik pontját talán túlbőven is kifejtettem; de van még egy pontja, amelyet röviden meg kell említenem, s ez vonatkozik az 1868-iki törvény fentartására. E pontot csak két vád ellen akarom röviden megvédeni. Az egyik vád az, melyet Apponyi Albert t. képviselő úr emelt ellene, hogy t. i. európai értelemben véve az nem liberális, és a második az, hogy nem alkalmas arra, hogy az egyházak közti békét biztosítsa. (Halljuk! Halljuk!)

A liberalizmus kérdésével szemben felállított a szülők szabad rendelkezési joga, mint igazi liberális álláspont, mint az t. képviselőtársam szerint száz millió ember joga Európában és Amerikában.

Hát, t. ház, akik a szülők szabad rendelkezési joga mellett vannak azon az oldalon, annak tartalma iránt nem értenek egyet. (Tetszés a jobboldalon.) Az egyik természeti jognak nevezi azt, amit méltán nyilvánított a kultuszminister úr egyszerű szólamnak. Akik ezt állítják, nem fogadják el minden következtetését. Mert ha az egyezkedés szabad, azt nem szabadna befolyásolni, még spiritualis hatalommal sem, s akkor a szülőknek nem korlátozható joguk van a gyermeket nemcsak saját vallásában, hanem bármely vallásban is, tehát atheistának is nevelni. (Egy hang balfelől: Nevelhetik is!) Erre nézve megjegyzem, hogy úgy vagyok értesülve, hogy p. o. Ausztriában, ahol a szabad rendelkezés fennáll, nem nagyon régen egy atyát, aki katolikus gyermekét baptistának akarta nevelni, megfosztottak atyai hatalmától az azzal való visszaélés czimén. (Derűtség.) Ez a szabad rendelkezés.

Én csak azt akarom kiemelni, t. ház, hogy az egyezkedés szabadságát nem is lehet megvédeni mindkét szülőre nézve. Az, amit értenek alatta, a befolyásosabb fél akarata. És legtöbb a pártolók közül csak bizonyos vallások közti szabad választást ért ez alatt. Ez pedig állami megkötöttség és nem természetjog. Ha ennek nevezik, az csak kendőzés.

A gyermekek vallásos nevelésének kérdése egész Európában kétféle felfogás, kétféle törvényes rend alatt áll. Vagy úgy fogják fel, mint interconfessionális közjogi rend alkatelemét, vagy pedig úgy fogják fel, mint a magánjoghoz tartozó szülői, helyesebben mondva apai hatalomnak alkatelemét. De akár így, akár pedig úgy fogják fel, mindkét irányban lehet azt szabályozni szabadelvű módon az egyenlőség alapján, lehet azt szabályozni nem szabadelvű módon. De azt mondani, hogy egyik nemű szabályozás vagy a másik nemű szabályozás szabadelvű, az félreismerése a szabadelvűségnek. (Helyeslés a jobboldalon.)

Már most mi dönt a felett, hogy milyen nemű szabályozást fogadjon el a nemzet? A magánjogba utalja-e mint az apai hatalomnak egyik alkatelemét, mert hisz a szülők rendelkezési joga, szabad egyezkedése csak frázis; ezt igazán megóvni nem tudta senki, s akik azt oly nagyon sürgetik, inkább az állami rend korlátozásában fekvő akadály elmozdítását akarják a szabad befolyásolás, mint a szabad egyezkedés érdekében. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) Ez tehát nem dönt. Mi dönt hát a fölött, t. ház? (Halljuk! Halljuk!) Nézetem szerint dönt felette az, hogy egy országnak történeti fejlődése és állapotai milyenek. Mert ott, ahol egy confessió van, ahol a többiek semminemű jelentőséggel nem bírnak, ott semmi szükség nincs egy interconfessionális rendezésre. De ahol több confessió van és azoknak viszonyai küzdelmek eredménye, az egyenlőség és paritás biztosítása, közbéke szüksége, ott, t. ház, nagyon jó az, ha nem zárhatja is ki az állam a surlódást, de legalább annak körét lehető szűkre szorítja és az államnak objektív rendje alkotja egy bizonyos nemét a nyugalomnak és békének a különben harczra hajlandó felekezetek közt. (Helyeslés jobbfelől.)

És épen ezért, t. ház, nem is szükséges az, hogy ezen interconfessionális rend ebben vagy abban az alakban

szabályoztassék. Lehet azt úgy szabályozni, hogy az atya vallása döntsön ; lehet úgy, hogy mindkét házastárs vallása szerint, mint nálunk, legyen megállapítva a jogrend. Csak az kell, hogy a rend igazságos legyen mindenek fölött, (Úgy van ! Úgy van !) csak az kell, hogy az állam ezt őszintén védje és keresztül is vigye.

Ezek alapján, t. ház, szemben a határozati javaslatokkal, azt az állást foglalom el, hogy Szivák Imre t. barátom határozati javaslatát, mint amelynek helyességét én is igyekeztem kifejteni, elfogadom. Az Irányi Dániel t. képviselőtársam által beadott határozati javaslatot, amennyiben irányt szab meg és az egyezik avval az iránnyal, melyet kifejtettem, a kormányra nézve feleslegesnek tartom. (Helyeslés jobbfelől.) Sem a polgári házasság kérdésében, sem a vallás-szabadság irányában való fejlesztés kérdésében határozati javaslatokkal, általánosságokkal utasítani a kormányt nem szükséges. (Élénk tetszés és helyeslés jobbfelől.)

Azt a határozati javaslatot pedig, (Halljuk ! Halljuk !) melyet Komlóssy t. képviselőtársam nyújtott be s amelyben az van mondva : utasíttatik a kormány, hogy a rendeletet úgy módosítsa, hogy az hitelvekbe ne ütközzék s amit úgy magyarázott meg beszédében, hogy a püspöki kar hozzájárulásával módosíttassék, ezt el nem fogadom. (Helyeslés.) Nem fogadom el pedig azért, mert azon tésre akar vinni bennünket, amelyet Grünwald Béla képviselőtársam helyesen fejtegetett ; ilynemű egyezkedést, t. i. hogy jogilag beszólása legyen bárkinek abba, hogy miként állapíttatik meg ez a rendezés : ő elvileg kívánhat ugyan, de mi ezt elvileg — reményilem — mindig ki fogjuk zárni. (Élénk tetszés jobbfelől.)

Elfogadom, t. ház, magát a költségvetést és ajánlom Szivák Imre t. barátom határozati javaslatát. (Hosszan tartó, élénk helyeslés, éljenzés és taps jobbfelől.)

Beöthy Ákosnak szavai értelmét helyreigazító felszólalása után Apponyi válaszolt a miniszternek ugyanily címen :

Korántsem akarta azt mondani, nem is mondhatta, hogy bármilyen bírósági ítélet akadályul szolgálhat annak, hogy a miniszter a parlamentben felelősségre vonható legyen, hogy bár-

milyen bírósági ítélet a minisztert fölmentheti a parlamenti határozatnak következményei alól. Szavainak helyes értelme az volt, hogy abban az esetben, ha a képviselőház mondaná ki egy rendelet törvénytelenységét, ez azután a miniszternek bukását vonná maga után; ha pedig a bíróság egyes ítélete alkalmával a rendeletet törvénytelennek tartaná, ez a miniszterre nézve semminemű parlamenti következményekkel nem jár.

Igenis van meggyőződése szerint olyan mód, melyen a miniszteri rendeletnek célja teljesen eléretik, még pedig azon bonyodalmak kikerülésével, amelyeket ez a rendelet előidéz. Ezt a módot megmondani, erre nézve a kormánynak felvilágosítást és a háznak irányt adni azonban neki nem kötelessége.

Más kérdéseknél, midőn a kormány valamely intézkedését kifogásolta, megmondta a pozitívumot is, hogy minő intézkedést kíván amazoknak helyébe tétetni.

De vannak olyan esetek is, midőn ez egyenesen káros lenne az illető ügy üdvös megoldására, olyan esetek, midőn egymással ellentétbe került érzelmek figyelembe vételével kell intézkedni. Ily esetben a rendszabályok sohasem lehetnek³ olyanok, hogy mindenkit kielégítsenek. Ha megvalósíttatnak és magukban véve helyesek, a békét és nyugalmat helyreállítják; de ha elmondatnak a nélkül, hogy megvalósíthatók volnának, gyakran a zavart és békétlenséget inkább növelik.

Ezért nem is tartaná helyesnek azt a pozitívumot előadni, melyben a megoldást keresné, ha kezében volna a hatalom. De ismeri őt a miniszter oly komoly és lelkiismeretes politikusnak, hogy amidőn azt mondja: tudok módot a kérdés megoldására, akkor nem üresen, nem a levegőbe beszél, hanem teljes meggyőződését fejezi ki. (Hosszantartó, zajos tetszés és éljenzés a bal- és szélsőbaloldalon.)

Szilágyi Dezső viszonzválasza:

Szilágyi T. ház! (Halljuk! Halljuk!) Azokat, amiket t. képviselőtársaim szavaik értelmére felhoztak, észrevétel nélkül hagyom, bár utólag figyelmes elolvasása után mindazon passzusoknak — és e fölött bíró a ház és akik olvasni fogják — azt hiszem, okom volt, jogom volt arra nézve olyan kritikát gyakorolni. (Helyeslés a jobboldalon.) De legyen szavaik értelme az, amint most megmagyarázták.

Ami azonban t. képviselőtársam személyi érdekű felszólalását illeti, abban igaza van : én tartom és tartottam mindig őt oly komoly és lelkiismeretes politikusnak s nem vontam és nem is vonom kétségbe, hogy ő tud olyan módot, melyről azt a meggyőződést táplálja, hogy ilyen természetű, amint előadja. Mondhatnám, ő is ismer engem eléggé, hogy ha ebben kételkedném, nyíltan meg is mondtam volna. De nem kételkedtem és nem is kételkedem, hanem, midőn arról volt szó, hogy a házat meg kell győzni arról, hogy a miniszter helytelenül cselekedett s a rendelkezésre álló módok közül nem választotta azt, amelyiket választhatta volna, melyen az állami törvény végrehajtása meg lett volna óva, nemcsak a státus előtüntetése, hanem a lelkész illetősége tekintetében is és ellenében nem is hivatkozhattak volna lelkiismereti kételyre ; midőn, mondom, arról volt szó, hogy Szivák Imre t. képviselőtársam határozati javaslatának elvetését azzal motiválta, hogy van ilyen mód és mert nem élt ezzel a móddal a miniszter, helytelen az eljárása : akkor, azt hiszem, nem volt imparlamentáris kívánni azt, hogy bocsássa e módot a házban a kritika próbájára, valamint a miniszter úr rendelete is közkritika alatt áll. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől. Zaj.)

Midőn arról van szó, hogy a miniszter által követett eljárást, mint czélszerűtlent azért kárhoztassa a ház, mert nem választotta azt a jobb módot, a házat pedig nem akarjuk meggyőzni arról és alkalmat adni annak megítélésére, vajjon csakugyan jobb-e ez a mód : akkor föl kell tennem t. képviselőtársamról, hogy a házat e részben, már bármi okból, de felvilágosítani nem akarja ; akkor fel kell tennem t. képviselőtársamról, hogy — nem mintha jogunk volna hozzá, ismerni azt a módot — nem akarja legalább a házban azt a komoly meggyőződést előidézni, hogy csakugyan helytelen volt a miniszter eljárása ; mert ha komolyan akarta volna előidézni, rámutatna arra az egyszerű módra, amellyel a kérdést megoldhatónak tartja. (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.)

Ezután Ugron beszélt. Főkép Szilágyival polemizált. Nem ismeri el a rendeletet törvényesnek. Bárki hangoztatta volna

is e házban azt az elvet, hogy a kormánynak joga van törvényt magyarázni, midőn erre a képviselőház maga, sőt a képviselőház és a főrendiház együtt sincs jogosítva, hanem csakis a király hozzájárulásával az országgyűlés: az igazságügyminiszternek lett volna első kötelessége az ország törvényét megvédelmezni. A törvény felállít egy elvet, hogy minden szerződés, nyilatkozat és cselekedet, mely a vegyes házasságokból való gyermekek iránt másként rendelkezik, mint a törvény, nem bűnös ugyan, de semmis, és kötötte a gyermekek vallásának egyedüli kritériumát a szülők nem szerinti vallásához, s ezt a kritériumot védelmezi a törvény a nullitás sanctiójával. A törvénynek ezen sanctióját megváltoztatni a miniszter nincs jogosítva. A miniszter újabb kritériumot hoz be, azt, hogy melyik felekezetnek anyakönyvében található fel az anyakönyvi kivonat. Tehát a kritériumot szaporítja, vagy kibővíti, a nullitási sanctióhoz egy másikat, a büntető sanctiót adja hozzá. Már pedig lehet valamely cselekmény semmis, de azért nem bűnös. A törvény megalkotóinak felfogása e cselekményekről az volt, hogy helytelenek és megsemmisítendőek, de nem viselik magukon a bűnösség bélyegét. Fejtegeti a végrehajthatóság nehézségeit. Ki az illetékes lelkész? Vajmi bajos ezt minden egyes esetre nézve minden félreértés kizárásával meghatározni. Ha a lelkészek anyakönyvvezetők, amint helyes, akkor hogyan lehet a miniszter intézkedésének rendőri jellegét konstruálni? Hogyan foghat helyet a rendőri intézkedés azok ellenében, akik hivatalos állami teendőik végzésére vannak kötelezve? A miniszter, ha okoskodása értelmében végre akarja hajtani az 1868: LIII. t.-cikket, a családi élet szentélyébe tör be, azt rendőri felügyelet alá helyezi. A szónok eszménye a szabad állam, a szabad Magyarország s ez országot nem kívánja másként, mint szabad egyházakkal. Ezért pártolja Irányi határozati javaslatát.

A vita bezárása után újra felszólalt gróf Csáky Albin vallás-és közoktatásügyi miniszter. Bevezető szavai szerint e feladatában úgy érzi magát, mint a gazda az aratás utolsó stádiumában. Az egész búzaföld le van aratva, a kévék be vannak hordva, sőt már (itt Szilágyi Dezső igazságügyminiszterre mutat) a nagy cséplőgép is dolgozott (Hosszantartó, zajos derűtség) és így nem marad más hátra, mint hogy még az egyes eltévedt kalászokat

szedje össze. (Élénk derűtség és tetszés.) Foglalkozik Polónyi Gézának a rendelet érvényességét illetőleg felhozott érveivel. Majd Apponyinak válaszolva, megjegyzi, hogy a czélszerűség kritika rendesen szubjektív és a temperamentum dolga szokott lenni. Azt eleve kell gyakorolni, hogy igaz is lehessen. Ha ismerte volna azon módot, amelyet Apponyi kontemplált, de amelyről most sincs tudomása; és ha ismerve s összehasonlítva e módot azzal, amit ő akart, ez összehasonlítás alapján választhatott volna: akkor érhetné gáncs a czélszerűség szempontjából. Ugron-nak szemére veti, hogy ámbár lelkesedéssel szól az általános vallásszabadságról, szabad egyházzal szabad államban és vallás-egyenlőségről, mégis cserben hagyja a kormányt, midőn ez védi a vallásegyenlőségnek azt a részét és mértékét, amely törvényeinkben már tényleg meg van állapítva. Újra kijelenti, hogy rendeletét a lényegben változatlanul fentartja, csupán az alaki eljárást illetőleg tart lehetőnek oly változtatást, hogy a kivonat a köz-igazgatási közegek útján legyen átküldendő.

A záró beszédek során még Irányi Dániel szól röviden. Utána Szivák Imre válaszolt a határozati javaslata ellen fölhozottakra és kérte, hogy annak pontjai felett külön-külön szavazással döntsön a ház.

Még gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter válaszolt pár szóval Polónyi Gézának. Ezután Szilágyi Dezső szólott:

Szilágyi T. ház! (Halljuk!) Csak egy pár perczig tartó
Dezső rövid felszólalásra kérem a t. ház figyelmét. (Halljuk! Halljuk!)

Irányi Dániel t. képviselőtársam, midőn egyrészt, ha jól értettem, kifejezte elismerését azon irányra nézve, mely mind a vallásszabadság, mind a polgári házasság behozatala tekintetében ez oldalról a kormány részéről kifejeztett, két ellenvetést hozott föl.

Egyik az, hogy azt kérdezte, miért nem fogadom el a polgári házasságról szóló határozati javaslatát, midőn én mindig arra szavaztam és félelmét fejezte ki az iránt, hogy a polgári törvénykönyv szerkesztésével lévén ez intézmény behozatala összekötve, az megint évek hosszú-hosszú sorára elmarad.

Ami az elsőt illeti, megvallom, azt hittem, hogy senki sem kételkedhetik e házban, hogy én azt az irányt, amelyet ott (a baloldalra mutat) hirdettem, ugyanazt hirdetem e helyről is és megvalósítani akarom; (Úgy van! jobbfelől) de midőn e helyen abban a helyzetben vagyok, hogy törvényjavaslat alakjában kezdeményezhetem azt a reformot, amelyet az ellenzéken sürgettem és melyre nézve t. képviselőtársam is egyetért velem, őszintén megvallom, teljesen feleslegesnek tartom azt, hogy amire önként vállalkoztam, amit a kormány itt ígér és pedig önként és ami egy év óta kidolgozás alatt van és ma már első kidolgozásban kész, arra határozati javaslat által utasíttassék a kormány. A másodikra nézve: senki, aki ismeri a jogrendszer összefüggését, nem fogja tagadni, hogy a házassági jogot, kiragadva a családjog köréből, helyesen kidolgozni nem is lehet. Azt a családjoggal együtt, többi részével összhangban kell kidolgozni. (Úgy van! jobbfelől.) Így történik jelenleg is. És legyen szabad t. képviselőtársamat egy tévedésére figyelmeztetnem, amelyet azért tartok tévedésnek, mert annak ellenkezőjét már a multkori igazságügyi vita alkalmával megmondtam. Tudniillik elismervén a családjog codificációjának sürgős szükségét, megmondtam már akkor, hogy bármily célszerű volna, ha be lehetne várni az egész polgári törvénykönyv elkészültét s az egészet egyszerre terjeszteni be, de én a partiális codificatio útját választottam, mert sürgős szükségekkel szemben, nem elhamarkodva ugyan, de a partialis codificatio eljárását kikerülhetetlennek tartom.

Tehát nem az egész polgári törvénykönyv kidolgozásáról és előterjesztéséről van szó, hogy abban oldassék meg a családjog és ebben a polgári házasság kérdése, hanem csak a családjog kidolgozásáról, melyet a kormány a már meglevő örökösödési törvényjavaslattal összhangban fog előterjeszteni. Irigyelnem kell azon embereket, — nem célzok t. képviselőtársaimra, hanem a közvéleményben van ily téves felfogás — akik egyrészt azt kívánják, hogy a magánjogi viszonyokat tárgyaló törvényjavaslatok a legnagyobb gonddal legyenek kidolgozva, mert hisz azok nem egy nap, hanem talán százados érvényre vannak szánva, s mégis, bár még csak egy év óta áll vezetésem alatt a dolog,

türelmetlenkednek és ha a legszükségesebb időhatáron belül halad a kérdés, azt hiszik, nincs kizárva a gyanú, hogy itt csak ígéretnek tétetnek, de semmi serénység nincsen ez ígéretnek teljes, őszinte beváltására. (Egy hang balfelől: Igaz!) Hát aki azt mondja, hogy igaz, (Felkiáltások jobbfelől: Hock!) Hock képviselő úr — (Felkiáltások: Hol van? Hisz nincs itt! Ott ül!) mindegy, akárki mondja, hogy igaz — a tények fogják megegyezni és nem tudom, hogy az az anonymus akkor jelentkezni fog-e, hogy itt ünnepélyesen bevallja, hogy bár anonymus, de mégis szeretett volna gyanúsítani. (Tetszés jobbfelől.) Ez az oka, t. képviselőtársam, hogy határozati javaslatát feleslegesnek mondtam, ez az oka, hogy én időhatárt, sem 6 hónapot, sem 1 évet nem jelölhetek meg.

Csatár Zsigmond: Majd a jövő században! (Derült-ség a szélsőbaloldalon.)

Mert ha ígéretet teszek, azt aztán nar szerint be kell váltani. Hanem kijelentettem és ismétlem: a kérdés megoldását sürgős feladatnak tartom, de nagy, körültekintő gonddal kell kidolgozni, a családjog többi részeivel kapcsolatban. És a kormány, nem tekintve azt, hogy mily sürgetői vannak a dolognak most, mint például Csatár képviselő úr, igenis elő fogja terjeszteni a családjogot és benne a polgári házasságot, mihelyt helyesen, törvényalkotásra megérett alakban előterjesztheti.

Hanem, t. ház, amilyen komolyan és őszintén veszi a kormány ezt a kötelességét és feladatát, ép úgy tudatában van annak, hogy ezt a közvélemény előtt tisztán meg kell magyarázni, annak szükségéről, helyességéről és üdvös voltáról a népet és a nemzetet olyan körökben is meg kell győzni, hol még ily meggyőződés gyökeret nem vert. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) És egyszersmind azon izgatásokat, melyekkel azt előre diszcreditálni, meggyűlöltetni, hamis színben odaállítani akarják, mindenkinek, ki ebben a házban sürgette, politikai és erkölcsi kötelessége megakadályozni. (Általános, élénk helyeslés.)

Nem azért mondom én ezt, t. ház, mintha kételkedném akármelyik t. képviselőtársamban, hogy ezt fogja tenni, hanem bátor vagyok figyelmöket felhívni arra, és kérni

őket, hogy egy törvény helyes megalkotásának két feltétele van. Az egyik feltétel az, hogy az technice helyesen, az általánosan helyesnek talált, a ház irányát kifejező elveknek megfelelőleg helyesen kidolgoztassék; ezt végzi a kormány, és remélem, hogy a ház helyesléssel fog találkozni, midőn előterjesztem. De az előkészítésnek van még egy másik, éppen ily szükséges és fontos módja, és ez abban áll, hogy amit sürgettünk itt a házban, amit üdvösnek, sőt nélkülözhetetlennek tartunk és aminek előterjesztését minden oldalról türelmetlenül várjuk, azt a nép meggyőződésében is előkészítsük és mindenütt föllépünk ellene, midőn gyanusításokkal előre elrontani akarják. (Általános élénk helyeslés.) A kormány csak így dolgozhat sikeresen, és amilyen őszintén veszi a kormány ezen előkészítési kötelességét, biztos vagyok benne és kérem is, jöjjön a ház minden oldala, minden tagja, aki a reformot pártolja, a kormánynak segítségére, hogy ez valóban megért gyümölcs, valóban a nemzet minden rétege belátásában és érzésében meggyökerezendő intézmény legyen. (Élénk helyeslés.)

Komlóssy Ferencz pár szóval visszavonja határozati javaslatát. Indokolása ellen gróf Csáky vallás- és közoktatási miniszter helyreigazító észrevételt tett.

Ezután következett a szavazás Irányi határozati javaslatára. Névszerinti szavazással a határozati javaslatot elvetették: 84 szótöbbség volt ellene. Polónyi határozati javaslatának mind a két pontjára felállás- és ülve maradással külön szavaztak, de egyik sem kapott többséget. Szivák határozati javaslatának első pontját egyszerű szavazással elfogadták, a második pontra névszerint szavaztak és 166 szótöbbséggel határozattá emelték. A harmadik pontot szintén egyszerű szavazással, melyben az egész szabadelvű párt, az egész nemzeti párt és a szélsőbal egy része igennel szavazott, 166 szótöbbséggel elfogadták.

A kormány egyházpolitikájának útja ezzel ki volt jelölve. Az irány — Apponyi és Szilágyi beszéde s a fenti határozat után — többé nem lehetett kétséges, csak a haladásban követendő mérték jöhetett kérdés alá. S ebben a kérdésben a Szapáry-kormány válságának és a Wekerle-kabinet létrejöttének magva rejtett, amint ez csakhamar kiderült.

ÚJ HELYZET.

A következő év (1891.) decz. 23-án gróf Szapáry miniszterelnök bejelentette az országgyűlés föloszlatását és a küszöbön álló téli választásokat. Január 4-én, a választások előtti utolsó ülésnapon, Péchy Tamás elnök elbúcsúzott a ház tagjaitól; utódja az 1891. február 20-án összeült új képviselőházban báró Bánffy Dezső lett.

Február 22-én a király trónbeszéddel nyitja meg az országgyűlést. Ebben megemlékezik többi közt a kiegyezés 25-ik évfordulójáról és a pénzügyi egyensúlynak az előző évben megtörtént helyreálltáról. Az egyházpolitikát illetőleg a trónbeszéd következőleg nyilatkozott: »A vallási ügyeket illetőleg bizton reméljük és elvárjuk, hogy az egyház és az állam magasztos hivatásait, kölcsönös érdekeik és jogkörük megóvása mellett, azon hagyományos összhangzásban fogják teljesíteni, mely mint egyik főbiztosítóka az általános jogrendnek és vallásosságnak kedvelt Magyarországonkban egyház és állam közt, mindkettő érdekében és javára, századok óta fennállott.«

Mindjárt a válaszfelirati vita befejeztével az 1892-ik évi költségvetés tárgyalásába fogott a ház. A vallás- és közoktatási tárcazt 1892. évi május hó 19-én kezdték tárgyalni. Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatási miniszter vezette be a vitát, mely leginkább az egyházpolitika körül mozgott.

Előrebocsátotta, hogy az 1890 óta történtek elégtételt szolgáltatottak neki. Akkor az elkeresztelési rendelet volt a vita központja, míg most már az 1868 : LIII. t.-cz. revíziójának kérdése van fölvetve. A helyzet tehát megváltozott.

Hivatkozik ezután arra, hogy a rendelet végrehajtása az anyakönyvvezető lelkészek körében a lelkiismereti konfliktus egy nemét idézte föl. Ellentétbe jöttek önmagukkal; mint lelkészek és mint anyakönyvvezetők a kétféle kötelesség között nem tudták a kellő egyensúlyt megtalálni. Már pedig kétségbevonhatatlan, hogy az állami akarat érvényesítése előtt, ha a közérdek szempontjából ez szükséges, a partikularisztikus felfogások és nézetek háttérbe kell hogy szoruljanak; az állam akaratának minden esetben érvényesülnie kell.

Van-e út és mód arra, hogy az állam a maga céljait és feladatait teljesítse és érvényesíthesse más úton, mint azon, melyet a rendelet kijelöl? Igenis van.

Ha az anyakönyvvezető lelkész nem képes mint lelkész eleget tenni az anyakönyvvezetés dolgában azon kívánalmaknak, melyeket az állam a törvény értelmében vele szemben támaszt: ebből igen logikusan és igen természetesen következik az, hogy más közegeket, nevezetesen közigazgatási közegeket kell megbízni az anyakönyvek vezetésével.

Elismeri a nehézségeket; maga is belátja azt, hogy a jelen pillanatban az általános polgári anyakönyveket létesíteni nem lehet; ahhoz a közigazgatás reformja kellene, az átmenet is nehézségekbe ütköznék, és így a főcél: a helyzetnek azonnali orvoslása kockázttá válna.

De addig is, amíg általános polgári anyakönyvek létesíttetnek, részleges polgári anyakönyveket lehet behozni a vegyes házasságból született gyermekek számára.

Ez oly intézkedés, amely semmiféle akadályba nem ütközik, mely igen rövid idő alatt keresztülvihető, a jelenlegi közigazgatási közegek által teljesíthető és semmiféle új közegek felállítását és semmiféle költségek megszavazását szükségessé nem teszi.

Hogy miért nem nyúlt a kormány ehhez a módhoz előbb, annak oka azon meggyőződésében volt, hogy oly kérdéseknél, melyekben az állam és az egyház vagy az egyházak egyenlően érdekelve vannak, igen czélszerű és kívánatos első sorban szemügyre venni oly modus vivendit, mely az illető érdekelték közreműködésével volna életbeléptethető. Az utolsó perczig alkalmat akart adni az illető tényezőknek arra, hogy ilyen modus vivendit javaslatba hozhassanak, mely a mellett az államtörvény tekintélyét teljes mértékben fentartja.

De mivel ilyent mostanáig nem terjesztettek elő, azért állt be most a szüksége annak, hogy a másik módozattal a képviselőház elé álljon és kijelentse, hogy a kormánynak elhatározott szándéka a legrövidebb idő alatt a vegyes házasságokból született gyermekek számára külön polgári anyakönyveket létesíteni, s erre vonatkozólag lehető rövid idő alatt törvényjavaslatot terjeszteni a törvényhozás elé.

Foglalkozik beszéde további folyamán az 1868: LIII. t.-cz. 12. §-a revisiójának ügyével. E törvényczikk — úgymond —

természetes és logikus kifolyása azon rendszernek, mely hazánkban az állam és egyház közti viszonyokat szabályozza. Régi harcok befejezését, végstádiumát képezi. Egyenlő mértékkel mér minden vallásfelekezetnek. A revisió pedig nem szünteti meg a bajokat, hanem új bajokat teremtené. Azért ettől az eszmétől idegenkedik.

De másrészt okvetlenül szükséges, hogy respektáljuk azokat a lelkiismereti skrupulusokat, melyek az utóbbi időben támadtak. Az állam a maga céljait, a maga feladatait más úton érje el, más eszközök alkalmazásával érvényesítse. Azért a jelen állapotnak mielőbbi megszüntetése végett előterjesztést kíván tenni a törvényhozásnak az iránt, hogy addig is, míg az általános polgári anyakönyv létesíthető lesz, a vegyes házasságokból született gyermekek számára részleges polgári anyakönyvek hozassanak be.

Irányi Dániel ezúttal is, most már huszonharmadszor, megújítja indítványát a vallás szabad gyakorlata és a felekezetek egyenjogúsítása tárgyában.

Benyújtott határozati javaslata így szól:

»A képviselőház utasítja a vallás- és közoktatási minisztert, hogy a vallás szabad gyakorlatáról és a felekezetek egyenjogúságáról minél előbb törvényjavaslatot terjesszen elő.

Győrffy Gyula a következő határozati javaslatot terjeszti elő:

»Tekintettel arra, hogy az elkeresztelési rendelet törvénytelen; tekintettel arra, hogy az a lelkiismereti szabadságot sérti s az államot az illetékes egyházi hatalommal egyházi téren összeütközésbe hozta s mint ilyen, tényleg végrehajthatatlannak bizonyult be; tekintettel végül arra, hogy a rendelet által előidézett helyzet megjavítása mindaddig nem képzelhető, míg az eredeti állapot vissza nem állítatik, — ami már csak azért is kívánatos, hogy az egyházpolitikai kérdések megoldása érdekében teendő lépések kellő nyugalommal tárgyalathassanak, eltávolítván azt, ami a felekezeti békét zavarta — mindezeknél fogva a ház utasítja a kormányt, hogy az elkeresztelési rendeletet hatályon kívül helyezze.«

Gróf Csáky miniszter kijelenti második felszólalásában, hogy Irányi határozati javaslatához hozzájárul, és hogy a zsidó vallás recepcziója iránt is törvényjavaslatot fog benyújtani. Győrffy határozati javaslatát ellenben nem fogadja el.

Győrffy Gyula szerint azon körülménynél fogva, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárult Irányi Dániel határozati javaslatához, új helyzet állott be a vallásügyi politikában; ezért határozati javaslatát visszavonja.

Irányi Dániel határozati javaslatához a képviselőház is — majdnem teljes egyértelműséggel — hozzájárulván, ezzel a kormány egyházpolitikája csakugyan fordulóponthoz ért. A reform eszméje kiemelkedett az apró megoldások keretéből s az állam egyházfenségének az egész vonalon való érvényesülése felé tört magának útát.

Most már többé nem lehetett szó visszatérésről. A koczka el volt vetve. De a haladás iránya és a harc méretei még nem bontakoztak ki e pillanatban teljes tisztasággal a közel jövőnek homályából. Még úgy látszott: némi enyhe átmenettel a megoldásnak kevésbé gyökeres módja fog érvényesülni. A kormány mintha a különböző felfogások kiegyenlítésére alkalmas alapot kereste volna. Csak a beavatottak sejtették, hogy félévvel később a Wekerle-kormány az egyházpolitika függő kérdéseit radikális irányban tűzi ki megoldásra. Hogy a merész kezdeménynek az apró próbálgatások annyi kudarcza után sikere is lesz, bizonyára senki sem merte biztosra venni.

1892. május 9-én elhunyt Baross Gábor kereskedelmi miniszter.

ÉVFORDULÓK. A KORONÁZÁS 25. ÉVE.

A lendületesen indult év nyarát a koronázás és kiegyezés 25. évfordulójának ünnepe (junius 19—20.) ragyogta be fényével. Nemzet és király ölelkeztek nemes harmóniában. A királynéhoz, aki nem jelenhetett meg az ünnepeken, a képviselőház hódoló feliratot intézett, melyben Magyarország iránt sokszor tanúsított jószágáért a nemzet háláját fejezte ki s legmélyebb ragaszkodásáról, tiszteletéről és szeretetéről biztosította. A király szavai, melyekkel a képviselőház küldöttsége előtt az ünnep jelentőségéről szólt, az ország közjogi helyzetének teljesen megfelelők voltak s a nemzeti önérzetet mindenben kielégítették. Az egész országban visszhangzottak a szép ünnep fölemelő akkordjai s a képviselőházi ellenzék is elismeréssel adózott a királynak és kormányának ebből az alkalomból.

A KOMÁROMI GYŰLÉS.

Szintén 25 éves jubileum volt ugyanezen év őszén Komáromban. A Dunántúli kálvinista egyházkerület ülte meg Tisza Kálmán főgondnokságának negyedszázadát országra szóló fénynyel szeptember 4. és 5-én. Az ünnepre számosan kísérték el a volt miniszterelnököt képviselők és mások pártkülönbség nélkül. A király meleghangú üdvözlő táviratot küldött. A díszében Tisza beszédet mondott. Hangoztatta, hogy a fenyegetett vallási béke megóvására mindent el kell követni. Intette a protestáns felekezeteket, hogy ne engedjenek a más oldalról jövő provokációknak. Kijelentette, hogy részéről egész befolyását ily irányban fogja érvényesíteni: erről biztosítja a kormányt és a klérust egyaránt.

Ugyanitt a kerületi közgyűlés elé Papp Gábor püspök jelentést terjesztett s az újabb elkereszteléseket is, erős éllel a kath. egyház és papság ellen, szóvá tette.

Válaszúl eme nyilatkozatokra, Vaszary Kolos esztergomi érsek, herczegprimás szept. 8-án pásztorlevelet bocsátott ki a főegyházmegye papságához. Békét kíván és nem harcot. Figyelmezteti hadseregét az egyház isteni eredetére s a keresztény szelidségre. Hirdeti, hogy a hazát felekezeti buzgóságból veszélybe dönteni nem szabad. »Pax Christi exultet in cordibus vestris« — mondja pásztorlevele végén.

Az apostoli lelkű egyházfejedelemnek ez a megnyilatkozása méltó örömet keltett a szabadelvű reformok barátai közt. Bízvást remélhették most már, hogy a magyar kath. papság hivatott fővezére nem fog az ecclesia militans jelszavaival késhegyig menő harczba ereszkedni az érvényesülést kívánó állami érdekel szemben. Hazafisága és bölcsesége biztosítékul szolgált, hogy egyházi álláspontjának bármily határozott védelme sem fogja őt a felekezeti béke megbontásának terére ragadni. S az ország nem csalódott ebben a várakozásában.

*

1892. november 2-án Irányi Dániel megszűnt élni.

A SZAPÁRY-KABINET LEMONDÁSA. WEKERLE-KORMÁNY.

Kevés szóval vezethetjük be a legújabb eseményeket. Hiszen még élénk emlékezetben vannak, és másrészt annyira közel esnek a jelenhez, hogy történeti tárgyilagossággal való részletes elemzésük vajmi bajos kísérlet lenne.

Az egyházpolitikai reformok ügye 1892. őszén az előkészítés stádiumában kormányválságot idézett föl. A megalkotandó házassági jog keretében a polgári házasság megkötésének módjára nézve gróf Szapáry Gyula miniszterelnök ellentétbe került a kabinet tagjainak többségével. Gróf Szapáry Gyulának e részbeli állásfoglalása azon a komoly meggyőződésén alapúlt, hogy a kötelező forma helyett a fakultatív megkötés módja nemcsak a szabadelvűségnek, hanem a vallási béke háborítatlansága érdekének is legjobban megfelel. Ugyanazon álláspont, amelyre Ugron G. helyezkedett a reformok valósításakor. A kabinet tagjai más véleményen voltak. Gróf Csáky Albin, Szilágyi Dezső és Wekerle Sándor az általánosan kötelező állami megkötés mellett foglaltak állást, és a miniszterek többsége támogatta őket. Gróf Szapáry ennek következtében lemondott a miniszterelnökségről, s ezt bejelentette a képviselőháznak. A király november 6-án elfogadta a kormány lemondását és megbízta a miniszteriumot az ügyek ideiglenes vitelével.

A kormány lemondásának okairól a lelépő miniszterelnök november 9-én következőleg nyilatkozott a képviselőházban :

Gróf Szapáry Gyula : T. ház ! A kormány tagjainak sokszor volt alkalmuk az egyházpolitikai kérdésekben ezen t. ház színe előtt nyilatkozni. A kormány az ezen alkalmakkor kifejtett programnak megfelelően előkészítette a törvényjavaslatokat az általános polgári anyakönyvvezetésről, az izraelita vallás törvénybeiktatásáról, valamint a vallás szabad gyakorlatáról és ezen törvényjavaslatok beterjesztésére megnyerte a korona jóváhagyását. A kormány tehát ezek alapján megfelelt azon kötelezettségeknek, amelyeket a ház irányában ezen kérdésekben elvállalt.

A házassági jog reformjának alapelveire nézve a kormány korábbi nyilatkozatainak megfelelően is a miniszterium egyhangú megállapodásra jutott, kivéve a házasság polgári meg-

kötésének kötelező formáját, amelyre vonatkozólag az egész kérdésben teendő nyilatkozatra nézve nem tudott a kormány oly megállapodásra jutni, mely egyszersmind a korona helybenhagyását megnyerte volna.

Ily viszonyok közt a kormány nem lévén azon helyzetben, hogy az ország javára sikeresen működhessék, beadta lemondását s ő Felsege f. hó 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával a miniszterium ezen lemondását elfogadta.

Az ugyanezen hó 19-én kelt legfelsőbb kézirat Wekerle Sándort bízta meg a kormányalakítással.

A WEKERLE-KORMÁNY BEKÖSZÖNTŐJE. A KÉPVISELŐHÁZBAN.

Az új kormány tagjai lettek :

Elnökség és pénzügy : Wekerle Sándor, honvédelem : báró Fejérváry Géza, vallás- és közoktatás : gróf Csáky Albin, igazságügy : Szilágyi Dezső, horvát-szlavon-dalmát miniszter : Josipovich Imre, földmívelés : gróf Bethlen András, belügy : Hieronymi Károly, a felség személye körül : gróf Tisza Lajos. A Wekerle-kabinet november 21-ikén mutatkozott be a képviselőháznak. A kormány egyházpolitikai programját a miniszterelnök a következőkben ismertette :

»A vallásügyi politika terén azon komoly törekvéstől vagyunk áthatva, hogy az állam érdekeinek biztosítása mellett a vallásos nyugalom és béke meg ne zavartassék, (Általános, élénk helyeslés.) és hogy ezeket érintő összes közintézményeink akként rendeztesenek be, hogy a vallásos béke és nyugalom állandó megóvásának biztosítékai legyenek.

Mint már a megelőző kormány is kijelentette, a korona legmagasabb jóváhagyásával megállapítottak azon elvek, melyek az izraelita vallás törvénybe iktatására, a vallás szabad gyakorlatára és az általános polgári anyakönyvek behozatalára vonatkozó törvények alapját képezik. Ezen elvek alapján már elkészítettett az izraelita vallás recepcziójára vonatkozó törvényjavaslat és munkába vétettek a vallás szabad gyakorlatára és az általános polgári anyakönyvek behozatalára vonatkozó javaslatok, úgy hogy ezeket még a téli ülésszak folyamán alkotmá-

nyos tárgyalás végett képesek leszünk előterjeszteni. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ez utóbbi törvényjavaslatban, mely az általános polgári anyakönyvekről szól, oly intézkedést szándékozunk fölvenni, hogy addig, míg a polgári anyakönyvek általán életbe léptethetők lesznek, a jelenlegi anyakönyvekben az anyakönyvvezetők az elkeresztelési esetben azt is tüntessék ki, hogy az 1868: LIII. t.-cz. szerint az illető elkeresztelt mily vallásúnak tekintendő és a mennyiben az anyakönyvvezetők e követelménynek meg nem felelnének, az illető helyen a polgári anyakönyvvezetés azonnal életbe léptethető legyen; viszont, e törvény meghozatalával egyidejűleg, az 1890. febr. 26-iki miniszteri rendelet hatályon kívül helyeztessék. (Mozgás balfelől. Tetszés jobbról.)

Az egyházpolitikai kérdések negyedikére, a családjog kiegészítő részét képező házassági jogra nézve az újonnan alakult kormány immár azon helyzetben volt, hogy a házassági jog alapelveire és ezek közt a kötelező polgári házasságra nézve is egyhangú megállapodásra juthatott, minélfogva legfelsőbb elhatározást eszközölt ki annak elvi kijelentésére, (Mozgás balfelől. Felkiáltások: Elvi!) hogy a házassági jogra vonatkozólag kidolgozandó és már munkába vett törvényjavaslat a minden állampolgárra kötelező házassági jog, a házassági jogviszonyból származó kérdések feletti általános állami bírászkodás és a kötelező polgári házasság alapelvei alapján készítettetik el. (Élénk helyeslés jobbról. Mozgás a bal- és szélsőbalon.)

Ebből önként érthető, t. ház, hogy ez nem érintheti Ő Felső-gének azon legmagasabb jogát, (Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) hogy a kivitelre és egyes részletes intézkedésekre nézve legmagasabb elhatározását akkorra tartsa fenn, midőn a kidolgozott törvényjavaslat eléje terjesztetik. (Nagy mozgás. Derűltség és zaj a bal- és szélsőbalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Ezen, a házassági jogra vonatkozó törvényes intézkedések által az 1868: LIII. t.-cz.-nek abbeli rendelkezései, melyek a szülőket azon jogukban, hogy gyermekeik vallási hovatartozása iránt rendelkezhessenek, jelenleg akadályozzák, hatályon kívül helyeztetnek. (Helyeslés.)«

Jól tudja, hogy a programmban foglalt fontos és az egész közéletre kiható kérdések sikeres megoldása csak akkor remélhető, ha a törvényhozás minden tényezőjének, de különösen a

képviselőháznak támogatására számíthat a kormány. Ezért őszinte támogatást kér azok részéről, akik azonagy elvi alapon állanak a kormánnyal, tárgyilagos elbírálást azok részéről, akik külön nézeteket képviselnek. (Hosszantartó, zajos éljenzés a jobboldalon.)

Eötvös Károly, a függetlenségi és 48-as párt szónoka, szintén ezéltott a kormányt fenyegető veszélyekre. A kabinet, úgymond, csakhamar meg fog győződni, hogy rá nagy nehézségek várnak, talán nagyobbak, mint ma még elgondolható, s talán nemcsak itt és a Ferencz József-téri klubban, hanem másutt is: Bécsben. De legyen meggyőződve a kabinet, hogy amíg ők államjogi téren alkut nem ismerő ellenzéket fognak vele szemben képezni, addig oly veszélyek esetén, amelyek szerintük a kormánnyal együtt a nemzetet is fenyegetik, nem fognak apró nehézségeket a kormány ellen felhasználni. (Helyeslés jobbfelől.)

Gróf Apponyi Albert, a nemzeti párt vezére, az egyházpolitika körül abban jelölte meg a főfeladatot, hogy gondoskodni kell az eddigi kormány tevékenysége miatt megzavart vallási és egyházi béke helyreállításáról. A polgári anyakönyvekre vonatkozólag bejelentett törvényjavaslat bizonyára csak elvi kimondást fog tartalmazni, mint a közigazgatás államosításának elvét proklamáló törvény. Itt óva int attól, hogy a kormány ne ismételje más alakban a februári rendelet hibáját. Szerezzen a törvénynek más módon érvényt, a nélkül, hogy a lelkészek segítségére szorúljon.

A házassági jog reformja iránt a kormány nyilatkozatát úgy értelmezi, hogy a korona ezen elvi kijelentésre s a munkának ezen irányban való megkezdésére hatalmazta föl a kormányt, de fenntartotta magának, hogy a keresztülvitel bármily stádiumában a módoszatokra nézve saját felfogását érvényesítse. Ez azt jelenti, hogy a házassági jog reformjának alapelveire nézve még nincs oly megállapodás, mely a kivitel további stádiumaiban kizárná oly konfliktusok előállását, amelyeknek megoldása iránt a kormány ma sehogy sincs tájékozva. E részben a homályt el kell oszlatni.

Arra nézve, hogy milyen formája hozassék be a polgári házasságnak, ő eddig nem nyilatkozott. Mindig a bajok orvoslását tartotta lényegesnek; de a formát, melyben az történjék,

sem lényegbe vágó, sem a liberalizmust érintő kérdésnek nem tartja. Ezt az utóbbit a kormánypárt sem teheti, hacsak nem akarja saját, 14 nappal azelőtti multjára az illiberalizmus bélyegét sütni. A forma dolgában pedig szerinte a választás attól függ : melyik mód valósítható kevesebb rázkodással. Hibának tartaná a komolyság, a reform iránti komoly szándék ellen, ha a szükségkép elérendő célok kijelölésén bármely irányban túlmenne a reform.

A kormány saját felelősségére választotta a kötelező polgári házasság útját. Ha ezen az úton véli valósíthatni a szükségképi célokat s előterjesztéseiben szem előtt fogja tartani a lelkiismereti szabadság követelményeit, a jogegységet és jogbiztosságot, a szükségtelen zavarok elkerülését s a házassági kötelék szilárdítását : ebben részéről nehézségekkel nem, de jóakaró támogatással fog találkozni. A siker a kormányé lesz ; de a felelősség is rá hárul.

Azzal végzi, hogy a parlamentáris kormány mellett és mögött olyan, felelősség nélküli titkos befolyások vannak, melyek az ő részéről a bizalmat kizárják.

Az ellenzéken hosszas, lelkes taps és éljenzés követte Apponyi beszédét.

Ugron Gábor : A miniszterelnök vívmányokért ment föl Bécsbe és hozott két minisztert, (Voltakép csak egyet : Hieronymit. A szerk.) A kormány szabadelvűsége csak álarcz. Ha nem ennek használná, akkor a bevett vallásfelekezetek rendszeréről már le kellene térni a szabad vallások rendjére, az egyházat el kellene választani az államtól stb. Az egyházpolitika csak ürügy volt, hogy elleplezzék Szapáry bukásának igazi okait és a kabinet saját kebelében forradalomszerű kitöréssel intézzen el egy válságot. Nem elvi kijelentések hiányoznak, hanem intézmények. A kormány ide jön dicsekedni végtelen szabadelvűségével, amelyben egészen fel voltak puffadva és egyszerre lelohadnak egy elvi kijelentés csekélységére. A kötelező polgári házasságból semmi sem lesz, a főrendiház nem engedi át. Minek ámítják a világot ? ! A király fálnak szorítottatott. Naponkint olvastuk a hírlapokban, hogy hány centiméternyire sikerült az új minisztereknek ő Felségét közelebb szorítani a falhoz. Aztán kisül, hogy az egész csak szemfényvesztés. A kormány ígérte polgári házasság : eljegyzés per verba pro futuro ; a mennyasszony annyira beteg, hogy napok

után ki fog múlni és így a házasság soha létre nem jön. Különben maga a miniszterelnök csak ideig-óráig lesz pártjának vezetője. A hol itt, hol amott felbukkanó titkos erők őt is épúgy kiüthetik helyéből, mint Szapáryt. Nincs meg a kormányzásnak biztonsága. »Önök az ellenzékét vádolják kormányképtelenséggel. Igenis az ellenzék kormányképtelen, mert a kormányzásra sohasem hivatott fel. De önök, úgymond, felhivatnak a kormányzásra és akként bizonyítják be kormányképtelenségüket.«

Wekerle Sándor miniszterelnök : Tiszta elvi alapon vállaltak kormányt. Semmiféle, sem titkos, sem nyílt hatalmak szövetségére nincsenek utalva. Méltatlan dolog, hogy a nemzeti tevékenység tág körét felölelő programmal ellen csak személyes motivumokat hoznak föl.

Apponyinak feelve, megjegyzi, hogy a polgári általános anyakönyvek iránt még a téli ülésszakban törvényjavaslatot fog előterjeszteni, de az nem elvi kijelentésű lesz, hanem intézkedni fog az anyakönyvek behozataláról. Ily nagy kérdést azonban, ha már megalkottatott is a törvény, nem oly könnyű életbe léptetni. Addig is az említett módon járnak el átmenetileg.

A házassági jogra nézve a korona elvi kijelentése nem hagy homályt. Igenis, csak elvi kijelentést kaptak a koronától, s ez nem alterálhatja a koronát, hogy majd a részletes intézkedések iránt észrevételeit meg ne tegye, vagy azoktól esetleg jóváhagyását meg ne tagadja. Lehetséges, hogy ezt a részletekre nézve nem fogják megkapni, de az bizonyos, hogy ők csak olyan törvényjavaslatokat fognak előterjeszteni, melyek a kormány ezen elvi álláspontjának megfelelnek, s ehhez állásukat kötik. Meg van győződve, hogy határozott, világosan megjelölt s az ország nagy többségének helyeslésével inaugurált egyházpolitikáját épen a vallási béke és nyugalom érdekében sikerül a kormánynak valósítania. (Perczekig tartó, megújuló helyeslés, taps és éljenzés a jobboldalon.)

A FŐRENDIHÁZBAN.

Ugyanaz nap mutatkozott be az új kormány a főrendiházban. A miniszterelnök itt röviden ismételte a képviselőház előtt kifejtett programot.

Ezen alkalommal gróf Zichy Nándor is fölszólalt s a kormány egyházpolitikáját és e körüli eljárását élesen elítélte. »Az én bizalmamnak megvonása — úgymond — nem sokat változtat a dolgon. Hanem merem mondani, hogy a miniszter urak nem igazán informálták Ő Felségét, ha azt mondták neki, hogy Magyarország népe egy ily törvényt kíván. Méltóztassanak új választás útján megkérdezni a nemzetet és meg fogják látni, hogy másként fog nyilatkozni.«*)

Wekerle Sándor miniszterelnök, Zichynek válaszolva, megjegyezte, hogy nem mindig csak az működik a konzervativizmus érdekében, aki a kérdések megoldását elhalasztja; hanem néha nagyobb szolgálatot tesz a konzervativizmus ügyének az, aki idejekorán oldja meg azokat a kérdéseket, amelyek, ha idejekorán meg nem oldatnak, későbbi megoldásuk rombolással lehet összekötve, amit ők meg akarnak gátolni.

A helytelen informálás vádjáról ekként nyilatkozott: »Soha sem vállalkozom arra, hogy nem való alapon informáljak valakit és politikai életem jogosultságát nem abban fogom keresni, hogy úgy tüntessek fel valamit, amint az a viszonyoknak meg nem felel. Méltóztassék azonban azt is megengedni, hogy én nem az ő (Zichy Nándor) nézete szerint, hanem saját meggyőződésem szerint gondolkodom és akkor informálok helyesen, ha a saját meggyőződésnek megfelelőleg adom meg az információt.«

EGYHÁZPOLITIKA AZ INDEMNITYNÉL.

Két nap múlva, alighogy átesett az első bizalmi kérdésen, az új kormány kénytelen volt e tűzpróbát megismételni. A felhatalmazási törvény volt tárgyalás alatt (előadó: Hegedüs Sándor) 1894. november 23-tól folytatólag 29-ig.

*) Czélzás ama később is fölmerülő hozzávetésre, hogy a király megkérdezvén a kormányelnököt a gyökeres megoldásból folyólag várható következmények felől, Wekerle megnyugtatta Ő Felségét, hogy a reform nem fog az országban *nagyobb visszahatást* kelteni, s e föltevés alapján járult volna Ő Felsége az »elvi kijelentés« megtételéhez. A »nagyobb visszahatás« csakugyan elmaradt; kisebb visszahatásra pedig, annyira, a mennyi történt, Wekerle és kabinetje is számított s ezt nyilván Ő Felsége előtt sem titkolta el. A királynak »nem igaz alapon való informálása« hangulatkeletésre szánt frázis volt.

Helfy Ignác, a szélsőbalról, a kormány egyházpolitikáját örömmel üdvözi és elfogadja. Minden kétségen felül örömmel fogják elfogadni elvbarátai is. Hiszen a polgári házasság kérdését tulajdonképp a függetlenségi párt hozta be a képviselőházba. Helyes, hogy a kormány a kötelező formát választotta, mert a fakultatív enyhíti ugyan a bajokat, de sérti a jogegységet és jog-egyenlőséget, a vallásbékét pedig nem állítja helyre. De azt az eljárást, hogy csak elvi kijelentéssel jön a kormány, nem tartja parlamentárisnak. A király előzetes jóváhagyásának bejelentése a kormány belügye, az nem tartozik a parlament elé. A koronával nem szabad fedezni a miniszteri felelősséget. Legkevésbé ily fontos kérdésben, amely kormányválságot idézett elő. A bejelentésnek ily módja csak arra való, hogy felbátorítsa azokat, akik nem barátjai az újításnak. Hisz láttuk: mihelyt híre járt, hogy a kormányt ily szándék vezeti, a Vatikán óriási ellenállást helyezett kilátásba, sőt volt olyan hang is, hogy általános exkommunikációval fenyegeti Magyarországot. A kormány nyilatkozatához csatolt klauzula ezen jogosulatlan befolyásokat lovalja föl. A válságról megjegyzi, hogy annak előidézésében — egynek kivételével — az új kabinetnek valamennyi tagja részes, tehát voltaképp mindnyájuknak meg kellett volna bukniok. Határozati javaslatot nyújt be, mely szerint: mondja ki a képviselőház, hogy a kormány iránt bizalommal nem viseltetvén, a meghatalmazási javaslatot nem fogadja el.

Tódor József, mint kath. pap, természetesen a kormány egyházpolitikája ellen fordul. A polgári házasság — úgymond — a legmélyebben belevág a vallási ügyekbe. Már csak elvi kijelentése is megtagadása a kath. vallási meggyőződésnek, mely azon az alapon áll, hogy a házasság szentség.

Gróf Károlyi Gábor: Hát éljen azzal a szentséggel!

Horánszky Nándor beható bírálat alá fogta az iménti válság lefolyását. Többi között annak bizonyosságául, hogy a kormányváltozást a hivatalosan bevallott indítékokon kívül egyéb okok is idézték elő, utalt gr. Szapáry Gyulának egy nyilatkozatára, melyet azon értekezlet alkalmával tett, ahol a válságot bejelentette. Elhatározásába, így mondotta a volt miniszterelnök, személyes körülmények is befolytak; nem szól ezekről, mert külön-

ben is köztudomásúak és mert utóbb úgylis napfényre fognak kerülni.

A krízist felidéző eme tényezők, melyek iránt az ellenzék évek óta a legsúlyosabb bizalmatlanság álláspontján volt,*) most is a kormány mögött ülnek és arra készítetik az ellenzékot, hogy bizalmatlansági álláspontján az új kormánnyal szemben megmaradjon. Foglalkozik a kormányalakítás és a kormány-programmnak ezen személyi vonatkozású kérdéseivel.

A nemzeti párt aggodalmai, melyeket már az előbbi kormány alakulásához fűzött ennek ily háttére miatt, sajnos, mind beváltak. A jelenlegi alakulás lényege : párturalmi monopolum kifelé, a hatalmi érdekek körül való dulakodás befelé. A lefolyt 15 év szerencsétlen politikájának tényezői s törekvései győztek a történt új alakulásban. E hadüzenettel szemben az ellenzék nem teheti le a harezot.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszternek a kabinetben elfoglalt állásához korábbi ellenzéki sége és a következetesség szempontjából fűz bíráló megjegyzéseket.

Rámutat az ellenmondásra, melyet lát Szilágyinak programszerű kijelentései s azon nyilatkozatok közt, melyek akkor a többség részéről a képviselőházban történtek. Egyik az volt, hogy a kormánytól kifejtett politikát a többség maga akarja megcsinálni. A másik az, hogy semmisen változott. Szilágyinak mindjárt akkor tisztáznia kellett volna ezt a helyzetet. Vagy meg kellett volna mondania, hogy az ellenzék küzdelme nem volt hiábavaló ; vagy elismerni az ellenkezőt, hogy tévedett, hogy azon küzdelemnek nem volt substratuma, hogy tehát elejti multját. Igaz, hogy elismerte a politikai együttműködés lehetőségét új környezetével, de annak tartalmáról nem adott számot. Egy szólammal élt, a melyben az ő multja és a jelen helyzet egymással megférnek. Hiába várták annak kijelentését, hogy igenis megújulás történt : új éra van. vagy legalább erre törekszik a kormány azzal a programmal, melyet formulázott. Taktikai fogás volt : egyrészt el akarták hitetni az ellenzékkel, hogy igenis van valami változás, tehát van remény, hogy az ellenzék törekvései ezélt érhetnek, másrészt a többséget

*) A »Tisza-klikk«, melyre Apponyi is célzott a titkos be-folyások említésével.

abban a hitben megtartani, hogy változás nincs, tehát nincs ok a mozgolódásra. Ép így hiányzott az őszinteség a kormány közigazgatási reformakciójából, s ez volt oka, hogy az megbukott. Hol volt akkor Szilágyi Dezső? Miért nem emelte föl szavát?

Helytelenül járt el a kormány az elkeresztelési ügyben is. Először forszírozta a februári rendelet és a 68-iki törvény végrehajtását, majd elejtette ezt s az ellenzék ajánlotta módra tért át. A parlamentarizmus tisztasága érdekében óhajtott volna, hogy Csáky is vonja le a consequentiát, miután beláthatta, hogy eredeti álláspontja nem vihető ki. A változott felfogást egy új ember könnyebben érvényesíthetné. A liberalizmus erkölcsi tekintélyének misem árt jobban, mint az a tapasztalat, hogy liberalizmus czimén az elvek csereberélése folyik.

A válságnak nem volt komoly politikai háttere. Csupán diszharmoniaról lehetett szó a kormány tagjai közt, s ezt csupán személyes befolyások fújták fel válsággá, oly tényezőkké, melyek ellen az ellenzék mindig küzdött. A kormányon ma is ugyanazok ülnek, a kik alatt az ország oda jutott, hogy ma ezer sebből vérzik. Felekezeti harc dül. A nemzetiségek vakmerőbben lépnek föl mint valaha. Elkedvetlenedés van a korona és nemzet között, mert a nemzetnek jogosult érzelve, történeti multjának, büszkeségének és dicsőségének megbecsülése jutott kifejezésre a képviselőházban és a közvéleményben. Mindezek fölébe most új harcot hoz be a kormány a társadalomba, a demokracziát állítván szembe az arisztokracziával.

A kormányalakulás arra a szövetségre épít, mely 15 éven át megrontotta Magyarország közéletét. A régi vezér ott ül a kormány mögött mint vigiláló közkatona. Vele szövetségben Szilágyi ellenőrzi a kabinetet. A szövetség harmadik tagja (Tisza Lajos, ő Felsege személye körül) Bécsben teljesíti kötelességét. Nincs tehát másról szó, mint a 15 év politikai restaurálásáról. Ez ellen küzdeni, e szövetséget szétrobbantani lesz az ellenzék feladata.

Egyébiránt kijelentette az egyházpolitikai reformokra nézve, hogy amennyiben a kormány ragaszkodik elvi kijelentéseinek valószínűsítéséhez s a háttérben rejlő nehézségeket le fogja győzni, ő és pártja a felekezeti béke és nyugalom érdekében még áldozatok árán is mindent meg fognak tenni, hogy ez a szerencsétlen ügy a napirendről letűnjék.

Wekerle Sándor miniszterelnök Horánszkynek adott válaszában, egyebek közt megjegyzi : A differenzia köztük és az előző kormány közt az volt, hogy az nem tartotta szükségesnek az elvi kijelentést a reformokra nézve a koronától megnyerni s annál fogva nem is nyerte meg ; az új kormány ellenben szükségesnek tartotta és meg is nyerte. Továbbá differenzia volt az iránt, hogy az egyházpolitikai kérdések felől nyilatkozzék-e a kormány az országgyűlés előtt ; az előbbi kormány ezt nem tartotta szükségesnek, az új ez iránt is ellenkező véleményen volt.

 Horánszkynek élesen támadó beszéde Szilágyi Dezsőt is megszólaltatta :

Szilágyi Dezső T. ház ! (Halljuk ! Halljuk !) Indítva érzem magamat, hogy már most szólaljak fel a vita folyamában, bár fenntartom magamnak, hogy ha a bizalmi kérdés nem annyira személyes gyanúsításokkal, hanem érdemleges alapon indokoltatik, akkor újra felszólalhassak. Amit azonban én Horánszky t. képviselő úr beszédében láttam, a bizalmi kérdés érdemének fejtegetéséhez vajmi keveset, a személyi momentumoknak előtérbe helyezéséhez pedig és ezzel a nemzet figyelmének a kérdések érdemétől való eltérítéséhez vajmi nagyon hasonlít.

Itt van, t. ház, egy kormányprogramm, mely lehet helyes, lehet helytelen, de hogy tele van érdemleges nyilatkozatokkal, azt még senki ebben a házban nem tagadta. Ha már most ennél a törvényjavaslatnál, amely természeténél fogva nem szükségkép bizalmi kérdés, de amelyről elismerem, hogy teljes joggal bármikor azzá tehető, ha akarjuk, és ezt a jogát az ellenzéknek mindig elismertem . . .

Horánszky Nándor : Ezelőtt annak tartotta ! Majd reáolvasok ! (Úgy van ! Úgy van ! balfelől.)

Ezelőtt is mindig azt tartottam, hogy úgy a budgetnek általánosságban való megtagadására nézve, mint az indemnitásról szóló törvényjavaslatnál igenis felvethető a bizalmi kérdés, de ez utóbbi rendes természeténél fogva nem arra való : és miután t. képviselő úr évek óta fenyegetődzik a ráolvasással, de ez még eddig neki sohasem sikerült, remélem, legalább ebben teljesíteni fogja ígérését. Egyelőre tehát, minthogy eddig még nem tudta reám olvasni, maradok

annál a ténynél, hogy csak állít, ami rendes szokása a vitakozásoknál.

A t. képviselő úr ellenem fordulva és politikai állásom ellen támadást intézve, egy igen ismert módszerhez folyamodik. (Halljuk! Halljuk!) Ahhoz, amihez megvallom, már meglehetősen hozzá vagyok szokva, mióta ebbe a székbe ültem: igen sok oldalról, nem mondom, mindenünnen és kizárólag, de igen számos részről az a törekvés nyilvánult, hol dicséretekben, hol pedig megróvásokban az első naptól kezdve, midőn ide ültem, hogy t. i. közém és azon párt közé, amelybe beléptem, közém és kollégáim közé a bizalmatlanságnak, az ellenszenvnek, az ellentétnek elemeit ültessék be. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy mozgás és nyugtalanság balfelől.)

Tisztán és világosan meg volt mondva, t. ház, mindenki fog emlékezni arra, hogy mik voltak azok a pontok, amelyekben meg volt jelölve a közös működésnek alapja. Ennek nyílt kimondásával, nyílt kifejtésével léptem ide. És midőn itt kétségtelenül — mert abban igaza van a képviselő úrnak — oly nyilatkozatok is történtek erről az oldalról, aminőket felhoz, akkor csak egyet hallgat el a képviselő úr azok helyes megítélésére: hogy azok sok részben provokáltattak és visszatorlást is képeztek azon a tulsó oldalról jövő nyilatkozatok ellen, hogy ide való belépésem ennek a pártnak politikai kisebbitése és elvének teljes megtagadása. Ezen ingerlés ellenében léptek fel azon nyilatkozatokkal.

Hanem nézzük meg, mi történt. Veszem csak a legnagyobb kérdéseket.

Linder György: A pozsonyi levelet! (Derűlség balfelől.)

Igenis, a pozsonyi levelet, melyet emleget a képviselő úr, de tartalmát — amint látszik — nem tartotta emlékében. (Derűlség jobbfelől.)

Egyenesen meg volt mondva a közigazgatásra nézve álláspontom és az is, hogy remélem, hogy a közigazgatás reformjára nézve elfoglalt álláspontomnak, midőn az arra vonatkozó javaslatok a ház elé jönnek, meg fognak nyeretni még azok is, akik annak megtörténtét ellenczték. (Helyeslés jobbfelől.)

Kérdem, t. ház, vajjon nem történt-e ez meg? Nem azért, mert én hirdettem azt előre, hanem azért, mert levelemben is nyíltan ráutaltam, mivel láttam, hogy annak a reformnak helyessége iránti meggyőződés annak akkori ellenzőinél is rohamosan fejlődik és a legkisebb kételyt sem tápláltam annak végdiadala iránt.

Azt kérdi a képviselő úr, vajjon miért hallgattam azon vita alatt? Ez azon kedvencz paripa, amelyre fel szoktak ülni. (Halljuk! Halljuk! a bal- és szélsőbaloldalon.)

Még azon érzékeny húrokat is szokták pengetni, hogy: hol voltam én a veszély napjaiban? (Hosszantartó zajos derűtség balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbról.)

De nem hiszem, t. ház, hogy e házban, vagy ezen kívül is volna egy ember, akit az ilyen szemforgató kifogások meg tudnának téveszteni az iránt, mi volt annak az igazi oka, hogy azon törvényjavaslat tárgyalása, amelyet akkor a nemzeti párti képviselők a tárgyalásra alkalmasnak, jónak találtak: e házban be nem fejeztetett.

Talán az volt az oka, hogy kevés beszéd mondatott el mellette? Vajjon ha én 3—4 beszédet tartok, előmozdítom azon reform megalkotását? Vajjon, t. ház, nem azért hozzák-e ezt fel a t. urak, hogy annak, ami a tényekkel ellenkezik és valótlan, valami színt tudjanak adni, hogy én azon rendszabályoknak akár meghozatalát, akár a házban való elfogadását bármily módon gátolni akartam volna? (Mozgás a baloldalon.)

Nézzük meg a másodikat. A képviselő úr felhossa, hogy az egész kabinet politikája, de általában az enyém is és aztán t. barátomé, a kultuszminiszter úré teljesen megváltozott azon kérdésben, melyet kényesnek nevez, értem az egyházpolitika kérdését. Ez sem egyezik a tényekkel és a tett nyilatkozatokkal. Mindig szeretném, ha a t. képviselő úr arról a térről, hol oly nagyon szeret mozogni, t. i. a be nem bizonyított állítások teréről egyszer már lelépne. Ma megkísérlette a lelépést, de semmi egyéb bizonyítékot nem tudott, mint a verebek csiripolását. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

Aki ismeri azokat a nyilatkozatokat, amelyek ezen az oldalon történtek az egyházpolitikai kérdésekben, egyebek

közt — ha meg méltóztatik engedni — az enyémet is, azok tudni és látni fogják, hogy az, ami a törvény által ma javaslatba hozatott, nem egyéb, mint természetes kifejlődése, az események által rohamosított kifejlesztése azoknak az elveknek, amiket kimondtunk és nyíltan hirdettünk.

Hiszen, kérem, midőn az mondatott itt, hogy a 68-iki törvény módosítására a kormány semmi indítványt nem tesz és ilyenmő indítványt el nem fogad, az szólott a kérdés akkori állására, a kormány által akkor ajánlott megoldásra : de maga a határozati javaslat indítványozója utalt arra, hogy azon esetben, ha az egész vonalon reformok hozatnak be, lehető egy más álláspont . . . (Élénk ellenmondás a bal- és szélsőbaloldalon.) Igen, maga az indítványozó czélt rá beszédében, méltóztatnék utánanézni . . . (Nagy zaj a baloldalon ; felkiáltások : Czélt !) Igenis ilyent nagyon jó elhallgatni, nagyon jó rá nem emlékezni ; hanem nagyon nehéz a tényekkel szemben valótlan állítással előállani. Én magam is beszédemben czéloztam a jövő fejlődés irányára, midőn oly viszonyok előállottak, — azt hiszem, ebben egyetértünk a túloldallal — hogy az államnak és egyháznak két téren, t. i. az anyakönyvvezetés és a házassági törvényhozás terén, körei szét fognak válni. Ez mindenütt egy történeti fejlődés volt, minden államban, ha Nyugat felé mennek, sőt még Kelet felé is, a dunai tartományokban, a legtöbb államban. Minél inkább kell, hogy megfeleljen az állam annak a kötelességnek, hogy minden állampolgára számára hit- és nemzetiségi különbség nélkül egy közös jogot alkosson ; minél kevésbé lehetséges az államra nézve az, hogy ebben a közös jogban egyes felekezeti különbségeket elvekként fölvegyen : annál inkább, szükségképen előáll mind az anyakönyvvezetés, mind a házasságjog terén az állami és egyházi körnek elkülönítése és a valódi szabadság elvének érvényre emelése, hogy úgy az állam, mint az egyház a maga terén teljesen szabadon mozoghasson. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Látom én, t. uraim, hogy ezen elv kifejlődése nem kellemes bizonyos irányokban. Megengedem. De már akkor rámutattunk arra, hogy az erőltetése és túlfeszítése a dolgoknak ezt a fejlődést kikerülhetetlenül előidézi. És most

is azt várnám az ellenzéktől : ha ellenünkben bizalmatlanságot fejez ki, akkor azt elvi alapon méltóztassék indokolni.

Végre, hogy rövid böngészetemet befejezzem, arra is méltóztatott a t. képviselő úr czélozni, hogy furcsán van ez a kormány szervezve. Hogy annak egy liga áll a háta megett, amely ligának egyik előre tolt állásán én vagyok annak ellenőrzője. (Felkiáltások balfelől : Űgy is van !) A másik az ő Felsége személye körüli miniszter. (Űgy van ! a baloldalon ; felkiáltások : Kérdezze csak meg Szapáryt !) Hogy gróf Szapáry milyen tanuságot tesz, azt ne méltóztassék anticipálni. Bizzák csak ő rá, mondja meg ő ; mert igen furesa lesz, ha a t. képviselő urak mondásai és az ő netáni nyilatkozata között fatális különbség talál lenni. (Derűtség a jobboldalon.)

De, t. ház, aki ilyent állít, abban a pillanatban, amikor állította, aligha volt tisztában az ellenőrzés fogalmával. Mert a kabinet működését nem ott kell ellenőrizni, nem is az a biztosítékot nyújtó ellenőrzés ; hanem annak jönni kell azon párt részéről, azon törvényhozás részéről, amellyel szemben a kabinet minden működése nyilvánúl. Azok, akik az ellenőrzést az előbbeni értelemben fogják fel, a tulajdonképeni ellenőrzést talán összetévesztik az intrikával, (Felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon : Ah ! Ah ! Ez az igazi ! Ez az ! Ez az ! Halljuk ! Halljuk ! a jobboldalon.) még pedig avval az intrikával, amely mindig tehetetlen és megbukik, hogyha abban az értelemben alkalmaztatik, amint az a képviselő uraknak örökké a fejükben forog. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Mert ne felejtsek, hogy egy kabinet működését, megállását, az országra való hatását nem az dönti el, hogy mi történt — vagy mit képzelnek, hogy történt — a zárt ajtók mögött, hanem az, hogy azon párt és azon törvényhozás, amelynek közreműködése a kabinet működésének hatályosságához szükséges, a kabinet működését miképp fogadja és miként támogatja. (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon. Ellenmondások a bal- és szélsőbaloldalon.)

Az első felfogás elavúlt, helytelen s olyan, amely nagyon jó : rémképek terjesztésére, de az előtt, aki az életet ismeri, absolute semmi alappal sem bír. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

T. ház ! Igen egyszerűen áll a kérdés. (Halljuk ! Halljuk !) Itt van egy program, amellyel szemben állást kell foglalni, de amelylyel szemben nem állásfoglalás az, ha egy vagy más ráfogott és be nem bizonyított feltételezés alapján egyik vagy másik miniszter gyanúsítatik, (Élénk helyeslés a jobboldalon. Ellenmondások a bal- és szélsőbaloldalon.) hanem azt helyeselni, vagy ellenezni kell, s ezen az alapon a harcot ki kell küzdeni. S én azt hiszem, hogy ezen program tele van annyi nagy kérdéssel, amely a nemzet egész figyelmét felkölti, (Úgy van ! Úgy van ! jobbfelől. Egy hang a szélsőbaloldalon : Kérdőjellel !) úgy hogy nem fog sikerülni az a törekvés, hogy apró személyeskedések terére víve a dolgokat, a dolog érdemétől akár a törvényhozásnak, akár a nemzetnek figyelmét eltérítsék. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Ezért, t. ház, én ajánlom a törvényjavaslat elfogadását. (Hosszantartó, élénk helyeslés a jobboldalon.)

A november 24-iki ülésen Vajay István szélsőbaloldali képviselő a klerikális túlzók álláspontjáról szállt szembe a kormány egyházpolitikájával s ezen »áruló merénylet« ellen a legszélesebb alapon rendezendő ellenakeziót jelentette be.

Ugyanezen az ülésen Polónyi Géza hosszas beszédben foglalkozott a legutóbbi kormányváltozás okaival.

Kifejti azon véleményét, hogy a Szapáry-kormány bukását nem a nemzetiségi kérdés, nem az egyházpolitika és nem a Hentzi-szobor ügye idézte elő, hanem az a körülmény, hogy a Szapáry-kormány véget vetett az addig burjánzó korrupciónak és kormányzatát erkölcsösebb alapra helyezte. Sajnálja, hogy ismétlődik ez esetben is az a veszedelmes játék, hogy a bukott miniszterek és miniszterelnökök az új kormány mögé ülnek, mely az övékkel homlokegyenest ellenkező elveket vall. A különböző meggyőződésű elemeket egy táborba egyesíti a haszonlesés kapcsa.

Az egyházpolitikában a kormány programja nemrégiben még a partiális anyakönyvek behozatalát ígerte. Ez volt Szilágyi Dezsőnek álláspontja (Szilágyi tagadólag int) és a kultuszminiszteré is. Ezt az elvet elejtették, pedig kitűnt, hogy fenn akarják tartani a tervezett átmeneti intézkedéssel, mely csak arra való, hogy a legféltelenebb felekezeti gyűlölséget szítsa fel. S ebben

már le van rakva a miniszterelnök alatt az az akna, amely az ő bukását fogja előidézni.

Szilágyinak az egyházpolitikában követett magatartását elvtelenséggel és következetlenséggel vádolja. Idézi a miniszternek 1890. november 26-iki beszédét. Akkor még Szilágyi óvatosan kerülte a kötelező forma említését; kerülte 1883-ban is, a zsidó-keresztény házasság kapcsán beadott határozati javaslatában, pedig ugyanakkor beszédében megmondta, hogy a kötelező polgári házasság híve. A szabadelvű pártba való belépésekor kijelentette a miniszter, hogy oda elvei fenntartásával lép be. Szapáry miniszterelnök tehát tudhatta, hogy kivel van dolga. A miniszternek 1890. november 26-iki beszédében a kötelező polgári házasság elve kifejezve nincs. November 27-ikén azonban egy közbeszólásával ismét a kötelező forma hívőül leplezi le magát. Ámde egy nappal előbb, november 26-ikán kijelentette, hogy a törvényjavaslat már egy esztendő óta kész. Akkor tehát már egyet kellett értenie Szapáry miniszterelnökkel aziránt, hogy vagy lesz kötelező polgári házasság, vagy nem lesz. Egyik esetben, ha t. i. nem akarta a kötelező polgári házasságot, hogyan tudott tárczát vállalni Szapáry alatt? A másik esetben pedig: miért hintenek port a közönség szemébe, hogy az volt a kormányválság oka, hogy a kötelező polgári házasság kérdésében nem tudtak egyetérteni a kabinet tagjai? Kérdi: ez-e az elvhűség és elvszilárdság? A kormány tagjai közt csak egy tekintetben lát rendszert: a következetlenségben és a hatalomhoz való túlságos ragaszkodásban.

A beszédre, amely legnagyobb részt támadás volt az igazságügyminiszter ellen, Szilágyi Dezső a következőkben válaszolt:

Szilágyi T. ház! (Felkiáltások balfelől: Holnap! Halljuk!
Dezső Halljuk! a jobboldalon) Én azt kérem a t. háztól, hogy miután Polónyi képviselő úr azon okok között, amelyekkel a kormány elleni bizalmatlanságot indokolta és ezen kormánynak hivatását a reformok keresztülvitelére tagadta, az én vélekedéscimet és nyilatkozataimat is szíves volt felhozni, — méltóztassék ezen kérdés tisztába hozatala végett megengedni, hogy még ma — röviden bár, de mégis azokhoz mértén, amiket felhozott — felelhessek. (Halljuk! Halljuk!)

A t. képviselő úr nagy vígan megindult két alaphang és alapígéret mellett. Az egyik abban állott, hogy következetlenségemet bebizonyítsa, és — amihez én s talán mások is a t. képviselő úrnál szokva vagyunk — hogy a lehető legünnepélyesebben és — miután fazekakról beszélt — talán öblösen is kijelentse azt, hogy ő a polgári általános anyakönyveknek, a polgári kötelező házasságnak és a házassági jog reformjának mindig feltétlen híve volt.

Polónyi Géza : Ma is az vagyok !

És ma is elsőrangú lelkesedő híve. De azután a t. képviselő úr egész beszéde folyamán mindent elkövetett arra, hogy minket, akik ezen reformnak keresztülvitelére vállalkoztunk, s akikről jól tudja, mert maga hirdette, hogy minő nehézségekkel és bajokkal fogunk találkozni ennek keresztülvitelénél, mondom, minket is, de ezen reformokat is diszkreditálja és ezek keresztülvitelét gátolja. (Úgy van ! Úgy van ! a jobboldalon. Ellenmondás a baloldalon.) Megbocsát, t. képviselőtársam, de amidőn én ezt észreveszem, eszembe jut egy francia író mondása és azt idézem, mert az ő felszólalása rám ugyanazt a benyomást tette, amit, hogy a francia írót idézzem, ez úgy fejezett ki, hogy : sajtáságos felszólalások azok, amikor az ördög a szenteket versekben akarja dicsérni. (Derűtség a jobboldalon.)

Polónyi Géza : Kettőnk közül ki az ördög ? (Zajos derűtség a szélsőbaloldalon.)

A másik eljárás, amit a t. képviselő úr mai felszólalásában tapasztaltam, a következő. A t. képviselő úr, hogy az ő hasonlatánál maradjak, jött egy nagy fazékkal és azt mondta : e fazékban vannak azok a csálhatatlan érvek, amelyekkel ő ki fogja mutatni és diszkreditálni fogja mindazokat, akik a kormányon vagy a kormány háta megett ezen szabadelvű párton, ezen program alapján állanak és ezen reformot keresztül akarják vinni.

Hát, t. ház, nézzük meg röviden, igen röviden, hogy mi volt ezen fazékban (Halljuk ! Halljuk !) és mit szedett ki abból a t. képviselő úr.

Az első — most mellőzve azt, amit a kormány politikája és nyilatkozata ellen általában felhozott, mert hiszen erre úgylis meg fogja kapni a feleletet — az volt, hogy micsoda

rettenetesen következetlen ez a kormány, és közöttük természetesen első sorban én. Hiszen a kormány mindig a partiális anyakönyvek álláspontján állott, és most egyszerre egy merész fordulattal az általános polgári anyakönyvekben találjuk azon összeütközésnek gyökeres megoldását, amely konfliktus előállott azáltal, hogy az anyakönyvek jelenlegi vezetői, t. i. a különböző felekezeti lelkészek azt mondták: az állam törvényes rendje olyan, hogy az anyakönyveket ők úgy, amint a törvényes rend megkívánja, lelkiismeretük miatt nem vihetik.

Hát, t. képviselő úr, ez egy ténybeli állítás, és nagy kalandozása közben a képviselő úr, aki mindenütt rejtett motívumokat és árulásokat akar rendkívül éles ésszel felfedezni, a tények iránt nagy gyengeséget és zavart tanúsított, amit legfényesebben tükröz elő az ő első állítása.

A kormány, t. képviselő úr, a partiális anyakönyveknek, mint végleges megoldásnak, álláspontján sohasem volt. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) A partiális anyakönyvek csakis mint átmenet jöttek tekintetbe, de soha és semmi körülmények között úgy, mint végleges megoldási mód kontemplálva nem voltak; és szóba jöttek csakis abban az alakban, hogy az általános anyakönyvek behozatala kimondassék, s amíg ez megtörténik, átmenetül legyenek a partiális anyakönyvek. Lehet-e azt mondani, hogy akár én, akár a kormány bármely más tagja, akkor, midőn most az általános anyakönyveket akarjuk előterjeszteni és ezzel kapcsolatban egy átmeneti módusról is gondoskodni, elvi álláspontot változtattunk volna? Ha itt valami változás van, akkor — megvallom őszintén — ez inkább t. képviselőtársam elfogásában, mint a kormány álláspontjában létezik.

És azután valóban tanulságos a képviselő úrnak azon állítása, hogy 1890. évi november 26-ikán a kormány álláspontja az volt, hogy az 1868-iki interkonfesszionális törvény-cikk megváltoztatására sem indítványt nem tesz, sem indítványt nem fogad el. Igenis azt mondta. Hozzáteszi, hogy én is bizonyítottam azt, hogy a szabad egyezkedési megoldás nem olyan, amely jelenlegi interkonfesszionális rendszerünkbe beillik; s igenis, még azt is mondtam, méltóztassanak beszédemet elolvasni, hogy a szabad egyezkedés

fikezió, mert aki azt tudja, hogy az hogyan történik az életben, tudhatja, hogy az tulajdonképen az erősebb félnek győzelve a két házsfél közt, és nem is lehet más, a dolog természete szerint. Most pedig, t. ház, azt mondjuk, hogy ha egyszer a házassági jog szabályoztatik, az általánosan kötelező polgári házasság behozatik, ezzel kapcsolatban az 1868 : LIII. t.-cikk módosításának idejét elérkezettnek látjuk. Ebben látja a képviselő úr a következetlenséget.

Minő megoldásról volt szó 1890. november havában ? (Halljuk ! Halljuk !) Arról a megoldásról, amely akkor fennforgott, nem pedig ezen tovább fejlődött, azon elvek fejlődését képező, de gyökeresebb megoldásról, (Élénk helyeslés jobbfelől.) mely gyökeresebb megoldásra ma mint később kikerülhetetlenül bekövetkezendőre már akkor célzás történt itt (a jobboldalra mutat), célzás történt ott (a baloldalra mutat) a túlsó oldalon (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.) épen Apponyi Albert t. képviselőtársam által.

Már most egy valaki, aki oly nagy barátja a felekezeti békének, aki azokon a padokon megint nagy pretenzióval kifejezést adott annak, hogy széles körökben a katolikusok közt teljes megnyugvás addig nem lesz, míg az 1868-iki törvény nem módosíttatik és ő maga is azt az álláspontot foglalta el : most mindent elkövet arra, hogy bennünket csak azért is diszkreditáljon, mert nem egyoldalú felekezeti megoldást akarunk, hanem meg akarjuk nyugtatni a katolikusok azon köreit is, amelyek ezen pontban fejezték ki kívánságukat. (Helyeslés jobbfelől.) Azért mondtam én, hogy midőn a t. képviselő úr a vallási békét, az általános kötelező polgári házasságot dicséri, úgy tűnik fel előttem, mint ha az ördög akarná dicsérni a szenteket. (Élénk tetszés jobbfelől.)

De nincs is ebben, t. képviselő úr, semmi következetlenség. Nem idevaló, nem ez időpontban, nem ez előhaladt tanácskozási órában van helye annak, hogy kifejtsem azt a mélyreható összefüggést, amely ezen két parallel reform közt létezik. Van-e ebben a házban valaki, aki nem tudja azt, hogy ha mi egyszer az egyházat és az államot a házasság terén széjjelválasztjuk, ha az állam azt mondja : én a házasság kötelező jogrendjének megszabását kizárólag a saját kezembe veszem és általános törvényben oldom meg,

minden állampolgárra, átveszem e jogviszony felett a jurisdikciót is, behozom a kötelező polgári házasságot : ez nagy változás, lényeges, az egész vonalra kiterjedő változás ? Ha azt mondja : én nem akarom lelkiismereti konfliktus elé vinni az egyháznak képviselőit, a lelkészeket, és mert az egyházi törvények eltérnek a világi törvénytől az anyakönyvek vitelében, nem fogom büntetni a lelkészeket, (Helyeslés jobbfelől.) hanem szétválasztom organumokba, és az állam rendjét állami organumokkal tartatom evidenciában ? (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Ezek nagy és lényeges változások. S ha ilyen változások bekövetkeznek az egész vonalon, ha ebben a dologban az állam és egyház szétválasztatik : vajjon nem jön-e el az idő arra, amit számos és tiszteletre méltó katolikus körökben úgy óhajtanak, hogy ennek a szétválasztásnak és a szabadság elvének megfelelően a gyermekek vallása feletti rendelkezés az interkonfesszionális rendből kivéssék és első sorban áttéssék a szülői hatalom körébe ? De akkor is vitatni fogom, midőn az elő fog terjesztetni, hogy a szabad rendelkezés legyen meg, hanem arra az egyezkedésre, arra, ami fikció, ami illuzórius, arra ott súlyt nem kell helyezni. Igenis, ne az állam kötelező rendje szabja meg első sorban, hanem legyen ez a szülők joga, és akkor lesz megfontolandó, hogy miután az atyai hatalom a preponderáns, ez az, amelynek a család egysége miatt döntenünk kell : vajjon ennek nem szükséges-e oly módosulása, amilyen pl. Angolországban létezik, amilyen tényleg létezik minden oly államban, amelyben szülői szabad egyezkedést ismernek, hogy preponderál ott az atya. (Helyeslés jobbfelől.)

De bár így vagy amúgy történjék, — mert ebben lényeges elvi különbség nincs — ha ez a nagymérvű elválasztás, amely az egyház és az állam természetes határa között megtörténik, ha ezen reformok életbe lépnek és életbe lépnek a szabadság elvének megfelelően, hogy ami természetes hatásköre mindegyiknek, abban szabadon mozogjon, a saját szükségai, elvei és tanai szerint, — ha ez végrehajtatik : vajjon van-e valaki, aki ennek összefüggését a másik változással félreismerné vagy tagadni akarná ? (Helyeslés jobbfelől.)

Mikor a képviselő úr ebből szemrehányást akar csinálni a kormánynak, őszintén megvallom, reám azt a benyomást teszi, hogy vagy nem gondolkozott elég komolyan és mélyebben a dolgról, hanem csak ürügyet keresett akadémikuskodásra, vagy pedig nem is veszi komolyan a kormány elleni támadást. (Derűtség jobbfelől.)

A legfényesebb érv a harmadik, amit a fazékból kivett a képviselő úr (Halljuk ! Halljuk !) és aztán egy kis gyászos kalamitással végződő idézet.

A képviselő úr azt akarta bebizonyítani, hogy én már 1890-ben, midőn az elkeresztelési vita alkalmával e házban a házassági jogról nyilatkoztam, már akkor a kötelező polgári házasság elvét kimondtam volna. Azt kérdi : hogy lehetett ezt később a kabinetben vita és határozat tárgyává tenni ? És furcsán járt a képviselő úr : nekiindult nagy vígan az idézet olvasásának és mikor végére érkezett, akkor vette észre, hogy ott nincs kimondva az általános kötelező polgári megkötési forma, ki van mondva abban a minden polgárra kötelező általános házassági jog, az állami jurisdikezió a házasságból származó jogviszonyok felett. (Igaz ! Úgy van ! a jobboldalon.) A polgári megkötés formája, mint integrális rész, ki van emelve ; de miután még akkor a polgári megkötés általánosan kötelező formája kabineti határozat és megállapodás tárgyává nem tétetett : ezen helyről felelősségem tudatában kötelezőleg nem nyilatkozhattam, bármi volt is a véleményem, a megoldás leghelyesebb módjáról. (Igaz ! Úgy van ! a jobboldalon.)

De hiszen ezek ismeretesek. Nem is mint újakat hozom fel ezeket, hanem azért, mert nagy vígan neki indult a képviselő úr az idézésnek, hogy kiokoskodja saját állítását és mikor a végére ért, rémülve jutott rá, hogy egészen más van abban, mint amit állít.

Talán nem is olvasta figyelemmel azt a nyilatkozatot, csak épen ma. (Derűtség.) Úgy járt, hogy míg állítgatott meglehetősen követelő hangon, addig ráillett egy nagy költőnek, Arany Jánosnak verse — hogy sértés ne legyen amit mondok — :

Zúg az éji bogár, neki megy a falnak,

Nagyot koppan akkor, azután elhallgat. (Derűtség.)

Utoljára, t. ház, van még egy, melyet mint utolsó fegyvert megint abból a bizonyos pretenzív öblös fazékból húzott ki. Ki akarta mutatni következetlenségemet. Azt mondta hogy: »a t. igazságügyminiszter úr 1883-ban Paulerrel szemben azt állította, hogy a házassági jogot elő lehet terjeszteni a családjog többi része nélkül, 1890-ben pedig azt mondta, hogy a házassági jogot együtt kell kidolgozni a családjog többi részével«. Minő szörnyű következetlenség! Igen, kérem, nagy ellentmondás annak a szemében, aki ezen két fogalommal nincs tisztában, amint úgy látszik a képviselő úr nem volt akkor, mikor az ellenvetést tette, hogy valamit szükséges lehet együtt kidolgozni, de lehet aztán, mikor együttesen ki van dolgozva, külön előterjeszteni.

Mert mire való az együttes kidolgozás? Arra, hogy a házassági jog a családjog minden részével összhangban legyen. És mire való a külön előterjesztés? Mert ez sürgős dolog. (Helyeslés és tetszés jobbfelől.)

Ebben tehát az láthat ellenmondást, aki a kodifikáczióknak sem gyakorlatával, sem módszerével, sem a szavak értelmével nincs tisztában, (Tetszés jobbfelől.) hanem csak avval az eggyel, hogy derüire-borura ellenvetést akar tenni és nem veszi észre, hogy a puska visszafelé sült. (Derültség a jobboldalon.)

Már meghaladtam az időt, amelyet kitűztem arra, hogy a képviselő úr észrevételeire feleljek.

Ebből láthatja a t. ház, hogy azon nagy, fontos ok, amely miatt következetlenséget, megbízhatatlanságot és a jó isten tudja, mi mindent ki akart sütni, nem akarom mondani, hogy minden alap nélkül szükkölködik, de állítom, hogy oly zavaros felfogás eredménye, amellyel, fájdalom, ezen kérdésnél annak, aki kritizálni akar, bírnia nem volna szabad.

Most tehát konstatáljuk a végeredményt és maradjunk a fazekaknál . . .

Polónyi Géza: Jól esik, ugy-e? (Élénk derültség a szélsőbaloldalon. Halljuk!)

. . . annál, amit a képviselő úr oly rendkívüli örömmel és — megvallom, rám azt a benyomást tette — oly nagy

öntetszelgéssel hozott fel, ami indul a nagy öblös fazékból, amelyben volt négy ellenvetés. . . .

Gróf Károlyi Gábor: Rossz koszt!

. . . egyenkint kivette azokat és kisült, hogy a fazék, bármily nagy és öblös is, de üres volt. (Zajos derűtség jobbfelől.) Csapja a földhöz az ilyen fazekat a képviselő úr. Mert ha üres a fazék, bármilyen nagy is, és bármennyire kongjon is, az országot és a parlamentet sem itt, sem künn sem meggyőzni, sem félrevezetni nem fogja. (Élénk derűtség és hosszantartó helyeslés jobbfelől.)

Vajay Istvánnak a választ gróf Apponyi Albert adta meg másnap. Bevezetőleg kifejti kétségeit az iránt, hogy a kabinet keresztülvihesse azon programot, mellyel a ház elé jött. A nehézséget abban a helyzetben látja, mely röviden így jellemezhető: »váltakozó politikai irányzatok, de ugyanazok az emberek.« Beszédének az egyházpolitikára vonatkozó többi része így szól:

Vajay t. képviselőtársam felszólalása bejelentett egy nagy nehézséget, mely ezen program megvalósításának útjában áll. És én, azt hiszem, hogy hazafias kötelességet teljesítek akkor, mikor az ő felszólalásának ezen részével foglalkozom (Halljuk! Halljuk!) és azon nehézségeket, melyek az ő felszólalásában bejelentve vannak, tőlem telhetőleg elhárítani vagy legalább csökkenteni iparkodom. (Általános, élénk helyeslés.)

A t. képviselő úr — és nem egyedül áll e tekintetben — a házassági reform és a polgári házasság ellen bejelentett egy elkeseredett harezot, elkeseredett ellenakciót az általam mélyen t. egyházi rend részéről. Én óhajtom és akarom remélni, hogy az ellenakció az elkeseredettség jellegét nem fogja nyerni, (Általános, élénk helyeslés.) mert nem hiszem, hogy ez akár az ország nyugalmanak szempontjából kívánatos, sőt megengedhető, akár az egyház érdekének szempontjából helyes volna. (Általános, élénk helyeslés és tetszés.)

Én a legteljesebb objektivitással óhajtok e kérdéssel foglalkozni ebből a szempontból, (Halljuk! Halljuk!) azon hazafias kötelességnek érzete által indítatva, hogy kiki tegye meg a magáét e tekintetben, hogy a keletkezőfélben levő tűz, ha lehet,

eloltassék, vagy annak magasabb fellángolása meggátoltassék. (Általános, élénk helyeslés.)

És e tekintetben nekem csak amplifikálnom kell azokat, amiket e házban és a házon kívül eddig is mondtam ; csak ki kell bővítenem azokat az érveket, amelyekkel már többször megindokoltam, hogy a házassági jog terén fennálló viszonyok abszolúte tarthatatlanok, hogy azoknak tovább fennállása semmiféle szempontból nem engedhető meg, Mert ha ez be van bizonyítva, akkor a kérdés úgy áll előttünk, hogy itt Magyarország jelenlegi fejlődési stádiumában egy nagy és elutasíthatlan társadalmi szükséggel állunk szemben ; a társadalmi szükségek pedig életrevaló nemzeteknél okvetlenül megnyerik kielégítésüket, mert a nemzetnek összes élő erői arra törekednek, hogy azok kielégítést nyerjenek (Helyeslés.) és nagyon hibáz minden tényező, legyen az bármily tiszteletreméltó, bármily hatalmas, ha ilyen mellőzhetlen társadalmi szükségletek kielégítésének útját akarná állani. (Általános, élénk helyeslés és tetszés.)

A társadalmi szükséget indokolja pedig először az a valóban megdöbbentő nagy jogbizonytalanság, amely a házasságjog terén fennáll és amely ebből kifolyólag a polgári társadalom összes jogviszonyaira kiterjed.

Én ajánlom azoknak, akik e tekintetben talán kevésbé tájékozottak volnának és még némi kételyeket táplálnának, többek közt a »Jogtudományi Közlöny« utolsó számának az elolvasását. Egy flagrans eset van benne előadva ; egy eset a sok közül, amikor a következők történtek : Egy »X« nevű református Erdélyben, ahol tudvalevőleg a házasságok fölött való bíraskodással a református egyházi törvényszékek is fel vannak ruházva, házasságát fölbontatta az illetékes református egyházi törvényszék által, amely államilag is jogérvényes ítélettel a házasságnak fölbontását mondotta ki.

Később ugyanezen református egyén református lelkész előtt elvett egy katolikus nőt. Tizennégy esztendő múlva ezen második házasságát is fölbontani kívánván, az alperesi illetékeség szempontjából törvény szerint a katolikus szentszéknél indította meg a válópört. A katolikus szentszék nagyon helyesen, az egyházi törvényeknek megfelelően, azt mondotta, hogy az első házasság fölbontását nem ismerheti el érvényesnek, hogy tehát az illető református egyént még mindig élő első nejével törvényes

házasságban élőknek tekinti, ennél fogva második házasságát jelenti ki semmisnek és az összes abból származó gyermekeket törvényteleneknek. (Mozgás.) Mindkét ítélet törvényes, mindkét ítélet az állam törvényein alapul, mert hisz az állam törvényei rezipiálták úgy az egyik, mint a másik egyház házassági jogát és házassági judicaturáját. Tehát mindkét ítélet törvényes, sőt helyes a maga házassági jogának szempontjából és mégis a két ítélet egymással merev ellentétben áll. Az állam két törvényszéke, az államnak két ítélete egymásnak ellentmond. És már most az egyik szerint a második házasságból született gyermekek törvényesek, a másik szerint nem törvényesek. Gyakorlatilag pedig az 1868-iki törvények alapján a leánygyermekek az anya vallását követvén, be vannak írva a katolikus anyakönyvbe, mint törvénytelenek; a fiugyermekek pedig az apa vallását, be vannak írva a református anyakönyvbe, mint törvényesek.

Hát, t. ház, ez egy eset a sokból ama kibonyolíthatlan jogi konfuziónak illusztrálására, mely többféle, egymással nem konkurrens felekezeti házassági jognak egyenjogúságából ered.

De, t. ház, hisz tudjuk mindnyájan, hogy szomszédságunkban mindenfelé a polgári házasság egyik vagy másik alakja már be lévén hozva, a magyar állampolgárok bona fide a külföldön kötnek oly házasságokat az ottani törvények szerint, melyek a hazában egyedül divó törvények szerint nem érvényesek. Teszik ezt bona fide; megengedem, nem törvényes alapon, mert rájuk a hazai törvények mérvadóak, de teszik ezt majdnem legyőzhetetlen tévedésbe vezetve a tényleges helyzet által. És évek múlva jönnek rá, hogy gyermekeik a hazai intézmények szerint törvényteleneknek tekintendők s a családok belbékéje és anyagi jövője is a legnagyobb veszélyben van.

Hát, t. ház, tarthatók-e a jogbiztonság szempontjából ezek az állapotok? De tovább megyek: tarthatók-e a közmorál, a közérkölciség, a házassági kötelék szilárdsága szempontjából? (Általános, élénk helyeslés.) És megvallom, a közmorált bántó jelenségek észlelése volt az, mely engem lassankint és fokonkint meggyőzött e reform föltétlen szükségességéről. Mert lehet mondani, egész Európában nincs ország, amelyben a házassági kötelék lazasága, a házasság felbontásának könnyűsége oly mértékre ért volna, mint minálunk. Szomorú hírnévre vergődünk Európában. Idegen államok polgárai igen sajtáságos, egyes megjelenéseik-

ben néha nevetséges, de összességükben szomorú kerülő utakon iparkodnak maguknak a magyar állampolgárságot egy időre megszerezni, csak hogy ez időt családjuk felbontására felhasználhassák. (Általános helyeslés.) Lehet mondani, hogy a szomszéd államok összes család jogi és házassági joga szemetének lerakódó helye vagyunk. (Általános helyeslés.) És ezzel össze van kötve egy másik jelenség. Minthogy a katolikus egyház jog a házasság felbontását nem ismeri; minthogy vallásváltoztatás útján a házasság felbontását igen könnyen lehet elérni: nap nap után olvasunk eseteket, melyekben tisztán a házassági kötelék felbontása és az új házasság kötése végett vallási cserebere eszközöltetik. (Általános, élénk helyeslés.)

Már most kérdem: vajjon a közmorál, a vallás tekintélye, a konfesszió szilárdságába és komolyságába fektetett hitnek ez állapotok megfelelnek-e?

Nem a legnagyobb mértékben alkalmasak-e ezek arra, hogy aláássák nemcsak a házassági kötelék szilárdsága iránti tiszteletet, hanem aláássák a vallásoknak tekintélye, a vallásos meggyőződésnek komolysága iránti hitet? (Élénk helyeslés.) Pedig, t. ház, a választás így áll előttünk: vagy ennek a statusquónak fenntartása, vagy az egységes, a házassági köteléket szilárdító állami törvényhozás elvére való áttérés. (Igaz! Úgy van! a baloldalon.) Mert arról talán nem álmodozik senki, hogy ezen állapotok szanálásának még egy más módja is lehetne; hogy ezen állapotokat szanálni lehetne talán azáltal, hogy az egyik egyháznak házassági jogát ismét dominanssá tegyük és a többi egyházak házassági joga felett privilégiummal, túlhatalommal ruházzuk fel. (Igaz! Úgy van!) Aki ily törekvéseket gondolna, aki ilyen terveket forralna, az tudtán kívül vagy öntudatosan az ország belbékéjének legveszedelmesebb ellensége volna. (Igaz! Úgy van!)

Mert, t. ház, hivatkozott t. képviselőtársam tegnap a Regnum Marianumra s oly kifejezéssel élt, amely iránt a legbensőbb hagyományos kegyelettel viseltetem, de ha ő ezzel azt akarta mondani, ha ezzel úgy akarta oda állítani Magyarországot, mint egy tisztán katolikus országot és ennek folytán azzal az igénnyel lépni fel, hogy törvényhozásunk ilyen jelleggel bírjon, akkor ennek a feltevésnek — az elvekről nem beszélek — de a tények a legmerekvebben ellenmondanak. (Igaz! Úgy van! balfelől.)

A statisztikai tények tanúsítják azt, hogy ezen országnak lakosságából 58% az, amely mindkét ritusbeli katolikus, és 42%, mely más egyházak kötelékébe tartozik.

És igen nagy különbség van, t. ház, a középkori és a modern államok között. (Igaz ! Úgy van !) Azon középkori államokban, melyek egy fejedelem személyében és egy számra nézve csekély arisztokráciában bírták jogi egyéniségüket, amely arisztokrácia személyesen végezte a védelmet és személyesen viselte az állami feladatok terheit : ott a fejedelemnek és ezen kiváltságolt osztálynak jellege az egész államra reásütötte bélyegét. De a modern államnak, mely polgárai összességében bírja alapját, mely védelmét polgárainak összességétől várja, mely fennállásának anyagi eszközeit a polgárok összességének egyenletes adójából szedi, más jellege nem lehet, mint az, amelyet neki polgárainak összessége kölcsönöz. (Általános élénk helyeslés.) És ha polgárainak összessége különböző egyházak, különböző felekezetek közt oszlik meg : akkor az állami egység kardinális feltételeinek szétbontása nélkül nem lehet más az alapelv, mint az egyenjogúság és a szabadság. (Általános, élénk helyeslés, éljenzés és taps.)

Én ezért, t. ház, véghetetlenül sajnálnám azt, ha ezen akció, amelyet a t. képviselő úr kilátásba helyezett, valóban megindulna. (Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.) Sajnálám azt mindennekelőtt hazánk érdekében ; mert a t. képviselő úr azt mondja ugyan, hogy ő ezen ellenakció sikerében és eredményében nem kételkedik ; a háznak másik oldaláról is azt mondták, hogy az eredményben nem kételkednek és kiki győzelmét az általa képviselt és egymással szemben álló elvi irányzatnak tulajdonítja. E fölött nem akarok vitatkozni. De bizonyos csak egy dolog : az, hogy akárki lenne a végeredményben a győztes, maga a küzdelem a házára nézve a legvégzetesebb lenne. (Általános helyeslés.) És ezen küzdelem felidézéséért — szerintem — nem lehetne elviselni a felelősséget. Mert erre a küzdelemre nincsenek provokálva az egyházfaktorok, (Igaz ! Úgy van !) mert a tervbe vett reform az egyház érdekeit nem sérti, (Igaz ! Úgy van ! Általános helyeslés.) s más államok tapasztalatai bizonyítják, hogy az egyházi házasságkötés nem szenved a polgári házasságkötés által, s én azt hiszem, (Igaz ! Úgy van ! balfelől.) hogy ebben az országban minden faktor oda fog hatni és közre fog működni, hogy az egyházi házasságkötés továbbra is általánosan érvénye-

süljön. (Általános, élénk helyeslés.) És ha az egyházak lelkészei abban, hogy az egyházi házasságkötés teljesítése a hívek buzgóságától függ, új ösztönt nyernek arra, hogy magasztos hivatásukat megkettőzött buzgósággal töltsék be, hogy a hívőkre gyakorlandó erkölcsi befolyásuknak minden tényezőjét fokozott mértékben érvényesítsék, (Általános, zajos éljenzés.) amint-hogy reménylem és bízom, hogy tenni fogják: akkor ezen reform az általános egyházi hitéletre nemcsak sorvasztólag nem, de inkább élénkítőleg fog hatni. (Általános, zajos éljenzés és taps.)

Nagyon jól tudom, hogy sok lenne az egyház férfaitól követelni és kívánni, hogy ezen reformot előmozdítsák. Ez talán rájuk nézve erkölcsi lehetetlenség. Hanem azt talán az előadottak nyomán szabad várni és reményleni, hogy ők abban ne lássák azt, ami benne nem foglaltatik: az állam és egyház közötti harcot és békének megbontását; (Élénk helyeslés.) ne lássanak abban hadüzenetet. (Általános helyeslés.) Ha ez hadüzenet volna akár az én egyházam, akár más egyház, első sorban pedig azon egyház ellen, amelyhez én tartozom, ha ez ellen támadást intézne bárki is: első sorban találna engem annak védelmében. (Általános helyeslés és éljenzés.)

De, t. ház, azokat az állapotokat, amelyek a házassági jog terén jelenleg fennállanak, krisztusi állapotoknak nem lehet nevezni. (Általános helyeslés.) Azért akkor, amidőn gyakorlatilag a küzdelem csak azoknak fenntartására irányúlna, jogosan talán nem lehetne Krisztus és Béliál közötti küzdelemről beszélni, már csak azért sem, mert a másik oldalon nincs Béliál, mert ez akkor volna ott, ha a vallásosságnak, vagy az egyház megtámadásának szándéka forgna fenn, mely minden eddig tett nyilatkozat szerint e ház mindegyik oldalán ki van zárva. (Általános, zajos helyeslés és éljenzés.)

Amde amikor ezeket elmondottam, s ezzel a magam részéről telhetőleg hozzájárulni iparkodtam ahhoz, hogy ezen, eredményeiben kiszámíthatatlan harcz meg ne induljon ebben az országban, talán van jogom ahhoz is, hogy a t. kormányhoz azon felhívást intézzem, (Halljuk! Halljuk!) hogy ezen törekvésemet minden tekintetben magáévá tenni, (Zajos helyeslés a bal- és szélsőbalon.) előmozdítani szíveskedjék és hogy a maga részéről szükségtelen mellékizgalmaknak felidézése által a helyzet nehéz-

ségeit szaporítani ne akarja. (Közbeszólások a jobboldalról: Nem is akarja !)

És itt újból fel kell hívnom a figyelmet arra, amit a kormány programjának elmondása után mindjárt mondtam, t. i. hogy olyan intézkedéseket, mint amilyen pl. a polgári anyakönyvek behozatalára nézve bejelentett törvényjavaslatnak azon része, amely az ideiglenes rendszabályokat tartalmazza és amely ismét a lelkészekre akar bizonyos kötelezettségeket hárítani, amely kötelezettségek teljesítése — én authentice nem vagyok erről informálva, de a sajtó információi szerint — általában a katolikus klérusnál megint lelkiismereti akadályokba ütköznék, mondom, az ilyen intézkedések javaslatba hozatalát szíveskedjék elejteni. (Élénk helyeslés balfelől.) Ha az egyházpolitikai téren egy nagy és nehéz reformot akar megvalósítani, tartsa fenn és biztosítsa magának álláspontja teljes korrektségét és kifogásolhatatlanságát. (Helyeslés balfelől.) Ne hozzon be semmi olyan rendszabályt, amellyel csak összekötni is lehetne azt a fogalmat, amely az országban létező egyik egyházzal, vagy annak klérusával szemben ismét valamely lelkiismereti kényszernek, vagy provokációnak színét viselné magán. (Helyeslés balfelől.) Minél nagyobb az a cél, amelyre vállalkozunk; minél nagyobbak azon nehézségek, amelyeket le kell győznünk: annál óvatosabban és gondosabban kell tartózkodunk attól, hogy szükségtelen melléknehézségeket teremtsünk. (Élénk helyeslés balfelől.)

Megállapíthatjuk, hogy Apponyinak ez a föllépése, amint közvetlenül utána mind a kormány részéről, mind a függetlenségi és 48-as párt szabadelvű többségének véleményeképp ünnepélyesen kifejezésre is jutott, teljes összhangban két évvel azelőtt elmondott s az egyházpolitika újabb irányának kiszabására oly döntőleg befolyt nagy beszédével, a reformokat ellenző tábor higgadt viselkedésére, a csakhamar megindult küzdelemben az ellenhatásnak józan mérséklésére kiváló mértékben s maradandólag éreztette üdvös hatását. Az sem szenved kétséget, hogy a reformoknak amúgyis kedvező közhangulatot mi sem élesztette jobban s így magának a reform ügyének mi sem használt inkább, mint ez a minden félremagyarázást kizáró és felhozott okainál fogva is szembeszökő igazságú megnyilatkozás, melyet az egész ellenzék perczekig tartó zajos éljenzéssel és tapssal hono-

rált, s a reform hívei szerte az országban hálás elismeréssel olvastak. Emeli ez állásfoglalásnak értékét, hogy Szilágyi Dezső fejtegetései már ezt megelőzőleg kellően megvilágították a sokat firtatott »elvi kijelentéshez« fűződő reformtervek komoly körvonalait.

Wekerle Sándor miniszterelnök először a kormány politikájának általános irányelveiről, majd az igazságügyi és belügyi reformokról fejtette ki álláspontját. Azután így folytatta :

Mi igenis határozott, minden ágazatra és térre kiterjedő programmal kívántunk fellépni. De engedelmet kérek, épen azért, hogy az a vád ne érhesen bennünket, hogy változó politikát követünk : oly kötelezettségeket, melyek esetleg csak üres ígéretek maradnának, de melyeket részünkről a tett okvetlenül nem követ, előlegesen tenni, amíg be nem állott részünkre a lehetőség, hogy beválsuk, nem vállaltunk. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.)

Hock János : Akkor a polgári házasság is üres ígélet !

Megengedem, hogy Hock képviselő úr nagyon vár a polgári házasságra ; legyen meggyőződve kérem, hogy várakozásában nem fog csalódní. (Élénk derűltég és tetszés.)

Az egyházpolitikai kérdésekben Apponyi — úgymond — ismét adós maradt azzal, hogy bebizonyítsa és a ház előtt kellő világlításba helyezze azt a változó irányt, melyet a kormány követ. (Mozgás a baloldalon.)

Rekapitulálja az egyházpolitikai kérdések egyes pontozatait.

Az első vonatkozik az általán kötelező anyagkönyvekre. Ez iránt azt az álláspontot fogadták el, hogy igenis hajlandók partiális anyagkönyveket átmenetileg életbeléptetni, de két szempont mellett : először hogy imperative kimondassék az általános polgári anyagkönyv behozatala, s a kormány kebelében még az a megállapodás is jött létre és pedig az ő (Wekerle) és az igazságügyminiszter kívánságára, akik mindig az általános anyagkönyv behozatala mellett voltak, hogy csak akkor nyugodnak bele a partiális anyagkönyvek behozatalába, ha vagy a törvényjavaslatban, vagy az indokolásban határozottan kimondatnék az is, hogy mikor fognak az általános anyagkönyvek életbeléptettetni. Itt tehát elvi változásról szó sem lehet. (Helyeslés jobbfelől.)

Az egész egyházpolitikai kérdésben azon az alapon áll, melyet az 1873-iki parlamenti kommissió kidolgozott, ezt kívánja

érvényesíteni. Akkor, midőn ily alapot foglal el a kormány, nem lehet azt mondani, hogy az egyházpolitikai kérdésekre nézve változás állott be.

Ami az izraelita vallás reczepezióját és a vallás szabad gyakorlatát illeti, annak megvalósítását ígérték, amit a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr legutóbb kilátásba helyezett.

A házasságügyi részre vonatkozólag programmjuk csak egyben változott, abban, hogy az 1868 : LIII. törvényczikket is el akarják törölni. E tekintetben Apponyinak emlékébe idézi azon szavakat, amelyek mellett ő annak idején az 1868 : LIII. törvényczikk fenntartását kívánta.

Gr. Apponyi Albert : Én ?

Annak idején úgy nyilatkozott Apponyi, hogy akkor, midőn az országnak igen jelentékeny többsége ezen törvény fenntartása mellett van, saját részéről sem tartaná opportunusnak vagy megengedhetőnek az 1868 : LIII. törvényczikk megváltoztatását ; ily körülmények közt azonban, midőn a közhangulat e törvénynek eltörlését kívánja, s midőn annak eltörlése bizonyos föltételek mellett egyrésztől sem jár nehézséggel, az 1868 : LIII. törvényczikk eltörlésébe, vagy kívánsága értelmében való megváltoztatásába is beleegyeznek.

Tehát a változott politikának vádja a kormányt nem érheti.

Apponyinak az egyházpolitika elleni küzdelem módjára és mértékére vonatkozólag tett mérséklő nyilatkozatait következőleg méltatja :

Igen örül és nagy köszönettel tartozik Apponyinak azért, hogy a házasságjogi kérdéseknek megoldására vonatkozólag legalább egy irányban oly határozottsággal nyilatkozott, oly szép szavakat intézett ezen mozgalommal szemben állókhoz, — azt hiszi : nemcsak azokhoz, akik e házban vannak, hanem azokhoz is, akik kívül állanak — amelyek nagyban hozzá fognak járulni ahhoz, hogy a vallási téren a nyugalom és béke helyreálljon. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ezért őszinte elismeréssel adózik, (Helyeslés jobbfelől.) mert erős benne a remény, hogy ha az illetők e tekintetben a közvélemény oly egyhangúságával és másrészt a szándékok oly tisztaságával állanak szemben, amely a vallási momentumokat nem akarja érinteni, hanem csak az állami szükségleteknek akar eleget tenni, felhagynak ezekkel a fenyegetésekkel. Nagyobb lesz bennük a társadalom immár elodázhatat-

lan érdekeinek mielőbbi megoldása iránti tisztelet, nagyobb lesz a közérdek iránti szeretet, a haza békéje iránti szeretet, mint az elfoglalt álláspontjukhoz való ragaszkodás. (Általános, élénk helyeslés).

Az anyakönyvekre vonatkozólag kijelenti, hogy a megoldás kérdésénél senkit lelkiismereti kényszer alá nem fognak vonni. »Mi elérni kívánjuk — úgymond — azokat a föltételeket, amelyeket az állami érdekek s az állami igazgatás szempontjából mulhatatlanul óhajtunk s azt mondjuk, hogy teljesítsék ezeket az illetők. Ha teljesíteni ők nem kívánják, akkor igenis átmeneti intézkedésekkel be fogjuk az illető helyeken a polgári anyakönyveket hozni. (Élénk helyeslés.) És épen azért, mert szántsándékkal vettük programmunkba e kifejezést: »illető helyen«, ez nem tekinthető a katolikus egyház elleni intézkedésnek, mert az illető helyen nemcsak a katolikus egyházra, hanem minden ott levő egyházra nézve be fogjuk hozni a polgári anyakönyvezést.« (Élénk helyeslés és tetszés.)

A vita további folyamán, 1892. nov. 28-iki beszédében, Eötvös Károly szintén kiemeli Apponyi szavának jelentőségét abból a szempontból, hogy a szabadelvű program ellen tömörülésre igyekvő amaz elemek, amelyek eddig Apponyiban keresték, noha ok nélkül, a középpontot, melyre támaszkodhatnak, most e reménykedésükből alaposan ki fognak ábrándulni. Ekként az ellentörekvés nem találván a parlamentben oly kiváló államférfiut, akihez küzdelmeinek kilátásait köthesse, az állam és a felekezetek közt a viszály, melytől méltán tartottunk, ki nem fejlődhetik. Annálfogva rendkívül fontosnak, következményeiben az ország egész közéletére nézve rendkívül becsesnek tartja Apponyi föllépését a mondott irányban s ezért mind maga, mind elvbarátai nevében elismerését fejezi ki Apponyi iránt.

A papsághoz azzal az intéssel fordul: ne maradjon a nemzet szükségleteinek fölismerésében ama dicső ősök megett, akik 1848-ban a papi tized eltörlésével, az unitárius vallás befogadásával s a felekezeti egyenlőség és viszonyosság kimondásával az utókor hálájára tették magukat méltóvá.

A Wekerle-kabinet egyházpolitikája a 48-iki felfogást viszi előbbre. Ők saját elveiknek diadalát látják az egyházpolitikai programban. Épen ő és pártja követelték a legközelebb múlt

választáskor is ugyanezen alkotásokat. Midőn tehát a kabinet javaslatait helyeslik, saját régi nézetük, saját 48-as programjuk mellett tartanak ki.

A hosszú vita végén, nov. 28-án, elfogadták a fölhatalmazásról szóló törvényjavaslatot, és így Helfy határozati javaslata elesett. Másnap, november 29-én, a törvényjavaslat részletes tárgyalása napján, Polónyi Géza szólalt föl és visszautasította Hegedüs Sándor előadónak azon imputatióját, hogy közte és pártelnöke: Eötvös Károly, valamint elvtársai közt az egyházpolitikában ellentét volna. Csak egy pontban, a zsidó vallás recepczióját illetőleg van köztük különbség. Ő ugyanis — Eötvösökkel szemben — követeli a zsidó vallás hitcikkelyeinek bemutatását, mert szerinte az 1868-iki törvény a zsidóknak csak a politikai jogokat adta meg, de nincs indokolva az, hogy a zsidó vallásra nézve kivétel történjék az általános norma alól, melynek minden bevett vallás alá volt vetve.

Ezután a törvényjavaslatot részleteiben is elfogadták.

EGYHÁZPOLITIKAI MOZZANATOK A HÁZBAN ÉS A HÁZON KÍVÜL.

Mielőtt a nagy reform első fecskéje kibontott szárnyakon berepült a házba : itt még három ízben kellett — kisebb incidenseket nem tekintve — a kormánynak és a reform híveinek a bíráló terén megütközniök az ellenvéleménnyel.

Az első volt az 1893-iki költségvetés általános vitája, 1892. december 12-től 20-áig. Ezt csak röviden ismertetjük.

Gróf Apponyi Albert, a kormánypárt szabadelvűségének bírálata során megjegyzi, hogy az elmúlt rendszer liberális forma alatt a legkonzervatívabb rendszer volt, amely ebben az országban valaha létezett. Az egyházpolitika kérdésében most végre kivételt tesznek az eddig követett szabály alól: *quieta non movere*; de avatatlan kézzel nyúltak hozzá a kényes feladatokhoz, és most oda jutottunk, hogy a legnehezebb problémával kell megbirkózni. A rezignációra tanított, megbénított, elaltított, energiájában mesterségesen megtört nemzettel akar az új kormány nagyszabású reformokat keresztülvinni. Ez a politika bizonytalan jellegű, azért nem részesíti bizalmában.

Wekerle Sándor miniszterelnök tüzetesen válaszolt a bíráló megjegyzésekre. De az egyházpolitikáról ezúttal nem beszélt.

A vitában részt vettek továbbá : Hock János (főleg a »Tiszaklikk« ellen), Sághy Gyula, Péchy Tamás, Tisza István stb. Mindezek és még mások az egyházpolitikát is érintették ; Horánszky Nándor ellenben hibáztatott minden szót, mely az egyházpolitikáról esik, mielőtt a javaslatok a ház előtt volnának. Legjobban rászolgált erre a figyelmeztetésre Vajay, a fiatal papképviselő, aki ezen alkalommal Apponyit leczkértette meg multkori szabad-
elví szónoklatáért. Arra, hogy Apponyit a reformok szükséges voltáról a közmorál is bántó jelenségek győzték meg, a következő észrevétele volt :

Hát, kérem szeretettel, én a közmorál barátait üdvözlöm és mindig szívesen látom.

Gróf Károlyi Gábor : A közmorál nevében szeretném a papokat megházasítani. (Zajos derűtség.)

De a logikátlanság gúnyja (Vajay szerint) az, amit Apponyi tesz, midőn a közmorál egyik alaptételét : a házasság szentségét semmisíti meg és elveti csak azért, hogy a közmorált bántó jelenség orvosoltassék stb. stb.

Deczember 20-án, a zárszó jogával, újra felszólalt gróf Apponyi Albert. Bőven kitért az egyházpolitikára is. Legkivált Vajaynak öt támadó észrevételeit czáfolta le. A házassági jog kérdésében a megoldásra nézve két szempontot emelt ki, mint amelyekre főszűlyt vet. Az egyik, hogy saját egyházának álláspontja és elvei rá nézve irányadók lesznek ; a második, hogy a jog szabályozása a házassági köteléknek nem lazítására, hanem inkább szilárdítására vezessen.

Wekerle miniszterelnök, ismételt felszólalásában, leginkább gróf Apponyinak érveit fogta bírálat alá. A polgári házasság megállapításával a kormány csakis a polgári viszonyok szabályozására törekszik, az egyháziakat nem kívánja érinteni. Ezek a kérdések mind a katolikus egyházra, mind bármely más vallásra nézve a régiben fognak maradni. Egyetlen szempont vezeti a kormányt az általános házassági jog szabályozásában : az, hogy az egységes állami szempontnak érvényt szerezzen.

ÉRTEKEZLETEK ÉS MOZGALMAK A SZABADELVŰ PÁRTBAN.

Mint rendesen, az 1893-iki újév napján is fölkereste a szabadelvű párt a miniszterelnököt. Most a szokottnál még nagyobb számban és lelkesebben. Jókai volt az üdvözlő szónok. Beszéde költői magaslaton mozgott s a kormányelnököt mint a szabadelvűség hőstét ünnepelte. Wekerle tüzes beszéddel válaszolt, mely a kormány programjának minden főbb részére kiterjedt. Az egyházpolitikáról azt hangoztatta, hogy az elvek érett megfontolása után, a valódi szükség mértékéhez képest, a lehetőség és valósíthatás keretében állították fel programjukat, azt sem módosítani, sem csorbítani nem fogják, hanem egész terjedelmében határozottan fenntartják s ahhoz egész politikai reputációjukat és állásukat kötik.

Január 11-ikén értekezletet tartott a kormánypárt. Schvarcz Gyula képviselő ezen alkalommal kérdést intézett a miniszterelnökhöz gróf Revertera osztrák-magyar nagykövetnek a polgári házasság ügyében a Vatikánnál tett állítólagos javaslata iránt, mely szerint az esketés egyházi szertartásakor polgári közeg is legyen jelen. A kérdésre Wekerle miniszterelnök azt felelte, hogy senkivel, aki az állami kérdésekben határozni hivatva nincs, alkuba nem ereszkedett. A kormány csorbítatlanul fenntartja egyházpolitikai programját. Valótlan az is, hogy lépéseket tett volna a papságra gyakorlandó befolyás végett. Hiszi, hogy a magyar társadalom és közélet elég erős lesz higgadtan és méltósággal dülőre vinni ezen ügyeket.

Nagy jelentősége volt a január 27-iki értekezletnek. Az egyházpolitikai program körül mutatkozó belső pártellentétek elhárítása volt a cél. Wekerle kijelentette, hogy programjához, nevezetesen annak egyházpolitikai részéhez is változatlanul ragaszkodik s azt a kormány és a párt működése alapjának tekinti. Pártkérdés nemcsak az, ami a pártnak előleges határozatán alapszik, hanem, bár nem alapszik is előleges párthatározaton, minden oly kérdés, mely a kormány létét érinti, vagy egybevág a kormányprogram sarkalatos részeivel. Lehetnek a pártban egyesek, akik ezen egyházpolitikai programmal nem értc-

nek egyet. Nem tartja szükségesnek, hogy ők magukra nézve fölvegyék a pártkérdést, mielőtt a kormány konkrét alakban előterjeszti a javaslatokat. Bennmaradhatnak a pártban, de elvárja tőlük, hogy akcióit és propagandát a kormány eme politikája ellen ne csináljanak. Ily alapon kéri a párt további támogatását.

Wekerle világos kijelentései csak szorosabbra fűzték a szabadelvű párt egységét azáltal, hogy az egyházpolitikájával elvi ellentétben álló tagok kivonulására az utat megnyitották.

A jelenlevők közül hárman, névszerint Latinovits Ernő, Péchy Tamás és Szapáry László nyomban kiléptek a pártból. Mások, mint Asbóth János, gróf Batthyány Tivadar és még néhányan, sőt maga a pártnak éveken át volt vezére : gróf Szapáry Gyula később csatlakoztak a kilépettekhez.

De még ha jóval többen lettek volna is, a szabadelvű párt nagy túlsúlyát, a reformok sorsának a Házban való biztosítására magában is elegendő erejét meg nem ingatták volna.

Ellenkezőleg. Az egyházpolitika oly kovásznak bizonyult, mely a pártot erkölcsi súlyában emelte, összetartásában szilárdította s az ország előtt népszerűségben rég el nem ért fokra segítette föl. A közvélemény, minden ellenkező próbálkozás és hiresztelés daczára, teljesen meg volt nyerve a reformok ügyének. Közmegegyződéssé vált, hogy magyar nemzeti és állami szempontból a kormány programja többet kínál, mint a reformellenes pártok és párttöredékek a Házban. És annak a népszerűségi többletnek, mely a szabadelvű pártra és fegyvertársaira ebből háramlott, a reformellenes irányt képviselő kisebbség részén ugyanakkora, sőt fokozott mértékű fogyatéknak felelt meg. A kormány és pártja a szélsőbal zömével együtt jártak a nemzet előtt a szabadelvű haladás jegyében ; a kilépettek, a nemzeti párt s a szélsőbal kis töredéke pedig a népszerűtlen felekezeti álláspont színébe keveredett szövetség gyanánt jelentek meg ; holott a végcélra nézve a többet és a kevesebbet akarók közt különbség nem volt, s az a gyanut keltő támogatás, mely az utóbbiak álláspontját kísérte és kompromittálta, kétségkívül azonnal megszűnt volna, hogy époly heves támadásnak adjon helyet, mihelyt a kevésbé radikális vagy éppen túllícitáló program a komoly lehetőség terére lép. Ha megbukott volna a kormány

szabadelvű politikája, a másik, mérsékeltebb megoldás ellen ugyanazzal, sőt nagyobb erővel szállott volna síkra ugyanaz a befolyás, mely most a kormány ellen hadakozott.

GYÖRGY PÜSPÖK LEVELE. IZGALOM.

Schopper György rosznyói püspök, mintegy az ellentábor csatakiáltásakép, levelet írt új esztendőre megyéje papjaihoz. Kimondja ebben, hogy a polgári házasság »nekünk nem kell«, s arra buzdítja a papságot, gyűjtsenek híveik közt aláírásokat, figyelmeztetésül képviselőjük számára, s kitűzi további feladatúl az appellátát a rosszúl informált királytól a jobban informálódóhoz.

E magas helyről jövő intés nem maradt eredmény nélkül. Az eddig is több helyt nyíltan lobogó láng szélesen terjedt mindenfelé a papságnak egyházuk érdekeiért melegen érző s a vallás vélt veszélye miatt háborgó lelkében. A polgári házasságot elítélő prédikációk napirenden, vagy inkább ünnep- és vasárnapirenden voltak. És nem mindig voltak épületesek. Szinte közhely gyanánt ment szószékről szószékre pl. az a vád, hogy a képviselők azért akarják behozni a polgári házasságot, hogy szabaduljanak öreg feleségüktől s a gyermekektől és fiatalabb nőre tegyenek szert. Ilyen volt az is, hogy a polgári házasság a többnejűséget, a könnyű elválást és újra házasodást jelenti. Az átkos »szabad-kömvészek« csinálják az egészet ; a kormány ezek zsoldjában van stb. stb. Emellett az aláírások gyűjtése, tiltakozásul és figyelmeztetésül, nagy arányokat öltött.

Az egész társadalom megmozdult. A harc heve mindenkit elragadott. És ez nem is csoda. A kormány programja egy igazi nagyhatalomnak : a kath. Egyháznak hagyományaival ütközött össze.

VAJAY INTERPELLÁL.

A mozgalmas január hónap interpelláció által is nyilatkozatra készítette a kormányt egyházpolitikája felől. Vajay István, a szélsőbali káplán-képviselő tett kérdezést : szándékában van-e gróf Csákynek mielőbb visszavonni az elkeresztelési rendeletét, miként a kormány ígérte. Gróf Csáky a jan. 14-iki ülésben fölvilágosította a kérdéstevőt, hogy téved. A kormány sohasem helyezte

föltétlenül kilátásba a rendelet visszavonását. A miniszterelnök azt mondta, hogy a rendeletet is hatályon kívül fogják helyezni, de a polgári anyakönyvek behozatalával egyidejűleg. Szóval a rendelet csak akkor lesz visszavonható, ha tárgytalanná válik. Vajay megjegyzésére, hogy a miniszter maga elismerte a rendelet miatt támadó lelkiismereti és kötelességi összeütközést, Csáky azt válaszolta, hogy a konfliktus tényleg fennáll, de az állam, saját céljai felé törekvésében, nem ismerheti el akadályul egyesek lelkiismereti ügyeit. Különben a polgári anyakönyveket épen azért akarják behozni, mert a konfliktus megszüntetésére más móddal a kormány nem rendelkezik.

VÁLSÁGHIREK.

Hozzá tartozott mindenkor a nagy gyürkőzések lélektanához, hogy a gyöngébb fél kiáltja elveszettnek az erősebbet. Így volt ebben a harcban is nem egyszer. Unos-untalan újságotlák a lapok, hogy a kormány bukása el van végezve. A miniszterelnöknek, Szilágyinak és Csákyknak menesztése és gróf Szapárynak reaktíválása küszöbön van. A király ő Felsége iránt naponta nyilvánosan kifejezett részvét, hogy mily erkölcsi kényszer nyomása alatt volt kénytelen a kormány programjához járulni, holott az egész ország ellenzi azt, és a főrendiház biztosan megbuktatja : sok érzékeny és hű szívben keltett visszhangot s állandóan a válság délibábját ringatta a levegőben ; de valósággal csak annak bizonyossága volt, hogy a kormány és programja egyelőre szilárdan áll.

HATÁS ÉS ELLENHATÁS.

Mihelyt egészen nyilvánvalóvá lett, hogy a Wekerle-kormány el van tökéelve radikális egyházpolitikai programját tüskön-bokron keresztül diadalra vinni vagy vele elbukni : megindult az ellenhatás országszerte, sőt világszerte a program ellen.

A magyar politikának 1867. óta nem volt ekkora betétje kockán s nem volt ily hatalmas ellenféllel dolga. Az állami érdek szemben találta itt magát az egyetlen világhatalommal, mely ugyan tisztán csak erkölcsi fegyvereket, de annál okosabb, fegyelmezett, erős és a lehető legjobban szervezett katonaságot for-

díthatott ellene, t. i. Rómával. Hiába ült a primási székbén a legszelidebb lelkű főpap, Vaszary Kolos; előre lehetett látni, hogy Róma ellentáll, s a főpapi kar és a lelkészkedő papság szinte egyértelemmel fog hódolni a Rómából jövő irányításnak. A harczias elem mind a püspökök, mind a papok közt többségben volt. Egyaránt féltették — hogy igazságosak legyünk — a magyar állam keresztény jellegét, az egyház befolyásának csorbulását a polgári élet egész vonalán, ahol a kettő eddig érintkezett. Sokan pedig lelkük mélyéből meg voltak győződve arról is, hogy a tervbe vett törvények a hitélet megingatására fognak vezetni. Gróf Esterházy Miklós Móricz tizenötös tanácsa — buzgó főurakból és képviselőkből az ellenhatás ügyében — csak így volt érthető. Hazafias aggodalom és a valláshoz való ragaszkodás, az egyház állásának vélt veszélyeztetésével kapcsolatosan, az elszánt harcznak megannyi hadsereggel fölerő mozgóatívá lettek a konzervatív oldalon, szemben a kormány haladó politikájával. Egész Európa figyelme kísérte e harezot, az alkotmányos magyar államnak s egyúttal a magyar szabadelvűségnek izgatóan érdekes erőpróbáját. A merev dogmatikus álláspont veresége azonban előrelátható volt. Nem akadt a parlamenti vezérlő politikusok közt egy sem, aki odaadta volna nevét zászlóul ennek az álláspontnak. Még Ugron Gábor is a polgári házasság mellett volt, noha csak a fakultatív formát pártolta. Így az ellenmozgalom klerikális jellege nagyon is szembeszökően kidomborodott és sorsa ezáltal előre meg volt pecsételve a magyar értelmiség előtt. A katolikus világiak túlnyomó száma — élükön Csáky, Wekerle, Apponyi, — hű maradt a történeti magyar állásponthoz, mely mindig a szabadelvűség álláspontja volt. Az ellenhatás ügye kezdetől fogva rosszul állott ezúttal. S hiábavalóknak bizonyultak az udvarhoz fűzött vágyódások és a célzatosan terjesztett válsághírek, a kétségbeesés utolsó menedékszájai. Nem ingott meg a kormány állása, és a reform ügye diadalmasan nyomult előre.

HADÜZENET A PÜSPÖKI KAR RÉSZÉRŐL.

Kétségkívül legjelentősebb mozzanata volt az ellenhatásnak az a felirat, melyet — kiválókép Schlauch Lőrincz püspök közreműködésével — a püspöki kar intézett a reformok ellen ő Felségéhez 1893. márczius elején.

A feliratot alkotmányos úton a kormány útján terjesztették a király elé, s ugyanakkor a miniszterelnököknek is átadtak egy memorandumot, ennek latin nyelvű szövegét pedig a pápához terjesztették föl.

Elmondják ebben, hogy a februári rendelet helyébe, amely azelőtt egymaga volt sérelmes a kath. egyházra, most a kormány négy új pontot vett föl programjába, melyek hasonló természetűek : a kötelező polg. házasságot, a zsidók recipiálását, a polgári anyakönyveket és a szabad vallásgyakorlatot. Foglalkoznak mind a négyvel s elítélik mind a négyet.

A reform egyrészt időszerűtlen, másrészt a dogmákba ütközik, s e mellett fokozatosan elkeresztényteleníti a társadalmat. Felidézi a harcot egyház és állam közt, melytől Andrassy Gyula is intette annak idején a nemzetet. A zsidó recepczióba a püspöki kar sohasem egyezhetik bele.

Kijelenti a felirat többi között a vegyes házasságokról, hogy a kath. anyaszentegyház e házasságokat sohasem helyeselte, hanem csak tűrte, és az ily házasságból származó mindkét nembeli gyermekeknek a kath. hitben való nevelése követelményétől el nem állhat. Követeli az 1868 : LXIII. t.-cikkeknek olykép való módosítását, hogy a vegyes házasságbeli gyermekek vallásának meghatározása a szülőkre bízassék. Tehát a kisebbség védelmére szolgáló törvényt föltétlenül és ellenérték nélkül módosítani kívánja.

»Az államnak — úgymond — e kérdésnél nem lehet s nincsen más tennivalója, mint arról gondoskodni, hogy amint más vallásúaknak megengedi, hogy hitelveik szerint élhessenek : ugyanez a jog a katolikusoknak is biztosíttassék. Ezen jog és szabadság megvédelmezése illeti meg az államot.«

Továbbá : »Hogyan meri a törvényhozás sérteni akarni a kath. egyház jogait, melyeket neki az alkotmány biztosít ?«

Az államnak törvényhozói joga és hatalma a felirat szerint nem terjed ki a keresztény házasság kérdéseire. Mert : »A keresztény államok sohasem gondoltak olyasmire, mintha a keresztény házasság feletti általános és korlátlan hatalom őket illetné meg, még pedig a polgári szerződés czímén.«

Egyenesen a királyhűség veszedelmét siratja ő Felsége előtt a következő részlet : »Már pedig a magyar kormány által hirdetett egyházpolitikai elvek oly sebeket vágnának a gondjainkra

bízott s Magyarország lakosságának nagyobb felét képező kath. híveink meggyőződésén, annyira megingatnák erkölcsi érzékét, hogy nem volna képes a romboló áramlatnak ellenállani, s elidegenítettén az egyháztól, aláásná egyúttal a legmagasabb trón iránti hűségének, a haza iránti szeretetének legerősebb alapját és támaszát.«

Hozzátehetjük, hogy a feliratnak egy szava sincs az állami felfogás védelmére.

EGYÉB AGITÁCIÓK.

A püspöki emlékirat öreg ágyújának dörgésébe mint apró puskaropogás vegyült bele a napi és időszaki sajtó, a törvényhozás tagjai s a nép számára készült röpiratok szenvedélyes hangja. Mindezek a kormány programját s az egész szabadelvű mozgalmat olyannak hirdették, amely támadás a katholicizmus ellen. »Szent vallásunk védelme« volt a harci riadó. S ebben a szószék sem maradt hátra. Az ország számos vidékén folyton folytak a népgyűlések s ezeken a reformok elleni féktelen izgatás. Katholikus egyesületek alakultak országszerte. Több helyt a klérus a protestánsok ellen ingerelte a népet, mint akik meg akarják fosztani vallásuktól a katolikusokat ; és viszont, a protestánsok köréből is erősen felekezeti színű hangok hallatszottak helyenkint. Egymásután érkeztek be a kérvények — többnyire nemzetiségi vidékről, ahol a reformokból a magyar állam erősödésének szelét érezték ki — a képviselő- és a főrendiházhoz a kormány egyházpolitikája ellen.

Napirenden volt a klerikális sajtóban (Magyar Állam stb.) azoknak a képviselőknak kipécézése, akik az utóbbi választáskor állítólag reverzalist adtak, becsületszavukat kötvén le, hogy védelmezni fogják a kath. érdekeket, minők : a februári rendelet visszavonása, az 1868 : LIII. t.-cz. módosítása (természetesen rekompenzáció nélkül), a kath. autonómia helyreállítása és a kongrua-szabályozás. Különös élességgel és csökönyösséggel fordult ez a kiserkesztés némely prononszirozott szabadelvű politikusok ellen, de alaptalanul, s ekként a reverzálisokkal való dobálózás kísérletét alapos kudarcz érte.

A Vatikán, ha nem is egész nyíltan, de annál érezhetőbben folyt be a reformellenes hadoszlopok mozdulataiba. Granielli

latin nyelvű röpiratai s a pápához közelálló egyéb szócsövek világosan megmutatták az utat, melyen a papságnak és a vele tartó világi elemeknek járniok kell. Róma sohasem volt közelebb Budapesthez, mint ekkoriban.

Ugyanezt mondhatjuk Bécsről is. Főpapok és hitbuzgó kath. főurak nem szüntek meg a Vatikánt és a bécsi udvart ostrómolni a javaslatok megbuktatása érdekében. Az uralkodó család népszerű tagját, József kir. herceget szintén megkörnyékezték a klerikális befolyások és megtalálták az utat a királyi ház más tagjaihoz is; sőt kétségtelenül megállapítható, hogy az európai katolikus dinasztiák úgyszólván szövetséggé alakultak a magyar kormány egyházpolitikai céljainak megghiúsítására. Igyekeztek minden módon felvilágosítani, meggyőzni a királyt, hogy ez az egyházpolitika vészthozó az egyházra nézve, s nem lehet az apostoli király politikája. De minden ily célú próbálkozás hiúnak bizonyult. Ő Felsége rendületlenül megállt egyszer elfoglalt álláspontján, melyet — szemben a félmegoldást kívánó ellenvéleményekkel — ő maga találó rövidséggel így fejezett ki: »Ha már előre kell mennünk, tegyünk egész lépést előre és ne felet.«

De az ellenmozgalom mindenesetre előidézte azt, amire nem számított: a szabadelvű tábornak szoros összezárkózását és harczi kedvének magasabb fokra szökését. Az egyházpolitikai programm elleni nyilatkozatokat és a napirendről levétel iránt az országgyűléshez intézett beadványok sorát még sűrűbben és sokkalta nyomatékosabban szakítják meg a reformsürgető és pártoló állásfoglalások. Törvényhatóságokban: megyékben és városokban egymásután nyilatkozik meg a szabadelvű egyházpolitikát védő és követelő felfogás. A tót falvak ellenében az ország első megyéi s városai léptek sorompóba.

Kiemeljük a budapesti ügyvédi kamara feliratát, melyet márczius első felében intézett a kormányhoz. A kamara örömet fejezte ki, hogy a valóban elijesztő jogállapot megszüntetése felé annyi küzdelem után a kormány végre egy hatalmas lépést tett programmja kitűzésével s a házassági jog egységes szabályozását előkészítő munkálatok folyamatba tételével.

A szabadelvű sajtó az ügy nagyságához méltóan felelt meg hivatásának és sikeresen ellensúlyozta a másik oldalról intézett támadásokat. De amint ezek sokszorosan túllóttek az eszmei harc igazi célján, épúgy a haladó irány is nem egyszer túl-

zásba csapott. A publicisztika terén magas színvonalú s az állami felfogást méltósággal érvényesítő okfejtések mellett nem volt ritkaság a másik véglet sem, mely az egész reformellenes mozgalomnak a nép előtt odiózus színben való föltüntetésével igyekezett az ügynek szolgálni. (»Polgári házasság, vagy : hogyan csereberéljük az asszonyt.« »Polgári házasság, vagy Jézus mint feleségszerző.« »Lázadó papok« stb. stb.)

Egészében mindamellet az mondhatjuk a nagy mérközésről, hogy a két fél egyenlően tudatában volt a helyzet komolyságának, egyenlő hévvel és odaadással küzdött a maga igazáért, nem tévesztve szeme elől ama korlátokat, melyek a loyális ellenféllel szemben kötelezők és azt a közös vezércsillagot, mely mindkettőnek harca fölött lebegett : a haza érdekét. Mind a kettőnek vezérkara szorgosan ügyelt arra, hogy harcaik közben a nemzet nagy erkölcsi javait csorba ne érje. A klerikálisok erősen rajta voltak ugyan, hogy a milliók lelkét a vallási érzés szálaival politikájukhoz kössék, de általában óvakodtak a népet nyílt ellenszegülésbe vinni bele. Viszont a szabadelvűek kímélve bántak a pápi tekintéllyel, s a kulturharcz mérgét távol kívánták tartani úgyis elég kedvező kilátású ügyük propagálásától. Ezért ahol a nép megmozdult is a reformok ellen, ez merőben alkotmányos formák közt, minden fenyegető szín nélkül történt. A szabadelvűek ritka önmérséklete pedig egyrészt azzal a haszonnal járt, hogy a kormányt támogató többség sorait csak nagyon kevés képviselőnek kilépése apasztotta, s másrészt az ellenzéki pártok szabadelvű elemeinek fegyverszövetsége a kormánypárttal, tisztán az egyházpolitikai küzdelemre, nem volt megnehezítve a más irányban fennfőgő ellentétek szükségtelen kihelyezése által.

INDEMNITY-MEGHOSSZABBITÁS.

Az egyházpolitika további tárgyalására a másik alkalmat szolgáltatatta a Házban az indemnity meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat 1893. márczius 4-től 6-ig.

Horánszky Nándor a konfesszionális kérdésről kijelenti, hogy a bajoknak óriási mértékben való kifejlődését kizárólag a kormány idézte elő részint habozó eljárással, részint — az utolsó időben — provokáló állaspontra helyezkedésével. Hónapok óta nem a kormány és nem a törvényhozás, hanem rajtuk kívül álló ténye-

zók kezelik, irányítják, fejlesztik tovább s igyekeznek magukhoz ragadni e kérdés intézését. A törvényhozás sem direktívát nem ad, sem alkotásokhoz nem nyúl, sem a baj elfojtására nem törekszik, szóval mitsem tesz, hogy az immár igen súlyos baj orvossoltassék.

Péchy Tamás ugyanily szellemben szólt. Készítse el a kormány és hozza a parlament elé mentül előbb a javaslatokat, de úgy tegye, hogy a kérdés jogi kérdés legyen s vetkőzze le vallási jellegét.

Wekerle miniszterelnök czáfolja a kormány eljárása ellen fölhozott érveket s elutasítja a habozás vádját. A kormány programjának határozottságához kétely nem férközhetik. Az agitációkról megjegyzi, hogy ily nagy kérdéseket ellenállás nélkül sehohsem oldottak meg. A programm valóstítása iránt a kormány időhatárhoz kötött kijelentéseket tett. Az anyakönyvek vezetéseére vonatkozó törvényjavaslatot a nyári ülésszak alatt be fogja terjeszteni.

Helfy Ignác: A miniszterelnök kijelentette a törvényhozás előtt, hogy az egyházpolitikai reformok ügyét kabinetkérdésnek tekinti. Saját pártjában pedig ezt az ügyet nyílt kérdésnek jelentette ki. Mily módon és kivel akarja megcsinálni a reformokat, ha nincs többsége a házban?

Wekerle: Hogyne lenne, mikor Helfy is velük van! Nem tartja szükségesnek a pártkérdés fölvetését, mielőtt a javaslatok be vannak terjesztve. Addig kiki maradhat a pártban. Csak annyit kíván meg, hogy a reformok ellen a párttagok ne agitáljanak.

Ugyanezt mondta Wekerle már január 1-én, válaszul Jókai beszédére, a szabadelvű párt tisztelkedésekor.

Horánszky Nándor hosszabban kitér az egyházpolitika előzményeire. Nem tartja helyesnek, hogy a törvényhozás előtt a kormány olyan kijelentést tegyen, amelynek valóstítása iránt nem bírja minden illetékes tényezőnek előleges hozzájárulását, még pedig a kérdés összes kardinális részeinek megoldására nézve. Ily politikába nem menne bele az ország és a korona érdekében. Mert ha ez a politika kudarcot vall: vagy az ország tekintélye vagy a koronáé sínyle meg. Az egész közvélemény azt tartja, hogy ezt a politikát nem fogják valóstítani. Azon három-négy évig, amíg a családjogot megalkotó törvény a ház elé kerül, hogyan véli

a kormány ily felfogások mellett a köznyugalom helyreállítását? Ideiglenes csillapítószerre van szükség, és csak ha időlegesen helyreáll a nyugalom, akkor jöjjön a kormány a végleges rendezéssel. A helyzet ma ez: Szapáry megbukott vagy megbuktatták az egyházpolitikában, de a színdarab ugyanaz, a szereplők ugyanazok; lehet, hogy egy sűgóval több lett.*) Szóval: a kormány csak hatalmi érdekből nyúlt a reformhoz.

Wekerle: Ha a kormányt hatalmi érdek, vagy pártérdek mozgatná, akkor nem küzdene elvi alapon, hanem levinné a napi-rendről azokat a kérdéseket, amelyek ily harcra vezetnek. Ez a kormány bukik az ő elveivel, ha nem tudja őket diadalra vinni. Az egyházpolitika terén is hosszú időre biztosíthatná létét, ha visszavonná javaslatait és bevárná a nyugalmas időpontot, melyről sohasem tudni, hogy mikor áll be.

Gróf Apponyi Albert védelmére kel Horánszky álláspontjának. Az elvi jóváhagyás szükségessége iránt kételyei nincsenek eloszlátva.

Wekerle miniszterelnök igazat ad Apponyinak abban, hogy az elvi jóváhagyás előleges proklamálására voltaképp nem lett volna szükség. Talán nem is kérik, talán nem is élnek vele, ha nem kellene az egész vonalon nemtelen fegyverek ellen is küzdeniök, nem a házban, hanem a házon kívül; ha nem találkoznék a kormány oly küzdelemmel, amely minden tényezőt kész felhasználni ellene, mely nem átalja még a fejedelem személyét is belevonni, mintha csak kelletlenül adott volna megbízást a kormánynak ideig-óráig való szereplésre. Ez volt a külön jog s ez volt a szükség, hogy legalább az elvi kijelentést kénytelen volt a kormány provokálni.

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI TÁRCZA KÖLTSÉGVETÉSE. SZILÁGYI BESZÉDET MOND.

A harmadik alkalmat szolgáltatta nyomban az indemnity után a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1893. évi költségvetésének tárgyalása (Előadó: Dániel Ernő). E vita mindjárt másnap kezdődött és márczius 23-ig tartott.

*) A »sűgó« t. i.: Tisza Kálmán.

Az első nap szónoka, Sághy Gyula habozást vet a kormány-
nak szemére. A Szapáry-kormány tavaly őszre ígérte az állami
anyakönyveket s az ígélet ma sincs beváltva. Terjessze be a kor-
mány haladéktalanul javaslatait, hogy a válság egészségtelen
elhúzódásától az országot megmentse, vagy vonuljon vissza s
engedjen utat hivatottabb embereknek, különösen annak, akiben
a nemzeti eszme és a szabadelvű haladás iránt egyforma lelkesed-
és él s akinek megvan a tehetsége, hogy a nemzeti eszme köve-
telményeit egyesítse a szabadelvűség igényeivel, melyek nincse-
nek egymással ellentétben, hanem karöltve járnak.

Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter mindjárt
Sághy után szólt. Régi és megállapodott véleménye, úgy mond,
hogy ha a 48-iki szellemhez hívek akarunk maradni, az ott kimon-
dottakat fokozatosan létesíteni: akkor azt, ami az állam szük-
ségletei s feladatai körébe tartozik, állami gondozásba kell ven-
nünk ezen a téren is, a többiekben pedig lehetőleg nagy szabad-
ságot adnunk a felekezeteknek. Ismerteti az elkeresztelési ügy
történetét s azon előzményeket, melyeken át a kormány eljutott
arra az elhatározásra, hogy az 1868: LIII. t.-cikk rendelkezé-
seihez nyúlni kész, ha ennek pótlásául az egységes állami házassá-
gi jog és judikatura s ennek szükségszerű korolláriuma: a köte-
lező polgári házasság intézményét ajánlhatja föl. A Szivák-féle
határozati javaslattól annyiban van eltérés, hogy ott még az
1868: LIII. t.-cikk érintetlensége mondatott ki. Amit e helyett
fölajánl a kormány, az megér állami szempontból annyit, mint
az 1868: LIII. t.-cikkelyen történő módosítás, sőt többet ér
ennél.

Fenyvessy Ferencz, aki leginkább a kultusztárca ügyeiről
szólt, beszéde végén határozati javaslatot terjesztett elő, mely-
ben utasíttatni kívánja a kormányt, hogy tegyen előterjesztést
Ő Felségének a kath. autonómia létrehozatala tárgyában szer-
vező bizottság vagy gyűlés összehívására az engedély megadása
iránt.

Gróf Károlyi Sándor izgatással, a felekezeti béke földúlá-
sával vádolja a kormányt. Az ország lakosságának $\frac{9}{10}$ része ellenzi
a reformokat. A polgári anyakönyvekre kimondta, hogy akkor
fognak behozni, »majd ha fagy!«

Gróf Andrassy Tivadar: A kormány egyházpolitikája ellen
országszerte megindult a mozgalom, mely még a szószékre is

átragadt. A vádaktól, sőt rágalmaktól egész rendszert csinálnak. A kormány mulasztást követne el, ha ezt tétlenül nézné. Kifejti a polgári házasság előnyeit. A vallásra seholsem a polgári házasság vagy a vele járó intézmények voltak káros hatással, hanem igenis a kiméletlen harcz és ebben az egyháziak túlzásai. A polgári házasság meg fogja szüntetni a harczot és mélyebbé teszi az egyház befolyását. Teljes lélekkel a reformok mellé szegődik.

A szabadelvű pártból kilépettek egyike, Asbóth János nagy mozgolódást keltett azzal, hogy Tisza Kálmánnak, miniszterelnök korában, a római pápával folytatott tárgyalásait »leplezte le«. Állítása szerint gróf Kálnoky külügyminiszter a magyar kormány kezdésére jegyzéket intézett gróf Paarhoz, a monarchia római követéhez, s utasította őt, fejtse ki, hogy a polgári (zsidó-keresztény) házasság miatt volt izgatottság megszűnt, mivel a kormány a javaslatot laudabiliter visszavonta s újból betérjeszteni nem is szándékozik. Ezért jóakaró támogatást remél. Akkor a pápa szívesen teljesítette ezt az óhaját és Tisza Kálmán a választáson pápai segedelemmel nagy és fényes győzelmet aratott. Helyteleníti továbbá, hogy Csáky előránczigálja mások bizalmas levelezéseit. (Felkiáltások jobbfelől: Hivatalos levelek!)

Berzeviczy államtitkár: Hivatalos akták voltak!

Gróf Károlyi Gábor: Azok hivatalos levelek voltak!

A papok szoktak kéz alatt dolgozni!

Thaly Kálmán: Helyesen járt el a miniszter!

Végezetül határozati javaslatot nyújt be, hogy a kormány vagy még a nyári szünet előtt terjessze a képviselőház elé valamennyi javaslatát, vagy vonja vissza az egész programot.

Tisza Kálmán: Visszautasítja Asbóth támadását. Asbóthot valami rossz embere ismét kegyetlenül felültette. Magyarország nagyszámú katolikus lakosságánál fogva ő mindig elismerte a szentszék jogait saját hatáskörében. De sohasem tűrte el azt, hogy Rómából szabják meg, melyik magyar törvénynek tartozik a magyar ember engedelmeskedni, vagy milyen törvényt hozhat a nemzet. (Általános, élénk helyeslés.) Az egyházpolitikáról beszélve, a multban sem tagadta soha, hogy a végleges megoldás a kötelező polgári házasság. Midőn a szükségházasságról (zsidó-keresztény házasság) szóló törvényjavaslatot tárgyalták, meg is mondta a főrendeknek, hogy el lehet temetni azon javaslatot, de

ha eltemetik, elemi erővel fog a polgári házasság ügye felújulni. Az egyöntetű, mindenkire egyforma házassági jogot s ennek betetőzésekép a kötelező polgári házasságot elfogadja, mint olyant, amely felekezeti szempontból áldozattal jár, de ezt az áldozatot mindenkinek kötelessége vállalni, aki elismeri annak igazságát, hogy mindenekelőtt a magyar állam érdekét és tekintélyét kell megvédeni.

E felszólalás következtében Asbóth (márcz. 11-én) visszatért a római jegyzék ügyére s elmondotta, hogy ő maga volt megbízva a jegyzék elkészítésének tervével Szögyény László akkori osztályfő által, aki megemlítette, hogy ez Tisza kívánságára történik.

Tisza Kálmán: Ha a külügyminiszter jónak látta azt mondani, hogy az izgalmat keltő javaslat visszavétetett, tehát többé nincs ok az izgalomra: ez még nem jelenti, hogy ő (Tisza) folyamodott volna a pápához támogatásért, s ennek fejében megígérte volna, hogy a polgári házasságot többé nem terjeszti elő. A gyanúsítást újra a leghatározottabban visszautasítja. Nemcsak a szentszéknél, de semmiféle külföldi hatalommal szemben sehol arra nézve, hogy valaha mit fog cselekedni, ígéretet nem tett.*)

*) Az incidens azonban ezzel még nem volt elintézve s tovább is zavarta a ház békéjét. Különösen gr. Károlyi Gábor szedte elő, gyakori közbeszólásaival, követelve az iratok előterjesztését.

Márczius 16-án Pázmándy Dénes interpellálta ez ügyben Wekerle miniszterelnököt.

Wekerle kijelenti, hogy nem a mostani kormány feladata és kötelessége ezen ügynek utána járni. A római szentszék igénybevétele a vallásos érzületet érintő ügyekben megtörtént másutt is.

Gróf Károlyi Gábor: Panama!

Wekerle: Nem érzi magát indítva a kérdés bővebb taglalásába bocsátkozni s az iratokat a ház elé hozni.

Gróf Károlyi Gábor: Requiescat in pace!

Wekerle: Tény, hogy egy »Privatschreiben« csakugyan intéztetett a klérus szenvedélyes föllépésére gyakorlandó mérséklés iránt, de ez tisztán információ jellegű volt, és hogy az akkori miniszterelnök tudott volna felőle, azt a levél nem említi.

Márcz. 20-án pedig, Pázmándy napirend előtti felszólalása kapasan, Wekerle kijelentette, hogy az egyházpolitika azon alkalommal szóba sem került.

Okolicsányi László : A reformok keresztülvitelének biztosítására annyi föltétel megteremtése volna szükséges, hogy a kormány legjobb szándéka mellett sem tartja lehetőnek behozatalukat. A kormány felidézte a viszály szellemeit, legyen rajta, hogy a béke helyreálljon.

Szentiványi Árpád az 1868-iki törvény megváltoztatása iránt fejezi ki komoly aggodalmait. Nincs garancia, hogy a súrlódások akkor meg fognak-e szünni.

Horváth Gyula : A vallás- és közoktatási miniszterről elismeri, hogy állásfoglalása a reformok mellett nem új keletű ; már annak idején a főrendiházban e megoldás mellett volt, őt tehát nem lehet következetlenséggel vádolni. Sajnos, hogy a korona nem kérdezte meg épen azon férfiak tanácsát, akik az egyházpolitika újabb irányának megindítói voltak. Csinálják az egyházpolitikát a legközelebből érdekelt tényező, a főpapi kar tiltakozása ellenére. Ettől jót nem vár. A 68-iki törvény megváltoztatását illetőleg egyetért Szentiványival.

Ideje volna, hogy a kormány vesse föl a bizalmi kérdést.

Az egyházpolitika újabb fordulatát a kabinetben Szilágyi Dezsőnek tulajdonítja. Nem taktikából, hanem a protestáns szellemnél fogva, mely a minisztert vezeti. Az erősebb akció akkor kezdődött, mikor Szilágyi belépett a kabinetbe. Akkor adták ki az elkeresztelési rendeletet, amelynek védelmében Szilágyi aratta a legtöbb babért, amint ezt Csáky is elismerte a »nagy cséplőgépről«. Ezen emlékezetes időben úgy látta az ország, hogy Szilágyi az, aki energiát visz be e kérdések intézésébe.

Gróf Csáky Albin újra felszólalván, megjegyzi Horváth Gyulával szemben, hogy a februári rendeletet ő kezdeményezte, nem Szilágyi sugalmazta s a felelősség is őt terheli. A 68-iki törvény megváltoztatását illető kormánynyilatkozat és a februári rendelet közt nagy idő van : egy egész év eseményei s tapasztalatai, melyek a kormány álláspontjában történt eltolódást igazolják.

Reflektál az ellenvélemény szónokainak beszédeire. Kiemeli, hogy a 68-iki törvény módosítása, melyhez a békét kötik, attól az előzménytől van föltételezve, hogy a kötelező polgári házasság intézménye valósuljon. Ez az érv nyomatékosan szól az intézmény mellett. Gróf Károlyi Sándornak azt feleli, hogy a polgári anyakönyvek 1894. januárban, amikor tehát bizonyosan fagyni

fog, be lesznek hozva. Szívesen tenne eleget részéről annak a felhívásnak, hogy hagyják el helyüket, de ott van mellettük a nagy többség kívánsága, hogy maradjanak ott, és a kötelesség-érzet, hogy védjék elveiket, amíg velük nem buknak vagy győznek. Fenyvessy Ferencz határozati javaslatát elfogadja, ellenben Asbóthéhoz nem járul hozzá, mert az összes javaslatok benyújtásának időpontját nem határozhatja meg, csak azt tudja, hogy a kormány el nem áll programjától.

Ugron Gábor (márcz. 13.) visszamegy az elkeresztelési rendelethez. Nem volt szükség reá. Alkotmányellenes volt és Deák czélzata ellen való, aki azt mondta, hogy a 68-iki törvényhez szankeziót csatolni annyi, mint a vallásháború. Az anyakönyvezés körül a kormány jelszavakkal dobálózik. Kik fogják az anyakönyveket vezetni? Ki viseli a költségeket? Ezek 6 millió forintra rúgnak. A polgári házasságot melyik formájában kívánják behozni? Ezt ma sem tudjuk. Honnan van a miniszternek lelkiismerete, hogy az országot egy nagy bizonytalanság, nagy veszély elé viszi s el akarja hitetni, hogy ez a liberálizmus és a szabadság nevében történik? A polgári házasságnak csupán fakultatív alakját fogadná el, mely mellett az egyéni szabadság jobban érvényesül. A népnek 900 éves felfogását nem szabad alterálni máról-holnapra. A többség 1875 óta bitorolja a szabadelvű nevet, s azóta hányszor szavazták le a kötelező polgári házasságot! Mikor kapott a kormánypárt az ország választóközönségétől mandátumot az általános polgári anyakönyvek és a kötelező polgári házasság behozatalára? Nemesak a reformok természete, hanem keresztülvitelük iránt sincs a kormány tisztában. A főrendiház részéről a megszavazás, a korona részéről a szentesítés bizonytalan. Hirdetni az elveket, a nélkül, hogy a valóság tényezőit megszerezték volna: ok nélkül való izgalom felidézése. Olyant még az inkvizíció börtöneiben sem találtak fel, hogy mesterséges szülési fájdalmakat idézzenek elő a nélkül, hogy szülnének. Ezt a kint akarják éreztetni a törvényhozással? Az alapvető munkát: az egyház és állam közti viszonyok rendezését, az egyházak egymásközti viszonyainak szabályozását az egyenlőség, viszonyosság és szabadság alapján: ezt kellett volna előbb Irányi szellemében elvégezni stb. A kormány a kulturális kérdéseket politikai célokra használja föl; azt akarja, hogy az országban fölébredt függetlenségi vágy és törekvés el legyen némítva, bajnokai megosztva, hogy így az

ellenzék gyengítésével magát erősítse. Határozati javaslatot nyújt be, mely szerint utasítja a képviselőház a kormányt :

állítsa vissza az 1890. február 26. előtti állapotot, terjeszzen elő törvényjavaslatot, melyben úgy az állam és egyházak, mint az egyházaknak egymásközi viszonyait a szabadság, egyenlőség és viszonyosság alapján rendezi ;

tegyen a koronánál előterjesztést, hogy a képviseleti alapon létesítendő kath. autonómia szervező gyűlése egy év alatt összehívassék ;

igyekezzék az anyagi jogrendet minél előbb megalkotni és ebben a házassági jogot egyöntetűen szabályozni ;

addig pedig, amíg ezen alapvető törvények elkészülnek, sem az általános állami anyakönyvvezetés, sem a kötelező polgári házasság kérdése meg nem oldható. (Hosszantartó, zajos helyeslés és éljenzés balfelől.)

Polónyi Géza : Utal Lengyelország példájára ; óvakodjunk attól, hogy e kérdésekbe az izgatásnak és lázításnak üszkét dobjunk bele. A vallásosság nem baj, csak a felekezetiesség, amely hamis jelszók alatt a vallás zászlaját lobogtatja, hogy magának utat törjön. (Általános helyeslés). »Híve voltam — úgymond — és maradok a vallásszabadság igaz és magasztos elvének ; híve voltam, vagyok és maradok az általános kötelező polgári házasságnak ; híve voltam, vagyok és maradok az általános polgári anyakönyvek behozatalának.« (Helyeslés minden oldalon.) Nagy szerencsétlenség, hogy Magyarország főpapi kara, a helyett, hogy a törvényhozáshoz folyamodnék, a királyhoz fordul.

Gróf Károlyi Gábor : Úgy, mint az oláhok. Egészen úgy, mint az oláhok !

Vajay István : No, nem egészen úgy.

A polgári házasság iránt dogmatikus kételyei nincsenek. Nagyon mellette szól, hogy megmozdultak Erdély és a határszélek azon vidékei, ahol azért nem kell a polgári házasság, mert a magyar nemzeti államnak szolgálatában áll. (Általános helyeslés.) Mint katolikus hajlandó ezért a hazafiságnak áldozatot hozni.

A kötelező polgári házasság ügyében azt kérdezi a tisztelt pseudo-szentlélektől, a hivatalos sűgótól : Szilágyi Dezsőtől, nem lesz-e majd szükséges a vallásfelekezetek viszonyossága kérdésében a vegyesházasságoknál a gyermekek hovatartozása

íránt határozni? Vagy nem képzelhető-e a polgári házasság úgy, hogy a szülők szabadon állapítják meg gyermekeik vallását, vagy úgy, hogy az 1868 : LIII. t.-cz. fenntartassék? Ezzel szemben a kormány odadobja az 1868-iki törvény megváltoztatása fejében mint konczot a másik felekezetnek a polgári házasságot. A kormány eljárása következetlen s egy pillanatig sem volt más. Az egész áldatlan vitának alaphibája az, hogy itt folyik a harc a protestantizmust saját hatalmi céljaira felhasználó klikk és az ország közt. Diszkreditált, lejárt múmiák, akik elvesztettek érzik lábuk alatt a talajt, megbuktatni siettek egy miniszterelnököt csak azért, hogy saját hatalmi érdekeiket a vallás legszentebb érdekeinek leple alatt védelmezzék.

Márczius 14-én szólt bele a vitába Berzeviczy Albert államtitkár.

Visszatekint az egyházpolitika multjára Deák emlékezetes beszéde óta. Az anyakönyvvezetésre nézve megemlíti, hogy az 1891-iki nagy vallásügyi vitában Ugron Gábor az állami anyakönyvvezést közkívánságnak mondta, most pedig ezzel ellenkezőt mond. Hivatkozik Apponyinak 1892. május 24-iki beszédére, amelyben nem a részleges reformokkal való pillanatnyi orvoslást, hanem az általános reformot sürgette. Az 1868 : LIII. t.-cz. megváltoztatása iránt a kormány arra az álláspontra helyezkedett, amelyet Apponyi tavaly májusi beszédében közhelyeslés mellett foglalt el. A változtatást Irányi is követelte épp a szabadelvűség nevében. A kormány egyházpolitikája nem ingadozás volt, hanem fokozatos előhaladás abban az irányban, melyet a képviselőház kitűzött. Ami az izgalmat illeti, a februári rendelet visszavonása ezen nem segítene. De a napirendről való levétel sem. Ha ma levennék a javaslatokat a napirendről és később újra behoznák, az még sokkal nagyobb izgalmat, még hevesebb ellenállást szülne. (Élénk helyeslés.) Ezt az ellenállást le kell küzdeni; az izgalom ellen pedig nincs más csillapító szer, mint a kérdések megoldása. A nyugodt fejlődés érdekében szükséges, hogy e megoldás végre bekövetkezzék. Kormányok mehetnek, kormányok jöhetnek, de semmi változás e kérdéseket többé háttérbe szorítani nem fogja. És ha a kormány az egyházpolitika terén a kvietizmus álláspontjára akarna helyezkedni, a korszellem, a viszonyok hatalma elutasíthatatlan

erővel fogna zörgetni a ház ajtaján, követelve a bebocsátást, az elszámolást. (Élénk helyeslés.)

Visontai Soma: Nem tisztán egyházpolitikai kérdésekről van szó. Ezek a jogállam és jogrend kérdései, az állam és egyház közti viszony szabályozásának ügyei, s így szorosan az egyházpolitikai kérdések fogalma alá nem is vonhatók. Hivatkozik az 1870-iki jogászgyűlés határozatára, mely szerint a magyar jogászgyűlés a polgári házasság kérdésében határozatiilag nyilvánítja:

»A házassági jog jelen állapota hazánkban — a valláskülönbőség szerinti szétszaggatottság és az állami törvénykezés kizárása folytán — jogilag tarthatatlan.

A kötelező polgári házasság behozatalával, valamint az állami és társadalmi viszonyokon nem alapuló, tehát a vallás különbségéből is származó házassági akadályok teljes mellőzésével lehet egyedül házassági jogunk oly rendezését létesíteni, mely a jog követelményeinek eleget tesz.«

Veszter Imre: A XIX. század végén felekezetek szerint osztályozni az embereket s a felekezeti animozitást fölkelteni: bűn a haza iránt. Az izgalom okát abban az akcióban látja, melyet világszerte a Vatikán indított meg újabban s melynek végcélja visszaszerezni azon hatalmat, melyet a liberalizmus elleni küzdelemben a jelen (XIX.) század folyamán elvesztett. A magyar nemzeti érdek össze van forrva a liberalizmus ügyével; és a nemzeti érdek felette állván minden más érdeknek: a magyar állam hatalmát érvényesítő egyházpolitikával azért is egyetért, mert ezzel a nemzetiségi velleitásokra s a magyarelles elemek partikularizmusára is érzékeny csapást mérünk. A főpapok hadüzenetével szemben állást kell foglalni s az ország számos vidékén vallási jeligék alatt a szószékről és népgyűléseken folyó féktelen izgatás előtt nem szabad meghátrálni.

Gróf Apponyi Albert márczius 16-án szólalt föl. Beszéde méltó visszhangja volt az előző nap emelkedett szellemű tartalmának. Noha elítélte a kormány egyházpolitikáját, mely nem tud a nemzeti élet szerves kapcsolatába beilleszkedni és kárhoztatta az eljárást, melyet a kormány e reformok bevezetése körül követett és ma is követ: a reformok ügyét mégis hatalmasan előrevitte, mert megállapította a magyar értelmiség zömének a szabadelvű iránnyal való egybeforrottságát s erre alapította

azt a tételét, hogy a reformok valósulni fognak, ha ez a kormány elbukik is.

Csáky jóhiszeműségét — úgymond — nem vonta kétségbe senki. De a februári rendelet káros volta felől sincs ma már kétféle vélemény. Az is bizonyos, hogy azóta, három éven át, a kormány a modus vivendi keresésének útvesztőjében tévelygett. Berzeviczy beszédéből vádat olvas ki a kormány ellen: hogy lépésről-lépésre idegen befolyások által tolatott, az események fejlődését sohasem irányította, hanem csak követte. Csáky szerint az általános polgári anyakönyvek behozatala 1892. május 19-én még lehetetlen volt; ugyanazon év novemberében ugyanez már a kormányprogramnak egyik kardinális pontja, legutóbb pedig 1894. januárjára ezt már kilátásba is helyezi. Átgondolt és kellően megérlelt politika-e ez? Gyanús a kormány eljárása a kath. autonómia kérdésében. Mikor ide jött, programjában erről szó sem volt. Most egy határozati javaslattal ez irányban is bővült a program. Ismét a parlament nyomása alatt, és nem átgondoltan. Ily politika nem lehet bizalomgerjesztő. Ha a kormány nem fogja meggyőzni a parlamentet, hogy legalább utólag felkarolja az autonómia ügyét, ez maga elég ok a bizalmatlanságra egyházpolitikája iránt.

Alaphibája volt a kormány programjának az a formula, mellyel azt bevezette az elvi kijelentésben. Mielőtt ilyet tesz, bizonyosnak kellene lennie, hogy a javaslatok előterjesztésében további akadályokkal nem fog találkozni. A konfliktusok egész sora merülhet föl, melyek iránt az előzetes tisztábazozatal lett volna helyesen az elvi kijelentésnek föltétele. A tényleges életbe léptetés ma sincs biztosítva. Mely közegek fogják a kettős funkciót végezni? Tud-e a kormány rövid idő alatt ily közegeket szervezni, melyeknél a feltétlen megbízhatóság az első kellék? Ez iránt a kormány sötétben hagyta az országot.

A pénzügyi előfeltételek is fontosak. Itt a szegény protosztáns lelkészek elmaradó jövedelmeinek pótlására, másrészt a nyomorgó nemzetiségi papokra is gondolni kell, kiknél a kenyérkérdés fölvetése nem lesz jó hatással.

Érthetetlen, hogy legalább a most folyó vitát nem használták föl mind e kételyek elosztatására.

Ő és pártja nem az egyházpolitika alapján egyesültek, hanem a 67-es kiegyezésnek nemzeti tartalommal való megtöltése jegy-

ben. Az egyházpolitika iránt lehet köztük eltérés. Pártjának egysege, missziója, rendeltetése egy idegen koncepczió méltánylása feletti véleménykülönbségek miatt nem fog csorbát szenvedni. A kormány és pártja azonban az egyházpolitika alapján áll és mégsem egységes. A pártot fenntartják egyelőre a hallgató hívek segítségével. A program el lön fogadva az ellenzéki szavazatok támogatásával, s akik a program miatt kiléptek, akkor majd vissza fognak lépni. Így el van kerülve a katasztrófa.

Egyébként a kormány egyházpolitikája lehet mindenkép kitünő, de nem alkotó eleme egy általános helyes politikai rendszernek. Izoláltan, mint fragmentum jelenik meg s így csak az érte külön is lelkesedők támogatását fogja elnyerni, azokét nem, akik áldozatot hoznának pártolásával.

Az egyházpolitikai problémákat sürgősen döntésre kell hozni. A kételyek elosztatására ez a legjobb mód.

Nem a polgári anyakönyvek ügye a legfontosabb, hanem a házassági jog. Ha nem képes megfelelni kötelességének a kormány és elbukik, azért a szabadelvűség elbukni nem fog. A józan szabadelvű felfogás gyökerei hazánkban sokkal mélyebbek, semhogy a reformok sorsa akár egy kormány, akár egy párt létezéséhez volna kötve. A mérvadó irány mindig az lesz, melyet a magyar középosztály zöme vall magáénak. Ez a zöm pedig szívósan ragaszkodik a szabadelvű eszmékhez. A többség nem szerzett jogcímet eddigi politikájával arra, hogy a szabadelvűség legitim zászlótartójának elismerje. Azért nem fogadja el a költségvetést.

Apponyi beszéde ismét nagy hatást tett az egész házra, sőt az egész országra. De a javaslatok ügyének sokkal többet használt, mint amennyit ártott a kormánynak. Mert beszéde támadás volt ugyan a kormány ellen; de a reformokat nem támadta, hanem ismét erősebben védte, mint bármely pronon-szirozott kormánypárti felszólalás.

A vita bezárása előtt még gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter bírálta behatóan a felhangzott észrevételeket. A kath. autonómiára nézve hozzájárult Fenyvessy határozati javaslatához, mint amely nem prejudikál semmi irányban.

Másnap (márcz. 17.) Ugron élt a zárszó jogával. Hevesen esatázott a miniszter és a kormány egyházpolitikája ellen. Törvényes intézkedésre van szükség, hogy a szülők vallása az

anyakönyvben a lelkészek által ki legyen tüntetve. A miniszter felekezeti közötti kérdést csinált az anyakönyvvezetés ügyéből. Gyalázatos dolog, hogy a szülők az ő családi boldogságukban nem lehetnek békén s arra ébrednek fel, hogy gyermekeik fölött veszednek a különböző felekezetek papjai. Meg kell az országot menteni ettől a brutalitástól, ettől az undok látványtól. A nyugalom azért nem állhat helyre, mert a miniszter a papoknak megadta a perességet a gyermekek vallási hovatartozósága iránt.

Csodálkozik, hogy a szabadelvű párton egyszerre oly nagy hívei lettek a kötelező polgári házasságnak. Hiszen az utolsó pillanatig, amikor Szapáry fölment Bécsbe, az volt a vita és viszály tárgya, hogy a kabinet egy része a fakultatív polgári házasságot akarta.

Linder György : Szilágyi Dezső is e mellett volt !

Szilágyi Dezső : Nem igaz !

Linder : Asbóth mondta !

Szilágyi Dezső : Nem való ! Majd megegyezem.

Linder : Eddig nem volt megegyezve.

Beszéde további folyamán Ugron ismét Deák szellemét idézte, de az nem jelent meg neki.

Azt mondja továbbá : Most harmadszor beszélt a miniszter, és még mindig nem tudjuk, a kötelező polgári házasságnak melyik változatát fogja a kormány elfogadni. Ki előtt kötik meg a házasságot ? Az anyakönyvvezetőket a mostani közigazgatásból, vagy a polgári életnek melyik osztályából fogják venni ? A kormány nincs tisztában önmagával vagy azon tényezővel, melyektől a törvényjavaslatok benyújtása függ. Kimerült létük alapja, s elérkeztek a politikai enerváció azon fázisáig, hogy nagy többségük dacára nem tudják a hatalmat tovább megtartani, a nemzeti párt közigazgatási programjából élösködnek s abból teremtenek maguk számára politikai létalapot.

Fejtegeti az állam és egyház közti viszony rendezésének módjait. Az autonómia fel fogja szabadítani a katolikusok iniciatíváját azon ügyöktől, melyekbe a főpapság hatalmasága szorította.

A kötelező polgári házasságra nézve a kormány mivel fogja megnyugtani a polgárok lelkiismeretét ? Magyarország sajátos viszonyai azt követelik meg, hogy a kormány minden felekezetnek hitelvitel lehető kíméletben részeltesse. Ennek pedig

a fakultatív, szabad választás felel meg. A kereszténység szabadsági törekvése, ennek elve és konzekvenciája követeli, hogy ezen ügyek az egyenlőség, szabadság és viszonyosság alapján oldassanak meg. Ezt akarja elérni határozati javaslatával.

Ugron beszéde után emelkedett szólásra Szilágyi Dezső:

Szilágyi Dezső T. ház! (Mozgás. Halljuk! Halljuk!) Igen sajnálom, hogy a vita tegnap az én meglepetésemre is, bezáratott. (Derűtség a bal- és szélsőbalon. Egy hang: Tessék elvégezni az elnök úrral!) Az elnöki enunziáció korrekt volta nem vonható kétségbe, én — mint sok más tagja a háznak — a nagy zajban nem hallottam, de ez az oka annak, hogy nem tehetek eleget azon szándékomnak, hogy egy kétségkívül terjedelmes beszédben a kormány megtámadott egyházpolitikáját kifejtsem, mit helyesen csak a vita bezárása előtt tehettem volna. (Felkiáltások, a bal- és szélsőbalon: Miért? Meghallgatjuk szívesen!) De ha azok, kik azt ellenzik, kellő alkalmat adnának, hogy azt kifejthessem, mint óhajtottam és óhajtom, biztosítom, hogy nem fogok visszamaradni. Most azonban, szemben azzal, amit t. képviselőtársam Ugron Gábor felhozott, némi töredékes megjegyzésekre kell szorítkoznom. (Halljuk! Halljuk!)

A t. képviselő úr beszédéből különösen azt veszem ki, amivel oly nagy kedvvel foglalkozik, amiben a lelkiismereti szabadság flagrns megsértését, amiben egy erőszakos és el nem fogadható egyházpolitikát talált, értem a házasság megkötésének kötelező polgári formáját.

T. ház! Röviden akarok foglalkozni a t. képviselő úr ellenvetésével... (Zaj a szélsőbalon.)

Elnök: (Csenget.) Csendet kérek! (Halljuk! Halljuk!)

Kérem, megvárom míg kibékülnek... (Derűtség jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a szélsőbalon.) Azután, ha az idő megengedi, röviden óhajtom megvilágítani a képviselő úrnak határozati javaslatát.

Ami az elsőt illeti: Ugron Gábor t. képviselőtársam azt mondja, hogy valóságos hitelvi megsértés, valóságos lelkiismereti kényszer foglaltatik abban, hogy a házasság megkötésének kötelező polgári formáját hozza a kormány

javaslatba. Ezt vette fel programjába, ezt fogja törvényjavaslatban előterjeszteni.

Mielőtt ezt előterjeszteném, legyen szabad e házban is ismételt hírekre röviden nyilatkoznom. (Halljuk ! Halljuk !)

Az állítattott itt e házban is, hogy a miniszteriumnak, tudniillik a korábbinak álláspontja a fakultatív polgári házasság volt, és csak azután tért át egyszerre a kötelező polgári házasság álláspontjára. Ez a tényekkel abszolúte nem egyezik meg, sem az én személyemre nem vonatkozhatik, ami elvégre is másodrangú kérdés. Nem tudom : kit érdekel, kit nem, de akit érdekel, az tudja meg, hogy én, amióta ezen kérdés a minisztertanácsban szóba került, mindig a kötelező polgári házasság álláspontján állottam. (Helyeslés jobbfelől.) Ez lehet mellékes dolog ; a kérdés az, hogy igaz-e az a bizonyos állítás, amelyet itt emlegetnek. (Halljuk !)

Hát, t. ház, ez sem felel meg a valóságnak. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Igenis, e kérdés természeténél fogva vita, még pedig hosszas vita tárgyát képezte és a nézetek különböztek is ; voltak többen a fakultatív állásponton, de soha a nyilatkozó miniszterek jöbbsége a fakultatív polgári házasság álláspontját nem fogadta el, valamint, midőn végleg és döntőleg kellett állást foglalni, a minisztérium tagjainak túlnyomó nagy többsége határozottan és fenntartás nélkül a kötelező polgári házasság álláspontjára állott, és ezt fogadta el a jelen minisztérium is egyhangúlag. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ez a tény ; méltóztassék a következtetést levonni. (Helyeslés jobbfelől.)

Ami már most a kötelező és fakultatív megkötési formát illeti, — mert ezek csak megkötési formák, ezeket állította Ugron képviselő úr egymással szembe — én óhajtanám, hogy e kérdés higgadt megítélése azon szenvedélyes szónoklat légköréből kivétessék, amelybe ezt, és talán más kérdést, a t. képviselő úr beborítani szeret.

Helyre kell igazítanom azon téves állítást is, mellyel a ház meggyőződésére hatni szándékozott, mintha a házasság megkötésének kötelező polgári formája a hívőknek lelkiismeretén ejtett kényszer és erőszakkal a világi orgánum elé hurczolása volna. Ez tökéletesen hamis. A kötelező polgári megkötési forma abszolúte nem zárja ki, de nem is gátolja,

hogy az, akinek a hite és vallása szerint a házasság csak egyháza hitelvei és szabályai szerint jön létre, ne járuljon egyháza elé, és ne kösse meg ott a házasságot.

Lelkiismereti kényszer csak ott volna, ahol kényszerítették valaki olyasmit tenni, amit vallási hitelve tilt, és lelkiismereti kényszer ott van, ahol az állam törvénye nem engedi meg, hogy valaki valamit tegyen, amit vallási hitelvei parancsolnak. (Igaz! Ugy van!) De abban, amit a képviselő úr állít, hogy ha világi törvény azt rendelné, hogy a polgári jogviszony megkötése világi orgánum előtt történjék, lelkiismereti kényszert, dogmasértést a polgári házasságnak még legmerészebb ellenzője sem találhat. (Igaz! Ugy van!)

Ez nagyon sajtáságos volna, t. ház, és összezavarása volna minden fogalomnak, pedig a polgári házasság ellenzői fogalomzavarból élnek. (Derültség a jobboldalon.) Az állam összes jogrendszerében egész seregét ismerjük a jogviszonyoknak, amelyek oly fontosak, hogy azok czivilis érvénnyel való megkötésére az állam magánjogi rendje bizonyos kötelező formát szab, és azon nem ütközik meg Ugron Gábor képviselő úr. . . .

Ugron Gábor : Hogyne ütközném. Azon is megütöközném!

Hát ha például bizonyos jogviszony fölötti okirat megkötése az örökösödés körében, vagy a vagyonyog körében kötelező formához, egy orgánumhoz köttetik, azon is szörnyülködik olyan vehemenciával, ebben is a polgári szabadság megtámadását látja : akkor költözzék ki a t. képviselő úr művelt államból, (Élénk tetszés jobbfelől. Ellenmondások, zaj a szélsőbalon.) mert művelt államban nincsen olyan jogrendszer, amelyben fontos magánjogi viszonyok megkötésére némely esetekben az állam kötelező formát elő ne írna, még pedig az érvényességet kötve ezen formához.

Erről ne beszéljünk ; ne akarjunk ezekkel a túlzásokkal, nézetem szerint téves, tarthatatlan szempontokkal hangulatot terjeszteni akarni egy intézmény ellen, melyet kétségkívül meg lehet támadni, — mindjárt foglalkozom vele — de amely támadástól csak úgy lehet eredményt várni, ha való okokon és alapokon történik.

A másik az, hogy a t. képviselő úr valami rémületes nagy mulasztást lát abban, hogy a házasság megkötésének polgári formájára, még pedig kötelező polgári megkötésére nézve — azt mondja — a kormány nem nyilatkozott, hogy a házasság kötelező polgári megkötésének számos változatai közül melyiket akarja.

Hát nézzük csak meg. Ha ahhoz, hogy én egy intézményt ajánlhassak vagy sem, — általánosságban — az kell, hogy a számos változat közül annak egy árnyalatát jelöljem meg, mint az ajánlás lehetőségének föltételét, a képviselő úr, mikor azt a sokkal bizonytalanabb és épen nem precíz fogalmat, a fakultatívot ajánlja, ezen kötelességnek sokkal kevésbé tett eleget. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Ellenmondás balfelől.)

Ugron Gábor: Én nem ígértem törvényjavaslatot!

Igért is, kívánt is! (Úgy van! a jobboldalon.) Én azt gondolom, t. képviselőtársam nem utasítaná vissza, ha azt remélhetné, hogy a ház a fakultatívot, az ő eszméjét elfogadja és azt határozatával a kormány figyelmébe ajánlja.

Gróf Károlyi Gábor: Ezt a bolondot csak nem teszi! (Élénk derűtség.)

Nem volna a képviselő úr ellene. Úgy a határozati javaslatot, mint beszédét ő is, én is komolynak tekintjük; arra van ajánlva, hogy a ház fogadja el, és a mi cselekvésünknek és iniciatívánknak szabályául szolgáljon. De, ha ez így van: az a sokkal bizonytalanabb, az a gyűjtő név, az a szétfolyó fogalom, amit fakultatív polgári megkötésnek neveznek, már olyan nagyon komoly politikai részéről, aki nekünk a komolyság hiányát veti szemünkre, egy kis szabatosítást megkívánhatna. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nincsen a kormányon!) Ellenzékre és kormányra akkor, mikor a ház által programjukat el akarják fogadtatni, nincsen kétféle törvény és nincsen kétféle kötelesség. (Helyeslés jobbfelől.) Világossággal tartozunk mi is, világossággal tartoznak az urak is, de azt gondolom, kivált ebben a kérdésben, világossággal tartozunk akkor, midőn azt egy oldalról oly nagyon sürgetjük.

Ugron Gábor: Hol van határozati javaslatomban a fakultatív? Tessék felolvasni, mi van benne?

Kérem . . .

Ugron Gábor : Ne beszéljünk tovább ! Ha állít valamit, bizonyítsa is be ! A legrosszabb prókátor is csűrheti, csavarhatja az igazságot !

Hiszen a képviselő úr két beszédet mondott a fakultatív forma mellett ; ne becsüljem ezt annyira, mintha írásban adta volna ? (Nagy derűtség jobbfelől.) Ha azt a képviselő úr . . .

Ugron Gábor : Nem kell csűrés, csavarás, olvassa fel a határozati javaslatomat ! Ne beszéljünk hasból a miniszteri székéből !

Én arról beszélek, amiről akarok, és azt hiszem, hogy a ház elé tartozik, és hogy ez mi legyen, azt nem kérdem a képviselő úrtól. (Zajos helyeslés a jobboldalon. Zaj és mozgás balfelől.)

Ugron Gábor : A határozati javaslatomat olvassa fel ! (Nyugtalanság jobbfelől. Felkiáltások a szélsőbalfelől : A rómaiak ! Menjenek Rómába !)

Hiszi-e valaki . . .

Meszlény Lajos : Mi nem hiszük, akármit mond !
(Derűtség a szélsőbaloldalon.)

Hát a képviselő úr nem abban a szellemben és értelemben ajánlja határozati javaslatát, amelyet beszédében kifejez ? (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.) Hiszi-e valaki, felteszi-e a képviselő úrról, hogy azt, amit oly emphaticice mondott mi nekünk a házasság polgári megkötésének ezen szerinte legjobb formájáról, azt a képviselő úr beszédében csak azért mondotta, hogy paradirozzon vele, nem azért, hogy az követtessék ? (Derűtség jobbfelől.) Ne vegye tehát sértésnek, ha én beszédét és nyilatkozatait komolyan veszem, hiszen megkövetelheti tőlem ezt. (Élénk derűtség jobbfelől.)

Ugron Gábor : Csak komoly embertől várhatnám !

Ami már most, uraim, azt illeti, hogy a házasság megkötése kötelező polgári formájának több módja van, én megvallom, ilyen módokat a megkötés formájára nézve, legalább lényegben eltérőket, nem is ismerek. Mert mi a lényege a megkötés kötelező polgári formájának ? Mindig és mindehánthát változatlanul az, hogy a házassági konszenzus, a feleknek beleegyezése, kölcsönös nyilatkozataiknak kicserélése

az állam által erre autorizált közeg, állami közeg előtt történjék. Ha ehhez hozzájárul még egy lelkész ; ha párosítják, amint tudtomra több oldalról elméletileg ajánlották ezt, de az egyház, azt hiszem nem igen állana rá erre az össze-zavarására a két formának, de oda állíthatnának a polgári organum mellé még egy lelkészt, — az állam törvénye, ha a kötelező polgári forma alapján áll, mégis csak azt mondaná : »Én az én organumom előtt tett akarati megegyezést tekintem annak, amellyel a házasság megkötve van«. S miben különböznék ez lényegében attól, ahol az állami organum egyedül szerepel? De az a fakultatív polgári házasság oly rendkívül határozatlan dolog, és nem azt mondom, . . .

Ugron Gábor : Egész Anglia számár !

Talán lesz szíves most az egyszer kihagyni Angliát a játékból, mert hiszen arra is később úgyis rá jövök. Az alatt a fakultatív alatt sokféle értetik. Például fakultatív polgári házasság az, midőn az mondatik : azok az egyházak, amelyek az eddigi jog szerint jogosítva voltak, hogy előttük jogérvényes házasság kötött, megtartják saját törvényeiket, a szerint megkötik a házasságot, és azt az állam kötelező erővel ruházza fel. Azonkívül lesz polgári organum is felállítva, a házasságot a polgári törvény is rendezi, és az egyén szabad választása szerint vagy az egyikhez megy, vagy a másikhoz. Ez is fakultatív polgári házasság. Nem tudom, ezt gondolja-e a t. képviselő úr.

Ugron Gábor : Amikor megmondja a miniszter úr, hogy mit akar a kormány, akkor megmondom én is. (Élénk derűtség a bal- és szélsőbaloldalon. Mozgás a jobboldalon.)

E kérdésben azt, hogy mi mit javasolunk, már eddig megmondtuk. Nekünk, uraim, igen kevés mondani valónk van, mert ebben a három hétben . . . (Zaj a szélsőbalon.) Lássák uraim, az előbb arra biztattak, hogy az egész egyházpolitikai programot fejtsen ki, most azt sem akarják hallani, amit az önök mai állításaira válaszolok. (Derűtség jobbfelől : Felkiáltások a szélsőbalról : Akarjuk !)

Meszlényi Lajos : Mi mindent megteszünk, csak nem félünk !

Isten éltesse ! (Derűtség jobbfelől.)

De van a fakultatív polgári házasságnak még több más faja is. Ilyen például midőn az állam meghatározza a házasság jogrendjét, és ez a kizárólagos törvény, amely szerint a jogviszony köttetik és megszűnik. A házasság jogi érvénye felett egyedül az állami bíróság ítél, de a házasságnak az állami jogrend és annak szabályai szerint való megkötése végett az egyének mehetnek szabad választásuk szerint valamely egyház lelkészéhez vagy az állami törvény által kijelölt polgári organumhoz. Ez is fakultatív polgári házasság. Sőt van egy harmadik és egy negyedik neme is. A fakultatív alá sorozzák azt is, midőn az illető csak akkor mehet a polgári organumhoz, ha egyházi organum előtt nem köthető meg a házasság. És van még egy negyedik válfaja is . . . De nincsen miért szaporítanom e fejtegetést.

Ily lényeges eltérés abszolúte nincs a kötelező polgári házasságnál; annak elve egyszerű és tiszta, és meg is mondom, mit akar. Azt akarja, hogy polgári organum előtt köttessék meg a házasság, az előtt cseréltessék ki a konszenzus, ehhez köti a megkötés érvényességét. Most már boldogok, most már tudják, hogy mit akar a kormány! (Élénk derült-ség a jobboldalon.)

Én megvallom, t. ház, hogy ebben a fakultatív polgári házasságban, kivált ha az úgy van szabályozva, mint azt a második helyen említettem és amint a határozati javaslat egyik pontjából gondolom: Ugron képviselő úr is kontemplálja.

Ugron Gábor : Gondolja?

Megmondom, miért? Mert a képviselő úr határozati javaslatában azt mondja: egyöntetű házasságjogot állapítson meg a törvény. Ez csak benne van? (Derűtség a jobboldalon.)

Ugron Gábor : Igen, ez a lényege!

Hát ha ebben az értelemben akarják a fakultatív polgári házasságot, hogy a házassági jogrendet az állami törvény állapítja meg, a jurisdikció kizárólag az államot illeti, polgári érvényesség tekintetében a kihirdetés állami organum előtt történik, a dispencziók az állami organumot illetik, — de a házasságot megkötni mehet akár a lelkészhez, akár a világi organumhoz szabad választása szerint, ismétlem, ha ily érte-

lemben akarják, ebben sok csábító és sok tetszetős van. (Egy hang a szélsőbaloldalon : És természetes !) De hogyha mégsem ezt hozzuk javaslatba, annak egynéhány igen komoly oka van. És ha a t.ház úgy akarja, mert nincs ok titkolódzásra, néhányat, nem kimerítőleg ugyan, de elmondok. (Halljuk ! Halljuk !) Azután ítéljen kiki, hogy melyik megoldás a helyesebb, melyik a maradandóbb, és melyik, amely a súrlódást elkerüli s a békét és nyugalmat biztosítja.

Nézzük csak, hogy oly értelemben vett fakultatív polgári házasság, amint formuláztam, milyen helyzetbe juttatja az egyházat. Ez az első kérdés, ez a punctum saliens, mert a fakultatív polgári házasság sikere az egyház önkéntes és jóakarató közreműködésére, az egyház alkalmazkodására van építve ; nézzük, milyen helyzetbe juttatja ez az egyházat.

A házasságjogi törvényhozás, jurisdikció elvételük tőle és midőn előtte köttetik meg a házasság, tulajdonképen átruházott hatáskörben a világi törvénynek végrehajtó közege gyanánt jár el, mert nem szabad oly házasságot megkötni, amelyet a maga törvénye, a kánonjog ugyan megenged, de az állami házasságjog tilt ; a lelkésznek, ha előtte házasság köttetik, alkalmazkodnia kell az állami törvényhez, még pedig súlyos büntetés terhe alatt, mert az állam, miután a lelkész előtti házasságkötést polgári érvénnyel ruházza fel, el nem nézheti, meg nem engedheti érvénytelen házasság tudatos, vagy kulpózus létrehozatalát. Ha már most a házasság megkötött, oly egyház lelkésze előtt köttetett meg, melynek tanai szerint a házasság szentség : ki fog annak érvénye fölött ítélni ? Ki fogja annak érvényességét vagy semmisségét kimondani ? Egyedül az állam bírósága. Dönteni fog kizárólag az állam törvénye szerint, mert a kánonjognak polgári érvénye lesz. Ez lesz a helyzete egyebek közt a római katolikus egyháznak. De az még nem elég, nézzünk a kérdés mélyére. Ha a házasság megkötésénél az állami törvénytől nem térhet el a lelkész, igaz, nem mindig köteles a házasság megkötésénél fungálni, ahol a házasságot a világi törvény megengedi, de az egyházi tiltja ; ez esetben a jelentkezőket visszautasíthatja, de ha megesketi, az állami törvényhez kell alkalmazkodnia, és eljárásában ezáltal alá van

vetve a kormány utasításának, a kormány végrehajtó rendeleteinek, vele nem lehet máskép bánni, mint hivatalos orgánummal, aki a törvényt végrehajtani tartozik, kötelessége, ha esketést egyáltalán végez, a végrehajtási rendelkezésnek, instrukciónak engedelmeskedni. És itt nincsen kifogás, ettől nem szabad eltérni; mert az érvénytelen házasság létrehozására, akár culpose, akár dolose történt, méltóztatás csak a mai büntetőkönyvet is megnézni, mily súlyos büntetés van szabva.

Ez lesz a helyzet. A facultativ polgári házasság megkötésénél ellentétbe van helyezve a polgári megkötés formája az egyházi megkötés formájával. Választani fog a kettő közül az illető. És ki fogja az egyháztól elvitatni azt, hogy arról, aki, midőn teheti, nem hozzá megy, azt tartsa, hogy megveti az egyházat? Az alternativa úgy van felállítva, hogy az egyik megkötés kizárja a másikat, mert mind a kettő egyenlően létrehozza a polgári érvényes házasságot. A szakítás az egyházzal sokkal nyiltabb, sokkal határozottabb.

És most, uraim, ne tévesszük szem elől a lehető következtetéseket. Mi az államnak és egyháznak törvényes rendjét szétválasztjuk a házassági jog terén. Ennek természetes következtetése, hogy az egyháznak a vallás, a lelkiismeret terén szabad mozgást kell engedni, hogy önnön eszközeivel a lelkiismeret, a vallási élet terén híveire hasson, ebbe nem avatkozik az állam; ha már most az egyház az ilyen hívő ellen, aki nem hozzá ment házasságot kötni, cenzurát, egyházi büntetéseket és egyebeket alkalmaz, pusztán azért, mert az állam által adott törvényes jogával élve a világi orgánumhoz fordult, ezt akkor összetett kézzel nézze az állam, hogy azért, mert valaki törvényben biztosított jogkörrel élt, ezért egyházi büntetéseknek, megrovásoknak lesz kitéve, vagy beavatkozzék azon a téren, mely az egyház sajátlagos tere? Hogy fogja ez az állami és egyházi organizmus közt a békét és harmóniát előmozdítani?

De menjünk még egy lépéssel tovább.

A két forma egymás mellé alternative van téve. Ezen alternativa formájában benne van a rivalitás. Az egyháznak természetesen arra kell törekednie, hogy mentől kevesebben

vegyék igénybe a világi megkötés formáját, mentől kevesebben legyenek hűtlenek az ő jegrendjéhez ; midőn ehhez is alkalmazkodhatik az illető, fogna-e ebben mindig mértéket tartani ? Nem fogja-e deprecziálni azt a másik egyenértékű házasságot ? Nem fogja-e a hívők kedélyében, meggyőződésében aláásni ennek az egyenértékű másik házassági formának erkölcsi és általános hitelét ? Helyes-e oly rendszerre építeni egy házassági jogot, amelyben az egyház csaknem taszítva van arra, hogy a hívőkbe azt a hitet oltsa be, hogy kétféle házasság van : az egyik, mondjuk, a teljes érvényű házasság, a másik, ezen egyházi házasságnál alábbvaló, gyengébb, oly valami, amit a hívőknek kerülniök kellene ? Holott az államnak, ha már jogrendet állít, feltétlenül meg kell azon az alapon állania, hogy ami házasságot ő megenged, annak erkölcsileg és jogilag teljesen egyenlőnek kell lennie. Nem könnyen állhat-e elő az az állapot, ha egymást kizáró módon helyezzük a két megkötési formát szembe, hogy az állam jogrendje folytonosan támadtatik és minden házasságkötés úgy tüntettetik fel, mint demonstratio az állam vagy az egyház ellen ?

De nem is folytatom tovább, t. ház. Hiszen eljön az ideje, amikor erről bővebben beszélhetünk. Csak azt mondom, hogy ha különösen kedvező viszonyok nem fognak fenn, ha az egyház tartós simulására számítani nem lehet : helyes-e az intézményt ily alternatív formák közt létesíteni ?

A kötelező polgári megkötésnek eszméje egészen másra van építve, és ez az oka annak, amiért egyházi körökben, ahol komolyan foglalkoznak a dologgal, ezt kisebb rossznak tartják.

Természetesen rossznak tartják mind a kettőt, ezt vitatni nem lehet ; de a polgári megkötés kötelező formáját kisebb rossznak tartják.

Megmondom, a kormány hogyan akarja ezt az eszmét keresztülvinni, erre nézve felvilágosítást adok. (Halljuk ! Halljuk !)

A kötelező polgári házasság eszméje egy szétválasztásra van építve, mely természetes is, helyes is, benne van még a mai törvényeinkben is, t. i. arra van építve, hogy_a

házasságnak, mint jogviszonynak jogi oldalát nem hozzuk ellentétbe, nem tesszük kizárólagossá, de megkülönböztetjük annak vallás erkölcsi oldalától. A jogi oldal szabályozása, a család lévén a családjog összes rendszerének alapja, az állam feladata, amely, szuverénitása tudatában, sohasem fog arról lemondani, hogy legfontosabb jogi intézményének kötelező polgári rendjét egyedül, civiljogi érvénnyel bíró rendjét önmaga állapítsa meg. Úgy, amint mi e padokon felfogjuk e feladatot, nem szükséges és nem is akarunk ellentétet csinálni a házasság jogi intézményéből a házasság egyházi intézménye ellen, s nagy tévedés és hiba volna az egyház részéről is a házasság egyházi oldalát a jogintézménnyel ellentétbe hozni. Mihelyt az állam a maga jogkörébe vonja a házasság civil jogi oldalát, ha helyesen akar eljárni, két maximát tart szem előtt. (Halljuk! Halljuk!) Az egyik az, hogy a valláslelkiismereti élet terén az egyházak legitím befolyását nemcsak hogy ki nem zárja, ellene nem működik, hanem elismeri és szívesen látja.

Nem valami szépítés kedvéért mondom ezt s elmondom azon kardinális okot, amely bennünket ennek elfogadására bírt. Ezen házassági jogviszonynak összes belső tartalma, az azzal létrejött consortium omnis vitae, annak összes következményei olyanok, hogy az állam jogrendjének kényszerítő hatalma csak tökéletlen mértékben képes azt megvalósítani és igen korlátolt eszű volna az a civil törvényhozó, akinek, ha mód van nyujtva arra, hogy az egyház, a vallás erkölcsi élet terén közreműködjék, s ha mód van nyujtva arra, hogy a civil jogrendben a házasságot vallási és erkölcsi elvek áthassák és azt emeljék, az abból folyó kötelességeket megneemesítsék, ha, mondom, erre mód van és mégis nem ezt tartaná az elérendő, a szerencsés megoldásnak. Én a probléma szerencsés megoldásának csak ezt és egyedül ezt tartom. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Ez az elv érvényesül a házasság megkötése terén is. Jogi érvénnyel, természetesen, csak a polgárilag megkötött házasság bírhat. De az egyházi megkötést nem akarjuk egymást kizáró módon ellentétbe állítani a polgárral, mint ahová sodortatnék a fakultatív megkötési forma által. Meghagyjuk az egyházak valláslelkiismereti befolyását, meg-

hagyjuk tanainak és hitelvének teljes alkalmazását e téren, és szívesen látjuk, ha a házasság vallási és erkölcsi emelésére közreműködik. Nem háborgatjuk a juriszdikcióban, melyet hívei felett gyakorol, természetesen csak pro foro interno, a lelkiismeret terén. Ha az egyházi megkötési forma hozzájárul a polgárihoz, ebben nem egy idegen befolyás érvényesülését látjuk; mi úgy vagyunk meggyőződve hogy kívánatos, és az esetek legtöbbszörében lehetséges is az állam jogrendje és az egyház vallás erkölcsi befolyása közt a rokonszenves együttműködés a házasság szilárdsága, nemessége és tisztasága érdekében; és ha az állami törvény végrehajtásánál éppen nem szándékunk, és nem fog történni semmi, ami a híveket mesterségesen elidegenítené az egyháztól, nemcsak a katolikus egyháztól, hanem bármely egyháztól, ezt óhajtjuk, ezt várjuk az egyház részéről is, és ezt a harmonikus és békés együttműködést a házasság felemelésére a polgári megkötés kötelező formája legjobban megengedi, és ha megvan a készség reá, teljes mértékben utat nyit neki. (Élénk tetszés és helyeslés a jobboldalon.) Ily szempontból fogjuk fel mi a kötelező polgári házasságot és azért választottuk ezt a megkötési formát.

Egyik nagy súllyal bíró ok volt az is, hogy ez a forma biztosítja legjobban, hogy úgy az egyház a maga természetes körében, mint az állam a jogélet terén, teljes szabadsággal működjék, s egyik a másikat ne akadályozza s ne akarja befolyásolni; csak ezen megkötési forma mellett, és csakis e mellett látom én ezt teljesen biztosítva.

Nem fél megoldást akarunk, de elvi, maradandó rendezést. Elég a házassági törvényhozás problémájának nagyon komoly és átható felfogása, hogy azon fél megoldás mellett, amely tele van természetellenes helyzetekkel, mely könnyen súrlódást és kényes kérdéseket teremt, hogy, mondom, a fakultatív mellett ne maradjunk és hogy úgy oldjuk meg a kérdést, hogy a két nagy rendje az emberi viszonyoknak épen a házasság terén kölcsönös jóakarattal ne csak megférjen, hanem közre is működhessék. (Általános helyeslés.)

Végül még csak egyet. Angliára is hivatkoztak itt. (Halljuk! Halljuk!) Jó is, hogy hivatkoztak, mert a konti-

nensen a fakultatív megkötési formák igen rövid életűek, átmeneti természetűek voltak. (Halljuk! Halljuk!) Nézzék csak meg az egész angol törvényhozást és az azon alapon kifejlődött állapotokat. Példátlan készséggel alkalmazkodnak ott különbség nélkül az egyházak az államnak világi jogrendjéhez. Ez részint az anglikán egyház természetéből, részint a katolikus egyháznak ott nagyon okos politikájából, részint a disszenter egyházak természetéből folyik. De kérdem, építhetünk-e mi itt egy ilyen nagy, egy ilyen lényeges megoldást, építhetünk biztosan ezen feltételezésre, kivált ha tudjuk azt, hogy azon fakultatív szabályozás tele lesz kényes helyzetekkel? Legyen az egyházi, vagy legyen az állami intéző körökben bármi okból idegesség vagy ingerültség, vagy forogjon fenn bármely jól vagy rosszul fel-fogott érdek és akkor a harmonikusnak képzelt szabályozás a viszályoknak és súrlódásoknak kútforrása leszen. (Halljuk! Halljuk!)

Ha már felszólaltam, hadd mondjak még el két észrevételt azokra, amik nem ma, de néhány nap előtt felhoztak. A házasság megkötésének kötelező polgári formája tekintetében, vagy helyesebben a polgári házasságra nézve még két aggodalom igen nyomatékosan fejtetett ki. Azt mondták, hogy megfosztja az államot, helyesebben, a keresztény polgárokat keresztény érzelmeiktől, elidegeníti őket vallásuktól és egyházuktól. Ennek bizonyosságát két jelenségben vélték felfedezni. A meg nem keresztelt gyermekek számának szaporodásában és azon házasságok számának emelkedésében, melyeknél az egyházi megkötés elmaradt.

Elidegenednek az egyháztól? Miért? Mert az állam nem gyakorol kényszert. Nem kényszerít a keresztelésre. Nem küldi a híveket az egyház elé a házasság megkötése végett. Tehát, mert az állam kényszere mellőztetik, ez gyengíti meg a kereszténységet!

Én minden egyház legjobbjaival, akiknek műveit ismerem, felelek erre. Azok azt mondják: hamis és tévtan az, mely azt állítja, hogy az állami kényszer akár hasznára van, akár szükséges a kereszténységnek. Hiszen a legjobb esetben is csak egy külső állapotot teremt. Nem szünteti meg a bajt, csak elfedi. És ha a kényszer megszűnik, a már létező,

a valódi bajok kiderülnek és azt hiszik, hogy azok újból keletkeztek.

Én azt hiszem, hogy ha a kényszer megszűnik, minden egyház fog nyerni bensőségben, abban, ami neki igazi ereje és kell, hogy igazi kincse maradjon, t. i. hogy hívei ragaszkodása önkéntes és valódi. Ne adja cserébe az egyház e helyzetét soha azon kétes értékű világi kényszerért. Ha nincs kényszer, kettőzött buzgósággal kell működni és hívei ragaszkodásának van igazi értelme, van igazi becse. Ha e kettő között a világi kényszert választja, azt az egyházi élet igazi kincsével: a bensőséggel és őszinteséggel igen drágán fizeti meg. (Zajos helyeslés és éljenzés jobbfelől.)

Támogatva van az ellenvetés, és ezzel végezem felszólalásomat, a statisztikai adatokkal. Némi reluktanciával nyúlok ehhez. mert megvallom, a statisztikai adatok bizonyító erejét csak akkor ismerem el, ha azokat minden oldalról megvilágító kritika kíséri. Nem hivatkoztak Franciaországra, Belgiumra, ahol ma már még az egyházi körökben sem kételkednek, hogy a vallásos érzület bensőségének s magának az egyháznak a kötelező megkötési forma behozatala épen nem ártott.

Vajay István: De fölösleges!

Ha megengedi, erre most nem felelek. (Helyeslés jobbról.) Hanem hivatkoznak Németországra. Többen a mi oldalunkról is hivatkoztak Öttingen egy kitünő kis munkája után Poroszországra és főképp a Berlinre vonatkozó adatokra. Megszereztem a hivatalos legújabb kimutatásokat 1890-ig. Először vegyük magát a nagy metropolist, melyet szeretnek a modern kor Athénjének nevezni.

Vajay István: Babilonja! (Derültség.)

Kiki ízlése szerint. (Tetszés.) Nézzük hát, hogy e kétségtelenül rohamosan megnőtt, intelligens és iskolázott lakosságú nagyváros a szocializmus, az industrializmus, és mint írják: az atheizmus összes befolyásával szemben minő helyzetbe jutott. Ki van itt mutatva először az, hogy hány gyermek maradt kereszteletlen az élve szülöttek közül. És mit találunk? Azt, hogy mióta a polgári anyakönyveket s velük együtt a kötelező polgári házasságot behozták...

Vajay István: A kettő együtt jön!

Tudom, hiszen az a jó. (Tetszés.) . . . a keresztelt gyermekek száma folyton növekedett. De ne méltóztassék azt képzelni, hogy pl. öt év van kiválasztva illúziók előidézésére, mert semmi sem szebb az igazságnál. E kimutatások 1875—1890-ig terjedő időre vonatkoznak. És mit mutatnak ez évek? Midőn behozattak azon intézmények, teljes összeütközésben volt az egyház és az állam, és akkor nagyon megnőtt a keresztetlen gyermekek száma; de amint az évek folytak, és az a küzdelem megszűnt, abban a mértékben emelkedett a keresztelt gyermekek száma, úgy hogy 1890-ben 95.70%-ot tett ki és volt a megelőző években 96% is.

Gr. Apponyi Albert: Berlinben!

Igen, Berlinben, és ez nagyon jellemző.

Bolgár Ferencz: Eddig nem voltak, most majd nálunk is lesznek keresztetlen gyermekek! (Zaj.)

Ne méltóztassék elfelejteni, hogy ma nincs ugyan direkt kényszer a keresztelésre, mert csendőrékkel senkit sem visznek oda, hanem van indirekt kényszer. Nem lehet anyakönyvezni bevett vagy elismert felekezethez tartozó gyermeket másképp, mint az illető anyakönyvvezető lelkésznél.

Ugron Gábor: Nem áll! Ott van Trefortnak 1875. évi 563. szám alatti rendelete!

Tudom!

Ugron Gábor: Ha tudja, ne tagadja!

Csak nem tulajdonítok nagy hatályt neki. Ez egy kis kivétel, mely arra az egynéhány renitens baptistára és nazárenusra tétetett. Hanem méltóztassanak az új állapotot venni, mert ha behozzuk, amint, remélem, be fogjuk hozni a lelkiismereti és vallásszabadságot, azzal a felekezeti megindirekt kényszer megszüntetése együtt jár. A t. képviselő úr is megnyugvással veszi, hogy ott, hol abszolút semmi felekezeti kényszer nem volt, de volt polgári házasság és polgári anyakönyv, 96%-át teszik a született gyermekeknek a megkereszteltek, és ez állandó szám és ide emelkedett 1875 óta.

Nézzük a házasságok egyházi megkötését, kötelező polgári házasság mellett, Berlinben. Ezek az adatok evangélikus és vegyes házasságokra vonatkoznak. 1876-ban 100

polgári házasságból a civil házasság behozatala után 27.25% volt Berlinben az egyházi esketés; ez azután növekedett 29, 32, 35, 40, 41, 46%-ra és 1890-ben 63.23%-ot tett; tehát folytonos növekedési tendencia. Gondolom, ez is bizonyíték.

Ha egész Poroszországot veszem, ott, hol szintén csekély volt az egyházi esketések száma, mikor az intézmény behozott, ma már a polgári házasságkötések 92.67%-ot tesznek, a vegyes házasságoknál pedig 91.34%-ot.

Egy következtetés biztos, az tudniillik, hogy ezen intézmények behozatalának sem arra, hogy a gyermekeket meg ne kereszteljék, sem arra, hogy a polgári házasságkötést egyházi megkötés ne kövesse, döntő hatása nincs, és azt nem gátolja. Egészen másutt vannak azok a tényezők, melyek e számokra, ez arányra befolyással bírnak. Annyi bizonyos, hogy ezek az intézmények ott rontólag nem hatottak, és nem tudok okot, hogy épen nálunk így fognak hatni.

Hogy az állam a maga jogrendjében bármely felekezet dogmáihoz alkalmazkodjék, azt kívánni lehetetlen, talán senki nem is követeli. Az államnak a maga magánjogi és közjogi rendjét saját szükségei, saját érdekei, saját viszonyai szerint függetlenül kell meghatároznia egyoldalú felekezetiég nélkül; de azért az államnak sem intézményeiben, sem intézményei kezelésében ne legyen vallásellenes tendenciája. Mert szabadelvű intézményeket egy feltétel alatt a legnagyobb békességgel és harmóniával lehet a vallás tekintetében kezelni, és ez a feltétel az, hogy az egyház is ugyanezen álláspontot foglalja el. Hogy az egyház is át legyen hatva attól, hogy a civilis intézmények káros vagy jó hatása az egyház erkölcsi életterére nemcsak az államtól, de attól is függ, hogy az egyház is mikép akarja a harmóniát, a polgári békét és az összeférhetőséget. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Ezek az intézkedések szükségesek és jók; károsakká egyes vonatkozásaikban válhatnak, ha innen vagy onnan erővel el akarják őket természetes hatásuktól téríteni. A kormánynak és azoknak, akik ezen intézkedéseket létre akarják hozni, ez nem szándékuk. És meg vagyok győződve, hogy a kezelésben is így lesz. Higyjük és reméljük, hogy az egyház el fogja hagyni azt az exkluzív és kevésbé türelmes álláspontot,

melynek memorandumában kifejezést adott, és akkor, uraim, egész nyugalommal lehet a jövő elé nézni. (Tetszés.) Ez az oka, amiért a kormány nem a fakultatív, hanem az obligatórius megkötési formát választotta. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.)

Ugron Gábor félreértett szavainak értelmét igazítva helyre, azt mondja, hogy amikor a miniszter, aki oly ékesszóló és bőbeszédű, csak annyit tud mondani a polgári házasságról, hogy az a házasulandók konszenzusának polgári hatóság előtt való kicserélésében áll, akkor bizonyos, hogy a kormány nem tud programja részleteiről felvilágosítást adni. Hogyan követelheti a miniszter úr, úgymond, hogy én adjak az én fakultatív polgári házasságom részleteiről felvilágosítást? (Derültség és felkiáltások a szélsőbalon: Úgy van!) Majd ha én azon a helyen ülök... (Nagy derültség a jobboldalon. Felkiáltások: Soha! Nem jön el az ultramontanizmus ideje soha!) Annyi jeles férfiú ült már azon a széken, hogy önök között egyetlenegy sincs, aki nevét alá tudja írni, hogy jogot ne tartson a bársonyszékre. Hát nekem miért ne lehetne reá jogom? (Tetszés a szélsőbalon. Derültség és felkiáltások jobbfelől: Soha!)

De nem az a kérdés, igen vagy nem; hanem azt mondom, hogy ha ott ülök és törvényjavaslat benyújtását ígérem, akkor leszek oly komoly, hogy a törvényjavaslat elveiről, melyet 1894. január 1-re mint kész törvényt ígérek, nyilatkozom és tudok is nyilatkozni. (Tetszés a szélsőbalon) Aki pedig nem tud nyilatkozni, az hallgasson (Zajos derültség a szélsőbalon), vagy ismerje be, hogy a nagy szóbőséggel az ürességet eltakarni nem lehet.

Szilágyi Dezső nem hagyta válasz nélkül Ugronnak e személyi élű megjegyzéseit. Válasza a következő volt:

Szilágyi Dezső Én nem azt mondtam, hogy a képviselő úr nem komoly javaslatot tesz, hanem azt mondtam, hogy én a közt, ami benne van a határozati javaslatban és a közt, amit minden beszédében mint helyes momentumot azonkívül kiemelt, komolyságra nézve nem akarok különbséget tenni. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Zaj és mozgás a szélsőbalon.) Amit pedig a kormány akar, azt sokkal nagyobb részletességgel

magyaráztam meg, mint egyáltalán törvényjavaslat benyújtása előtt szokásos. (Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) És ismét állítom, hogy aki fogalmat akar magának szerezni a dologról, elegendőt szerezhethet abból, amit mondtam, és ha valaki azokban, mint Ugron Gábor képviselő úr, csak ürességet lát, azt én, megvallom, nem ezen álláspont hibájának tartom, hanem két dolog közül egyiknek: (Halljuk! Halljuk!) vagy a kérdés lényegével nem barátkozott meg; vagy szándékosan szemet húny annak megértése előtt. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

Különben legyen szabad még hozzátennem, hogy arra, amire mostani beszédében kíván felvilágosítást, hogy a házasság kiszolgáltatója ki lesz a házasságnak polgári megkötésénél, erre feleletet nem adhatok, mert a kiszolgáltatás csak a szentség fogalmával kapcsolatban merül fel és a házasság szabályozásához nem tartozik ennek szabályozása. Ott, t. ház, nem szolgáltatja ki senki a házasságot; (Derűtség jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a baloldalon) hiszen ez nem egyéb, mint a képviselő úrnak talán a kiskatekizmusból maradt felfogása, melyet azonban nem tartok elegendőnek arra, hogy jól megítélhesse a polgári házasság intézményét.

A tartalmas és nevezetes vita befejezte előtt Polónyi Géza, mivel Csáky felszólalása meggyőzte arról, hogy köztük nincs lényeges ellentét, a maga határozati javaslatát visszavonván, hozzájárult Fenyvessyéhez a »bizottság« szó kihagyásával. Ily alakban fogadták el aztán a határozati javaslatot.

Végül Wekerle Sándor miniszterelnök beszélt, főleg Polónyinak és Apponyinak kifogásaira felelve. A kormány álláspontja nem változott, mióta a rendelet kibocsátása után felállították programjukat. A kath. autonómiát nem vették föl, nem is vehették, mert az nem tartozik a kormány feladatai körébe. A pénzügyi részt illetőleg kijelenti, hogy a multra nézve nem veszik el a papoktól az anyakönyveket, a díjak tehát ezentúl is ki fognak járni. Azonban a papi jövedelem minimumának megállapítása egyik legközelebbi költségvetés kapcsán elintézendő lesz. Az anyakönyvek vezetése a községi adminisztráció behozatala után úgy szólván semmi költségbe nem fog kerülni. De addig is a költség jóval kevesebb lesz, mint ahogyan itt számították. Ugron meg-

jegyzésére, hogy a kormány kompromittálja ezeket az eszméket, azt feleli, hogy még sohasem kompromittálta az eszméket az, aki egész őszinteséggel állt szolgálatukba s nemcsak politikai reputációját, hanem szinte egész politikai létét tette kockára, hogy eszméit valósítsa vagy velük elbukják. Lehet, hogy így elbukik valaki; de az nem kompromittálja az eszméket, hanem későbbi feltámadásuknak, életrevalóságuknak biztosítékait teszi le.

Véget érven a vita, Fenyvessy Ferencz határozati javaslatát egyhangúlag elfogadták, ellenben Ugronét a többség nem fogadta el.

A részletes tárgyalás során az »egyházi czélok« tételénél Eötvös Károlynak formailag is szép beszéde bővítette a vita anyagát. Meggyőződését követi ő is, pártja is, midőn a kormány egyházpolitikája mellé sorakoznak. Ez a 48 hagyománya. Itt nem lehet eltaktikázni régtől vallott elveket. Kifejti érveit a polgári házasság mellett. Csak a kötelező forma ér valamit. A fakultatív alak mindig harcot jelent a házasfelek életében és csak ha ezt a harcot nem tudják megvívni, akkor fordulnak a fakultatív házassághoz. Az örökös harcot, kollíziót, az örökös kibékülést és a kibékülésnek újra való felbontását mással, mint a kötelező házassággal orvosolni nem lehet. Épen azért az egyházak iránti tekintetből, az egyházak szentségének megőrzése szempontjából a kötelező polgári házasságot tartja szükségesnek.

MIKOR TERJESZTIK BE A JAVASLATOKAT? SZILÁGYI BESZÉDE.

A vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetését nyomon követte (márcz. 23-án) az igazságügyi tárcaé.

Latkóczy Imre előadó a miniszterium tevékenységéről és tényeiről tüzetesen számot adó kimutatásra utal, mely az 1893-iki költségvetéssel kapcsolatban az igazságügyminiszterium működését ismerteti 1888—1891-ig, sőt szinte 1892 közepéig. Aki — úgymond — behatóan olvasta e munkát, aki latba veti az igazságügyi kormány feladatainak a laikus által alig képzelhető mennyiségét, fontosságát, valósításuk nehézségeit és számba veszi az elért eredményeket, a törvényelőkészítés, a kormányzat és az igazságügyi adminisztráció sokféle ágában kifejtett ernye-

detlen munkát, az lehetetlen, hogy megvonja elismerését az igazságügyi kormánytól és elsősorban ennek vezetőjétől.

Ismertetve a miniszterium tevékenységének eddigi eredményeit, az egyházpolitikára nézve megemlíti mint amúgyis nyílt titkot, hogy a teljes jogegyenlőség elvére fektetett magánjognak kiváló alkatrésze, a házassági jog most van előkészítés alatt.

A kifejlődött vitában, mely már másnap véget ért, az ellenzéki szónokok is egymásután fejezték ki elismerésüket Szilágyi működése iránt.

Veszter Imre az igazságügy állapotát bíráló beszédében hivatkozott az előtte szólók nyilatkozataira, hogy az örökösödési és a családjog némely részei kodifikáció alatt vannak.

Szilágyi Dezső : Az egész tervezet készen van !

Kováts József : A miniszter, midőn székét elfoglalta, nagyon sokat ígért, alkotott is sokat, de ígéretéhez képest mégis keveset. Feladta évek során át az ellenzékről hirdetett elveit, hogy a miniszteri székbe juthasson . . .

Szilágyi Dezső : Ez nem igaz ! Tessék megjelölni az elvet, amit feladtam !

Kováts József : De a meglepetést öröm váltotta fel, mert a legmesszebb menő igényeket is kielégítő programot adott.

**Szilágyi
Dezső**

Szilágyi Dezső : Foglalkozik első sorban a kodifikációt érintő észrevételekkel. Majd általános helyeslés mellett ismerteti azt a módszert, melyet a kodifikációban követ. Rámutat a ház előtt levő öt javaslatra s a többire, melyek közkezen forognak. Ott van pl. az ügyvédi rendtartás. A beszédnek mindezen részei más helyre tartozván, itt csak azt közöljük, mely arra a kérdésre felel : mikor terjesztik be az egyházpolitikai törvényjavaslatokat. A beszédnek ez a része így szól :

Másodszor itt van az összes családjog tervezete. Az összes tervezetnek a házassági jogról szóló része, igaz, nincs közzétéve, de a többi részek mind publikálva vannak. Ami a házassági jogot illeti, mert Veszter Imre t. képviselőtársam kérdést tett, nekem bizonyos tartózkodással, mely állásomból szükségképen folyik, kell nyilatkoznom. (Halljuk ! Halljuk !) Annyit azonban megmondok : miután a kormány kijelentette azt, hogy a házassági jogot általánosan minden állampolgárra kiterjedően fogja szabályozni, az felekezeti

természetű házassági akadályokat nem fog ismerni; valláskülönbőség házassági akadály nem lesz, a házasság jogrendjében bizonyos szilárd állandóságot és etikai biztosságot akar behozni; (Helyeslés.) a házasságok jogérvénye felett tisztán és kizárólag állami bíróságok fognak ítélni, (Helyeslés.) azonban az egyházaknak szabadon lesz hagyva a tér, hogy a lelkiismeret terén czivilis érvény nélkül saját eszközeikkel a hitélet és a lelkiismeret terén saját híveikre hatassanak. (Helyeslés.)

Ha még hozzáteszem, hogy az egész házassági jog szabályozása — miután azt minden állampolgárra kiterjedőleg általánosan kell megoldani — olyan lesz, hogy nemcsak a házasság biztosságának, szilárdságának és erkölcsi fenségének fog adni jogi intézményekben kifejezhető karaktert, de egyszersmind minden felekezeti egyoldalúság nélkül állapítja meg azt, amit a czivilis viszonyok terén kivált vegyes felekezetektől lakott államban mint egyedül helyest kell elismerni; (Helyeslés jobbfelől.) ha ehhez hozzá veszem a megkötés általánosan kötelező polgári formáját: ennyi az, amit mondhatok. Hogy többet nem mondhatok, ennek az oka . . .

Ugron Gábor: Hogy nem szabad!

De szabad, hanem lássa Ugron Gábor t. képviselő úr, én ezt a helyet úgy nézem, hogy ami nyilatkozat innen tétetik, igaz, hogy nem állhat jót róla az ember, hogy minden körülmények között, amennyiben más tényezőktől is függ, egészen és kizárólag úgy lesz megvalósítva, de mégis arra szorítkozom, hogy amit én egy bizonyos stádiumban mondok, ne legyen csupán az én meggyőződésem, az én szubjektív véleményem, hanem egyszersmind a kabinet nézete, sőt olyan nézete és iránya, amelyet remélünk — hogy akarunk, a felett semmi kétely — reméljük, mondom, még pedig nem könnyelmű illúziók alapján, mint méltóztatik gondolni, (Derültség balfelől.) hogy meg is tudjuk valósítani.

Ami már most az időpontot illeti, arra nézve is teljes nyíltsággal szólok. (Halljuk! Halljuk!)

Az igazságügyminiszter készen lesz azzal a teljes javaslattal úgy, hogy hozzászámítva még egy meglehetősen hosszú időt, amely a tárgy természeténél fogva arra szükséges, hogy

más tényezők a javaslattal megismerkedjenek, mondom, oly időpontban leszek kész, hogy a törvényjavaslat ezen év vége felé, beleszámítva még azon időt, még pedig nem szűken számítva, amelyre czéloztam, a háznak még előterjeszhető lesz. (Helyeslés.) Természetesen függ ez még attól, hogy én mikor készülök el vele. (Derűtség balfelől.) Talán t. képviselőtársamnak nincs kifogása az ellen, hogyha úgy igyekezem beszélni, hogy minden szavamat egész komolyan vegyék, (Helyeslés balfelől.) hogy tehát, amit állítok és ígérek, azt egész kategorice, de csak addig a mértékig tegyem, amennyire tőlem függ a megvalósítás.

Ugron Gábor: (közbeszól.)

Kérem, ne jövendölgessünk. Habakuk volt az utolsó próféta s igen rosszul ment a dolga, mert ha a varjak el nem tartják, éhen halt volna. (Élénk derűtség jobbfelől.)

Igen természetes, t. ház, hogy az az apodiktikus ígéret, amelyet teszek, csak saját személyemre és tevékenységemre vonatkozhatik. Tehát arra, aminek ura vagyok és amiért én, és csakis én felelek.

A költségvetést még az nap részleteiben is elfogadták.

A GYÖKERES SZABÁLYOZÁS.

A HÁZASSÁGI TÖRVÉNYJAVASLAT BETERJESZTÉSE.

Míg az elvek körül így hömpölyögtek a vita hullámai, s a kormányt azzal vádolták, hogy a részletek iránt még maga sem tudja: mit akar, azalatt a sokszoros megszakítás daczára lankadatlanul folyt a törvényelőkészítés műve a miniszteriumokban, s a törvényjavaslatok rendre elkészültek. A kormány szavának állt: 1893. április 26-án gróf Csáky Albin közoktatásügyi miniszter benyújtotta az első törvényjavaslatot: az izraelita vallásról szólót; Hieronymi Károly belügyminiszter pedig a másodikat, az állami anyakönyvekről szólót. Mind a kettőt élénk éljenzéssel üdvözölte a jobboldal.

Nyilvánvaló lett tehát, amit különben csak a szkeptikusok vontak kétségbe, hogy a kormány nagyon is komolyan veszi programját, komolyabban, mint sokan szerették volna. Mind

a mellett Asbóth János képviselő tréfára vette a dolgot, és május 3-án, hivatkozva a kormány egyházpolitikája, kivált az 1868-iki törvény megváltoztatása ellen protestáns körökből is szórványosan felhangzó tiltakozásokra: kérészt intézett a miniszterelnök-höz »az egyházpolitikai programm integritásának fenntartása iránt«.

A reformok ismert ellenzője részéről történő látszólagos sürgetés vidámságot keltett. Válaszul a kormány további tettekkel szolgált.

Május 17-én gróf Csáky beterjesztette a ház sűrű tapsai közt a vallás szabad gyakorlatáról készített törvényjavaslatát.

Ugyanezen hónap végén az országgyűlés királyi kéziratral szeptember 25-éig elnapoltatván, a kormány zavartalanul szentelhetette idejét a négy hónapos szünet alatt a még hátralevő törvényjavaslatok gondos előkészítésének. Az új ülészak egyik első eseménye volt azon kijelentés, amelyet Wekerle miniszterelnök november 9-én Helfy kérdésére tett arról, hogy Ő Felsége hozzájárult a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslat beterjesztéséhez. A fölmerült aggodalmak, melyekre Helfy is célzott, ezzel meg voltak szüntetve; az ellenkező irányú reménykedések pedig egyelőre füstbe mentek.

Magát a házassági jogról szerkesztett törvényjavaslatot, hatalmas indokolásával együtt, Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter 1893. évi december 2-án a következő beszéd kíséretében terjesztette a ház elé:

**Szilágyi
Dezső**

T. ház! (Élénk felkiáltások: Halljuk! Halljuk!) Azzal a törvényjavaslattal, amelyet a házasságjog rendezéséről a háznak tisztelettel benyujtok (Irom. 513.) és azon másik törvényjavaslattal, amelyet t. barátom, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az 1868-iki törvénynek módosítása iránt a szülői jogra nézve — t. i. a gyermekek vallása körül — még ma be fog nyujtani, a ház előtt fekszik a kormány egyházpolitikáját is érintő javaslatok egész sorozata. (Élénk éljenzés jobbfelől.) A t. háztól fog függni megbírálni nemcsak azt, hogy megtartottuk-e a törvényhozás előtt tett ígéreteinket, de azt a sokkal fontosabb és jelentékenyebb szempontot is érvényesíteni, hogy az a rendezés, mely e javaslatokba van foglalva, államunk

és nemzetünk érdekeivel általában megegyezik-e és különösen ezen javaslat a házaseslet család- és házasságjogi szilárdságát és erkölcsi épségét biztosítja-e.

Huszonöt esztendeje annak, t. ház, — hogy néhány bevezető szót mondjak ezen javaslatához — midőn alkotmányunk visszaállítása után a magyar törvényhozás előtt a házasságjog reformjának kérdése először szóba jött, és nem mellékesen lett érintve, de a fejlődés egész iránya fejtegetve lőn.

Az első magyar miniszterium alatt, alkotmányunk visszaállítása után, amelynek tagjai közül már csak egy él, — és igazán sajnálom, hogy ő, ki a polgári házasságnak mindig erős híve és ilynemű törvény alkotásának mindig sürgetője volt, t. i. Horvát Boldizsár, (Általános éljenzés.) ma a képviselőháznak nem tagja, — (Egy hang a jobboldalon: Nem akar lenni!) akkor a házasságjog reformjának kérdése fejtegetve lőn itt e házban és a törvényhozás másik részében is, és két külön irány vált szét. (Halljuk! Halljuk!) A képviselőház s ennek — lehet mondani — minden pártja (Halljuk! Halljuk!) és vezérférfia, valamint az akkori államférfiaknak túlnyomó nagy többsége azon nézetben volt, hogy a házasságjog reformjának iránya ezen három alapelvbe foglalható össze: egységes állami házasságjog, állami jurisdikció és a házasság megkötésének kötelező polgári formája. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Különbözött ettől a főrendiház tekintélyes elemeinek, köztük a róm. kath. főpapság vezérférfiainak is álláspontja. (Halljuk! Halljuk!) Ők azon nézetben voltak, hogy az 1848: XX. t.-czikkben lefektetett vallásegyenlőségi és viszonzossági elveket, melyeket ők is elfogadtak, úgy lehet legjobban megvalósítani, ha a házasságjog terén a felekezeti jogrendszereket kiépítjük és Magyarország házasságjoga nem lesz egységes és állami, hanem minden bevett és minden beveendő egyház is bírni fog külön házasságjoggal és külön jurisdikcióval.

Az első irány a képviselőház iránya volt, és 25 esztendő alatt sokszor merült fel ezen kérdés a képviselőházban s ezeknek az elveknek, melyeket említettem, annak a tradíciónak, melyet felhoztam, aranyfonalát a magyar képviselőház soha el nem ejtette. (Élénk tetszés jobbfelől.) És habár

egyszer-másszor időleges, részleges alkotások lettek itt javaslatba hozva, és a képviselőház el is fogadta azokat, mindig kifejezte, hogy azt merőben időleges alkotásnak tekinti és az állapotok teljes rendezését csak a fentemlített három elv alapján véli létesítendőnek. (Úgy van ! jobbfelől.)

A törvényjavaslat, amelyet a jelen kormány ajánl, megfelel a képviselőház tradícióinak, s három alapelvre van felépítve : minden polgárra kiterjedő, egységes állami házasságjog, ennek következtetésekké állami jurisdikció a házassági viszonyok felett és a kötelező polgári megkötés. (Általános helyeslés és éljenzés a jobboldalon.) És midőn ezen három elvre felépített törvényjavaslatunkat a háznak tisztelettel benyújtom, nem ezen elvek részletes fejtegetésébe óhajtok bacsátkozni, hanem néhány nagy irányadó szempontot akarok kiemelni arra, hogy a törvényjavaslatnak és a törvényjavaslatban megoldandó problémának megítélése nézetem szerint helyes szempontokból történjék. (Halljuk ! Halljuk !)

A házasságjogot, t. ház, nemcsak azért kellett reformálni, mert a vallásszabadság elvét a benyújtott törvényjavaslatok által nagyobb mértékben akarjuk törvényünkbe iktatni, vagy mert az izraeliták recepcziójára benyújtott törvényjavaslat is szükségképp maga után vonja, hogy a jelenleg érvényben lévő mind a nyolcz felekezethél a cultusdisparitas akadályát eltöröltessék, hanem ennél jóval nagyobb, jóval hatalmasabb ok volt a házassági jog jelen állapota, melyet 1868 óta egy párt és egy kormány sem tartott kielégítőnek, sőt mind elismerte, hogy lényeges reformra szorul házassági jogunk, nélkülözi a jogi szilárdság igaz alapjait és az arra épített családnak ép erkölcsi rendjét és azonkívül visszas jogállapotokra, a visszaéléseknek egész sorozatára vezet. És amit talán elől kellett volna említenem, már maga az az elv, amelyre a jelen rendszer építve van, jogállamunk nagy érdekét : a jogegység létesítését egyenesen kizárja. (Helyeslés a jobboldalon.)

Midőn ezen nagy intézmény reformját javaslatba hozzuk, legyen szabad kiemelnem azt, hogy téves az a felfogás és állítás, hogy a házassági jog reformja alkalmi surlódásoknak és kollízióknak az eredménye. Ha visszatekintünk arra, ami 1886 előtt volt ; ha látjuk, hogy minő felfogás ural-

kodott és minő tradíciók voltak 1886 óta e házban, maga ez a tény megecfölja azt, hogy ez alkalomszerű eseményekből kifolyó törvényjavaslat. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Hozzá kell tennem azt is, — de erre nézve megoszlottak lehetnek a vélemények — hogy egyéni meggyőződés szerint nem áll az, (Halljuk ! Halljuk !) hogy a polgári házasság intézménye külföldön erőszakos politikai konvulzióknak és az egyház üldözésének eredménye. (Felkiáltások a baloldalon : Ezt az egyet hagyjuk !) Ezen intézmény története fogja mutatni, hogy habár létesítését itt vagy amott ilyen alkalomszerű körülmények kísérik is, igazi bölcsője ezen intézménynek a vallási türelem, a vallásszabadság, a jogegyenlőség és az állam azon hivatásának felismerése, hogy polgárai számára egy jogrendet kell létesíteni vallási és nemzetiségi különbség nélkül. (Hosszantartó, élénk helyeslés.)

A feladatnak megoldásánál szem előtt kellett tartanunk és meg kellett óvnunk, — mert csak ilyen megoldás volt helyes — alkotmányunknak nagy, hagyományos alapelveit, és ezek közé az elvek közé tartozik az, hogy csak olyan megoldást lehctett a magyar képviselőháznak javaslatba hozni, amely a polgári jogegyenlőség, vallásszabadság, az egyházak szabadsága, az egyházak paritása nagy elveinek sérelme nélkül javaslatba hozható. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

S mindezen szempontok felett, t. ház, mint az ég boltozata beborítja a földet, . . .

Ugron Gábor : Levegő az ! (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk ! Halljuk ! a jobboldalon.)

. . . úgy uralma alatt tartja összes reformműködésünket az a nagy szempont, amely újabb állami életünknek irányadó szempontja : a nemzet politikai egységének erősítése, és azt az elvet, hogy a nemzet különböző alkatelemeit a közös jogintézmények egysége által is össze kell forrasztani s ezen összeforrasztást első sorban a házassági, a családi intézményt szabályozó jog egységében kell érvényre emelni. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Megfeleltünk-e törvényjavaslatunkban ezeknek a szempontoknak, azt a törvényhozás tagjainak bírálata alá boesátjuk.

Ami magukat az alapelveket illeti, én kimerítőleg azokat jelenleg indokolni nem akarom. Az indokolás a ház elé van terjesztve. De legyen szabad, fogyatékosan bár, néhány nagy szempontot megérintenem, amelyek azokat legalább első tekintetre megvilágítják. (Halljuk ! Halljuk !)

Hogy a jogegységre szükség van, azt már azok is mutatják, amiket előhoztam. T. ház, én nem akarok az egyházak tanításának, álláspontjának bírálatába ereszkedni, nem hivatalom, nem is feladatom ; de legyen szabad kiemelnem azt, hogy a hitfelekezeti jogok rendszere, már az egyházak természeténél fogva, válaszfalakat emel és tart fenn az állampolgárok között, olyan válaszfalakat, amelyekről megengedem azt, hogy a vallási meggyőződés és lelkiismeret terén teljes jogosultságuk van, de a polgári jogintézmények terén nem lehet jogosultságuk, különösen nem oly jogrendben, mely minden polgárnak közös joga, a magánjog terén. (Helyeslés jobbfelől.) Van a hitfelekezeti jogokban, talán épen természetüknél fogva, valami kizárólagos ; csak saját felfogásukat, tanaikat és érdekeiket tartják szem előtt és a dolog természeténél fogva, midőn ilyen alapvető jogviszony felett szabályokat alkotnak és ítélnek, akkor úgy az akadályok rendszerében, mint a házasság megszűnésének kérdésében csak a saját tanaikat, felfogásukat, érdekeiket veszik figyelembe, azokat feltétlenül érvényesítik, és ha összeütközésbe jön velük valamely államérv, vagy más hitfelekezetek érdeke, vagy a család szilárdsága, a házasságok fennállása vagy leendő házasságok létrejövele, mindezeket feláldozzák önnön felfogásuknak, tanaiknak, érdekeiknek.

Nem tagadom, t. ház, azt, (Halljuk ! Halljuk !) hogy a maguk szempontjából és a maguk terén ezeknek az irányadó felfogásoknak teljes jogosultságuk van ; de kiemelem azt a nagy politikai érdeket, azt a nagy polgári érdeket, mely abban áll, hogy a jogintézmények ne az elkülönzésnek és elválasztásnak legyenek tényezői egy különben is annyira széttagolt nemzetnél mint a mienk, hanem az állam érdeke abban áll, hogy az állam jogrendje összeforrasztó elem legyen (Élénk helyeslés jobbfelől.) és így segítsen a nemzetnek politikai egységét társadalmi összeforrottság által emelni. (Helyeslés jobbfelől.)

A törvényjavaslatnak második alapelvét is röviden érintem. (Halljuk! Halljuk!) Nem elég, t. ház, egységes jogrendet létesíteni, hanem azt biztosítani is kell, és e biztosításnak más módja nincs, mint az egységes jurisdikció, és mint-hogy a jog állami, a bírászkodás is csak állami lehet. (Helyeslés.)

Ami a harmadik alapelvet, a kötelező formát illeti, (Halljuk! Halljuk!) volt alkalmam erről e házban nyilatkozni és nyilatkozom a törvényjavaslat indokolásában is. Itt csak azt emelem ki, hogy mi a kötelező polgári megkötés formáját választottuk azért, mert csak ez a forma az, mely az állami jogrend érvényesülését tisztán és határozottan kifejezi, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) csak ez a forma az, mely elkülöníti az állami és egyházi hatásköröket, megelőzi az összeütközéseket, a mely rendet, remélem : maradandó rendet teremt a házassági viszonyok terén, és ez a forma az, — és ezt nyomatékosan ki kell emelnem — mely az egyház szabadságának legjobban kedvez, (Helyeslés a jobboldalon.) mely kényes vagy kétértelmű helyzetektől az államot és az egyházakat is megóvja (Helyeslés jobbfelől.) és az egyháznak leginkább biztosítja a szabad működést saját terén, a vallás-erkölcsi élet körében. (Helyeslés jobbfelől.)

Más formák, megengedem : időleges rendezésül, megengedem : hosszabb vagy rövidebb átmenetül szolgálhatnak, de azokat a nagy szempontokat, melyeket beszédem elején érintettem, a kötelezőn kívül egyik megkötési forma sem képes teljesen kielégíteni. (Helyeslés jobbfelől.) Hiszen, hogy csak röviden reá mutassak, a kiegészítő polgári házasság intézménye maga egy nagy hibában szenved. (Halljuk! Halljuk!) Az államnak legnagyobb érdeke az, hogy minden házasság, mely állami törvény szerint létre jöhet, az állami rend szerint egyenlő jogi és erkölcsi értékűnek tünjék fel. És a kiegészítő polgári házasság intézménye, mely kötelezi az állampolgárokat, hogy a házasság megkötése végett előbb az egyház elé járuljanak, és csak ha visszautasítottak, köthessék meg a házasságot polgárilag, magában az állami jogrendben kettéosztja a házasságot, (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) kettéosztja úgy, hogy az állami jogrend szükségképen azt a fel fogást kelti fel az állampolgároknak, hogy kétféle erkölcsi értékű házasságok vannak : az egyik oldalon azok, amelyek

egyházilag megkötettek, ezek a teljes értékűek, a másik oldalon vannak a repudeáltak házasságai, akik házasságának maga az állam jogrendje is, minthogy csak kiegészítőképpen alkalmazza, kisebb erkölcsi értéket tulajdonít. (Élénk tetszés és helyeslés jobbról.)

Ugron Gábor : Amilyen eddig volt minden házasság !
(Mozgás jobbfelől. Halljuk ! Halljuk !)

A törvényjavaslat tárgyalása meg fogja mutatni részletesen, t. ház, azt, hogy mindazoknak a nagy alapelveknek, melyeket kiemeltem, a fakultatív megkötési forma sem felel meg, s bővebben ebbe most nem boesátkozom, csak azt az egyet említém fel, — és itt nem elszigetelve állok véleményemmel, mert minden egyház körében elsőrangú tekintélyek is vannak, akik véleményemet és a törvényjavaslat álláspontját osztják — hogy — amivel legjobban meg szokták támadni a kötelező polgári házasságot — még az egyházak helyzete tekintetében is sokkal előnyösebb az egyháznak, sokkal jobban biztosítja az egyház szabadságát, (Igaz ! Úgy van ! a jobboldalon.) és mindenek felett sokkal jobban biztosítja azt a nagy érdeket, hogy a két nagy köre az emberi létezésnek : — az állam és egyház — egymás mellett szabadon és harmóniában működhessenek. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

A jelen szabályozás körében, t. ház, alapelveként emelkedik ki a házasság megszűnésének kérdése is (Halljuk ! Halljuk !) A törvényjavaslat abból a felfogásból indul ki, hogy a házassági viszony természeténél fogva egész életre köttetik, egész életen át kell annak tartania.

Ezért a házasságot feltételhez és időhöz kötni nem lehet. De, t. ház, minden korok és minden idők tapasztalása azt bizonyítja, hogy a házasságok egyes esetekben összes belső erkölcsi alkatelemeikben úgy megromolhatnak, hogy egyetlenegy, sem társadalmi, sem erkölcsi, sem állami érdek, sem a házasfeleknek, sem a gyermekeknek, sem a családnak érdeke nem engedi azt, hogy az állam és a jogrend ez előtt szemet húnyjon, és helyes és elkerülhetetlen, hogy meg legyen jogilag engedve a belsőleg megromlott házasságoknak külső szétválasztása. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Ebben az álláspontban és eddig a pontig egyházak és állami törvényhozások mind kivétel nélkül egyetértének.

Törvényhozási szempontból, t. ház, nem a felbonthatatlanság áll szemben a felbonthatósággal, hanem a szeparáció intézménye áll szemben a felbonthatóság intézményével, (Ugy van ! Ugy van ! jobbfelől.) mert nincsen egyházi vagy állami jogrend, amely, ha elvetette a felbonthatóság intézményét, ne fogadta volna el a szeparációt. Az állami törvények rendszerint ugyanazon okokból ergedik meg, egyik az egyiket, másik a másikat. Pedig, t. ház, — megint engedelmet kérek, hogy csak érinthessek szempontokat — ha ezt a két intézményt szembeállítjuk, ezek abban egyeznek, hogy az életközösség a házaselekre nézve mind a két intézmény mellett teljesen megszűnik, jogok és köteleességek elenyésztek, vagyoni és minden egyéb viszony úgy lesz rendezve, mintha a házasság teljesen megszűnt volna. Marad tehát gyakorlatilag csak egy különbség a kettő között: hogy a szeparáció intézménye mellett fennmarad az új házasságra lépés akadálya, de semmi egyéb. Ez az, ami gyakorlatilag megkülönbözteti a szeparációt a felbontástól.

Már most, t. ház, e kettő között, minden nagy érdeket figyelembe véve, — hitfelekezeti szempontoktól teljesen eltekintek, mert állami rendről van szó — úgy kellett itélnünk és alapvető intézményként azt kellett a törvényjavaslatba beiktatnunk, hogy a házasság szigorúan meghatározott okokból ugyan, de felbontható. Elegendő-e, hogy e pontig mentünk el ebben, nincsen-e sok, nincsen-e kevés, a dolog természeténél fogva nehezen állapítható meg. Mi a szigorúbb felfogást fogadtuk el, és az a jogrend, amely ebben a törvényjavaslatban elő van tüntetve, jelentékeny szigorítást foglal magában a jelenlegi jogállapotokkal, a jelenlegi jogszabályokkal szemben. Alapelv az, hogy a házasság fel nem bontható, csak az egyik házastfélnek vétkessége alapján, (Halljuk ! Halljuk !) és ennek a vétkességnek be kell bizonyíttatnia. Ez egy szerencsétlenség, de az állam és a társadalom nagy érdeke azt kívánja, hogy amidőn ilyen bajokat orvosolni kell, a családi élet szégyenét és szerencsétlenségét kénytelenek legyenek magasabb érdekből bírói kogniczió és méltatás alá bocsátani. (Helyeslés jobbfelől.)

Elegendő-e, vagy kevés-e az, ami a törvényjavaslatban meg van állapítva, a t. ház fogja megbírálni; de mi

ügy fogtuk fel, hogy a felbontás intézményét nemcsak az a nagy állami érdek kívánja, amely tiszta és boldog családi életet akar, nemcsak az a nagy állami érdek kívánja, amely a házasságoknak erkölcsi épségét és jogi szilárdságát biztosítani akarja; de egyszersmind kívánja maguknak a feleknek, maguknak a gyermekeknek, magának a családnak érdeke is. Az utóbbiakról szólva, csak azt az egyet jegyzem meg, ami talán a legfőbb ok, hogy mindenki, vagy legalább legtöbben úgy fogják tekinteni a dolgot, hogy sokkal kisebb baj van abban, ha a gyermekek tudják azt, hogy szüleik házassága felbontatott, mint ha — mi annyi esetben megtörtént — naponként tanui lesznek a fel nem bontott, de lényegében megsemmisült házasság körében szüleik szegényének, bűnének; tanui és egyszersmind bírái lesznek azoknak. (Úgy van! Tetszés és helyeslés jobbfelől.)

Ez a javaslat, t. ház, hogy beszédem végéhez jussak, (Halljuk! Halljuk!) az állam és egyház közti viszonyt egészében új megoldás elé nem tereli, de kétségekívül szétválasztja a hatásköröket az állam és az egyház között a házassági viszonyok terén. Feltétele ez a szétválasztás annak, hogy mindegyik rend a maga körében szabadon és teljesen érvényesülhessen. Nincs semminemű hitelvi sérelem ebben a törvényjavaslatban. Hitelvi sérelem csak akkor volna, ha a törvény olyat parancsolna, amit valakinek vallási elvei tiltanak, vagy ha olyat tiltana a törvény, aminek megtételét valakinek vallási elvei parancsolják. (Általános tetszés és helyeslés.) A háznak alkalma lesz meggyőződni, hogy sem egyik, sem másik irányban a lelkiismereti szabadság megsértve nincs. (Élénk helyeslés és tetszés.)

De, t. ház, a mit itt erélyesen és határozottan érvényre juttatunk, az nemcsak a nagy állami érdek, nemcsak a családnak szilárdsága és erkölcsi épsége, de az a nagy nemzeti szempont is, (Általános helyeslés.) amelyre beszédem elején céloztam. Ezt a nagy nemzeti szempontot, uraim, a magyar törvényhozásban felesleges fejtegetni. (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Csak egyetlenegy, de egy szempontot azután határozottan kiemelek, (Halljuk! Halljuk!) és ez abban áll, hogy minden államnak, első sorban a mi államunknak elutasíthatatlan érdeke az, hogy polgárai közt a polgári jogrend

terén oly elválasztó falakat ne tűrjön, amely elválasztó falaknak nem a jogrendben, nem ezen a téren van hivatásuk érvényesülni, hanem tisztán és egyedül a lelkiismeret körében, (Általános helyeslés.) de itt azok érvényesítését teljesen szabaddá kell tenni, nem volna azonban még akkor sem teljesen szabad az az érvényesülés, ha pl. az állam az egyházi közegekkel, mint az övéivel akarna rendelkezni.

Vajay István : Ez abszurdum, képtelenség ! (Élénk mozgás és felkiáltások : Halljuk ! Halljuk !)

A jogegyenlőséget és jogegységet nemcsak ennek, de minden jogintézménynek létesítésénél mint alapelvet el kell ismernünk és a törvény elvei közé iktatnunk épp úgy, mint függetlenségét az állami jogrendnek a hitfelekezeti felfogásoktól, szabad érvényesülését az egyházaknak működésük igazi terén, a vallási élet körében. (Élénk helyeslés.)

Kétségekívül, t. ház, ennek a javaslatnak vannak ellenzői, és az politikai, törvényhozási vitákra fog alkalmat adni. A kormány azon a felfogáson van, — és ez követtetett a javaslat szerkesztésénél is — hogy ezen vitáknak nem kell szükségképen az egyház és állam küzdelmévé fajulniok. (Általános, élénk helyeslés.) Nem kell pedig azért, mert mi is és mindenki, aki ennek az intézménynek barátja, ismeri azt, hogy szét vannak választva a hatáskörök. A polgári jogrend körében az állam uralkodik. A vallási élet az egyházé.

Jól tudjuk, hogy némely egyház tanai szerint a házasság vallási intézmény is és minden egyház felfogása szerint a házasságnak vannak vallási oldalai, vannak benne vallási momentumok. Minden egyház feladatának ismeri azt, hogy a házasságnak ezt az oldalát, a vallási momentumot befolyása és gondozása alatt tartsa, és részünkről abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ezeknek a törekvéseknek nem kell szükségkép összeütközniök az állami jogrendszer feltétlen érvényesülésével, sőt minden állam szívesen látja azt, ha az egyházak a maguk terén befolyásukat, gondozásukat érvényesítik, (Úgy van ! Úgy van ! jobbfelől.) mert az állam, amelyben a család jogi szilárdsága és erkölcsi fensége nagy érdek, nem gátolja azt, ha a család és a házasság intézményét a vallási köteleességek is áthatják, és ha a család és

házasság intézményének épsége és erkölcsi magassága ezáltal is új biztosítékot nyer. (Élénk helyeslés.)

Ezért, t. ház, ezen a téren a törvényjavaslat teljesen szabadon hagyja az egyházak működését, és ezért mondhatom, hogy az emberi élet e két nagy körének: az államnak és egyháznak harmonikus közreműködése lehetséges, de akkor az egyházak részéről is azon méltányos és békülékeny felfogásnak kell érvényesülnie, amelyet mi tanúsítunk, (Élénk helyeslés.) és nem abban kell keresniök és találniok hivatásukat, hogy az állami jogrendnek a magaterén való érvényesülését híveik meggyőződésében és érzelmeiben megzavarják vagy aláássák. (Élénk helyeslés.) És mi — meg vagyok róla győződve — akármily nagy küzdelmek fejlődjenek ki e törvényjavaslat tárgyalásánál a törvényhozás termében, egyet bizonyára nem fogunk elfelejteni: azt, hogy ha, amint hiszem és remélem, a házasságjognak ilyenmű rendezése Magyarország jogrendjévé, marandandó jogrendjévé fog válni, a politikai viták természetével járó izgalmakat — nem a törvényhozás tagjaira mondom, hanem inkább azokra, akik ide nem tartoznak — ne feszítsük túl és ne fokozzuk szükség nélkül; (Élénk helyeslés.) mert bármi keletkezik vitáinkból, az állam törvénye és intézménye, annak jogi és erkölcsi értéke iránti vélelmenyt nem szabad és nem jó a népben előre megrendíteni. (Élénk helyeslés.) Erre jó gondolni, bármint vélekedik valaki.

Vajay István: Frázisnak fog bizonyulni az egész!
(Élénk felkiáltások: Halljuk! Halljuk!
Rendre!)

Elnök: Vajay képviselő urat kérem, hogy ne szóljon közbe. (Zaj.)

Azt hiszem, mindenki osztozni fog azon megjegyzésben, hogy ha ily intézmények létrejönnek, az állam és mindnyájunk érdeke tiltja azt, hogy a politikai vitákból több ingerültség és keserűség maradjon fenn, mint amennyit a politikai viták természete okvetlenül megkövetel. (Élénk helyeslés.)

Ezen okokból, t. ház, legyen szabad azt mondanom, hogy ajánlom a házassági jogról szóló törvényjavaslatot

(Élénk éljenzés.) és kérem a t. házat, méltóztassék azt tárgyalás végett az osztályok elkerülésével a jogügyi bizottsághoz utasítani. (Hosszantartó, zajos éljenzés jobbfelől.)

Még nagyobb ovációval fogadták, kivált az ellenzéken, gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter rövid előterjesztését, mely így szólt :

Gróf Csáky Albin : T. ház ! (Halljuk ! Halljuk ! Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Elnök csenget.) Kapcsolatban a házassági jogról szóló törvényjavaslattal, amelyet az igen tisztelt igazságügyminiszter úr épen most mutatott be a t. háznak, van szerencsém a magam részéről bemutatni egy törvényjavaslatot, (Irományok 523. sz.) amely a gyermekek vallásáról, illetőleg az 1868 : LIII. t.-cz. némely szakaszainak módosításáról szól. (Hosszantartó, meg-megújuló élénk éljenzés a bal- és szélsőbaloldalon ; felkiáltások : Miért nem helyesel a többség ? ! Zajos derűtség a szélsőbalon.) Kérem a t. házat, méltóztassék e javaslatomat kinyomatni, szétosztatni és első sorban a közoktatási, másodsorban pedig az igazságügyi bizottsághoz előzetes tárgyalás végett utasítani. (Hosszantartó éljenzés.)

A két törvényjavaslat, mint már előre be volt jelente, úgy terjesztetett elő, hogy életbeléptetésük egyidejűleg (junktív) fog történni.

Ezzel a kormány pontosan megfelelt ígéretének, hogy idevágó összes törvényjavaslatait az év vége felé benyújtja.

A HÁZASSÁGJOGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT BIZOTTSÁGI TÁRGYALÁSA.

Az igazságügyi bizottság 1893. december 18-án vette tárgyalás alá a házasságjogról beterjesztett törvényjavaslatot Teleszky István elnöklésével (helyettes elnök : Krajsik Ferencz ; h. előadó : Haviár Dániel). A tárgyalás megkezdése előtt az elnök előadta, hogy Polónyi Géza bizottsági tag nyíltlevelet intézett hozzá, melyben kifejti, hogy akadályozása miatt az ülésen meg nem jelenhetik, későbbre várta annak megtartását, az általánosan kötelező polgári házasság elvére fektetett törvényjavaslatot azonban elfogadja.

Szilágyi Dezső is felszólalván, kijelenti, hogy a törvényjavaslat elfogadása ügyét nem tartja pártügynek, hanem számít mindenkinek támogatására, aki a reform alapelvével egyetért.

Veszter Imre, Kőrösi Sándor, Wlassics Gyula, Barabás Béla, Mohay Sándor, Komjáthy Béla, Fabiny Teofil, Görgey Béla, Jellinek Artur, Chorin Ferencz, Mandel Pál, Matuska Péter és Bölöni Ödön felszólalása után a törvényjavaslatot általánosságban egyhangúlag, pártkülönbség nélkül elfogadták.

A részletes tárgyalás a következő év (1894.) január 3-án kezdődött.

Megkezdése előtt Polónyi Géza előrebocsátván, hogy az általános tárgyaláson nem lehetett jelen, kijelenti, hogy midőn a pártja által mindenkor vallott elvekhez híven az egyházpolitikai javaslatok támogatására határozta el magát, azon feltevésből indult ki, hogy a kormány teljesíteni fogja azon kötelességet is, melyet a ház határozata a katolikus autonómiai kongresszus egybehívása tekintetében számára megszabott. Amennyiben a kormány e kötelességének a javaslatok képviselőházi tárgyalásáig meg nem felelne, magatartása az egyházpolitikai javaslatokkal szemben lényegesen meg fogna változni. Kijelenti továbbá, hogy pártjának kardinális elve lévén a periodikus választás elvén felépült törvényhatósági önkormányzat, amennyiben az egyházpolitikai javaslatok egyes rendelkezései evvel az elvvel kollízióba jutnának s különösen a főispáni jogkört tágítanak, ily rendelkezésekhez nem járulhatna. Sajnálátát fejezi ki a fölött is, hogy az egyházpolitikai javaslatok előadásával még a bizottságban sem bízott meg az ellenzéki tagok egyike sem. Tekintettel arra, hogy a javaslat tüzetes indokolása még a mai napig sem jelent meg, kéri a részletes tárgyalás megkezdésének elhalasztását és idő engedését arra, hogy a törvényjavaslat beható tájékozódás és előkészület alapján kerüljön újra a bizottság tárgyalása alá.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter nem bocsátkozik a szóló általános fejtegetéseinek czáfolatába, mert nem akar újabb általános vitát provokálni. Csak a halasztási indítványra szorítkozik és megjegyzi, hogy a részletes indokolás legnagyobb része már a bizottsági tagok kezei közt van s a még hátralevő kis füzet is két nap múlva ki lesz osztva. Kéri, hogy a bizottság, ragaszkodva előbbeni megállapodásához, kezdje meg a részletek tár-

gyalását. A beterjesztendő indítványok teljesen objektív méltatásra számíthatnak részéről.

Haviár Dániel pártolja a részletes tárgyalásnak rövid időre való elhalasztását.

A bizottság, valamennyi tagjának szavazatával kettő ellen, mellőzi a halasztási indítványt.

A részletek tárgyalása éppen egy hónapig, febr. 3-ig tartott. Részt vettek benne Szilágyi Dezső igazságügyminiszteren és Teleszky előadón kívül: Polónyi Géza, Wlassics Gyula, Kőrösi Sándor, Veszter Imre, Jellinek Artur, Komjáthy Béla, Kajuch József, Barabás Béla, Matuska Péter, Mohay Sándor, Hódossy Imre, Chorin Ferencz, Fabiny Teofil, Neumann Ármin, Bölöni Ödön, Görgy Béla, Jovanovits István, Mandel Pál.

A tárgyalás folyamán fölmerült az a kérdés, hogy az uralkodó család tagjainak házassága, amennyiben erre nézve eltérések szüksége forog fenn, szintén szabályozást kíván. Ezt a kérdést függőben hagyták, valamint a Horvát-Szlavonországotra vonatkozólag fölveendő rendelkezések szövegezését is.

A függőben maradt két kérdés iránt Szilágyi a bizottságnak erre a célra egybehívott ülésén, febr. 2-án tette meg előterjesztését. Az előterjesztés csak a Horvát-Szlavonországotra vonatkozó rendelkezéseket foglalta magában. Polónyi ezeket is hiányosaknak találta, és azt, hogy Horvátországot külföldnek deklarálják, a közjogba ütközőnek. Kifogásolja továbbá az uralkodó család tagjainak házasságára vonatkozó rendelkezések hiányát. Ezért indítványozza, hogy a bizottság függessze föl tárgyalásait, míg az ígért előterjesztés teljes szövege előtte nem lesz. Indítványához Veszter Imre is csatlakozott. A bizottság mellőzvé az indítványt, Polónyi és Veszter kisebbségi véleményt jelentettek be. Polónyi azonban bizalmatlansági indítványt is tett a tárgyalás folyamán Szilágyi ellen; s minthogy ez hasonló sorsban részesült (Polónyi egymaga szavazta meg): bejelentette, hogy különvéleményt is fog előterjeszteni.

A horvát házassági joggal való viszonyosság kérdésében a bizottság Szilágyi indítványára a fölveendő új szöveg élére beiktatni határozta az 1868:XXX. t.-cikkre való hivatkozást és elfogadta Haviár Dániel módosítását, hogy a *honos* szó helyett *állampolgár* legyen a szövegben.

Ezután Szilágyi kinyilatkoztatta, hogy az uralkodóház tagjaira vonatkozólag a törvényjavaslat tárgyalása folyamán teszi meg javaslatát s ennek a bizottsághoz való utasítását fogja kérni. Javaslata a következő elvek alapján fog állani:

1. a királyi ház tagjainak házassága érvényes, ha Magyarországon a magyar törvényeknek, Ausztriában az ausztriai törvényeknek megfelelően kötött;

2. a királyi ház tagjainak házasságához a király beleegyezése szükséges:

3. a házassági akadályok alól, amennyiben ennek helye van, a király ad felmentést;

4. a királyi ház tagjainak Magyarországon kötendő házasságánál polgári tisztviselő a m. kir. miniszterelnök, akadályoztatása esetében a király által kijelölt m. kir. miniszter;

5. a királyi ház tagja különös meghatalmazott által is köthet házasságot.

A miniszter eme nyilatkozatának a jelentésbe való fölvételét határozta el a bizottság.

A JELENTÉS BENYUJTÁSA. HÁZSZABÁLY-VITA.

Élénken tükrözik a képviselőház hangulatát, mely a házassági jogi reform nyomában keletkezett s a parlamenti helyzet éles ellentéteit a jelentés benyújtásának körülményei.

Február 6-át írunk. A képviselőház ülésének elején a bizottsági jelentések során következik az igazságügyi bizottság előterjesztése.

Perczel Béni jegyző: Teleszky István, az igazságügyi bizottság előadója! (Fölkiáltások. Nagy mozgás. Halljuk! Halljuk! Teleszky István elfoglalja az előadói széket. Hosszantartó, többszörösen megújuló éljenzés. Elnök csenget.)

Teleszky István előadó: T. ház! (Hosszantartó, meg-megújuló éljenzés jobbfelől és a szélsőbal több padján.) Az igazságügyi bizottság a házassági jogról szóló, előzetes tárgyalás és véleményadás végett hozzá utasított törvényjavaslatot letárgyalta. Van szerencsém a bizottság jelentését (Irományok 588. sz.) mellékleteivel együtt, ezek között Polónyi Géza és Veszter Imre képviselő urak (Éljenzés a szélsőbal több padján s balfelől. Zajos

derültség jobbfelől.) kisebbségi véleményével, valamint Polónyi Géza képviselő úr különvéleményével együtt bemutatni. Egyúttal kérem, méltóztassék a jelentésnek és mellékleteinek kinyomtatását és szétosztását, valamint a házszabályok 114. §-a értelmében azt is elhatározni, hogy a törvényjavaslat annak idején osztálytárgyalások mellőzésével tűzessék napirendre, (Fölkiáltások a szélsőbal több padján s balfelől: Nem lehet! Zajos felkiáltások jobbfelől: Hogyne lehetne?! a tárgyalás napja pedig később határozottassék meg. (Hosszas, meg-megújuló éljenzés jobbról.)

Ugron Gábor, az ülészak közeli bezárását tekintve, kéri, hogy az osztályokban való tárgyalás és a napirendre tűzés ügyében való határozat mellőzésével a ház most csak a jelentés kinyomtatása és szétosztása iránt döntsön.

Erre Szilágyi Dezső igazságügyminiszter szólalt föl:

Szilágyi Dezső T. ház! (Halljuk! Halljuk!) Ugron Gábor képviselő úr indítványára csak azt jegyzem meg, hogy az a határozat, melyet a bizottság előadója javaslatba hozott, nem a napirend megállapítására vonatkozik, hanem egyszerűen határozás a felett, vajjon a jelentés közvetlen tüzetik-e ki a házban való tárgyalásra vagy pedig az osztályokhoz utasíttatik-e. (Úgy van! Úgy van! jobbról.) Ennélfogva a képviselő úr minden okoskodása, mely abból volt levonva, hogy a napirendet a következő ülészak számára a megelőző ülészakban megállapítani nem lehet, tökéletesen alapteljes. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ellenben az előadó úr indítványa szorososan a házszabályok rendelkezéseiben gyökerezik, mert az előadó úr a 114. §-ra hivatkozott, mely egyenesen és kötelezően rendeli, hogy midőn valamely állandó vagy szakbizottság a ház elé terjeszti jelentését: a miniszter vagy a bizottság előadója indítványozhatja, hogy a kérdés az osztályok mellőzésével egyenesen a házban való tárgyalásra tűzessék ki napirendre. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

A házszabályok tehát megjelölik, mikor kell ezt az indítványt tenni, s ezen indítvány most megtétetett a házszabályok értelmében, és az előadó úr egyenes felszólalásában az foglaltatik, hogy a napirendre tűzés iránt később

történik intézkedés, azaz később határozza meg a ház, mely napon lesz a jelentés napirendre tűzve. Ennélfogva kérem a t. házat, méltóztassék ezen, a házsabályoknak megfelelő indítványt eldönteni, és pedig azon értelemben, amint az előadó úr indítványozta. (Zajos helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)

Gróf Apponyi Albert : A házsabály szelleme szerint az egyik ülészak nem prejudikálhat a másiknak a tárgyalás módja iránt. Kéri a házat az ügynek és az országnak érdekében, tartózkodjék mindentől, ami nehezítené a higgadt és nyugodt tárgyalást. Ha elutasítja kérésüket a ház, ezzel az első lépés az erőszakoskodás terén megtörténik. Ne folytassák — úgymond — ezt a tárgyalást olyan rossz auspicziumok közt, aminők közt az megindulni látszik.

Polónyi Géza az előadó javaslatát pártolja.

Elnök (báró Bánffy Dezső) megjegyzi, hogy ezelőtt pár percczel határozta el a ház két jelentésnek az osztályok mellőzésével való tárgyalását.

Eötvös Károly : A házsabály ez esetben tiszta és világos. Nem szükség szellemeket idézni. Tartsuk meg a házsabályt ; ez a nyugodt és tárgyilagos vita első föltétele.

Horánszky Nándor : Ugron a házsabály alapján áll, midőn az előzetes kérdést fölvetette és szavazás alá kívánja bocsátani. Ez megfelel a fennforgó precedenseknek, s így a ház első sorban a felett határoz : ma kíván-e dönteni a kérdésben, vagy későbbre tartja fenn a döntést.

Itt újra szót emelt Szilágyi Dezső :

Szilágyi Dezső T. ház ! (Halljuk ! Halljuk !) Magam is azon nézetben vagyok, hogy az objektív vita úgy a jelen kérdésben, mint különösen a törvényjavaslat érdemében nagyon óhajtható, s legyen szabad remélnem gróf Apponyi Albert t. képviselőtársamtól, hogy az objektivitást nem abban az értelemben veszi, amelyben mai felszólalását tartotta. (Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj balfelől.)

Gróf Apponyi Albert : És a t. többség magatartása kifogástalan ! (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Polónyi Géza : Objektivitásról jobb lesz nekünk nem beszélni ! (Élénk tetszés a szélsőbaloldalon.)

Polónyi képviselő úrnak csak annyit jegyzek meg, (Halljuk ! Halljuk !) hogy neki lehet szokása és törekvése magát velem összekapcsolni, de én ez összekapcsolást mindig kénytelen vagyok elutasítani. (Élénk tetszés jobbfelől.)

Ami már most Horánszky Nándor t. képviselő úr nézetét illeti, hogy a fennforgó kérdést ketté kell osztani, ez nem áll, mert akkor a házszabályok minden intézkedése halomra lenne döntve, ami a legtöbb kérdésben a vitát korlátolja vagy kizárja, mivel akkor mindig lehetne illuminált vitát folytatni a felett : alkalmazhatjuk-e a szabályt vagy sem, s azután a felett : alkalmaztassék-e ezen szabály vagy sem. (Zaj balfelől. Egy hang : Csak az időpontról van szó !)

Engedelmet kérek, Ugron Gábor t. képviselőtársam teljes meggyőződése szerint szavazhat, mert amidőn fel-tétetik a kérdés, hogy elhatározza-e most a ház azt, hogy az osztályok mellőzésével fog napirendre kitűzetni a jelen-tés : azok, akik azt hiszik, hogy ily határozathoz a ház, tekin-tettel az ülészak lehető bezárására, helyesen nem nyúlhat, egyszerűen »nem«-mel fognak szavazni. (Helyeslés a jobb-oldalon. Ellenmondások a baloldalon.)

A házszabályok minden intézkedése, mely a vitát kizárja vagy korlátozza, tökéletesen mellőzhető s halomra dönthető volna, ha a kérdésnek ilyenemű kettéválasztását inaugurálnók ; különben is annál kevésbbé van ennek helye, mert hiszen — amint méltóztattak hallani — a ház ilyenemű határozatot a mai ülésben már hozott is.

Mindezeknél fogva azt kérem, hogy nem választva ketté a kérdést, egyszerűen az előadó indítványát méltóztassék szavazásra bocsátani. (Zajos helyeslés a jobb- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások : Szavazzunk ! Nagy mozgás a baloldalon.)

Sághy Gyula felszólalása után, aki Ugron indítványát védte, Justh Gyula és Hoitsy Pál is ajánlották a kérdésnek ketté osztását. Az elnök megfelelően ennek a kívánságnak, az első kérdést,

hogy a ház most határozzon-e, kitűzte szavazásra, s a többség ily értelemben döntött.

Ugron e határozat után kijelentette, hogy nem kíván indítványt tenni az osztályokhoz való átküldés iránt.

Ez megint szólásra indította Szilágyi Dezsőt:

Szilágyi Dezső T. ház! (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Nehogy ebből a felszólalásból az legyen következtethető, hogy most, a kérdés föltevése pillanatában még indítványtételnek helye lehetett volna, (Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) figyelmeztetnem kell arra, hogy a vita be van zárva, a kérdés szavazás alá van bocsátva és a t. ház kívánsága szerint két részre osztva, itt tehát semmi további indítványnak helye nem volt. (Élénk helyeslés jobbról. Zaj a szélsőbaloldalon.)

Ezzel szemben Polónyi szólt még, mire az elnök a második kérdés fölött is elrendelvén a szavazást, nagy éljenzés közben az előadó javaslatát elfogadottnak jelentette ki. A nagy színjáték első felvonása véget ért.

Nyomban ezután a király leirattal berekesztette az ülészakot s egyszersmind a következőt február 8-ára összehívott-nak nyilvánította.

A GYÖKERES SZABÁLYOZÁS. TÖRVÉNYJAVASLAT A HÁZASSÁGI JOGRÓL.

A) A KÉPVISELŐHÁZBAN.

I. ÁLTALÁNOS TÁRGYALÁS.

A házassági jogról szóló törvényjavaslat általános tárgyalását 1894 február 19-én kezdte meg a képviselőház roppant érdeklődés közepett. Az utczára is, a Ház üléstermére is a nagy esemény nyomta rá bélyegét. Kívül rengeteg nép várta az érkező politikusokat. A Sándor-utczában ember ember hátán állott, úgy hogy kocsin is csak lassan, lépésről-lépésre lehetett a Házhoz jutniok. A gyalogjárókat a rendőrök nagy serege igyekezett,

de hasztalanul, szabaddá tenni. A kormány tagjait, valamint pártja és a reformok mellett küzdő függetlenségi párt korifeusait zúgó éljenek kísérték a Ház kapujáig. Útjuk diadalút volt. Az egyházpolitikai reformokat ellenző ismertebb politikusok pedig a népkegy változását bőséges lehurrogásokban érezhették.

Az ülést báró Bánffy Dezső elnök nyitotta meg d. e. 10 órákor.

A kormány részéről jelen voltak : Wekerle Sándor miniszterelnök, Hieronymi Károly, Szilágyi Dezső, Lukács Béla, gróf Csáky Albin, gróf Bethlen András, báró Fejérváry Géza miniszterek. A ház szokatlanul népes volt. Az ülés egész képén a történeti mozzanat rezgése áradt el. Érezhető volt ez akkor is, mikor a napirend előző pontjainak elintézése után az ülés főtárgya következett.

Báró Bánffy Dezső elnök : Csendet kérek, tisztelt Ház ! (Halljuk ! Halljuk !)

Tisztelt Ház ! Napirend szerint következik az igazságügyi bizottság (Élénk éljenzés jobbfelől.) 588-ik számú jelentése a házassági jogról szóló törvényjavaslat tárgyában.

A jelentés felolvasottnak tekintetvén, az előadó úr fog szólni. (Felkiáltások : Helyre ! Helyre !)

Teleszky István, az igazságügyi bizottság előadója, alapos történeti áttekintés után összegezte azokat az érveket, melyek az igazságügyi bizottságot vezették a házasság kötelező polgári formájának elfogadásában.

A házassági jogról szóló törvényjavaslatnak főleg jogi szempontból való méltatására hivatott igazságügyi bizottság nem hagyta figyelmen kívül, úgymond, a javaslatnak kiváló politikai horderejét sem, s úgy találta, hogy a javaslat a házasság fontos intézményét a kor követelményeinek megfelelően szabályozva, a különböző vallásfelekezetű és nemzetiségű honpolgárok nemzeti egységének erős védbástyáját, a jogegyenlőséget fogja létesíteni. Úgy találta a bizottság, hogy a törvényjavaslat a kapcsolatos egyházpolitikai kérdések helyes megoldása végett is szükséges olyan reformeszmét valósít meg, melyre a magyar nemzet megérett s melynek törvénybe iktatása századunk egyik kimagasló vívmánya, államiságunk évezredes megünneplésével egybeeső

végrehajtása pedig a nagy nemzeti ünnepnek a magyar nemzet törvényhozása által emelt igazán méltó, maradandó emléke fog lenni.

A törvényjavaslat tárgyalása során előterjesztett kisebbségi és különvéleményről megjegyzi, hogy mindkét kérdés, mely abban érintve van, fölvetetett már előbb, jelesen a törvényjavaslatot előkészítő azon szakbizottságokban is, amelyeknek üléseiben, mint egyik tag, az előadó is részt vett.

A törvényjavaslat e kérdések mellőzésével azért terjesztett be, mert ezek nélkül is kikerekített egészlet tesz, és mert e kérdések külön törvényben is megoldhatók.

Nem követtetett tehát olyan eljárás, amely, mint a kisebbségi vélemény állítja, veszélyes precedens lehetne. Annak kisebbségi vélemény alakjában való bejelentése pedig, hogy a törvényjavaslat a királyi ház tagjainak házasságára vonatkozólag intézkedéseket nem tartalmaz, bátran el is maradhatott volna, mert ez mind magából a törvényjavaslatból, mind a bizottság jelentéséből kitűnik.

Véleménye szerint nem az igazságügyminiszter eljárása ellenkezik a házszabályokkal és a parlamenti gyakorlattal, hanem a kisebbségi vélemény, amely azonban ártalmatlan voltánál fogva veszélyes precedenst aligha fog alkotni.

A bizalmatlansági szavazatot tárgyzó különvéleményhez, melynek indokolása a teljes ülésre lőn fentartva, az indítványozó képviselőkön kívül az igazságügyi bizottságnak egyetlen tagja sem járult hozzá. Hibát követne el, úgymond, ha ennek konstatálásán túlmenve, a bizalmatlansági szavazat ellenében védelembe kívánná venni Magyarország igazságügyminiszterét, akit megvéd ennek a nemzet nagy zömétől pártkülönség nélkül méltó lelkesedéssel fogadott reformtörvényjavaslatnak előterjesztése.

Szónoklatának befejező része így szól: Mikor a nemzet ezt a nagy örökséget elfogadja, akkor nem feledkezhetik meg a végrendeleti végrehajtók érdemdíjazásáról sem; teljesítenie kell lovagias jelleméből folyó kötelességét: az elismerés koszorújával kell jutalmaznia Deák Ferencz végrendeletének végrehajtóit, a magyar kormányt, különösen annak elnökét... és akinek a végrendelet végrehajtása körüli nehéz teendők jutottak osztályrészül: Magyarország igazságügyminiszterét!

Az előadói beszéd után Polónyi Géza, mint a különvéleménynek beterjesztője, mondta el beszédét, s annak végén a következő határozati javaslatot nyújtotta be :

»A képviselőház utasítja a kormányt, hogy a házasság vagyoni viszonyait és a gyermekek törvényességét szabályozó törvényjavaslatot haladéktalanul terjeszse elő.«

Majd Veszter Imre szólalt fel, a nemzeti pártból, a törvényjavaslat védelmére, párhiveinek gyakori zajongása és a szabadelvűek sűrű tetszése közben.

Wlassics Gyula azokat az érveket czáfolta, melyekkel a kötelező forma ellen harcolnak. A szükségbeli házasság ismét csak átmeneti korszakba vezetne, amely után megint a jelen helyzet ismétlődnék. Hivatkozott Horvát Boldizsarra és Deák Ferenczre, mint akik szintén ellenezték a fakultatív formát.

Wlassics után a nemzeti párt vezére, gróf Apponyi Albert szólott. A kötelező formát ezidőszerint nem fogadja el, s a végrehajtás iránt nagy kétségei vannak. Az állami anyakönyvvezetés, meggyőződése szerint, csak a hivatalos szervezet kereteiben oldható meg ; a községek erre nem valók. Ámde maga a kormányi előterjesztés kénytelen bevallani, hogy a hivatalos szervezet a maga egészében szintén nem alkalmas erre. Épp azért az általános állami anyakönyvek ezidőszerint be nem hozhatók. Beszéde végén a következő határozati javaslatot terjeszti elő :

»A törvényjavaslat visszautasíttatik az igazságügyi bizottsághoz, hogy annak III. fejezetét a következő alapelvek szerint dolgozza át és egyszersmind a többi fejezeteknek ezáltal érintett rendelkezéseit azokhoz képest módosítsa :

A házasság rendszerint a lelkész előtt kötendő, vegyes házasságok bármely felekezet lelkésze előtt köthetők. Ha a lelkész — vagy vegyes házasságoknál a lelkészek egyike — olyan egyházi akadály miatt, mely az állam házasságjogában nem létezik, a házasságkötésnél közre nem működhetik, vagy közreműködését bármely okból megtagadja, a házasság polgári hatóság előtt köthető. Polgári hatóság előtt kötendő azoknak házassága is, akik a bevett felekezetek egyikéhez sem tartoznak, vagy akik olyan hitfelekezetnek tagjai, mely házasságkötési közegekül elismert lelkészekkel nem rendelkezik.

A minden honpolgárra nézve érvényes egységes házassági jognak és állami házassági bíraskodásnak elve érintetlenül

marad.« Beadják: gróf Apponyi Albert, gróf Bethlen Bálint, Kovács Albert, Désy Zoltán, Bottlik Lajos, Bánó József, Horánszky Nándor, Melezer Géza, Szentiványi Árpád, Purgly János, Lázár Árpád.

A vita harmadik napján a függetlenségi és 48-as párt elnöke, Justh Gyula beszélt, mint a párt hivatalos szónoka.

A polgári házasság behozatala hazánkban szükséges nemcsak azért, úgymond, mert másként keresztény és nem keresztény, különben egyenjogú polgártársaink egymással házasságra nem léphetnének, ha csak vallásukat meg nem változtatnák, vagy az országból ki nem költözködnének; hanem főleg azért is, mert a házassági jogszabályoknak és a házassági ügyekben való bíraskodásnak különfélesége számtalan jogi bonyodalomra szolgáltat okot. Ezen a bajon pedig gyökeresen csak úgy lehet segíteni, hogyha az állam a házasság jogi viszonyait, a házasság megkötésének formáját és a házassági ügyekben való bíraskodást egységesen, törvény által szabályozza.

Jól rendezett állami élet még csak nem is képzelhető ott, hol a társadalom alapját képező családnak és a család első alakulásának, a házasságnak jogviszonyai egységesen szabályozva nincsenek. A most tárgyalás alatt lévő törvényjavaslat helyesen, a különböző vallásfelekezetek érdekeinek lehető kímélésével oldja meg a kérdést, ugyannyira, hogy a javaslat ellen, nézete szerint, épen felekezeti szempontból lehet a legesekélyebb ok aggodalomra. A javaslat nem érinti a hitelveket. Az állam megköveteli azt, hogy a családalapító házasság az ő közege előtt köttessék meg jogérvényesen, de nem ellenzi, hogy a polgári hatóság előtt jogérvényesen megkötött házasság egyházilag is megköttesék. A felbontást megengedi ugyan, de csak a legsúlyosabb esetekben, hanem azért nem lesz kötelező a felbontás kérése a házasságra, hogyha az hitelveibe ütközik, mert a javaslat megengedi azt, hogy a felbontás helyett a házasság csupán az ágytól és asztaltól való elválasztást kérhesse.

Ha mindezekhez hozzáveszi még, hogy a törvényjavaslatnak törvényerőre emelkedése esetén meg fog szünni a vallásnak a házasság felbontása céljából való csereberélése, valóban nem tudja felfogni a katolikusok egy részének aggodalmát a kötelező polgári házasság behozatala ellen. Hiszen be van az hozva oly államokban is, amelyekben a lakosság csaknem kivétel nélkül

katholikus, és a lakosságnak vallásos érzülete azáltal a legcsekélyebb mértékben sem lazult meg.

Beszédét ezekkel a szavakkal végezte: Én is jó katolikusként tartom magamat, és megvallom, hogy a tervbe vett reform által egyházam érdekeit sértve nem látom. De ha egyházam érdekei szembeállanak is hazám érdekeivel, egy pillanatig sem haboznám, mint jó magyar ember, egyházam érdekeit hazám érdekének alárendelni. Elsősorban vagyok magyar és csak azután katolikus. Lelkembe mélyen bele vannak vésve a költőnek fenkölt szavai: »A haza minden előtt.«

Ezután Hieronymi Károly belügyminiszter igyekezett eloszlatni a végrehajtás tekintetében támasztott aggodalmakat.

Már Justh Gyula rámutatott arra, hogy Franciaországban az állami anyakönyvvezetés a maire-ekre van bízva ma is, sőt a községekre biztatott 1792-ben, tehát amikor Franciaországban a közigazgatás bizonyára nem volt még oly állapotban, mint van ma. A dolog illusztrálására csak azt hozza fel, hogy ma Franciaországban 36.000 község van, ezek közt száznál kevesebb lakóval bíró 268. Mindezek szabadon választják maire-jeiket, a maire-i állás semmi néven nevezendő kvalifikációhoz, még ahhoz sincs kötve, hogy írni-olvasni tudjanak, és Franciaországban mindamelllett az anyakönyvvezetés egészen hibátlanul működik.

Justh Gyula rámutatott arra is, hogy másutt szintén be van hozva az állami anyakönyvvezetés. E tekintetben különösen érdekes Poroszország poseni tartománya, mert viszonyai sokban hasonlók a mi viszonyainkhoz. Már pedig Posenben egészen hibátlanul funkcionál az állami anyakönyvvezetés olyan szervezet mellett, amilyent az előterjesztett törvényjavaslat ajánl.

A kultúrára nézve egyik jelző az, hogy a népesség hány százaléka tud írni-olvasni. Hogyan állunk e tekintetben? Magyarországon átlag tud írni és olvasni a lakosságnak 60%-a; Franciaországban 62%, Posenben nem egészen 61%. E kritérium azt mutatja, hogy nem állunk ezen országok mögött, amelyekben pedig az állami anyakönyvvezetés hibátlanul funkcionál.

Kifejti tüzetesen, hogy mikép véli az állami anyakönyvvezést megvalósíthatónak, továbbá a költségkérdést. Az Apponyi javasolta módrról az a véleménye, hogy sem arra nem alkalmas, hogy az állam hatalmát biztosítsa az egyházakkal szemben;

sem arra, hogy ezen kérdés, amely már úgylis olyan régen napirenden van, egyszer a napirendről végleg lekerüljön; hanem igen is alkalmas arra, hogy újabb konfliktusok egész légióját támaszsza.

A kormány — úgymond — nem akar az egyházakkal és a felekezetekkel háborút. Hajlandó támogatni azt a törekvést, hogy a katolikus autonómia-ügy létesüljön és hajlandó megtenni a protestánsoknak jogos kívánságait és óhajait. De hogy azután az egyházak és az állam közt meglesz-e a béke, az nemcsak az államon múlik, hanem az egyházakon is. Hogy meglegyen az a béke, kölcsönös jóakaratra van szükség. Abban a meggyőződésben, hogy ez a törvényjavaslat a kormány részéről ennek a békés együttélésnek lehetőségét megadja, kéri a Házat a törvényjavaslat elfogadására.

A negyedik napon Szilágyi Dezső igazságügyminiszter mondta el a következő beszédét:

Szilágyi Dezső Tisztelt Ház! (Hosszantartó mozgás. Zajos felkiáltások: Halljuk! Halljuk!) A tisztelt Ház bizonyára fel fog menteni attól, hogy azok után, amik az utolsó napokban elmondattak, annak a tételnek czáfolatával foglalkozzam, amelyet Szacsvey Sándor tisztelt képviselő ur felállított, hogy amidőn ezen nagy és kétségkívül következményeiben jelentékeny politikai reform e házban tárgyalatik, a párt-orthodoxiának szempontja döntsön. Mert ez a reform Magyarország minden szabadelvű emberének pártolására számít, (Élénk helyeslés jobbfelől.) és én, tisztelt Ház, nem is ereszkedem bővebb érvelésekbe, (Halljuk! Halljuk!) hanem hivatkozom azon kimerítő és hatalmas érvelésre, amelyet Justh Gyula képviselőtársam (Élénk éljenzés a szélsőbaloldalon és a jobboldalon.) a napokban ép e szempontból elmondott. (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Főleg foglalkozni akarok azzal az egyetlen ellenindítvánnyal, amely nyomatékosan kifejezi azt, hogy a jelen törvényjavaslat egyik alaptételének, de ezzel a kormánypolitika és ezen nagy és szabadelvű reform egyik lényeges alapelvének visszavetésével az ország egyetemes érdekében egy más, a mienkkel lényegesen ellentétben álló politika követését ajánlja a tisztelt Háznak. Ebben a vitában, de másban is, követni

fogok két maximát, melyet gróf Apponyi Albert tisztelt képviselőtársam is felemlített. Az egyik abban áll, — és ez kell, hogy minden képviselő maximája legyen a vitában, ha bízunk ügyének igazságában és az országra üdvös voltában — hogy a dologra és a dolognak tárgyi elemeire helyezze felszólalása súlyát; a másik az, — ami úgy ennél, mint minden nagy reformnál az első és főkérdés — hogy megfelel-e az ország egyetemes nagy érdekeinek, egyetemes szükségének; és ez, elismerem nyíltan, minden más szempont felett áll. Vegyük tehát ezt a bírálatnak első és döntő mérvű alapjául. (Helyeslés.)

Mielőtt erre rátérnék, tisztelt Ház, legyen szabad nekem is két, bár nem nagyon jelentékeny állítást az útból elhárítanom, melyek a fenforgó nagy reform tárgyilagos méltatását gátolják.

Az egyik, kisebb jelentőségű állítás, melylyel ismételve találkoztunk, abban áll, hogy ez a párt a kormány vezérlete alatt 1890-ben az elkeresztelési vita alkalmával a polgári házasság intézményét leszavazta. Ismételve találkoztunk azzal az állítással is, hogy a kormány — és gondolom, első-sorban engem méltóztattak érteni — és a párt is legújabb időkhöz mindig azt hirdette, hogy a házasságjogot csak a családjoggal együtt lehet előterjeszteni, ma pedig az ellenkező álláspontot valljuk. Megvallom, tisztelt Ház, a reform lényegére egyiket sem tartom döntőnek, de egyik ellenvetést sem tartom valóznak és igazságosnak.

Hogy a kisebbel, a jelentéktelenebbel kezdjem, tévedés az, mintha valaha én, vagy akárki társaim közül, azt állítottuk volna, hogy a házassági jogot külön nem lehet előterjeszteni, csak a családjog többi részeivel kapcsolatban. Olvassák el ismételt nyilatkozataimat, nem ezt mondtam és nem ezt ajánlottam a Háznak figyelmébe, hanem azt, hogy a házassági jog kiegészítő része lévén a családjognak, azt helyesen csak együtt, összhangban annak többi részével lehet kidolgozni, de ha a többi rész figyelembevételével lett kidolgozva, akkor külön előterjeszteni mindig lehet. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ez az, amit mondtam.

A másik állítás, amely jelentékenyebb volna, az, hogy ezen párt 1890-ben leszavazta Irányi Dániel boldogult

képviselőtársam indítványa alkalmával a polgári házasság intézményét. Ez, tisztelt Ház, nem történt.

Ugyanabban a vitában — hiszen már ki is keresték, fel is olvasták nem egyszer — nyilatkoztam én is a házassági jog reformjáról és egyenesen ezen nyilatkozatomra hivatkozva, azt mondtam, hogy ne fogadják el azt a határozati javaslatot, amelyet Irányi képviselőtársam előterjesztett, mert ami az egyházpolitika általános irányát, tudniillik a vallásszabadságot és az azzal kapcsolatos kérdéseket illeti, azokra nézve a kormány, mint nyilatkozatai is tanúsítják, úgyis abban az irányban működik. A házassági jogra nézve pedig kijelentettem, — és e kijelentésre jogosítva voltam — hogy mi egységes állami házasságjogot akarunk, amely kiterjedjen felekezeti tekintetek és akadályok nélkül minden állampolgárra, akarunk állami bíraskodást és nélkülözhetetlennek tartjuk a házasság megkötésének polgári formáját. De igazuk van, nem jelentettem ki, hogy a megkötés kötelező polgári formáját fogom javaslatba hozni.

Ugron Gábor: Akkor még ellenkező véleményen volt! (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.
Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Én sohasem veszem magamnak azt a jogot egyetlen egy képviselő irányában sem, hogy a sziveket és veséket vizsgáljam, amint azt Ugron Gábor képviselő úr teszi, (Derűltség jobbfelől.) és megelégszem minden képviselőtársam nyilvánosan, politikai felelőssége alatt elmondott nyilatkozatának vizsgálásával. De megmondom Ugron Gábor képviselő úrnak mindkét okot, hogy miért nem ajánlottam annak idején a tisztelt Háznak, hogy egy onnan jövő (a szélsőbaloldalra mutat) határozati javaslatot elfogadjon, bár mindenki ismerte meggyőződésemet, és az a határozati javaslat a mi irányunkkal is egyezett. (Halljuk! Halljuk! Mozgás a szélsőbaloldalon.)

Az első ok az volt, hogy nincs helye annak, hogy e székben egyéni vélemény mondassék el, amire önök amúgyse kíváncsiak; de a miniszteri székben tett nyilatkozat kormány-nyilatkozat, és ily kérdésben, ha megvan is az illető miniszternek a határozott álláspontja, mindaddig nem tehet nyilatkozatot, míg arra nézve az egész kabinet megállapodásra

nem jutott; (Élénk helyeslés jobbról.) mert nem lehet a Házat ahhoz szoktatni, hogy a tett nyilatkozatokra utólag az mondassék: e nyilatkozatok a miniszternek csak egyéni nyilatkozatai voltak. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Hosszantartó mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.)

Ami a második okot illeti, hogy tudniillik miért kértem akkor a Házat, hogy ne kösse meg a kormányt határozati javaslattal, meg kell jegyeznem, — s azt hiszem, hogy tisztelt képviselőtársaim ebben velem egyetértenek — hogy egészen más az, ha egy határozati javaslatot az ellenzék javaslatba hoz, és más és több az, ha azt a kormány elfogadja. (Élénk mozgás és derűtség a bal- és szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Igaza van! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.) Nem mintha nem állana mindegyik egyaránt a teljes őszinteség kötelezettsége alatt, nem mintha egyaránt nem állapítana meg mind a kettőre nézve politikai kötelezettséget; de ha némelyek a tisztelt túlsó oldalról e különbség iránt még homályban vannak, azokat emlékeztetem arra, amit gróf Apponyi Albert tisztelt képviselő úr e házban 1892-ben, és pedig helyesen mondott. Amikor ugyanis mi a kötelező polgári formát bejelentettük, tisztelt képviselőtársam azt mondotta: önök a saját felelősségükre vállalják el ezt az obligót; én nem tudom, össze van-e csoportosítva minden tényező, amelyektől annak sikeres keresztülvitele függ, ezt nem tudom megítélni, önökre hagyom a felelősséget, mert kormánynak másképen, mint ebben a tudatban obligót vállalni nem szabad. Ebben érezhetik tehát tisztelt képviselőtársaim a különbséget, és bocsássanak meg: ha a kormány óvatosan és kötelességérzettel teszi meg nyilatkozatait, ezért nem lehet őt ilyen gyanúsítással illetni. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

Ez az, tisztelt Ház, amit önérzetünkben folyólag megmagyarázni akartam, de egész nyíltsággal kijelentem, hogy ezt a fenforgó nagy kérdésre és annak sorsára nézve döntőnek nem tartom. (Helyeslés jobbfelől.)

És most rátérek gróf Apponyi Albert tisztelt képviselőtársamnak arra a nagyjelentőségű határozati javaslatára és azzal foglalkozó, hasonló jelentőségű beszédére. (Halljuk! Halljuk!)

Tisztelt képviselőtársam mindjárt beszéde elején felveti a sajtóban és a közvéleményben annyiszor felmerülő nagy kérdést, hogy vajjon annak a kritériumnak, hogy ez a reform szabadelvű-e, vagy nem, szóval, hogy a szabadelvűség alapelveinek döntőknek kell-e lenni az állásfoglalásra a reformmal szemben. Volt szerencsém, tisztelt Ház, egész nyíltsággal megmondani, hogy én hazafira és törvényhozóra nézve elsőnek tekintem azt, hogy az államnak, hazájának nagy érdekeit, hazájának nagy szükségait a legmagasabb döntés mértékeül elfogadja. (Általános élénk helyeslés.) De, tisztelt Ház, a politikai életben ez nemesak nem zárja ki, hanem egyenesen megengedi, sőt megkívánja azt, hogy egy javaslattal szemben való állásfoglalásnál a szabadelvűség alapelvei, szempontjai is komolyan szóba kerüljenek, még pedig ugyanazon okból, melyet igen tisztelt képviselőtársam akként fejezett ki, hogy Magyarországnak sorsa, fejlődése, sőt jövője azzal van szoros kapcsolatban, hogy a szabadelvű eszmék és alapelvek életető, egyesítő és fentartó erejét be tudja-e vezetni a nemzet vérébe és életének liktetésébe, és vajjon, amelyekre annyiszor hivatkoztunk a nehéz napokban és amelyek a nemzetnek mindig erőforrásául bizonyultak be, vajjon ezen elveknek politikai magatartásunk megfelelt-e. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) Mi országunk és nemzetünk fennállását és jövőjét a szabadelvű intézményektől és alapelvektől elválasztani nem tudjuk. Ily értelemben elfogadván a szabadelvűség elveit is, mint irányadókat a reformnál, egy mély félreértést kell köztem és t. képviselőtársamnak felszólalása közt elhárítanom. (Halljuk! Halljuk!)

Tisztelt képviselőtársam azt mondja: a polgári megkötésnek kötelező formája mégsem lehet az igazi szabadelvűségnek nélkülözhetetlen kritériuma. És itt főérvül hivatkozik a szabadságszeretetről ismert angol-szász fajnak két hatalmas államára és annak intézményeire, ahol köztudomás szerint — hogy röviden megjelöljem — a fakultatív polgári házasság intézménye van érvényben. Hivatkozik ezután az izraeliták és keresztények közti házasság tárgyában 1883-ban benyújtott törvényjavaslat indoklására, hivatkozik Andrassy Gyula grófra és csekély szemé-

lyemre is. Én ugyan magamat és nyilatkozataimat ennek megbírálásánál olyan döntőnek nem vehetem, bár köszönettel fogadom udvariasságát, de amit ő az angol-szász fajról mondott, azt, kérem, méltóztassék az itt levő kérdések eldöntésénél teljesen mellőzni. Megmondom, miért. (Halljuk! Halljuk!)

Midőn tisztelt képviselőtársam határozati javaslatában a szükségbeli polgári házasság intézményét hozza javaslatba, a kérdés, ami megbírálandó és eldöntendő, tulajdonképpen nem az, hogy vajjon a fakultatív polgári házasság megkötési formája megfelel-e és mennyiben felel meg a szabadelvűségnek, hanem a kérdés, amelyet el kell dönteni, — és ez az, amire a képviselő úr és a ház figyelmét kérem, hogy azt egészen tárgyilagosan formulázzam — az, hogy a *szükségbeli* polgári házasság, mely a határozati javaslatban ajánlva van, a szabadelvűség alapelveinek megfelel-e, vagy sem. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Mert bármit mondjunk is az angol-szász fajról és annak általam mindig elismert szabadelvűségéről, az semmit sem fog bizonyítani a szükségbeli polgári házasság bármely formája mellett, mert ezt nem ismeri, el nem fogadta, és arra nézve egyetlen számításba vehető hang sem emelkedett, hogy ezt a megkötési formát valaha náluk behozzák. (Élénk helyeslés a jobb- és szélsőbaloldalon.)

Különben a fakultatív polgári házasság — értem azt a legszabadabb alakjában, midőn az egyénnek teljesen szabadságára van bízva, hogy egyházi, vagy polgári kötést választ-e — igenis megfelel a szabadelvűség azon követelményének, amely az egyént emancipálja az állami kényszer alól, hogy egyházi szabályokat kövessen. (Úgy van! Úgy van! jobbról.) Megengedem, bizonyos, a paritáshoz hasonló állást biztosít az államnak a megkötés kérdése körül, de nem juttatja érvényre tisztán sem az állami jogrend uralmát, sem az egyházak szabadságát, és más súlyos bajokat okoz. Annak fejtegetésébe nem is akarok most bocsátkozni, hogy miért adom minden körülmények közt az elsőbbséget a kötelező polgári házasságnak, hanem csak azt akarom mondani, hogy a tisztelt képviselőtársamnak határozati javaslatában nekünk ajánlatba hozott szükségbeli polgári

házasság nézetem szerint a szabadelvűség minden alapelvét sérti, egyetlenegy szempontnak sem felel meg, amely megkívánja az állami szuverénitás megvalósítását a házassági viszonyok terén, de sérti az egyéni szabadságot, sérti a polgári jogegyenlőséget, sérti az állam függetlenségét, összezavarja az állami és egyházi hatásköröket, mert állami kényszerrel statuuál arra, hogy egyházi házasságok köttessenek. (Igaz! Úgy van! jobbról.) Hogy álláspontunknak különbözőségét tárgyilagosan és világosan előadjam, a következő eredményre jutok tisztelt képviselőtársam határozati javaslatával szemben.

Egységes állami jogot akarunk mindketten. Sőt tovább megyek: én tisztelt képviselőtársam nyilatkozataiból azt látom, hogy akarjuk az egységes házassági jogot abban az értelemben, hogy a felekezeti természetű bontó-akadályok ne létezzenek az egységes állami jogban, hogy az minden állampolgárra, különbség nélkül, egyaránt kiterjedjen és — nem hiszem, hogy félremagyarázzam szavait — egyetértünk abban is, hogy a házasság kivételes esetekben ugyan, de polgári érvénnyel felbontható legyen. Ebben az értelemben alapelvnek ugyanazon egységes házassági jogot akarjuk. Akarjuk még ezenfelül, és ebben is teljesen egyetértünk, hogy a házassági viszonyok felett polgári joghatályú bíraskodást az állam, és csakis az állam gyakoroljon. Eddig nemesak párhuzamosan megyünk tisztelt képviselőtársammal, hanem azt merem mondani, hogy ugyanazon az úton, ugyanazon eszmék után indulunk. Hanem a megkötési formánál már eltérnek utaink, és pedig megvallom, hogy legalább engem — de ebből vádat formálni nem akarok — meglepő módon. Mi a megkötési formának úgy jelentőségére, mint politikai és szabadelvű értékére nézve egy nagy úr által elválasztott két különböző állásponton vagyunk. Tisztelt képviselőtársam abban a szép és érveléssel gazdag beszédében meg is mondotta a maga okait, a maga álláspontját. Szembeállítom azzal itt röviden — mielőtt annak tüzetes fejtegetésére rátérnék — a mi álláspontunkat. Mi a házasságjogot, midőn azt az előadott értelemben egységesen megalkotjuk és annak megtartása felett örül az állami jurisdikció kizárólagos állami érvényét odaállítjuk,

egy nagy gondolatból indulunk ki: abból, hogy Magyarországon a házasság állami jogrendjét annak vallási rendjétől el kell különíteni azért, hogy az állam jogrendje feltétlenül és teljesen érvényesülhessen; (Igaz! Úgy van! Helyeslés jobbfelől.) hogy a vallásszabadság, a lelkiismereti szabadság és a jogegyenlőség elvei akadálytalanul érvényre jussanak; hogy mindazok a válaszfalak, melyeknek helyes vagy helytelen voltába vallási szempontból belebocsátkozni nem akarok, de amelyek állami szempontból abszolúte el nem ismerhetők, mind elháríttassanak a házasság állami jogi intézményével. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) És az a gondolat vezetett bennünket, hogy midőn mi a házasság jogrendjét annak egyházi rendjétől szétválasztjuk, akkor tulajdonképen nemcsak az államot emancipáljuk a középkorból örökölt egyházi fensőbbtség alól, hanem az egyház szabadságának is igazi érvényesülését teszszük lehetővé. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.)

Kétségekívül nem kis horderejű vállalkozás ez: szétválasztása a jogrendnek az egyház vallási rendjétől, de aztán a jogállamnak és a szabadelvű államnak megfelelőleg teljes szabadsága az államnak a maga körében, szabadsága az egyháznak is a vallási élet terén, a maga rendelkezésére álló összes szervezettel. Ez a mi álláspontunk. Keresztülvittük ezt úgy, hogy a javaslatban a lelkiismereti kényszernek még árnyéka sem foglaltatik. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Hogy mi ezt az elvet egészen őszintén keresztülvihessük, ehhez a megkötési formának szétválasztása is kikerülhetetlen. Mert, tisztelt Ház, — és erre később rá fogok térni — ha a megkötési formát a szétválasztott polgári és egyházi jogkörnek megfelelőleg el nem különítjük az egyházi megkötési formától, akkor bajokba jutunk még a fakultatív polgári házasság intézménye mellett is, de a szükségbeli polgári házasság intézménye mellett e nagy elvnek — pedig ez, tisztelt képviselőtársam megengedi, nem pusztán elméleti értékű sehol és a mi viszonyaink közt épen nem — leglényegesebb következményei összetörnek. (Úgy van! Igaz! jobbfelől.) Ha rálépünk a szükségbeli polgári házasság formájára oly értelemben, mint tisztelt képviselőtársam

javasolta, összetörik úgy az állam önállóságának, mint az egyének egyházi kényszer alól való fölmentettségének — értem azt az állami kényszert, mely egyházi cselekvésre kényszeríti őket — nagy szabadelvű, de egyszersmind nagy állami gondolata is. (Úgy van! Úgy van! Tetszés jobbról.)

Vajjon, tisztelt Ház, nem lehet-e felvetni azt a kérdést állításaimmal szemben, hogy ezek túlzások, hogy én, e megkötési formának és annak, hogy ez ne legyen a szükségbeli forma, túlságos súlyt tulajdonítok? Ám vizsgáljuk meg e szempontot. (Halljuk! Halljuk!)

Az első, ami szembe fog ötleni a tisztelt képviselő úr javaslata ellen, az, hogy itt az állam törvénye a házasság jogrendjét felszabadítja a felekezeti felfogástól, a felekezeti jogrendtől, a felekezeti érdekektől, de a házasság megkötésénél mindezeknek egyenesen alárendeli. De ami még sokkal jelentékenyebb, — nem mondom én, hogy annak a politikának intencziójában van, amelyet tisztelt képviselőtársam itt előterjesztett — az, hogy a határozati javaslata alapján alakuló intézményben az állami jogrendnek nemcsak függetlensége nem érvényesülhet, hanem az állami jogrend egyenesen alárendeltetik az egyházi jogrendnek, (Igaz! Úgy van! jobbról.) oly inferioritásba jut, hogy ez azzal a gondolattal, mely tisztelt képviselőtársamnak is az egységes állami jogot, az egységes jurisdikciót javasolta, kibékíthetetlen ellentétben áll. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Én a kifejezésekben is, annál inkább a gondolatokban tartózkodni akarok minden túlzástól; de csak kétségtelen az, hogy ha ezen intézmény életbe lépne, ezen az alapon az állam törvénye — és nem a társadalom — kétféle házasságot ismerne. Az egyik oldalon vannak azok a házasságok, amelyekre az állam törvénye elsősorban ráutal, sőt kötelez: az egyházilag megkötött házasságok, mint magasabb érvényűek, mint erkölesileg teljesen integer házasságok. A tisztelt képviselőtársam motiválása is ráutal erre a felfogásra, ezért küldi az állam, ezért kényszeríti a házassulót a maga rendjével a házasságnak az egyház előtti megkötésére, míg t. i. ezt az egyház teheti, vagy tenni hajlandó.

Tehát kétféle házasság van. Az egyik oldalon van az, amelyiknek az állam törvénye tulajdonít magasabb erkölesi

értéket, a másik oldalon van a repudeáltak házassága, (Igaz ! Úgy van ! jobbról.) azoké, kiknek házasságkötése csak szükségbeli, mert az elsőt, a magasabb nemű házasságkötési formát el nem érhatték, mert az egyház által repudeáltattak : ezeknek szükségből meg van engedve a polgári házasságkötés. (Igaz ! Úgy van ! jobbról.) Már ez ellenkezik, tisztelt Ház, az egységes állami házassági jognak, a felekezetiiségtől ment házassági jognak alap gondolatával ; (Úgy van ! Úgy van ! jobbról.) mert hiszen az, hogy a házasság, amelyet az állam megengedettnek és megköthetőnek nyilvánított, legalább az államtörvényekben erkölcsi értékében egyenlő legyen : ez az első, legnélkülözhetlenebb kelléke az egységes állami jogrendnek. (Igaz ! Úgy van ! Élénk helyeslés jobbról.) Egy nagy s nézetem szerint a legjobb akarattal is kigyógyíthatatlan hibában, betegségben szenved az az egységes állami jogrend, amely tisztelt képviselőtársam határozati javaslata szerint valósulna meg ; abban t. i., hogy midőn az állam felállítja a maga egységes jogrendjét, elfelejti azt, hogy az ezen jogrendnek alapján létrejöhethető házasságoknak erkölcsi integritásáról is gondoskodjék. (Igaz ! Úgy van ! Élénk tetszés jobbfelől.)

Igaz, azt mondta erre a tisztelt képviselő úr, hogy a társadalom ezt a különbséget azon házasságok között, amelyek egyházilag is megkötöttek és azok között, amelyeket csupán cziviliter kötöttek meg, még a kötelező polgári házasság intézménye mellett is meg fogja tenni.

Megengedem ezt, — nem is tudom, általánosságban értette-e — de igenis tudom, és a tények előtt ne hunyjunk szemet, hogy vannak és létezni fognak társadalmi körök, amelyek a kötelező polgári házasság intézménye mellett is azt a házasságot, amely cziviliter is, egyházilag is meg nem kötöttet, egyenlő erkölcsi értékűnek nem fogják tartani. Ezt megengedem. Hanem, tisztelt Ház, (Halljuk ! Halljuk !) ez először is nem lesz általános, amint a művelt világban nem is általános ; (Úgy van ! Úgy van ! jobbfelől.) és másodszor ez pusztán vallási szempontból való megítélése a polgári házasságnak, és szabadelvű államban e vallási megítélés kinek-kinek szabad tetszésére van bízva. De ezen vallási megítélés nem erkölcsi megítélés is. Korlátolt körökben

fordul elő. Nem jár és nem járhat sehol a polgári házasság intézményének bármilyen erkölcsi csorbulásával. (Élénk tetszés. Úgy van! Igaz! jobbfelől.) Hiszen rettenetes volna elképzelni, tisztelt Ház, hogy száz meg száz milliója az embereknek olyant botlott volna, hogy megengedte volna azt, hogy amit az állam a házasság létrejövetelénél az egyedül legitim alaknak tekint, az olyan legyen, ami egyszersmind a házasság érvényének kikerülhetlen csorbájával járjon. Ez az állami törvénynek a kötelező polgári házasság mellett is, mely minden állampolgárra egyenlően kiterjed, erkölcsi értékével, az állam törvényeinek fenségével összeegyeztethető sehol nem volna és nálunk sem lesz az. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.)

De ezt mellőzve, tisztelt Ház, egy igen nagy különbségre hívom fel a tisztelt Háznak figyelmét. (Halljuk! Halljuk!) Nagy különbség van a közt, ha az erkölcsi érvény iránti különböző vélemény csak társadalmi vélekedés, mely az egyik, vagy másik körben él, és nagy különbség van a közt, ha az magába az államtörvénybe van beiktatva. (Élénk helyeslés. Úgy van! Igaz! jobbfelől.) Mert amíg azt, ami a társadalom egyik vagy másik — megengedem, többé-kevésbé jelentékeny — körében él, előítéletnek lehet nevezni, addig, mihelyt az állam a maga törvényébe iktatta be ezt a különbséget, az megszűnt előítélet lenni, az belső, gyógyíthatatlan hibájává vált magának a jogi és erkölcsi intézménynek. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.)

Ez az, tisztelt Ház, amiért én azt állítom, — és nem hiszem, hogy csalódom — hogy az a nagy szabadelvű és politikai gondolat, amelyben mi az egységes jogrendre nézve egyezünk, még pedig teljesen egyezünk, össze van törve, meg van lényegesen csorbítva a határozati javaslat által, mely azt összeköti a szükségbeli polgári házasság intézményével. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

De még másra is felhívom figyelmét a tisztelt Háznak. (Halljuk! Halljuk!) Én ismerem a tisztelt képviselő ur motívumait; előadta azokat, azok vallásos kedélyből, nemes forrásból eredtek; méltatásukba fogok bocsátkozni, de én azt tartom, hogy a vallásosság érdekei nem kívánják meg az állami, a szabadelvű álláspontnak ilyen feláldozását. Ennek

a határozati javaslatnak, ha azt mint egy bevégzett tény, mint egy törvényes intézményt képzeljük és hatályaiban vizsgáljuk, tisztelt Ház, van még egy más igen nagy hibája is. Itt nemcsak állami kényszer van arra, hogy az egyházi szabályoknak az egyházhoz tartozó polgár magát alávesse, amit ma már én a szabadelvű álláspont alapelveivel ellenkezőnek tartok, nemcsak egyenes állami kényszer van benne, hanem ennél jóval veszedelmesebb és igazságtalanabb, — ami talán nem is volt intenciójában a tisztelt képviselő úrnak — az indirekt kényszer, amely abban bennfoglaltatik, és ami kell, hogy az állampolgárokat a legmélyebben sértse. Engedje meg a tisztelt Ház, hogy ezt a gondolatot bővebben kifejthessem. (Halljuk! Halljuk!)

Ha egyszer az állam törvénye éles határt húz az erkölcsileg teljes értékű és a repudeáltak házassága közt, nemde, tisztelt Ház, minden embernek természetes törekvése lesz, hogy a második kategóriába házassága ne tartozzék? (Úgy van! Úgy van! jobboldal.) Nem különösen a nőnek törekvése lesz-e az: (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) hacsak lehet, minden áron elkerülni, hogy abba a repudeáltak házasságának kategóriájába az ő házassági frigye ne soroztassék? (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk!) És, hogy ez nem fantom, nem is — hogy úgy mondjam — pártszempontból rémeket látó felfogás, a tisztelt Háznak figyelmét egy nagy tényre hívom fel. (Halljuk! Halljuk!)

Ezzel teljesen analóg intézmény létezik Ausztriában. Ott évenként 178.000 házasság kötődik. Az ausztriai egyetemes jog, különösen a katolikusok tekintetében, sokkal kedvezőtlenebb az egyéni szabadságra nézve, mint az a jog, amelynek alapelveire, azt hiszem, a Ház többsége egyetért, mert Ausztriában még a vegyes házasság is felbonthatatlan; az ausztriai jogrendszer ismer felekezeti akadályokat, elég hogy az impedimentum catholicismi-t említsem, melyeket a mi jogrendszerünkben el nem fogadunk.

Gróf Apponyi Albert: Nem is akarom!

Tudom; nem is azt állítom, hogy tisztelt képviselőtársam akarja, és mikor azt mondtam, hogy el nem fogadható, akkor ez alatt tisztelt képviselőtársamat is értettem. Most

arra hívom fel a Ház figyelmét, hogy Ausztriában magában a jogrendszer keménységében nagy motívum volna arra, hogy az állampolgárok a polgári házasság megkötéséhez gyakran folyamodjanak, mert — hogy példát hozzak fel — ha Ausztriában két katolikus, kik közül egyik elvált személy, házasságot akar kötni, egyházi házasságra nem léphetnek; tehát nagy motívum van arra, hogy felkeressék a polgári házasságműködést. És ime, tisztelt Ház, 178—180 ezer évenkénti házasság mellett a polgári alakban megkötött házasságok száma mindössze 169. (Mozgás a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!) Megengedem, hogy találkozik, aki azt mondja, hogy ez jól van így; de ilyen intézmény erkölcsi kompromittálása a polgári házasság intézményének, mert ezen jelenségnek egyik főoka az, hogy annyi polgár visszariad attól, hogy egy, az állam törvénye által inferiorisnak nyilvánított, és bármint tagadjuk, erkölcsileg is megbélyegzett házasságműködéshez folyamodjék. (Élénk helyeslés. Úgy van! Igaz! jobbfelől.)

És ebben van, tisztelt Ház, ha tárgyilagosan mérlegeljük ennek az intézménynek a hatását, azon állításom igazolása, hogy a polgári megkötési formának ily megalkotása súlyos sérelem volna nálunk, sérelem az állampolgárokon, kiknek számára még fennhagyott csekély szabadság is ily erkölcsi áldozatokhoz van kötve, és sérelem az állam jogrendje ellen, melynek érvényesülését csak erkölcsi áldozatok árán lehetne elérni. És az indirekt kényszer az, mely együtt jár a határozati javaslatban foglalt intézménnyel. Hiába mondják, hogy a határozati javaslat ezt nem várja. Mert előidézi ez, kényszeríteni fogja az állampolgárokat, hogy magukat az egyházi feltételeknek alávéssék, bár az állam törvénye azt nem rendeli, nehogy repudeált, erkölcsi értékében megcsökkentett házasságra legyenek kénytelenek lépni, (Élénk helyeslés és tetszés. Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Ezért tartom én azt, hogy azon súlylyal bíró egyházi tekintetek, melyeket tisztelt képviselőtársam kifejtett s melyekre igazságosan rá fogok térni, távolról sem igazolhatják azt, hogy a mi kezünkben az egész szabadelvű gondolat, az állami rend függetlenségének egész gondolata összetörjön, és egy ilyennemű intézmény megalkotásával ne azokat a

nagy elveket valósítsuk meg, melyeket kitűztünk, hanem azoknak lényeges csorbájára oly állami intézményt hozunk be, amelynél igazán azt lehet mondani, hogy a pusztán egyházi és felekezeti uralmi érdekeknek feláldozza az állami érdeket s a polgároknak a legkisebb mértékre leszállított szabadságát. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

Ezzel nem merítettem ki az intézmény káros oldalait. Nézzük meg, milyen helyzetet ad ez az állami jogrendszernek? (Halljuk! Halljuk!)

Azt állítottam, hogy az állami jogrendet alávetettségbe juttatja az egyházzal szemben a házasságkötésnél. Ez, tisztelt Ház, tény, mert midőn az állam az egyházi lelkészeket feljogosítja arra, tehát állami hatalmat ad nekik, hogy előttük és elsősorban csak előttük polgári érvényű házasság kötessék, — mert egy egyház sem veheti önjogánál fogva igénybe, hogy közegei előtt civilis joghatályú házasság létrejöhessen, mert e hatalmat csak az állam adhatja meg (Élénk helyeslés jobbról.) — midőn tehát az állam felruhazza őket azzal a hatalommal, hogy házasságokat civilis joghatályival köthessenek, akkor, tisztelt Ház, azt a hatalmat is megadja nekik, hogy visszautasíthassanak oly házasságokat, melyeket az állam törvénye megenged (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) s feltételeket köthessenek ki, melyeket az állam törvénye nem ismer, (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) minden egyes esetben ennél fogva az állami törvény fölé helyezkedhessenek. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) És midőn az állam nemcsak ezzel az egyenes kényszerrel, mely az egyháznak vonakodása esetében megszűnik, de azzal a jóval veszedelmesebb indirekt kényszerrel is odakényszeríti a polgárokat, akkor az állami jogrendnek inferioritása annyira benne van ebben az intézményben, hogy itt a szétválasztásnak nagy állami alapgondolata is teljesen veszendőbe megy. (Zajos helyeslés és tetszés jobbfelől.)

De mi lesz a gyermekekkel? Hiszen követelhetjük-e a lelkésztől, hogy annak a katolikusnak, aki civilis házasságot kötött, a gyermekét törvényesnek jegyezze be? Követelhetjük-e ezt a többi felekezettől? Ha pedig nem akarjuk követelni, — mert ez aztán nem egy, hanem annyi meg annyi áldatlan kollíziót idézne elő — akkor ezeket is külön

anyakönyvbe kell venni, míg az általános állami anyakönyv létesítettik, amelyet tisztelt képviselőtársam oly távoli kilátásba helyezett. (Helyeslés! Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

És mégis tisztelt képviselőtársam ettől az intézménytől most rögtön esillapodást és megnyugtatót vár! (Derütség a jobb- és a szélsőbaloldalon.) Hiszen, ha azt mondja, hogy a polgári kötelező házasság intézményének végrehajtásához milyen szükséges az állami anyakönyvezés, vajjon hát lehet-e erkölesi csorba nélkül a házasságokra és a gyermekekre nézve is az ő intézményét végrehajtani az állami anyakönyvezésnek általános behozatala nélkül? (Igaz! Úgy van! a jobb- és szélsőbaloldalon.)

De megvallom, (Halljuk!) még azt se hiszem, hogy az egyház ennek az állapotnak minden irányban nagyon örülhetne, ha az állami jogrendet a végrehajtásban komolyan veszi. Mert minő gondolatot épült ez fel? (Halljuk!) Azon a feltételezésen, amely Ausztriában egyenesen és nyíltan ki van mondva, hogy ebben a funkciójukban, a házasság megkötésében és az anyakönyvezésben a lelkészek állami funkcionáriusok, az állami törvényt hajtják végre, alá vannak vetve a kormány rendeleti instrukcióinak, felügyeleti, sőt büntető jogának is. Tartoznak velük szemben épen úgy engedelmisséggel, mint a polgári tisztviselők. És én ezen intézmény mellett ezt tartom az egyedül helyes felfogásnak.

De méltóztassék visszaemlékezni, hogy mi volt az, ami ellen a klérus egy része nálunk vehemensen tiltakozott? (Halljuk! Halljuk!)

Egyáltalán nem fogadták el azt, hogy e működési körben állami funkcionáriusoknak tekintessenek, még akkor sem, midőn anyakönyvi bejegyzéseket teljesítenek. Ők mindig visszautasították az állami törvénynek való engedelmisséget. Azt mondták: mi kettős törvény alatt állunk; ha a kettő összeütközésbe jut, akkor csak az egyház törvényét fogadhatjuk el kötelezőnek. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

De még egy, nem mondom, okvetlen gyakran ismétlődő, de nagy hibája van ennek az intézménynek. (Halljuk! Halljuk!) Alig van a Házban valaki, aki tagadná,

— t. képviselőtársam pedig ki is fejezte, hogy egyetért velünk ebben — hogy nem szabad oly jogrendet létesíteni, ahol a vallásváltoztatás által valaki kikerülheti az állam egyik törvényét és másik törvénye alá helyezheti magát. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.) Ezt a csereberét a vallásokkal elítéltük mindnyájan. De a tisztelt képviselőtársam határozati javaslata alapján létesülő intézmény ezt nemcsak megengedi, de bizonyos ösztönzést is foglal magában. Nem akarok túlozni; nem akarom mondani, hogy áttekinthetem azt, hogy több vagy kevesebb esetben állna ez be, csak arra hívom fel a Háznak figyelmét, hogy ha egyszer az intézmény úgy van megalkotva, hogy egy direkt és indirekt kényszer létezik az állampolgárookra abból a szempontból, hogy óvakodjanak a civilis megkötésű házasságtól, hanem egyházi házasságra lépjenek: már most mit tehet az egyházi házasság megnyerése szempontjából az a katolikus, aki nem léphet egyházi törvénye szerint házasságra, mert vagy ő, vagy akivel házasságra akar lépni, elvált? Mit tehet az, hogy mégis egyházi házasságot elérjen, hogy a megbélyegzett civilis megkötési formát kikerülje? Mert attól óvakodni fog, hogy máskép, mint a legvégső esetben, kényszeríttesse magát erre a civilis házasságra. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Egyszerűen vallást változtat. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Ha meg nem esketi őket a katolikus lelkész, vallást fog változtatni; elmegy a protestáns lelkészhez és vallásváltoztatás árán éri el az egyházi megkötést, csak hogy ne jusson polgári házasság kötésének kényszere alá. (Hosszas, zajos tetszés és helyeslés.)

A fatális ebben az intézményben, tisztelt Ház, az, (Halljuk! Halljuk!) hogy úgy, amint ez életbe lépne, az a bizonyos állapot, amelybe ez a civilis házasság van juttatva, nem szünnék meg a házasságkötéssel. Az ilyen házasságok azokba a rendes anyakönyvekbe, amelyeket a lelkészek vinnének, be nem vezetnének és nem is vezetnek be sehohsem. Pedig ezek az állam általános anyakönyvei.

Elkülönítik őket, mert házasságuk nem foglalhat helyet ott, ahol a többi házasságnak helye van.

De nemcsak ezt kell fontolóra venni. Hanem már most mi történik az ilyen házasságból született gyermekek anya-

könyvezésével? Ezeket a házasságokat a rendes anyakönyveket, melyekben — mondjuk — az ország lakosságának 99 századrésze benne lesz, vezető lelkészek ezekbe nem fogják beiktatni; ezek külön lesznek állítva. S ebben a különállításban is valami sértő, valami lealázó, valami olyan van, ami egy állami jogrend méltóságával nem fér össze. (Zajos helyeslés és tetszés.)

Egy abszolút állam, vagy egy oly állam, ahol a joze-finizmus tradíciói meg vannak csontosodva, tehet ilyen kísérleteket; de hogy mi egyik konfliktusból behajózzunk egy nagyobb konfliktusba, ahol ugyanazokkal az ellenvetésekkel, a lelkiismereti kényszer panaszaival megújuló erővel találkozunk: arra mindent lehet mondani, csak azt nem, hogy az a kiegyenlítésnek, a nyugvópontra való jutásnak a megoldása. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.)

Pedig nemcsak a házasságkötésnél jut ez kifejezésre, hanem a házassági juriszdikézió kérdésénél is; mert ez az intézmény, melyet a határozati javaslat létesíteni akar, az egyházi juriszdikézióval szemben egészen más álláspontra helyezkedik, mint a kötelező polgári házasság intézménye.

Hogy állunk a kötelező polgári házasság intézményével? A házasság jogrendje külön van választva annak egyházi, vallási rendjétől. Az egyházi szabályoknak és eljárásnak semmi czivilis érvénye nincs. A különválasztott állami jogrend alapján a házasság, annak megkötésétől megszüntéig, állami törvények szerint s állami hatóságok által bírálta meg, és ennek jogrendje az állami anyakönyvekben lesz feltüntetve. Itt mi a jogállamnak és a szabad államnak álláspontjára bátran állhatunk, mert, noha elvettük az egyházi szabályoktól a czivilis kötelező erőt és az egyházi juriszdikéziótól a czivilis joghatályt, de meghagytuk, hogy a vallás körében és a vallási élet terén mindkettő szabadon érvényesüljön. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.) Ebből semmi fogalomzavar, összeütközés, vagy baj nem származhatik.

Tisztelt képviselőtársam bizonyára tudja, hogy miért bukott meg ez az intézmény egyévi fennállás után Badenben. Nem is kell ugyan ily messzire menni, de tisztelt képviselő-

társam beszédében hivatkozott erre. De hát hogy áll például Ausztriában?

Ausztriában, mikor ezt életbeléptették, csakhamar elkezdte az egyház azon házasságok felett, melyek egyházi megkötés által jöttek létre, a maga juriszdikcióját gyakorolni, és erre 1869 február 19-én megjelent az akkori igazságügyi és vallásügyi minisztereknek egyező rendelete, mely azt mondta: Ez nem szabad, ti állami hatáskörben jártok el, midőn a házasságot megkötitek, nem tűrjük az egyházi bíraskodást. Megtiltotta nekik, hogy egyáltalában bíraskodást gyakoroljanak, csak egyházkormányzati intézkedéseket, amit Verfügung-nak neveztek, engedtek meg peres formák nélkül, ítélet alakja nélkül, az egyházi bírói pecsét használata nélkül, mindentől eltiltották, ami a bírói ítélkezésre emlékeztetne. Miért? Hiszen nem pusztá üres zsarnokoskodásból történt ez. Egy nagy szükségnek kellett odavinni az államot. Mert hiszen az olyan házasságokkal szemben, melyek egyházilag jönnek létre, ahol egy és ugyanazon aktus hozza létre az egyházi és a polgári hatályú házasságot, itt az egész községben hamis fogalmak, hamis nézetek támadhatnak. Egészen más itt az államnak helyzete az egyházhoz és annak bíraskodásához, mint a kötelező polgári házasság intézményénél.

Hiszen mi van közelebb a nép fogalmához, mint az, hogy ha az ő házassága egyházilag jön létre, ha azon egyházi fórum ítél a felett, hogy vajjon az a házasság érvényes-e vagy érvénytelen: hogy ez sokkal természetesebb és helyesebb, mint azon idegen, czivilis fórumnak az ítélete, mely tőle távol van? Nem támad-e fel az egyházban az a törekvés, hogy azon házasságok felett, amelyek megkötését reá bízták, bíraskodását minél hatályosabbá tegye, hogy versenyezzen az állami bíraskodással, hogy annak kizárólagos érvényét elhomályosítani, háttérbe szorítani igyekezék? (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

Mint gondolják ezt a határozati javaslat pártolói, nem tudom, de azt tudom, hogy ebből nálunk sokkal több baj származhatik, mint Ausztriában. Mert Magyarországon nem egy egyház van. Annyi és annyi bevett és törvényileg elismert egyházzal, azoknak juriszdikciójával és követeléseivel fog

az állam szemben állani, s a paritás nagy elvénél fogva, amely iránt igen erősen kifejlett érzék van ezen államban, nem bánhat el a törvényesen bevett vallások egyikével sem másképen, mint a többivel. Nincsenek is nálunk oly erős jozefinikus hagyományok. Összeütközésre lesz bő forrás még akkor is, ha majd az egyházi és világi fórumok összeütköző ítéleteit az anyakönyvbe be kell vezetni; ha majd az állam bírósága semmisnek fog kimondani egy házasságot és az egyházi fórum érvényesnek. És itt van az, hogy úgy a bíraskodás kérdésében, mint a bejegyzések kérdésében tulajdonképen a konfliktusnak tetszés szerinti magva van elrejtve, és a viszony attól fog függni, hogy minők az áramlatok az állam és az egyházak között: barátságosak-e, kedvezők-e vagy sem?

Tapasztaltuk, hogy mily könnyű, ha egyik, vagy másik egyháznak hangulata kedvezőtlen, összeütközéseket csinálni, mily könnyű vallási sérelmet támasztani egy egyszerű anyakönyvezésből, mily könnyű ingerültséget, gyűlöletet szítani ott, ahol az állami törvény egyszerű végrehajtását kívánják; és ha mindezt meggondoljuk: nem a nyugalmat érné el az állam azon alávetettség árán, amint a határozati javaslat megkinálja, hanem egy bizonytalan türelmi állapotot. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

Nem is folytatom tovább ebben a részben fejtegetésemet (Halljuk! Halljuk!) és mellőzöm azt, amire talán jobban ki kellett volna terjeszkednem. A huzavonának, a megpuhítási eljárásnak azt a lehetőségét, midőn a lelkész nem utasítja vissza a házasságkötést, megigéri a szükséges diszpenzációk, föltételek megszerzését — és a türelmükben próbára tett felek inkább egyik-másik, vagy minden feltételre reáállanak, hogy a halasztásnak egyszer már vége szakadjon.

Úgy vélem, elegendőt mondtam arra, hogy semmi nyugalommal való kecsegtetés, melyet ily módon elérhetőnek nem is tartok, nem bírhat arra, hogy az állami jogrend függetlenségét, a szabadelvűség alapelveit feláldozzam, s azért ezt az intézményt ajánló határozati javaslatot soha el nem fogadhatok és nem is ajánlhatok a tisztelt Háznak elfogadásra. (Élénk helyeslés a jobb- és szélsőbaloldalon.)

És most, tisztelt Ház, áttérek arra, hogy azon komoly okok, amelyeket tisztelt képviselőtársam a kötelező polgári házasság ellen felhozott, valóban elegendők-e és valóban indokolják-e ezen törvényjavaslat harmadik elvének visszavetését.

Azon indokok, amelyeket e részben felhozott a tisztelt képviselőtársam, két kategóriába sorolhatók. (Halljuk! Halljuk!) Az elsőbe a halasztási okok tartoznak, melyeknek az általános anyakönyvvezetésre, különösen az anyakönyvi szervezetre vonatkozó indokok; ezekre tisztelt barátom, a belügyminiszter úr tegnap érdemlegesen és teljesen megfelelt. (Úgy van! jobbfelől.)

A második, szintén dilatórius ok abban van, hogy pénzügyileg nincs előkészítve. Különösen nincs előkészítve abban az irányban, mert a bevett egyházaknak — különösen szíves volt kiemelni a protestáns egyházakat és a görögkeletieket — anyagi viszonyaiban bizonyos javulásnak kell történnie, mielőtt a kötelező polgári házasság intézményére, mielőtt az általános anyakönyvvezetésre, mielőtt az 1868-iki törvény ismert szakaszának módosítására áttérhetnénk.

Ez a második indok; ezzel röviden óhajtok foglalkozni, és azután rátérek az utolsó és legnagyobb indokra, amely nézetem szerint ennél a kérdésnél a legtüzetesebb vizsgálatot igényli. (Halljuk! Halljuk!)

Én abban a meggyőződésben vagyok, tisztelt Ház, hogy az 1848:XX. t.-cz. gondolata — ha igazságos akar lenni a törvényhozás — kell, hogy a törvényhozás eljárásának motivumát képezze. A gondolat, amely ott ki van fejezve, abban áll, hogy minden egyház méltányosan részesíttessék állami dotációban, állami segélyezésben. Mert nagy az egyenlőtlenség. Vannak dúsan dotált egyházak; vannak olyanok is, melyek az évi segélynél semmiféle más dotációban nem részesülnek. Az 1848-iki törvény más alakban akarta ezt keresztülvinni, abban az alakban, hogy minden egyházat az állam fizet a maga pénztárából.

Az az első mód, hogy minden egyházat egyedül az állam fizessen, nem az az irány...

Remete Géza: Nem meri kimondani!

... amelyet viszonyaink közt a törvényhozásnak ajánlatba hozhatnánk. A közbeszóló képviselő úr viszonyaink

közt maga meg fogna ettől hátrálni, ha meggondolja, hogy megvalósítása annak, hogy minden egyházi kiadás az állam pénztárából fedeztessék, azt az egyenes logikai következtetést vonná maga után, hogy az összes egyházi javak szekularizáltassanak. (Helyeslés jobbfelől. Egy hang a szélsőbaloldalon : Ezen kellett volna kezdeni ! Ez az igazság !)

Madarász József : 1848 ! (Zaj és felkiáltások :
Halljuk ! Halljuk !)

Hanem, tisztelt Ház, én azon törvényhozási alapgondolatnak követelményét, hogy — mivel vannak gazdagon dotált egyházak és vannak egyházak, melyek épen nincsenek vagy igen csekély mértékben dotálva — itt egy méltányos kiegyenlítésnek kell történni : helyesnek, eszközzendőnek tartom, (Helyeslések a jobboldalon.) de nem tartom az egyházpolitikai javaslatok feltételének. (Élénk helyeslés jobbfelől.) És megmondom, miért. Mert én igazságnak csak azt tartom, hogy az 1848 : XX. törvénycikk gondolata abban az értelemben végrehajthatik akkor is, ha az egyházpolitikai javaslatok nincsenek. (Élénk helyeslés a szélsőbal- és a jobb oldalon.) És én különösen nem tartanám helyesnek a protestánsokra nézve ezt az 1868 : LIII. törvénycikk módosításával feltétel és következmény viszonyába hozni. Megmondom, miért. Mert ha annak módosításához a protestánsok hozzájárulnak — már azok, akik hozzájárulnak — teszik azt vagy azért, mert meg vannak nyugtatva és teljesen megbíznak egyházuk erejében ; vagy azért, mert azt a közbékének és országunk nagy érdekeinek érzelmeikből hozott hazafias áldozatnak tekintik ; de semmi körülmények közt sem akarnám őket abba a színbe keverni, — mert mindig csak szín volna — hogy előbb ezért megfizettetni kívánják magukat. (Élénk tetszés a jobboldalon.)

Ami az 1848 : XX. t.-cikknek alapját képező gondolatot illeti, azt viszonyainknak megfelelő módon minden egyházra nézve valósítandónak tartom és különösen a protestáns egyházra nézve ; de tartanám még akkor is, ha az 1868. évi t.-cz. illető szakasza nem módosíthatnák, mert annak igazságos és méltányos alapja sem függ semmiben ama törvény fenntartásától, vagy módosításától. Erre nézve egyébiránt a kormány felfogását részletesebben tisztelt barátom, a

kabinet feje, úgy tudom, ki fogja fejteni. Nyilatkozott egyébiránt már több alkalommal, csak legutóbb is egy más helyen, de szintén a nyilvánosság előtt.

Sajnálom, tisztelt Ház, hogy csak beszédem végén térhetek a legfontosabb okra, (Halljuk! Halljuk!) melyet Apponyi tisztelt képviselő úr a kötelező polgári házasság ellen felhozott, amely már nem halasztó természetű, de olyan, mely egyenesen az intézmény lényegét érinti.

Igazságosan meg kell engednem, hogy ez megfontolást érdemel. Ez az érv abban öszzpontosul, hogy a kötelező polgári házasság behozatala által a vallásosság és a népnek a valláshoz, egyházhoz való ragaszkodása nemcsak aggályos válság elé vezettetik, de lényegesen meg fog csökkenni s a vallási és erkölcsi állapotokban, különösen a házassági viszonyok terén, nagy hanyatlás és romlás fog előállani. Kiemelem itt, és a képviselő úr is elismerte, hogy a javaslat semmi lelkiismereti kényszert nem foglal magában, hogy a kormánynak czélzata sem az, hogy a vallásosságot a népben gyöngítse és az egyháztól való elidegenedést előmozdítsa. (Helyeslés jobbfelől.)

Ha röviden össze akarom vonni tisztelt képviselőtársam érvelését, az úgy hangzanék: a nép, — mert hisz erről van szó — különösen a magyar nép könnyelmű, nem mondom: frivol, de kicsinyességekből elidegenedik egyházától. És ha az egyházi házasságkötés mellőzése nagyobb mérveket öltene, a nép elvesztené összefüggését azzal az egyetlen erkölcsi bázissal, mely reá nézve gyakorlatilag képezheti az összefüggést az egyházi étellel. (Ellenmondás balról.) Kérem, ezt nem szóról-szóra idézem, hanem, ha nem fejezi ki jól a főcot, szívesen másként formulázom. A nép kicsinyes okokból elidegenedik és elfordul egyházától. Már most az intézmény behozatalának következtetése valószínűleg az egyházi házasságkötések aggályos csökkenése lesz és ezzel a vallásosság megrendülése, és megrendülése úgy a házasság, mint az élet egyéb erkölcsiségének is. Ez az körülbelül, amit a tisztelt képviselő úr nem ugyan e szavakkal, hanem lényegében elmondott.

Már most a képviselő úr arra a következtetésre jut, hogy ő szívesen megszavazná a kötelező polgári házasságot,

ha valaki nem sejtéseket, nem reményeket, hanem megnyugtató biztosítékokat tudna felmutatni arra nézve, hogy az egyházi életnek, a nép vallásos életének e nagy válsága nem fog bekövetkezni, és különösen nem fog rombolólag hatni a magyar fajra és annak erkölcsi erejére.

Tisztelt Ház ! Én méltónak tartom azt, hogy ez a kérdés annyi komolysággal és olyan oldalról ebben a Házban felhozott ; hanem itt szabad legyen tisztelt képviselőtársamat egyre figyelmeztetnem, arra, hogy nézetem szerint most, midőn állást foglal, hogy elfogadja-e a törvényjavaslatot vagy sem, a biztosítékok keresésében sokkal hibásabb állásponton van, mint volt akkor, midőn elvileg ebben a házban a reformokat bejelentettük. Megmondom egész nyíltsággal, hogy miért. (Halljuk ! Halljuk !)

Ha tisztelt képviselőtársam azt kérdezné : tudnak-e nekem biztosítékot nyújtani arra nézve, hogy ez az aggályos krízise a nép életének nem fog a vallás terén előállani, erre a feleletem az, hogy azt az egyetlenegy biztosítékot, amely képzelhető, igenis tudjuk nyújtani : azt, amit maga tisztelt képviselőtársam 1892-ben feltalált és amin akkor megnyugodott. (Halljuk ! Halljuk !) De, tisztelt képviselőtársamnak — nézetem szerint — jelenleg a hibája az, hogy ezt a biztosítékot most másutt keresi, oly téren, ahol azt soha nem lehet nyújtani, s ahol azt senki sem kereste, és nem akarja megtalálni ott, ahol egyedül kereshető, és ahol — legyen szabad őt emlékeztetnem — 1892-ben meg is találta. (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől. Halljuk ! Halljuk !)

Tisztelt képviselőtársam velem egyetértve — mert én is nyilatkoztam, midőn itt épen a fakultatív és kötelező polgári házasságot párhuzamos bíráló alá vettem — azon nézetben volt, hogy nem kell félteni az egyházakat, ha a házasság előttük való kötésének állami kényszere megszűnik, más szóval : a polgári házasság behozatik. És majdnem szóról-szóra, velem egyezőleg, igen helyesen oda nyilatkozott, hogy a tervbe vett reform — pedig ez a reform volt tervbe véve — az egyház érdekeit nem sérti.

Gróf Apponyi Albert : 1892-ben ?

Igaza van, 1892 november 25-én. Kérem, én nem ráolvasás szempontjából hivatkozom erre. Én meggyőzni

akarak, ha lehet; (Nagy mozgás. Halljuk! Halljuk!) meg fogják látni okoskodásomból. A képviselő úr szóról-szóra ezt mondta: »Más államok tapasztalatai bizonyítják, — mondá tisztelt képviselőtársam — hogy az egyházi házasságkötés nem szenved a polgári házasságkötés által, és én azt hiszem, hogy ebben az országban minden faktor oda fog hatni és közre fog működni, hogy az egyházi házasságkötés továbbra is általánosan érvényesülhessen; (Helyeslés a baloldalon.) és ha az egyházak lelkészei abban, hogy az egyházi házasságkötés teljesítése a hívők buzgalmatól függ, új ösztönt nyernek arra, hogy magasztos hivatásukat megkettőzött buzgalommal töltsék be, hogy a hívekre gyakorlandó erkölcsi befolyásuknak minden tényezőjét fokozott mértékben érvényesítsék, amint hogy remélem és bízom, hogy tenni fogják, akkor ezen reform az általános egyházi hitéletre nemcsak sorvasztólag nem, de élénkítőleg fog hatni.« (Úgy van! jobbfelől.) Az a reform, amelyre célzott, a kötelező polgári házasság volt, melyet mint programot a kormányelnök kevéssel azelőtt bejelentett.

Igy nyilatkoztam én is, tisztelt Ház, és, meggyőződés szerint, tisztelt képviselőtársam akkor ott kereste a biztosítékot, ahol az egyedül kereshető, mert azt sem keresni, sem találni az állami kényszer terén nem lehet. Meg is találta akkor tisztelt képviselőtársam talán egy kissé vérmesebb vagy kevésbé csüggesztő pillanatban azt a helyes elvet, melyet minden ország tapasztalata úgy igazol, amint ő azt akkor felállította. Mi egyetértünk abban talán mindnyájan, hogy az igazi vallásosságnak, amelynek értéke van még annál a flottáns tömegnél is, amely oly szokásszerűleg indul az után, amiben felnőtt, az érzések önkéntességén — legyen az mély, vagy nem mély — kell felépítve lennie. Az állami kényszer akár oly alakban, aminőben ma fennáll, akár oly alakban, mint ezt tisztelt képviselőtársam ma javaslatba hozta, alkalmas arra, hogy az egyházakat a pihenés párnájára fektesse, talán arra is, hogy felületes megítélés mellett álmegnyugvást szerezzen; de az állami kényszer semmi alakban nem alkalmas arra, amire tisztelt képviselőtársaim a fősúlyt helyezik, ami igaz és nemes a nép kedélyében és ami erkölcsi biztosítéka annak, hogy megteremje azt a

gyümölcsöt, amit tőle várunk: nem alkalmas arra, hogy őszinte vallásosságot teremtsen. (Élénk tetszés és helyeslés jobbfelől.) Nemcsak én mondom ezt, tisztelt képviselőház. Minden egyház legnemesebb gondolkodói tartják ezt, és nem egyszer a Házban, hanem együtt ismételtük, hogy értéktelennek tartjuk az egyházra nézve azt az illuziót, hogy mennyi az egyházi házasságkötés, ha az állami kényszer folytán következik be, mert ez elfedi azokat is, akik nem önként, nem szívük sugallatából, hanem kényszer folytán járultak oda. (Helyeslés jobbfelől.) De, tisztelt Ház, tartozom annak a bizonyításával is, hogy igaza volt tisztelt képviselőtársamnak, midőn más államok tapasztalására hivatkozott. De még mielőtt erre rátérnék, megjegyzem, hogy neki újabb kételyei támadtak, amelyeknek őszinteségét kétségbe nem vonom, de biztosíthatom arról, hogy nálunk nincs más mód, mint amelyekre már korábban hivatkozott.

Nézzük, hogy mi a tapasztalat azokban az országokban, ahol a kötelező polgári házasság intézményét behozták, ahol tehát az egyházi házasságkötés a hívek szabad akaratán, önkéntes hozzájárulásán alapul?

Nekem azt kell hinnem a tisztelt képviselő úrnak multkor tartott beszéde után, hogy ő a római katolikus egyházat nem félti, sem a római katolikus híveket.

Gróf Apponyi Albert: Kevésbé félttem!

Vajay István: Mi sem féltjük!

Legyen, kevésbé félti; igyekeztem tájékozást szerezni arról, hogy mit mutat a tapasztalás az egyházi házasságkötések szempontjából azokban az országokban, amelyekben a kötelező polgári házasság behozatott. A latin tartományokban, értem Franciaországot, Belgiumot, az a tapasztalás által megerősített meggyőződés, — és erre nézve itt vannak kezemben az illető országos hivatalok főnökeinek nyilatkozatai, de az irodalomban is teljes hihető bizonyítékokat lehet erre találni — hogy, jelentéktelen számú eseteket kivéve, a polgári megkötést az egyházi megkötés rendszerint követi.

Vajay István: Akkor az egyik fölösleges! (Mozgás jobbfelől.)

Ez a tapasztalás Franciaországban; ez Belgiumban, és egy századon át való fennállása után ma már senkinek legkisebb kételye sincs aziránt, hogy a polgári házasság intézménye a vallásosságra és a közerkölcsökre károsítólag egyáltalán nem hat. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Ez tehát a belga és francia tapasztalat; ezt az értesítést nyertem Németalföldön is, melynek népessége vegyes. Itt, tisztelt Ház, azt a tapasztalatot tették, hogy a vallásosságra magára és a vallási érzületre, az egyházzal való összefüggésre, általában a közerkölcsökre a polgári házasság intézménye rontó befolyást nem gyakorol; de ha jól fogtam fel tisztelt képviselőtársam okoskodását, (Halljuk! Halljuk!) főleg a protestáns egyházakat kellene féltetni. A nemzetiségi egyházakat azért nem, mert ott az emberi léleknek két hatalmas motívuma: a nemzetiség és vallás összejátszik. Nem is az a célja, tisztelt Ház, ezen törvényjavaslatnak, hogy nemzetiségi polgártársainkat ezen törvényjavaslattal vallásuktól elidegenítsük. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Egy hang a szélsőbalon: Még csak az kellene!) Nézzük tehát meg a tapasztalást a protestáns egyházakban, Németországban. (Egy hang a szélsőbalon: Hát Hollandiában?) Hollandiáról volt szerencsém már megmondani, hogy ott miképen áll a dolog.

Németországban, jelesen pedig Poroszországban — egész Poroszországról szólva, mert egy más alkalommal Berlin tapasztalásait már volt szerencsém előadni — az ügy állása a hivatalos adatok nyomán a következő, és nézetem szerint nagyon tanulságos: (Halljuk! Halljuk!) 1875-ben, mikor a polgári házasság behozatott, az egyházi házasságok úgy viszonylottak a polgári házasságokhoz, mint 83·87 a 100-hoz. 1875-től 1891-ig illetőleg két dolgot észleltünk. Először azt, hogy 83%-ról 92·90-re, kerek számban 93-ra szökött fel, ami nagy haladás; másodsor, ami még fontosabb, az, hogy ez folytonosan emelkedő tendenciát mutat. (Tetszés jobbfelől.) Ez tehát mégis csak bizonyít valamit. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Nézzük már most a nem tiszta evangélikus, hanem a vegyes, az evangélikusok és katolikusok közt kötött házasságokat. 1875-ben a százalék 71 volt; 1891-ben pedig majd-

nem 90-re rúgott, folytonosan emelkedő tendenzia mellett. Igaz azon adat is, tisztelt Ház, amelyet gróf Apponyi Albert tisztelt képviselőtársam két svájci kantonra : Argaura és Basltre nézve felhozott ; de közölhetem vele a svájci statisztikai hivatal főnökének nyilatkozatát, mely szerint a tapasztalás az, hogy a polgári házasság intézménye 1875-től fogva, amióta az Svájcban behozatott, sem a házasságokra, sem a nép erkölcsiségére semmi káros hatással nem volt, sőt az elválások száma csökkent. (Tetszés jobbfelől.)

Ha, tisztelt Ház, ezeket a jelenségeket észleljük, és hozzáveszszük azt, hogy mindenütt, ahol a polgári házasság kötelező formája behozatott, az egyházi életnek fellendülését látjuk s az egyházakban szokatlan friss vérkeringést tapasztalunk, — pedig ezt senki sem fogja tagadni — kérdem, (Halljuk ! Halljuk !) lehet-e a politikailag létezőnél más téren keresni bizonyítékot, vagy lehet-e ennél nagyobb és öröndetesebb bizonyítékot szolgáltatni ? (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.) És ne is legyünk mi — hogy ép erről szóljak — a magyar protestantizmus iránt kishitűebbek, mint aminőknek Németország protestánsai mutatták magukat. (Helyeslés jobbfelől.)

Gróf Apponyi Albert : Nem mondtam ezt. (Mozgás.)

Nem vádkép hoztam fel. Bízék jobban tisztelt képviselőtársam a protestáns egyház erejében és életképességében. (Halljuk ! Halljuk !) Tudom, aggodalmait a német protestáns egyházi irodalomban ki voltak fejezve. Maga Sohm ezen az állásponton áll. Ő is felhozta, hogy a protestáns egyháznak nincs módjában a katolikus egyházzal egyenlő alapon mondani híveinek : »Jöjjetek elém is«, mert nem mondhatja, hogy a házasság szentség. Azonban mégsem oly kedvezőtlen a helyzete. A protestáns egyházak is lényeges feladatuknak tekintik híveik házasságának egyházi gondozását, a protestánsok kedélyében is él az a vallásos érzés, az a szükség, hogy házassági frigyüket egyházilag megáldassák, az ő érzésük is el fogja vinni őket az egyházba, és nem fogják elkerülni azt, hogy a házassági frigyet vallási elemek és érzések át ne hassák, ha megszűnik is az állami kényszer. Nem is fog csökkenni a hívek ragaszkodása, és fokozódni fog a lelkészek buzgalma. Nemesak a külföldi példákból merítem e bizonyí-

téket, de a magyar protestáns egyház fejlődéséből is. (Halljuk! Halljuk!)

Méltóztatnak tudni, hogy időbe és hosszú küzdelmekbe került az, míg a liberális katolikusok segítségével a protestánsok jogállapotai megjavultak és az egyenlőség körébe bevonattak. (Halljuk! Halljuk!) Ha Németországban, ahol többé-kevésbé állami gondozás mellett erősödött a protestáns egyház, ily eklatáns a hívek önkéntes buzgóságának jelentkezése, mint az a felolvasott statisztikai adatokból látszik...

Ugron Gábor: Nem szeretik a polgári házasságot!
(Nagy mozgás.)

...én legalább is hasonló eredményt várok Magyarországon is. Nem is fog csökkenni a buzgóság sem. Az egész egyház növekedése, fentartása túlnyomólag a hívek önkéntes buzgalmán alapul, és századok alatt az utolsó templomtorony és az utolsó iskolapad is a protestánsok önkéntes buzgóságának eredménye; szabad-e nekünk kishitűeknek lennünk, hogy az egyházat fentartó buzgalom és önkéntesség csökkenni fog, mert nem lesz a házasságkötésre állami kényszer? Én bízom a protestáns egyházak híveinek vallásos érzelmében és nem tartok tőle, hogy a német példával szemben hátra fognak maradni. (Élénk tetszés, éljenzés és taps a jobboldalon.)

Ugron Gábor: Tapsból nem lakik jól a kálvinista pap! (Nagy zaj.)

Kubinyi Géza: Nem megyünk mi Ugron Gáborhoz segélyért. (Úgy van! jobbfelől.)

Én is azt tartom, tisztelt Ház, hogy tapsal az a szegény pap, akár kálvinista, akár katolikus, jól nem lakik. Hanem, eltekintve attól, amit az 1848:XX. t.-cz.-ben lefektetett és általam is megvalósítandónak tartott törvényhozási célzatról mondtam, arra figyelmeztetem tisztelt képviselőtársamat, Ugron Gábort, hogy ő is el fogja ismerni: az a normális elismerés, mely a hivatásnak és a kötelességeknek szűk körülmények közt való teljesítéséért mindenkit méltán megillet, — és amely e tapsban elismertetett — annak a szegény protestáns papnak is jól fog esni. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.)

Ugron Gábor : Nem annak tapsoltak ! A protestáns papnak nem tapsolnak, csak a miniszternek !
(Nagy zaj.)

Igazság szerint, tisztelt Ház, fel kell említenem, hogy tisztelt képviselőtársam arra a nyilatkozatára, amelyet 1892-ből felolvastam, czéloz tegnapelőtti beszédében is, és úgy nyilatkozik, hogy hasonló érveléssel iparkodnék megnyugtanni is a kötelező polgári házasság életbeléptetése után az aggódókat és nyugtalankodókat. De bocsásson meg tisztelt képviselőtársam, ha az a megnyugvás és a konzideráció elég volt arra, hogy midőn elvileg bejelentetett a reform, annak ezt az elvét igen szépen és igen helyesen előre is megvédje a megtámadás ellen, akkor nem egészen értem, hogy ma miért nem elegendő ugyanaz az érv a törvényjavaslat elfogadására. (Tetszés jobbfelől.) Ne is gondolja tisztelt képviselőtársam, hogy ha ezt az érvet, az 1892-ikét elegendőnek nem tartja az elfogadásra, bármily nagy helyzete van is egyházában, — és méltán — akkor ő neki a megalkotás után a lecsillapítás ezen okkal sikerülni fog. Nem fog sikerülni, mert azt fogják mondani, hogy : »Miképen nyugodjunk mi meg ezen okokban, midőn te önmagad, mikor a reformot el kellett fogadni, abban megnyugtatót nem találtál?« (Úgy van ! jobbfelől.) És én megvallom, hogy ha ezekben az előzményekben megnyugtatót és bátorítást arra, hogy sem a vallásosság, sem a közerkölcösiség a népben nem megy veszedelmes válságokon át, nem talál, akkor tisztelt képviselőtársamnak nemesak ez idő szerint, hanem későbbi időszakokban is el kell utasítania magától a kötelező polgári házasságot. (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.)

Beszédem végén még két ellenvetésével akarok foglalkozni.

Az egyik az, hogy azt mondják : mi kísérletet teszünk a lehető legrosszabb körülmények közt. Mondjuk tehát, hogy kísérletet teszünk ; de tisztelt képviselőtársam is kísérletet tesz azzal a határozati javaslatával. Oly kísérletet, melyet egy állam sem tett meg, melyben a mieinkhez hasonló egyházi és interkonfesszionális viszonyok álltak fenn. Nem is mutat államot, mely egységes felekezeti elemektől mentes állami házasságjogot szükségbeli polgári házassággal kapcsolt

volna össze. Ausztriában nincs egységes, ott háromféle, sőt négyféle házasságjog van.

Arra mutat példát, hogy ahol egy megállapított általános házasságjog volt, kitoldozták a szükségbeli polgári házassággal. De hogy ott, ahol új egységes házasságjogot alkotnak, azt ezzel feldozzák ki: az példátlan a törvényhozások történetében.

Nézzük már most, hogy mi a tapasztalás úgy az egyik, mint a másik kísérlet mellett. Ahol a kiségitő polgári házasság volt meg ebben az értelemben, ott az ma már mindenütt az eltűnt intézmények közé tartozik. Csak ott áll még az fenn, ahol az állam lakosságának roppant többsége egy vallást követ, ahol annak a vallásnak megfelelő házasságjoga van, s ahol ezt a kiségitő foltot arra a rendszerre ráakasztották az elenyésző kisebbség kedvéért. A szomszédban tett tapasztalatok az utánczásra sem nem bátorítanak, sem nem jogosítanak. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Míg ellenben ott, ahol a kötelező polgári házasság behozatott, — némely helyen talán nagyobb küzdelmek közt, mint nálunk, némely helyen nem is volt oly mélyen motiválva az interkonfesszionális viszonyok, a vallások sokasága és az egyes felekezetekhez tartozó hívők nagy száma által — mindenütt megszilárdult ez az intézmény, és ma már rámutathatunk arra, hogy megérlelődött az a meggyőződés, hogy az a nép vallásosságának és a közerkölcsöknek nem árt. (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.)

Mindketten kísérletet akarunk tenni, de mi oly irányban, amelyben minden példa csak bátorít és megnyugtat; (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) tisztelt képviselőtársam pedig — tartok tőle — oly irányban, ahol egyetlen megnyugtató példára, egyetlen megnyugtató előképre sem hivatkozhatik. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

Azt mondja tisztelt képviselőtársam: könnyelmű volt a kormánynak eljárása, mert vállalkozott ilyen reformra... (Felkiáltások a baloldalon: Nem így mondta!)... ilyen formában, talán simábban, (Derültség a jobboldalon.) én azonban így értettem... pedig nagyon valószínű, hogy nem mi fogjuk annak végrehajtását intézni, mert más kérdésekben a parlamenti élet szabályai szerint meg fogunk

bukni. (Úgy van! a baloldalon. Felkiáltások a szélsőbalon: Mentől előbb!) Azt mondja tisztelt képviselőtársam, hogy ezek a reformok csak akkor lesznek bevégzett tények, ha egyszersmind életbeléptetésük is megtörténik. Én csak arra hivatkozom, hogy épen gróf Apponyi Albert tisztelt képviselőtársam mondja azt, hogy párttekintetektől, önérdektől és így kormányérdektől menten járjunk el. Már most, tisztelt Ház, ha mi, akik abban a reményben élünk, hogy ezen törvényjavaslatokat törvény erejére fogjuk juttatni, csupán abból az okból tartózkodtunk volna azok előterjesztésétől, mert azok törvényerőre emelkedése után más kérdésben megbukhatunk, akkor a kormány és a párt érdekét fölibe helyeztük volna a közérdeknek. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől. Nagy mozgás és nyugtalanság a bal- és szélsőbaloldalon.) Különben is legyünk meggyőződve az iránt, hogy mi, akik itt ülünk, a végrehajtás szükséges feltételül a magunk fentartását sohasem proklamáltuk. (Élénk tetszés és helyeslés jobbfelől. Nagy nyugtalanság a bal- és szélsőbaloldalon.) De legyünk meggyőződve egy más dologról is, és ez az, ami hatalmunkban áll: hogy nemcsak az bevégzett tény, amit tisztelt képviselőtársam annak tart, hanem, hogy ezen reformoknak a törvénykönyvbe való beiktatása egy nagy állami és szabadelvű szempontból örök emlékezetű tény lesz.

Jöhet, tisztelt Ház, idő, és ennek lehetősége nincs kizárva, hogy midőn ezeket a törvénykönyvbe iktattuk, egy reakció, egy klerikális reakció meg fog indulni a törvények ellen. (Nagy zaj és mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.)

Meszlény Lajos: Milyen felekezet részéről?

Talán minden oldalról, hogy eltörölje vagy lényegükben megcsorbítsa, amit mi megfontolva, a legteljesebb meggyőződésből, mint nagy szabadelvű haladását Magyarországnak megalkottunk. Én, tisztelt Ház, nem féltém ezeket a reformokat, hogy a végrehajtás stádiumában meg fogják kerülő utakon hiusítani; nem féltém pedig két okból. (Halljuk! Halljuk!) Egyrészt azért, mert ha azok törvénynyé váltak, a végrehajtás stádiumában fog az mutatkozni, amit ma már előre mondunk, hogy valamint mindenütt másutt, úgy Magyarországon is az egyházak választhatják azt az

utat, hogy ezzel a polgári intézménnyel, melyet Magyarország akarata teremtett, megéljenek békében, harmóniában, egyházuk teljes szabadságában, (Úgy van! jobbfelől. Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.) és akkor én a végrehajtás nehézségeitől nem félek. Már egy más alkalommal czéloztam reá, de most is ismétlem: nem adtam fel a reményt, hogy a javaslat ellenzői átlátják, hogy a vallásosság, az egyházak teljes szabadsága megfér e törvényekkel, hogy az állammal ezen intézmények mellett harmóniában lehet élni. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy mozgás és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Ha!) Ha pedig a végrehajtás stádiuma, vagy egy későbbi időpont arra használatná fel, hogy meghiusíttassék a végrehajtás, vagy megcsorbítottassanak ezek az intézmények és nagy reformok, akkor mi is, nem ugyan mint kormány, mert meglehet, ez a kormány már nem is lesz, de erős a meggyőződés, hogy Magyarország összes szabadelvű elemei össze fognak állani (Élénk helyeslés és éljenzések jobbról. Nagy zaj és nyugtalanság balfelől.) és közös erővel, pártkülönbség nélkül fogják megvédeni azokat a reformokat, amelyeknek megalkotását, pártkülönbség nélkül, a szabadelvű elemek az országban felkarolták, és amelyek közül a jelen javaslatot a tisztelt Háznak elfogadásra ezennel ajánlom. (Hosszantartó, élénk éljenzés és taps jobbról. Nagy zaj és nyugtalanság a bal- és szélsőbaloldalon.)

KOSSUTH LEVELE.

Idáig ért a vita, mikor Kossuth Lajos is fölemelte szavát a kormány javaslatai mellett. Helfy Ignácához Collegno al Baraccone-ból 1894 február 23-án írt levele tökéletes összhangban van Szilágyi nagy beszédének az ország összes szabadelvű elemeit tömörülésre hívó szózatával. Erős tiltakozás az ellen, hogy nevét a törvényjavaslat sorsának kockára tételével kormánybuktatás céljából eszközül használják fel. A törvényjavaslat egyenes folyománya a 48-as idők szellemének. A függetlenségi és 48-as párt önmagát tagadná meg, saját multjával, mindenkor vallott vezéreszméivel jönne ellentétbe, ha gátat vetne a haladó eszme valósításának útjába csak azért, hogy ily áron a kormányt bukásba kergesse. A pártnak minden körülmények közt köte-

lessége a javaslat mellé állani, nem tekintve azt, hogy 67-es kormány terjesztette be a reformokat.

Kossuth nyilatkozata mély hatást tett a függetlenségi táboraiban. Az ingadozókat megtérítette, az elpártoltakat vádolta és elítélte. A hatás meglátszott magának a vitának további menetén s az egész ország közhangulatán. Kossuthnak egy hónappal később, épen az általános vita végeztekor bekövetkezett halála e nyilatkozatot mintegy a végrendelet föntségével ruházta föl. A levél közzététele után a kormány és a szabadelvű ellenzék mellett a tüntetések országszerte s különösen a fővárosban fokozott mértékben újultak meg.

A VITA FOLYTATÁSA. GRÓF SZAPÁRY GYULA BESZÉDE.

Március 19-éig, midőn a zárbeszédre került a sor, szakadatlanul tartott az általános tárgyalás.

Hoitsy Pál mind pártjának magatartását a javaslattal szemben, mind saját állásfoglalását arra a meggyőződésre alapítja, hogy most már az államnak vagy meghátrálnia vagy győznie kell. E konfliktus okozója a kormány, de ő nem engedheti, hogy e küzdelemben — bárki hibájából is — a haza legyen a vesztes fél, azért fogadja el a javaslatot.

Ezután gróf Csáky Albin válaszolt az ellenvetésekre. Bevezető szavai, hogy talán neki is része volt a mai liberális program megteremtésében, meleg tüntetést hoztak neki, a reform előharcosának, a szabadelvűek részéről.

Vázolta a helyzet kialakulását az elkeresztelési rendelet kiadása (1890 febr.) óta. Ekkor indult meg a mozgalom a felekezeti béke rovására, az állami tekintély ellen. Kifejtette, hogy az állami anyakönyvvezetéssel és a kötelező polgári házassággal az állam és az egyház felszabadul egymástól. Ez a legbékésebb megoldás, mert minden felekezetet egy színvonalra állít, magát az államot pedig valamennyi fölé helyezi.

Gróf Szapáry Gyula: Az elkeresztelési ügyből folyólag nem volt szükség a radikális megoldásra. Ettől az állam konszolidációját félti. Nem akar a nemzetiségi és közjogi viszálykodások mellé felekezeti villongásokat is. Az egységes házassági jogot elfogadja, de a polgári házasság nem oly fontos és sürgős, hogy amiatt zavarokat idézzünk elő.

Szilági felszólalásában több tétel szerinte túlzott. Így pl. az, hogy a polgári házasság bármely neme repudeált házasság színében tűnhetnék fel. Nagyobb erkölcsi súlyt tulajdonít a törvénynek, semhogy ily felfogástól tartana. Épp így vélekedik arról, hogy a kötelező forma nélkül a polgárok jogegyenlősége csorbát szenvedne.

Tiltakozik az ellen, hogy ezen álláspontnak szabadelvűségét kétségbe vonják, sőt »ultramontán« és »reakzionárius« jelzőkkel illessék. Az elsőt minden katolikus megkapja most, aki ugyanazt teszi, mit bármely más felekezet hívénél mint a buzgó vallásosság jelét dícséretre méltatnak. Ami pedig a reakció védjéjét illeti: »ha reakzionárius — úgymond — mindaz, aki a kötelező polgári házasságot nem tekinti egyedüli panaczeának, hogy az ország bajai orvosoltassanak, akkor másfél évvel ezelőtt még igen díszes társaságban voltam. Igen sokan azok közül, akik ma a kötelező polgári házasság mellett foglalnak állást, másfél évvel ezelőtt az egységes házassági jog elfogadása mellett még a fakultatív polgári házasságot is kielégítőnek tartották. Tehát vagy azok, akik velem együtt voltak abban a véleményben, mind reakzionáriusok voltak, vagy én nem vagyok reakzionárius, aki másfél évvel ezelőtt ugyanazon álláspontot foglaltam el, melyet ma.«

A részletek ellen is kifogásokat emel. A Horvátországra vonatkozó intézkedés nem óvja meg az egységes állampolgárság elvét. A Horvátországban lakó magyar községi illetőségű állampolgárok ki lesznek téve annak, hogy házasságuk Magyarországon semmisnek tekintetik vagy megtámadható lesz. Az uralkodó-család házassági viszonyaira nézve nem látja tisztázottnak a kérdést. Erről az igazságügyminiszter csak a bizottságban nyilatkozott; a minisztertanácsban ez megállapítva nem volt. Elhatározását e részben az igazságügyminiszter előterjesztéséig függeszti.

Wekerle miniszterelnök: Erre a szabadelvűség kérdésében azt a megjegyzést teszi, hogy azok a szabadelvű férfiak, akik elvi ellentétben állnak a kormánynyal, természetesen akarva, nem akarva kiteszik magukat annak, hogy az ultramontán és reakzionárius elemek az ő uszályukhoz csimpaszkodnak.

Az egyházpolitika előzményeire nézve kettőt helyreigazít. Egyik az, hogy a kormány cselekvési programja nem 1892

novemberében változott, mint gróf Szapáry mondta, hanem igenis a trónbeszéd megtartása, a választások megtörténte s Irányi javaslatának elfogadása után, 1892 májusban. Az akkor elfogadott határozati javaslatnak felel meg a kormány. Az 1892 szeptember 4-én tartott komáromi gyűlés nem volt befolyással a kormánypolitika irányára. A programot gróf Csáky Albin írásba foglalva előterjesztette már a nyári szünetek előtt...

Szilágyi Dezső : Május havában !

... és átadta az akkori miniszterelnöknek.

Gróf Szapáry Gyula : Ez akkor a vallás- és közoktatásügyi miniszternek egyéni nézete volt. A kormány csak szeptember 15-én tárgyalta és csak azután foglalt állást.

Gróf Szapáry Gyula fejtegetései Szilágyi Dezsőt is felszólalásra bírták :

AZ URALKODÓ CSALÁD HÁZASSÁGI VISZONYAI. AZ EGYSÉGES MAGYAR-HORVÁT ÁLLAMPOLGÁRSÁG ELVE.

Szilágyi Dezső Tisztelt Ház ! Azokra nézve, amiket gróf Szapáry Gyula képviselő úr beszédem érdemére felhozott, más alkalommal tüzetesen fogok felelni. Jelenleg csak egy ténybeli helyreigazítást és egy megjegyzést kívánok tenni a Ház előtt. A ténybeli helyreigazítás abban áll, hogy tévesen értesült a lapokból — mert el kell ismernem, hogy nem mint a maga tudomását mondta — arról, hogy az uralkodócsalád házasságára vonatkozó kijelentésem s egyáltalában azon elvek, melyek alapján a tárgyalás megindult és melyek a teendő előterjesztés alapját képezik, minisztertanácsban nem forogtak volna fenn. Ez tévedés ; ennek ellenkezője áll. Ez a ténybeli helyreigazítás.

A másik, amit helyre akarok igazítani, az a sajátságos tévedés, midőn a tisztelt képviselő úr azt mondja, hogy a magyar állampolgárok közötti az a megkülönböztetés, mely e javaslatban van, tudniillik, hogy vannak köztük horvát-szlavonországi községi illetőségűek és szoros értelemben vett magyar illetőségűek, törvényekben nem fordul elő, hanem egy itteni újítás. Ennek nem lehet elég korán ellentmondanom, még azon beszédem előtt, melyben e dologra ki fogok terjeszkedni. Legyen szabad a tisztelt

képviselő úr figyelmét kettőre felhívnom. Az egyik az, hogy a magyar bíróságok status-kérdések, tehát a családi állapottal összefüggő összes kérdések tekintetében ítéleteikben mindig, midőn területi jogot kellett alkalmazni, azon a bázison jártak el, hogy horvát-szlavon községi illetőségű állampolgárról, vagy szoros értelemben vett magyar községi illetőségű magyar állampolgárról van szó. Ez az egyik, és ha ez a tisztelt képviselő úr előtt nem ismeretes, azon, megvallom, nem csodálkozom, de csodálkozom azon, hogy mint annak, aki kétszer belügyminiszter volt (Mozgás.) s aki az állampolgárság szerzéséről és elenyészeséről szóló törvényt annyiszor volt hivatva alkalmazni, emlékezetéből elmosódott az, hogy ugyanazt a különböztetést a kétnemű községi illetőség közt ugyanezen törvény és legpregnansabban pedig annak 21. §-a világosan megteszi. Ez az, amit felemlíteni akartam, hogy a tisztelt Házat egy perczig se hagyjam azon benyomás alatt, mintha itt veszedelmes újításról lehetne szó. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbról.)

Másnap, febr. 24-én, Szapáry a következő felszólalásban válaszolt Szilágyi Dezsőnek :

Gróf Szapáry Gyula : Tisztelt Ház ! Tegnap az ülés végén az igazságügyminiszter úr engem tudatlansággal és a törvényekben való járatlansággal vádolt. Ezek után a tisztelt Ház — azt hiszem — indokoltnak fogja tartani, hogy ezen váddal szemben álláspontomat igazoljam és igazoljam azt, hogy nekem okom volt azt mondanom, hogy az a kifejezés, mely a jelenleg tárgyalás alatt levő törvényjavaslatban használtatik, szokatlan és — felfogásom szerint — helytelen.

Tisztelt Ház ! Azt hiszem, nem szükséges, hogy mást mondjak és más magyarázatot hozzátégyek, hanem elég, ha a két szöveget, t. i. az 1879 : L. törvényezikk 21. §-át és a jelen törvényjavaslatnak ide vonatkozó szakaszát felolvasom. Ebből magából a tisztelt Ház látni fogja, hogy van-e különbség a két kifejezés közt vagy nincs.

Tegnap azért nem szólaltam fel mindjárt, mert nem akartam abba a hibába esni, melybe az igazságügyminiszter úr, midőn ily elhirtelenkedett nyilatkozatot tett. Amikor ily igen subtilis distinctiót kell tenni, azt nem lehet másképp tenni, mint a két

szövegnek egymás mellé állításával. Erre most alkalmam lévén, bátor vagyok a tisztelt Ház előtt a két szöveget felolvasni. (Halljuk ! Halljuk !)

A most szőnyegen levő javaslat 147. §-ának *a*) pontja így szól : »A horvát-szlavon községi illetőségű magyar állampolgárokra a külföldiek tekintetében megállapított rendelkezések.« Az 1879 : L. t.-cz. 21. §-ának első bekezdése pedig így szól : »Az elbocsátás iránt béke idejében a Magyarország és Fiume területén levő községek kötelékébe tartozókra nézve a belügyminiszter, a Horvát-Szlavonországok területén levő községek kötelékébe tartozókra nézve a horvát-szlavon-dalmát bán, illetőleg a határvidéki országos hatóság hoz végérvényes határozatot.«

Megjegyzem még, hogy ugyanezen törvény 1. §-ában kimondatik, hogy : »A magyar korona összes országaiban az állampolgárság egy és ugyanaz.«

Én arra a 21. §-ra hivatkoztam, és szerintem épen az ily kérdéseknél nagyon óvatosnak kell lenni a terminológiában, hogy a hivatkozás preczedenst ne alkosson. Fentartom tehát állításomat, hogy az 1879-iki törvény sokkal óvatosabb és helyesebb ; konstátálom a két szöveg közti különbséget, és ebből folyólag a részletes tárgyalás során indítványozni is fogom, hogy a 147. §. ama kifejezése az 1879 : L. t.-cziknek megfelelően módosíttassék és pedig úgy, hogy ehelyett : »a horvát-szlavon községi illetőségű magyar állampolgárok« ez tétessék : »a Horvát-Szlavonországok területén levő községek kötelékébe tartozók«. Lehet a másik kifejezést is jónak találni, de hogy a kettő között különbség ne volna, állítani nem lehet. (Úgy van a baloldalon.)

És még egyet. Az igazságügyminiszter úr amaz élczére vonatkozólag, hogy kétszeri belügyministerségem alatt kellett volna alkalmamnak lennie kellő tájékozást szereznem e törvény alkalmazása iránt, megjegyzem, hogy 1873—75-iki belügyministerségem alatt nem alkalmazhattam oly intézkedést, mely csak 1879-ben lépett életbe. (Élénk derűtség balfelől.) Ezért az igazságügyminiszter úr ez élcze is csütörtököt mondott. (Élénk tetszés és éljenzés balfelől.)

Szilágyi Dezső a következő helyreigazítással élt :

Szilágyi Dezső Tisztelt Ház! Az előttem szólott képviselő úr nyilatkozatából egy tételt el kell ismernem. Azt t. i., hogy nem kétszeri, hanem egyszeri belügyminisztersége alatt volt alkalma, az alkalmazás körében megismerkedni a törvény ezen tételével. Már az, hogy valaki egyszer vagy kétszer volt-e belügyminiszter és egyszeri vagy kétszeri működés alatt volt-e alkalma valamivel megismerkedni, a dologra és észrevételem értelmére és horderejére nézve teljesen közömbös.

Gróf Károlyi Gábor: Bárcsak sohse lett volna miniszter!

Másodszor, tisztelt képviselőtársam csak egyet felejtett. Ő felolvasta a két kifejezést. Minden képzelhető hermeneutika szerint ez a két kifejezés egyet jelent.

Polónyi Géza: Az nem úgy van!

Mindjárt újra felolvasom. A képviselő úr azt mondja: »már pedig azt állítani nem lehet, hogy köztük különbség ne volna«; de egyet felejtett el, azt a különbséget megmagyarázni, ami köztük van, mert e nélkül egész felszólása minden idevonatkozó tartalmat nélkülöz. (Helyeslés jobbról.) Én tehát újra felszólítom tisztelt képviselőtársamat, hogy ezt a különbséget a két kifejezés közt magyarázza meg, melyet a multkor állított. Ma is csak állít; multkor sem bizonyított, ma sem bizonyított. Én pedig kimutatom, hogy könnyítsem álláspontját, (Derűltség.) hogy jogi szempontból semminemű különbség sincs.

Az állampolgárságról szóló törvénynek 21. szakasza azt a tényleges viszonyt és közjogi viszonyt, hogy t. i. valaki községi kötelékbe tartozik a magyar birodalom két külön jogterületén, úgy fejezi ki, hogy különbséget tesz azon magyar állampolgárok közt, kik Magyarország és Fiume területén levő községek kötelékébe tartoznak és azok közt a magyar állampolgárok közt, kik Horvát-Szlavonországok területén levő községek kötelékébe tartoznak.

Polónyi Géza: Ez jogterület csak! (Zaj.)

A törvényjavaslat 147. §-a ezt úgy fejezi ki, hogy »horvát-szlavon községi illetőségű és magyar községi illetőségű magyar állampolgár«. Kérdem én, tisztelt Ház, hogy e között: Horvát-Szlavonországok területén lévő

községi kötelékbe tartozó magyar állampolgár, és e között : horvát-szlavon községi illetőségű magyar állampolgár, mondom, e két kifejezés között mi az a nagy különbség, ami miatt egyik közjogilag korrekt, a másik helytelen, amit sem tegnap, sem ma a tisztelt képviselő úr sem megmagyarázni, sem felfedezni nem tudott ; mi az a nagy különbség, amelyről ő azt mondja, hogy közjogilag az egyik helytelen, a másik helyes ? Ez az a probléma, amelyet a tisztelt képviselő úr valószínűleg majd indítványozó beszédében fog megvilágítani, eddig azonban nem volt képes, vagy nem akart a tisztelt Háznak a különbség megmagyarázásával szolgálni. Én pedig a két kifejezést jogilag egyenesen egyenlőnek tartom és fentartom azon állításomat, hogy az úgy a grammatikai magyarázat, mint a magyarázat más fajtái szerint is jogilag tökéletesen egyértelmű. (Igaz ! Úgy van ! a jobboldalon.)

Polónyi Géza : Mindkettő rossz !

Tisztelt képviselőtársam arra czéloz, hogy elhirtelenkedve nyilatkoztam. (Halljuk ! Halljuk !) Ha kettőnk nyilatkozatát összehasonlítjuk, az elhirtelenkedés — gondolom — arra a nyilatkozatra illik, amely nem adja állításának bizonyítását. A tisztelt képviselő úr most másodszor szólal fel, de a különbséget megmagyarázni nem tudta ; ha tehát van elhirtelenkedett nyilatkozat, az, gondolom, kettőnk közt nem az enyémre, hanem tisztelt képviselőtársaméra illik. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

A VITA FOLYTATÁSA. SZILÁGYI BESZÉDE

Ezután Pulszky Ágost fejtette ki véleményét a reformokról. A törvényjavaslat új korszakot, új érárt nyit meg törvényhozásunkban ; épen ezért elfogadja és elfogadásra ajánlja, nemcsak egyszerű, hanem mennél nagyobb többséggel való elfogadásra, hogy az ország képviselőházának, az országot képviselő tényezőnek hatása a törvényhozás többi tényezőinek üdvös, eredményes és készséges hozzájárulását biztosítsa.

Darányi Ignác az a véleményt czáfolta, hogy a polgári házasság a protestánsok érdekeit sértené. Az állam csak jogával él, midőn az egyházra ruházott jogokat ismét visszaveszi. Appo-

nyival szemben megjegyzi, hogy 1892-ben elmondott nagy beszéde után mindenki azt várta, hogy Apponyi is híve lesz a javaslatnak; úgy látszik, azóta álláspontja nagyon megváltozott.

Gróf Bethlen Gábor Apponyi álláspontjának védelmében szólt.

Wekerle Sándor miniszterelnök: Mindenekelőtt az egyházpolitikának előzményeivel foglalkozik. Nem kísérte figyelemmel a magyar egyházpolitika fejlődését az, aki úgy véli, hogy a kormánynak hatalmi érdeke, uralomvágya vetette fel az egész kérdést, vagy az elkeresztelési rendelet volna tulajdonképpen a bajnak kútforrása.

Nem lehet ily közel keresni a mai egyházpolitikának indokait. Sokkal régibb keletűek azok. Az a nagy küzdelem, mely 1791-ig folyt, az 1791-iki törvények által nem lett megoldva. Ezek a törvények, valamint a jelen században hozott egyházpolitikai törvényeink, sőt részletes intézkedéseiben még az 1868. évi LIII. t.-cz. is, nem gyökeresen oldották meg a kérdést. Majdnem érintetlenül hagyták az egyházak és az állam közti viszonyoknak szabályozását. Külön-külön fejlődtek és alakultak át a házassági jogok, és mennél mélyebb gyökeret vert a társadalomban a vallás- és lelkiismereti szabadságnak elve: az egyházak annál kevésbé voltak képesek a társadalomnak újabb szükségleteit, a modern állam igényeit kielégíteni. Ez azután zátonyra vitt.

Növelte a bajt a vallási felfogásokban nyilvánuló átalakulás, helyesebben a vallási felfogásoknak egyesek által napfényre hozott elfajulása, mely a valódi mély vallásos érzés helyébe a vallásos külszint akarja helyezni; pedig a pusztá vallásos külszín igen gyakran csak takarója az erkölcstelenségnek. Egy iskola fejlődött, amely szakítva az egyháznak hagyományos régi szellemével, a harczoló, a kutató észet a vak megadás szellemével váltotta fel, a türelem és a felebaráti szeretet helyett a türelmetlenségnek és a gyűlöletnek magvát hintette el és átvitte azt először szűkebb körbe, később a szószékre és a szószékről a nagy társadalomba.

Ezen jelenségek régibb keletűek, mint az elkeresztelési rendelet, és így a kormány állásfoglalása vagy az elkeresztelési rendelet nem volt kiindulópontja a mai bajoknak, legfeljebb oly pont volt, melyen át a régen felgyülemlett láva kitört.

A tulajdonképeni indok ezen kérdéseknek szabályozatlanul hagyásában, a társadalom nagy és fejlődő igényeinek növekedésében áll.

Ivánka Oszkár : Hát miért nem vették fel mindjárt programjukba ?

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter : Azért, mert amikor ezeket a bajokat felismertük, akkor arról gondolkoztunk, nem lehetne-e a kérdést még érlelődni hagyni, az egyházak egymás közötti viszonyát más úton helyes egyensúlyba hozni. De midőn arra a meggyőződésre kellett jutnunk, hogy egyes kérdésekben az alsóbb klérus egyenesen felmondta a szolgálatot ; midőn azon elv, hogy az állami anyakönyvek felett az állam van hivatva rendelkezni, sőt ezen anyakönyveknek még kétoldalú : egyházi és polgári jellege is kétségbe vonatott, s e felfogást nemcsak az alsóbb klérus terjeszti, hanem azt a felső egyházi hatóságok is megerősítik ; és midőn végül felvetetett az 1868 : LIII. t.-cz. módosításának kérdése : akkor ezen históriai előzmények és érett megfontolás után foglaltuk el azt az álláspontot, hogy az egyház és állam cselekvési körét különválasztjuk és ennek folyományaképp behozzuk a kötelező polgári házasságot és az állami anyakönyveket.

Ez a történeti igazság és a kérdés egymásutánja. Korábbi álláspontjukat a mai állásponttal, politikájuk mai irányával akkor cserélték fel, midőn a katolikus egyháznak képviselői és illetékes férfiai helyezkedtek arra az álláspontra, amely az állam és egyház közti viszonyok szétválasztásának elvi jelentőségével egyenértékű.

Abban az elvben, hogy az állam és egyház közötti viszonyok a házassági jog és anyakönyvek terén szétválasztassanak, rejlik a kormánypolitikának magva, elvi jelentősége és egyúttal iránya is. Ez állapítja meg azt a differenciát, amely közöttük s az ellennézetük között fenforog.

Mi — úgymond — bíráltuk e kérdést a politikai szükségesség, bíráltuk a keresztülvihetőség szempontjából, és végre bíraltuk azon szempontból is, vajjon az valóban a kedélyek megnyugtására szolgál-e ? Ép azért, mert az előzmények után minden dilatorius és palliatív eszköznek alkalmazását elkésettnek tartottuk volna, minthogy csak a cselekvési körök határozott szétválasztásától lehetett a kérdés gyökeres és biztos megoldását

várni, a politikai szükségesség szempontjából választottuk ezt az álláspontot.

E kérdés, igenis, egyúttal a liberalizmus kérdése is. Mert nézete szerint aki a vallási és lelkiismereti szabadságot proklamálja és annak konzekvenciáit le akarja vonni, más megállapodásra nem juthat, mint arra, hogy külön kell választani a két cselekvési kört. De mindamellett nem a liberalizmus szempontjából itéli meg a kérdést, hanem tisztán az állami szükségletek szempontjából.

De éppen az állami szükségletek szempontja teszi gróf Apponyi Albert ellentétes politikáját tarthatatlanná. Az nem megvalósítaná, hanem egyszerűen elodázná a végcél elérését.

Aki azt az álláspontot foglalja el, hogy az állam és egyház cselekvési köre ne választassék szét, a mi viszonyaink közt helyesebben cselekednék, ha a fakultatív formát választja. Ez sem szünteti meg a bajokat, de legalább a kollíziót korlátolt, szűkebb térre szorítja. Az úgynevezett szükségbeli polgári házasság azonban nemcsak hogy meg nem oldja a kérdést, hanem az egyenetlenségnek és végnélküli ellentéteknek magvát hordja méhében.

De ha tarthatatlan ez a politika ebből a szempontból, még inkább tarthatatlan a végcél elérése szempontjából. Tegyük fel, hogy nyugalmi állapotot teremt és azzal ideiglenesen célt érünk. De hogy állunk a kitüzött végcéllal, a hatáskörök elválasztásával? Ha bekövetkeznék is az, amit Apponyi ettől remél, hogy nyugalmi állapot származnék, akkor is állana ez a tétel, hogy gyakorlati szükségleteket kell kielégíteni. Ezen gyakorlati szükségletek kielégítésére pedig a nyugalmi állapot nem lenne meg.

Beszéde végén röviden reaszummálja azt, hogy micsoda kérdésekkel áll szemben, mik azok a differenciák, melyek a kormány politikájával szemben mint egyenérték állítottak oda. És itt először is a merev egyházi álláspontot említi, amely, diametrális ellentétben az ő álláspontjukkal, nemcsak a törvényjavaslatot, de nyilván gróf Apponyi határozati javaslatát sem fogadja el, mert hisz az épúgy ellenkezik az ő egyházpolitikai nézeteivel, mint a kormány álláspontja. Szemben áll tehát először is egy oly véleménynyel, amely tulajdonképen semmit sem akar, hanem a mai állapotokat, talán ez állapotokban a mai zavarokat és bajokat változatlanul fenn akarja tartani, a nélkül, hogy még

csak meg is kísérelné módját nyújtani annak, hogy micsoda úton lehessen ezeket orvosolni.

A másik gróf Apponyi Albert álláspontja, ki, az ez idő szerint meg nem határozott, még közvetlenül kilátásba sem helyezett végzéltől eltekintve, melyben egyetértének, maradandó jelleggel bíró hosszabb átmenet tartamára oly ideiglenes állapotot akar teremteni, amely nem a kérdésnek megoldása és kiegyenlítése, hanem további ellentétek és disszonanciák kútforrása lenne, és ép azért nemcsak a jelenben nem segítene, hanem oly zavarokat idézne elő, hogy újabb sikertelen kísérletek után lehetetlenné válnék a kérdés végleges megoldása.

Végül egy harmadik állásponttal is találkozunk, amelyet igen nagy sajnálatára gróf Szapáry Gyula említett fel, de nem fejtett ki egész tüzetesen. Ez az álláspont, mely a polgári házasságnak fakultatív formája mellett hozta fel érveit, de mégis a szükségbeli polgári házasságra vonatkozó határozati javaslatot fogadta el, kétségben hagy az iránt, hogy végczélja mi. Ugyanaz-e, ami gróf Apponyi Albertnek, hogy habár átmeneti idővel is, de a vallás- és lelkiismereti szabadság teljes érvényre emelése mellett a hatáskörök különválasztását akarja megteremteni, vagy pedig véglegesnek kívánja tekinteni azon intézkedést. Sajnálja, hogy gróf Szapáry akkor, midőn a kormány politikájával ellentétbe helyezte magát, még pedig oly hosszú idő után, mint amily hosszú idő azóta lefolyt, mióta ezeket az egyházpolitikai kérdéseket felvetette, nem adott egész precíz és olyan nyilatkozatot, hogy álláspontját ma meg tudnák érteni. Sajnálja ezt, mert ha nem is az ő személyes akarata, de talán a viszonyok őt bizonyos vezérszerepre utalták. A vezérszerephez pedig kettő kell. Az első, hogy az illető megmondja azt, hogy akarja is e vezérszerepet vinni; a második pedig, hogy oly határozott politikát adjon, mely a magatartás iránt semmi kétséget nem hagy. Kéri gróf Szapáryt, hogy mielőtt vezetni akarna, legyen szíves tisztába hozni, hogy ezen kérdésekre nézve mit akar. A vita további folyamán:

Komjáthy Béla elfogadja a javaslatot.

Szmalovszky Valér katolikus szempontból ítélte el a reformelleni agitációt. Határozati javaslatot nyújt be, mely szerint:

»Helyeslően tudomásul véve a kormánynak a katolikus kongrua kérdésében tett eddigi lépéseit: utasíttatik a kormány

továbbra is minden lehető megtenni arra nézve, hogy a katolikus kongrua az arra illetékes tényezők közreműködésével mihamarabb, kielégítő végelintézést nyerjen ; ellenkező esetben, amennyiben tudniillik bármi nehézségekkel találkozónék, köteleztetik ugyancsak a kormány ennek sürgős megvalósítására a korona-, mint legfőbb kegyúrnak alkalmas előterjesztést tenni.«

»A katolikus kongrua megoldásával kapcsolatosan felhivatik a kormány, hogy a többi vallásfelekezetek lelkészei tisztességes megélhetését biztosító díjazás kérdésének alkalmas módon való rendezésére is közrehasson.«

Beadják : Smialovszky Valér, Pálffy Elemér, Fest Lajos, Schwicker J. Henrik, Matuska Péter, Horváth Béla, Urányi Imre, Fenyvessy Ferencz, Pap Samu, Münnich Aurél, Miklós Gyula, Belitska Béni, Zsámbokréthy Emil, Kubinyi György, Schóber Ernő, Molnár Béla, Molnár Antal, Vietorisz Miklós.

Dániel Ernő : Az 1848 óta működő törvényhozások folyton a szabadelvűség irányát követték. És, ha ezen szabadelvű haladás nehéz körülmények közt néha lassabban ment is előre, ma, midőn a nemzet a zavart pénzügyek lidércnyomása alól felszabadult, kétszeresen háramlik ránk azon kötelesség, hogy az elmulasztottakat helyrehozzuk.

A szabadelvű eszméket az összes szabadelvűen gondolkozó polgárok közkincsének tekinti. De a mai parlamentáris rendszerben mégis azt tartja, hogy elsősorban pártjának feladata a szabadelvűség követelményeinek érvényesítése. És ez a párt, habár néhány tagja a liberalizmus fényének erősebb kisugárzása elől a homályba huzódott, még mindig feladatának magaslatán áll, és a kormány is teljes tudatával bír azon feladatoknak, amelyek reá háramlanak. Volt ereje arra, hogy elhárítsa azon akadályokat, amelyek ezen törvényjavaslatok benyújtásakor útjában állottak ; és lesz ereje s hatalma, hogy ezeket törvényerőre emelje.

Szapáry László gróf (márcz. 1.) a polgári házasságról szóló törvényjavaslatot, mint jó katolikus, meg nem szavazhatja. Egyes lapok azon vádjával, mintha ő ultramontán volna, nem törődik. Meggyőződése, hogy együtt érez a magyar nép romlatlan zömével.

Szász Károly mint protestáns ember egyházának fejlődését, izmosodását és életerejét az erős nemzeti államban véli leg-

jobban biztosítva, s mert e javaslat az ily államnak megvívhatatlan védőbástyája, örömmel fogadja azt el.

Kováts Albert Apponyi álláspontját védelmezte. Ma is régi elveit vallja s ma is híve a reformnak abban az értelemben, mint egykor Irányi, kinek elfogadott határozati javaslata csak a polgári házasságról szól, nem pedig a kötelező formáról.

Morzsányi Károly, bár meg van győződve, hogy az átalakulási proceszszus nem fog rövid idő alatt megtörténni, mégis, bízva a magyar nemzet nyugalmaiban, hiszi, hogy e javaslat alapköve lesz Magyarország szebb és boldogabb jövőjének.

Sághy Gyula a törvényjavaslatot azon meggyőződésből folyólag nem fogadja el, mert a szomorú előzmények után csak óriási zürzavar fog általa következni. A javaslat szerinte a házasság erkölcsi értékét és méltóságát aláássa, ez pedig általános vallási közönyt fog szülni és egyenesen az erkölcs kiirtására vezet.

Papp Géza a javaslatot, melyet hazánk jövőjére szükségesnek és hasznosnak talál, örömmel üdvözli és büszke arra, hogy mint kezdő politikus részt vehet ily nagyfontosságú törvényalkotásában.

Péchy Tamás híve a zsidó recepczióknak, mint igazán szabadelvű és méltányos törvénynek, feltételesen elfogadja az anyakönyvek államosítását is, nagy részben ellene van a polgári házasságnak, de határozottan ellenzi a gyermekek vallásáról benyújtott törvényjavaslatot, mert abban a protestánsok megfelelő ellenszolgáltatást nem kapnak. Mint evangélikus, Luther Mártonra hivatkozik, ki bár a házasságot polgári intézménynek tekintette, mégis meghagyta annak egyházi aktusát, mert jól tudta, hogy vallása csak az egyházi nimbusz mellett fog terjedni. Apponyi határozati javaslatát fogadja el.

A márczius 2-iki ülés végén Tibád Antal beszélt a kilépettek közül. A törvényjavaslatot, a kormányt és a kormánypártot illető támadásaira Szilágyi Dezső azonnal felelt:

Szilágyi Dezső Tisztelt Ház! (Halljuk! Halljuk!) Az idő előhaladt volna daczára azt hiszem, mégis meg fogja engedni a tisztelt Ház, hogy a tisztelt előttem szóló képviselő úr előadására röviden, de igen röviden pár megjegyzést tegyek. (Halljuk! Halljuk!)

Az első abban áll, hogy a tisztelt képviselő urat itt én egy új mezben ismertem meg, (Úgy van! Úgy van! jobbfelől) amelyben a régeből is van egy darab. Mi mindnyájan ismertük a tisztelt képviselő urat, midőn velünk együtt volt, mint a polgári házasság kötelező formájának pártolóját, sőt sürgetőjét is akkor, mikor az vitás volt a pártban. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Most is az! Mellette van! Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!) Midőn ez a kormány megalkult és megjelent és programját előadta, ő előállott és kijelentette, hogy az egyházpolitikai reformokat, magát a kötelező polgári házasságot is helyesli és meg fogja szavazni. (Úgy van! a jobboldalon. Zaj balfelől.)

Vajay István: Statáriumnak nevezte!

Nekem semmi kifogásom az ellen, ha a képviselő úr jónak látta a pártot odahagyni és abból a véleményből és azon magatartásból, amelyet azon pártban tanusított, csak az ócsárlási hajlamokat vitte magával. (Zajos helyeslés jobbfelől. Ellenmondások és zaj a baloldalon.) De az ellen, tisztelt Ház, hogy az a képviselő úr, aki Deák Ferencz egyházpolitikai nézeteire hivatkozik és aki felemlíti azt, hogy Deák Ferencz azt mondotta: ezt fokozatosan és óvatosan kell életbe léptetni, s midőn ennek egy részével itt a tisztelt Házat megkináljuk, az a képviselő Deák Ferencz neve alatt a megvalósítás támogatásától megszökik: ezt, tisztelt Ház, olyanak tartom, amelynek politikai moráljával még adós maradt. (Hosszantartó, zajos helyeslés és taps a jobboldalon. Mozgás és zaj a baloldalon. Egy hang: A bomba!*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

(Egy hang a baloldalon: Nem bomba, hanem gomba!) A tegnapi bomba ép oly kevésbé veszedelmes volt, mint a mai támadás a kormány ellen. (Élénk derűtség jobbfelől. Egy hang: Fűreszpórral volt töltve!)

*) Célzás a képviselőház egyik helyiségéhez vivő lépcsőn előtte való nap fölfedezett, rendőri vizsgálat után teljesen ártalmatlannak bizonyult bombaalakú leletre.

Tisztelt Ház! Ezeket az egyházpolitikai reformokat lehet támogatni itt (a jobboldalra mutat) és lehet támogatni az ellenzéken. Ha valakinek oka van kilépni a pártjából, s mikor kilépett, nem a kötelező polgári házasságot hozta fel okul, hogy a párt kötelékéből kivált, s ha nekünk itt egy hosszú félórán át a következetességről, Deák Ferencz tradícióiról tart előadást, és midőn annak egy részét való-sítjuk, a reformot ellenzi és bennünket így támad, — én rajta egyebet, mint az ócsárlás köpenyegét nem láttam — az nem tarthat igényt arra, hogy a kormánynak szemére vesse eljárását, midőn egy darabját, jelentékeny részét a szabad- elvű párt hagyományai által megszentelt egyházpoliti- kának . . . (Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon. Mozgás a baloldalon.)

Ivánka Oszkár: Mosolyogva mondja maga a miniszter úr is!

. . . megvalósítani iparkodik. Én nagyon szeretem azt, hogy a képviselő urak az argumentum elől mindig amögé menekülnek, hogy nem veszi komolyan, aki mondja . . .

Horánszky Nándor: Dehogy menekülünk!

Hát nem menekülnek. De az egyszer bizonyos, hogy ezek az egyházpolitikai reformok, akár tüzetett ki azoknak megvalósítása korábbi alkalmakkor, akár elnapoltatott, de az most megvalósításra van javasolva, amire czéltott a kép- viselő úr; a korábbi alkalmakkor is azok mindig úgy tekin- tettek, hogy valósítottassanak meg a kormány részéről: az opportunitás szempontjából volt halogatás és lehetett nézet- különbség, de azokat az elveket, mint a jövőben kitüzendő és elérendő programot, itt egy kormány sem merte megtagadni. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a bal- oldalon. Egy hang a szélsőbaloldalon: Hát Irányít hányszor leszavazták?)

Azt mondja a tisztelt képviselő úr, (Nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk!) hogy a kormány kitüzte ezeket az egyházpolitikai reformokat, anélkül, hogy azokat előzetesen a választók bírálata alá bocsátotta volna. (Igaz! Úgy van! a baloldalon.) Ha ezt, uraim, olyanok hozzák fel, kik azok- nak az egyházpolitikai reformoknak s különösen ezen most szőnyegen levőknek máskor nem voltak barátjai, vagy ha

felállított az, hogy csak akkor lehet azt a pártban pártolni, sürgetni és kitűzni, ha előbb a választók előtt mint nyílt kérdés felvetetett, akkor értem, hogy ezt valaki most is felhozza ; de aki, midőn követelte és pártolta, mindig ezen feltétel nélkül pártolta : (Nagy zaj a baloldalon.) annak, tisztelt uraim, nem magaviselete, hanem e pártolása nagy gyanuban és erkölcsi hibában szenved. (Élénk helyeslés jobbról. Zaj a baloldalon.)

És végül, tisztelt Ház, legyen meggyőződve a tisztelt képviselő úr, hogy a kormánynak egyetlenegy tagja sincs, aki Deák Ferenczhez hasonlítani akarja magát ; talán ennek a Háznak sincs egyetlenegy olyan tagja sem. Midőn tehát nagyhosszan azt bizonyította, hogy nem hasonlók, ezt tulajdonkép csak alkalmul, fedezetül használta fel arra, hogy a kormány tagjainak jellemzését a maga felfogása szerint előadja. Ezt Deák Ferencz fedezete és pajzsa nélkül is meg kellett volna tennie és megtehette volna saját felelősségére egy ily nagy névre való hivatkozás nélkül. (Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj és mozgás a baloldalon.) Én részemről (Halljuk ! Halljuk !) egyszerűen úgy tartom, hogy azt, aki Deák Ferencznek egész politikáját (Halljuk ! Halljuk !) itt meghamisítva adta elő ; azt, aki Deák Ferencz politikájának egy lényeges alkateleme elől elzárkózik és megbuktatni akarja, midőn annak megvalósításáról van szó ; (Élénk helyeslés jobbfelől.) azt, aki ebben a vitában (Zaj. Halljuk ! Halljuk !) az ócsárlási hangot, amelyet mindannyian elitélünk, jó szívvvel behozta : azt, tisztelt Ház, olyannak tekintem, akinek legkevésbé illik akár Deák Ferencz példájára, akár politikájára, akár emlékére hivatkozni. (Hosszantartó éljenzés és taps a jobboldalon. Zaj és ellentmondások balfelől.)

Tibád Antal : A t. igazságügyminiszter úr azt a kifejezést használta beszédében, hogy én megszöktem azon kötelező polgári házasság támogatása elől, amelyet magam hirdettem. (Élénk felkiáltások jobbfelől : Úgy is van ! Ellentmondások balfelől. Zaj.) Engedelmet kérek, de ez nem felel meg a tényállásnak. (Zaj.)

Kubinyi Géza : De igaz ám !

Mert én a kötelező polgári házasság ügyének napirendre hozatalát nemcsak hogy nem sürgettem, de midőn az legelőször szóba került a szabadelvű párt értekezletén, már akkor felszóltam ellene és kijelentettem, hogy a kérdés éretlen, s nem szabad azt napirendre hozni. (Nagy zaj és mozgás a jobboldalon. Felkiáltások: Nem úgy van!)

Ez nem volt elég, tisztelt Ház. Az erre következő napon meg is írtam azt egy hírlapban nyilvánosan. (Igaz! Úgy van! balfelől.) Később is, midőn a kérdés előfordult, habár kijelentettem, hogy elvileg én is azon az állásponton vagyok (Élénk felkiáltások jobbfelől: No hát!) s most is azt az álláspontot foglalom el, — kijelentettem, hogy a kérdést éretlennek tartom és nem tartom oly sürgősen napirendre hozhatónak. De nem szököm meg az elv elől ma sem, tisztelt Ház, mert itt is csak a javaslatokat nem fogadom el; hogy mért, azt megmondtam elég részletesen, a tisztelt miniszter úr azokra nem volt szíves kiterjeszkedni és nem igyekezett megcáfolni, tehát ezt a levegőben függő reflexióját valami nagy figyelemben nem részesíthetem. Ami pedig azt illeti, hogy a tisztelt miniszter úr erkölcsi hibáról szólott...

Szilágyi Dezső: Politikailag!

Erkölcsei hibákról is szólt.

Szilágyi Dezső: Politikailag!

Megengedem, tisztelt miniszter úr, tudom, nekem is könnyebb lett volna ott a tisztelt kormány árnyékában hűsölni... (Hosszantartó nagy zaj és mozgás jobbfelől.)

Kubinyi Géza: Eleget hűsölt! (Derűtség jobbfelől. Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!)

...mint az ellenzékiiségnek Magyarországon oly sanyarú kenyerére fanyalodni. (Hosszantartó derűtség jobbfelől. Élénk ellentmondások a szélsőbalon. Hosszas zaj.)*

Midőn én feltétlenül elismerem, hogy ő mindent meggyőződése szerint tesz, legyen oly kegyes, ne tagadja meg ezt tőlem se a jelen esetben és más alkalommal sem. (Helyeslés balfelől.)

Szilágyi Dezső újra válaszolt:

*) A derűtséget az keltette, hogy épen a szónok a Háznak egyik legkövérebb tagja volt.

Szilágyi Dezső Tisztelt képviselőház ! (Nagy mozgás. Halljuk ! Halljuk !) A »megszökés« szó jelentette azt a tényt, hogy a képviselő úr abból a politikai magatartásból, amelylyel e reformot előttem is ismételve sürgette és pártolta, az ellenkező politikai magatartásba, t. i. a visszavetésbe ment át akkor, midőn annak megalkotása czéloztatik. (Úgy van ! Úgy van ! Helyeslés a jobboldalon.) Ez a tény.

Tibád Antal : Nem sürgettem !

Nemcsak előttem, tisztelt képviselő úr, hanem mások előtt is. (Igaz ! Úgy van ! a jobboldalon.)

Második megjegyzésem pedig az, hogy én előbbi felzólalásomban sem mondtam, hogy ez a képviselő úrnak nem meggyőződése, csak azt mondtam, hogy Deák Ferencz politikájának védelmében, Deák Ferencz neve alatt és egy meg nem magyarázott politikai változás után ő nincs jogosítva felettünk kritikát gyakorolni. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől. Nagy mozgás a baloldalon.)

A következő napon, márczius 3-ikán Berzeviczy Albert államtitkár mondta el a törvényjavaslat mellett magas színvonalon álló beszédét, amely méltóan ütötte meg a másnapra összehívott országos szabadelvű nagygyűlés alaphangját. Erről a gyűlésről és előzményeiről az alábbi külön fejezet számol be.

ÚJABB MOZGALMAK.

KATHOLIKUS GYŰLÉSEK. ORSZÁGOS SZABADELVŰ NAGY- GYŰLÉS.

A kormány egyházpolitikája — mint már reámutattunk — mindjárt kezdettől fogva igen erélyes ellentállásra talált az egyházi körök és a hozzájuk szító világi elemek részéről. A mozgalom 1893 végén s a következő év elején öltött nagyobb arányokat. Egymást érték a törvényjavaslatok ellen tiltakozó katolikus nagygyűlések a vidék különböző pontjain (Komárom, Sopron, Szabadka). Majd a fővárosra került a sor. Az ellenmozgalom megnyilatkozása itt érte el tetőpontját. Simor János utóda az esztergomi érseki székben : Vaszary Kolos herezegprimás hívására és részvételével, de voltaképp a harcziás lelkű Schlauch Lőrincz bíboros, nagyváradai érsek vezetése, a világiak

közül gróf Zichy Nándor és mások élénk izgatása mellett jött össze 1894 január 16-ára Budapesten a Vigadóban a katolikus nagygyűlés. A tekintélyes számban megjelent egyházi és világi előkelőségeken kívül a nép is seregestül vett részt a nagygyűlésen, mely a hercegprímásnak lelkes beszéde után egyhangusággal a következő határozatot hozta :

»Minden katolikusnak kötelessége, hogy a polgárok községi, hatósági és országos képviseleti választásaiban részt vegyen és ott megbízható katolikus férfiakra s ilyenek hiányában csak arra szavazzon, ki a katolikus hitet és egyházat meg nem támadja, hanem annak védelmére vállalkozik és ezt határozottan meg is fogadja.«

A gyűlésből (illetőleg előtte való napon) hódoló táviratban üdvözölték a királyt, mely szerint : »Felségedbe, mint a nemzetnek minden polgára által szeretett atyjába helyezi bizalmát és ebből meríti szentegyházunk épsége és szabadsága iránti reményét a nagygyűlés«. A válasz még a gyűlés folyamán megérkezett s óriási lelkesedést keltett.

Ez a nevezetes tüntetés, még inkább pedig a határozat nagy forrongást okozott a szabadelvű katolikusok táborában országszerte. Budapesten a belvárosi polgári kör azonnal értekezletre hívta össze a főváros társasköreinek vezérférfiait. Ezek január 23-ára hívták össze az első formális értekezletet a terézvárosi kaszinóba kizárólag katolikusokból, avégett, hogy állást foglaljanak a katolikus nagygyűlés »merev felekezeti szelleme« ellen s az egyházpolitikai javaslatok mellett. Az értekezleten Szivák Imre országgyűlési képviselő elnökölt.

Elhatározták, hogy a fővárosban egy igazán országos és igazán katolikus nagygyűlést tartanak. Végrehajtó-bizottságot választottak, amely Radocza János elnökletével kitűzte a szabadelvű katolikus ellenértekezlete napjaul február 11-ikét és helyéül a terézvárosi kaszinót. Itt kimondták, hogy a főváros szabadelvű katolikus polgársága a mozgalomban határozottan állást foglal a javaslatok mellett ; a katolikus nagygyűlésnek a törvényjavaslat elleni határozatára tiltakozással felel ; hasonló eljárásra, és pedig társadalmi úton, szólítja fel az ország összes városait, testületeit s egyesületeit ; és végül készségét nyilvánítja egy párt- és felekezetenküli országos nagygyűlés egybe-hívására.

A február 11-én megtartott ellengyűlés, melyen a főváros szabadelvű katolikusai nagy számban jelentek meg, a következő határozati javaslatot fogadta el:

»1. Állást foglalva a reformmozgalomban, azt — mint vallásunkra veszélytelen, hazánkra üdvöset s közhaladásunkra immár elutasíthatatlant — pártkülönbség nélkül előmozdítani hazafias kötelességünknek ismerjük, s az ez alapon munkába vett javaslatok törvényerőre emelését közérdekű szükségességnek tekintjük;

2. tiltakozunk az ellen, hogy a tervbe vett reformok mint katolikus hitéletünket fenyegetők tüntetessenek föl, s mintha mi katolikusok más felekezetek rovására az államélet egyoldalú felekezeti átalakításában keresnők boldogulásunkat, vagy hogy nemzeti létünk követelményeit a mi katolikus hitelveinkkel ellentétben állóknak hinnők, s hogy állami exigenciáink meg-hiusulásáért a felelősséget magunkra vállalnók;

3. ugyanazon eszméknek hasonló akció útján a törvényesség határain belül leendő erőteljes pártolására nemzeti és társadalmi életünk szerveit, a városokat, megyei törvényhatóságokat s ezekben alakult politikai és társadalmi testületeket és egyesületeket felhívjuk;

4. s egyúttal készségünket nyilvánítjuk arra, hogy — miután a fenyegetett haladás és szabadelvű reformok nem egy felekezet vagy párt, hanem az egész nemzet hasongondolkozású polgárainak közkincsét képezik — mi magunkhoz véve párt- és felekezetkülönbség nélkül a haza minden szabadelvű polgárát: a liberalizmus megnyilatkozására országos gyűlést fogunk egybehívni.«

A végrehajtó-bizottság nevében Radocza János, az egyházpolitikai reformokat támogató országos mozgalom rendező-bizottsága nevében pedig Rohonczy Gedeon bocsátották ki a felhívásokat. Budapestről és az ország minden részéből a szabadelvűség hívei pártkülönbség nélkül csatlakoztak a mozgalomhoz.

Márczius 4-ére állapították meg az országos nagygyűlés időpontját. S e napon ment végbe Budapesten szabad ég alatt a legnagyobb tüntetés, melyet a főváros az újabb alkotmányos korszak kezdete óta látott. Gondos becslések szerint a gyűlésre megjelentek száma elérte a százhuszezret. Magában az országban százezrekre terjedt ki a mozgalom.

Az elnökség a következő férfiakból állott: Báró Orczy Béla, gróf Pálffy János, gróf Andrássy Tivadar és gróf Esterházy István. A rendezés körül Rohonczy Gedeon mellett Károlyi Gyula, Károlyi Imre, Zichy Béla és Csáky László fiatal grófok segédkeztek.

A nagygyűlést báró Orczy Béla nyitotta meg lelkes szabadelvű beszéddel. Utána még számosan szóltak hasonló szellemben. Végre nagy lelkesedés közt egyhangulag elfogadták a következő határozatot:

»1. Ünnepelesen óvást teszünk a nemzetünk jellemével s hazánk érdekeivel össze nem férő, egyoldalú felekezeti ellen;

2. bízva a törvényhozás bölcsességében, haladásunk e fordulópontján kijelentjük, miszerint hazánk jövőjének egyik biztosítékát abban látjuk, hogy a napirenden levő egyházpolitikai reformok, kapcsolatosan az 1868: LIII. törvényezikk módosításával, az állami anyakönyvezés, a vallás szabad gyakorlata s a zsidó vallás egyenjogusításának törvénybe iktatásával mennél előbb megoldassanak.«

Ezután a rendező-bizottság megkoszoruzta Deák Ferencz és Irányi Dániel sírját a kerepesi-úti temetőben. A Deákmauzoleumnál Papp Elek, Irányi sírja fölött Szivák Imre országgyűlési képviselők mondtak beszédet.

A határozati javaslatot kérvény alakjában gróf Andrássy Tivadar, a képviselőház alelnöke nyújtotta be és báró Bánffy Dezső elnök másnap, márczius 5-én mutatta be a képviselőháznak. Ugyanily alakban a főrendiházhoz is benyújtották, egy példányát pedig Wekerle Sándor miniszterelnök útján a kormánynak adták át.

Üdvözlő táviratot küldtek a királynak is, aki báró Orczy Béla elnök czímén köszönetét fejezte ki.

Viszont a nagygyűléshez számos üdvözlő távirat érkezett községek, pártok, népgyűlések, választókerületek és választópolgárok, kaszinók és más egyesületek, ügyvédi kamarák, gimnáziumi és akadémiai tanártestületek, szabadelvű polgárok és más egyesek részéről.

A reformokat ellenző Budapesti Hirlap a márczius 4-iki nagygyűlés lefolyását ismertette s jelentőségét méltatva, így ír: »Minden párt és törekvés a világon, amely maga mellett ily óriási tüntetést létrehozni tud, ezt ügye igazsága, helyessége

és jogosultsága mellett döntő bizonyosságul méltán kiaknázhajta.« Ez a felfogás, valamint ennek az ellenkezője is, már a másnapi képviselőházi ülésben megnyilvánult. Mindenesetre kétségtelen, hogy a nagygyűlés hatalmas sikere igen nyomatékosan befolyt a reformok ügyének további, még kedvezőbb alakulására.

A SZABADELVÚ NAGYGYŰLÉS UTÁN.

Másnap, márczius 5-én ismét a képviselőház vette át a vezetést. A nemzeti pártból Beóthy Ákos fűzte tovább a vita fonalát. Igyekezett a szabadelvűség és kivihetőség szempontjából leszállítani a reformok értékét. Idézi Macaulay nyilatkozatát az angol türelmi törvényről. Ott csak akkor reformáltak, ha valami baj érezhetővé vált és nem mentek tovább, mint amit a meglevő baj orvoslása megkívánt. A nagygyűlésről az a benyomása, hogy kormányzati befolyásnak, izgatásnak műve volt. A kegyvadászat is szerepelt benne. Utal a klasszikus mondásra, hogy Caesarnak a feleségét sem szabad gyanusítani. A kormánynak még az ilyen látszatot is kerülnie kell. Ily demonstrációknak csak akkor volna imponáló hatásuk, ha forrásuk teljesen tiszta. A tüntetést nagy külső sikere mellett sem tekinti szerencsésnek a kormányra nézve, mert a helyzetet nem tisztázta, sőt elhomályosította. Nem lehet megállapítani, mennyi esik a dologból a kormány és mennyi a szélsőbal kontójára.

Endrey Gyula : Közös számlára ment ! (Hosszantartó derültég, éljenzés és taps balfelől.)

Nagy kérdés, hogy ki tulajdonképen a »Schwarzer Peter« ebben az egész ügyben.

Kubinyi Géza : Ott van a Schwarzer Péter !

Boncza Miklós : Halljuk a Schwarzer Pétert ! (Nagy derültég a jobb oldalon. Felkiáltások : Megtalálták a nevüket !)

A demonstráció nem bírt a politikai szükségesség és indokoltság motivumával.

Nem tartja a reformot kellő módon előkészítettnek. Pénzügyi helyzetünkben nagy luxus, hogy költsünk oly funkcióra, melyet ma ingyen és jól elvégeznek. Nem szavazhat a reform mellett azért sem, mert annak eredete nem abban a célzatban van, hogy az intézményt megalkossák, hanem hogy a közélet integritásának sérelmével, a parlamentáris rendszer egészséges

működésének szempontja ellen végzetes praejudicium alkotásával, az ellenzék egyik sarkalatos programpontjának kisajátításával egy teljesen lejárt kormányrendszert rehabilitáljanak. Ez felhívás lesz a jövő politikusai számára, hogy Magyarországon a politikai és erkölcsi igazságokat arcul lehet csapni. Apponyi határozati javaslatát pártolja.

A szónoklatot hosszantartó zajos helyesléssel és éljenzéssel jutalmazta a baloldal. Utána Szilágyi Dezső emelkedett szólásra :

Szilágyi Dezső Tisztelt képviselőház ! Arra, amit a tisztelt képviselő úr beszédje értelmében a törvényjavaslat tartalma ellen felhozott, amennyiben szükségesnek látszik, meg fogja kapni a feleletet. (Úgy van ! Úgy van ! a jobboldalon. Hosszantartó mozgás és nyugtalanság a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk ! Halljuk !) De mondott a képviselő úr olyat is, amit én visszautasítás nélkül egy pillanatig sem hagyhatok. (Halljuk ! Halljuk !)

A képviselő úr előttem érthető, levert és kesergő hangulatában (Zajos derűtség a jobb- és a szélsőbaloldalon.) czélzást tett arra és egyenesen kimondotta azt, hogy a tegnapi nagy és — meggyőződésem szerint — lélekemelő tüntetés (Hosszantartó élénk felkiáltások a jobb- és szélsőbaloldalon : Úgy van ! Úgy van ! Zaj balfelől.) a szabadelvű egyházpolitika mellett (Úgy van ! Úgy van !) és a szabadelvű reformok mellett . . . (Úgy van ! Úgy van ! a jobb- és a szélsőbaloldalon.)

Hock János : Szabadjegyekkel ! (Zajos ellentmondások és felkiáltások jobbfelől : Nem áll ! Hazugság ! Zaj a bal- és szélsőbalon.)

Gróf Andrássy Tivadar : Ne méltóztassék rágalmazni !

. . . kormánybefolyásra, (Élénk felkiáltások jobbfelől : Nem igaz ! Zaj.) sőt azt is mondta, hogy kegyvadászatra is vezethető vissza. (Hosszantartó zaj a baloldalon. (Halljuk ! Halljuk !)

Beöthy Ákos : Azt mondtam : megvan a látszata. (Halljuk ! Halljuk !)

Tehát : megvan a látszata. De ha a közvéleménynek ilyen minden oldalról elismert, impozáns és méltóságos

manifesztációjával állunk szemben . . . (Hosszantartó élénk felkiáltások a jobboldalon : Igaz ! Úgy van !)

Vajay István : Sokba került ! (Nagy zaj a baloldalon. Halljuk ! Halljuk ! jobbfelől.)

. . . akkor egy olyan képviselőnek, mint a tisztelt képviselő úr, nem szabad látszatok alapján beszélnie. (Zajos helyeslés és tetszés a jobboldalon.)

Ugron Gábor : Csak tessék a karzatokra nézni ! (Folytontartó zaj a baloldalon. Halljuk ! Halljuk ! a jobboldalon. Elnök csenget.)

És ha a tisztelt képviselő úr nem a hamis és téves angol analógiákra pazarolta volna el a figyelmét, (Derütség és tetszés jobbfelől.) hanem megnézte és megfigyelte volna azt, ami tegnap történt, (Úgy van ! Úgy van ! a jobb- és a szélsőbaloldalon.) annak eredetét és lefolyását, az elemeket, amelyek abban részt vettek : akkor tudhatná azt, hogy ilyent kormánybefolyással nem lehet csinálni. (Zajos helyeslés és hosszantartó élénk éljenzés a jobboldalon. Nyugtalanság és mozgás a baloldalon.)

Ábrányi Kornél : Igaza van, csak Kossuth befolyásával lehet ! (Hosszantartó zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk ! Halljuk !)

Elnök (csenget) : Engedjék meg a képviselő urak, hogy egy kissé több csendet és nyugalmat kérjek. (Halljuk ! Halljuk !)

Ilyet kegyvadászok nem tudnak felmutatni ; mert ami abban élt és lüktetett, ami azt létrehozta, amit méltányosan és tagadhatatlanul mindenkor el kell ismerni : az a nagy és nemes meggyőződés a szabadelvű reformok mellett. (Hosszantartó élénk tetszés, éljenzés és taps a jobb- és szélsőbaloldalon.)

Egyben igazságot adok a tisztelt képviselő úrnak, hogy az, ami történt, igenis izgatásnak volt eredménye, még pedig — amint magát kifejezni méltóztatott — felülről való izgatásnak. Legyen ; de az az izgatás, ami felülről jött, az a teljesen legitim, egyedül helyes és egyedül nemes, mert magával a reformok tartalmával hatott, azok által idézte elő a közhangulatot, azok által idézte elő ezeket a félre nem érthető és el nem homályosítható érzelmeket.

(Hosszantartó élénk tetszés, helyeslés és taps a jobboldalon. Zaj a baloldalon.)

És én csak ajánlom a képviselő úrnak, — aki azt mondja, hogy Caesarnak a nejét nem szabad gyanusítani — hogy minden szabad nemzet példájára ilyen országosan, ilyen méltóságosan, ilyen impozánsan és ilyen türelmesen lefolyt nagy politikai manifesztációval szemben ő is tartózkodjék a gyanusítástól. (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől. Mozgás balfelől.)

A képviselő úr reflexióiban még egy kínos kételyyel vívódik és azt mondja: nem jön-e el az, hogy azt fogják mondani, hogy az a tegnapi nap a rászedés napja volt? (Igaz! Úgy van! a baloldalon! Halljuk! Halljuk!) Mert az én t. képviselőtársam, bármennyire igyekezett is, — és nagy oka volt rá, hogy igyekezzen — mégsem tudta kinyomozni, hogy mennyit írhatni ebből a kormány javára és mennyit a függetlenségi és 48-as párt javára. (Halljuk! Halljuk!)

Hoitsy Pál: Nekünk több dukál! (Élénk derűtség.)

Sem én, sem a közbeszóló képviselő úr nem csodálkoznak azon, hogy Beöthy képviselő úr eziránt nem tud tisztába jönni, mert ő nem ott keresi a dolgot, ahol keresnie kellene, a tegnapi napnak értelmére és horderejére nézve. Hát, tisztelt Ház és tisztelt képviselő úr, sem a kormány javára, sem egyik vagy másik párt javára ez a nap nem írható. Nem is az volt a célja. (Úgy van! Úgy van! Tetszés a jobb- és a szélsőbaloldalon.) Ez a nap — és ez jelentős nap volt — csak azon szabadelvű reformok javára írható, (Úgy van! Úgy van! Tetszés a jobb- és a szélsőbaloldalon.) melyek minden szabadelvű magyar ember pártolására számítanak és amelyek felkaroltattak pártkülönbség nélkül a szabadelvű elemek által, és amelyeket tegnap társadalmi és pártkülönbség nélkül ünnepeltek. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps jobbfelől.)

És azért, tisztelt Ház, megvallom, felesleges és meddő fáradságnak tartom azt kutatni, hogy ebből a szövetségből ki az, aki — hogy magamat úgy fejezzem ki és nem németül — a lefőzött lesz. Mert nem szükséges, talán nem is jó tisztelt képviselőtársamnak oly szövetségről beszélni, hol lehetősége

van a lefőzetésnek. (Úgy van! Úgy van! Tetszés a jobb oldalon.) Mert ha itt nem határozottan formulázott javaslatokról, előterjesztett reformról, hanem csak kétes, rugalmas, félremagyarázható jelszavakról volna szó; (Élénk helyeslés és tetszés jobbfelől.) ha csak olyan jelszavak alapján történt volna az iránynak közös felkarolása, amely jelszavaknak idő és viszonyok szerint szűkebb, vagy tágabb értelmet, kisebb vagy messzebbmenő horderőt és szűkebb vagy tágabb tartalmat lehet adni, — (Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon. Mozgás a baloldalon.) mikor ilyen szövetség és ilyen tegyverbarátság felmerül, akkor nagyon jó azt kérdezni: ki lesz majd a lefőzött, és megengedem, nagyon jó azt előre kérdezni, (Úgy van! Élénk tetszés jobbfelől.) nehogy utólagos tapasztalások által tanulja meg valaki. (Élénk derültség, tetszés és taps jobbfelől. Zaj. Halljuk! Halljuk!) Hanem mikor itt határozottan formulázott, előterjesztett, félre nem magyarázható reformokról van szó...

Horánszky Nándor: Világosan tessék kirukkolni, miniszter úr!

...akkor, megvallom, abszolúte felvethetőnek nem tartom azt a kérdést, hogy ki lesz itt a lefőzött? (Egy hang a szélsőbalon: Az ország! Mindig az országot főzik le!)

Ha már méltóztattak ezt felhozni, a tegnapi napról nem ugyan a lefőzetésnek, hanem egy csalódásnak a residuumma mindenesetre fenmaradt. (Halljuk! Halljuk!) Lehetett remélni, itt-ott bizakodtak is benne, hogy az országban megindult szabadelvű mozgalom nem fog sikerülni, hogy az a hatalmas visszhang, melyet az ország minden részéről küldtek ezekre a reformokra nézve, nem fog bekövetkezni. Ez a remény elenyészett, és ez is egy csalódás. (Élénk tetszés. Úgy van! a jobb oldalon.) Talán volt — nem mondom, hogy a képviselő úrnál, de talán volt — ehhez még az a remény is, hogy ha már megvan és sikerülni fog: a diszszonáncziának olyan jelei és hangjai fognak keletkezni, amelyek erkölcsi és politikai hatásukban azt a közösen felkarolt irányt megzavarják, elhomályosítják, talán-talán el is rontják, talán meddővé teszik. (Tetszés a jobb oldalon.) Ez sem következett be. Ez talán még keserűbb csalódás. (Úgy van! Úgy van! Tetszés a jobb oldalon.)

Ha tehát maradt valami, tisztelt Ház: talán maradt az a csalódás, ami ezen kettős illúzió szétfoslása alapján keletkezett. (Tetszés a jobboldalon.) És én nem akarom a tisztelt képviselő úrról mondani, mert nem tudom, megvan-e nála, hanem hangulata hasonló azokéhoz, akik ebben a csalódásban szenvednek. Erre mutat az a kesergés és szomorú jövendölgetés; és ez jobban illet volna csak azokhoz, mint a tisztelt képviselő úrhoz, aki azon kezdte, hogy a javaslatok alapelveit helyeseknek tartja. (Élénk tetszés a jobboldalon.)

Ez az, amit a tisztelt képviselő úrnak megjegyezni szükségesnek tartottam. (Hosszantartó, zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. Felkiáltások a baloldalon: Öt perc szünetet kérünk! Szilágyi D. igazságügyminiszter távozik a teremből. Élénk éljenzés a jobboldalon. Zaj.)

Elnök az ülést öt percre felfüggeszti.

Márczius hó 7-én Ugron Gábor beszélt. Az ülés végén Jellinek Arthur, a törvényjavaslat kidolgozásában Szilágyinak buzgó munkatársa, mondta el beszédét, amelyben leginkább gróf Apponyi határozati javaslatával foglalkozott.

Issekutz Győző (márczius 13-án) elsősorban felemlíti, hogy az ellenzék eljárása korántsem akar obstrukció lenni a javaslattal szemben, másrésről tiltakozik az ellen, mintha az ellenzék talán a nagybeteg Kossuth Lajos halálára számítana és azért húzná a vitát. Ami — úgymond — ebben a javaslatban szabadelvű, az maga a lényeg, az maga az elv; az ellen sem gróf Apponyi Albert, sem Ugron Gábor határozati javaslatot be nem adtak, az ellen itt sem komoly párt, sem komoly vezető férfiú állást nem foglalt; annak nevében itt küzdeni nem lehet és nem kell. És midőn e küzdelem a szabadelvűség leple alá rejtőzik, az csak eszköz az egyének ellen. Ily eszközökkel megvívott harcban nyertesek lehetnek az egyesek, lehet a kormány, de vesztes a haza lesz. Minthogy e harcnak béréből részt nem kíván venni, nem fogadja el a törvényjavaslatot, hanem csatlakozik gróf Apponyi határozati javaslatához.

Szederkényi Nándor (márczius 14.): A kötelező polgári házasságban ezredéves intézmény semmisül meg. Negyedszázad

óta tagja a függetlenségi pártnak s e hosszú idő alatt sohasem észlelt olyan mozgalmat, mely ebben a pártban a kötelező polgári házasságot mondta volna ki sarkalatos programmpontul. Irányi éveken át követelte a kötelező polgári házasságot, de sohasem olyan módon, hogy a polgári házasság más formája elől elzárkózott volna, példa rá legutóbbi javaslata, amelyből a »kötelező« szót egyszerűen törülte. A kormány e javaslatot erőszakolja, de téved, aki azt hiszi, hogy önzetlenül, magáért az elvért cselekszi. Itt a kormány eszközt keresett és talált hatalma fenntartására. Nem hajlandó ily eszközt szolgáltatni és épen ezért nem szavazza meg a javaslatot.

Horánszky Nándor : Foglalkozik gróf Szapáry megbuktatásának körülményeivel. Midőn Szapáryt búcsúztatták a szabadelvű körben, gróf Andrássy Tivadar fölemlítette, hogy a kötelező polgári házasság behozatalát a párt harczképességének biztosítása követeli meg. A többség egész egyházpolitikai programját nem az ország szükségletének átérzése, hanem párthatalmi tekintetek irányították. Ha Apponyi annakidején a kötelező forma mellé áll, akkor a többség őt bizonyára mint a felekezeti béke földülőjét támadta és a másik formát pártolta volna. A kötelező forma nélkül Szapáry nem bukik, Apponyi álláspontja győz s esetleg még a fuzió is lehetséges lett volna. Ezt meg kellett akadályozni. S a kormány ezzel a taktikával tökéletesen elérte azon előre föltett célját, hogy a kérdésből valamikép olyan válság ne fejlődhessek ki, mely a kormány vagy a szabadelvű párt bukását idézhetné elő. Ez a Szapáry bukásának s az egyházpolitikai reform ezen alakja elfogadásának lélektani magyarázata. A kérdés lényege nem abban volt, hogy milyen egyházpolitikát, hanem hogy milyen taktikát kövessenek. Gróf Szapáry maga kifejtette volt, hogy a kötelező polgári házasság követelésének lehetősége az ellenzék részéről szintén mint oly ok szerepelt, mely a szabadelvű pártot ebbe az irányba terelte. Szapáry azonban úgy vélekedett, hogy a kormánynak nem lehet föladata ily kérdésben az ellenzékre rálicizálni. Utal a szónok Tibád Antalnak (Pesti Napló) és Falk Miksának (Pester Lloyd) felfogására, mely szerint a kötelező polgári házasság kérdése körül a szabadelvű pártkörben kavardás volt, melyet egy frakció tüzelt, és hogy a szabadelvű párt akkori felfogásába, törekvéseibe a kötelező polgári házasság nem a nemzeti közszükségből hatolt

bele, hanem felekezeti szempontokból, ami megmérgezte a vitát és az ország egész közfelfogását.

A teljes lelkiismereti szabadság csakis Apponyinak közvetítő javaslatával érhető el, mint amely egyaránt kielégíti az állami és az egyházi szempontokat s minden összeütközést kizár, míg a másik a konfesszionális gyűlöletet és a felekezeti viszályt fokozza s előbb-utóbb az egészséges politikai meggyőződést is megöli.

Gróf Szapáry Gyula, reflektálva Horánszky fejtegetéseire, kiemeli, hogy a bírálatot helyénvalónak találná, ha ő nem vonta volna le magára nézve a következményeket azokból az előzményekből, melyekre Horánszky rámutatott. Minthogy azonban ő ezt megtette, nem tartja sem megokoltnak, sem ildomosnak az úgy körülményeinek feszegetését.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter :

Szilágyi Tisztelt Ház ! (Zaj. Halljuk ! Halljuk ! a jobboldalon.
Dezső Nagy zaj és felkiáltások a baloldalon : Már két óra elmúlt ! Holnap !)

Elnök (csenget) : Méltóztassanak csendben lenni !
(Halljuk ! Halljuk !)

Tisztelt Ház ! Horánszky Nándor tisztelt képviselő úr előadásában ezéltott és gróf Szapáry Gyula nyilatkozatára hivatkozott abban a részben, hogy midőn az egyházpolitikai program, különösen a házasságjog alapelvei is a kabinetben meg voltak vitatva, akkor, mint magát kifejezte, nem a politika lényege, érdeme, hanem tisztán taktikai kérdések képezték a tanácskozás és döntés tárgyát.

Remete Géza : Hatalmi érdekek ! (Zaj. Halljuk !
Halljuk !)

Én részemről ezt gróf Szapáry Gyula úr nyilatkozatából kiolvasni épen nem tudom ; mert egy ilyen nyilatkozat a nyilvánosságos tényekkel a legélesebb ellentétben volna, és én megvallom : sajnálom, hogy az előttem szólt tisztelt képviselőtársam, gróf Szapáry Gyula, szavainak ily félremagyarázását helyreigazítani felszólalásában szükségesnek nem tartotta. (Mozgás a bal- és szélsőbalon. Halljuk ! Halljuk !) De ha nem tartotta szükségesnek, ez a legkevésbé

sem akadályozhat engem, hogy objektíve és a leghatározottabban kijelentsem, hogy az egyházpolitikai kérdéseknél a program alapelveinek megállapítása maguknál a házasságjog alapelveinél is, magánál a házasság megkötésének kötelező polgári formájánál is, úgy mint azt a minisztertanácsi jegyzőkönyvek szövege, ha kell, fényesen bizonyítja, a leghatározottabban érdelemes volt.

Polónyi Géza : Mikor ? (Zaj a baloldalon.)

Engedelmet kérek, nem akarom itt azokat felolvasni, és nem akarok azokkal idejönni ; de arra czélzok, hogy ami történt, arról hiteles feljegyzés van, és a leghatározottabban állíthatom, hogy ezen kérdésnek eldöntésénél is érdelemes motívumok voltak azok, . . .

Polónyi Géza : Mikor ?

. . . amelyekkel indítványoztatott és támogatott, és érdelemes motívumok voltak azok, amelyekkel a kabinet illető tagjai álláspontjukat indokolták.

Ez az, amit kijelenteni szükségesnek tartottam. (Helyeslés jobbfelől. Mozgás balfelől.)

Márczius 20. Kossuth Lajos halálának napja.

Az országos gyász s a temetés és hazahozatal nemzeti kötelessége, izgalmi és fejleményei egyelőre lekötötték az ország és a képviselőház figyelmét.

A zárbeszédnek során, április 10-én, mindenekelőtt Teleszky István, az igazságügyi bizottság előadója szólalt föl, csupán a tárgynak jogi méltatása körében elhangzott észrevételekkel foglalkozva. Ezután Polónyi Géza, mint a különvélemény be-terjesztője, mondta el záróbeszédét. Apponyi másnap, április 11-én, fejtette ki, hogy a törvényjavaslat iránt való aggodalmait nem oszlatták el a tárgyalás folyamán hallott vélemények és nyilatkozatok.

Még Eötvös Károly beszélt. A következő nap, április 12-én, pedig Szilágyi Dezső mondotta el következő beszédét :

Szilágyi Dezső T. ház ! Midőn a vita, mint egy fáradt madár, halk szárnyütéssel, befejezése percéhez jutott, természetesnek fogja találni a t. ház, hogy az utolsó stádiumban én

nem az egyes részletekre vonatkozó ellenvetésekről akarok szólni, amire bő alkalmam lesz ott, ahova azok valóban tartoznak, ha újra felhozatnának a részletes tárgyalás folyamán, hanem szorítokozom tisztán és egyedül a főbb szempontokra, melyek a javaslat elvi elfogadását, vagy elvi elvetését igazolják. (Halljuk! Halljuk!) És itt, hogy egész egyszerűvé tegyem a feladatot, röviden kell szólanom mindazon határozati javaslatokról, melyek benyújtattak. (Halljuk! Halljuk!)

Az egyik az, hogy a képviselőház utasítja a kormányt, hogy a házassági vagyoni jogi viszonyokat és a gyermekek törvényességét szabályozó törvényjavaslatot haladéktalanul terjessze elő.

Hát, t. ház, e határozati javaslatra röviden csak annyit jegyzek meg, hogy a családjognak a házassági jogon kívüli részei, jelesen a házassági vagyoni jog, valamint a szülői hatalomról szóló rész is ki vannak dolgozva és átvizsgálás alatt állanak. E ténnyel szemben én több nyilatkozatot nem tehetek, mint azt, hogy rajta leszek, hogy a revízió minél előbb befejeztessék... (Mozgás a bal- és szélső baloldalon.)

Elnök: (Csendet kérek!)

... és az előterjesztés lehető legyen; de sem határidőt nem szabhatok magamnak, sem azt a rugalmas kifejezést, hogy »haladéktalanul« el nem fogadhatom. (Helyeslés jobbfelől.)

Ami a másodikat, gróf Apponyi Albert indítványát illeti, evvel, minthogy ez az egyetlen érdemleges indítvány a törvényjavaslat ellen, külön fogok foglalkozni.

A harmadik Smialovszky Valér és társai indítványa a kongrua rendezése tárgyában és arra nézve, hogy a lelkészek tisztességes megélhetése biztosítva legyen.

Ami ez indítványban tartalmaztatik, az jóformán, sőt, azt hiszem, ennél több, a kormány eddigi nyilatkozataiban már benfoglaltatik. Nem is ellenkezik a mi irányunkkal, azért én e határozati javaslatot elfogadom. (Helyeslés jobbfelől.)

Ami végül Eötvös Károly és társai javaslatát illeti, t. i. azt, hogy a törvényjavaslatnak törvénnyé válta után az 1848: XX. t.-ez. rendelkezéseinek megvalósítása és életbe léptetése tárgyában törvényjavaslat terjesztessék be: erre

nyilatkozatom röviden csak az, hogy a kormány már nyilatkozott arra nézve, hogy miként és mily irányban akar megfelelni az 1848 : XX. t.-cz.-ben foglalt intenzcióknak és alapgondolatoknak. Ismételte e nyilatkozatot e vita folyamata alatt a miniszterelnök úr, és részemről az az álláspontom, hogy az 1848 : XX. t.-cz. alapján ezen intézkedések azok, amiket a pénzügyminiszter úr kilátásba helyezett, amelyeket helyeseknek tartok ; egyéb, továbbmenő intézkedésekre pedig nem vállalkozhatunk. (Helyeslés a jobb oldalon.)

Ezek után marad egyetlen indítvány, gróf Apponyi Albertnek a törvényjavaslattal ellenkező indítványa. (Halljuk! Halljuk!) Mielőtt a két álláspontot megjelölném, néhány előzetes kérdést kell a vitában elintéznem, amelyek akadályait képezik a vitában az álláspontfoglalásnak. Ilyen az, hogy minden oldalról, még erről az oldalról is (a szélsőbalra mutat) felhozatott, hogy a kormány törvényjavaslata a nehéz kérdéseknek egy egész sorozatát veti föl. Jelesen fölveti a fumei kérdést, a horvát kérdést, az uralkodó család házasságára vonatkozó kérdést és a véderőtörvényben foglalt házassági szabályokra vonatkozó kérdést. Erre röviden és csak azt kell megjegyezni, hogy ezen kérdések felvetése nem annyira a házasság megkötési formájának következménye, hanem az akadályok rendszerének (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) és a házasság felbonthatósága új szabályozásának kérdése, amely az anyagi jogrend körébe tartozik. Legalább is furcsának tartom, t. ház, hogy azok, kik nagyon nyomatékosan kiemelik, hogy ők az egységes, állami házasságjog mellett vannak, mégis csak a kötelező polgári formával kötik össze ezen kérdésnek szükségszerű fölvetését. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Ha tehát ez hiba, akkor e hibában mindnyájan egyenlő vonalon állanak. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Egyébiránt Kováts Albert képviselő úrnak, . . .

Kováts Albert : Én nem mondtam !

. . . ki ezekre hivatkozott, lesz alkalmatlan az illető szakaszoknál bebizonyítani, hogy a materiális jogrend megalapításánál fogva kisebb-nagyobb mértékben ezen következtetések nem állanak meg. (Úgy van! jobbfelől.)

Ami már most az egyes kérdéseket illeti, — röviden szólok, mert úgy vagyok értesülve, hogy a részleteknél úgyszólván

előkerülnek ezek a kérdések. (Halljuk ! Halljuk !) Ami a fiumei kérdést illeti, ezt absolute nem ismerhetem el, mert ily kérdés nincs. (Igaz ! Úgy van ! a jobboldalon.) Fiuméra nézve a kérdés meg van oldva ebben a törvényjavaslatban. Aki azt hiszi, hogy ott különös bonyodalmak állanak elő és különös intézkedések kellenek, tartozik ennek bebizonyításával.

Ami a Horvátországra tekintettel javaslatba hozott határozatokat illeti, azon nyilatkozatok után, melyek tegnap történtek, igen röviden szólhatok. (Halljuk ! Halljuk !) Ez a törvényjavaslat, mely itt elő van terjesztve, a szoros értelemben vett Magyarországot kötelezi, tehát Horvátországot nem. De minthogy Horvátországban lakó magyar állampolgárok ép úgy, mint Magyarország lakói, egy és ugyanazon állami közösséget, bár külön jogterületet alkotnak, mindenestre szükséges volt intézkedni aziránt, hogy miként ítéljenek a magyarországi bírák akkor, ha magyarországi községi illetőségű állampolgárok Horvátországban kötnek házasságot, és hogy azok mennyiben vannak ehhez a törvényhez kötve és mennyiben nem ? Intézkednünk kellett arról is, hogy azon magyar állampolgárok, akik Horvát-Szlavonországokban bírnak községi illetőséggel, ha átjönnek és itt kötnek házasságot, mennyiben és mily körülmények között lesznek ennek, mennyiben saját külön területi joguknak alávetve ? Ezen intézkedések javaslatba lettek hozva, és a Horvát-Szlavon kormánnyal megindítottam már a tárgyalásokat, amelyek nagyjában és egészében eredményre is vezettek aziránt, hogy megfelelő rendelkezések fognak Horvát-Szlavonországokban is törvényben megállapíttatni. Különösen törvényes rendelkezés lesz aziránt is, hogy a Magyarországon kötött házasság érvénye, ha a házasfelek később horvát-szlavonországi illetőségű állampolgárokká válnak, szóval községi illetőséget cserélnek, azon törvény szerint ítéltessek meg, amelynek uralma alatt megkötötték, és oly intézkedések történjenek, melyek mellett az elvnek érvényesítése teljesen keresztülvihető legyen. (Helyeslés jobbfelől.)

Lesz alkalmam ezek részleteit az illető szakaszoknál, ha szükséges, a t. ház előtt bővebben kifejteni. Itt csak azt emelem ki, hogy mivel a törvényjavaslatban előforduló formula több, ezen törvényjavaslatot őszintén támogató és

pártoló t. képviselő úrban is aggályokat keltett, különösen abban az irányban, hogy nem használható-e az fel ürügyül arra, hogy a Horvátország és Magyarország közt fennálló törvényes viszony legalább ebben az irányban elhomályosíttassék: részemről, habár azon szakasznak lényeges tartalmát illetőleg egy hajszál módosítást sem fogadtam el, méltányolva ezen aggályt, ennél a szakasznál nem állottam a merev visszautasítás álláspontjára és nem fogok állani más szakasznál sem, csak legyen jó ok és jó alap, melyen az illető indítvány megtétetik. (Helyeslés jobbfelől.) Magam kezdeményeztem ennél fogva egy oly formulát, amelyben a »külföldi« és a »külföld« kifejezések teljesen ki vannak hagyva; ellenben igen nyomatékosan ki vannak emelve azon nagy szempontok, amelyek jellemzik viszonyunkat Horvátországhoz. Az egyik az, hogy Horvát-Szlavonországok Magyarországgal egy állami közösséget alkotnak; a másik az, hogy Horvát-Szlavonországok törvényesen meghatározott önkormányzatuk körében igazságügyi önállósággal is bírnak; s a harmadik az, hogy az állampolgárság egy és ugyanaz szent István koronája birodalmának egész területén.

Ezen viszonynál fogva pedig, amelyben Horvát-Szlavonországokkal állunk, úgy rájuk, mint ránk két, nem jogi, hanem politikai kötelesség hárul. Az egyik az, hogy mi az ő, az alaptörvényben megalkotott önkormányzatukat, mely szerint ők külön territoriummal bíró politikai nemzetet is képeznek, a kiegészést, határozott szavai szerint, pontosan, úgy, amint 1868-iki törvényeinkben meg van határozva, megtartsuk, és a magunk törvényhozásában tekintettel legyünk arra, hogy azon magyar állampolgárok, akik azon területi jog alapján állanak, és azon területi jog, amely a magyar korona országain belül fennáll, t. i. a horvát területi jog, kellő respektálásban, kellő tekintetben részesüljenek. (Úgy van! jobbfelől.)

Ugyanez a politikai kötelességük nekik is. (Halljuk! Halljuk!) És ha a magyar korona alá tartozó országok jó viszonya megkívánja azt, hogy ennél a különösen kényes tárgynál is minden tekintetben nyíltan és lojálisan járjunk el: úgy ebből, azt hiszem, semmi nehézség sem fog keletkezni. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ami a véderőtörvényre vonatkozó intézkedést illeti, (Halljuk! Halljuk!) megvallom, nagyon sajnálom azt, hogy t. képviselőtársainknál a túloldalon, még azoknál is, akik a törvényjavaslatnak barátai, e tekintetben bizonyos félreértés állott elő. (Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.) Az 1889-iki véderőtörvény felállít bizonyos házassági tilalmat a katonaköteles személyekre és az aktív szolgálatban álló katonákra nézve, és azt mondja, hogy azon tilalom alól csak engedély adhat kivételt, és hogy ezek csak engedély mellett köthetnek házasságot. Igaz, hogy ha ezek engedély nélkül kötnek házasságot, a házasság érvényes marad, mert ez csak tilalom. Már most, t. ház, mi ezen törvényjavaslat szerkesztésénél abból indúltunk ki, hogy vele mesterségesen ne bonyolítsunk, ne kapcsoljunk össze kérdéseket, melyek szükségképen össze nem tartoznak, hogy magának ezen reformnak, amelynek úgyis elég akadálya van, feleslegből és hibás eljárásból akadályait ne szaporítsuk. (Helyeslés a jobb- és szélsőbaloldalon.)

Már most mit tesz ezen törvényjavaslat? A katonai személyek házasságára nézve nem állít fel tilalmat, hanem egyszerűen hivatkozik arra a tilalomra, mely az 1889-iki véderőtörvényben meg van állapítva, (Úgy van! a jobboldalon.) utal egyszerűen reá, utal nemcsak a tilalomra, hanem egyszersmind a tilalom áthágásának büntetésére is. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) Ez a tilalom tehát nem ezen törvény erejénél fogva fog fennállani, nem ezen törvény által alkotatik meg, és így nem arról van szó, hogy a t. képviselő urak most alkossanak meg ilyen tilalmat, hanem egyszerűen arról, hogy mi egy már meglévő és fennálló tilalomra utalunk, azt nem módosítjuk, nem is tágítjuk, de nem is töröljük el. (Úgy van! a jobboldalon.)

Ennek egy nagy következése van, és ez az, hogy a katonai véderőtörvényben fennálló tilalom sorsa a véderőről szóló törvénnyel van összekapcsolva; ha módosítani vagy eltörölni jónak látjuk, módosul és el lesz törölve ezen törvényjavaslatban is, mert ebben arra egyszerűen csak utalás foglaltatik. (Helyeslés jobbfelől.)

Megvallom őszintén, hogy nem egészen látom át, hogy t. képviselőtársaim miért indúlnak ki abból a képzeletből,

(Halljuk! Halljuk!) mintha itt ezen tilalom megállapításáról volna szó. Annak pedig, hogy ez a tilalom, úgy, amint van, a törvényben nem érintetik, — és ezt a tilalmat érinteni és változtatni ennek a törvénynek keretében nem is lehet feladatunk — egyszerű oka van. (Halljuk! Halljuk!) Az 1889. évi törvény Magyarországnak és Horvátországnak közös törvénye. A jelen törvényjavaslat csak Magyarországnak lesz törvénye, ennél fogva ennek a javaslatnak keretében ezt a Magyarország és Horvátország közt fennálló közös törvényt nem is lehet módosítani, de eltörölni sem lehet. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Végül legyen szabad az uralkodó család tagjainak házasságáról röviden nyilatkoznom. (Halljuk! Halljuk!) A kormány azon nézetet nyilvánította, — és ezen nézethez ragaszkodik ma is — hogy helyes ezen törvényjavaslat keretébe az uralkodó család házasságára nézve, amennyiben az ezen törvény uralma alá vetett területen köttetnék, rendelkezéseket felvenni, és ezen házasságokra nézve ez irányzatot bizonyos elvek megjelölésével meg is világítottam az igazságügyi bizottságban. Itt azonban egy félreértéstől kell óvnom a t. házat. (Halljuk! Halljuk!) Jól tudom, (Halljuk! Halljuk!) hogy ezt a kérdést bizonyos oldalakról nagyon szeretnék arra felhasználni, hogy magába e törvény megalkotásába bonyolódások és akadályok jöjjenek bele; (Halljuk! Halljuk!) nagyon szeretnék felhasználni arra, hogy — amihez semmi köze sincs — a *pragmatica sancti*óban meghatározott trónörökösödési rend hozassék vele kapcsolatba. (Mozgás.)

Sem az egyik, sem a másik nem helyes szempont. (Úgy van! a jobboldalon.) Részemről (Halljuk! Halljuk!) ígéretet tettem, hogy előterjesztést fogok tenni a t. háznak, hogy az uralkodó család tagjainak házassága, (Halljuk! Halljuk!) amennyiben ezen a területen köttetik, bizonyos külön dispositióknak vettesék alá. Ezen előterjesztést meg is fogom tenni, s rajta leszek, hogy azt mennél hamarább megtehessem, mihelyt az előkészítési stádiumon átment. (Helyeslés a jobboldalon.) De arra nézve, hogy mely időpontban fogom azt előterjeszteni, valószínűséget mondhatok, de a dolog természete szerint pozitív kötelezettségeket nem vállalhatok.

(Mozgás balfelől. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mert másnak is van beleszólása!) Engedelmet kérek, abba, hogy e törvényjavaslatba minő intézkedések jöjjenek bele, semmi nemű más kormánynak nincs beleszólása. (Felkiáltások a szélsőbal felől: Az osztrák kormánynak!) Annak sem. És én mondhatom, meg vagyok róla győződve, attól éppen oly távol áll az, hogy ily pretenziókat emeljen, mint amily távol kell állnia minden alkotmányos érzelmű magyar embernek az ilyenek emelésétől, vagy az ilyenek pártolásától. (Helyeslés jobbfelől. Mozgás balfelől.) Én azt gondolom, t. ház, és kétségtelen . . .

Győrffy Gyula: Mi akadályozza az előterjesztést?

Ne legyen oly nagyon kíváncsi a képviselő úr! (Derűtség jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.) Én azt gondolom, t. ház . . . (Zaj.)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. ház!

. . . hogy tökéletesen elegendő az, ha a kormány azt igéri, ami tőle függ, t. i. az előterjesztést, és ha azt igéri meg, hogy rajta lesz, hogy azt minél hamarább megtehesse. És ezt az ígérését be is fogja váltani, arról legyenek meggyőződve. Mi lesz ebben az előterjesztésben és mi nem, arra nézve sem nem nyilatkozom, sem vitát gyanítások alapján nem fogadok el. A t. háznak teljes mértékben módja lesz, midőn az előterjesztés formulázva itt fekszik a ház előtt, bőbeszéde szerint véleményét megalkotni és afelett azután határozni is. (Helyeslés jobbfelől.)

Ezen előzetes kérdések után áttérek arra az egyetlenegy javaslatra, (Halljuk! Halljuk!) amely érdemileg ellenindítványt képez. (Halljuk! Halljuk!) És megvallom, sajnálom, hogy gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam tegnapi beszéde után határozottan azt kellett konstatálnom, hogy köztünk az ür és az elválasztás sokkal nagyobb, mint első beszéde után ítéltém. Nem arról a nyilatkozatról szólok, (Zaj. Halljuk! Halljuk!) amelyet t. képviselőtársam akkor tett, midőn a kormány programja a polgári házasságot kötelező formára nézve is bejelentette s amelyben akkor bizonyos, nézetem szerint, igazságtalan megtámadások ellen az elvet védeni, és pedig jól védeni iparkodott. Nem arról szólok, nem is azokról a nyilatkozatokról, amelyeket két ízben a

klubban tett, — és azt hiszem, szabad ezekre hivatkoznom, mert azok szövege bizonyos hitelességgel bír.

Gróf Apponyi Albert : Hogyne !

Mondom, nemcsak ezekre czélzok ; hanem az első és különösen a második beszédére. Annak a nyilatkozatnak, mely a törvényjavaslat benyújtásakor arra a feltevésre indított, hogy t. képviselőtársammal egy alapon állunk, ma már jelentőséget nem tulajdonítok. Veszem csak a pártkörben történt nyilatkozatokat. Ezek a nyilatkozatok arra mutattak, hogy itt csak dilatorius állásfoglalás szándékoltatik, bár az okok olyanok voltak, melyek nagyon is marandandók, tehát nem álltak összhangban a következtetéssel. (Úgy van ! jobbfelől.) Maga t. képviselőtársam, midőn második beszédét tartotta a klubban, azt mondotta, hogy hiszen nem arról van szó, hogy elvileg ellenezné a polgári kötelező házasságot, csak arról van szó, hogy haladékot kíván, csak elhalasztási kifogás és elhalasztási indítvány az ő egész indítványa. (Úgy van ! jobbfelől.) És megvallom, hogy ezen a ponton állva, kétségkívül különbség lett volna köztünk, de nem oly nagy és mélyreható, mint a hogy ma t. képviselőtársamat a kötelező polgári házasság elvi ellenségének kell tartanom. (Úgy van ! jobbfelől.) Mert nézzük meg tisztán a dolgot. (Zaj. Halljuk ! Halljuk !)

Azok az okok, melyeket t. képviselőtársam első beszédében felhozott, nagy nyomatékkal ismételt és megtoldott újakkal tegnapi beszédében, azok az okok, uraim, beláthatatlan időre kizárják a kötelező formát. Azok az okok a kötelező formában egy olyan nemzeti, szociális és politikai veszélyt látnak, hogy azon őszinteség után, mellyel a t. képviselőtársam vázolta a veszélyeket, le kell mondanom arról, hogy gyökeres megfordulás nélkül, hacsak egészen ellenkező meggyőződésre nem tér, azon okok fennállása mellett valaha ezzel a formával megbarátkozzék. (Úgy van ! Úgy van ! jobbfelől.) De emellett a nagy különbség mellett köztünk még egy más, merem mondani : általa észre sem vett, roppant különbség is van, és ez az, ami a két álláspontot egész szellemére nézve szembeállítja, még pedig olyképen, hogy egymással összeegyeztetni nem bírja, nemcsak a megkötés formája terén, hanem az egész nézlet, az egész felfogás

terén, hogy t. i. mikép kell a házassági viszonyokat szabályozni. Milyen állásponton állunk mi, és állott ő, vagy legalább milyenre hajlott egy korábbi stádiumban?

A házasság és anyakönyvvezetés terén az államot és egyházat külön kell választani. Ezt kívánja első sorban az egyéni szabadság, ezt kívánja az állampolgári jogegyenlőség, ezt kívánja az a nagy érdek is, hogy az állam a saját terén polgári jogviszonyait önállóan, egyházi tekintetektől menten, az általános jogtekintetek szerint szabályozza. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Mi erre vonatkozólag, t. képviselőtársam, csak a teljes szétválasztást tartjuk helyesnek, csak a teljes szétválasztás valósítja meg ezt a követelményt. A házasságjognak az az összeolvadása akár úgy, hogy át van engedve az egyházaknak a szabályok megalkotása, az összeadás és a bírászkodás, akár úgy, hogy az állam az egyházi közegekkel — értem : a papsággal — mint saját közegeivel rendelkezik, ez, uraim, egy eltűnt, és az első egy középkori korszaknak maradványa. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

És én abban, hogy Magyarország annyi felekezetből és nemzetiségből áll, nem gyengítési, hanem parancsoló szükségességi okot látok arra, hogy ezt a szétválasztást teljesen véghez vigyük. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Tisztelem az egyházakat, tisztelem — hogy úgy fejezzem ki magamat — a felekezeteket; de azt tartom, hogy, ha az egyházak oly téren hozhatnak törvényt, és oly területen van rájuk bízva a végrehajtás, amely nem az övék, amely természeténél fogva az állam tere, akkor annak a polgárok jogegyenlőségére és összeforrottságára mindig káros hatása, gyakran legyőzhetetlen gátja van. Mert azt nem tagadhatjuk, hogy az egyházak és felekezetek nem ismernek egyebet, csak saját érdekeiket. Természetes törekvésük a saját híveiket minél erősebben magukhoz kapcsolni; természetes törekvésük az állami kényszert igénybe venni, hogy a hozzájuk tartozástól ne menekülhessenek. Sőt még tovább is, ha a polgári szabályozás alá tartozó tér nekik átengedettik, ezt első sorban arra használják fel, hogy önnön híveik számát gyarapítsák és ezáltal a többi egyházakkal szemben harezot kezdjenek, kimeríthetetlen surlódás irányát kövessék. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

Akár az akadályok felállításának, akár a házasság megszűnésének kérdésében a felekezeti jog nem vetkezik ki önzéséből, feláldozza ezen felekezeti érdeknek a családok boldogságát, a polgárok jogegyenlőségét, a békét a különböző polgárok között és az egyének érzelmeit és boldogságát. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Már most csak egy mód van a házassági jogviszonyok terén mindezt elhárítani: a házasság polgári és vallási oldalának teljes szétválasztása jogrendben, bíraskodásban, megkötésben. És ez épen nem theoretikus, mint t. képviselőtársam tartja. Azt mondta a t. képviselő-társam, hogy ehhez egy neme kell a filozófiai műveltségnek, hogy e megkülönböztetést meg tudjuk tenni. Hivatkozom arra a több mint százmillió emberre, akik az európai kontinensen a kötelező polgári házasság uralma alatt állanak, hogy volt-e valaha eset, — különösen, ha az intézmény hosszabban fennállott, és ha a tényezők meggyőzték őket arról, hogy itt a vallás elnyomása nem is forog szóban és nem is szándékoltatik — hogy e különbséget ne tudták volna megtenni és annak megfelelőleg cselekedni? Hiszen, ha ezen következményeknek kellene előállniok . . .

Gróf Apponyi Albert: Azt nem is mondtam! . . . tehát, ha előállhatnának, ha azon következmények valószínűek volnának Magyarországon, — és felette valószínűek, mint t. képviselőtársam mondja — akkor azokban a külföldi országokban valamit csak észre kellett volna venni. A statisztikára most sem helyezek semmi súlyt, hanem egy példát hozok fel, amely súllyal fog bírni mindenki előtt, a t. képviselő úr előtt is. Midőn a porosz kamarában a kötelező polgári házasság intézményét tárgyalták, t. képviselő-társam ismerni fogja azt, hogy az ottani klerikális párt főemberei: Windthorst és Reichensberger — ez utóbbi épen a rajnai tartományokból való képviselő — milyen bizonyítékot adtak a polgári házasságról. Azt mondják, — fel is olvashatom, ha kívántatik — mesebeszéd az, hogy az megbontja a népnek ragaszkodását a valláshoz, az egyházhoz vagy az egyházi házasságkötéshez. Reichensberger különösen is azt mondja: »Én a rajnai tartományokból való vagyok, oda francia sasok hozták be a polgári házasságot, ezek a sasok azóta eltűntek, de az intézmény hátra maradt, s

ennek mi csak jó gyümölcsseit ismerjük, és ez sem a vallásosságnak, sem az egyháznak semmi kárára nem vált.« (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ugyanezt a bizonyítékot adták ki — gondolom, emlékezni fog reá a t. képviselőtársam — a rajnai tartományokból való protestáns képviselők is. Egyébiránt ez tény, mely magában az egyházi és polgári házasság kötésének majdnem teljesen egyenlő számában kifejezésre jut.

De még egy másra is figyelmeztetem a t. képviselő urat, t. i. arra, amit Windthorst mondott: »Én ugyan nem szeretem, hogy a polgári házasságot behozzuk, — mert hiszen azt csak meg kell neki engedni és másnak is, lehet valaki azon a nézeten, hogy leghelyesebb kizárólag az egyházi házasság — de ha már behozzuk, és ha már bizonyos fokig az elválasztást ezen a téren — mert arról van szó — az állam és egyház között keresztülvisszük, akkor vigyük azt keresztül mentül teljesebben, mentül határozottabban.« (Helyeslés jobbfelől.)

Ez volt a klerikálisok vezetőjének az álláspontja. Erre csak azért hivatkozom, mert olyan politikus és gondolkodó fő, minő Windthorst volt, bizonyára semmi veszélyt nem látott annak behozatalában sem a vallásosságra, sem az egyházra, sőt egyenesen az egyház érdekének deklarálta a teljes és tökéletes szétválasztást. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

Már most nézzük, hogyan állunk, t. képviselőtársam, mi egymással szemben? T. képviselőtársam azt mondja, hogy az összes különbség a két javaslat közt csak a házasság megkötésének formájában van. Én ezt nem tartom, és ez az az oldala a kérdésnek, amelyet — nézetem szerint — t. képviselőtársam, úgy látom felszólalásából, észre sem vett. Aki a »Notehe«, a szükségbeli polgári házasság álláspontján áll, nagyban téved, ha azt hiszi, hogy a kötelező polgári házasságtól az csak a formában különbözik. Itt a leglényegesebb, a legelső különbség az, hogy nem akarja az államot az egyháztól szétválasztani, nem akarja az állam házassági rendjét az egyház rendjétől szétválasztani a házasság ügyében. Ő a megkötés formájában a felekezeti érdek és felfogás kezébe akarja adni a házasságot. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Ez egészen más.

Téved t. képviselőtársam, mikor egységes házasságjogot akar, felekezeti elemek nélküli házasságot akar, és mint kijelentette: a felbontható házasságot a szükségbeli házassággal akarja párosítani; téved, ha azt hiszi, hogy a szükségbeli házasság ezzel benső harmóniában van. Logikai ellenmondás van e között. E pontra is vissza fogok térni.

Ami az elsőt illeti: akik a Notehe alapján állanak, azok kerülő úton ugyan, de a felekezeti, a középkori felfogást és befolyást akarják fentartani. (Úgy van! jobbfelől.) Azok nem akarják az állam és egyház szétválasztását e téren; nem akarják az állam függetlenségét az egyháztól; nem akarják az egyént emancipálni az állami kényszer alól vallási cselekmények tekintetében; azok nem akarják a felekezeti érdeket és befolyást, önző, szétbontó törekvéseket eltávolítani a házasság létrejöttétől; ellenkezőleg, midőn látszólag kiküszöbölik a házasság jogrendjéből a felekezeti felfogást, a felekezeti törekvést, tág kaput nyitnak a felekezeti befolyásnak a Notehe által, ahol aztán az teljesen és tökéletesen érvényesülhet. (Élénk helyeslés jobbfelől.) S a Notehe ezirányban minden lehető buzgón megtesz, amit tehet. Kompromittálja, degradálja a polgári házasságkötést, az állami, társadalmi, egyházi befolyás egész hálózatát borítja az egyénre. Mert akár mint érvelt tegnap a t. képviselőtársam, — kétségkívül elmésen — mégis áll az, amit én mondtam: hogy a polgári házasságot a Notehe degradált intézménnyé teszi. (Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! Helyre!)

Mert nem arról van szó, hogy kisebb vagy nagyobb társadalmi köröknek mi a nézete; hanem arról van szó, hogy a Notehe mellett mi a jogi jelentősége és karaktere az egyházi, és mi a polgári házasságkötésnek? A kötelező polgári házasság mellett az egyházi kötés pusztán vallási cselekmény, sem több, sem kevesebb. A Notehe mellett az egyházi házasságkötés nem vallási cselekmény, hanem a házasság oly jogi megkötése, melyre első sorban az állam küldi, sőt kényszeríti az embereket, kényszerítve őket, hogy előbb kísértsék meg azt. És így kétségtelenül a törvény deklarálja, hogy az a teljes, az a rendes, az a tisztességes neme a házasságkötésnek, ámbár a másik is meg van engedve.

Nem az a jugum Caudinum, amit a képviselő úr annak lát, t. i. az Ausztriában fennálló felekezetenküliség, hanem az, hogy az illetőnek, mielőtt igénybe venné a polgári házasságot, előbb repudeáltatni kellene magát az egyház által. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Igaz, hogy a kötelező polgári házasság mellett is lesznek körök, melyek egy, csak jogilag létrejött házasságot társadalmilag nem becsülnek annyira, mint ha az vallásilag is megkötöttetett volna. Ép úgy lesznek és vannak társadalmi körök, melyek az elvált személy új házasságát — hiába engedi azt meg a törvény, hiába köttetik meg az új házasság egyháziilag is — nem tartják tisztességes házasságnak. Ezekkel az előítéletekkel kár számolni. Ezek a társadalom szabadságához tartoznak, amint a társadalmi szabadsághoz tartozik az is, hogy bizonyos körök csak azokat fogadják be, akik vallási kötelességüket más téren is pontosan teljesítik. Ez többé-kevésbé elszigetelt tünemény lesz, mely nem lesz általános érvényű, jórésztben egyenesen az előítéletek sorába lesz utalva.

De egészen más az, ha a házasság jogi létrejöttét az állam maga oly formákhoz köti, amelyek közül az egyik a jobb, a tisztességesebb, a rendes ; a másik kevésbé az. Állami törvényről és nem a társadalmi előítéletekről van itt szó, és az a társadalmi előítélet, — azt merem előre biztosan mondani — amely a kötelező polgári házasság mellett egyes társadalmi körökben kétségkívül lehető lesz, a polgári házasságnak erkölcsi fenségét és magas tekintélyét sohasem fogja csorbítani. (Igaz ! Úgy van ! a jobboldalon.) Az maradjon azon társadalmi körök autonómiája, ha úgy tetszik : előítélete, ha úgy tetszik : tévedése. (Helyeslés a jobboldalon.) De az a bélyeg, amit az állam törvénye sűt a polgári házasságra, az magát az intézményt hatotta át és csak a törvénynek eltörlésével javítható meg. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Én azt hoztam fel, hogy t. képviselőtársam — úgy gondolom — nem vette észre, hogy abban a három pontban, amit javaslatba hozott, szellemére nézve minden bizonytalanság bizonyos belső, logikai ellenmondás foglaltatik.

Gróf Apponyi Albert : Most sem veszem észre !

Kérem, itt nem dialektikai játékról van szó; csak méltóztassanak ítélni ezen ellenvetés belső igazsága fölött.

Az első pontban t. képviselőtársam arra az álláspontra áll: szét kell választani az államot az egyháztól; a házasság rendjét felekezeti érdek, felekezeti szellem, felekezeti befolyás nélkül kell megoldani egyenlően minden állampolgárra; azután a harmadik pontban azt mondja: »a házasság megkötése végett előbb az egyházhoz kell járulnotok, s csak ha visszautasítottak, akkor mehettek máshová!« Az elsőnél mi a törvényhozási indok? Az, hogy a házassági jog helyes rendezése felekezeti érdek, felekezeti befolyás, felekezeti felfogás nélkül kell, hogy eszközöltessék. A harmadik pontnak mi az indoka? Az, amit t. képviselőtársam bőven kifejtett, hogy t. i. az állam jobbnak, helyesebbnek tartja, ha a házasság megkötése egyházi befolyás alá helyeztetik, ezt kell előmozdítani, ez a helyesebb erkölcsileg, jogilag, társadalmilag. Tehát itt a cél, az indok: egyházi befolyás alá juttatni a házasságot, itt nyitni kaput arra, hogy mindaz, ami az állami jogrendből ki lett küszöbölve, mindaz a felekezeti érdek és felfogás államsegély mellett érvényesüljön.

E két elv közt összhang csak akkor volna, ha az államnak általános jogrendje lehetőleg megközelítené a felekezeti, az egyházi felfogást, úgy mint az osztrák polgári törvénykönyvben, mert akkor a törvényhozásnak összes intézményei odaműködnek, hogy az eseteknek óriási nagy többségében legyen egyházi házassággkötés és elenyésző kisebbségben maradjon a polgári kötés. De a t. képviselőtársam által kontemplált intézményeknek absolute nem lesz ez a harmonikus jellege, mert ő neki már csak abból, amit eddigi felszólalásaiból kivettem, azt az egységes jogrendet úgy megállapítania, hogy az az egyházi joghoz is közel álljon, akár az akadályok, akár a házasság megszűnése tekintetében nem lesz lehetséges. Ha megpróbálná komolyan megválasztani: maga a dolgok logikai ereje és még inkább azon elemek egy része és pedig tetemes része arra kényszerítenék, hogy az egységes felekezeti felfogástól ment állami jogot feláldozza. Vagy, ha ezt nem tenné, kénytelen volna úgy kezelni az intézményeket, hogy a harmadik pont folytán biztosíttassék a befolyás arra, hogy amit kiszorít a házasság jogi rendezésé-

sénél, az mindenféle módon, vallási, kedélyi, társadalmi eszközökkel, államsegély mellett, ott a megkötésnél érvényesüljön: a felekezeti érdek, a felekezeti felfogás, a felekezeti törekvés. (Úgy van! Tetszés jobbfelől.)

Ez az a nagy ür, amely bennünket elválaszt. És ha nézem t. képviselőtársam indokait, amelyeket a kötelező polgári házasság ellen felhozott; ha vizsgálom különösen azokat, amelyeket itt tegnap oly pregnánsul kifejtett, azt kell mondanom, hogy ezek az okok olyanok, amelyek sohasem fogják megengedni, — mert hiszen belátható időkről van szó — hogy t. képviselőtársam azt a formát, amelyet még a klubban való felszólalásában csakhamar bekövetkezhetőnek jelzett... (Ellentmondás balfelől.) Kérem, az volt mondva, hogy indítványa tisztán elhalasztó természetű. (Mozgás balfelől.) Mindenesetre halasztó természetű nyilatkozat alatt azt kell értenem, hogy valaki egyetért az intézménnyel, de azt tartja, hogy egyik vagy másik föltétele időlegesen hiányzik. (Helyeslés jobbfelől.)

Mondom, t. képviselőtársam indokai olyanok, hogy talán sehol a világon másutt, de Magyarországon beláthatatlan időkre ki akarja zárni a kötelező polgári házasság behozatalát. Most nézzük meg, hogy melyek ezek az okok.

Azok az okok, amelyeket t. képviselőtársam a közigazgatási és pénzügyi előkészítettség hiányából felhozott, hogy t. i. sem a költségek iránt nem vagyunk bizton tájékozva, sem nem rendelkezünk azzal a közigazgatási szervezettel, amelyre egész nyugalommal ő e törvény végrehajtását rábízna, tisztán dilatorius természetűek. Ezek mellett t. képviselőtársam még nálam is nagyobb barátja lehetett volna a kötelező polgári házasságnak; ezekre ki sem terjeszkedem, nem mintha ily tekinteteknek bizonyos súlyt nem tulajdonítanék, hanem azért, mert ez a törvényjavaslat nem léphet életbe az anyakönyvi törvényjavaslat megalkotása előtt. Ezt a törvényjavaslatot követni fogja az anyakönyvi törvényjavaslat fölötti tanácskozás és határozathozatal, és én azt tartom, t. képviselőtársam, hogy erre az egész intézményre vonatkozó pénzügyi és adminisztratív aggályok helyesen és kimerítően csak ott hozhatók fel és mérlegelhetők. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

De ezen dilatorius indokokon kívül t. képviselőtársam felhoz még három okot. Az első és legfontosabb az, hogy a képviselő úr azt állítja, hogy a vallásosságnak, a vallásos érzésnek csorbulására, kárára válik ezen javaslat, és ezért mindazon erkölcsi fentartó erők, amelyek az államban a vallásos érzés mélységéből és őszinteségéből fakadnak, Magyarországon, különösen a magyar faj körében, meg lesznek gyengítve.

Ennek ellenében, t. képviselőház, mire utaltunk mi? Utaltunk arra, hogy a kötelező polgári házasság intézménye egy század óta némely helyen, 70—80 év óta más helyen, félszázad óta, két-három évtized óta másutt érvényben van, és mondhatom, hogy egyetlenegy oly jelentékeny embert sem tud mondani, aki ezen tapasztalások alapján a vallásosság csökkenését ezekben az országokban kimutatja, vagy a kötelező polgári házassággal összeköttetésbe hozza. Ez tehát egy nagy, széles tény, mely a politikai okoskodás szabályai szerint mindenütt, ha nem is teljesen, de igen jelentékeny mérvben bizonyítja állításomat. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

T. képviselőtársam azt mondja: a külföldi példák nem döntenek; meglehet, hogy a külföldön ez úgy van, de felhoz kisebb okokat s felhoz egy döntő okot, miért nem valószínű, hogy ez lesz az eredmény Magyarországon. A főök abban áll, mert ő azt tartja, hogy népünk vallási érzelmek tekintetében kényszerre szorúl, és ha nálunk a kényszert elveszszük, különösen a magyar népnél a vallásossági cselekmények és érzések aggasztó módon fognak csökkenni, ha a nép elveszti egyetlen gyakorlati összeköttetését az egyházzal, ha nem kényszerítik arra, hogy a házasságot az egyház előtt kösse meg polgári hatállyal.

T. ház! Ez nem új dolog, ami azonban nem bizonyítja azt, hogy nem a legfontosabb t. képviselőtársam okai közül. De, t. ház, van-e elegendő alap ennek a föltevésére?

Itt mi vallásosság alatt két különböző dolgot értünk.

Én azt tartom, hogy nincs természetellenesebb dolog a világon, mint valakit vallási cselekményre kényszeríteni. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) A vallási cselekmény természete önmaga repugnál minden direkt vagy indirekt kényszert (Igaz! Úgy van! a jobb- és szélsőbaloldalon.) és

attól a külsőleges eredménytől, amely kényszerrel elérhető és létrehozható, hiába vár bármennemű erkölcsi eredményt. (Élénk helyeslés és tetszés a jobb- és a szélsőbaloldalon.) Hiszen itt annyira mentek, hogy a szocializmusnak, a kommunizmusnak, a nihilizmusnak pusztító és romboló erejét a vallási érzéssel akarták megfékezni, azzal a vallási érzéssel, amelyet fentart és amely abban kimerül és amelynek legfőbb cselekménye — a képviselő urak szerint — a házasságkötés a pap előtt. (Élénk derűtség és tetszés a jobb- és szélsőbaloldalon.)

Hát, t. ház, ily vallási érzéssel semmiféle eredményt nem lehet elérni. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől és a szélsőbaloldalon.) Mélynek, önkéntesnek kell ezen vallási érzésnek lennie, amely az egyént annyira megfékezi, hogy önző érdekei s tévedései elé áthághatatlan gátat szabjon. De ez a mély és önkéntes vallásosság a kényszer földjén nem terem, azzal fenn sem tartható, nem is erősíthető, el sem nyomható. (Igaz! Úgy van! a jobb- és szélsőbaloldalon.)

Ha megnézem, hogy tulajdonképen mi van ez alatt, azt gondolom: egészen más, nem annyira a képviselő úr gondolatában, mint pártolói legnagyobb részénél. Az be van bizonyítva a külföldi példákkal, — és én a mi népünket nem tartom frivolabbnak, mint Európa kontinensének többi népeit — az be van bizonyítva, hogy a vallásos érzésnek semmit sem ártott a kötelező polgári házasság.

Hanem egynek kétségkívül ártott, ez pedig az egyházak befolyása a polgári jogviszonyok terén, tehát oly téren, amely csak az államot illeti meg. (Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.) De a polgári jog terén, polgári jogviszonyok szabályozása és a végrehajtás terén az egyházak befolyása: idegen téren való érvényesülés, túlterjeszkedés természetes körükön és hivatásukon. (Élénk helyeslés és tetszés.) Ez nem illeti őket, ez káros, veszedelmes az ő kezükben, ez az állam kiszorítása, és midőn ehhez ragaszkodnak, ez pusztá hatalmi érdek, (Zajos helyeslés.) s ezt a vallásosság érdekével össze-zavarni semmi körülmények közt nem szabad. (Hosszan-tartó zajos helyeslés és tetszés.)

Vajay István: Szofizma az egész okoskodás!
(Mozgás. Halljuk! Halljuk!)

Hiszen, t. ház, (Halljuk! Halljuk!) még az a következtetés sem áll, melyre t. képviselőtársam azt mondotta, hogy a nép kedélyében fel fog merülni: hogy vagy az egyik formát tartja feleslegesnek, vagy a másikat, és vagy az egyiket, vagy a másikat — valószínűleg az egyházit — el fogják hagyni. (Halljuk! Halljuk!) A t. képviselő úr Magyarország népének, különösen a magyar fajnak kedélyi életét oly csodásan összealkotottnak tartja, hogy ami a felvilágosodott és nagyobb értelmi műveltséggel, mint kedélymelegséggel bíró északnémet fajnál megvan: a magyar fajnál a vallási érzésnek semmi benső szüksége nem volna. Egész története, vallási története a magyar fajnak az ellenkezőre utal. De van ebben a magyar nép vallásos kedélyéről való felfogásban valami, amit nem mellőzhetek. (Halljuk! Halljuk)

Több oldalról ismételve és nyomatékosan hirdették: ha a pap nem szükséges a házasságkötéshez, ha a pap nem szükséges a temetéshez, ha a kereszteleés nem szükséges, akkor a nép azt fogja kérdezni: »mire való hát a pap? az felesleges lény!« És ez a megbukása az egyházaknak. Nos, t. ház, (Halljuk! Halljuk!) kérdem: ebben a három cselekményben merül ki egy egyénnek összes vallásos érzése és élése? Abban, hogy a pap keresztele meg, hogy a pap esketi össze, hogy a pap temeti el? Hát a vallási érzések ebből állanak? És ha komolyan teszik t. képviselőtársaim ezt az ellenvetést, amelyet gróf Szapáry Gyula hozott fel először és melyet többen diadalmasan ismételtek, ki ellen irányul ennek éle? (Halljuk! Halljuk!) Nem a polgári házasság ellen, hanem az egyháznak szolgálai ellen. (Zajos helyeslés jobbfelől és a szélsőbaloldalon.) Mert az a rend és az az egyház, mely, ha állami kényszer folytán nem kell igénybe venni, a nép előtt tökéletesen felesleges, abban kétségkívül van egy hiba, (Úgy van! Úgy van!) egy sajnálatos hiba, de annak lényege abban áll, hogy nem tudták a nép vallásos érzetét felkelteni, (Zajos helyeslés.) ébren tartani, kezökben összetörük magasztos feladatuk, alkalmatlanok hivatásukra. (Zajos helyeslés és hosszantartó tetszés.)

Talán némi vérmesség kell hozzá, — legalább t. képviselőtársam ezt fogja mondani — ha én a kötelező polgári házasság behozatalától ugyanazt várom nálunk, ami történt Európa

minden államában : az egyházi élet elevenségét, mélységét, őszinteségben, bensőségben nagy gyarapodását. (Élénk helyeslés.) De hát ez jövendölés. A különbség csak az közöttünk, hogy én minden eddig ismert példára és a tapasztalásra támaszkodtam, t. képviselőtársam pedig csak egyre támaszkodik : arra a feltételezésre, hogy a magyar népnek inherens tulajdonsága, hogy frivol, és ha egyes vallási szertartásokra nem kényszerítjük, vallásosságának gyenge mécsse teljesen kialszik. (Helyeslés és tetszés balfelől.)

Ezzel szemben két más ellenvetés is hozott fel e törvényjavaslat ellen, nem a képviselő úr, hanem mások által. Az egyik az volt, hogy dogmákba ütközik, a másik az, amit Ugron Gábor t. képviselőtársam felhozott, hogy a katolikusoknak lelkiismeretét sérti. (Halljuk ! Halljuk !)

Ami az elsőt illeti, értsük meg tisztán. Ha egy állami jogrendnek az a feladata, hogy minden állampolgárra egyenlően, úgy, amint az állam az érdekelteket felfogja, szabályozza a házasság intézményét, keletkezését, megszűnését : kérdem, lehet-e azt úgy megcsinálni, hogy egyik vagy másik tétele ne különbözzék attól, amit az egyik vagy a másik egyház dogmának tart ? Hiszen az a legexorbitánsabb dolog volna, ha bármely egyház azt pretendálná, hogy állami jogban, pláne minden állampolgárnak egységes jogában, ép egy oly államban, amely nagyszámú és mindenféle felekezetekből van összetéve, e gy egyház hitelvei érvényesüljenek ; egyik egyház sem kívánhatja, hogy az ő hitelvei más helyen, a polgári törvényhozás körében, ne pedig pusztán az egyházi élet terén találjanak akadálytalan érvényesülést. Ezzel tehát nem is foglalkozom bővebben.

De Ugron Gábor t. képviselőtársam azt mondja, hogy itt lelkiismereti sérelem van, s az abban áll, hogy polgári tisztviselő előtt köttetik a házasság, s azt mondja, hogy valamint az 1791 : XXVI. t.-cz. kimondatta azt, hogy a protestánsokat nem lehet vallásuk elleni cselekményekre kényszeríteni, a legkisebb, amit országunknak ez az egyháza, — amely a legszamosabb — megkövetelhet, az, hogy egyenlőség és viszonyosság álljon fenn rá nézve e részben.

Az utóbbi mondat tökéletesen áll. A kérdés csak az, hogy vajjon a házasságnak polgári tisztviselők előtt való

megkötése lelkiismereti sérelem-e, vagy sem; mert ha nem az, akkor t. képviselőtársamnak igen ékes és egy hatalmas torrensben végződő támadása egyedüli bázisát elvesztette.

Remete Géza: Ez a felfogástól függ! (Derűlség.

Halljuk! Halljuk!)

Azt mondja Remete Géza t. képviselő úr, hogy ez a felfogástól függ. Én úgy tudom, t. ház, — talán meg fog korrigálni engem Remete Géza t. képviselő úr — (Derűlség jobbfelől.) hogy azt: mi lelkiismereti sérelem, mi nem, azt az egyházak hitelvei döntenek el; mert az a jog, melyet az egyház mint jus humanum-ot, mint emberi jogot alkotott, semminemű ily tekintet alá egyáltalán nem esik. Pedig a tridenti forma csak emberi jog, csak disciplina, amely a lelkiismeretet kötelező elv magas érvényével még az egyház felfogása szerint sem bír. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)

A kérdés tehát már most t. képviselőtársam szerint az, hogy van-e olyan hitcikkely, amelybe az a cselekmény beleütközik, hogy a polgári tisztviselő előtt köttessék meg a házasság? Ilyet nem tud felmutatni a képviselő úr. Többet mondok: nemcsak ő nem tud mutatni, hanem minden kánonista az ellenkezőt mondja. És azok, akiknek a véleményére mégis többet fog adni: a katolikus egyháznak fejei ismételve és ismételve megmondották, hogy az egyház álláspontja a polgári megkötéssel szemben az, hogy ahol...

Vajay István: Hogy felbontható-e vagy nem?

Nem, kérem, ilyen zöldet nem mondtak! (Hosszantartó zajos derűlség. Zaj. Halljuk!)

Elnök: Csendet kérek!

Álláspontja, mondom, az, hogy az egyház nem tekinti a polgári tisztviselő előtt megkötött házasságot egyháziilag érvényesnek...

Vajay ismételten közbeszól. (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Elnök (csenget): Csendet kérek! (Zaj.) Méltóztásának csendben lenni!

... de abban, hogy a hívők a polgári tisztviselő elé járulnak és a házasság jogi következményei szempontjából a polgári törvény rendelkezésének eleget tesznek, nemcsak hitbéli sérelmet nem láttak, de egyenesen maguk javasolták és

javasolják mindenütt, javasolja még a mostani feje is a római katolikus egyháznak, hogy a polgári jogkövetkezmények biztonsága szempontjából járuljanak a polgári tisztviselőkhöz, de ne felejtsek el, hogy hitük szerint és lelkiismeretükben csak akkor lesznek házások, ha azt a vallási cselekményt, amelyben az egyházi házasságkötés rejlik, az egyház előtt elvégzik. (Úgy van!) Ez, kérem, az egyháznak az álláspontja. Már most abban, hogy a polgári tisztviselő előtt kell megkötni a jogilag érvényes házasságot, semminemű lelkiismereti sérelem, semminemű egyház hitcikkelyeinek, tanainak sérelme nincsen; ez pusztán a polgári jogrendnek egyik sarkalatos, tisztán polgári téren mozgó tétele. (Úgy van! Úgy van! jobbfelől.) Hiszen, t. ház, amire én a t. ház figyelmét már a benyújtáskor felhívtam: ennek a javaslatnak főérdeméül én legalább azt tartom, hogy úgy, amint ez a javaslat van, Magyarország minden polgára lelkiismeretének minden sérelme nélkül (Igaz! Úgy van!) élhet ezen intézmények alatt. Semminemű sérelmet, semminemű áldozatot vallási hitétől és meggyőződésétől ez a törvényjavaslat nem követel. S ez az irányadó mérték, uraim, ez az, aminek döntenie kell, és ha ezt a feladatot mi megoldottuk, pedig azt hiszem, hogy megoldottuk, — mert semmi ellenkező nem volt kimutatva — akkor annak a kelléknek is, amely a legkényesebb egy ilyen törvény megalkotásánál, teljesen eleget tettünk. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

T. képviselőtársam, Ugron Gábor, szemben a kötelező formával, melyet ő az állami türelmetlenség formájának nevez, szemben az egyházi formával, amelyet a felekezeti türelmetlenség alakjának nevez, felállítja a tetszésszerinti, a fakultatív polgári házasságot, és ennek nagy előnyét akarja kimutatni a kötelező polgári házassággal szemben.

Hát, t. képviselőház, én nem a kötelező polgári házassággal szemben, mert azzal szemben egyetlenegy előnyét sem tudja kimutatni, hanem a szükségbelivel szemben egy előnyét szívesen elismerem. (Halljuk!) A fakultatív polgári házasság nem ismeri az állami kényszert arra, hogy egyházi házasságkötések történjenek; az egyén szabad tetszésére bízta, hogy egyiket, vagy másikat válassza ezen formák közül. De, t. ház, amennyiben előnnyel bír ez a szükség-

beli polgári házasság felett, két dolgot meg kell itt jegyezni. (Halljuk ! Halljuk !)

Az egyik az, hogy olyan körülményeket megteremteni, amelyek közt ezen törvény által adott szabadsággal az egyén teljesen szabadon élhessen is, semminő államnak nem áll hatalmában. Ez legtöbbször csak látszólagos szabadság lesz. A másik, amit megjegyzek, az, hogy mindazok az okok, amelyeket a t. képviselő úr a kötelező polgári házasság ellen felhozott, csakis a fakultatív ellen fordíthatók, és mindazon okok, amelyekkel támogatni akarta a fakultatív polgári házasságot, különösen, hogy a vallásosságot előmozdítja és kiméli, vagy nem állanak, mint ellenokok, a kötelező forma ellen, vagy nem állanak, mint okok, a fakultatív mellett.

Nézzük csak röviden a t. képviselő úr okoskodását. (Halljuk ! Halljuk !)

Azt mondja, hogy itt két forma van, melyet előterjesztettünk. Az egyházi házasságkötés tisztán vallási cselekmény, a polgári házasságkötés jogi cselekmény, de, úgymond, hibázunk mi, hogy egyik kizárja a másikat.

De hiszen az egyházi házasságkötésnek és a polgári házasságkötésnek más czélja, más tartalma, más értelme van a kötelező polgári házasságnál, és egészen más a fakultatív mellett. A kötelező formánál az egyházi megkötés tisztán vallási cselekmény ; a fakultatívnál nemcsak vallási cselekmény, hanem egyszersmind jogi kötés is. A kötelező polgári házasság mellett a házasság jogi megkötésével összefér, kiegészítheti egymást ; a fakultatív polgári házasság szerint ellentétben áll és kizárja egymást. (Úgy van ! Úgy van ! Élénk tetszés jobbfelől.)

Ha tehát kizárás van felállítva a formákban, az a képviselő úr formulájában foglaltatik benne. (Úgy van ! Úgy van ! Élénk tetszés jobbfelől.) S azt mondja a t. képviselő úr, hogy a kötelező polgári házasság meggyengíti a népben a vallásosságot, aláássa a vallási érzelmeket azért, mert egyházi formában a házasság jogi megkötését nem engedi meg.

Ha az, hogy nincs valaki kényszerítve az egyházi megkötésre, a vallásosságot gyengíti és aláássa : kérdem, hogy nem ép úgy aláássa-e a fakultatív forma is, sőt még sokkal

jobban? Mert midőn valaki az obligatív polgári házasság mellett polgárilag megköti a házasságot, nem lép ellentétbe egyházával; ellenben midőn valaki a fakultatív polgári házasság mellett köti a házasságot, nyílt ellentétbe lép egyházával. (Helyeslés jobbfelől.) A kötelező polgári házasság mellett csak az lévén jelentősége az egyházi megkötésnek, hogy vallásilag is létre jön — hite szerint — a házasság, ez bátran megengedhető a jogi házasság létrejötte után; de minő logikával lehessen megengedni, ha akár polgári, akár egyházi formában már jogilag létrejött a házasság, hogy az még utólag egy más formában újra megkötessék? A kibékülés egyházával így sokkal nehezebb. (Helyeslés jobbfelől.)

Nagyon csodálkoztam azon, hogy azok az urak, akik a szükségbeli polgári házasság mellett voltak, oly nagyon lelkesedtek a fakultatív iránt.

Gróf Apponyi Albert: Én nem!

Én nem egyénekre vonatkoztatom, hanem azon zajos helyeslésekre és tapsokra, amelyek felhangzottak.

Minden ok, amelyet Ugron Gábor t. képviselőtársam a fakultatív polgári házasság mellett felhozott, és maga az egész intézmény, a legnagyobb ellentétben áll a szükségbeli polgári házasságot támogató indokokkal. Mert vagy szükség a kényszer, úgy, amint gróf Apponyi Albert felállította és tegnap nyomatékosan kifejtette, hogy a vallásosság fentartassék végső, halvány mécsesillámlásában, vagy nem szükséges. Ha szükséges, akkor nekik perhorreszkálniuk kell a fakultatív polgári házasságot, ha pedig nem perhorreszkálják, akkor a saját indokaik és a saját javaslatuk rettenetes ellenségeskedésben állanak. (Élénk derűtség és tetszés jobbfelől.)

Azt mondja t. képviselőtársam, — és gróf Apponyi Albert képviselő urat is ide akarom venni — hogy a kötelező polgári házasság mellett nem lesz béke az egyház és az állam között. Gróf Apponyi Albert képviselő úrra meg kell jegyezmem, hogy ő nem mondta, hogy szükségkép elő kell állnia a konfliktusnak, hanem egy példára utalt. Ez a példa nem talál; mert abban, hogy Németországban a protestáns egyházak a házassági jogot szabályozzák a maguk

rendjében és a polgári házasságot mint jogérvényes házasságot elismerték, — pedig elismerik — abban semmi összeütközés nincs. Nem is a kötelező polgári házasság ellen védekeznek, hanem saját egyházi életüket akarják fejleszteni, saját egyházi érzésük ápolására alkotnak rendszabályt. De Ugron Gábor t. képviselőtársam szerint a dolog egészen máskép áll. A kötelező polgári házasság mellett az egyház mondhatja, amint mondja is: »menjetelek a polgári tisztviselőhöz, kössétek meg a házasságot, de egyházilag és vallástok szerint csak akkor vagytok házasok, ha hozzám is jöttök !« Ez megfér együtt. Ha valaki elmulasztja az egyházi házasságkötést, az egyház nem azért lép föl ellene fegyelmi eszközeivel, hogy polgárilag megkötötte, hanem azért, mert azután elmulasztotta az egyházi házasságkötést. De Ugron Gábor t. képviselőtársam szerint egész máskép van, mert midőn az illető szabadon választott a polgári és az egyházi házasság közt, és a polgárit választotta, ebben nyílt megvetése van az egyháznak, ez ellen az egyház reagálni fog, törekedni fog azt megelőzni. És miként fog ?

Míg a kötelező polgári házasság mellett az egyház teljesen respektálhatja az állam törvényét, a polgári intézményt, ezzel teljesen megfér az, csak kiegészítését kívánják az egyházi megkötéssel: a fakultatív mellett ez alig lehető. Itt meg fogja támadni magának a polgári házasságnak intézményét, hogy a híveket magánál megtarthassa, becsmérelni, lealacsonyítani igyekszik a polgári házasságot, mert kizárja az egyházi házasságkötést, míg a kötelező mellett az megfér. (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.)

Megvallom, hogy igen kevés súlyt helyezek a nemzeti-ségi izgatások szempontjából merített argumentumokra. De épen semmi súlyt, ha oly oldalról jön, ahonnan a fakultatív formát ajánlják. Mert aki ezt teszi: vagy nem hisz a nemzetiségi izgatásokban, vagy nem látja a következményét veszedelmesnek. Mert a nemzetiségi egyházak épen olyan békén megélhetnek a kötelező polgári forma mellett, mint a többi egyházak, de a fakultatív forma mellett nem. Ha sikeres izgatás lehetséges az állam és az állami intézmény ellen, az csak a fakultatív formánál állhat elő. A polgári forma itt ellensége az egyházi formának, az egyház érdeke

az utóbbi : ha tehát támad, itt fogná támadni az intézményt nemzetiségi, vallási motivumokkal, mert minden polgári kötés elidegenedés tőle, míg az obligácziónál nem. (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.)

T. ház ! Most már azt hiszem, hogy beszédemet befejezhetem. Mielőtt ezt tenném, két ellenvetésre kell észrevételt tennem. (Halljuk ! Halljuk !)

Gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam nagyon sötéten látja a jövőt. Azt mondja, hogy ezek a reformok könnyen a vallási kérdések körül való pártcsoportosulásokra vezethetnek.

Bocsánatot kérek, itt nem vallási kérdések forognak fenn, mert nem minden egyházpolitikai kérdés vallási kérdés. (Helyeslés a jobboldalon.) Ez a törvényjavaslat egyenlő tiszteletben tart minden vallást, és felhívok mindenkit, hogy mondja meg, hogy ezen intézmény alatt éles melyik valláshoz tartozónak sérti lelkiismeretét ? Én, megvallom, ettől a veszélytől nem félek.

De nem félek attól a másik veszélytől sem, amelyre ő utal és amelyet nagyon feketének festett. Azt mondja, hogy a kormánynak kimerült minden ereje a javaslat miatt ; azt mondja, hogy pénzügyileg rendezetlenségbe jutunk, a reformok, a nemzeti törekvések megakasztatnak, nemzeti egységünk proceszszusa megakad, szóval, ennél a reformnál veszedelmesebb és gonoszabb még magyar ember által kigondolva nem volt.

Egy kissé a túlzástól jó lesz óvakodni, t. képviselőtársam. Remélem, hogy nincs messze az idő, mikor t. képviselőtársam, ki nagyon határozottan kifejezést adott aggodmainak és ellenokainak, meg fog győződni arról, hogy ezen aggodalmak nemesak túlzottak, de legnagyobb részben valótlanak voltak.

T. ház ! Mindenütt, ahol ilyen reformokat alkottak, többé-kevésbé megkísértették azt a vallás érdekével meg támadni és úgy tüntetni fel, mint egy nagy viszálynak magvát, mint egy valóságos sárkányfog-veteményt, amely a nemzetben új meg új belső küzdelmeket fog felidézni. Mindezt megkísértették, megkísértették olyan helyekről, amelyekről t. képviselőtársam azt tartja, hogy mélyebb és biztosabb vallási érzékkel bírnak, mint mi.

És mindebből semmi sem következett be. Számos országban a reformok megalkotása után megindult egy új támadás az intézmények ellen, de ép oly eredménytelenül, mint amily sikertelen volt az első.

Mi ebben nagy, üdvös, szabadelvű reformot látunk, a legnagyobbakhoz tartozót, melyeket az utolsó évtizedek létrehoztak.

Az állam kibontakozik a középkori békókból, igazságos lesz polgárai iránt, visszaveszi természetes terét, a polgári jogegyenlőség és az egyházak paritásának teljes fenntartásával, s ez intézmények mellett mindenki szabad lesz vallásos érzületében, lelkiismeretében, oly szabad, mint eddig sohasem volt, ily szabadok lesznek az egyházak is, és pedig az egyházi élet terén való érvényesülésükben. (Zajos helyeslés jobbfelől.) Bármilyen gyászos jövendölést mondjon is képviselőtársam, ez a fenntartás, ez az erősödés politikája.

Végül nem akarok hallgatni a liberális szempontról sem. (Halljuk! Halljuk!) Abban egyetértünk, hogy a legmagasabb elv, melyet e házban követnünk kell, az, hogy az ország java a döntő. Gondolom, a vita túlnyomóan is ezen az alapon folyt. De azt, hogy e javaslatot nem kíséri a liberális nimbusa, hiheti a t. képviselő úr, ez azonban nagy csalódás. Én ugyan jobb szerettem volna, ha azt mutatja ki, hogy a szükségbeli házasságot valami egyéb nimbusz kíséri, hogy az teljesen megegyezik az állam pártatlan jellegével, az állami jogrend egységével és teljes uralmával, az államnak az egyház alól való felszabadításával. Ezt nem tette. Bizonyos belső örömmel akart mutatni arra, hogy nemcsak az obligatív forma az, mely a szabadelvűség követelménye. Azután célzott újra az én állásponthoz foglaltatásomra is, tizenkét év előtt.

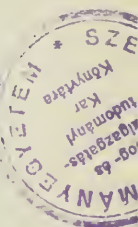
Hát hozzuk már egyszer tisztába, mi volt annak a határozati javaslatnak elve és célja, melyet én, ama párton ülve, benyújtottam. Vajjon foglaltatik-e abban az, hogy valaha az általános egységes állami jog mellett a szükségbeli házasság alapjára lehet lépni? Felolvashatom beszédemnek azt a részét, melyet t. képviselőtársam nem méltatott figyelemre. Két része volt ama beszédnek. Az egyikben, mint a t. képviselő úr is igazságosan megmondta, kijelöl-

tem, hogy az én álláspontom a kötelező polgári házasság. Azután azt mondtam: »Most teszek egy oly indítványt, melyre azok is szavazhatnak, kik a formára nézve tőlem eltérnek; teszem ezt pedig azért, mert ha ily utasítást adunk a kormánynak, az e kérdést nem oldhatja meg más-ként, mint a kötelező polgári házassággal; teszem azért, mert így reményem van két pontra többséget érni el, a harmadik pontot, a formát, halasszuk akkorra, ha itt lesz a törvényjavaslat, akkor foglaljon állást kiki meggyőződése szerint; azt is felemlítem, hogy, ha a két első pont el lesz fogadva, a kormány a munkálat megalkotása közben rá fog jönni, hogy a kötelező formára kell rátérnie.«

Hát, t. ház, nem igazságos ezt úgy feltüntetni, mintha kibékültem volna avval a semmi körülmények között el nem fogadható, nyomorúságos szükségbeli polgári házassággal.

De elismerem, abban igaza van neki, hogy azt mondtam, most fontosabb, hogy az első két pontot kimondjuk, amelyben meg tudunk egyezni, az idő majd a törvényjavaslat előterjesztésekor meghozza a harmadikat is. Azt mondtam, fontosabb ezt az első két pontot kimondani, mert a harmadik önként megérett gyümölese lesz az első kettőnek. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)

De nem ez az, amire a fősúlyt fekteti t. képviselőtársam, hanem az angol és az amerikai példák. Ebben neki igaza van, itt fakultatív forma van. De egyet elfelejtett: akkora a rendetlensége a házassági jognak, hogy különösen Amerikában a leggyászosabb állapotokra vezetett. Nincs, miért fejtegessem bővebben, hogy ezek semmi tekintetben mintául nem szolgálhatnak. T. képviselőtársam csak azért hozza fel, hogy kimutassa, hogy nemcsak az obligatív forma a liberális. De arra, hogy a szükségbeli házasság is liberális, a fakultatív csak nem bizonyít; pedig talán, — mellékesen mondva — ha a szabadelvűség szempontját ki akarjuk zárni a vitából, legjobb lett volna azt bizonyítani, hogy mind a háromra illik a szabadelvűség neve. (Helyeslés a jobboldalon.) Én azt nem tartom. Mi meg vagyunk arról győződve, hogy másfél század óta meglevő rendetlensége folytán a házassági jognak, másfél század óta lassanként érlelődött szükségét az állam és egyház szétválasztásának a házassági jog és az

anyakönyvvezetés terén ma egy — megengedem — bátor, de teljesen megérlelt lépéssel akarjuk érvényre juttatni. (Igaz! Úgy van! a jobboldalon.) És mikor ezt tesszük, akkor mi azt a középkori hagyományt, mely az egyházaknak körébe utalta ezt a legfontosabb intézményt és jurisz-dikciót, amely nem volt egyéb, mint az egyházaknak uralma az állam felett, a házassági jog terén kitörüljük intézményeinkből. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Mi szabaddá tesszük az egyént vallási tekintetben, mert nem ismerünk el állami kényszert arra, hogy valaki vallási cselekményeket teljesítsen; mi szabaddá tesszük az egyházakat, mert soha egyház oly szabad nem volt, mint lesznek ezután az egyházak akkor, mikor saját természetes terükön maradnak saját eszközeikkel. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Az állam jogrendje feltétlenül fog érvényesülni a paritás és a polgári jogegyenlőség alapján, és azokat a gátakat és válaszfalakat, miket felekezeti önzés teremtett és fenntartott, elsöpörjük, mint már túlélte és hasznavehetetlen alkotásokat. (Zajos helyeslés a jobboldalon.)

T. képviselőtársam nincs azon a nézetben, hogy ez a magyar szabadelvű nézetnek a tana mind egytől-egyig, sőt ha nincs azon a nézetben, hogy ezek a tanok, ezek az irányok, ezek a célok a szabadelvűség által karoltattak fel és annak zászlaja alatt is juttattak diadalra Európaszerte, én velem vitatkozom; mi tudjuk, hogy az így volt hazánkban mindig, így tekintették külföldön is, és midőn megszavazzuk ezt a törvényjavaslatot, ebben nemcsak az ország nagy érdekeinek és a reform szükségének kielégítését, hanem a szabadelvű eszmék diadalát is találjuk. (Élénk helyeslés jobbfelől.) És ezt önérzetesen és nyíltan hirdetjük.

Ez alapon ajánlom a törvényjavaslatot elfogadásra. (Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.)

Gr. Apponyi Albert szavai értelmének helyreállítása címén megjegyzi, hogy nem a kényszer megszüntetése miatt aggódik, mert a kényszert ő sem kívánja célul kitűzni; hanem aggodalmának lényege abban áll, hogy a kötelező polgári házasság megfosztja az egyházi kötést minden polgári következményétől, s az egyházi kötés ezen demonetizálásának veszedelmes hatása

lehet az egyszerűbb elmékre. Ettől félti a vallásos szellemet, s ez tulajdonképi oka ellenzésének, nem a kényszer kedvelése, mely tőle épp oly távol áll, mint az igazságügyminisztertől.

Erre Szilágyi Dezső újra felszólalt :

Szilágyi Dezső T. ház ! Elfogadom t. képviselőtársamnak ezen magyarázatát. Azonban igazolásomra, hogy én mint fogtam fel az ő álláspontját, felolvasom beszédéből a következő paszszust (Halljuk ! Halljuk ! Olvassa): »Elmegy egyházilag házasságot kötni, aki akar ; nem fog elmenni, aki nem akar. Ez lehet igen következetes, logikus, doktrinér álláspont, de legmélyebb meggyőződéseim szerint gyakorlati államférfinak, különösen gyakorlati magyar államférfinak álláspontja nem lehet.« Aztán hozzáteszi : »Kicsoda az, aki biztosítékot nyujtana, hogy a vallásosság lehanyaglása nem fog beállani ? Én biztosságot, megnyugvást erre nézve lelmi nem tudok.«

Hát, t. képviselőtársam megbocsát, de ez szóról-szóra czáfolata az Ugron álláspontjának, mert az Ugron álláspontja szerint is elmegy, aki akar, nem megy el, aki nem akar, és ez az, amit t. képviselőtársam minden korábbi beszédében a tegnapiig, mint magyar államférfi által elfogadhatatlan álláspontot jelölt meg. Sőt tegnapi beszédének összes érvei ezzel, és csakis ezzel állnak összhangban : ép úgy szólnak a fakultatív, mint a kötelező polgári forma ellen.

Azonban én elfogadom azt az álláspontot is, melyet csakugyan felhozott tegnapi beszédében, elfogadom, de t. képviselőtársam akkor boesásson meg : ebben megint álláspontváltoztatást látok, mely a vita alatt következett be, s magatartása megmagyarázhatatlan lesz előttem. Ha nem helyez súlyt arra, ha nem tartja szükségesnek a kényszert, ha a polgárok szabad akarataira s jóakarataira bízhatónak tartja, hogy vegye igénybe az egyházi házasságkötést, aki akarja : hát mi lesz összes felhozott érveiből, és hát akkor miért nem fogadja el egyszerűen az Ugron álláspontját, ha már a mienket elfogadni nem akarja? (Derűtség és tetszés jobbfelől.)

Szilágyi Dezső után még gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter szólalt fel röviden, hogy Smialoszky Valér és Eötvös

Károly határozati javaslatáról nyilatkozzék, mivel e határozati javaslatok tartalma az általa képviselt ügykörrel szoros összefüggésben van.

Smialovszky határozati javaslatát (a katolikus kongrua ügyében), minthogy tartalma teljesen és tökéletesen megegyezik nemcsak a kormány szándékával, törekvéseivel, de eddigi eljárásával is, elfogadásra ajánlotta azon reményben, hogy a képviselőház határozata emelni, fokozni fogja azon intézkedéseinek súlyát, melyek semmi egyebet nem czéloznak, mint azt, hogy a katolikus kongrua kérdése mentül előbb és mennél kedvezőbben megoldassék.

Eötvös Károlyét ellenben, mely a kormányt arra kívánta utasíttatni, hogy a házassági jogról szóló törvényjavaslat törvénynyé válta után azonnal az 1848 : XX. t.-cz. rendelkezéseinek megvalósítása és életbeléptetése tárgyában a megfelelő törvényjavaslatokat terjessze elő, nem fogadja el. Ha ez a határozati javaslat — úgymond — csak azt intendálja, amit a miniszterelnök máris kilátásba helyezett, — és hogy azt intendálja, a tegnapi napon tett kijelentésből teljes joggal következtetni lehet — akkor elfogadásának útját misem állná. De e határozati javaslatba mást is, sokkal több, sokkal továbbmenő intézkedést is lehetne beleinterpretálni, oly intézkedéseket, melyeket a kormány kilátásba nem helyezett, magáévá nem tehet, s azért a határozati javaslat mellőzését kéri.

* * *

A tanácskozás be lévén fejezve, következett a szavazás. A szabadelvű párt teljesen, a függetlenségi pártnak minden tagja, a függetlenségi és 48-as párt nagy része, sőt még a nemzeti pártnak is több tagja a reform mellett szavazott. Dániel Pál szabadelvű és Fornszek Sándor 48-as képviselők nagybetegen jöttek el, hogy részt vehessenek a szavazásban.

413 igazolt képviselő közül csak 25 volt távol.

Az eredmény az lett, hogy Polónyi Géza, gr. Apponyi Albert és Eötvös Károly határozati javaslatait elvetették, ellenben Smialovszky Valér határozati javaslatát elfogadta a ház. A törvényjavaslatot pedig 175 szótöbbséggel fogadták el a részletes tárgyalás alapjául.

Igen-nel szavaztak :

Gajári Ödön, Gencsy Albert, Görgey Béla, Gromon Dezső, Gulácsy Dezső, Gul József, Gulner Gyula, Gutenau Károly, gr. Hadik-Barkóczy Endre, Halassy Gyula, Harkányi Frigyes, Haviár Dániel, Hedry Lőrincz, Hegedüs Sándor, Helfy Ignác, Hentaller Lajos, Herman Ottó, Hieronymi Károly, Hoitsy Pál, Holló Lajos, Horváth Ádám, Horváth Béla, Horváth Géza, Horváth Gyula, Horváth Lajos, gr. Horváth-Tholdy Lajos, b. Huszár Károly, Illyés Bálint, Isaák Dezső, Ivanovics Iván, Janicsáry Sándor, Jellinek Arthur, Jeszenszky Ferencz, b. Jeszenszky László, Jovanovits István, Jókai Mór, b. Jósika Gábor, Justh György, Justh Gyula, Kabós Ferencz, Kaiser János, Kajuch József, Kapotsffy Jenő, Kállay Ferencz, Kállay Lipót, gr. Károlyi Gábor, gr. Károlyi István, b. Kemény Ákos, b. Kemény Endre, b. Kemény Géza, b. Kemény János, Kemény Pál, Király Ferencz, Kiss Albert, Klobusitzky János, Kobek István, Kolozsváry-Kiss István, Komjáthy Béla, Konkoly-Thege József, Konkoly-Thege Sándor, Kováts József, Kőrösi Sándor, Krajszik Ferencz, Králitz Béla, Kubinyi Géza, Kubinyi György, Kulman János, Kürthy Sándor, Lakatos Miklós, Latkóczy Imre, Lánczy Leó, Láng Lajos, Lehóczky Egyed, Lehóczky Vilmos, Lónyay Géza, Luby Géza, Lukács Béla, Lukáts Gyula, Lukács László, Luppá Péter, Madarász Imre, Madarász József, Magyary-Kossa Géza, Mandel Pál, Markovics Kálmán, Matkovits Tivadar, Matuska Péter, Meltzl Oszkár, Meskó László, Mezei Mór, Miklós Gyula, Miklós Ödön, Mikó Árpád, Mikszáth Kálmán, Mohay Sándor, Molnár Antal, Molnár Béla, Molnár Józsiás, Morzsányi Károly, Mülek Lajos, Münnich Aurél, Nagy Gyula, Nagy János, Nagy Sándor, gr. Nákó Kálmán, Nánásy Ödön, Nedeczey János, Neisziedler Károly, Neményi Ambrus, Neumann Ármin, b. Nikolics Feodor, b. Nopesa Elek, Noszlopy Gyula, b. Nyáry Béla, Óvári Ferencz, Papp Elek, Pap Géza, Pap Samu, Pálffy Elemér, Perczel Béni, Perczel Dezső, b. Perényi Zsigmond, b. Podmaniczky Frigyes, Pogány Károly, Pogány Sándor, Pogrányi József, Polónyi Géza, Popovics Vazul, Prileszky Tádé, Pulszky Ágost, Putnoky Mór, Radvánszky György, Rakovszky Géza, Reiszig Ede, Reviczky Károly, Rigó Lajos, Rohonczy Gedcon, Rohonyi Gyula, Rosenberg Gyula, Rónay János, b. Salmen Jenő, Schóber Ernő, Schreiber Frigyes, Schuster József, Schvarcz Gyula, Schwicker Henrik,

Sigmond Dezső, Simó Lajos, Smialovszky Valér, Solymossy László, Sréter Alfréd, Stajevits János, Sturmán György, Szabó Imre, Szalay Ödön, Szaploneczay Miklós, Szájbely Gyula, Szász Károly, Szemere Huba, Szende Béla, Szerb György, Széll Kálmán, Szilágyi Dezső, Szily Pongrácz, Szinay Gyula, Szuhányi Ferencz, Szunyogh Szabolcs, Telegdy József, gr. Teleki Árpád, gr. Teleki Domokos, gr. Teleki Géza, gr. Teleki József, gr. Teleki Samu, gr. Teleki Sándor, legifj. Teleszky István, Terényi Lajos, Thaly Kálmán, Thold Dániel, gr. Thorotzkai Miklós, Tisza István, Tisza Kálmán, Tisza László, Tolnay Lajos, Tóth Aladár, Tóth Ernő, Tóth János, Tuba János, Ugron Ákos, Uray Imre, Urányi Imre, Urbanovszky Ernő, Űrményi Bernát, Vargics Imre, gr. Wass Béla, Várady Károly, Veres József, Vermes Béla, Veszter Imre, Véghső Gellért, Vietoris Miklós, Vincz Gyula, Visontai Soma, Vörös János, Vuja Péter, Wekerle Sándor, Wlassics Gyula, Zay Adolf, Zákó Milán, Zmertych Iván, Zsámbokrétý Emil, b. Ambrózy Béla, Amon Ede, gr. Andrassy Géza, gr. Andrassy Gyula, gr. Andrassy Sándor, gr. Andrassy Tivadar, Apáthy Péter, Atzél Péter, Babó Emil, Baky István, Balás Antal, Balla Gyula, Balogh Géza, Balogh János, Barabás Béla, Barcsay Kálmán, Bauszern Guidó, Beles János, Belitska Béni, Beniczky Árpád, Beniczky Miksa, Bečthy Algernon, Bernáth Béla, Berzeviczy Albert, Bessenyei Ferencz, gr. Bethlen András, gr. Bethlen Balázs, gr. Bethlen Gergely, gr. Bethlen Ödön, Boda Vilmos, Bogdán Virgil, Boncza Miklós, Bornemisza Ádám, Bornemisza István, Boros Béni, Bozzay János, Bölöni Ödön, Búsbach Péter, Chorin Ferencz, Csávolszky Lajos, Csávossy Béla, Csernátony Lajos, Csigó Pál, Darányi Ignác, Dániel Ernő, Daniel Gábor, Dániel Pál, Demkó Pál, Dókus Ernő, Dörr Soma, Drescher Ede, Endrey Gyula, Eötvös Károly, Erdély Sándor, Ernuszt Kelemen, Erreth János, gr. Esterházy Kálmán, Fabiny Teofil, Falk Miksa, Farbaky István, Farkas Balázs, Fáy Gyula, Fejér Miklós, Fenyvessy Ferencz, Fest Lajos, gr. Festetics Andor, Filtsch József, Fluger Károly, Fornszek Sándor, Földvály Elemér és Földvály Miklós.

Nem-mel szavaztak :

Gyórfy Gyula, gr. Gyürky Ábrahám, Hajós József, Heckenast György, Helley János, Hévizy János, Hock János, Hódossy Imre, Horánszky Nándor, Hortoványi József, Istóczy Győző, Ivády Béla, Ivánka Oszkár, Kammerer Ernő, gr. Károlyi László, gr.

Károlyi Sándor, Kovács Albert, Kubina József, Kubinyi Árpád, Kun Miklós, Latinovics Ernő, László Mihály, Lázár Árpád, Lévy Antal, Lits Gyula, Makfalvay Géza, Márkus József, Melczer Géza, Meszlényi Lajos, Mihályi Péter, Molnár József, Nagy István, Nedeczky Jenő, Okolicsányi László, Olay Lajos, Ónody Géza, Pályi János, Péchy Tamás, gr. Pongrácz Károly, Purgly János, Ragályi Lajos, Reitter János, Remete Géza, Rezey Sylvius, Rudnyánszky Béla, Sággy Gyula, Schäfer Dezső, b. Sennyey István, Serbán Miklós, Simonfay János, Sporzon Ernő, Szabó László, Szacsvay Sándor, Szalay Imre, Szalay Károly, gr. Szapáry Gyula, gr. Szapáry László, Szederkényi Nándor, Szentiványi Árpád, Szentiványi Kálmán, gr. Széchenyi Tivadar, Szluha István, Tibád Antal, Tomcsányi László, Tompa Antal, Tódor József, Ugron Gábor, Ugron Zoltán, Vajay István, Vásárhelyi László, Vécsey Endre, Vikár István, gr. Wenckheim Frigyes, Wittmann János, gr. Zay Albert, gr. Zichy Jenő, Zsámbokréthy József, gr. Zselénsky Róbert, gr. Almássy Imre, b. Andreánszky Gábor, Antunovich József, gr. Apponyi Albert, Asbóth János, b. Atzél Béla, Ábrányi Kornél, Bartha Miklós, Bartók Lajos, gr. Batthyány Tivadar, Bánó József, Beöthy Ákos, Berger Ignác, Bernáth Dezső, gr. Bethlen Bálint, Bolgár Ferencz, Bornemisza Lajos, Bottlik Lajos, Bujanovics Sándor, Dégen Gusztáv, Désy Zoltán, Drakulics Pál, gr. Esterházy Mihály, Fernbach József, Förster Ottó, Francsics Norbert és Frey Ferencz.

Távol voltak :

Issekutz Győző, Kende Mihály, Kék Lajos, Kiss Pál, Kund Jenő, Linder György, Majthényi István, Mérey Lajos, Pántotsek Rezső, Pázmándy Dénes, b. Perényi Péter, Probstner Arthur, Sima Ferencz, Sipeky Sándor, gr. Sztáray István, gr. Tisza Lajos, Vályi Árpád, gr. Zichy Herman, Antal Gyula, b. Baich Milos, Baranyi Ödön, Barcsay Domokos, gr. Bethlen Gábor, Bobula János, Chernel Gyula és gr. Csáky Kálmán.

A részletes tárgyalás befejezése után a javaslatot átküldötték a főrendiházhoz.

II. RÉSZLETES TÁRGYALÁS.

A házassági jogról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalására 1904 április 13-án tért át a Ház.

Az unokatestvérek házassága.

Az 1—10. §-okat, az igazságügyi bizottság szövegében, változatlanul elfogadták. A 11. §-nál, mely a) a vérrokonok, b) testvérek és c) az egyik házastárs s a másik házastársnak egyenes ágbeli vérrokona közt való házasságkötést helyezte tilalom alá, *Sághy* Gyula adott be oly irányú módosítást, hogy az unokatestvérek házassága, melyre nézve egy későbbi — a 17. — §. tiltó akadályt emelt, már itt tilalmaztassék. Utalt a fennforgó élet- és lélektani, továbbá ethikai okokra, melyek kívánatosszá teszik, hogy ily közeli rokonok ne lépjenek házasságra.

E módosítvány ellen *Szilágyi* Dezső a következő érveléssel fordult :

Szilágyi Dezső Kérem, méltóztassék a szöveget úgy, amint van, fenntartani.

Mert t. képviselőtársam nagyban téved, hogy ennek az akadálnak az igazi alapja olyan tisztában volna, nevezetesen, hogy a faji elfajulás veszélye az ilyen rokonok házasságánál megvan. Méltóztassék az újabb irodalmat venni ; épen az újabb irodalomban a legkomolyabb kételyek támasztatnak eziránt, és ez az oka annak, hogy az európai törvénykönyvek nagyobb részében ez az akadály mint bontó-akadály nem ismeretes.

Másodszor, t. ház, az én t. barátom tulajdonkép ellentétbe jön a saját indokával. Mert vagy fennforog az unokatestvérek házasságánál a faji degeneráció veszélye, vagy nem. Ha fennforog, akkor nem lehet alóla dispenzációt adni és nem lehet oda vinni a törvény keménységét, hogy az a házasság semmis legyen ; ha pedig fenn nem forog, akkor minden képzelhető ok hiányzik arra, hogy az bontó akadály legyen.

Már most t. képviselőtársam hivatkozik arra, hogy miért tettük tiltó akadállyá? Hát én két körülményre hívom fel a t. ház figyelmét. Az egyik az, hogy ez, mint tiltó akadály, ma az országban érvényes minden jogban létezik, de minden jog szerint felmentés adható alóla, és a képviselő urak közül egyetlen egy sincs, aki nekem egy esetet tudna mondani, mikor a felmentést megtagadták

volna, oly kevéssé komolyan vették ezt a tiltó akadályt a fennálló felekezeti jogok is, nem véve ki egyetlen egyházat sem.

Azt fogják talán mondani : az eredeti javaslatban — t. képviselőtársam helyesen emelte ki, hogy kimaradt — ez nem volt bontó akadály. De hát tiltó akadályúl felvettük, mert én csakugyan képelek esetet és el is mondom, amikor felmentés nem adható. Ez akkor van, midőn már többszörös vérségi összeköttetés forog fenn, midőn nem pusztán unokatestvéri viszonyban, hanem más irányokban is többszörös vérségi összeköttetés van ; itt már több valószínűség foroghat fenn arra nézve, hogy az a még be nem bizonyított tétel, hogy a generáció el fog fajulni, megállhat. És figyelemzettem, hogy csak legújabbban is, midőn ez a körülmény megvitattatott, két helyütt — az egyik Németország volt 1875-ben — megtétetett az indítvány ; de sem tiltó, sem bontó akadálynak nem fogadták el, pedig felekezeti jogokban és az eddig fennálló állami jogokban egyik vagy másik alakja megvan ; a másik Svájc, ahol ez absolute nem akadály.

Ezért én, t. ház, főleg tekintettel arra is, hogy az eddigi szokástól nagyon el ne távozzunk, mert ezt minden felekezeti jog ismeri ; miután némi, de egyáltalán nem oly határozott alapja lehet a dolognak ; minthogy, ha gyéren is, de kétségtelenül jöhetnek elő esetek, midőn a megtagadás egészben véve indokolva van : arra kérem a t. házat, hogy ezt a bontó akadályok közé felvenni ne méltóztassék, hanem a szakaszt úgy, amint van, méltóztassék elfogadni. (Helyeslés.)

Ezt a szakaszt is változatlanul elfogadták. Szintúgy a továbbiakat, a 20. §-ig.

Házasságtörés mint tilalmi ok.

A 20. §. így szól :

»Tilos a házasságkötés azok közt, kiket a felbontó ítélet *házasságtörés miatt* az egymással való házasságkötéstől eltiltott.

A király az igazságügyminiszter előterjesztésére felmentést adhat.«

Itt *Apponyi* Albert gr. oly értelemben szólalt fel, hogy felmentésnek egyáltalán ne legyen helye. Az vezeti, hogy a törvény mennél nagyobb mértékben járuljon a házasság intézményének

szilárdításához. A Code Napoleon szintén a szigorú álláspontot fogadta el. Ez felel meg a törvényjavaslat helyes alapelvének is, mely szerint a házasság felbontása csupán az egyik fél bűnössége esetén engedhető meg. Ennek az alapelvnek kimondását házassági jogunkban üdvös fejlődésnek tartja, s ez volt egyik rugója, hogy sürgette az egységes állami házasságjog megalkotását. De itt az a veszély támadhat, hogy a felek szándékosan, előre eltökélve, idézik elő a bűnösség eseteit, számítva a kötelék feloldhatóságára. Kisebb bajnak tekinti a törvénytelen viszonynak netáni folytatását, mely a felbontás után keletkezhetik és ennek egyéb hátrányait, mint a meglévő házassági kötelék felbontására irányuló kölcsönös összejátszások lehetőségét. Azért indítványozza, hogy a második bekezdés hagyassék ki.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter :

Szilágyi Dezső T. képviselőház ! Pár szót akarok t. képviselőtársam módosítványára megjegyezni. (Halljuk ! Halljuk !)

Magában véve azt, hogy a házasságtörés, ha abból az okból bontatott fel a házasság, tehát konstatálva van, — mert ennek ítéletileg kell konstatálva lennie — tilalmat képez, helyesnek és elfogadandónak tartom. T. képviselőtársam sem akarja ezt bontó akadállyá tenni, mert a francia jog sem teszi ezt bontó akadállyá, hanem tilalomná, legalább az uralkodó nézet oda hajlik. Hanem arra vagyok bátor figyelmét felhívni, hogy ahol ez megvan, például az osztrák polgári törvénykönyvben, a német birodalmi törvényben és a német javaslatban is, azoknak nagyobb része a felmentést megengedi.

És nézzük meg, hogy van-e ennek valami alapja ? Kétséggkívül, t. ház, ha arra az álláspontra állunk, hogy itt absolute nem jöhet létre házasság, csak a törvény kijátszásával, — és minél jobban hajtatik végre a törvény, annál kevésbé jöhet létre, mert egy jól végrehajtott törvényt igen ritkán lehet kijátszani — magában véve ez igen üdvös az erkölcsi állapotok szempontjából. De nincsenek-e oly esetek, midőn a törvényhozó azon alternativa előtt áll, hogy vagy még egy sokkal nagyobb bajt idéz elő, egy irreparábilis bajt, vagy kénytelen épen különös méltánylást igénylő körülmények esetében ettől eltekinteni ?

Vannak nézetek, t. ház, amelyek azon felfogáshoz hajlanak, különösen a művelt körökben, — nem a felső körökben — hogy tulajdonképen kötelessége a férfinak azzal a nővel szemben reparálni a maga lépését és ezen reparácziónak csak egy módja van, t. i. az, hogy nőül veszi. Néha, igaz, ez is súlyos büntetés lehet a férfirra, (Derűlség.) és ha azt a törvény megszabhatná, hogy ez kötelező, — aminthogy nem szabhatja meg, mert házasságra senkit sem lehet kényszeríteni — biztosítom, a visszaéléseknek temérdek része elesnék. (Helyeslés és derűlség.) De ezt nem lehet tenni, mert a házasságtörés történhetik oly körülmények közt, mikor, hogy úgy mondjam, erkölcsileg ha nem is kimenthető, de nagyon enyhítő beszámítás alá esik. Előállhatnak körülmények, midőn azok alapján bontatik fel a házasság, midőn úgy a gyermekek érdekében, mint az erkölcsiség érdekében azon felekre nézve, hogy házasságon kívüli együttélésre ne legyenek kötelezve, csak az a lehetőség háríthatja el a bajt, hogy különös méltánylást érdemlő körülmények közt az engedély megadatik.

A király diszpenzációjának joga azért van itt fenntartva, mert minden egyes esetben, ahol a király diszpenzál, olyan *causae cognitio* előzi meg, annyira kell a legapróbb részleteket ismerni és a körülményeknek annyira biztosaknak kell lenniök, hogy itt alig tehető fel, hogy valaha a diszpenzáció érdemtelent érhetne.

A törvényhozás kezében van az eshetőségek mérlegetése; én a javaslatnak nagy csorbulását nem látnám, ha az indítvány elfogadtatnék, de legiszlatív szempontból nem tartom jónak, és erkölcsi szempontból igen kétes értékűnek tartom. Igaz, hogy elvileg nagyon szépen hangzik, de következményeiben igen veszedelmessé válhatik.

Az egyik döntő ok, amiért a tilalmak közé ez itt felvétel, azzal a nagyon megszorított diszpoziczióval, hogy Ő Felségének van fenntartva a diszpenzáció, abban állott, mert ezen tilalmat hazai jogunk legnagyobb része ismeri, de mindenütt meg van engedve a felmentés alóla, még pedig a királyi felmentés, mert némileg a bűnösség alól való felmentés jellegével bír az, ami itt adatik. Azon nézetben vagyok, hogy erről a talajról, ha az ellenkezőnek határozott

és kézzelfogható okait belátni nem tudom ; ha tudom azt, hogy az országok legnagyobb részében, ahol ezen akadály fennáll, egyúttal a diszpenzáció is lehetséges ; ha — hogy egyebet ne mondjak — a kánonjog ezt sem mint tiltó, sem mint bontó akadályt abszolute nem ismeri : mindent egybevetve, azt gondolom, hogy a helyes középutat találjuk el, midőn a törvényjavaslatnál kivételesen méltánylást érdemlő körülmények közt annak tartjuk fenn a diszpenzáció jogát, aki egyáltalában minden bűnösség kérdésében diszpenzációt adhat. (Helyeslés jobbfelől.)

Azért kérem a t. házat, méltóztassék a szakaszt változtatlanul elfogadni. (Helyeslés a jobboldalon.)

A ház többsége változtatlanul fogadta el a szakaszt.

A másik házastárs élete elleni büntény mint akadály.

A 23. §. tiltó akadályt állított fel arra az esetre, ha valamelyik házastárs azzal kíván egybekelni, aki a másik házastárson elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés vagy ennek kísérlete miatt elítéltetett. A második bekezdés szerint azonban ez alól a király felmentést adhat.

Horánszky Nándor : E lehetőség esetleg ösztönzésül szolgálhat ily súlyos bűncselekmények elkövetésére. Ily házasságokból úgysis ki lenne zárva minden erkölcsi mozzanat. A fölmentés mellőzését kéri.

Polónyi Géza pártolja a módosítást.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter :

Szilágyi Dezső T. ház : Egy pár rövid észrevételt akarok tenni. (Halljuk ! Halljuk !) Az előttem szólott képviselő úr azt mondotta, hogy a vallás erkölcsi érzés fellázad, ha ilyen házasság létrejön.

Én szorgosan átnéztem a hazai felekezeti jogokat, kezdve a kánonjogon, és azt találtam, hogy azok ilyet sem mint bontó akadályt, sem mint tilalmat nem ismernek. Tehát mégsem kell annyira kétségtelennek lennie a dolognak, mert ott még egyéb körülményekhez, nevezetesen vagy közreműködéshez vagy egyetértéshez is van kötve. Itt azonban sem közreműködés, sem pedig egyetértés nincs ;

mert ha az volna, akkor bontó akadályt képezne és nem volna alóla diszpenzáció adható.

Én, t. ház, megengedem azon másik tételt, hogy ez szerfelett ritkán előforduló eset; hanem azért, azonkívül, hogy ebben a ritkán előforduló esetben nem a miniszter, hanem — mert ez is a kegyelemhez hasonló tény — csak a király adhatja meg a felmentést, bátor vagyok két dolgot felemlíteni. (Halljuk! Halljuk!) Az egyik az, hogy itt főleg a második esetet, vagyis az emberölést tessék szem előtt tartani, és nem a gyilkosságot. (Halljuk! Halljuk!) Ennek az életben a legkülönbözőbb árnyalata és fokozata van, még a bűnösség szempontjából is. És ha jelenlegi jogunk szerint az ily házasság létrejöhetett tilalom nélkül is, és senkinek sem jutott eszébe ezen megbotránkozni: csak a szigorúbb erkölcsi felfogásnak ad a törvény kifejezést, midőn az ily házasságot eltiltja és csak igen ritka kivételes körülmények közt engedi meg annak létrejöttét. (Úgy van! a jobboldalon.)

Feltéve azon eseteket, amelyeket a jogi életből ismerek, ritkán ugyan, de mégis előfordúlhatónak tartom azt, hogy rendkívüli enyhítő körülmények közt, provokáció folytán és talán oly viszonyok közt követtetett el az emberölés, midőn magának a másik házastársnak védelme idézte azt elő. Oly országokban, ahol brutaliter bánnak a nőkkel, igen sokszor fordul elő az az eset, hogy szomszédok segítségére jönnek a bántalmazott nőnek és az így támadt veszekedés, verekedés közben igen könnyen történhetik emberölés, és nem gyilkosság. Ismerek esetet, amikor maga a haldokló annak a gondjába ajánlotta családját, akiről tudta, hogy különben irányában nem járt el igazságosan. Megengedem, hogy ez nagyon ritka eset, és ne méltóztassék hinni, hogy a monarcha valami gyakran fog élni akármiféle józan miniszter tanácsa folytán ily esetekben a felmentés jogával. Az életnek annyi az árnyalata, hogy azt törvényvel megkötni akarni nagyon kockázthatná a törvénynek roppant keménységét. Vajjon nem furcsa jelenség-e, hogy az európai jogászoknak és hazai jogászainknak is, akik szintén foglalkoztak ilyen dolgokkal, legnagyobb része azon erkölcsi felfogásnak, mely e törvényben is van, a lehetőség és a helyesség határai között kifejezést akar adni? Egyéb-

ként biztosítva lehetnek a képviselő urak, hogy mivel ez csakis a fejedelem által adható kegyelmi tény, itt minden visszaélésnek vagy erkölcsileg megbotránkozttató eljárásnak nagyon is meglehet a maga megfenyítése.

Ezért ajánlom a t. háznak, méltóztassék ezt a szakaszt úgy elfogadni, amint azt gondoltuk, mert a gyakorlati élet szükségének így inkább megfelelő. (Helyeslés jobbfelől.)

A ház többsége ily értelemben határozott.

A 29. §-hoz több hozzászólás volt.

Horánszky szerint e szakasznak abbeli rendelkezése, hogy a polgári kötéskivételelesen a főispán vagy főszolgabíró, Budapestén a főpolgármester vagy polgármester stb. előtt is meg lehet kötni, afféle díszlakodalmak engedélyezését jelenti kiváltásos egyének számára. Ebből a szempontból a szakasz idevonatkozó *b)*, *c)* és *d)* pontjainak kihagyása iránt terjeszt elő indítványt.

Mülek Lajos »osztrák-magyar« monarchia helyett »Ausztria Magyarország« kifejezést ajánl, mint a közjogi helyzetnek megfelelőt.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter :

Szilágyi Dezső Röviden ezen pontra nézve fölvilágosításul ennyit jegyzek meg :

Az, hogy a helyettese az anyakönyvvezetőnek, főszolgabírónak stb. mennyiben lép funkcióba, az nem itt határoztatik meg, hanem meghatároztatik az anyakönyvi törvény illető fejezetében. De a mi az *e)* pontot illeti, ott a helyettesítés csakugyan a konzulra vagy a követre vonatkozik. Mert igen bajos volna azt kívánni, hogy csakis a londoni nagykövet vagy a párisi nagykövet legyen jogosítva interveniálni a házasságkötésnél, mert a meghatalmazás, amelyet a magyar kormány adni fog, nem vonatkozik csakis a londoni nagykövet személyére, hanem arra is, aki őt helyettesíti e funkcióban.

Tehát ez a kívánság annál a másik törvényjavaslatnál, t. i. magánál az anyakönyvvezetésről szóló törvényjavaslatnál lesz kielégíthető. Itt azonban már meg kellett jegyezni magában ebben a törvényben, mert ezzel ott azután nem

fogunk foglalkozni. Különben is, amint méltóztatik látni, ezen egész fejezet egyáltalán nem képez teljes egészet; ennek természetes kiegészítése az anyakönyvvezetésről szóló törvényben lesz, mert anyagi törvénybe, t. i. polgári magánjogba ennél többet nem is szokás felvenni, mint amennyi itt a házasságkötésre nézve mondva van. (Helyeslés jobb-felől.)

Gróf Apponyi Albert: A szakaszban foglalt kivételes intézkedést a jogegyenlőség, szabadelvűség és a demokratikus be rendezkedés szempontjából elítéli. Semmiféle törvényhozói ráció nincs abban, hogy az állami megbízásból eljáró rendes anyakönyvvezetőkön kívül a főispán bizonyos kiváltságos egyének számára tekintélyesebb közeget bízhasson meg. Ez ellenkezik a törvényjavaslat alapelvével s a reform céljával is. Pártolja Horánszky indítványát.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter:

Szilágyi Dezső T. ház! Én mégis igen röviden nyilatkozni akarok Horánszky Nándor t. képviselőtársam indítványára, de Mülek Lajos t. képviselőtársam indítványára is.

Ami az utóbbi illeti: »az osztrák-magyar monarchia diplomáciai képviselője« közjogunkban elfogadott kifejezés. (Egy hang a baloldalon: De hibás!) 1868-ban, midőn legelőször rendezték a monarchia dualisztikus szerkezetének megfelelőleg a közös közegek elnevezését, határozottan szervezték és rendezték ezt az elnevezést is annak kitüntetése végett, hogy Magyarország egyenrangú faktor, és hogy be legyen vezetve a külföldi diplomáciai szólásmódba s a diplomáciai stílusba is; akkor lett megállapítva — amint bölesen méltóztatik tudni — az osztrák-magyar monarchia nagykövete, diplomáciai képviselője stb. kifejezés és következetesen ezt a terminológiát tartottuk fenn.

Ennélfogva az, amit t. képviselőtársam indítványoz, vagy ezt jelenti, semmi egyebet, és akkor felesleges; mert az ugyanabból a szempontból ugyanezen határozottan körülírt értelemmel lett megállapítva; vagy pedig valami egyebet jelent, nemcsak ezt, vagy nem ezt, és akkor részünkről

elfogadhatatlan. Ezért kérném a t. házat, méltóztassék ezt a kifejezést úgy, amint megállapítva volt és amint következetesen használtatik, a jelen javaslatban is megtartani. (Helyeslés jobbfelől.)

Ami Horánszky Nándor t. képviselő úr indítványát illeti, röviden megjegyzem, hogy ezen törvényjavaslat szerint, őt kivéve, senki sem fogja fel a házasságkötést úgy; hogy az csibuk mellett, vagy nem tudom mi mellett történik. Ezen véleményéhez ragaszkodhatik, ha gyönyörűsége van benne, én nem háborgatom.

Ami azt illeti, hogy itt meg van jelölve még a főszolgabíró, a törvényhatóság első tisztviselője és rendezett tanácsú városokban a polgármester mint szintén olyan organum, ki a törvény értelmében polgári tisztviselő lehet: ez nem arisztokratikus érzésnek, nem annak kifolyása, hogy akinek nem elég jó az anyakönyvvezető, az ide fordul; hanem a jelenlegi, hogy úgy mondjam: általánosan elterjedt szokásnak bizonyos tekintetben való figyelembevétel. Hát azt hiszik, hogy valaki kanonokkal azért esketteti magát, mert a plébánost megveti, vagy azért kéri a prépostot vagy a püspököt, hogy őt megeskesse? (Mozgás balfelől.)

Horváth Géza: A dekorumnak megfelel! (Zaj balfelől.)

Elnök: Csendet kérek! (Halljuk! Halljuk!)

A pompa között meg a dekorum között különbség van. Tisztességes házasságkötésnek tekinti, gondolom, mindenki a coram parochi suo való kötést. Ha már most valaki azzal a gyengeséggel bír, hogy ő egyik vagy másik magasabb állású papot akar házasságának megkötésénél, ebben nem az van, hogy a másikat ne tartaná elég tisztességesnek, elég jóra valónak, hanem egyszerűen preferálja ezt, magára nézve kellemesebbnek és jobbnak tartja. Én semminemű elvi súlyt erre nem helyezek, abszolúte a legkevesebbet sem, olyan szempontból, hogy a demokrácia kívánná meg, hogy az meg ne engedtessek.

Horánszky Nándor: A liberális epidemiának megfelel!

Nem epidemia az, kérem. A t. képviselő ur talán epidemiának tekinti azt, ami a múlt napokban történt? De

akkor, méltóztassék megengedni, ha ahhoz az volna szükséges, hogy semminemű ilyen intézkedés ne tüssék meg, én egy pillanatig sem ellenezném ennek mellőzését. Kijelentem, hogy részemről semminemű elvi súlyt arra nem helyezek, hogy ez megtartassék úgy, amint van; de azt hiszem, mégis czélszerűbb volt ezt javaslatba hozni, mert ezen bizonyos tekintetben általános felfogásoknak, általános szokásoknak, melyek elvileg nem állanak ellentétben és amelyek mégis széles körökben ekkor vagy akkor nyilvánuló óhajásoknak megfelelnek, érvényesülését nem akarnám tökéletesen lehetetlenné tenni.

De nagy hiba azt képzelni, hogy mi itt az elvek magas paripájára ülve akarjuk a házasságkötésnek ezt a módozatát megbírálni és nem mint olyat, amely tulajdonképen semminemű elvi jelentőséggel nem bír, de mely legiszlativ szempontból nem elkárhoztatandó s mégis elterjedt szokás kielégítésére alkalmas és mellyel szemben a törvényhozónak nem volt komoly és erős oka arra, hogy ennek kielégítését itt határozottan kizárja, de mindjárt okának kellett volna lennie rá, mihelyt annak elvi jelentőséget tulajdonítana.

Mondom, ily viszonyok között azt tartom, t. ház, hogy meg lehet ezt az intézkedést tartani úgy, ahogy javaslatba van hozva. (Helyeslés jobbfelől.)

Arra, amit gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam mondott, eltekintve már most attól, hogy ez demokratikus-e, — mert remélem, hogy ő maga sem veszi ezt oly nagyon tragicze . . .

Gr. Apponyi Albert: Egészen komolyan veszem!

Talán olyan nagyon tragicze mégsem veszi.

Gr. Apponyi Albert: Semmit sem veszek tragicze!

Azt, hogy vajjon ezen közegek kijelölése, vagy pedig az a francia rendszer volna-e helyes, hogy t. i. az anyakönyvvezetési funkció mindig összekapcsoltsassék a maire-i intézménnyel, azt vitathatjuk egy más helyen, ott, ahova az tartozik. Én előre megmondhatom, hogy Franciaországban sem bizonyult ez az intézmény helyesnek, mert Franciaországban maire alatt a legkülönbözőbb valami értetik, éppen a mairie-k, t. i. azon területek viszonyai és rendezése szempontjából.

Ezt megjegyezve, a t. ház bölcsességére bízom, méltóztassék ezt a szakaszt úgy megtartani, amint van, abban a tudatban, hogy a demokrácia elvei abszolúte semmi csorbulást nem szenvednek, ha ez úgy, amint van, elfogadtatik. (Helyeslés jobbfelől.)

A szakaszra — Szilágyi kívánsága értelmében — pontonként szavaztak és változatlanul elfogadták.

Helfy Ignác itt óhajtaná megállapítani azt a formulát, mellyel a házasodni kívánók az anyakönyvvezető előtt bejelentik ebbeli szándékukat. Ezt még sem volna szabad a házasságkötés önkényére bízni. Ha itt nem rendeztetik a kérdés, az utasításban kell majd rendezni. Továbbá megkívánná valamely módon annak kifejezését, hogy az aktusnál a magyar állam nevében eljáró közeg ezen állam színeit viselje.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter :

Szilágyi T. képviselőház! Abban a helyzetben vagyok, hogy
Dezső érdemben arra nézve, amit t. képviselőtársam mondott, vele teljesen egyetértek. De már arra nézve nem értek vele egyet, hogy ez ide vétessék fel, ámbár úgy hiszem, ezt nem is indítványozta.

T. ház! A 39. §. kardinális jelentőségű, mert első bekezdése szabatosan meghatározza: mik a lényeges megkötési formások, és ha ezekből csak egyetlenegy is hiányzik, a házasság semmis. Méltóztatnak tehát látni, hogy itt a minimumra, a leglényegesebbre kellett szorítkozni, mert egyáltalában nagy hiba, ha a házasságkötés formáságai túlterhelhetnek, mert ezzel a semmis házasságoknak egész serege idézhető elő oly okokból, amelyekből egyetlenegy komoly ember előtt sem igazolható, hogy a házasság semmisnek mondassék ki. (Helyeslés jobbfelől.)

T. képviselőtársam két momentumot említett fel, amelyek nézetem szerint az utasítás körében sokkal inkább helyet foglalhatnak, mint itt. (Helyeslés jobbfelől.) Azon köteleességeknek felsorolása, amelyek a házassági viszony megkötése által a házastársakra háramlanak, igaz, hogy megvan Olaszországban ama három szakasz felolvasása által, amelyek tulajdonképen át vannak véve Franciaországból,

(Úgy van! jobbfelől.) mert ez a francziák által megállapított forma. De ez nem lényeges formai kellék. Tegyük fel, hogy a maire nem olvassa fel azt a három szakaszt: azért a házasság mégis érvényes.

Ennek tehát nem itt van a helye, hanem ott, ahol megszabjuk a tisztviselőnek eljárását, t. i. az utasításban, amely ellen ha vét, kötelessége ellen vét és megbüntettetik; de azért maga az ügylet, maga a viszony megkötése egyáltalán nem tétetik koczára. (Helyeslés jobbfelől.)

Méltóztassék, ha ugyan kell még tovább is érvelnem ebben a tekintetben, figyelembe venni az egyház álláspontját. Mióta az egyház a tridenti formát megállapította, akkora szigorral tartja azt meg, hogy a nem proprius parochus előtt kötött házasság semmis. De azt absolute nem kívánja, hogy az a parochus közreműködjék, mert ha ő ott semmimű liturgiát nem teljesít, a házasság mégis érvényes; sőt a házasság még akkor is érvényes lesz, ha ő nem is akarja összeadni a feleket, hanem azok megrohanják és előtte kijelentik a konszenzust. Csak el ne tévesszék és a proprius parochus-t rohanják meg.

Hogy már most meg ne történhessék az, hogy a felek akárhol jöjjenek a polgári tisztviselő elé ilyen kijelentéssel, a 39. §. kimondja, — és ebben nagyon különbözik a tridenti formától is — hogy a »tisztében eljáró polgári tisztviselő előtt« kell a házasságot megkötni. E szerint tehát a megrohanás nem járja, mert a tisztviselőnek hivatalában fungálnia s mint házasságkötési funkcionáriusnak kell eljárnia, mert különben az előtte kicsereált konszenzus nem állapítja meg a házasságot.

Ez az egyik, amire a t. házat figyelmeztetni akartam. A másik pedig az, hogy a helyes megkötési forma kétségkívül az, hogy megkérdetnek a felek és pedig úgy, hogy értsék is azt a kérdést. Ez elő lesz írva az utasításban, de ezt a lényeges kellékek közé fölvenni megint nagyon aggályos volna. Mert tegyük fel, hogy a tisztviselő nem kérdezi meg a feleket, de ők mégis megteszik a kijelentést; ha a tisztviselő hivatalosan járt el: pusztán azért, mert a kérdést nem tette fel, a házasság még nem lesz semmis. Szerfelett óvakodni kell ettől, és azt hiszem, hogy a dolognak lényege

a 39. §. első alineájában ki van merítve. Pótolható lesz ez ott, ahol a felsorolás nem bír jelentőséggel: az utasításban.

Ezért osztozom t. képviselőtársam nézetében, hogy a polgári tisztviselő, az állami funkcionárius ezen minőségének bizonyos külső megjelenésében ki kell tüntetve lennie, még pedig kellő és mindenki által felismerhető módon. (Helyeslés.) Hanem ez már igazán az utasításba való és ott lesz is erről gondoskodva.

Thaly Kálmán: De nehogy fekete-sárgát adjanak!
(Derültség.)

Egyáltalán az egész úgy lesz kidolgozva, hogy a megkötés komolysága meg legyen őrizve, de a megkötési formából nem akarunk az egyházi megkötés utánzását és rivális formát csinálni, mert az egyházi megkötésnek és a polgári megkötésnek ebben a rendszerben két külön célja és értelme van. Nem rivalizálnak egymással, hanem ezeknek egymással harmóniában kell lenniök. (Helyeslés.)

Ez az a felvilágosítás, amit adhatok. Remélem, t. képviselőtársam meg fog nyugodni abban, amit kérdéseire megjegyeztem. Különbözik a törvény végrehajtásának minden fázisa a t. ház ellenőrzése és bírálata alá fog tartozni. (Helyeslés.)

Helpy köszönetet mond a felvilágosításokért, annyival is inkább, mert Szilágyi ígérete szerint alkalmuk lesz az utasításokkal való foglalkozásra is.

Szilágyi Dezső: Nyilvánosságra fognak hozatni!

A 73. §-nál, melylyel a házassági bontó okok fejezete (V.) kezdődik, gróf Apponyi Albert szólott elsőnek.

Szerinte is természetes, hogy a törvény a felbonthatóság elvén épült föl. De ez nem zárja ki, hogy a törvény által ne igyekezzünk erősíteni a házassági kötelék és a családi élet alapjait. Kimutatja a törvényjavaslat ellen ebből a szempontból az általános vita folyamán protestáns részről emelt kifogásnak merőben alaptalan voltát. Szerinte az a lényeges, hogy a törvényjavaslatnak azon elve, mely szerint a felbontás csak az egyik házsfélnek konstataált vétke miatt legyen kimondható, a kijátszás ellen lehetőleg biztosíttassék. A biztosíték az lenne, hogy a felbontás a vétkes félre súlyos következményekkel járjon.

Erre szolgálna az, hogy bizonyos időn, mondjuk : három éven belül az illető ne léphessen új házasságra. Így gátat lehetne vetni a felbontásra vonatkozó netáni jogosúlatlan követelések elé.

A holttányilvánítás ügyében a törvényjavaslat azon az állásponton van, hogy a férj, aki már holtak lón nyilvánítva, ilyennek tekintetik akkor is, ha életben van és újra előkerül. A kánonjog szerint ellenben a régibb házasság ily esetben érvényes. Meg kellene adni a feleknek azt a jogot, hogy ezen az alapon a felbontást kérhessék.

Továbbá, ha már a polgári házasság meg van kötve, s egyik fél nem teljesíti a másíknak tett azon ígérétét, hogy egyháziilag is egybe fognak kelni, ez súlyos lelkiismereti összeütközést okozhat a nőre nézve ; s ez nem kisebb ok a felbontás kérésére, mint a testi épség elleni sértés, melyet a törvényjavaslat ily oknak elfogad.

Mindezek megfontolása végett legalább huszonnégy órai haladékot ajánl. Ha a részletek kiépítését is mint hatalmi kérdést akarja kezelni a kormány és még a megfontolás elől is elzárkózik, akkor tartózkodni fog indítványa részletes formulázásától és az egyes szakaszoknál való beadásától.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter :

Szilágyi Dezső Azt hiszem, t. ház, hogy t. képviselőtársam utolsó passzusára semmi szükség sem volt. (Igaz ! jobbfelől.) Már t. i. nem volt szükség, midőn azt feltételezte, hogy pusztán hatalmi érzet alapján bizonyos észrevételeknek még csak megfontolása is megtagadtatik. Ennek a törvényjavaslatnak a vitatása mutatta, hogy soha még többség részéről kisebbség iránt annyi tekintet, annyi kimélet, annyi előzékenység nem tanusított. (Felkiáltások a baloldalon : Micsoda ?)

Márkus József (a szélsőbal felé) : Velük szemben !

Nem, hanem azok irányában, akik velünk ellenkező nézeten voltak. Mert hiszen maguk voltak szívesek elismerni, hogy a vita éppen nem azon a hangon és nem olyan módon folyt, ami azt mutatta volna, hogy türelmetlenek vagyunk egymás okainak meghallgatásában vagy méltatásában. (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.)

Vajay István : Ez kölcsönös érdem !

Igenis, kölcsönös, csak t. képviselőtársam ne akarjon belőle magának részt igényelni. (Derültség.)

Vajay István: Én mégis részt igényelek magamnak!

Ha volt valaha alaptalan igény, ez bizonyára az. (Derültség.)

Most legyen szabad reflektálnom azokra, amiket t. képviselőtársam mondott. Három csoportra osztotta megjegyzéseit. Az első általános megjegyzése a házasság felbontási okaira nézve, — különösen a hűtlen elhagyást emelte ki — hogy azokkal visszaélés ne történjék, hogy valaki el ne kövesse azért, hogy a házasság felbontását ezáltal előidézze, és egy gyógyszert ajánlott, azt gondolom: három vagy két évet, — numerus certus pro incerto, ez nem lényeges — és csak azután történhessék meg az újránházasodás, tehát a felbontás után két-három évig az illető ne házasodhassék, mindig a vétkesnek nyilvánított felet értve. Megvallom, az egész érvelés menetét úgy fogtam fel, hogy az tulajdonképen csak a hűtlen elhagyásra vonatkozik.

Én, t. ház, sem az elválás okainak, sem az okok helyességének vagy helytelenségének fejtegetésébe most nem bocsátkozom, hanem igen szívesen beleegyezem abba, hogy az erre vonatkozó szakaszok holnapra halasztassanak részletes tárgyalás szempontjából és kérem a t. házat, méltóztassék ebbe belenyugodni. Részemről helyesnek tartom azt, ha mindenkinek mód nyujtatik arra, hogy meggyőződjék; de azt az eredményt, amelyet t. képviselőtársam elérni akar, hogy t. i. valaki felbontási okot el ne kövessen abból a célból, hogy a házasság felbontassék, ha neki kisebb baj annak elkövetése és az azzal járó következmény, mint a házasságban való megmaradás: ezt meggátolni nem lehet még azon a módon sem, amint azt t. képviselőtársam indítványba hozta, illetőleg jelezte. De fontoljuk ezt meg, mert megvallom, én azt is tapasztaltam a tárgyalás folyamán, hogy fölösleges nehézségeket még a javaslat ellenzői sem csináltak, és megvallom őszintén, hogy ennek a néhány órának ezen kérdéstől való elvonásában ha kétségkívül engedményt látok is a többség részéről, de olyat, amelyet par politesse is megtehetünk s amelyet éppen az udvariasság szempont-

jából és azon lojális viseletnek, amelyet tanusítottak, viszonzásául én magam is javaslok. (Helyeslés.)

Már most legyen szabad t. képviselőtársam második indokára áttérnem. (Halljuk! Halljuk!)

Ez az indok azt mondja: igen helyes az a kijelentés, melyet magam is többször tettem, hogy ezt a törvényjavaslatot úgy akartuk megalkotni, — s azt gondolom, úgy is van — hogy az ezen törvényjavaslat által alkotott intézmény alatt élhet mindenki lelkiismeretének legkisebb sérelme nélkül.

Két hiányt hozott fel ebben a részben t. képviselőtársam, mert gondolom, hogy mind a kettő erre vonatkozott.

Az egyikre mindjárt megmondhatom, hogy csalódott, sőt azt hiszem, ő maga is át fogja látni, hogy csalódott. Ez pedig az, amit a holtta nyilvánítottak fenmaradt házastársára nézve felhozott, aki a holttanylvánítás alapján jóhiszeműleg új házasságot kötött.

T. képviselőtársam szerint a lelkiismereti meghasonlás ott állana elő és azon a ponton, hogy jóhiszeműleg az illető új házasságra lépett, és ennél fogva a jóhiszemű új házasságkötésnek jogi következménye a törvényjavaslat szerint az, hogy a régi házasság megszűnik, akár igaz a vélelem, ami a holttanylvánításban van, akár később kiderül, hogy téves. Ez eddig így van; de az a lelkiismereti konfliktus, ami előállhat akkor, amint t. képviselőtársam mondja, ha megjelenik a holtta nyilvánított, és már most az, aki új házasságra lépett, választani kénytelen vagy a között, hogy abban a házasságban, amely a törvény szerint az ő házassága, megmarad, holott lelkiismerete szerint ő annak a holtta nyilvánított, de most már előkerült egyénnek házastársa, vagy pedig mesterséges módot kell keresnie ennek az új házasságnak felbontására és a felbontás által szabadulnia önnön vétkessége alapján ebből a lelkiismereti összeütközésből. Hát nincsen így, t. képviselőtársam?

Mi ezen egyszerű jogi konstrukziótól eltávoztunk, mi erről lemondtunk éppen azért, mivel ilyen lelkiismereti konfliktusok esetén, melyek szerfölött ritkák, sőt merem mondani, nagyrészt a képzelet körébe tartoznak, de lehetségesek, — mert ritkán esik az meg, hogy holtta nyilvánítottatik valaki,

s hitvestársa házasságra lép, és ő még előkerül, még ritkábban történik az, hogy az illető előkerül és mutatja magát, de lehet rá eset, elismerem — mondom, mivel ezen lelkiismereti konfliktusok esetén a törvényjavaslat megadja ennek a módját is. (Halljuk! Halljuk!)

Méltóztassék a törvényjavaslat 54. szakaszának *f)* pontját elolvasni. Ebben az *f)* pontban el van mondva, hogy ha a holtta nyilvánított egyének hátramaradt házastársa jóhiszeműleg új házasságot köt, ennél fogva az az új házasság érvényes, de ha a holtta nyilvánított visszatér, akkor ez az új házasság megtámadható. Mily alapon? Tévedés alapján. Mert a hátramaradt házastárs abban a jóhiszemben, abban a tévedésben kötött házasságot, hogy a holtta nyilvánított férj nem él. Most ez megjelent, az új házasságra lépett tévedésben volt s e tévedés alapján megtámadhatja az új házasságot. Gondolom, meg van nyugodva a t. képviselő úr.

Most következik a harmadik eset. (Halljuk! Halljuk!) Valamint t. képviselőtársam, úgy én is teljesen viszonzni akarom a jóakarató indulatot és kész vagyok ennek a kérdésnek érdemleges bírálatába holnap belebocsátkozni, illetőleg beleegyezem abba, hogy a tárgyalást holnap folytassuk; ennél fogva ma véleményyt a dolog érdemében mondani nem akarok. (Helyeslés balfelől.) Nem mintha t. képviselőtársam figyelmeztetett volna erre az esetre, mert az felmerült tanácskozásaink körében, és láthatta, hogy mennyi kényes kérdésre találtunk megoldást, mely mindkét szempontot kielégítette. Annak, hogy erre a kérdésre nincs megoldás javasolva, jele az, hogy ennek megoldása sem nem olyan könnyű, és félek tőle, mindkét szempont épségben tartásával nem is lehetséges; hanem ennek érdemleges vitatását, sőt, hogy teljesen viszonzzam a t. képviselő úrnak jóakarató felfogását, a magam érdemleges állásfoglalását is el akarom halasztani a holnapi tárgyalásra, és így abban a helyzetben volnánk, hogy a mai tárgyalás köréből (Halljuk! Halljuk!) kivehetnők a felbontási okokat. Nem gondolnám azonban, hogy ezért szükséges volna tanácskozásainkat félbeszakítani. (Helyeslés jobbfelől.) Mert hiszen a törvényjavaslatnak csak ide vonatkozó szakaszait hagynók

függőben, amelyekre azután holnap visszatérünk, de azokra a szakaszokra nézve, melyek ezzel a kérdéssel kapcsolatban nincsenek, — és gondolom, a t. képviselőtársam ebben talán nem látná ígéretemnek semmiféle visszavonását — még ma folytathatjuk a tárgyalást. (Helyeslés jobbfelől.)

A fejezet tárgyalását ily értelemben elhalasztották másnapra, de az utána következő VI. fejezetet, valamint az utolsó, VII. fejezetet a 143. §-ig tovább tárgyalták és be is fejezték.

Másnap (április 17-én) Veszter Imre az ellenkező irányban, mint Apponyi, t. i. a felbontás megkönnyítése végett kívánja az V. fejezet illető szakaszainak újonnan való szövegezését, mint-hogy a fejezetnek e részbeli rendelkezéseit túlszigorúaknak tartja. Határozati javaslatot nyújt be, mely szerint:

»A képviselőház utasítja az igazságügyi bizottságot, hogy a házasságot megszüntető okok sorába, a kellő kautelák és garanciák alkalmazása mellett, vegye föl a házasságok kölcsönös egyetértő megegyezését.«

Teleszky István előadó a bontó okokra nézve a törvényjavaslatban érvényesülő elvnek sértetlen föntartását és a bizottsághoz való utasításnak mellőzését ajánlotta.

Még gróf Apponyi Albert is a kormány nevében Wekerle miniszterelnök szólottak. Veszter Imre kijelentése után, hogy visszavonja határozati javaslatát, a függőben volt V. fejezet összes szakaszait (74—103.) elfogadták.

A 144. §-nál Teleszky István előadó a minisztertől szövegezett módosítást nyújt be »a Magyarországon községi illetőséggel bíró magyar állampolgárnak Horvát-Szlavonországekban mint Szent István koronája alatt Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösséget képező területen kötött házassága iránt és viszont«. A szakaszt ezzel a módosítással fogadta el a ház.

Ezután az utolsó, 148. §. is elfogadtatván, a házasságjogról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalása a jobb- és szélsőbaloldalnak hosszasan tartó, zajos, meg-megújuló éljenzésével befejeződött.

Április 18-án harmadszori olvasásban is elfogadták és a főrendiházhoz átküldeni rendelték a törvényjavaslatot.

B) A FŐRENDIHÁZBAN.

A főrendiház 1894. május 7-én kezdte meg a házasságjogról szóló törvényjavaslat tárgyalását. Mind a reform mellett, mind az ellene harczolók mindenkép fölhasználták a háromheti időközt, hogy táboruk lehetőleg teljes számban jelenjék meg a nagy izgalmak közt várt nagy mérkőzés színterén. Így is történt. Az egyházi és világi főrendek harmadfélszázon felül gyülekeztek össze ülésre a Nemzeti Múzeum dísztermében. Jórészüknek ülőhely sem jutott. Az utcát roppant embertömeg lepte el, s az érkező miniszterek, főrendi tagok és képviselők iránt a rokon- és ellenszenv nyilvánítása még hangosabb volt, mint a képviselőházi tárgyaláskor. Rendkívül hevesen tüntettek kivált a főpapok ellen.

Az ülés délelőtt 11 órakor kezdődött Szláv József koronaőr elnöklésével.

Zichy Nándor gróf, mint az utóbbi üléseken rendszerint, ezúttal is egy csomó kérvényt adott be az egyházpolitikát ellenző katolikus polgárok megbizásából. A főrendiház előtt levő ily tárgyú kérvények aláíróinak száma eladdig százazrekre ment.

Czorda Bódog, a hármashizottság előadója, rövid jogtörténeti visszatekintés s a törvényjavaslat alapelveinek ismertetése után kijelentette, hogy nem fél a reform következményeitől. Bizik a főpapság hazafiságában. Nem hiszi, hogy ez a főpapság szembe akarná találni magát hiveinek jórészével, amely ragaszkodik ugyan vallásához, de szereti hazáját annyira, hogy sohasem fog szövetkezni amaz elemekkel, amelyek most is, midőn a reform ellen izgatnak, a magyar állam egységét támadják. Üdvözli a törvényjavaslatot már csak a magyar állameszme szempontjából is, melyet a kötelező forma erősíteni fog. A javaslat szabadelvű, de nem radikális. Megadja az egyháznak, ami azt jogállamban megilleti. Adják meg a főrendek is az egyháznak, ami az egyházé, s adják meg a magyar jogállamnak, ami a magyar jogállamé.

Ezután Vaszary Kolos esztergomi érsek, bibornok-hercegprímás szólt. Hivatkozik a püspöki kar emlékiratára, melyet 1893. márczius 3-án intézett a kormányhoz és mely szerint a katolikus hitelvek sérelme nélkül az egységes házassági jog meg nem alkotható. A katolikus tan szerint a házasság szentség,

felbonthatatlan s érvénye fölött az Egyház ítélt. A szentség pedig el nem választható járuléka a házassági szerződésnek s a keresztény házasság lényegéhez tartozik, úgy, hogy keresztény férfi és nő közt minden frigy, mely nem mint szentség jön létre, csak házassági együttélés, bárminek minősítse a polgári törvény. A felbonthatóság, melynek a törvényjavaslat tág teret nyit, nemcsak egyházi, hanem állami szempontból is veszélyes. Ily korszakban, mint a mai, midőn minden mobilizáltatik, nem szabad a házasságot s ezzel a közerkölcsöt mobilizálni. A házasság felbonthatatlansága nemcsak katolikus tan, hanem természetjogi elv is. Idézi Gladston, Phelps és mások nyilatkozatait a felbonthatóság veszélyeiről. Az Egyház nem nyerte a házasságra vonatkozó jogát egyik államtól sem, hanem a keresztény államok mind elismerték e jogot. A törvényjavaslat nemcsak a katolikus hitelvekkel, hanem a vallás- és lelkiismereti szabadságot biztosító törvényeinkkel is ellenkezik. A katolikus jegyespárt oly házasságra kényszeríti, melyet vallása tilt annak elismerni. S a katolikus lelkészt birság vagy fogházbüntetés terhe mellett tiltja el oly cselekvéstől, melyet vallása neki parancsol. A törvényjavaslat szerint a katolikusok protestáns elvi alapokra fektetett állami házassági jognak lesznek alárendelve. Mert a házasság protestáns értelemben 1. polgári szerződés, 2. felbontható, 3. érvénye iránt az állam ítélt. Nem fogadja el a törvényjavaslatot politikai szempontból sem. Azon izgalom, melyet az elkeresztelési rendelet szült, nem fog a törvény által csillapodni, hanem mindinkább növekedni fog. Nem fogadhatja el tehát mint katolikus, mert sérti hitelveit s ezzel rést üt a lelkiismeret szabadságán. Nem fogadhatja el mint polgár, mert előrelátja az erkölcsi és anyagi károkat, a közerkölcs lazulását, a családi élet megingását, a nők és gyermekek sorsának bizonytalanságát s a közterhek növekedését. Nem fogadhatja el mint a főrendiház tagja, mert politikai, társadalmi és vallási életünkben folytonos bonyodalmakra vezet. Végre nem fogadhatja el állásánál fogva, melyet mikor elfoglalt, esküt tett egyháza fejének képviselője előtt, hogy hű marad egyházához s a koronás király előtt, hogy hű marad a hazához. Hűtlen leszek-e, úgymond, hazámhoz, ha a törvényjavaslatot ellenzem? Nem leszek hűtlen. Hűtlen leszek-e egyházamhoz, ha elfogadom? Igenis, hűtlen leszek. Én tehát a törvényjavaslatot meg nem szavazom. (Hosszantartó éljenzés és taps jobbfelől.)

Gajzágó Salamon a törvényjavaslat mellett szól. Beszéde végén azt a reményét fejezte ki, hogy ha a tárgyalás alatt levő és a vele kapcsolatos többi törvényjavaslat életbelép, az ország primása lesz az, a ki Magyarország dicső múltú püspöki karának élén nemcsak hirdetni, hanem — híven az általa elhagyott ősapát-ság falán díszlő felirathoz — meg is fogja valósítani a szent ígét : Pax !

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter :

Szilágyi Dezső Méltóságos főrendek ! Már azon nagy jelentőségénél fogva is, mellyel ő eminenciájának, az ország primásának beszéde kétségtelenül bír ebben az ügyben, kötelességemnek tartom még a mai ülés folyama alatt arra nézeteimet előterjeszteni. (Halljuk !)

Abban a meggyőződésben élek, méltóságos főrendek, hogy ha nem akarjuk azt, hogy vitatkozásunk meddő legyen, azaz még azt a fokát is a megnyugtatósnak ne hozzuk létre, amelyet egymás meggyőződését kölcsönösen tisztelő politikusok mindig létrehozhatnak, ha meg akarják egymást érteni, az első és fődolog az : tisztán érteni ezen törvényjavaslat álláspontját.

A törvényjavaslat azon alapul, hogy századok óta ugyan lassan, de ma már elvitázhatatlanul megérlelődött egy reform Magyarország állapotában, és ez abból áll, hogy az államnak polgári kötelező rendjét az anyakönyvvezetés és a házasságjog terén az egyház rendjétől külön kell választani. Hogy szükséges és helyes-e ezt tenni, abban a vélemények különbözhetnek. A kormány előterjesztése kimerítőleg tartalmazza azokat az okokat, amelyeknél fogva kikerülhetetlen ez a szétválasztás ; ezeket igen röviden, utalva a többiben az általános indokolásra, összevonom.

Szükségessé teszi a szétválasztást az, hogy Magyarországon a házassági viszonyba rendet, biztosságot behozni és ennél fogva annak szilárdságát megteremteni máskép, mint egységes állami házasságjoggal és bíraskodással nem lehet. Ez egy magas követelmény a törvényhozóhoz, és ezen javaslat ellenzői még mindig tartoznak annak a módnak kimutatásával, hogy lehetne e czélt másként elérni. Mert, méltóságos főrendek, nem elég csak a házasságjogot szabályozni ;

nem elég a kutató szondát feltenni a törvényjavaslatra és konstatálni, hogy itt vagy ott, egyik vagy másik egyház hitelveivel nem egyez meg. Ez nem megoldása a problémának.

A problémát úgy kell megoldani, hogy a házasságjog tisztán és szigorúan biztosítsa azt, hogy az állampolgárok ne válogathassanak többféle jog és bírászkodás között, választva azt, mely egyéni törekvéseiknek kedvezőbb; hogy Magyarország nagy közjogi vívmánya, a polgári jogegyenlőség sértve ne legyen; a vallási és lelkiismereti szabadság biztosítva legyen a maga terén, és mindenekfelett az állami szuverénitásnak az az elve, hogy ugyanazon területen a polgári jogviszonyok kötelező rendjét az állam és csakis az állam határozza meg: azon nagy parancsoló szükség, melynek nyomása alatt mindnyájan állunk, amely abban a fenséges eszmében nyilatkozik, hogy azt a nagy összekapcsoló és összeforrasztó erőt, ami a közös jogintézmények létesítésében áll, megtegyük a magánjog és annak legfontosabb része, a házasságjog terén is. (Helyeslés a baloldalon.) Szabályozza az állam minden polgárra egyenlően a házasságjogi rendjét, védjen meg mindenkit egyenlően házassági viszonyában és családi állásában. Ezek az okok. És, méltóságos főrendek, én nem hiszem, hogy az egységes házassági jog, még pedig állami jog nélkül és jurisdictio nélkül ezeknek a kívánalmaknak eleget tudnánk tenni. Affözlött, hogy van-e joga ehhez az államnak vagy nincs, vitatkozásba én nem ereszkedem. A teológiai álláspont és az államjogi álláspont között e tekintetben kiegyenlíthetlen ellentét van. És épen azért én, ki az államot kötelességemhez és meggyőződésemmhez képest híven képviselni akarom, ragaszkodom ahhoz a tételhez, amelyet ma minden állam kivétel nélkül, ameddig a civilizáció terjed, vall és törvényhozásában tanusít, hogy polgárainak kötelező jogrendjét minden terén a jogviszonyoknak az állam és egyedül az állam van jogosítva meghatározni. (Úgy van!) Ha már most igen t. barátom, a Curia másodelnöke és a javaslat előadója, indokolásában felhozta azt, hogy ezt a jogot a magyar állam soha kezéből ki nem ejtette, ez az állítása tökéletesen való. És mert ő eminenciája, akinek nagy tudományát kétségkívül senki sem tiszteli jobban, mint én, nincs ebben a nézetben, legyen

szabad vele szemben és mindenkivel szemben arra hivatkoznom, hogy én ezt a jogot nem is tarthatom olyannak, ami egy államra nézve elenyészhetik, ha századokon át nem gyakorolta volna is.

Amíg az állam létezik, a polgári jogviszonyok kötelező rendjét ő szabja meg, ez az államnak olyan joga, melyre kár paragrafust keresni és hiba paragrafust kívánni. (Helyeslés a baloldalon.) De köztünk jogászok között — legyen szabad ezekhez egy régi reminisczencia alapján a jelenlevő bíbornok úr ő eminenciáját is számítanom — nem lehet kétely az iránt, hogy a magyar corpus juris törvényeket tartalmaz, és ilyen a Kálmán király törvénye is, ahol az állam a házassági viszony jogrendjét nemcsak a vagyoni jogi következmények, hanem a létrejövétel és az akadályok tekintetében is időről-időre, nem ugyan teljesen, de egyes vonatkozásokban szabályozta. Mellőzve mármost itt Kálmán király törvényét, melyre nézve bármily kételyeket táplál az esztergomi érsek és bíbornok úr ő főmagassága, mégis országos törvény: maga az 1791. évi XXVI. t.-czikk és az 1844-iki törvény mit szól? A XXVI. t.-czikk egyenesen meg szabja például, hogy vegyes házasságot miként lehet kötni. És én hivatkozom a szemben ülő nagyméltóságú és méltóságos főpapi karra, hogy nem is a kánon-joggal mindenben megegyezőleg szabályozta, mert azt mondta ki, hogy vegyes házasságot Magyarországon csak római katolikus lelkész előtt lehet kötni. Ez fennállott állami törvény erejénél fogva. Most nem akarok abba ereszkedni, hogy a harminczas és negyvenes években mily kollíziókra vezetett az a lépése a törvényhozásnak, hogy az egyházi közegekkel mint saját közegeivel akart rendelkezni és mily kibonthatatlan konfliktusokat idézett elő. Csak arra hivatkozom, hogy a kollíziók korszakában seregestől jöttek létre házasságok, nem az 1791: XXVI. t.-czikknek megfelelően, hanem protestáns lelkészek előtt, pedig törvény szerint azok nem voltak érvényes házasságok. És 1844-ben az országgyűlés hozott egy törvényt és mindezen törvénytelen házasságokat utólag törvényesítette és elrendelte, hogy összeírassanak és anyakönyveztessenek. A többiekről nem is akarok szólni. Volt-e valaki a magyar törvényhozásban az alkotmány újabb vissza-

állítására óta, aki azon kételkedett, hogy az államnak joga van polgáraitra kötelező jogrendjét a házasságnak megszabni? Nem. Emlékeztetem a méltóságos főrendeket, — jelenleg nem beszélek az egyházi tagokról — hogy e ház azon tagjai, kiket konzervatíveknek volt szokás nevezni, 1868-ban, midőn a perrendtartás itt tárgyalatott és az említett törvények a vegyes házasságról, interkonfesszionális viszonyokról meghozattak: mondom, konzervatív tagjai e háznak abszolúte semmi kételyt sem árultak el arra nézve, hogy igenis a törvényhozásnak teljes joga van czivilis jogerejű törvényhozási szabályokat alkotni a házassági viszonyok terén, még pedig nemcsak a vagyoni jogi következmények, hanem a házasság létrejötte és felbontása tekintetében is. (Úgy van!)

Különben legyen szabad ehhez még hozzátennem, hogy midőn abból indultunk ki, — és ez a javaslat alapvető tétele — hogy közérdekben és közszükségben teremtsünk egységes polgári jogot az állam minden polgára részére, tekintet nélkül arra, hogy vallási és nemzetiségi különbségek mennyire szétválasztják őket, midőn igénybe vettük e jogot: ennek jó okait adtuk és ennek jogosultságát illetőleg a legkisebb kétely sem terheli elménket. De midőn ezen probléma megoldásához akartunk nyulni, teljes tudatával bírtunk annak, hogy a házassági viszony nem pusztán jogviszony és a jogi momentumok nem merítik ki annak lényegét. Nagyon fontos erkölcsi elemek foglaltatnak benne.

Van vallási oldala is, és általában nem úgy fogtuk fel e probléma megoldását, hogy az államnak a feladata volna nem az erkölcsi elemeket, mert ezek a jogi szabályozásnál mindig legteljesebb mértékben érvényesülnek, de a házassági viszonyoknak vallási oldalát is a polgárok vélekedésében vagy gyakorlati alkalmazásában elnyomni. Ellenkezőleg abból indultunk ki, hogy a házasság létrejötténél a jogerkölcsi intézmény a tisztán vallási intézménytől a megkötés külső formájában szétválasztható, de egymást kiegészíthetik. (Helyeslés balfelől.) De ha az állam teljesen igénybe vette azt a jogot, hogy a házassági viszonyoknak czivilis erejű szabályozását az állam és csakis az állam gyakorolja és nem osztja szét öt, hat vagy több felekezeti közt, amely az államban

van vagy keletkezhetik : egyszersmind tette ezt úgy, hogy az egyházak számára a házasság vallási oldalát, a házasság gondozását illetőleg a híveknek a házassági ügyekben a vallás tanainak és szabályainak megfelelő eljárása — tehát teljes és igazi szabadság — biztosítottassék a vallási élet terén. Ezen alapul a jelen törvényjavaslat.

Már most ő eminenciája — aki nagy sajnálatomra nincs jelen — kétségbe látszott azt vonni, ami benne van ezen indokolásban is, és ezt fel is említette t. barátom, az előadó úr, hogy a bevett egyházak Magyarországon az állam akaratából bírják azt a jogot, hogy civilis erejű, kötelező szabályokat alkothatnak és hogy polgári joghatályú bírászkodást gyakorolnak. Ez csak az állam akarata, recepczió, illetőleg állami törvény nyomán történik. Mert, méltóságos főrendek, én nem hiszem, hogy ellenmondással találkozom itt, a magyar törvényhozásban abban a tekintetben, hogy egyetlen egy egyháznak sincs szemben az állammal több joga, mint az, hogy kívánhatja, hogy hitelvei és tanai a vallási élet terén szabadon érvényesülhessenek ; és hogy jogosulatlan az a követelés, hogy hitelvei vagy annak következményei a magánjogban, épen azon jogban, amely minden állampolgár közös joga, a közös polgári törvénykönyvben elismeressenek és állami jogszabályok erejével bírijanak, — ezt kívánni, kívált oly államban, mely számos hitfelekezetet foglal magában és ezen egyházak legtöbbje jelentékeny számú hívekkel bír, ezt követelni egyetlen egyháznak sincs joga.

Ez legyen felelet azokra, amikben ő eminenciája, nézetem szerint nem sikerülten, czáfolni kívánta az előadó urat.

Ami mármost ezen magas és jelentékeny helyről a törvényjavaslat ellen felhozott ellenvetéseket illeti, azokat ugyanabban a rendben, amint előadattak, bírálat alá szándékozom venni. (Halljuk ! Halljuk !)

Az első, amit ő főmagassága, a bíbornok hercegprimás mondott, az, hogy nem fogadhatja el ezen törvényjavaslatot azért, mert az egyház dogmáival ellenkezik. Az egyház tanai szerint tudniillik a házasság szentség, felbonthatatlan, érvényessége felett az egyház ítélt ; a javaslat szerint pedig a házasság polgári szerződés, felbontható, érvényessége felett az állam ítélt.

Méltóságos főrendek! Én azt tartom, — ezt egész tisztelettel jegyzem meg — hogy ez a javaslat fő és lényeges szempontjának, melyből az megítélendő, tökéletes eltévesztése. Mert amidőn arról van szó, hogy Magyarországon, ahol annyi felekezet van, elsőrendű szükség egységes állami jogot alkotni, akkor abból a szempontból megítélni ezt az állami jogot, hogy vajjon egyik vagy másik egyház dogmájának megfelel-e vagy sem: ez egészen eltévesztett álláspont. Én elfogadom azt az álláspontot, amelyre később ő főmagasága rátért, hogy vajjon sérti-e az a lelkiismereti szabadságot, kényszerít-e olyan cselekvényre, melyet az egyház hitelvi tiltanak? Ezt elfogadom a megítélés szempontjául, ez képezheti a bírálat alapját. De azt kívánni, hogy egy törvényjavaslat azért vettessék el, mert egyik vagy másik egyház dogmáinak nem mindenben felel meg: annyit jelentene, mint az egyházat tenni úrrá az állam felett, az egyházi tanokat a polgári jogviszonyok felett és oly államban, ahol több egyház van, minden igazságos reformot lehetetlenné tenni. (Helyeslés a baloldalon.)

Hát ez régi dolog. Régen megvan már a magyar törvényhozásban ez a két irány. 1868-ban, méltóságos főrendek, a polgári perrendtartásról ideiglenes törvény alkottatott és ezen törvény keretében felmerült az, vajjon eltöröltessék-e a szentszékek jurisdictionja, vagyis helyesebben az egyházi bíráskodás a házassági jogviszonyok felett. S akkor a magyar politikai közvéleményben szétvált két irány.

Az egyik irány, amelyre röviden csak azt akarom mondani, hogy ennek a háznak konzervatív elemei nagy részben hozzátartoztak, ahhoz hajlott: nem kell eltörölni az egyházi házassági jogokat és bíráskodást, sőt szaporítani kell, meg kell adni azon egyházaknak is, amelyek nem bírják vagy még nem gyakorolják; meg kell adni a bíráskodást a házassági viszony felett, amint a világi főrendek — köztük a boldogemlékű Cziráky János gróf is — egyenesen kijelentették: az izraelitáknak is, akiknek akkor egyenjogúsításáról volt szó. Ez volt az egyik irány.

Eltért ettől az alsóházban Deák Ferencz kezdeményezésére az alsóháznak óriási többsége által felállított másik, amaz irány, amely azt mondta: nem a felekezeti jogok

és ezáltal a bíraskodás szaporításában, nem a jogok partikuláris elaprózásában, hanem egy általános, egységes, minden felekezeti elemtől ment házassági jog és jurisdictio megalkotásában van a probléma megoldása, melynek természetes kiegészítő eleme a kötelező polgári forma is. Ez volt a két álláspont. De az, hogy e törvényjavaslat, mely azt célozza, ne saját érdeme alapján ítéltessek meg, hanem azért, mert az egyház dogmáinak nem felel meg, ez kiválóan téves szempont!

Gyakorlatilag véve, abban talán minden különbség nélkül méltóztatnak nekem igazat adni, nem az a kérdés, hogy jogtételeiben a javaslat minden egyház dogmáinak és szabályainak megfelel-e vagy sem; — nagyon jól tudják, hogy ez lehetetlen, hogy megfeleljen — hanem az a kérdés: lehet-e ezen intézmények alatt élni és ezen intézmények engednek-e olyan szabadságot, hogy valaki lelkiismereti sérelem és kényszer nélkül élhet ezen intézmények alatt. Ez a kérdés; mert ha igen, akkor megvan a vallásszabadság, megvan az egyházak szilárdsága, akkor megvan a polgári jogrend egysége, megvan a házasság biztossága és szilárdsága.

Ő főmagassága felhozta azt, hogy az egyház tanai szerint a házasság szentség, ez úgy van, a törvényjavaslat szerint pedig — így akarta az ellentétet megállapítani — csak szerződés. Engedelmet kérek, e törvényjavaslat azt nem mondja. Általában e terminológiának nem szabatos használata sok félreértésre ad alkalmat. A kormány részéről arra utalok, hogy a törvényjavaslat sehol nem mondja pusztán szerződésnek a házasságot, — ellentmond az ily felfogásnak a törvényjavaslat egész tartalma; hanem tartja oly külön viszonynak, mely szerződés alakjában köttetik meg (Ellenmondások a jobboldalon.) kölcsönös beleegyezés által, de amelynek sem létrejötte, sem tartalma, sem fennállása nem függ egyéni önkénytől, nincs a felek szabad rendelkezésének alávetve. Azt, hogy kölcsönös megegyezés, tehát szerződés alakjában jó létre, ugyanezt tartja a trienti koncilium is egyenesen a maga határozataiban. (Ellenmondás a jobboldalon.) Felolvashatom, ugyanezt tartja a világon minden kánonista, aki erről valaha véleményt mondott. Ne méltóztatssanak tehát a fogalmakat összezavarni és azt mondani,

hogy mi közönséges szerződésnek tartjuk, aminek háttérében az a félreértés van, hogy t. i. a közönséges szerződések határozatai állanak reá nézve; holott méltóztassanak elolvasni a törvényjavaslatot, mely fokban kizárja az, épen erkölcsi szempontokból a felek szabad rendelkezését: e javaslat szerint a házasság sokkal szigorúbb, mint pl. a protestáns vagy az orthodox egyház jelenlegi joga tartja, sokkal szigorúbb, mint a protestáns egyházaknak bármely érvényes joga, sőt hogy némely, bár nem számos tekintetben szigorúbb még a római egyház számára érvényes házassági jognál is, arra később, talán mai beszédem folyamában, rá fogok térni.

Igen, e javaslat nem mondja, hogy a házasság szentség, de nem is zárja ki azt; erről a tisztán vallási oldaláról a házasságnak nem szól, mert ez a polgári jogszabályozás körébe nem tartozik.

Hát helyes volna-e, hogy ezt mondja, midőn a házassági viszonyt csak jogi vonatkozásaiban szabályozza? Helyes volna-e, hogyha a javaslat kimondaná azt, ami eminenter a házasságnak vallási oldala, ami a házasságot, mint vallási intézményt jellemzi? Ez, nézetem szerint, nem lett volna helyes, ez beavatkozás lett volna a vallási hit körébe, melytől elvileg óvakodtunk. Akik a házasságot szentségnek vallják, azt nem a polgári törvény erejénél fogva teszik, hanem dogma erejénél fogva. És azt a polgári törvény sem meg nem erősítheti, sem ki nem zárhatja, sem nem gyengítheti. A polgári törvény, igaz, nem mondja, hogy szentség, mert ez nem tartozik körébe, mert nem tartozik hozzá vallási jellegű szabályozást venni fel; de nem is mondja, hogy nem szentség és nem tartalmaz semmi olyan rendelkezést, hogy Magyarország azon polgárai, kik hitők szerint szentségnek tartják, gátolva lennének bármi tekintetben ezen hitöket követni.

Ebben van a dolognak a lényege. (Helyeslés balfelől.)

Igaz, hogy a kánonjog, helyesebben a katolikus egyház tanai szerint a házasság felbonthatatlan, és ezen törvényjavaslat szerint a házasság felbontható, s hogy ennél fogva a házasság ezen részére nézve nem egyezik meg a dogmával. De hát vajjon nem élhet-e azért e törvény és ezen intéz-

mény alatt mindenki vallása szerint? Hát kényszerít-e valakit a felbontásra? Nem; hanem tisztán egyéni szabad akaratára hagyja, hogy kövesse vallási tanait, meggyőződése szerint. A szeparáció intézményének elfogadása által nem nyit-e még arra is módot, hogy akire a házassági tényleges viszony türehtetlen, ne legyen kénytelen felbontást kérni, mert vallása tiltja, de kérhessen szeparációt?! (Úgy van! Úgy van! balfelől.) Mármost, ha az illető vallása tanaival összhangban akar eljárni: ahhoz, amit vallása tilt, nem fog folyamodni, a javaslat erre nem kényszeríti, a szabadság terére teszi át a vallási tanok követését és így az igazi valóságosságnak, a vallási szabadságnak kedvez. (Helyeslés balfelől.) Nem gyakorol kényszert sem azon állampolgárokra, kik a házasságot felbonthatatlannak tartják, sem azokra, kik azt felbonthatónak tartják, sem azokra, kik azt szentségnek tartják ugyan, de felbonthatónak, mint a görög-keleti egyház. Igaz, nem ad mindazon okokból felbontást, mint a protestáns egyházak, még kevésbé mindazon okokból, mint a görög-keleti egyház, mely a felbontási okok tekintetében a jozefinumon sokban túlmegy. Merem állítani: felbontás tekintetében mindezeknél szigorúbb a javaslat. Csak egy pár tekintetet emelek ki. (Halljuk! Halljuk!)

A házasság ezen törvényjavaslat szerint csak vétkekesség okából bontható fel. Nem bontható fel, ha az egyik házastárs gyógyíthatlan elmebajban szenved, nem bontható fel, ha ragályos, gyógyíthatlan betegséggel sujtotta a gondviselés. Pedig ily okokból felbontást ad a görög-keleti egyház és az egyik okból egynémelyik protestáns egyház is. Jól tudom, e szigorban sokszor nagy keménység van, elismerem, az illető házasfelekre felette súlyos, néha az egész élet boldogságát széttipró ez a szigor; de mégis mi ma szigorúbb, nemesebb elvnek hódolva, úgy fogtuk fel a házasságot, mint amely jóban, rosszban való egyesülésre köttetik és mi abból indulunk ki, hogy ezt mint csapást megadással tűrni kell, ha az egyik házastárs gyógyíthatlan elmebetegségben szenved, vagy ha undorító és ragályos betegségek látogatják meg, de ezt, mint felbontási okot nem fogadtuk el, mint a görög-keleti egyházak...

Román Miron metropolita (tagadólag int).

Igen, a görög-keleti egyház ezeket a felbontási okokat ismeri; ha tévedek, nagyméltóságod szíves lesz ezt felderíteni, s én majd azután forrásaimat meg fogom mondani.

A felbonthatóság vagy felbonthatatlanság tekintetében tehát, igaz, eltérünk a dogmától; de nem ez a kérdés. Mivel mindenkinek tisztán szabadságában áll élni ezzel a szabadsággal vagy sem, ebben lelkiismereti sérelem nincsen. Ha pedig azt akarjuk venni, amit ő főmagassága mondott, — és ott már egyenlő téren állunk; mert a dogma terén nem lehet vitatkozni — hanem midőn társadalmi szempontból, az állam szempontjából ő azt vitatta, hogy a házasság felbonthatatlansága a helyes, azt kellett volna elfogadni: ezt értem, ez vitatható álláspont, hogy mi a helyesebb erkölcsi, társadalmi, jogi szempontból, mi jobb, tekintettel a családra és a gyermekekre is.

Nem akarom most fárasztani a méltóságos főrendeket azzal, hogy most fejtssem ki tüzetesen, hogy a házasság felbonthatóságát miért fogadtam el; de szemben azzal, amit ő főmagassága kiemelt, röviden egy pár szempontot én is felemlítek, bővebben reátérhetek más alkalommal, ha szükségesnek látszik.

A javaslat ellenzőitől ismételve hallottam, ma is, hogy a jelenleg fennálló érvényes jogok szerint a nők helyzete biztosítottabb és jobb, mint lesz az új jog szerint. Én ezt tévedésnek tartom. A ma fennálló jogok szerint azt merem mondani, véve az összes jogállapotokat, hogy a házasság felbontása sokkal könnyebb, mint a javaslat szerint. Van egy hatályos mód reá, ami nincs meg a javaslat szerint, és ez a vallásváltozás. A tapasztalás mutatja, mennyien nyulnak ehhez a módhoz. És ezen ház tagjai azt is tudják, hogy mikor az illetők céljokat elérték, sokszor visszatértek korábbi egyházukhoz. Ez teszi rendkívül bizonytalanná a házasság helyzetét, mert lehet a felekezeti jogok között választani; lehet választani azt a jurisdictiót, amelyről — joggal vagy jog nélkül, nem vitatom — azt hiszik, hogy itt jutnak leghamarabb célhoz. Azt pedig, hogy valaki áttérése által ne új vallása elvei szerint ítéltesék meg, hanem elhagyott vallása elvei szerint: a nagy küzdelmek árán kivívott és remélem, Magyarországon mindörökké fenntartandó vallás-

szabadság főelve ellenzi és mindenkorra kizárja. (Helyeslés balfelől.)

Az egyházi házasságjogok meghozatalába nincs hatályos beleszólása az államnak. A felfogások szabadon érvényesülnek. Van oly jog is, mely azt mondja: érvénytelen egy házasság, ha kiderül, hogy nem hajlamból, hanem anyagi érdek vagy rábeszélés folytán kötött. Az érvénytelenítési és a felbontási ok sokkal több, mint a javaslatban. Én nem ítélek el egy egyházat sem. De reámutatok arra a fel is használt lehetőségre, hogy meg lehet választani a jogot, meg azt a bíraskodást is, mely a fennforgó esetben a legkedvezőbb. Hol van már most itt a házasság szilárdsága biztosítva?

Ha már most azt mondják: e szilárdság főleg a nők érdeke, nekem nem is kell a javaslatnak a nőket illető többi határozataira hivatkoznom, elég azt mondanom, hogy e javaslat szerint maga a házasság lesz szilárdabb és biztosítottabb. (Úgy van!)

Ennélfogva, nézetem szerint, a házasság erkölcsi erőben is határozottan nyer ezen törvényjavaslat által; határozottan nyer azáltal, hogy nem különféle jurisdictiók, amelyeket tetszés szerint válogathatunk, fognak itélni felette, hanem itélni fognak állami bíróságok, melyek működése nyilvános, ellenőrizhető, róluk tudomást vehet mindenki, szakörök, sajtó, nagyközönség és amely alá van vetve a magyar törvényhozásnak.

Ez a törvényjavaslat a házasságot úgy tekinti, mint amely az egész életre köttetik. Kitűnik ez abból, hogy nem engedi meg a feltétel alatti megkötést. Nem engedi meg az időre való megkötést és csak határozott és a lehető-ségig körülírt okokból engedi meg a felbontást.

Ámde, méltóságos főrendek, bezárhatjuk-e mi szemünket azon kiáltó tény előtt, hogy egy házasság összes erkölcsi alkatelemeiben megromolhatik, hogy annak többé semmi belső valósága nincs, külső, színleges köteléken kívül? Megszűnt minden a felek közt; megromlott minden, csak a külső összeköttetés maradt meg. Elenyészett a nemes tartalom, mely abból a viszonyból kihalt, s az üres hüvely az, ami Dejaneyra-köntös módjára őket összetartja. Ezen tények elől nem lehet elzárkózni, és bármennyire kell is törekednünk

a törvényhozásban az eszményekre, azon alapviszonyokról és tényekről, melyek a társadalomban maradandók, meg nem feledkezhetünk. (Helyeslés a baloldalon.)

Az egyéni boldogulásnak, az egyéni életcélnek is megvan a maga jogosultsága. Nem lehet tehát célja az állam törvényhozásának az, hogy egy viszonyt felbonthatatlannak nyilvánítson akkor, midőn annak belső erkölcsi tartalmának maradandóságát biztosítani nem képes. Különben is, méltóságos főrendek, midőn czivilis intézmények közt választunk, nem a felbonthatóság áll a felbonthatlansággal szemben. Ez téves felállítása a kérdésnek. Itt a házasság felbonthatósága áll szemben a szeparációval, mert nem is beszélve most a tényleges állapotokról, azok a törvényhozások, melyek nem ismerik a házasság felbonthatóságát, ismerik a szeparációt. Elismerik ezt legalább is annyi és gyakran több okból. Ez okok megállapításánál még a bírói diszkréció is nagyobb. Az elválás intézményét a felbontástól gyakorlatilag csak a külső kötelék fenntartása különbözteti meg. Az életközösség teljesen elenyészett a felek között, megszűnnek a jogok és kötelességek, a vagyoni viszonyok meg a gyermekek kérdése is úgy van rendezve, mintha a felek örökre széjjelmentek volna. Az ily állapotban, czivilis szempontból, ugyan mi egyéb az, ami összetartja a feleket, mint a minden tartalom nélküli külső kötelék? Én úgy tartom, hogy mind az elvált felek erkölcsisége, az egyéni boldogulás szempontjából, mind a házasság nemessége, a család és a gyermekek szempontjából sokkal helyesebb az, ha egy megromlott házasságot a törvény szétválaszt, mint ha külsőleg együtt hagyja a szülőket. Már egy alkalommal kiemeltem, hogy a gyermekek tekintetében is jobb, ha tudják, hogy szüleik házassága felbontatott, mint ha tanui lesznek a megromlott házaseletnek; talán nemcsak ennek, de tanui lesznek a szülők bűneinek és gyakran bírái is. (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Ez volt a főszempont, méltóságos főrendek, amiért a felbonthatóság elvét elfogadtuk és azt lehetőleg megszorítani iparkodtunk. A kérdés, megengedem, vitatható, de egy állami házasságjogban, kivált ha az számos egyház közt megoszló polgárookra hozatik, e kérdésnek nem a dogmák

szerint, hanem általános erkölcsi társadalmi szempontok alapján kell eldölnie.

Rátérek ő főmagasságának harmadik ellenvetésére. Azt mondja ugyanis ő főmagassága, hogy az egyház tanai szerint a házasság érvénye felett a bíraskodás az egyházat illeti. Ezen törvényjavaslat szerint azonban a *jurisdictio* a királyi bíróságokhoz tartozik. Igaz. Ebben is különbség van.

Nem akarok itt arra hivatkozni, hogy a törvényjavaslatban az egyházi házasságot, mint tisztán vallási intézményt szétválasztottuk a polgárjogi intézménytől. Nem akarok arra hivatkozni, hogy azt mondtuk: aki egyházi házasságra lépett, arra nézve a vallási élet körében megmarad az egyház *jurisdictiója*, mert az nincs megtiltva, sőt szabadabbá van téve, hogy az egyház egészen saját elvei és tanai szerint ítélhet a házasság, mint vallási viszony felett. Azt hiszem, hogy ami a lelkiismeret szabadságát illeti, ez tökéletesen elég annak biztosítására; de azt kívánni, hogy Magyarországon a házasság polgári érvénye feletti bíraskodás maradjon az egyházaknál, mert az egyházat nem lehet vele felruházni, és ha a paritás alapján állunk, vagy mindeniket, vagy egyet sem lehet vele felruházni: ez oly kívánság, amelynek sem Amerikában, sem Európában egyetlen egy civilizált állam sem felel meg.

Schlauch Lőrincz bíbornok, nagyváradi püspök:
Angolországban azonban visszatértek erre.

Bocsánatot kérek, nem tértek vissza. Egyébiránt nekem az a szerencsétlenségem, hogy a tényekre nézve ő eminenciáitól különböző információim vannak. Nem hiszem, hogy tévednék, midőn állítom, hogy Angolországban, sőt Izlandban is, tovább megyek: Skóciában is és az északamerikai unió államaiban nincs más czivilis érvényű bíraskodás a házasság érvényessége és felbontása felett, mint tisztán polgári, s én gondolom, hogy az erre vonatkozó nyilatkozatok ő eminenciáját ki fogják elégíteni, különben az illető műveket holnap magammal fogom hozni. De nem is kell azt hinni, hogy ez valami veszedelmes újítás volna. Ha a szomszédba, Ausztriába nézünk, melyet oly nagyon szeretnének ezen házassági reformnál követendő mintának állítani, legalább szá-

mosan vannak, kik analóg intézkedéseket tartanának nálunk is helyeseknek, — Ausztriában, mondom, a polgári bíróságok ítélnék házassági ügyekben, pedig a házasságkötés ott rendszerint egyházi alakban történik. Sőt merem állítani, hogy e javaslat az egyháznak, természetesen a vallási téren, több szabadságot enged a bíráskodásban, mint az Ausztriában történt. (Derülség a jobboldalon.) Miután látom, hogy a főrendiháznak több tisztelt tagja ezt mulatságosnak találja, a következőket ajánlom figyelmökbe. (Halljuk !)

1868-ban, midőn a polgári törvénykönyv szabályai az egyházi házassági jog helyébe a házassági viszonyokra nézve visszaállították, visszaállítottatott a polgári *jurisdictio* is, — az egyházi bíróságok megpróbálták tovább működni és ítéleteket hozni, természetesen olyanokat, melyek czivilis érvénnyel nem bírtak, hanem csak a vallási élet terén. A belügy-miniszter, a kultusz- és igazságügyi miniszterek együtt kiadtak egy rendeletet 1869. február hó 19-ről, amelyben a bírói formák közt való eljárás megtiltatott, a bírói kiadványok formájának használata, az ítélet elnevezés, bírói pecsét használata, szóval a bíráskodási formák szerinti eljárás megtiltatott. Ilyesmire a kötelező polgári házasság intézménye mellett nem lesz szükség.

Már most méltóztassék mosolyogni. Ez nem lesz nálunk. Hol van tehát nagyobb szabadsága az egyháznak : ott-e jelenleg, vagy pedig ha — amint hiszem és remélem — e törvényjavaslat törvényerőre emelkedik, itt, ahol az egyház a vallási téren és vallási viszonyok felett szabadon ítélni?

Különben egy egyszerű szempont eldönti a dolgot. Ha egyszer az állam átvette a házassági viszonyok állami törvényvel való szabályozását, vajjon a *jurisdictio*t nem kell-e szükségkép átvennie? Alig hiszem, hogy valaki erre nemmel felelhetne.

Nem gondolom tehát, méltóságos főrendek, hogy ezen okokból ezt a törvényjavaslatot vissza lehetne utasítani, kivéve, ha az álláspontot valakire nézve tisztán a dogma szabja meg, mert akkor — megvallom — oly téren állunk, amelyen az érvelés egy czivilis törvény felett valóban lehetetlen, és nem is hihetem, hogy törvényhozó testületben ilyenmő érvelés döntő lehetne.

Nem tagadhatom meg magamtól a Gladstone-ra való hivatkozás érintésének örömét. Ő főmagassága Gladstone-nak két állítására hivatkozott: az egyik az, hogy 1857 óta, mióta állami törvény szabályozta Angliában a felbontási okokat, romlottak a házassági viszonyok; a második pedig az, hogy a felbontás megengedése egyáltalában nem helyes. Nem furcsa-e, méltóságos főrendek, az, hogy ha valaki 60 esztendőnél többet töltött a parlamentben és igen sokszor volt kormányon és igen sok alkalma volt a házassági jog reformját kezdeményezni, de ennek az erős meggyőződésnek ő soha semminemű kezdeményezésben jelét nem adta? Nem szabad itt elfelejteni azt, hogy az a nagy államférfi — akinek azonban véleményét csak annyiban fogadom el, amennyiben jó okokkal támogatják, itt pedig csak véleménye, nem okai vannak előadva — igen sok véleményváltozáson ment keresztül, különösen egyházi dolgokban, az állam és egyház közti viszony kérdésében. Hiszen csak egyet említek fel a méltóságos főrendeknek az ismeretes tények közül. Ő, aki könyvet írt az állam és egyház közti viszonyról, az egyház érdekében a legnagyobb szélsőségig ment, maga indítványozta az angol egyház államosításának megszüntetését Irlandban, alatta készült a jelenleg tárgyalás alatt levő és a walesi egyház államosításának megszüntetését tárgyzó javaslat.

Nem tudom, az ő főmagassága által idézett vélemény mely korszakból való, de azt kell tartanom, hogy mint több, egyéb egyházi dolgokat érintő véleménye azon, különben kitünő államférfiúnak még nagyon sok változásnak lehet ezután is alávetve.

Ami pedig azon további érvelését illeti, amelyben azt mondja, hogy hitbeli sérelem van a törvényjavaslatban, ez már olyan érvelés, amellyel egész tüzetesen óhajtok foglalkozni. Ő főmagassága két hitbeli sérelmet jelölt meg. Az egyik az, hogy kényszerítik az állampolgárokat arra, hogy a házasságot jogilag a polgári hatóság előtt kössék meg; a másik hitbeli sérelem pedig az, hogy nem szabad, sőt tiltva van a lelkésznek előbb összeadni egyházilag a feleket, mintsem azok polgárilag megkötötték a házasságot. Gondolom, jól emlékszem, ez a hitbeli sérelem. Megvallom, nem

hosonlíthatom magamat össze ő főmagasságával annak a megítélésére nézve, hogy mi hitbeli sérelem, mi nem? Mi ütközik a dogmába, mi nem? Erre magamat kompetensnek nem tartom, de hogy ezek az ellenvetések mégsem tarthatók, azt én bizonyos eltagadhatatlan tényekből merem állítani, mindig elismerve, hogy magamat dogma tekintetében nyilatkozni hivatottnak nem tartom.

Két tényről szólok. Több mint 50 millió katolikus él Franciaországban, Németországban, Belgiumban a kötelező polgári házasság alatt. Ha most hitbeli sérelem volna az, hogy ezek a katolikusok kötelesek, mielőtt egyházilag megkötneék a házasságot, azt jogilag polgári hatóság előtt megkötni, ha ebben hitbeli, dogmatikus sérelem volna, akkor annak valami jelét vettük volna. Amit ő főmagassága felhozott, hogy az egyház ott is ellenezte a polgári házasság behozatalát, — azt természetesnek tartom, de ez még nem bizonyítja, hogy ebben hitbeli sérelem van. De azt tapasztaljuk, hogy az egyházak főpapjai, sőt maga az egyház feje ajánlják, hogy járuljanak a polgárok a házasság megkötéséhez a polgári hatóság elé, de hozzáteszik, hogy ne felejtsek el, hogy ezzel pusztán egy civilis aktust: actum mere civilem végeznek és vallásuk s lelkiismeretük szerint házasságuk csak akkor lesz házasság, ha azt egyházilag is megkötik. Tehát abban, hogy polgárilag megkötötték a házasság, sérelmet nem találnak.

Ezt, gondolom, senkisé fogja kétségbe vonni, mert úgy Pius, mint Leó pápa — ez utóbbinak Epistola enciklikájában és másutt is — vannak erre nézve hiteles nyilatkozatok. Magának ő eminenciájának, Nagyvárad bíboros püspökének memorandumában is van e tekintetben nyilatkozat . . .

Schlauch Lőrincz nagyváradai bíboros püspök: Nem is vonom kétségbe!

Akkor tehát ne ijesztgessük egymást. (Derűtség.)

Zichy Nándor gróf: Tehát eszerint a kardinális, valamint a szentatya sem mondott igazat! (Derűtség.) Ne méltóztassanak ezen nevetni, mert ez nagyon komoly kérdés!

Én is azt tartom, hogy ez nagyon komoly kérdés; de korlátozni magam a polémiában senki által sem engedem.

Én a parlamenti szokásokat megtartom. Itt állítás van szemben állítással. Az mondatott, hogy ebben hitbeli sérelem van. Én azt mondtam, nincs. Nincs azért, mert a római katolikus egyház feje és ennél fogva annak a főpapjai javasolják, úgy amint mondtam, ez aktus megtételét. Ezt nem javasolhatnák, ha annak megtétele hitbeli sérelem volna. Ez az én állításom. Ha ez állításom valótlan, méltóztassék megczáfolni. (Élénk tetszés.)

Schlauch Lőrincz nagyváradi bíboros püspök: Meg is fogjuk czáfolni.

De ekkor, megvallom, még azon humoros megjegyzésemet sem vonom vissza, hogy ne ijesztgessük egymást, azaz ne mondjuk rá bizonyos aktusra, hogy az hitbeli sérelem, amikor nem az, épen azért, mert ez nagyon fontos dolog.

A másik állítás szerint abban van a hitbeli sérelem, hogy a lelkésznek büntetés alatt meg van tiltva a házasság szentségét kiszolgáltatnia, mielőtt a czivilis összeadás megtörtént volna. Igenis, meg van tiltva büntetés alatt. De, kérem, e tilalom egészen analóg azzal, melyet a házassági jogban mi házassági tilalomnak és nem bontó akadálnak nevezünk. És itt megint egy körülményre kell a figyelmet felhívnom. Az egyház mindig elismerte, hogy a közjó érdekében, közérdek szempontjából a világi hatalomnak, tehát az államnak joga van házassági tilalmakat felállítani. Én most egészen ráállok e térre, nem ugyan mintha magamra nézve állami szempontból döntőnek találnám, hanem az érvelés kedvéért. Ez el van ismerve az egyház által, a polgári törvényhozás igen sokszor élt is e hatalommal s ezt az egyház respektálta. Nemrég a méltóságos főrendiház is hozzájárult egy törvényjavaslathoz, melyben ily tilalom van. A véderőről szóló törvény azt mondja, hogy bizonyos katonaköteles vagy aktiv szolgálatban levő személyt nem szabad összeküldeni hatósági engedély nélkül, s a lelkészre, aki ezt teszi, büntetés is van szabva. Nem emlékszem, hogy midőn e törvény hozatott, itt hitbeli sérelmet említett volna bárki is.

Schlauch Lőrincz nagyváradi bíboros püspök: Tiltó akadályok nem képeznek hitbeli sérelmet, hanem csak a bontók.

Ez is csak tiltó akadály, épen egyházi szempontból és semmi más. Az van mondva, hogy tilos őket összeadni.

És itt legyen szabad rámutatnom a honvédelmi miniszter úr egy kimutatására, mely szerint minden felekezeti lelkész tényleg meg is büntettek ennek áthágása miatt. Ebben tehát nem lesz hitbéli sérelem.

Ámde nagyon fontos tekintetekkel lehet igazolni, hogy a sorrend miért legyen ez. Pusztá szeszélyből ez bizony nem történik. Csak röviden utalok rá. A tapasztalás vezetett erre, mert midőn Franciaországba behozták a polgári házasságot, nem volt megszabva e sorrend. Az olaszországi jelenlegi tapasztalás is erre utal. Ott az történt, hogy igen nagyszámú házaspár részint tudatlanságból, részint az egyik fél a másikkal rászédése céljából, részint más okkal elhanyagolta a polgári kötetést és csak egyházi házasságot kötött. Ennek aztán a vége az lett, hogy mikor jogilag kellett érvényesíteni a házasságot, a nő nem tekintett feleségnek, a gyermekek nem törvényeseknek, s ebből nagy mizériák származtak. Méltóztassanak csak figyelmüket kiterjeszteni az általános indokolásra.

Hivatkozom az olasz parlamentben a miniszter előterjesztésére, amelyben azt mondja, hogy egyetlen egy évben 168 ezer ilyen házasság kötött, amelynek nincs czivilis érvénye. Előadja, hogy minő ravaszul — csak egyetlen egy pontot emelek ki — használták fel a hivatalnokok, sőt katonatisztek e házasságkötést arra, hogy a nőt rászédjék és kauziót ne kelljen adniok. A nő azt hiszi, hogy házasságban él, kauziót nem kellett letenni. Természetesen, mert nem volt a czivilis házasság megkötve.

Zichy Nándor gróf: Az olasz tisztikar talán mégis tisztességesebb!

Engedelmet kérek, méltóztassék disputálni az olasz miniszterrel, én az olasz miniszter előterjesztéséből idézek. (Derűtség.) És felhasználott ez arra is, hogy a nővel elhitették: te igaz házasságban élsz. Pedig azután mit akart biztosítani a másik fél? A felbonthatóságot. Mert a czivilis házasság felbonthatatlan. A csak egyházilag kötött házasság nem volt érvényes kötés, a férj ott hagyhatta a nőt.

Zichy Nándor gróf: Ily állapotok vannak ott a tisztikarnál?

Nem pusztán tisztokról van itt szó, ott is volt visszaélő. Hogy ily állapotok ne legyenek, az államnak gondoskodnia kell arról, hogy ezen tévedések és tévesztések, ezek a bal állapotok elő ne álljanak; mert ha nem gondoskodik, mert ha ezt összetett kezekkel nézi az állam, megszűnik a civilis jogrend és merem mondani: megszűnik az erkölcsiség öre lenni.

Hivatkozom egy más példára. Beszélék Belgiumról, amely országra igen szívesen szoktak hivatkozni, mint par excellence katolikus államra. Belgiumban a katolikus párt sokszor többségben volt, ma is kormányoz. 1810-ben a házasságra nézve meg volt szabva a házasságkötés sorrendje. Előbb kellett civiliter megkötni a házasságot és a lelkésznek csak azután volt szabad a feleket összeadnia, még pedig úgy, hogy ha elsőiben ezt a sorrendet megszegették, pénzzel, másodikban fogházzal büntették 8 naptól 3 hónapig. 1815-ben, mikor a francia uralom megszűnt, az akkori szuverén megszüntette a jogszabályok ezen részét s akkor csakhamar előállott az az eset, hogy egész sereg házasságot kötötték pusztán egyházilag, civiliter nem kötötték meg és ugyanaz a jogi veszély származott ebből, mint Olaszországban. És mi történt akkor? Erre kikérem a méltóságos főrendek figyelmét. A belga püspöki kar kibocsátott egy köriratot, amelyben intette a papságot, hogy ne kössék meg az egyházi házasságot, mielőtt bizonyítványt nem hoznak arról, hogy azt már polgárilag megkötötték, csak in urgentissima causa, akkor is kívánták a főlebbvalóknak jelentését. Tehát kinek érdeke szempontjából szabta elő a lelkészeknek maga a belga püspöki kar ezen sorrendet?

No már, ha ezt itt maguk a belga püspökök megtették, akkor miként képezhet e sorrend megszabása itt lelkiismereti sérelmet!

Schlauch Lőrincz nagyváradai bíboros püspök:
Egészen más az indok!

Bocsánatot kérek: az indok minálunk semmi más, mint az, amit nyíltan itt e ház előtt bevallok és képviselek, t. i. hogy ezen visszaélések kizárassanak és hogy a házasságnak

és házasefeleknek és ezen állam polgárainak legfontosabb jogi és erkölcsi érdekei biztosíttassanak.

Mi nem foglalunk el ellenséges állást a házasság egyházi kötésével szemben. Egyetlen egy betű sincs ebben a törvényjavaslatban, sem indokolásában, mely az egyházat üldözni, megtámadni akarná. De azon nagyfontosságú állami tekintetekkel szemben, melyek előtt a belga püspöki kar önként meghajolt, vakoknak és siketeknek kellene lennünk, ha ily hangoosan beszélő tényekből a tanulságot le nem vonnók. (Helyeslés.)

1817-ben a törvényhozás visszaállította ezen kötelező rendet és azóta megvan.

Schlauch Lőrincz nagyváradi bíboros püspök:
Hollandiában!

Akkor még Holland és Belgium egy állam volt. De hát nézzük meg, mi történt a szétválasztás után.

Belgium elvált Hollandtól, a belga alkotmány 16-ik cikkelyébe beleírták, hogy a civilis kötésnek meg kell előznie az egyházit. Ami itt ebben a törvényjavaslatban van, az a belga alkotmányban van megírva, és ismeretes, hogy a kongresszus nagy katolikus többsége ebbe belenyugodott és soha annak megváltoztatására azóta nem törekedtek. Sőt még egy más körülményt is fel kell említenem. A belga alkotmányba az van írva, hogy kivételek ezen szabály alól külön törvény által határozatnak meg; azóta évtizedek folytak el és egyetlen kivételt sem állapítottak meg, még azt sem, ami ezen javaslatban bennfoglaltatik, t. i. hogy in articulo mortis a lelkésznek szabad legyen a vallási megkötését a házasságnak, vagyis e szentség kiszolgáltatását eszközölnie.

Schlauch Lőrincz nagyváradi bíboros püspök:
De érvénytelen!

Ebből annyit akarok következtetni, összes érvelésem ereje oda terjed, hogy az ő főmagassága által felhozott két hitelvi sérelmet vagy kényszert a törvényjavaslatban fedezni képes nem vagyok. (Tetszés.)

Most már a harmadik pontra jövök rá és bocsánatot kérek a méltóságos főrendiháztól, de oly jelentékeny felszólalással van dolgunk, hogy itt a kormánynak határozottan állást kell foglalnia. (Helyeslés. Halljuk! Halljuk!)

Beszédének harmadik részében ő főmagassága azt mondja : valóban sérelmes az Magyarország katolikus lakosságára, hogy épen csak az ő hitelveit nem veszik figyelembe, hogy reádiktálnak protestáns elveket, pedig a törvényjavaslat protestáns elvekre van építve.

Nem kell hosszan indokolnom, hogy olyan helyről mondva, ebben a teremben mondva, ezt az ellenvetést szó nélkül nem hagyhatom. (Helyeslés.) Nézzük meg már most ennek a bizonyítékát. Azt mondja : a bizonyítás nagyon egyszerű, mert ezen törvényjavaslat szerint a házasság polgári szerződés, — ez protestáns elv ; a házasság törvényhozása az államot illeti, nem az egyházat, — ez protestáns felfogás, protestáns elv, ép úgy, mint az, hogy a házasság felbontható és hogy a házassági jurisdictio az államot illeti és nem az egyházat.

Óhajtanám a méltóságos főrendeket óvni — ha elég világos tudnék lenni — attól, nehogy ezt a javaslatot egy felekezeti felfogás ellenszenves színében tekintsék.

E javaslat nem tekinti közönséges szerződésnek a házasságot. Igen, abból indul ki, hogy polgárilag kötelező jogrendjét a házasságnak csak az állam szabhatja meg.

Ez mindenekelőtt állami felfogás, államelv, mely érvényre jutott tisztán katolikus népességű államokban, mint Franciaország vagy Belgium, sőt érvényre jutott Ausztriában is. És furcsa volna állítani, hogy Ferencz császár és király protestáns egyház elveit akarta megvalósítani, midőn a polgári törvénykönyv behozatala által Ausztriában államosította a házassági jogot.

Mikor Franciaországban a házassági jogot államosították, vagy Belgiumban az államosított házassági jogot fenntartották : vajjon protestáns elvek vezették-e a törvényhozókat, vagy tisztán állami elv és állami szempontok? Ne vegyítsük itt össze az állami szempontot a protestáns egyház álláspontjával, mely az állam törvényhozási és bíraskodási jogát elismeri. Ezek a példák bizonyítják, hogy oly törvényhozók és fejedelmek, kik absolute nem tünhetnek fel abban a színben, hogy protestáns egyházi elveket akartak volna megvalósítani, mondták ki mindenütt a házassági jog államosítását.

Ami már most a felbonthatóságot illeti : ezt sem lehet protestáns elvnek mondani. Itt van a görög-keleti egyház, melynek házassági és kánonjoga olyan régi, mint a római katolikus egyházé ; az is szentségnek tekinti a házasságot és a házasságot felbonthatónak tartja. Hát ez is protestáns elveket fogadott el ? Hát hogy lehessen azt mondani, hogy a felbonthatóság protestáns elv, mikor az elv más egyházban is megvan, sokkal régebben ? És midőn a felbonthatóságot Franciaországban behozták, akkor azt hisszük, hogy a protestáns felekezeti felfogásból indultak ki ? Semmi nyoma ennek a törvény keletkezése körül. A történet épen azt mutatja, hogy 1816-ban a felbonthatatlanságot visszaállították : itt már egy egyháznak befolyása nyíltan van kifejezve, mert a római egyházat állami egyházzá nyilvánították és azt mondták, hogy ennek tanait kell a polgári törvénykönyvben elfogadni. Midőn azonban 1883-ban Franciaországban újra behozták a felbonthatóságot, mindenben lehet ennek okát keresni, csak nem a protestáns felekezeti felfogásban, melynek azokban a tanácskozásokban semmi nyoma sincs.

Én azt tévedésnek tartom, ha oly dolgokat, melyek tisztán állami szempontok, melyek folytán némely szabályok mint az állampolgárok általános érdekében levők felvételtek a javaslatba, ha mondom, ezeket egy felekezeti felfogás diadalának ellenszenves színében tüntetik fel.

Végre itt van a *jurisdictio* kérdése. Hát ez protestáns elv ? Hát Ferencz császárt és királyt a protestáns felfogás vezette, vagy mindazok az államok, melyekre hivatkoztam, ahol mindenütt állami *jurisdictio* van, egyházi, felekezeti felfogásból indultak-e ki, vagy pedig ellenkezőleg nem az a természetes álláspontja-e az államnak, hogy mihelyt a jogrend szabályozását átveszi, államinak és egységesnek kell lennie a bíraskodásnak is ? Azt gondolom tehát, hogy nem volna helyes és nem is helyes ebből a szempontból a törvényjavaslatot megtámadni vagy visszautasítani.

Méltóságos főrendek ! Soká fárasztottam figyelmöket ; ami még mondanivalóm van, azt más alkalomra halasztom, de egyet még meg kell jegyezni. Beszédje végén ő főmagasága egy igen szép és fényes szónoki fordulattal feltette a

kérdést és azt mondotta, hogy megsértené egyháza iránti kötelességét, ha elfogadná e javaslatot, a fejedelem iránti kötelességét nem sérti meg, ha elveti, ennélfogva az elvetésre szavaz.

Én máskép állítom fel a kérdést. (Halljuk! Halljuk!) Én abban bíró nem vagyok, hogy oly magas egyházi férfiú egyháza iránti kötelességének mit tart, én ebben az ő felfogását kiforgatni és neki a magam felfogását ajánlani magamat hivatottnak nem tartom; hanem igenis tartom azt, hogy a törvényhozásban, mint minden reformot, úgy ezt is, a közjó, hazánk és nemzetünk közérdekei szempontjából kell megítélni és a szerint dönten.

Midőn arról van szó, hogy annyi hosszú időn át a magyar törvényhozásra nézve megoldhatlan feladatot, amelyből annyi surlódás, annyi keserűség és annyi vallási ingerültség eredt, legalább a házasságjog terén megoldjunk, midőn arról van szó, ami egy modern államnak mindenütt követelménye, hazánkban pedig elsőrangú kötelesség, hogy tudniillik a jogintézmények egységével is erősítsük az annyi különböző elemből álló magyar államot, — rendet, szilárdságot hozunk be a házassági viszonyokba, a jogegyenlőség és a lelkiismereti szabadság sértetlen tartásával az egyházak paritását fenntartsuk és saját hivatásuk terén szabadságukat biztosítjuk, s a multból örökölt és egy állam alattvalóit szétválasztó középkori válaszfalakat leomlasszuk, akkor, méltóságos főrendek, én úgy teszem fel a kérdést: ha úgy vagyunk meggyőződve, amint én előadtam, hogy ez javára van az államnak és nemzetnek, amelyetől felséges királyunknak java nem választható el, nem hazafiúi kötelesség-e, szemben az előítéletekkel ezt a nagy és fontos reformot megalkotni? Ha valaki így van meggyőződve, amint én állítom... (Egy hang jobbfelől: De mi nem vagyunk! Mozgás.) A ki nincsen, annak a meggyőződésnek ugyanazon szabadságát engedjük a másik oldalon is, (Halljuk! Halljuk!) de mi követjük a magunkét azon tudatban, hogy nagy és üdvös reformot létesítünk.

Nem is vallás szerint foglalunk állást a reformmal szemben. Hosszú időn át fennálló példákából tudjuk, hogy ezen intézmények alatt hitbeli sérelem nélkül minden vallás hívei

élhetnek, tudjuk, hogy azok megnyugodtak és nem is kívánják megváltoztatni : akkor én nem tudom elhinni, hogy az ország bármely hitű polgárai hitüknél fogva ezen nagy, nemes és üdvös reform megszavazásától el lennének zárva, és ebben a meggyőződésben a méltóságos főrendeknek ajánlom a törvényjavaslatot elfogadásra. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps balfelől.)

A május 8-iki ülésen elsőnek Brankovics György szerb patriárka szólalt föl. A görögkeleti egyház szempontjából ellenzi a reformot. Hogyan mutathatja ki, úgymond, az a görögkeleti lelkész, aki maga is köteles lesz a házasságot polgári hatóság előtt megkötni, a házasság szentségi jellegét hívei előtt, ha ezek tudják, hogy a pap házassága is világi törvényen alapszik ? Ily fejlemény nemcsak az egyháznak, hanem az államnak is árt. A vezetése alatti metropolia Magyarországon kívül Horvát-Szlavonországra is kiterjed. Már most a törvény azt a helyzetet idézné elő, hogy a metropolia felerészében a régi, felében az új házassági jog lenne uralkodó. Behozná tehát a hívők közé a schizmát, megszüntetné a metropolia egységét, ezáltal illuzóriussá tenné a görögkeleti egyház törvényes autonómiáját és véget nem érő konfliktusokra vezetne.

Gróf Széchenyi Béla : A törvényjavaslat nem érint vallási ügyeket. Csak a tarthatatlan állapotot kívánja a házasságjog terén elintézni, egyház és állam közt a viszonyt tartósan rendezni. Ha az egyház megfelel nemes hivatásának, mint a béke és jólétség előmozdítója, csak áldást terjeszt maga körül. De ha meg akarja bénítani az állam hatalmát, aláásni kormánya tekintélyét, megakasztani a kor haladását : alkotmányának revideálására kerülhet a sor ; mert végre is nem a papság a fő, hanem a keresztény vallás. A törvényjavaslat nem céloz egyebet, mint a hit sérelme nélkül, vallási dogmát nem érintve, teljes mértékben kielégíteni az állam érdekeit, azért elfogadja. (Élénk helyeslés és taps balfelől.)

Elnök kéri a főrendeket, hogy tetszésüket ne nyilvánítsák tapssal, mint a színházakban szokás.

Gróf Dessewffy Aurél : A radikalizmus fejlődéséhez nem kíván hozzájárulni. Elismeri házassági viszonyaink ziláltságát s az egységes házassági jog és e téren a polgári bíraskodás behoza-

talának szükségét; de a kötelező forma aggályos. Nincs megnyugtató az iránt, hogy megfelel-e az előterjesztett szerkezet az ország közkívánalmának. Hiányzik a reform végrehajtásának minden előfeltétele és biztosítéka. Nem fogadja el a törvényjavaslatot.

Még Beöthy Zsigmond, gróf Keglevich István és Daruváry Alajos beszéltek a törvényjavaslat mellett, gróf Szécsen Antal, gróf Zay Miklós és Mihajlovics Miklós pedig ellene.

Harmadnap, május 9-én, Zichy Antal (mellette), ifj. gróf Széchenyi Imre (ellene) és Szász Károly ref. püspök (mellette) szóltak.

Schlauch Lőrincz bibornok, nagyváradi püspök: Nincs nemzet, mely csupán a jogból megélhetne. A családot alapító házasság nem pusztán jogi intézmény. Eddig a súlypont a valláson nyugodott. Most az állam nem hogy megosztaná az egyházzal gondoskodását, hanem megfosztja az egyház előtt kötött házasságot érvényétől s a súlypontot átviszi a szerződésre, melyet kizárólag jelent ki állami intézménynek. Tehát lealázza a házasság valláserkölcsi részét, annak még accessorius fontosságot sem tulajdonít. Midőn e szerint még a szellemi és erkölcsi élet bázisát is saját körébe véli vonhatni, mostohan bánik a házassággal, e legfontosabb erkölcsi intézménnyel; másrészt pedig beismeri tehetetlenségét, hogy nem tud annak minden részében a polgárok lelkiismeretére megnyugtató módon intézkedni. Család és állam okozati szoros viszonyban állanak. Elválasztásuk természetellenes. Kölcsönhatásukat megszüntetni annyi, mint az egyházat, a házasságban rejlő üdvös erkölcsi elv hordozóját eltaszítani az államtól. Vajjon elég konszolidált-e már Magyarországon az államhatalom, hogy egy nyolczszázados, a magyar nép szokásaiban, tradícióiban, vérében fekvő viszony megbontására határozhassa el magát, midőn az önfentartás ösztöne minden erkölcsi tényezőnek csoportosítására utalja?! Szabad-e annyi centrifugális erő közepett a kipróbált, hű társat ellöknie magától? Az a rendszer, melynek a polgári házasság csupán egy láncszeme, népünk lelkében a kereszténység iránt való meleg érzést gyengíteni, talán lerontani fogja. A törvényjavaslat megszavazását részéről bűnnek tartaná a haza és a nemzet ellen.

Gróf Khuen-Héderváry Károly a törvényjavaslat mellett szól.

Román Miron érsek és metropolita: A hazai görögkeleti román egyház híveinek és papságának a rendes egyházi gyűlekezetekben egyhangulag és ismételten kifejezett aggodalmi szerint a polgári házasság esetleges behozatala ezen egyháznak törvényesen fennálló intézménye ellen s következeiseiben magának ezen egyháznak léte ellen irányul. Hivatkozik az erdélyi görögkeleti főegyházmegye legutolsó rendes zsinatának e tárgyi határozatára. Püspökei nevében is, akik, bár följegyeztették magukat, a tárgyalás elhuzódása miatt a szótól elállottak, visszautasítja a törvényjavaslatot.

Miután még Szontágh Pál kelt a törvényjavaslat védelmére, Szilágyi Dezső igazságügyminiszter mondta el következő beszédét:

Szilágyi Dezső A méltóságos főrendiház meg fogja nekem engedni, (Halljuk! Halljuk!) ha a jelen ülés végén felszólalásom tárgyát szűkebb körre, vagyis azon ellenvetésekre s a törvényjavaslat álláspontjának azon kritikájára szorítom, melyek a görög-keleti egyház két ága és a nagyváradi bíboros püspök ő főmagassága részéről tegnap és ma felhozattak. (Halljuk! Halljuk!) Ezeket összefoglalom, méltóságos főrendek, azért, mert bár én meg vagyok győződve és szoros vizsgálata a javaslatnak be is fogja ezt bizonyítani, hogy ez a törvényjavaslat semminemű vonatkozásában nem a hit és nem a vallás kérdése, mégis a legnagyobb nyugtalanság, amelyet gerjeszteni igyekeztek és a legtöbb ellenvetés egyenesen vallási szempontból történt. Ez az oka, hogy a hazánk ezen két nagy egyháza részéről való felszólalásokat ma röviden az ülés végén bírálat alá venni szándékozom.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy csodálkozással, de mindenesetre nagy sajnálattal hallottam a törvényjavaslatnak azt a félreértését, mely a karloviczi metropolita-patriárka ő exczellenziája tegnapi felszólalásában nyilvánult.

Méltóságos főrendek! Ez a törvényjavaslat hazánk minden bevett egyházával egyenlően bánik. Az egyik fő- és irányadó szempontja volt, hogy a paritást megőrizze, de a törvényjavaslatnak azt a félreértését, amelyet sajnálatomra ő nagyméltósága tanusított, én még semminemű egyházi oldalról nem tapasztaltam. Ő nagyméltósága azt mondja, hogy ez

a törvényjavaslat az egyháznak örök, változhatatlan, tehát isteni kijelentésen, — gondolom, úgy érti — hitelven nyugvó jogkörét el akarja venni. Én azt hiszem, hogy ez az állítás a tényekkel szemben — megbocsátja — teljesen téves, minden alap nélkül szükölködik.

Kényszeríti-e az a törvényjavaslat a görög-keleti egyházat, hogy mást tekintsen vallási házasságnak, mint amit eddigi törvényei, kánonjai és autonómiája által biztosított szabályai szerint annak tart? Nem!

Brankovics György szerb patriárka : Indirekte.

Még indirekte sem. Én igen örülök, hogy nagyméltóságod nekem módot nyújtott arra, hogy ez a kérdés itt az ország színe előtt tisztába hozassék. Ez a javaslat fenntartja a vallásszabadságnak azt a nagy elvét, hogy minden egyház vallási értelemben tekintse házasságnak azt, a mit hitelvei ilyennek megjelölnek, de az állam törvénye iránti köteleiséget is óvja; megkívánja, hogy a polgári törvényt tiszteljék és a házassági jog — nem vallási — megkötésének azt tekintse az állam minden polgára, bármely egyházhoz tartozzék is, amelyet az állam törvénye annak nyilvánít. A vallási élet terén engedelmeskedjenek egyházuknak, a polgári életjog terén engedelmeskedjenek az államnak.

Mi a vallási házasság, affelett a vallásszabadság elve alapján az egyház van hivatva határozni, ezután is hivatva lesz, mert amely módon az egyház a maga szabályainál és hitelveinél fogva a házasságra nézve eddig híveit kötelező szabályokat kidolgozni jogosítva volt, ezután is jogosítva lesz és a maga hatáskörében — mert más téren nincs hivatva érvényesülni, mint az egyházi és vallási élet terén — azon szabadság, mely törvényeink szerint őt megilleti, egy hajszálnyit csorbát sem fog ezen törvényjavaslat által szenvedni. Ahol tehát eddig megillette a bírálás joga, ahol eddig joga volt szabályait alkalmazni valamely viszonyra, ott a görög-keleti egyház dogmái és tanai szerint bírni fog e joggal ezután is.

Mi tehát az, méltóságos főrendek, ami el van véve e javaslat szerint nem a görög-keleti egyháztól, hanem minden bevett egyháztól Magyarországon? A törvényhozási jog? Nem. A bíraskodási jog? Nem. Vallási téren a szabad moz-

gás, a szabadság? Nem. Hanem el van véve szabályaitól és ítéleteitől a polgárjogi kötelező erő. Arra, hogy az állam polgári életében és jogrendjében az egyház szabályai legyenek a kötelező jogszabályok, az egyház ítéletei legyenek civiliter érvényesek, egyetlen egyháznak sincs önmaga dogmáiból következő joga, mert ez csak és egyedül az állam joga. Az állam czélszerűségi okokból adta meg a bevett egyházaknak Magyarországon azt a jogot, hogy házassági ügyekben ítéleteik czivilis kötelező erővel bírnak, hogy házassági ügyekben tanaik és szabályaik országos törvény erejével bírnak. A mint ezt a czivilis kötelező erőt nyerték az állam akaratából, czélszerűségi okokból, ugyancsak czélszerűségi okokból az államnak a közjó, mindnyájunk érdekében, — aminek felfogásában lehet, hogy nem egyezünk — de mindenesetre közérdekből joga van ismét elvenni, és mihelyt a görög-keleti egyházzal úgy bánunk, mint a többi bevett egyházzal, jogsérelemről panaszkodni nem lehet. (Helyeslés balfelől.)

Különben is azt merem mondani, — és ezt ne vegyék kisebbítésnek — hogy amennyire én ezen régi és általam mélyen tisztelt egyháznak: a görög-keleti egyháznak fejlődését és házasságjogát ismerem, ezen házassági jog mindig a legnagyobb mértékben a világi törvényhozás befolyásának volt alávetve; a kelet-római birodalom egész története és a jelenkori államok története ezt egyaránt bizonyítják.

Méltóságatok itt ezeken a padokon éppen olyan jól tudják, sőt jobban tudják, mint én, hogy a görög-keleti egyház azt a jogát, mely szerint az előtte kötött házasság polgári jogérvénnyel bír, világi törvény erejénél Böles Leó császárnak 893-ban kiadott — ha jól emlékszem — 112. novellájánál fogva bírja. És ha az egyház ezen jogát: nem hogy házasságot kössön, — mert arra az egyháznak, mint vallási testületnek joga van — hanem, hogy az előtte kötött házasság czivilis jogerővel bírjon, világi törvény erejénél fogva bírja, és most ugyancsak világi törvény erejénél fogva, de a paritás megtartásával e joga elenyészik: ebben sem üldözést, sem az egyház jogkörének csorbítását absolute felfedezni képes nem vagyok.

Ehhez hozzáteszem még azt, hogy az a második tekintet, amire a karloviczi patriárka ő nagyméltósága hivatkozott,

t. i. a lelkipásztorkodással megbízott papság helyzete semmi-
ben sem fog sérelmet szenvedni ezen törvény folytán; régi
jogai az egyháznak önnön papjai irányában csorbát nem
szenvednek. A görög-keleti egyház szabályai szerint a lelki-
pásztorkodó papságnak házasnak kell lennie. Ő nagyméltó-
sága ennél fogva aggodalmát nyilvánította az imént, hogy
ha most ennek a papnak szintén polgári házasságra kell
lépnie, akkor nincsenek-e megrendítve az egyházi szabályok-
nak, a kánonjognak, sőt magának a lelkiismereti szabadság-
nak tekintetei? Nem mondják-e a hívők a lelkésznek,
hogy te is csak polgári házasságban élsz, miért menjek én
hozzád a házasság megkötése végett?

Amilyen plauzibilisnek látszik, méltóságos főrendek, ez az
ellenvetés, ép oly kevés valódi alappal bír az aggodalom.

Meg vagyok győződve, hogy a görög-keleti főpapság,
mely oly magas értelmiségű, erre nézve felvilágosításra nem
szorul, de ők felvilágosíthatják, sőt hivatásuk felvilágosí-
tani híveiket is. Én másként állítom fel a kérdést: kérdem,
mi gátolja abban [a görög-keleti egyházat, hogy jövőre
is, miután e javaslat törvényerőre emelkedett, mint eddig,
régi szabályainál fogva csak oly papot alkalmazzon, aki
az egyház kánonjai és szabályai szerint egyházi házasságra
lépett? (Igaz! Úgy van! a baloldalon.) Semmi sem. (Élénk
helyeslés a baloldalon.) Mert azt, hogy egyházi házasságra
nem léphet, mielőtt a polgári tisztviselő előtt a polgári
házasságkötést el nem végezte, Román Miron metropolita
ő nagyméltósága mai felszólalása után is hitbéli sérelemnek
tartani nem lehet. És pedig azért nem, mert elismerik, hogy
az államhatalomnak a közjó indokából, közérdekből és fontos
állami tekinteteből joga van a házasságkötésnek, még pedig
az egyházi kötésnek is előfeltételeit meghatározni, tiltó aka-
dályokat állítani.

Ilyen előfeltétele az egyházi házasságkötésnek az, hogy
előbb a polgári tisztviselő előtt a polgári kötés megtör-
ténjék; ha ez nem hitbéli sérelem a többi állampolgárokra,
miért legyen ilyen a görög-keleti papságra?

A görög-keleti egyház papságát és főpapságát semmi
sem kötelezi arra, hogy azt a megkötött polgári házasságot
hitük és vallásuk szerint vallási értelemben vett házasság-

nak még ne tekintsék ; hitükben tehát semmi akadály nincs arra, hogy a közjó érdekében felállított ezen állami parancsnak engedelmeskedjenek. (Helyeslés a baloldalon.)

Vaszary Kolos bíbornok herczegprimás : Ez nem állami közérdek.

Én tudom azt, hogy arra nézve, vajjon valóban állami, valóban közérdek-e ez, — sajnálom, hogy ezt kell mondanom — Eminenciáddal e tekintetben nem vagyunk egy nézetben, mert ha egy nézetben lennénk, ennek a vitának már régen vége volna. (Derűlség.) De bár nem vagyunk egy nézetben abban, talán mégis egy nézetben leszünk ő főmagasságának, a nagyváradi bíbornok püspöknek mai beszéde után is az iránt, hogy az előzetes feltétel e kikötésében hitbéli sérelem nincsen. Ha pedig nincsen benne hitbéli sérelem a katolikus egyházra nézve : akkor még kevésbbé lehet a görögkeleti egyházra nézve, melynek összes házasságjogi törvényhozása és álláspontja sokkal nagyobb mérvben, mint összes szabályai mutatják, elismeri az állami törvényhozás jogosultságát. És teljesen meg van óva ezen egyháznak az álláspontja azáltal, hogy semmi sem csorbítja meg azon szabadságát, hogy lelkészekül csak olyanokat alkalmazzon, akik a kánonok szerint, vallásilag előtte is megkötötték a házasságot, és ha azt a polgári tisztviselő előtti megkötés megelőzte és biztosítva van az, hogy házassága a polgári törvény szerint is házasság, gyermekei ezen törvény szerint is törvényesek : abban — bocsánatot kérek — hitbéli sérelmet találni semmikép nem lehet.

Ne akarjuk mesterségesen ellentétbe hozni az állampolgárnak az állam jogrendje iránti kötelességeit egyháza iránti kötelességeivel. Ne akarjunk ellentéteket teremteni ott, ahol azok egymás mellett békésen megférhetnek. Ne törekedjünk arra, hogy azt akár a papokra, akár a hívőkre mesterségesen kiokoskodjuk ! Tévedésnek tartom azt is, amit nagyméltóságod tegnapi beszédében felhozott, hogy lelkiismereti kényszer a hívőkre, hogy lealacsonyítja a vallási házasságot az, ha ezt meg kell előznie a polgári megkötésnek, hogy az degradálja a vallási házasságot annak appendixévé . . .

Brankovics György szerb patriárka : Accessoriumává.

... legyen : accessoriumává, ami ugyanazt jelenti. Én nem hivatkozom Romániára, hol a kötelező polgári házasság be van hozva ...

Brankovics György szerb patriárka : De mind a kettő kötelező !

... de ott is abban, hogy a polgári házasságot előbb kell megkötni, senki sem látja azt, hogy le van alacsonyítva az egyházi házasság. Ott egyházi házasságra nem lehet előbb lépni, mielőtt a polgári házasság meg nem kötött.

Brankovics György szerb patriárka : De mind a kettő kötelező !

Mindjárt rátérek erre is, méltóztassék csak türelemmel lenni. (Derülség.) Ha tehát abban, hogy a polgári kötésnek az egyházi kötést meg kell előznie, ott nincs az egyházi kötésnek lealacsonyítása, akkor bajos elhinnem, — bár nem szeretek hitbeli dolgok felett egyházi férfiakkal vitatkozni — de bajos elhinnem írók, törvényeik és ezen példa nyomán, hogy ebben hitbeli sérelem van.

Hallani a nagyméltóságú főpapi kartól azt az ellenvetést, mely már többször megújult, és diadalmasan hivatkoznak reá, hogy ott az egyházi kötés is kötelező a polgári után. Igenis, be van iktatva a törvénybe, hogy a házasságot egyházilag is meg kell kötni, azonban ki kell emelnem és ennek utána jártam, hogy a pusztá polgári megkötés is jogilag teljesen érvényes, még ha nem követi is egyházi házasságkötés. Igenis, a törvény rendeli, hogy kössék meg egyházilag is, de a házasság érvényessége az egyházi megkötéstől nincs függővé téve. Aki nem köti egyházilag, az törvényben megírt kötelességét nem teljesíti, de a megkötött polgári házasság teljesen érvényben marad. Már hogy ebben az összekapcsolásban mi igazi előny van, mi igazi nyereség van az egyházra nézve, el van-e ezzel érve az, amit az egyházi körök óhajtanak, azt én az itt ülő görög-keleti főpapok megítélésére bízom. (Tetszés balfelől.) A magam szempontjából ez tökéletesen elegendő, hogy hivatkozzam arra, hogy sem az egyházi kötés lealacsonyítása nem rejlik abban, ha utána következik a polgári megkötésnek, sem az nem rejlik abban, hogy a hívekre bármi lelkiismereti kényszert gyakorolna, mert a görög-keleti püspöki kar nem tud nekem

dogmát mutatni, mely az ily állami szabály követését a híveknek megtiltáná.

Vége a patriárka ő nagyméltósága hivatkozott egy harmadik okra, melyet, megvallom — valószínűleg felfogásomban van a hiba — még kevésbé vagyok képes érteni, t. i. méltóztatott arra hivatkozni, hogy a karloviczi metropolita, kinek hatásköre köztudomás szerint az egész magyar birodalomra, sőt talán Dalmáciára is kiterjed, (Egy hang a baloldalon : Nem !) tehát csak a magyar birodalomra, furcsa helyzetbe jutna, mert a szoros értelemben vett Magyarországon lakó hívei a polgári házasság intézménye alatt állnak, Horvát-Szlavonországban levő hívei pedig nem állnak a polgári házasság intézménye alatt. Igaz, hogy ez a különbség meglesz, de hogy ez furcsa helyzet volna, azt teljes tisztelettel, de határozottan kétségbe vonom. Azt mondja : a visszás helyzet abban áll, hogy a hívek akarata ellenére állami törvény által schisma, hitszakadás hozatik be. Én schismának a hitelvekben való elszakadást tartom. De ennek ezen törvényjavaslat folytán még árnyéka sem áll elő. Hát mi a görög-keletiekre új hitelveket kényszerítünk ? A görög-keleti egyháznak Magyarországon lakó híveit annyi régi alaptörvény ellenére arra kényszerítjük, hogy eddigi hitelveikről lemondjanak ? Hát azt szabjuk meg nekik, hogy hitük és vallásuk szerint mit tartsanak vallási házasságnak ? Megtiltjuk-e nekik, hogy hitük és vallásuk parancsa szerint köthessenek egyházi házasságot is, úgy, amint egyházuk és kánonjaik megszabják ? Ha ez igaz volna, akkor a római katolikus egyházban mennyi hitszakadás volna Európában !

Például Magyarország katolikusai egyházi törvények szerint élnek házasságban, Franciaország, Németország katolikusai polgári törvények szerint. Méltóztatnak-e állítani, hogy itt is hitszakadás van ? Ki hallotta ezt valaha csak fel is említeni ? Pedig a római katolikus egyháztól csak nem lehet megtagadni, hogy nagyon jól tudja és nagyon észreveszi, ahol annak csak nyomai is fejlődnek. De ha ez abban az egyházban nem áll elő, miként higyjük el, hogy a görög-keleti egyház körében elő fog állani ? !

Azt hiszem, hogy Román Miron ő exczellenciája a leg határozottabban tiltakoznék az ellen, hogy ő más hiten van,

mint a románországi görög-keleti vallású románok; gondolom, schismát nem ismer el, pedig a románországi görög-keletiek kötelező polgári házasság alatt állnak, (Derültség.) a magyarországi görög-keleti románok házasságát csak egyházi törvények szabályozzák. Van-e itt hitszakadás? (Derültség.) Azt gondolom, hogy a görög-keleti szerb egyház is megnyugodhatik ezen példakon és át fogja látni, hogy hitszakadás veszélye ezen javaslat folytán ép oly kevésbé fenyegeti a szerb egyházat, [mint a többi egyházakat sem.

Áttérek most ő exczellenciájának, a görög-keleti román egyház érsekének felszólalására. Felszólalásában nagy súlyt fektetett arra, hogy még politikai szempontból is óvakodni kellett volna a javaslat előterjesztésétől, és mert a döntő politikai szempontot abban találja, hogy miután Magyarország különböző nemzetiségekből és különösen különböző egyházakból áll és azok mindegyike jelentékeny számú híveket számlál, ennél fogva egységes házassági jog épen ne legyen. Pedig, méltóságos főrendek, azt gondolom, hogy más jó és nyomatékos okok mellett, melyek egy nemzetiségű és túlnyomólag egy vallást követő nemzeteknél is állnak, egy okkal, egy szükséggel több van Magyarországon a házassági jog egységesítésére és, mert a házassági jogot egységesíteni nem lehet másképp, tehát államosítására is, (Élénk helyeslés balfelől.) és ez az ok abban áll, hogy ott, ahol a népesség különböző egyházak között van megoszolva, ott, ahol — bár ez nem olyan lényeges — különböző nemzetiségek vannak, csak a jogegység van egyedül és kizárólag hivatva a házassági viszonynak szilárdságát, egyéni tetszéstől ment komolyságát és erkölcsi fenségét biztosítani. Ha különböző felekezeti jogok vannak, és nincs jogegység, ha felekezeti áttérések által válogathat valaki a különböző jogok közt és a különböző bíróságok között, aszerint, amint egyéni vágyainak jobban megfelel, akkor nincs szilárdság, de erkölcsi ereje sincs a házasságnak biztosítva.

Daczára annak a felszólalásnak, melyet ő nagyméltósága hozzám intézett, én megmaradok azon, azt hiszem, nem tévhitemben, hogy Magyarországon épen az egyházak különbözősége, épen az, hogy annyi különböző felekezet van,

egy igen nyomatékos okkal több arra, hogy az egységes állami jogot behozzuk. (Élénk helyeslés a baloldalon.)

Lényegesebb ő nagyméltóságának második megjegyzése, ahol célzatosan megemlítette, hogy az államkormány feladata a törvények, különösen az alaptörvények tiszteletben tartásában jól példával előlmeni, s azután hozzáteszi, hogy a jelen törvényjavaslat a görög-keleti román egyház autonómiáját és vallásszabadságát sérti, sőt az egyház eltörlésére irányul.

Román Miron metropolita : Én csak idéztem !

Ő nagyméltósága közbeszól, hogy ő ezt idézte ; ez azon tiltakozásokban van felemlítve, melyek egyháza köréből jöttek és amelyet felolvasott. Én nem vagyok hajlandó ezen tiltakozások tartalmáért mindenben ő nagyméltóságát felelőssé tenni, sem azt neki mint véleményt tulajdonítani ; hanem bizonyára mindnyájan igen szívesen hallottuk volna, és azt hiszem, kötelessége lett volna, midőn ezen tiltakozásokat idézte, egyszersmind azt is megjegyezni, hogy azon aggodalomban és véleményben nem osztozik, sőt azokat alaptalanoknak tartja. (Élénk helyeslés a baloldalon.) És itt egy megjegyzést én nem hallgathatok el, állásom és meggyőződésem parancsolja, hogy ezt megmondjam. (Halljuk ! Halljuk !)

Jól tudom, hogy azokban az egyházakban, amelyek, hogy úgy mondjam, egy nemzeti alapon vannak szervezve, amilyen a görög-keleti egyház is, amely éppen nemzetiségi alapon van kettéválasztva, az az aggodalom uralkodik, hogy az egyház, a vallás ellen támadás van intézve és ezen aggodalom hátterében mintegy sötét felhő lebeg az, hogy e javaslatokkal a nemzetiség ellen is támadás van intézve.

Ezt, mint tényt, konstatálnom kell és mert ezen alapon izgatnak is, e mozgalomnak szemébe kell nézni. (Halljuk !)

Méltóságos főrendek ! Aki az állam jelen alkotmányával nincs megelégedve, az államnak magyar jellegével nincs megelégedve, aki az ellen izgatni akar és ürügyeket keres s az egyházpolitikai javaslatokban is keresi erre az eszközt, — mi szabad államban élünk — ezt teljesen nem gátolhatjuk ; nem gátolhatjuk, túrnünk kell addig a pontig, amíg ezen ürügyek a törvény által tiltott izgatás körébe át nem csapnak.

Román Miron román metropolita : De nem nekem szól ez ?

Én nagyméltóságodat ezzel személyesen nem vádolom. De kívánatos volna, ha magas állásukban a főpapok felvilágosító és csillapító hatást gyakorolnának. Én egész nyíltan és határozottan kijelentem, hogy ettől a törvényjavaslattól semmi sem áll távolabb, mint bárkinek nemzetiségét érinteni, vagy amint mondani szokás, erővel magyarosítani ; mert a román ember románul kötheti meg házasságát, a szerb szerbül ; mi nem akarjuk ezt eszközül használni a magyar nyelv erőszakos terjesztésére. Alaptalan tehát a köznép felizgatása azzal, hogy vallását akarjuk bántani, nemzetiségét elvenni tőle. Az izgatás igen sokszor nem tudatlanságból ered, valóságos haza elleni bűn. Hogy gyanúsítanak, azon kijelentésünkre hivatkoznak, hogy mi azt állítjuk, hogy a házasságjog ily megalkotása összetartó kapocs lesz a politikai nemzetre nézve, melynek alkatelemei szerb és román testvéreink is ; összetartó kapocs lesz, nem azért, hogy őket nemzetiségükből kivetkőztessük, — erre nem is törekszünk — hanem azért, mert senki, aki az államok politikai szervezetét némi figyelemmel kíséri, nem ismeri félre, hogy magukban az egységes jogintézményekben — kivált a családi jog terén — alkalmas mód rejlik, mely nem érinti bár az egyes alkatelemek nyelvét, hitét és nemzetiségét, mégis az együvé tartozásnak erős érzetét teremti meg és tartja fenn. (Zajos helyeslés és tetszés balfelől.) Ezen természetes, senki jogát nem csorbító úton használ ez az állam erősítésének és igenis összeforrasztja a különböző elemeket. De ez nem törekvés a nemzetiségek vagy vallás megrontására, e részben alaptalan az aggodalomak táplálása, alaptalan azoknál, akik jóhiszeműleg táplálják, bűnös és hazafiatlan azoknál, akik ürügyül használják fel, akik felhasználva a köznép jóhiszeműségét, vallásosságát és tudatlanságát, ily gonosz módon izgatnak a reform és e törvényjavaslat és ami több, a közös haza ellen. (Zajos helyeslés és tetszés balfelől.)

Még egy kis pört kell elintéznem, mely a görög-keleti román egyház házassági jogára nézve ma felmerült.

Azt állítottam beszédemben, hogy a görög-keleti egy-

házban a gyógyíthatatlan elmebaj és ragályos betegség felbontási okot képez. Ezzel szemben ő nagyméltósága utalt arra, hogy a görög-keleti egyház román részében ez csak akkor felbontási ok, ha a házasságot megelőzte, ha gyógyíthatatlan és a házasság után jelentkezett. A velem közölt adatok hitelességeért ő nagyméltóságának jótállok s az indokolásban pontosan fel vannak tüntetve. Én ő nagyméltóságának a görög-keleti román egyházra nézve igazat adok ; úgy is van előadva az általános indokolásban. Bár hozzá kell tennem, arról vagyok értesülve, hogy a karánsebesi egyházban, ahol a szerb tradíciók leginkább megőriztetnek, felbontási ítéletek akkor is hoztak, ha az elmebaj a házasság után keletkezett és bizonyos ideig, 3—5 évig tartott. De hivatalos adataim mást mondanak, azért erre súlyt nem fektetek.

Ám az én állításom mégis igaz volt. A görög-keleti román egyház gyakorlatára megjegyzem, hogy véleményem szerint ez tulajdonképen nem is felbontási ok, mert ha ez az ok a házasság előtt létezett, tudniillik a gyógyíthatatlan elmebetegség, hiszen akkor nem jöhetett létre a házasság, egy örült nem köthet házasságot, s ha utólag kiderül, ez a házasság semmis. Másként áll ez a görög-keleti szerb egyházban.

Brankovics György görög-keleti szerb patriárka :

A szerb görög-keleti egyházban nincsen !

Bocsánatot kérek, másként vagyok értesülve. Megmondom, honnan merítettem értesülésemet.

Brankovics György görög-keleti szerb patriárka :

Lehet, hogy némelykor történt per abusum.

Nem akarom nagyméltóságodat felelőssé tenni, de mint-hogy ezt egyenesen az indokolásban felemlítettem, tartozom urát adni állításomnak.

Én hivatkozom itt egy nagy köztekintélyben álló szerzőre : Zhisman művére a görög-keleti házasságjog felett. Ő határozottan mondja azt, hogy az elmebetegség, ha gyógyíthatatlan, ha férfinál öt, nőnél három évig tartott és nem bűnösen a másik fél okozta, felbontási ok a házasságra nézve, habár a házasság létrejötte után keletkezett is. Azt gondolom, méltóságok előtt ismeretes . . .

Brankovics György görög-keleti szerb patriákra :

Böles Leó hozta be !

Kérem, hiszen az egyházi házasságkötést is bölcs Leó hozta be, mégis oly fundamentális intézménynek méltóztatnak tartani ; ezen felbontási ok értékéből semmit sem von le az, hogy bölcs Leó hozta be és Phosius nomokanonja nem ismeri el, de amint Zhisman állítja, ma is érvényes jogot képez.

Én azt állítottam, hogy érvényes jogot képez a szerb keleti egyházban Magyarországon. Itt van előttem 1880-ból a görög-keleti egyház akkori metropolitájának és patriárkájának, akkor talán még helynökének, Angyelicnek egy dolgozata, amelyben a boszniai országos kormánynak arra a kérdésére, hogy mely okokból semmis a házasság a görög-keleti szerbeknél és mely okokból bontatik fel a házasság, kimerítő felvilágosítást ad. A szerb méltóságos püspöki kar előtt ismeretes Angyelic patriárkának ezen munkálata ; mert úgy vagyok értesülve, hogy ki lett adva a metropolia minden püspökének, ez egy neme az instrukciónak és a jelenlegi bírói gyakorlat alapját képezi. Ebben pedig a következők foglaltatnak : A 8. pont a felbontási okoknál az, hogy ha az egyik házastárs elmebeteg, a gyógyulás ki van zárva, vagy másnemű ragályos gyógyíthatatlan betegségben szenved, bizonyos körülmények közt a házasság felbontható, hivatkozik szt. Basilus 46. kánonjára és a Vlasztor 26. fejezetére.

Én erre alapítottam állításomat. Méltóztatassanak meggyőződve lenni, hogy amennyiben módomban volt utána járni, megbízható adatokat szereztem be.

És most becses türelmüket kell kérnem, méltóságos főrendek, hogy az ülés ily előrehaladott stádiumában is legyen szabad foglalkoznom ő főmagassága, a nagyváradi bíbornok-püspök mai nap mondott nagyjelentőségű, fényes beszédével. (Halljuk ! Halljuk !)

Ő főmagassága két szempontot jelöl meg, amely alapon a törvényjavaslatot meg lehet bírálni ; az egyik szempont a jelen javaslatnak, mint jogi műnek rendszer, összefüggés, következetesség és formulázás szempontjából való kritikája, vagy amint méltóztatott magát kifejezni, a mai színvonalon áll-e a törvényjavaslat ; de azt mondja : az ily nagyszámú gyülekezetnek, mely elvégre is nem szaktudósokból áll, nem igen lehet feladata e szempontból bírálnia.

Én, méltóságos főrendek, nem akarok e felett vitát kezdeni. Én szándékosan konzervatív voltam, legalább nagy részben, a javaslat rendszerének megállapításánál; elfogadtam azon bevett, hagyományos rendszert, melyhez az egész ország hozzászokott; előrebocsátottam előbb az akadályokat, azután történeti rendben a megkötési formát, azután a semmiségi és megtámadási okokat. Pedig tudtam volna ennél tömörebb formát is találni. De midőn ily reformot kezdeményez valaki, a forma szokatlanságával, mely már amiatt is nehezebben lenne érthető, mert az eddigi, a gyakorlatban és a tanulmányokban meghonosodott formától eltér, nem akartam fölösleges akadályokat rakni ezen javaslat megértése és méltatása elé.

Annyit azonban mégis ki kell emelnem szemben azon megjegyzéssel, hogy ennek előrebocsátása mellett minden kritikát igen szívesen látok: minden kifogáson felül állónak e munkálatot nem tarthatom; hanem azon általános, nem itt kimondott elítélés ellenében, melyet felelősség nélkül itt-ott hangoztatni szoktak, nyugodtan és önérzettel szállnék szembe ezen javaslatnak jogi szempontból való kritikájával is. Ez az első megjegyzésem.

A második aztán sokkal lényegesebb. Ő főmagassága áttért a javaslat egyházpolitikai oldalára és azt mondta, hogy hosszú idő óta folyik az indoktrinálása a közönségnek ezen törvényjavaslatnak, ezen intézménynek, ezen reformnak helyességéről és szükségességéről; de minthogy ellenkező nézetek, ellenkező áramlatok is vannak, nem sikerült ez az indoktrinálás. Elfelejtette megemlíteni, hogy nagy buzgalommal folyt az indoktrinálás az ellenkező irányban is. Megtámadtatott e javaslat, mielőtt beadatott volna. Minő sikerrel? Csak annyit mondok, nincs okunk elégedetlennek lenni. Elég arra mutatnom: melyik oldalon áll Magyarország értelmiségének túlnyomó nagy része.

Hivatkozik különösen arra, hogy a magyar népnél csakhamar fel fog lobbanni a vallási érzésnek melegsége és akkor még azon körök is, amelyek ezen reformot pártolják, vagy azoknak egy része, el fog fordulni illuzióitól.

Mindenekelőtt ki kell emelnem, hogy ezen törvényjavaslatnak a vallási érzés kiszorítása nem volt a célja.

Nem is fogta fel senki úgy, aki azt pártolja. Ha ez lett volna a célja, és az, hogy a vallási élet terén létesítsen akadályokat az egyházak szabad működése elé; ha az lesz vala a célja, hogy Magyarország népét elfordítsuk az egyháztól, annak más lett volna a módja, s ha mi tettük volna, és ha az lesz vala célunk, ezt is nyíltan bevallottuk volna. Hanem ő főmagassága egyenesen hamis alapból indult ki, mikor azt mondotta, hogy azok, akik ezt pártolják, közvetve a vallási érzés kiapasztását vagy elnyomását mozdítják elő. Mi azon meg nem ingatott meggyőződésben élünk, hogy az állami kényszernek azon vékony fonalacskája, mely abban áll, hogy kényszerítjük a feleket a házasságkötés egyházi külső czeremóniáinak végrehajtására, ez sem nem előmozdítása, sem nem biztosítása a vallásosságnak; és hogy ennek mellőzése nem megtámadása annak. Mi szádékosan az egész intézményt úgy alkottuk, hogy annak igen sok részében egyenes utalás foglaltatik arra, hogy itt a vallási oldalát az intézménynek szabadon hagytuk és pedig az igaz szabadság alapján, t. i. úgy, hogy az egyházak saját tanaik, saját felfogásaik, saját szabályaik szerint kultiválják híveik vallási érzését. De ők kultiválják! Fáradjanak és buzgólkodjanak érette és arassák fáradozásuknak nemes és csakis önként termő gyümölcseit. Ne kívánják, hogy az állam vigye a híveket hozzájuk; hanem keltessék fel, tartsák ébren a hívekben azt a vallási érzést, (Helyeslés.) mely őket az egyház elé vonzza. (Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)

A bensőség ezen kincseit semminemű államkényszer nemcsak pótolni nem képes, de még a kárpótlás illuzióját sem képes gondolkozó emberekben fölkelteni. (Élénk helyeslés balfelől.)

Ő főméltósága azt hozta fel: ime, az állam bevallja, hogy ő nem képes a házasságnak minden oldalát kimeríteni, mert hiszen maguk ezen intézmény pártolói mondják, hogy a házasság vallási oldala az egyháznak van átengedve, ott az állam sem szabályokat nem állít fel, sem semmiképen nem intézkedik. Ezt ő főmagassága az állam tehetetlenségének, az állam alkalmatlan voltának tulajdonítja.

A mi felfogásunk szerint ennek más az oka és más a neve. A mi felfogásunk szerint ezt úgy hívják, hogy ez a

jogállamnak a felfogása ; ezt úgy hívják : a vallás- és lelkiismereti szabadságnak a biztosítása ; ezt úgy hívják : az állami és egyházi hatáskörnek helyes elkülönítése ; ezt úgy hívják : az állam uralma a polgári jogrend felett, a vallás teljes szabadsága a vallási élet terén ! (Zajos helyeslés és tetszés a baloldalon.)

A lelkiismeret, a vallási érzés körébe nem avatkozik az állam, ez nem az ő tere. Itt még akkor sem teremt marandó jót, ha jót akar, ha célja nemes. Kívánjuk, hogy utánozza őt az egyház és a polgári jogviszonyok szabályozását ne követelje magának, mert ez meg nem az ő tere, mert ez nem a vallásosság érdeke, azzal csak lepleztetik ; ez hatalmi érdek érvényesítése az egyház részéről oly téren, hol ma már hivatása nincs ! (Zajos helyeslés és tetszés balfelől.) De ha mi ezt máskép és így nevezük, jól tudjuk, hogy annak a tannak, amire ő főmagassága érzelt, melyet úgy nevezett el, hogy az állam hű kísérlője az egyháznak, ennek is van jó értelme, más neve, mint az állam tökéletesebb volta ; ismerjük ezt az ellenkező rendszert is.

Schlauch Lőrincz nagyváradi bíbornok-püspök :

A törvény tökéletlensége, nem az államé.

Méltóztassék megengedni, hogy én eszmével szemben eszmét állítsak fel. Nem állítom, hogy főmagasságod annak minden konzekvenciáját, úgy, amint nézetem szerint az elvből foly, szándékozik is levonni ; de mi ismerjük azt a másik rendszert is : az állam eszerint nem mondja ki a maga tehetetlenségét, vállalkozik olyanra is, amit mi elutasítunk, oda adja a maga kényszerítő hatalmát arra, hogy minden, ami hitbeli, minden, ami vallási parancs, az állam erejével, gyakran fegyveres erejével kényszeríttessék a hívekre. Akkor megvan az a tökéletes harmónia az egyház és az állam között ; akkor nem tehetetlen az állam, mert szolgálatába áll az egyháznak, hatalmával szerez érvényt a vallási tanoknak, a vallási szabályoknak és a maga igen veszedelmes fegyveivel kényszeríti ki azok követését.

Hanem, kérem, ennek nálunk más neve van ; ezt mi nem úgy vesszük, hogy az állam kötelességet teljesít és vallásos érzésektől van áthatva. Ezt mi úgy vesszük, mint a hatáskörén túllépő, igen gyakran üldöző, zsarnoki,

omnipotens államot. (Úgy van! Úgy van! Élénk tetszés balfelől.)

Az az állam, mely tiszteli az egyház jogkörét, de nem engedí és nem adja oda világi karát arra, hogy oly dolgok kényszeríttessenek ki, amelyek természetöknél fogva kényszer nem türnek; — (Zajos helyeslés és tetszés balfelől.) az az állam, mely azt mondja: én rokonszenvesen állok az egyház igyekezetével szemben, de nem akarom, hogy az egyház nemes belső feladatából hatalmi érdekek kultusza nőjjön ki; az az állam szerintünk az igazi jogállam; az az állam a civilizált állam. És ez a másik ebben csak a középkor visszaidézése, melyre nézve csak a zsarnoksági államokban találunk példát, hazánkban soha nem követendő példát. (Zajos helyeslés és tetszés balfelől.)

Ez felfogásunk és irányunk közt a nagy, mélyreható különbség.

Én is hiszem, méltóságos főrendek, hogy ha ez az intézmény életbe lép, — és itt sajátságosan találkozunk — a vallási érzésnek egy új melege fog előállani. Igen, fel fog lendülni, és én nem ellenszenvvel, nem irigységgel nézek oda, nem úgy nézem ezt, mint, hogy egy francia írók idézzek, ha a szenteket az ördögnek dicsérnie kell; én rokonszenvvel, én reményekkel nézek erre. De ez miért fog előállani? Elő fog állani azért, mert mindenütt előállott az egyházi élet bensősége, nemessége, emelkedése, ahol mindazokat a becses eredményeket, melyeket eddig a kényelem pihenőpárnájára lefeküdt egyház az állam kényszerétől várt, most a hívek kedélyének és vallási érzésének kultiválásával kell elérnie. (Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)

Ez az igazi nyeresége az egyháznak és ebből gyűlnek az egyháznak nagy kincsei, azok a kincsek, amelyekkel azután az itt oly nagy kedvteléssel mutogatott kommunisztikus és szoczialisztikus vörös zászló megfékezésére, siker reményében, törekedhetik; (Élénk helyeslés. Úgy van! balfelől.) de azok a kincsek, a melyeket állami kényszerrel gyűjtene, hamis vagy legalább is csekély értékű aprópénzek és nem színaranya a vallási erőnek és a vallási érzésnek. (Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)

Ő főméltósága azt mondja, hogy csupa jogtételekkel a házassági viszonyt, különösen mint etikai viszonyt szabályozni nem lehet, mert nemcsak jogból áll az élet, különösen pedig a családi élet terén való viszonyokból folyó kötelesek jogi tételekbe nem foglalhatók, jogi kényszerrel el nem érhetők. Teljesen igaza van, hanem itt, nézetem szerint, — ez mindig legyen előrebocsátva — egy nagy tévedés látszik a kérdést elhomályosítani. Ő főmagassága, úgy látszik, abban a nézetem szerint téves felfogásban van, hogy midőn a családi jog terén az állam a maga jogintézményeit megalkotja, e jogrendet elsősorban nem erkölcsi elvek alapján szabja meg, hanem itt elsősorban és majdnem kizárólag jogi szempontokról van szó. Én sokkal mélyebb gondolkozónak és erősebb jogásznak is tartom ő főmagasságát, hogysen egyebet tegyek, mint figyelmét arra kérjem fel, hogy vegye csak ezt a, nem mondom lenézett, de semmiesetre sem rokonszenvesen fogadott törvényjavaslatot a kezébe, abban a rendelkezéseknek egy egész sora van, amelyeket nem lehet pusztán jogi okokból megmagyarázni, melyeket tisztán és egyedül csak az erkölcsi szempontokból lehet megfejteni. Mi az oka annak, hogy a házasságkötésnél a felek szabad akaratát nem engedjük érvényre jutni, hogy bontó akadályokat állítunk fel, mi az oka annak, hogy az egyház is felállít ilyeneket? Az a nagy erkölcsi szempont, mely a házasságoknak tisztaságát és a házasságoknak valódiságát akarta óvni. Mi az oka annak, hogy nem engedünk feltételt kikötni, hogy feltételes házasságokat nem engedünk kötni és hogy nem engedjük azokat időre megkötni? Mi az oka annak, hogy a házasságból folyó jogokat és köteleességeket nem engedjük megszorítani, sőt elvonjuk a felek rendelkezése alól? Mi az oka annak, hogy ha két lény szerencsétlennek érzi magát e viszonyban, nem lehet és nem szabad szabadulniok egymástól: ebben mi olyan szigorú elvet állítottunk fel, hogy a vétkesség kinyilvánítása szégyenének kell kitenniök magukat és a családi élet szégyenét, talán bűneit bíró és nyilvánosság elé kell hozniok, ha attól az erkölcsi fenségű és parancsoló viszonytól szabadulni akarnak? Hát nem az erkölcsi szempontok valószínűsítése-e ez? Hát nem nagy tévedés-e azt hinni, hogy csak vallási cselekmény-

ben vannak erkölcsi momentumok és szempontok? (Úgy van! Úgy van! balfelől.) Szerencsétlen az a civilis törvényhozás, mely a családi jogviszonyok terén nem tudja az erkölcsi szempontokat kellően méltányolni és szabályaiban kifejezésre juttatni.

És most megmondom, hogy meggyőződésem szerint miért utalunk mi a vallási oldalára is a házasságnak. Mert daczára annak az állami szempontnak, melyet vallunk és melynél maradunk rendületlenül, és hiszem, Magyarország jövődő intézménye ez lesz, mégis elismerjük azt, hogy helyes az egyháznak az a törekvése, hogy híveik házassági viszonyát igazi vallási gondozás alá vegyék, de nem úgy, hogy a családi életet a befolyásért és terjeszkedésért küzdő egyházak küzdelmének színterévé teszik, hanem hogy a házassági viszony kötelességeit a vallás melegével áthassák. Mert mindazon jogi és erkölcsi kötelességek megtartására csak erősödik a biztosíték, ha egyszersmind vallási kötelességgé is válnak. De abból, hogy ezt a hivatását az egyháznak elismerjük, abból nem következik az, amit ő főmagasága itt felállított, hogy a házassági viszonynak rendezése mindig ne nyulj hozzám és szentély volt az államhatalomra nézve, hogy onnan elvileg ki van rekesztve az államhatalom. Ellenkezőleg, én ennek a tételnek sem történeti igazságát, de még kevésbé belső jogosultságát el nem ismerhetem. Ebben én felhangzani hallom azt a teológiai tant, amelynek alapján itt én nem fogadom el a vitát, — mert itt nem teológiai okokkal vitatkozunk, itt a közjó szempontjából, társadalom- és államilag méltatott, úgy erkölcsi és jogi érdekek szempontjából alkotunk intézményt — ez a teológiai felfogás azt mondja, hogy bontó akadályokat felállítani és a házassági viszony felett jogi erővel bíraskodni az egyháznak kizárólagos joga. Ezt a jogot vitathatja az egyház magának, de nincs állam, amely a maga feladatairól tiszta fogalommal bír, amely ezen követelményt elfogadja, nincsen állam, amely alattvalóinak, kivált ha polgárai több különböző felekezethez tartoznak, jogegyenlőségét, házasságuknak biztosságát, szilárdságát, tehát erkölcsiségét meg akarja védeni, amely elfogadja azt, hogy az ő törvényhozásának a házassági viszony jogi rendezésére nézve ilyenemű korlátjai vannak.

(Helyeslés balfelől.) Ezt a törvényhozási jogot lehet helyesen, lehet helytelenül gyakorolni, ezen a téren a vitát elfogadjuk, jogosultnak tartjuk; de teológiai megszorítását az állam hatalmi körének egyszer s mindenkorra elvileg vissza kell utasítanunk. (Élénk helyeslés balfelől.)

De ő főmagassága tovább megy. Azt mondja, hogy e törvényjavaslatban — hogy úgy mondjam — a rossz példának ragályos ingere van, van abban egy belső hajtóerő, amely hajtani fogja arra az államot, hogy félreismerje a családnak a természetét és azt is igyekezzék vallásos elemeitől megfosztani, — gondolom, nem erkölcsi elemeitől is. Én megvallom őszintén, hogy erre a következtetésre alapot absolute nem látok. Valamint mi azon a felfogáson állunk, hogy a házasság jogrendjét, de mindig az erkölcsi szempontok figyelembentartásával, az állam van jogosítva meghatározni, — ezt az összes családi viszonyok terére is kiterjesztjük.

De azt, hogy a család vallásos legyen és hogy a keresztények családját a keresztény, más vallásuak családját az ő vallási elveik hassák át, azt gátolni, kizárni akarni, ennek czélzatát minő alapon lehet ellenünkben felhozni?

Én Tocqueville-lel tartok, aki azt jegyezte meg, — és ez az igazság demokratikus társadalomban és államban kétszeres erővel bír — hogy annál bizosabban áll egy vallás és egyház, annál mélyebb a vallásosság a családokban és egyéneken, mennél kevesebbet avatkozik be az egyház a világi ügyekbe és nem akar az egyház másutt érvényesülni, mint épen a vallási élet terén. Mert a mai, a jelenkor államának — nevezhetjük, gúnyolhatjuk ezt nyugpontra nem jutott jogállamnak — öntudata és felfogása egyáltalán nem fogadja el, hogy ami a mult időkben az állam természetes feladatai köréből át volt engedve az egyháznak, hogy ebből a történeti tényből elévülhetlen jog származtattassék az egyházra nézve, amelynek vallásossága, vallásos élete ezen joggal épenséggel nem függ össze. (Helyeslés balfelől.)

Végül csak arra utalok, amit ő főmagassága beszéde végén mondott és amit mások is állítottak, kiknek felszólalására nem ma, de a legközelebbi alkalommal, ha kell, ki fogok terjeszkedni. E szerint ez az egész javaslat első

láncszeme annak az irányynak, amely az egyházat az államtól mindenben el akarja választani, hű társát — mint méltóztatott magát igen szépen kifejezni — el akarja lökni az állam maga mellől, szóval az államnak és egyháznak eddig történetileg kifejtett összes viszonya a felbontás küszöbén áll.

Erre a következtetésre tán az az ok bírhatta az előttem szóló mélyen tisztelt szónokot, hogy a kormány ilyen czélzatáról kétségtelen élelátásánál fogva tudomása van; de azt hiszem, nem ezen az alapon állítja.

Mi ismételten kijelentettük, hogy az állam és egyház közt fejlődött történeti viszonyt minden bevett egyházra nézve fenn akarjuk tartani; a jövőben alakulandó egyházakra nézve pedig egy más törvényjavaslat mutatja álláspontunkat. Igen, ez a viszony módosulás alá eshetik, amint idők és szükségek folytán szerzett tapasztalatok alapján módosítható is; hanem mi semminemű amerikai vagy belga rendszer kedvéért egy, alapjában az összes eddigi viszonyokat eltörlő és kiforgató rendezésbe belemenni nem akarunk. Ez ismételve kijelentett részünkről. A dolgok természetes fejlődésében pedig ez nincs, mert a valódi szükségnek mennél inkább teszünk eleget, annál inkább kikerülhetjük azt, hogy azáltal, mert a szükséges fejlődést erőszakkal visszatartjuk, továbbmenő fejlődésnek okait rakjuk le.

Én úgy vagyok meggyőződve, hogy a házassági viszony és anyakönyvvezetés terén az elválasztásnak ügye teljesen meg van érve. Szorítsuk vissza ennek a szükségét, gátoljuk meg mesterségesen, s lehet, hogy ennek az erőszakos gátlásnak nyomása alatt a változtatás, a szükségesség vágya és érzete egyéb terekre is át fog hatni; de ha mi öntudatos férfigonddal intézzük az ország sorsát, amint azt ezen magas házról méltán feltehetni, akkor ilyennek bekövetkezésétől nincs mit tartanunk.

Ebben a meggyőződésben csak újólaj ajánlhatom a törvényjavaslat elfogadását. (Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a baloldalon.)

A miniszter felszólalása után Radó Kálmán, gróf Keglevich István és báró Vay Béla a további tárgyalásnak másnapra való elhalasztását kérik; ellenben Hunyady László és Zichy Nándor

grófok annak folytatása mellett szólalnak föl. Az elnök nem tudja kivenni a többséget.

Szilágyi
Dezső

Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Én nem tudom, hogy mi itt a szokás, de miután minden parlamentben meg van határozva, hogy mely időponttól meddig tart az ülés... (Felkiáltások jobbfelől: Itt nincs!)... no, ha itt nincs, akkor is a dolog természetében van, hogy bizonyos szokás mégis uralkodik. (Helyeslés balfelől.) Mert azt semminemű többség, nézetem szerint, nem pretendálhatja magának, hogy az ülés addig tartson, ameddig ő akarja; a többség határoz benne, de a tanácskozási rend természete kívánja, hogy meg legyen határozva az időpont, melytől és ameddig tartatik az ülés. (Helyeslés. Zaj.)

Ezután az elnök a tárgyalás folytatását másnap d. e. 10 órára tűzte ki.

Május 10-én, a tárgyalás negyedik és utolsó napján, Korányi Frigyesnek és Zelenka Pál ev. püspöknek a reformot védő felszólalásával kezdődött és Wekerle miniszterelnök beszédével folytatódott a vita.

Wekerle Sándor miniszterelnök: Kifejti, hogy az egyházpolitikai téren meglevő bajok orvoslásának egyéb módja, mint amelyet a kormány ajánl, nem kecsegtet sikerrel. Magából a törvényjavaslatból merít bizonyítékokat arra, hogy a vallási élet a reform által csorbulni nem fog. Az egyház üdvös közrehatása megmarad, s a házasság erkölcsi tartalmának biztosítékait a törvény is erősíteni fogja. Reakciós irányzatoktól nem tart. Ha ilyenek lábra kapnának, bolygótűznek fognak bizonyulni, amelyet a szabadság szelleme csakhamar eltüntet. Merőben tarthatatlanok a kormány radikalizmusa ellen föllhangzott vádak. A reform csak a legszükségesebbre szorítkozik. Az igazi vallásos érzületnek, úgymond, csak egy nagy ellensége van. Legnagyobb ellensége az, ha e reform híveit oly színbe keverik, hogy vallási közönyt vagy épen istentelenséget akarnának bevinni a társadalomba. Mennél nagyobbra szítják vagy engedik szítani azt az izgatottságot, mely e javaslat ellen lábra kapott, annál nagyobb csorbát fognak ejteni, legalább átmenetileg, a vallásos érzületen.

És mennél inkább helyezkednek e javaslat álláspontjára, annál kisebb lesz a vallásos visszahatás, annál szebb jövőjét készítik elő a vallásos érzület továbbfejlesztésének és felvirágzásának. És a radikalizmusnak is csak egy kérlelhetetlen ellensége van : a bajok és veszélyek kellő időben való fel nem ismerése. E bajoknak dilatórius intézkedések által való kitolása, a bajok leplezése és nem tökéletes orvoslása érleli meg az alapot arra, hogy a radikalizmus tért foglalhasson. »Egy fejlődő társadalom fokozódó igényei és egy haladó kornak ebből rezultáló új eszméi kopognak az ajtón, méltóságos főrendek ! Még kevesen vannak ; csak azok kérnek bebocsáttatást, amelyek megérték arra, hogy itt elhelyezük. Bocsássuk be őket ; mert én attól tartok, hogy ha elmennek, megsokasodva fognak visszatérni és már nem szerényen kopogni, hanem zörgetni fognak az ajtón. Nem mi vezetjük be őket, hanem ők vezetik be magukat ; nem mi helyezzük el őket, hanem ők helyezik el magukat. Ajánlom a törvényjavaslatot.« (Zajos helyeslés és éljenzés a baloldalon.)

A miniszterelnök beszéde után a névszerinti szavazás következett.

Igennel szavazott 118 főrend, nemmel 139 ; ennél fogva a törvényjavaslatot 21 szótöbbséggel általánosságban a részlet-tárgyalás alapjául sem fogadták el, s erről a képviselőházat szokott módon értesíteni rendelték.

Az ülés kevéssel déli 12 óra után ért véget, s a szavazásnak ismeretessé vált eredménye a Múzeum-épület előtt nagy számmal együttlevő tömeget újabb zajos tüntetésekre ragadta.

BIZALMATLANSÁGI SZAVAZAT A FŐRENDIHÁZ RÉSZÉRŐL. ÉRINTI-E A KORMÁNY ÁLLÁSÁT ?

A főrendiház elvető határozatának előzményei közt be kell még röviden számolnunk egy mozzanatról. Ez a főrendek bizalmatlanságának kifejezése volt a kormány iránt, az 1893-iki állami költségvetés tárgyalásakor.

A május 9-én tartott népes ülésben a pénzügyi bizottság jelentése kapcsán gróf Szapáry Géza szólalt föl elsőnek. Szigorú kritika alá vette a Wekerle-kabinet egyházpolitikai programját,

mely által oly térre lép a kormány előkészületlenül, ahol más nemzeteknél a forradalom, vagy a győzelmes radikálizmus próbálta meg erejét. A burkolat szabadelvű, de vallástalanságot rejt. A kormány egyházpolitikája nem az állam jogainak védelmére, hanem a vallástalanság törvényesítésére és istápolására vezet. Módosítványt tesz, melynek I. pontja szerint :

»Mondja ki a főrendiház, hogy a kormánynak lényegében az államot és társadalmat alapjában megtámadó és a vallástalanságot törvényesítő és istápoló egyházpolitikai programját, nemkülönbén e program körüli eljárását nem helyesli és ahhoz nem is járúl.«

Gróf Desseffy Aurél pedig ehhez pótlásképp indítványozta, hogy a főrendiház :

»Ennek folyományául a költségvetést a részletes tárgyalás alapjául sem fogadja el.«

Schlauch Lőrincz és b. Hornig Károly püspökök, gróf Csáky Albin, gróf Pálffy Mór, Wekerle és mások felszólalása után a két napig tartó vita végén névszerint való szavazással gróf Szapáry Géza indítványát (81 igen, 56 nem) elfogadták a költségvetéssel együtt.

Szóba kerülvén a főrendiház állásfoglalásának tulajdonítandó politikai súly is, amelyre Wekerle kijelentései nyomán Zichy Nándor és Szécsen Antal grófok hivatkoztak nyomatékosan, eziránt Szilágyi Dezső a következő megjegyzéseket hozta föl :

Szilágyi Dezső Én szintén igen röviden óhajtanék nyilatkozni azon kijelentésre vonatkozólag, amelyet Zichy Nándor és Szécsen Antal gr. önmagyméltósága tettek.

A miniszterelnök úr — én is jelen voltam — nem mondott egyebet, mint azt, hogy elismeri a főrendiház minden véleménynyilvánításának politikai súlyát és jogosultságát, de határozottan kijelentette a kormány részéről azt az álláspontot, hogy a főrendiházban kifejezett bizalmatlansági nyilatkozat nem jár azzal a politikai hatással, hogy abból a kormány állására nézve bármilyen következtetést levonni kellene.

Majorosi János püspök : Hol, melyik törvényben van az megírva ?

Engedelmet kérek, arra is megfelelek, amit püspök úr öméltósága mond.

Az az elv, hogy a kormánynak egy bizalmatlansági nyilatkozattal szemben vagy állásától kell megválnia, vagy azon bizalmatlansági nyilatkozattal szemben a nemzetre, az új választásokra kell appellálnia, a képviseleti kormányforma maximája szerint mindenütt és mindenkor csak a képviselőházra nézve van érvényben. (Több hang: Igaz!) Miután a főrendiház nem képviselőtestület és a nemzet egyetemét nem képviseli, sem Anglia, sem Európa egyetlenegy parlamenti kormányformával bíró államának alkotmánya ezt a következményét a főrendiház szavazatának meg nem engedi, és ebben, azt hiszem, önmagyméltósága, aki alapos ismerője mind a kontinentális, mint a kontinensen kívüli alkotmányos intézményeknek, velem teljesen egyet fog érteni, hogy ez mindenütt a képviseleti, a parlamenti kormányformának alapmaximái közé tartozik.

Ő méltósága Majorosi püspök úr . . .

Majorosi János püspök : Csak közbeszólottam !

. . . azon közbeszólást tette, hogy mutassam meg, hogy ez mely törvényben van kimondva. Engedelmet kérek, legyen szabad öméltóságának figyelmét arra felhívnom, hogy a parlamenti, a képviseleti alkotmánynak vannak törvényben megírt és vannak a képviseleti alkotmány természetében rejlő, annak alapintézményeiből következő, a szokás által szentesített szabályai és maximái, melyeket változtatlanul ép úgy követni kell, mint a törvényben megírt szabályokat. Mert hol van az megírva, hogy például az alsóház bizalmatlansági votumával szemben a kormánynak kötelessége vagy átengedni a helyet olyanoknak, akik az alsóház többségének és ő Felségének bizalmát bírják, vagy pedig kénytelen, ha felosztatásnak helye van, a nemzetre appellálni? Hol van az megírva? Sehól! Hol van például megírva a parlamenti alkotmánynak azon második és nagy változtatlan maximája, hogy van felosztatási jog, fel lehet osztatni a képviselőházat, a nemzet képviseletét, de nem szeszély szerint, hanem bizonyos határozott elvek által megjelölt esetekben és célra? Hol van az megírva, ami megint a képviseleti kormány alapelvéből következik, hogy a kormány csak addig tarthatja állását, míg ő Felségének és a nemzetet képviselő testület többségének bizalmát

birja?! Hol van törvényben megírva az az alkotmányos maxima, hogy kétkamara-rendszer mellett, ha összeütközés van a képviselőház útján határozottan nyilatkozó nemzeti akarat és a főrendiház közt: amannak kell az irányadónak lennie? Hol van az megírva, mikor helyes és mikor igazolt, mikor egyezik az alkotmány szellemével a képviselőház feloszlata?

Ilyen szabályok, melyeket a legelső angol politikusok a képviseleti kormányforma maximáinak neveznek, és amelyek minden képviseleti alkotmánynyal bíró államban ugyanazon szigorral és következetességgel követtetnek, mindenütt vannak, ahol parlamenti képviseleti kormányforma létezik. Azt pedig talán senki sem tagadja, hogy az 1848-iki törvények által ez a képviseleti kormányforma hozatott be Magyarországon. Gondolom, azt sem tagadja senki, hogy 1867 óta folytonosan és minden irányadó és mérvadó tényező részéről kifejezett felfogás az volt, hogy a képviseleti kormányformának ezen maximái kötelező szabályait képezik magának a kormányzatnak, ép úgy, mintha törvényben volnának megírva.

Ez, ha megengedi Méltóságod, feleletem a közbeszólásra.

És kérem, még egy félreértéstől óvjuk magunkat. Abban, hogy alkotmányunk maximái szerint csak a képviselőház votumát megillető következményt nem tulajdonítjuk a főrendiház votumának, abban a főrendiház alkotmányadta jogának tagadása nem foglaltatik, sem kisebbitése annak a tagadhatatlan politikai súlynak, mellyel a főrendiház, mint a törvényhozás egyik háza feltétlenül bír. Ezen félreértés a miniszterelnök úr nyilatkozatában határozottan ki van zárva. Csakis félreértésnek tulajdoníthatom tehát, ha az úgy magyaráztatik, hogy abban kicsinylés, vagy épen megsértés foglaltatnék. (Ugy van! Ugy van!)

Ez az, ami t. barátom, a miniszterelnök úr nyilatkozatának értelme.

Gróf Szécsen és gróf Zichy válasza után Wekerle Sándor miniszterelnök is felszólalt és a lekicsinylés vádjával szemben megnyugtató nyilatkozatot tett.

NÉVMUTATÓ.

- Almássy Sándor 75
 Andrássy Gyula gróf 4 5 72
 Ifj. Andrássy Gyula gróf 139 146
 Andrássy Tivadar gróf 146 254
 363
 Apponyi Albert gróf 89 139 140
 148 195 211 231 241 242
 247 253 261 303 308 309
 400 402 407 413 418 423
 Asbóth János 244 255 256 287
 Ábrahámffy Gyula 106
- Balogh Géza 106
 Barabás Béla 299 300
 Baranyi Ödön 147
 Baross Gábor 31 139 206
 Batthyány Tivadar gróf 244
 Bánffy Dezső báró 134 203 306
 363
 Bánó József 309
 Beksics Gusztáv 146
 Belicska Béni 354
 Beöthy Ákos 195 364
 Beöthy Zsigmond 450
 Bernáth Zsigmond 4
 Berzeviczy Albert 260 360
 Bethlen András gróf 139 209 306
 Bethlen Bálint gróf 309
 Bethlen Gábor gróf 350
- Biró Kálmán 106
 Bittó István 21 22 56
 Boncza Miklós 364
 Bornemisza Ádám 147
 Boros Pál 5
 Bottlik Lajos 306
 Bölöni Ödön 299 300
 Brankovics György 449
 Búsbach Péter 56
- Chorin Ferencz 299 300
 Csáky Albin gróf 136 138 139
 140 142 147 198 199 203
 205 208 209 245 247 254
 257 263 286 287 298 306
 343 401 473
 Csáky László gróf 363
 Csengery János 6
 Csernátony Lajos 77
 Csiky Sándor 8
 Czirer Ákos 35
 Czorda Bódog 424
- Daruváry Alajos 450
 Darányi Ignác 349
 Dániel Ernő 253 354
 Dániel Pál 56 402
 Dárday Sándor 109
 Deák Ferencz 2 3 4 9 17 19
 20 23 29 33 363

Dessewffy Aurél gr. 106 449 473	Győrffy Gyula 205 206
Désy Zoltán 309	Győrffy Pető 70
Duka Ferencz 35	Györy Elek 33 35 57 69 111
Edelsheim-Gyulai Lipót báró 135	Haviár Dániel 298 300
Emmer Kornél 29	Haynald Lajos 72
Endrey Gyula 364	Házmán Ferencz 22
Eötvös József báró 3 4 6 10 12 13 17	Hegedüs Károly 35
Eötvös Károly 111 211 240 283 303 372 402	Hegedüs Sándor 75 214
Ernuszt Kelemen 56	Helfy Ignác 25 215 252 287 416 418
Esterházy István gróf 363	Herman Ottó 89
Esterházy Kálmán gróf 146	Hevessy Bertalan 106
Esterházy Miklós Móríc 247	Hieronymi Károly 146 209 286 306 310
Fabiny Teofil 299 300	Hock János 242
Falk Miksa 146	Hoffmann Pál 25 70
Farkas Károly 56	Hoitsy Pál 35 77 343
Fejérváry Géza báró 139 209 306	Holló Lajos 147
Fenyvessy Ferencz 56 146 254 354	Horánszky Nándor 106 215 242 251 252 303 309 370 410 412
Fest Lajos 147 354	Horn Ede 13 14 22
Fornszek Sándor 402	Hornig Károly b. 473
Fröhlich Gusztáv 56	Horvát Boldizsár 3 4 13 14 22 29 34 144
Gaal Jenő 106	Horváth Béla 354
Gajári Ödön 147	Horváth Gyula 257
Gajzágó Salamon 426	Horváth Lajos 8 56
Geduly Lajos 5 9	Horváth-Toldy Lajos gróf 146
Ghiczy Kálmán 16 20	Hódossy Imre 14 300
Gorove István 21	Hrabár Manó 11
Göndöcs Benedek 34 69	Hunyady László gróf 470
Görgey Béla 147 299 300	Huszár Imre 20
Grecsák Károly 106	Incze József 35
Gruber János 34	Irányi Dániel 3 11 12 13 14 15 16 22 23 24 25 26 27 29 33 57 70 77 78 79 88 141 199 205 206 207 363
Grünwald Béla 56 106 140	
Gulner Gyula 19 25	
Győrffy Géza 35	

- Issekutz Győző 369
 Istóczy Győző 15 22 24 33 34
 89 111
 Ivánka Imre 73
 Ivánka Oszkár 351
- Janski Lajos 134
 Jellinek Arthur 299 300 369
 Josipovich Imre 139 209
 Jovanovits István 300
 Jókai Mór 110 243
 Justh Gyula 309 310
- Kajuch József 300
 Károlyi Gábor gróf 215 242 256
 Károlyi Gyula gróf 363
 Károlyi Imre gróf 363
 Károlyi Sándor gróf 254
 Keglevich István gróf 450 470
 Khuen-Héderváry Károly gróf 450
 Királyi Pál 5 56
 Kiss Albert 35 70
 Kissovich József 34
 Klapka György 5
 Komjáthy Béla 299 300 353
 Komlóssy Ferencz 147 202
 Korányi Frigyes 471
 Kossuth Lajos 138 342 343 372
 Kováts Albert 309 355
 Kováts József 284
 Körösi Sándor 299 300
 Krajsik Ferencz 146 298
 Kubinyi Árpád 31
 Kubinyi Géza 364
 Kubinyi György 354
- Latinovits Ernő 244
 Latkóczy Imre 283
 Lázár Árpád 309
- Lesskó István 34
 Literáty Ödön 32 57 71
 Lonkay Antal 17
 Lukács Béla 306
 Lükő Géza 17 18 20 21 22
- Madarász József 70
 Majoros István 27 29
 Mandel Pál 27 299 300
 Manojlovics Emil 2
 Matuska Péter 299 300 354
 Melczer Géza 309
 Mezei Ernő 36 109
 Miehl Jakab 34
 Mihajlovits Miklós 450
 Miklós Gyula 354
 Mocsáry Géza 23
 Mocsáry Lajos 35 70 73 110
 Mohay Sándor 299 300
 Molecz Dani 137
 Molnár Aladár 21 22
 Molnár Antal 354
 Molnár Béla 354
 Mortara 16
 Morzsányi Károly 355
 Mülek Lajos 412
 Münnich Aurél 354
- Nákó Kálmán gróf 147
 Neumann Ármin 300
 Németh Albert 77
 Nopcsa Elek báró 146
 Nyáry Pál 10
 Nyáry Jenő báró 73
- Okolicsányi László 257
 Orczy Béla báró 139 363
- Papp Gábor 207
 Pap Samu 354

- Pauler Tivadar 14 16 22 25 28
 29 32 34 69 70 71 72
 Papp Elek 363
 Papp Géza 355
 Pálffy János gróf 363
 Pálffy Elemér 354
 Pálffy Mór gróf 473
 Pázmándy Dénes 256
 Perczel Béni 301
 Perczel Miklós 138
 Péchy Tamás 70 203 242 244
 252 355
 Pilisy Nándor 56
 Papánek Lajos 146
 Polónyi Géza 71 147 223 241
 259 282 298 299 300 301
 302 303 305 308 372 410
 Prónay Gábor báró 35
 Pulszky Ágost 56 89 106 163
 349
 Pulszky Ferencz 14
 Purgly János 309

 Radocza János 361 362
 Radó Kálmán 470
 Rákosi Jenő 5
 Rohonczy Gedeon 136 362 363
 Román Miron 451
 Roszival István 34
 Roszner Ervin báró 72 146

 Samassa József 72
 Sághy Gyula 242 254 355 406
 Schlauch Lőrincz 72 247 360
 450 473
 Schopper György 17 245
 Schóber Ernő 354
 Schusterich Ignác 35
- Schvarcz Gyula 243
 Schwicker J. Henrik 354
 Simor János 72 360
 Simonyi Ernő 20
 Simonyi Iván 34 79
 Sipeky Sándor 147
 Surialovszky Valér 353 354
 402
 Szabó Imre 146
 Szalay Imre 34 134
 Szapáry Géza gróf 473
 Szapáry Gyula gróf 139 141 203
 208 244 343 345 346 371
 Szapáry László gróf 244 354
 Szathmáry László 56
 Szász Károly 354 450
 Szederkényi Nándor 369
 Szentiványi Árpád 257 309
 Szentiványi Kálmán 3
 Széchenyi Béla gróf 449
 Id. Széchenyi Imre gróf 450
 Szécsen Antal gróf 450 473 475
 Székács József 6
 Széll György 34
 Szivák Imre 144 146 361 363
 Szilágyi József 424
 Szontagh Pál 56 451
 Szögyény László 256

 Teleszky István 298 300 301
 306 372 423
 Tibád Antal 355 358
 Tisza István 242
 Tisza Kálmán 3 4 6 8 12 22
 23 24 25 27 35 57 72 77
 78 87 88 106 107 109 130
 134 135 137 139 207 255
 256
 Tisza Lajos 9 209

Torma Miklós 146
 Tódor József 215
 Trefort Ágoston 15 16 17 18
 23 24 25 26 28 31 136

Ugron Gábor 134 197 208 212
 247 258 263 281 369
 Urányi Imre 146 354

Vadnay Andor 34
 Vajay István 223 242 245
 Vargics Imre 147
 Vaszary Kolos 103 207 247 360
 424
 Vay Béla báró 470
 Várady Gábor 9
 Veszter Imre 261 284 299 300
 301 423
 Vidliczky József 31

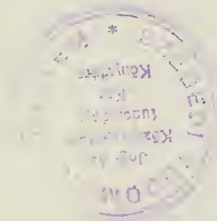
Vietorisz Miklós 354
 Visontai Soma 261

Wekerle Sándor 136 138 139
 208 209 213 214 218 238
 242 243 244 247 252 253
 256 282 287 306 344 350
 423 471 473

Wenckheim Béla báró 22
 Wlassics Gyula 299 300 308

Zay Albert gróf 147
 Zay Miklós gróf 450
 Zelenka Pál 471
 Zichy Antal 450
 Zichy Béla gróf 368
 Zichy Jenő gróf 5
 Zichy Nándor gróf 103 214 361
 424 470 473 475
 Zsámbokréthy Emil 147 354
 Zsedényi Ede 5

Sajtóhiba: 214. l. lenn az utolsó sorban 1894 helyett 1892 olvasandó!

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 29 25 02 008 8